

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Representacions textuais de la violència: Barcelona, Corpus de 1640

Ivan Gracia Arnau

Aquesta tesi doctoral està subjecta a la llicència **Reconeixement- NoComercial – SenseObraDerivada 4.0. Espanya de Creative Commons.**

Esta tesis doctoral está sujeta a la licencia **Reconocimiento - NoComercial – SinObraDerivada 4.0. España de Creative Commons.**

This doctoral thesis is licensed under the **Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 4.0. Spain License.**

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Facultat de Geografia
i Història

Representacions textuais de la violència: Barcelona, Corpus de 1640

Tesi doctoral

Presentada pel doctorand:

Sr. Ivan GRACIA ARNAU

Sota la direcció de:

Dr. Joan-Lluís PALOS, Universitat de Barcelona

Dra. Joana FRAGA, ICS - Universidade de Lisboa

Societat i Cultura: Història, Antropologia, Arts i Patrimoni

Barcelona, octubre de 2020

**Representacions textuais de la violència:
Barcelona, Corpus de 1640**

Tesi doctoral

Ivan GRACIA ARNAU

Aquesta tesi doctoral ha estat finançada per un Ajut de Personal Investigador predoctoral en Formació (APIF) de la Universitat de Barcelona i pels ajuts de mobilitat internacional de les fundacions universitàries Montcelimar i Agustí Pedro i Pons.

Resum

La present tesi doctoral realitza una anàlisi textual de les fonts que, entre 1640 i 1709, van narrar els fets del Dia de Corpus Christi de 1640 (també conegut com *Corpus de Sang*), dia en el que una revolta popular a Barcelona va acabar amb la vida del virrei de Catalunya.

El principal objectiu d'aquesta tesi és identificar les estratègies narratives que van vehicular la representació textual dels fets en cartes, dietaris, escrits polítics, cròniques, relacions i històries escrites o publicades durant i després de la Guerra dels Segadors (1640-1652).

A partir de la contextualització i comparació de les fonts seleccionades, la recerca conclou que la representació textual dels fets va estar determinada per diferents esquemes narratius que van condicionar la descripció de la violència.

En definitiva, aquest treball proposa que la interpretació històrica dels fets del Dia de Corpus Christi de 1640 no pot ser realitzada sense una mirada crítica a les representacions textuales que el van succeir.

PARAULES CLAU: *representacions de la violència, estratègies narratives, revolta popular, Guerra dels Segadors (1640-1652), Corpus de Sang (7-VI-1640).*

Abstract

This dissertation aims at doing a textual analysis of the sources that, between 1640 and 1709, narrated the events of Corpus Christi Day in 1640 (also known as *Corpus de Sang*), when a popular revolt killed the Viceroy of Catalonia in Barcelona.

The goal of this thesis is to identify the narrative strategies in letters, diaries, political writings, chronicles, *relacions* and histories written or published during and after the Reapers' War (1640-1652) that conveyed the textual representation of the events.

After the contextualisation and comparison of the selected sources, the research concludes that the textual representation of the events was shaped by different narrative schemes when it came to the description of violence.

To sum up, this work proposes that the historical interpretation of the events of Corpus Christi Day in 1640 cannot be made without a critical look at the textual representations that followed it.

KEY WORDS: *representations of violence, narrative strategies, popular revolt, Reapers' War (1640-1652), Corpus de Sang (7-VI-1640).*

Índex

<i>Presentació</i>	12
<i>Agraïments</i>	16
<i>Abreviatures</i>	18
Introducció	19
1. Objecte d'estudi.....	19
2. Objectius, hipòtesi i estructura de la tesi.....	22
3. Estat de la qüestió.....	23
3.1. Revoltes i revolucions a l'època moderna.....	23
3.1.1. Revisionismes i crisi del materialisme històric.....	24
3.1.2. Estudis postmoderns i gir lingüístic.....	26
3.2. La revolta catalana.....	35
4. Marc conceptual.....	39
5. Dades analitzades: les fonts sobre la revolta.....	43
5.1. Tipologies documentals.....	44
5.2. Anàlisi quantitativa de les fonts.....	48
6. Metodologia.....	52
I. Una revolta polifònica: els fets i les contradiccions	60
1. Incident al carrer Ample.....	61
2. L'assalt al palau del virrei.....	65
3. L'assalt a les cases d'en Gabriel Berart i en Guerau Guardiola.....	71
4. El virrei es refugia a la drassana.....	75
5. L'assalt a les cotxeres i casa del marquès del marquès de Villafranca.....	81
6. L'assassinat d'en Gabriel Berart i l'assalt a la casa d'en Rafael Puig.....	88
7. L'assalt a la drassana i al baluard de Santa Eulàlia.....	90
8. La mort del virrei.....	99
9. La troballa d'un ídol i la processó popular.....	106
10. El cadàver del virrei.....	110
11. La mort de na Calveta i la resta d'assalts.....	111

12. L'assalt a Santa Madrona, Sant Agustí i Sant Francesc.....	116
13. Els assalts a les cases d'en Lluís Ramon i en Llorenç Ronis.....	119
14. L'expulsió dels segadors.....	122
15. Conclusions.....	129
<i>Una cartografia de la revolta.....</i>	<i>132</i>
<i>Taula de referències numèriques.....</i>	<i>136</i>

II. Una genealogia de textos: l'autoria i la intertextualitat de les narracions.....142

1. Les primeres missives i relacions del succés.....	146
1.1. Cartes direcció a la Cort.....	146
1.2. Les primeres relacions del succés.....	152
2. Setembre de 1640: les justificacions	156
3. La <i>Proclamación Católica</i> d'en Gaspar Sala.....	161
4. La primera resposta reialista.....	167
5. Francesc Martí Viladamor.....	172
6. Hivern de 1641.....	177
6.1. Alexandre Ros i Francisco de Rioja.....	178
6.2. Antoni Marquès i Josep Sarroca.....	182
7. De la Cort a l'obrador.....	188
7.1. Felip Vinyes.....	188
7.2. Miquel Parets.....	191
8. La caiguda d'Olivares: les narracions dos reialistes catalans.....	203
8.1. Ramon Rubí de Marimon.....	203
8.2. Albert Tormé Liori.....	209
9. Luca Assarino.....	216
10. Francisco Manuel de Melo.....	225
11. Alexandre Ros i el <i>desengany</i> de Catalunya.....	232
12. Les darreres narracions abans de la capitulació de Barcelona.....	236
12.1. Magí Sivillà.....	237
12.2. Francesc Pasqual de Panno.....	243
13. Conclusions.....	249

III. Les estratègies narratives: l'ús polític de la violència.....	252
1. Entre la dissimulació política i construcció de l'enemic.....	253
1.1. Dos guions per a un mateix escenari.....	253
1.2. Dues retoritzacions de la realitat.....	258
1.2.1. «Matole la providència divina».....	259
1.2.2. «A mi me parece que todos son segadores».....	261
1.3. Els dietaris institucionals: una escriptura en diferit.....	262
1.3.1. Els soldats sacrílegs: la construcció de l'enemic.....	264
1.3.2. El dietari de la Diputació del General.....	271
1.3.3. El dietari del Consell de Cent.....	275
1.4. La dissimulació, a impremta.....	277
2. Confessionalització: la violència i el sagrat.....	280
2.1. Del càstig providencial del virrei a la lectura profètica del passat.....	282
2.2. Rituals de justícia: càstig i purificació.....	291
2.3. Bogeria col·lectiva i superstició popular.....	302
2.4. Rituals de barbàrie: una guerra justa.....	312
2.5. D'Évora (1637) a Barcelona (1640): dels rituals de justícia als de barbàrie.....	319
3. Una causa general: la tirania del comte duc d'Olivares i la traïció dels catalans.....	323
3.1. Una revolta metafòrica: el criat de l'alguatzir Monrodon.....	323
3.2. La construcció de la traïció catalana.....	331
3.3. La mort del virrei: entre l'accident i el magnicidi.....	336
3.3.1. La fabricació d'un accident.....	340
3.3.2. La construcció d'un magnicidi.....	344
4. Barcelona: escenari d'herois i covards.....	348
4.1. La covardia dels oficials espanyols.....	349
4.2. Un moment per a les apologies.....	352
5. Conclusions.....	357
IV. Després de la guerra: la revolta catalana després de la Guerra dels Segadors..	359
1. Un mosaic de turbulències: la revolta catalana a la historiografia italiana de després de la Pau de Westàflia.....	360
1.1. Giovanni Battista Birago Avogadro.....	361
1.2. Vittorio Siri.....	372
1.3. Maiolino Bisaccioni.....	375

2. Gaspar Roig Jalpí i els serveis dels catalans a la Monarquia.....	379
3. La crisi successòria al tron espanyol.....	384
3.1. El primer gravat: Hiob Ludolf.....	385
3.2. Narcís Feliu de la Peña i la defensa de les constitucions.....	388
4. Conclusions.....	397
Conclusions generals.....	400
Main conclusions.....	413
Fonts primàries.....	426
Bibliografia.....	435
Índex de figures, imatges i mapes.....	454

Presentació

Vaig néixer i créixer a Sant Adrià de Besòs, petit municipi del barcelonès localitzat entre Barcelona i Badalona. La meua vida ha transcorregut al barri del Besòs on, de fet a dia d'avui, encara segueixo arrelat. Ara fa sis anys, l'octubre de 2014, vaig iniciar el màster d'Història i Identitats a la Mediterrània Occidental de la Universitat de Barcelona, després d'haver acabat la carrera d'Història a la mateixa universitat. Les classes que la professora Verónica Salazar havia impartit a l'optativa de *Pensament, religions i sabers a l'època moderna* havien despertat, durant el grau, el meu interès per la història cultural. La lectura i comentari de textos de Natalie Davis, Robert Darnton o Peter Burke van fer decidir-me a iniciar el màster.

Durant el màster vaig conèixer al professor Joan-Lluís Palos i les seves estimulants classes que, en nombroses ocasions, conduïen a intensos i acalorats debats entre l'alumnat. En aquells debats, la història estava viva i ens interpel·lava de forma directa, motiu pel que vaig voler que fos ell qui em dirigís el Treball de Final de Màster (TFM), que seria la meua primera recerca i la via d'accés al que ha acabat essent aquesta tesi doctoral.

Les converses que vaig mantenir amb el professor Palos, en les que jo li exposava quines eren les meves inquietuds i per què m'interessava la Història, van ser les que el van conduir a fer-me una proposta de recerca per al TFM: una aproximació als rituals de violència protagonitzats pels segadors durant l'aixecament del Dia de Corpus de 1640. D'aquella incipient recerca, fonamentada principalment en els pressupòsits de l'antropologia històrica i en la idea de *descripció densa* de Clifford Geertz, se'n va derivar una altra major que tenia per objectiu la deconstrucció d'un conjunt de textos sobre els fets del Dia de Corpus de 1640, i que acabaria ocupant els següents cinc anys de la meua vida.

Amb aquest objectiu en ment, i amb moltes ganes de conèixer altres àmbits acadèmics, el 2016 vaig sol·licitar ser acceptat com a estudiant visitant a la Facultat d'Història de la University of Cambridge. Una estada de sis mesos, el primer any de tesi doctoral, que havia d'endinsar-me en tot un seguit de debats historiogràfics d'alt contingut teòric per afrontar la meua recerca.

Acceptada la sol·licitud, vaig renunciar a la beca de col·laboració amb l'Oficina de Relacions Internacionals de la universitat que des de 2014 m'havia ajudat a tenir uns ingressos i vaig marxar a la freda però estimulante ciutat de Cambridge. Durant sis mesos, vaig mantenir-me econòmicament gràcies als diners que havia pogut estalviar com a becari, ja que no seria fins l'any 2017, retornat del Regne Unit, que podria incorporar-me a l'Àrea d'Història Moderna amb un contracte predoctoral.

Un contracte a jornada completa que em va permetre establir-me, al menys temporalment, i dedicar tots els meus esforços a la recerca durant els següents tres anys. Sens dubte, compaginar l'esforç intel·lectual que exigeix una tesi doctoral amb una feina desvinculada del món acadèmic com havia fet fins aleshores, i com de fet fan molts doctorands, és una dura experiència que requereix d'una gran tenacitat i capacitat.

La possibilitat de dedicar tots els meus esforços a la tesi, però, anava acompanyada dels encàrrecs docents que, en els últims tres anys, el departament m'ha anat assignant. Ara queden lluny la por i la inseguretat que em van acompanyar les setmanes prèvies al meu primer curs.

Insegurats que, sumades a contradiccions i dificultats, tenien cada pas que havia de fer i cada decisió que havia de prendre per avançar en la recerca, i que, amb l'ajut dels meus directors, he procurat resoldre de la forma més rigorosa, reflexionada i honesta possible.

Aquests tres anys com a investigador predoctoral a l'Àrea d'Història Moderna han estat una vertadera formació, no només acadèmica i de capacitació per a la recerca, sinó també personal: ja sigui des de parlar en públic davant l'alumnat i organitzar els continguts docents d'una assignatura, o fer front a un seminari per a un públic més especialitzat; col·laborar en l'organització de congressos i realitzar publicacions científiques, contribuir a l'elaboració d'un manual de textos docents, participar en activitats de divulgació històrica o, simplement (o potser no tan simple), aprendre com funciona la gestió d'un projecte de recerca. Uns aprenentatges que, sens dubte, dec a l'acompanyament que m'ha fet el grup de recerca *Poder i Representacions*, un equip que ha relativitzat la solitud des de la que, en moltes ocasions, afrontem la recerca els historiadors.

Després de tornar de Cambridge, dues beques per a realitzar estades a l'estranger em van donar la possibilitat de tornar a desplaçar-me i conèixer nous àmbits acadèmics. Durant tres mesos, el 2018 vaig ser acollit al Centro Interdisciplinar de Història, Culturas e Sociedades (CIDEHUS) de la Universidade de Évora i, l'any següent, vaig estar tres

mesos més a la Universitat de Caen. Dues estades que em van permetre descobrir noves recerques i compartir experiències amb investigadors del mateix camp d'estudi que el meu.

En una altra direcció, el meu pas per la Universitat de Barcelona també m'ha permès adquirir un altre tipus d'aprenentatges, relacionats amb la política universitària. L'aprovació el 2019 del nou Estatut per al Personal Investigador en Formació va desencadenar tot un seguit de mobilitzacions a les universitats públiques catalanes en les que es reivindicava la seva aplicació. L'equiparació salarial i l'homogeneïtzació d'uns contractes predoctorals desiguals en drets i deures laborals eren algunes de les demandes que vam realitzar des del col·lectiu de Doctorandes en Lluita de la UB.

En última instància, no puc deixar d'esmentar el fet i les implicacions de què aquesta recerca s'hagi realitzat durant els anys centrals d'una de les majors crisis que Espanya ha patit com a conseqüència del procés independentista català. Un període marcat per mobilitzacions i protestes, per un referèndum que va implicar a milers de persones i pel posterior procés judicial que, m'atreuria a afirmar, va absorbir l'atenció de bona part dels catalans durant un bon nombre de mesos. Un judici televisat on es discutien quins havien estat els fets constitutius o no de delictes protagonitzats pels dirigents polítics i líders socials catalans, uns mitjans de comunicació i unes xarxes socials conjurades en una lluita pel control del relat, sumat a protestes i mobilitzacions gairebé diàries han estat, al cap i a la fi, el context d'aquesta tesi doctoral, que ha tingut com a colofó la declaració de l'estat d'alarma i el confinament per la pandèmia de la COVID-19.

Perseguir la veritat, evitar el presentisme i les mirades teleològiques, així com no caure en l'anacronisme són els principis que han de guiar la investigació de l'historiador. Seria ingenu, però, i potser una contradicció atenent als plantejaments d'aquesta tesi, afirmar que he pogut abstraure'm per complet de la realitat en la que vivia. De fet, m'atreuria a dir que la recerca que he realitzat només podria haver-se produït en el context en el que m'ha tocat viure, sense que això constitueixi un perjudici vers el rigor d'aquesta mateixa: ans al contrari, ja que moltes preguntes que m'he formulat sobre el passat han estat possibles gràcies a haver pogut interrogar el meu present. No és casual que, en una època en la que s'ha normalitzat el concepte *fake news*, hagin augmentat les recerques dirigides a analitzar les narratives i discursos del passat.

En el món i context en què ens ha tocat viure, la funció de la Història esdevé crucial: doncs lluny d'oferir lliçons i respostes obtingudes del passat que simplifiquin la interpretació dels conflictes actuals, els historiadors han de contribuir, des de la recerca i la divulgació, a qüestionar conviccions, promoure la curiositat i, en definitiva, a animar a viure el present críticament.

Agraiments

Aquesta tesi doctoral s'ha vist beneficiada per les aportacions i el suport d'un seguit de persones a qui vull adreçar el més sincer agraiment. Als meus directors, el doctor Joan-Lluís Palos i la doctora Joana Fraga, per haver confiat en mi des del primer moment i haver-me recolzat fins al darrer minut. A l'Àrea d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona, per haver-me acollit i ofert un espai de debat i creixement intel·lectual. Un especial agraiment als professors Jaume Dantí, Xavier Gil, Àngel Casals i Agustí Alcoberro per les recomanacions i crítiques realitzades i els materials facilitats. Un sentit record per al professor Fernando Sánchez-Marcos, que sempre em va oferir la seva ajuda generosament.

Agraïxo a la professora Melissa Calaresu haver-me acollit a la University of Cambridge i haver-me facilitat la meva integració la vida acadèmica de la universitat. A la professora Mafalda Soares da Cunha, haver-me supervisat i acompanyat durant l'estada al CIDEHUS-Universidade de Évora, així com haver contribuït a què m'enamores de Lisboa i per les enriquidores converses que vam mantenir en els trajectes en cotxe direcció a Évora. També vull agrair l'atenció rebuda per les professores Fernanda Olival i Maria Teresa Amado, i pels professors Diogo Ramada Curto i Pedro Cardim, qui em va obrir les portes del CHAM-Centro de Humanidades i em va donar tot tipus de facilitats durant la meva estada. El meu agraiment al professor Alain Hugon per haver-me acollit a la Université de Caen i haver-me convidat a participar als seminaris que organitza amb el seu grup de recerca. També a les professores Alexandra Merle, Alejandra Testino-Zafiropoulos i al professor Juan Carlos D'Amico, per l'afecte i la generositat amb la que em van rebre a Caen; així com als professors Mathias Ledroit i Héloïse Hermant pels comentaris i recomanacions que em van fer a París.

A Catalunya, vull agrair les converses mantingudes amb els professors Antoni Simon, Xavier Torres i Luis R. Corteguera i el temps que m'han dedicat els professors Filipe Carvalho, Francesc Nadal i la professora Maria Soler.

El meu agraiment al grup de recerca *Poder i Representacions*, per haver deixat de ser únicament un excel·lent equip amb el que treballar i haver esdevingut també amics i companys: Diego Sola, Ida Mauro, Alfredo Chamorro, Daniel Aznar, Xavier Arriazu,

Verónica Salazar, Carlos González, Verónica Gallego, Pau Pibernat, Xavier Narbón i Cristina Agüero. També a la resta de companys i companyes de les facultats de Filosofia i de Geografia i Història que m'han acompanyat durant aquests últims anys, especialment a l'Isaac García-Oses i al Víctor Jurado; a l'Alba Marina, la Marta i l'Aurora; al Salvatore, al Ginés, a l'Anna i a la Meritxell; així com a la resta d'amics que he anat coneixent durant les diferents estades de recerca, especialment al Iulian, a la Maru i a les amistats del Colegio de España de la Cité Internationale Universitaire de París.

Moltes altres persones m'han acompanyat durant aquest llarg trajecte: a totes elles, gràcies. També a tot el personal de biblioteques que m'ha facilitat les meves cerques, en especial, al personal del CRAI UB-Raval.

Fora del món acadèmic, el suport ha estat incondicional. Moltes gràcies al Dani i al Jordi, per estar al meu costat des de molt abans que aquesta tesi es concebés; a la Rosa, al Víctor i als amics del grau d'Història que m'han acompanyat des que vam acabar la carrera. I també a l'Adriana, per treure la millor versió de mi, per la seva comprensió durant els darrers tres anys i per ajudar-me a ultimar els detalls del present treball.

No voldria acabar sense expressar el meu agraïment a la meva família per haver-me encoratjat a seguir endavant; en especial als meus pares i a la meva germana per la seva inesgotable paciència i confiança. Sense ells, res de tot això hauria estat possible. És a ells, de fet, a qui vull dedicar aquest treball.

Abreviatures

AHCB: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona

BC: Biblioteca de Catalunya

BNE: Biblioteca Nacional de España

BPE: Biblioteca Pública de Évora

DGC: Dietaris de la Generalitat de Catalunya

MHE: Memorial Histórico Español

MNA: Manual de Novells Ardits

Introducció

«[...] la praxis humana deja de ser fundamentalmente una derivación de las estructuras económicas y sociales y viene a ser, más bien, la cristalización de los mundos mentales y de los imaginarios compartidos. Unos imaginarios que, a su vez, no son universales ni permanentes, sino que están también sometidos a procesos históricos de génesis, transformación y desaparición.»

Fernando Sánchez-Marcos (2012)¹

1. Objecte d'estudi

El 1932, Antoni Rovira Virgili publicava *El Corpus de Sang*,² una anàlisi de la revolta popular³ que el 7 de juny de 1640 va acabar amb la vida del virrei de Catalunya als afores de la ciutat de Barcelona. La seva reconstrucció estava precedida per una ferotge crítica a la *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña en tiempo de Felipe IV* del portuguès Francisco Manuel de Melo, publicada el 1645.⁴ Una

¹ SÁNCHEZ-MARCOS, Fernando, *Las huellas del futuro: historiografía y cultura histórica en el siglo XX*, Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2012, p. 142.

² ROVIRA VIRGILI, Antoni, *El Corpus de Sang: estudi històric*, Barcelona: Barcino, 1932. He consultat la reedició de 2017 publicada per l'editorial Base: ROVIRA VIRGILI, Antoni, *El Corpus de Sang*, Barcelona: Base, 2017.

³ La paraula *popular* comporta una sèrie d'implicacions que poden ser objecte de crítica o qüestionament en tant que pren una part de la població en armes per la totalitat d'aquesta. No obstant, he considerat adequat utilitzar-la per adjectivar la revolta i la violència que van tenir lloc a Catalunya entre maig i setembre de 1640 i, concretament, per referir-me als fets del Dia de Corpus de 1640 pel fet de ser una revolta que no va estar protagonitzada per les elits, com si ho va ser la que s'iniciaria a Catalunya el setembre de 1640 o a Portugal el desembre d'aquell mateix any. En aquest sentit, doncs, empro el mot *popular* amb el mateix significat que ho han fet autors com Luis R. Corteguera al parlar de *política popular* o Xavier Torres a l'analitzar el *patriotisme popular*, és a dir, d'aquells que no acostumaven a ocupar llocs de poder i, en conseqüència, no han deixat pràcticament registres escrits (CORTEGUERA, Luis R., *Per al bé comú: la política popular a Barcelona, 1580-1640*, Vic: Eumo, 2005; TORRES SANS, Xavier, *Naciones sin nacionalismo: Cataluña en la monarquía hispánica (siglos XVI-XVII)*, València: Publicacions de la Universitat de València, 2008).

⁴ MELO, Francisco Manuel de, *Historia de los movimientos y separación de Cataluña*, Lisboa: Paulo Craesbeeck, 1645.

obra sobre la revolta catalana, segons Rovira, plena d'errors i exageracions que, a més a més, havia estat emprada per a propagar la «llegenda de la matança de castellans» el Dia de Corpus.

Certament, Melo havia dibuixat una escena esfereïdora en la que els segadors executaven amb crueltat i sense cap mena de compassió tot aquell que era identificat com a castellà. La crítica que feia Rovira no era nova. Havia estat Celestino Pujol Camps qui, durant el seu discurs de recepció a l'Academia Española de la Historia el 1886, havia argumentat amb major detall per què l'obra del polígraf portuguès havia de ser elogiada per la seva qualitat literària però no pel seu rigor històric.⁵ La crítica de Pujol a l'obra de Melo, però, s'oblidava d'un aspecte: al seu discurs no hi feia cap referència a la dantesca escena que Melo havia descrit respecte la violència del Dia de Corpus i que, tanmateix, tant havia criticat Antoni Rovira. Un oblit que no havia estat fruit de l'atzar, escrivia el propi Rovira, sinó que constituïa la prova dels prejudicis amb els que Pujol analitzava l'obra de Melo i la seva clara intencionalitat de «desprestigiar els catalans del segle XVII [...] per desprestigiar de retruc el modern catalanisme».⁶

El 1932, any en què Rovira publicava la seva obra, parlar dels fets del Dia de Corpus de 1640 era quelcom més que parlar d'una revolta popular. Des de la segona meitat del segle XIX, s'havia produït un procés de recuperació i rehabilitació de la revolta, en el marc del romanticisme i del catalanisme polític, que havia produït no només intensos debats historiogràfics sobre allò que vertaderament havia succeït aquell dia, sinó també poesia, novel·les, teatre i pintura que tenien com a protagonistes el segadors i els dirigents polítics de la Catalunya de 1640: artefactes artístics i literaris que projectaven en el passat les aspiracions del seu propi present. De fet, la mateixa expressió *Corpus de Sang*, amb la que els historiadors molts cops ens referim a dia d'avui a aquell fet històric, prové d'aquesta etapa de recuperació de la revolta.⁷

⁵ PUJOL CAMPS, Celestino, *Melo y la revolución de Cataluña en 1640*, Madrid: Impr. y Fundición de Manuel Tello, 1886.

⁶ ROVIRA VIRGILI, Antoni, *El Corpus de Sang*, Barcelona: Base, 2017, p. 11.

⁷ ANGELÓN, Manuel, *Un Corpus de Sangre, ó, Los fueros de Cataluña: novel·la històrica*, Madrid: Librería Española; Barcelona: D. I. López Bernagosi, 1857.

Afirmar que els fets del Dia de Corpus⁸ van ser (i són) utilitzats políticament no constitueix cap aportació o novetat historiogràfica per se,⁹ però em permet formular una pregunta fins ara no resposta: què havia estat dels fets del Dia de Corpus abans de la seva pròpia renaixença en tant que *Corpus de Sang*? Hi havia hagut algun interès en representar aquella revolta popular abans que el segle XIX la redescobrí? De ser així, sota quin interès o interessos s'havia produït aquesta representació o representacions? O s'ha de parlar, en canvi, d'un silenci i oblit absoluts durant els segles XVII i XVIII?

Tot sembla apuntar que n'hi va haver, i molt, de silenci, en particular, després de la Guerra de Successió espanyola (1701-1713).¹⁰ No va ser així, però, durant el segle XVII; especialment, durant els 12 anys que va durar la Guerra dels Segadors (1640-1652).

L'objecte d'estudi d'aquesta recerca és la representació textual de la insurrecció popular del Dia de Corpus entre els anys 1640 i 1709, forquilla cronològica durant la qual s'han identificat textos que van descriure aquell fet. No és objecte d'estudi, per tant, la dimensió factual de la revolta; no aspiro a relatar els fets del 7 de juny de 1640, sinó a elaborar un relat sobre la seva interpretació immediata. Dit en altres paraules, a relatar el procés de definició i representació dels fets del Dia de Corpus durant i després de la Guerra dels Segadors.

⁸ Per fer referència al Corpus de Sang, d'ara en endavant parlaré dels *fets del Dia de Corpus*. En ocasions, també parlaré de la *revolta*, *insurrecció* o *sollevament popular*. També m'hi referiré fent servir termes de l'època com *alteració*, *commoció* o *avalot*. Tot i que l'ús de l'expressió *Corpus de Sang* és totalment vàlida, he decidit referir-me als fets amb altres mots per evidenciar que estem analitzant la seva representació en una etapa prèvia a què fossin designats com a *Corpus de Sang*. Per altra banda, parlaré de *revolta catalana* per referir-me al procés de ruptura política encetat el setembre de 1640 i de *Guerra dels Segadors* per parlar del conflicte entre la corona espanyola i la Diputació catalana entre 1640 i 1652.

⁹ L'ús del passat i la mitificació de certs episodis i personatges històrics per part dels nacionalismes durant el segle XIX ha estat estudiat àmpliament. En el cas del nacionalisme català, i en relació a la revolta catalana de 1640, destaca la mitificació de la figura de Pau Claris i la politització de *Els Segadors*, cant que ha acabat esdevenint l'himne nacional de Catalunya: GARCÍA CÁRCEL, Ricardo, «Pau Claris: un mite rentable», *L'Avenç*, 50 (juny 1982), pp. 54-58; SIMON I TARRÉS, Antoni, «Els mites i el nacionalisme català. La història moderna de Catalunya en el pensament històric i polític català contemporani (1640-1939)», *Manuscrits*, 12 (gener 1994), pp. 193-212; ANGUERA, Pere, *Els segadors. Com es crea un himne*, Barcelona Rafael Dalmau editor, 2010; GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo, «“Bon cop de falç” Mitos e imaginarios bélicos en la cultura del catalanismo», dins Jordi Canal (coord.), *El nacionalismo catalán: mitos y lugares de memoria*, Madrid: Biblioteca Nueva, 2015, pp. 119-163; CATTINI, Giovanni C., «Myths and symbols in the political culture of Catalan nationalism (1880-1914)», *Nations & Nationalism*, 21, 3 (juliol 2015), pp. 445-460.

¹⁰ SIMON TARRÉS, Antoni, «La revuelta catalana de 1640. Notas para un estado historiográfico», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 25-2 (1981), pp. 113 i 114.

2. Objectius, hipòtesi i estructura de la tesi

L'objectiu principal d'aquesta tesi és analitzar de forma comparada el conjunt de textos que, durant la Guerra dels Segadors i la resta del segle XVII, van constituir la representació de la revolta del Dia de Corpus.

La hipòtesi de la que parteixo és que aquests textos van estar profundament mediatitzats i van obeir a estratègies narratives condicionades per la conjuntura política i cultural del període. Estratègies narratives que van coexistir i pugnar entre elles per controlar la memòria, és a dir, per definir l'esdeveniment i establir allò que veritablement havia succeït a Barcelona el Dia de Corpus Christi de 1640. Un enfrontament interpretatiu dels fets que, entre 1640 i 1652, es va afegir a la lluita política entre la corona espanyola i la Diputació de Catalunya.

La recerca s'estructura en quatre grans blocs.

- I. El primer bloc, titulat *Una revolta polifònica: els fets i les contradiccions*, té com a objectiu específic presentar el relat dels fets que van tenir lloc durant el Dia de Corpus, atenent a les contradiccions existents entre les fonts.
- II. El segon bloc, *Una genealogia de textos: l'autoria i la intertextualitat de les narracions*, aspira a conèixer, per una banda, l'extracció social i política dels autors dels textos escrits entre 1640 i 1652, així com el contingut i les idees principals d'aquests. Per altra banda, s'interessa per la intertextualitat, és a dir, i per les relacions que poden establir-se entre els textos o, dit d'una altra manera, per la presència d'uns textos en altres com a eina per a conèixer la circulació de la informació durant la Guerra dels Segadors.
- III. El tercer bloc, titulat *Les estratègies narratives: l'ús polític de la violència*, té com a objectiu específic identificar i classificar les diferents estratègies narratives a les que les descripcions dels fets del Dia de Corpus realitzades durant la Guerra dels Segadors estaven subjectes, a la llum del context polític i cultural del moment.
- IV. El quart i últim bloc, *Després de la guerra: la revolta catalana després de la Guerra dels Segadors*, vol conèixer els textos escrits i publicats sobre la revolta catalana de 1640 i els fets del Dia de Corpus després de la reintegració de Catalunya a la monarquia d'Espanya (1652) i fins a la Guerra de Successió (1701-1713).

3. Estat de la qüestió

La revolta catalana de 1640 ha estat objecte d'anàlisi des de diverses perspectives en els darrers seixanta anys. Al llarg de les properes pàgines, abordaré l'estat de la qüestió sobre la revolta catalana en el marc de la historiografia sobre les revoltes i revolucions d'època moderna.

3.1. Revoltes i revolucions a l'època moderna

L'objectiu d'aquest apartat és apuntar les principals aportacions que, des del punt de vista interpretatiu, han marcat el ritme de l'estudi sobre les revoltes i revolucions d'època moderna fins arribar al seu estat actual.

En termes generals es pot afirmar que, des de la dècada dels cinquanta del segle XX, l'estudi de les revoltes i revolucions ha tendit a abandonar els relats històrics amb aspiracions d'anàlisi totalitzant, per centrar-se en explicacions de petites parcel·les del passat. En aquest camí, a més a més, s'ha deixat de prioritzar la història socioeconòmica del conflicte i els historiadors han passat a inclinar-se cap a la història política, amb un interès especial, sobretot en les dècades més recents, per la història cultural de la política.

Aquesta fragmentació ha estat provocada per dos fenòmens:

- I. els revisionismes i la crisi del materialisme històric com a paradigma explicatiu de les revolucions
- II. i l'impacte del gir lingüístic i del postmodernisme en els estudis d'història, que, des dels seus postulats més radicals, han fet trontollar fins i tot la pròpia noció de *fet històric*.¹¹

¹¹ GIL PUJOL, Javier, «Sobre la noción actual de hecho histórico: entre contingencia y construcción», *Revista de Occidente*, 332 (gener 2009), pp. 64-86.

3.1.1. Revisionismes i crisi del materialisme històric¹²

A partir de la dècada dels 50 del segle passat, el paradigma explicatiu segons el qual les revoltes i revolucions constituïen l'expressió violenta d'unes transformacions socioeconòmiques estructurals, profundes i de llarg recorregut va entrar en un procés de revisió. Les revolucions anglesa i francesa van ser els esdeveniments que primerament van experimentar aquest revisionisme.

El revisionisme sobre la Revolució anglesa, encapçalat per Conrad Russell, contrari a les lectures teleològiques de tradició marxista i whig, va proposar un retorn a la història política centrada en l'especificitat temporal i contrària a causacions de llarg recorregut.¹³ Russell suprimia les idees d'inevitabilitat i progrés associades a la revolució, i advocava per «an accidental war growing out of the panic and confusion which followed the failure of the Parliamentary leaders' plan for bloodless coup».¹⁴ Un plantejament que presentava les dècades prèvies a la Revolució com un mar en calma absent de conflictes i tensions constitucionals, idea que seria durament rebatuda pels plantejaments postrevisionistes.¹⁵

Al seu torn, el revisionisme sobre la Revolució francesa, amb François Furet¹⁶ al capdavant, denunciava el *catecisme revolucionari* de matriu marxista amb el que s'havia analitzat, al seu parer de forma simplista, la mateixa. No obstant, i allunyant-se de la rellevància que Russell havia donat a la concatenació d'esdeveniments i casualitats en el desencadenament de la Revolució anglesa, Furet advocava per parar una major atenció a la dinàmica ideològica, és a dir, al discurs polític i les idees revolucionàries, com a motor de la Revolució.

Paral·lelament a l'embat revisionista, historiadors marxistes britànics abandonaven les explicacions socials de tipus mecanicista i dirigien el seu interès vers les revoltes populars

¹² Aquest capítol ha emprat com a base les reflexions dels capítols «Revisionismos en confrontación» i «Volver a pensar en la crisis del siglo XVII» de BENIGNO, Francesco, *Espejos de la revolución: conflicto e identidad política en la Europa moderna*, Barcelona: Crítica, 2000.

¹³ GIL PUJOL, Xavier, «Crónica y cuestiones de veinticinco años de debate», *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, 17 (1997), p. 243.

¹⁴ RUSSEL, Conrad, *The Origins of the English Civil War*, London i Basingstoke: The Macmillan Press, 1973, p. 1.

¹⁵ GIL PUJOL, Xavier, «Crónica y cuestiones de veinticinco años de debate», *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, 17 (1997), pp. 254-257.

¹⁶ FURET, François, *Penser la Révolution Française*, París: Editions Gallimard, 1978.

a la llum dels plantejaments d'Antonio Gramsci, posant en valor les creences, idees i aspiracions dels protagonistes. En el camp de la història moderna, van destacar historiadors com E. P. Thompson,¹⁷ que va convertir la hidra que fins aleshores havia representat la massa en armes en una multitud responsable d'accions de violència organitzada i encaminades cap a objectius socioeconòmics concrets. Es donava inici al que s'ha conegut com *history from below*.¹⁸

A França, però, l'escola de Roland Mousnier¹⁹ criticava el plantejament marxista britànic que atribuïa, al seu judici, excessiva autonomia a l'acció política de la massa. A través d'una anàlisi sistemàtica de les *jacqueries* dels Croquants i dels Nu-Pieds, entre d'altres revoltes populars, Roland Mousnier i els seus deixebles van desarticular les divisions dels conflictes per classe i van prioritzar aliances verticals interestamentals contra els enemics forans a la comunitat local, normalment, agents reials enviats per la cort. Es qüestionava l'espontaneïtat de la massa i es posava l'accent en la tolerància o implicació de les autoritats locals amb els camperols i els menestrals.²⁰ En la lectura que el mateix Mousnier feia de la Fronda, el posicionament del *menu peuple* parisenc era interpretat com el resultat de la demagògia del Parlament contra Mazarino, a diferència de la lectura de classes que havia fet l'historiador soviètic Boris Porchnev i que tant havia marcat a la historiografia marxista britànica.²¹

La lectura marxista de les revoltes i revolucions del segle XVII era novament qüestionada per John H. Elliott, qui entenia que aquestes eren el resultat de les resistències a l'expansió de l'estat i no la cristal·lització de cap transformació socioeconòmica:

¹⁷ THOMPSON, Edward Palmer, «The moral economy of the English crowd in the eighteenth century», *Past & Present*, 50-1 (1971), pp. 76-136.

¹⁸ La *history from below* fa referència a la voluntat de reconstruir la història des de la perspectiva de les classes populars. És a dir, des de fonts generades per uns sectors que poques vegades tenien accés a l'escriptura i amb una perspectiva que no només els posés en el centre del relat històric, sinó que donés llum a les seves raons i ambicions. SHARPE, Jim, «Historia desde abajo», dins Peter Burke (ed.), *Formas de hacer Historia*, Madrid: Alianza, 2003, pp. 39-58.

¹⁹ MOUSNIER, Roland, *Fureurs paysannes. Les paysans dans les révoltes du XVIIe siècle: France, Russie, Chine*, París: Calmann-Lévy, 1967.

²⁰ Un repàs pel debat historiogràfic sobre les revoltes agràries de la primera meitat del segle XVII francès a: GUAL, Valentí, «Les revoltes agràries franceses de la primera meitat del segle XVII. Una teorització», *Pedralbes*, 15 (1995), pp. 205-231.

²¹ PORCHNEV, Boris, *Les soulèvements populaires en France de 1623 à 1648*, París: S.E.V.P.E.N, 1963. Publicat el 1948 a Moscou, va ser traduït primerament a l'alemany el 1954 i, posteriorment, al francès.

«Nor is it clear why we should be expected to assume that the outbreak of revolt in itself postulates structural weaknesses in society. Political disagreement may, after all, be no more and no less than political disagreement —a dispute about the control and the exercise of power».²²

A més a més, l'historiador britànic advertia que es tractava de fenòmens produïts en una època on la novetat era vista amb mals ulls i les nocions de *revolució*, *ideologia* i *pàtria* tamisades per les revolucions liberals i utilitzades com a categories analítiques pels historiadors, resultaven, en conseqüència, anacròniques.²³

Més recentment, crític amb el plantejament sobre les *jacqueries* de Mousnier i influenciat pels estudis d'E. P. Thompson, cal destacar l'aportació de William Beik, segons el qual les revoltes populars, malgrat poder confluïr en algunes ocasions amb la mobilització de les elits, posseïen una autonomia i objectius propis, allunyades de faccions o relacions de clientela. William Beik va identificar en les accions executades durant les revoltes populars una cultura del càstig (*culture of retribution*) contra les autoritats responsables d'ofendre i violar la confiança i l'interès de la comunitat. La protesta, per tant, s'hauria d'entendre, segons l'historiador, com un discurs i les formes de violència com un llenguatge que expressava els interessos dels grups populars.²⁴

3.1.2. Estudis postmoderns i gir lingüístic

A aquest moviment de translació de la història social a la política, que cristal·litza durant la dècada de 1970, cal afegir, també, l'impacte que va tenir la renovació de l'antropologia simbòlica en el camp de la història.²⁵ La idea de *drama social* de Victor

²² ELLIOTT, John H., «Revolution and continuity in Early Modern Europe», *Past and Present*, 42 (1969), p. 45.

²³ ELLIOTT, John H., «Revolution and continuity in Early Modern Europe», *Past and Present*, 42 (1969), pp. 35-56. També cal destacar, a part del seu estudi sobre la revolta catalana que comentarem més endavant, ELLIOTT, John H. [et al.], *Revoluciones y rebeliones de la Europa moderna: cinco estudios sobre sus precondiciones y precipitantes*, Madrid: Alianza, 1972.

²⁴ BEIK, William, *Urban protest in seventeenth-century France*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

²⁵ BURKE, Peter, «Historia antropològica», dins *Formas de historia cultural*, Madrid: Alianza, 2000, pp. 241-249.

Turner²⁶ i la idea semiòtica de cultura de Clifford Geertz²⁷ van impulsar tot un seguit de recerques històriques centrades en les *performances* o cerimònies del poder, però també en la violència en diferents contextos, entre ells, el de les revoltes i revolucions.²⁸

L'article que cal esmentar com a precursor d'aquest tipus d'estudis és el de Natalie Zemon Davis: *The rites of violence* (1973), en el que la historiadora estatunidenca va estudiar la violència popular en els contextos de les guerres de religió a la França del segle XVI.²⁹ En aquest article, Davis es proposava desautoritzar la lectura que presentava la violència religiosa com un comportament irracional i passional. Segons la historiadora nord-americana, les pràctiques de violència popular estaven profundament condicionades per la fe dels seus protagonistes; és a dir, els objectius i les formes d'executar la violència eren diferents en funció de si eren catòlics o protestants, ja que una cosmovisió del món diferent els feia actuar de formes diferents. Si la violència no era arbitrària, sinó que estava condicionada per la seva fe, volia dir, concloïa Davis, que la violència podia entendre's com un ritual.

Un balanç de l'impacte d'aquesta contribució va ser realitzat el 2012 en un dossier a la revista *Past & Present* titulat *Ritual and Violence*,³⁰ on hi van participar alguns dels principals investigadors que, matisant o reformulant els plantejaments de Davis, han mantingut viva l'anàlisi del fenomen de la violència popular en el context de les guerres de religió. Aquests estudis han tingut especial difusió en l'àmbit anglosaxó i francòfon,

²⁶ La noció *drama social* fa referència a la unitat processual que aflora en moments de conflicte en qualsevol comunitat o societat i que pot ser estructurada en quatre fases temporals: ruptura, crisi, acció de redreçament i reintegració, fases articulades per símbols i senyals: TURNER, Victor, *Dramas, fields, and metaphors: symbolic action in human society*, Nova York: Cornell University Press, 1974.

²⁷ Clifford Geertz entenia la cultura com un entramat de significacions que donaven sentit a l'experiència social: la cultura com un llenguatge. La cultura no era, doncs, un conjunt de practiques socials, sinó el sentit que una comunitat associava a elles. A partir d'aquest plantejament, l'antropòleg proposava realitzar una *thick description* de l'objecte d'estudi com a metodologia per a interpretar una cultura (GEERTZ, Clifford, *The Interpretation of Cultures*, Nova York: Basic Book, 1973).

²⁸ Recerques que s'han d'englobar sota el paraigües de la Nova Història Cultural: SERNA, Justo; PONS, Anacleto, «The New Cultural History», dins *La historia cultural: autores, obras, lugares*, Madrid: Akal, 2005, pp. 173-177.

²⁹ DAVIS, Natalie Z., «The Rites of Violence: Religious Riot in Sixteenth-Century France», *Past & Present*, 59 (1973), 51-91.

³⁰ MURDOCK, Graeme; ROBERTS, Penny; SPICER, Andrew (eds.), «Ritual and Violence» *Past & Present*, 214-7 (2012).

amb Barbara Diefendorf, Stuart Carroll, Mack P. Holt i Denis Crouzet com a exponents d'aquest camp d'estudi, entre d'altres.

Des que la violència va esdevenir un fenomen historiable, han estat molts els treballs dedicats a reconstruir-la. De fet, l'interès per la violència ha sobrepassat el camp de les guerres de religió i s'ha estès cap a altres contextos com el de la justícia civil i eclesiàstica, el crim, les festes, les massacres, la guerra, les bandositats i, també, el de les revoltes i revolucions.³¹

L'article de Peter Burke, *The Virgin of the Carmine and the revolt of Masaniello* (1983), és un dels primers articles en fer aquesta aproximació.³² Es tracta d'una interpretació dels primers 10 dies de la revolta napolitana en els que Masaniello, el jove pescador napolità, va fer-se amb el control de la ciutat. El plantejament de Burke partia de què la violència col·lectiva protagonitzada pels grups populars era una eina que els permetia expressar, organitzar i legitimar missatges polítics. La violència contra els palaus dels arrendadors d'impostos i l'assassinat dels seus col·laboradors haurien seguit, segons l'historiador anglès, uns codis simbòlics que, interpretats a la llum de la cultura popular de l'època,³³ podien ser entesos com a rituals o cerimònies de degradació i dessacralització. Aquest

³¹ El gran interès per entendre i interpretar la violència ha acabat generant fins i tot manuals que han volgut classificar les tipologies de violències en els seus contextos, com per exemple RUFF, Julius R., *Violence in Early Modern Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001 o recorreguts històrics mesurant el nivell de violència inherent a les societats fins als nostres dies, com per exemple: MUCHEMBLED, Robert, *Une histoire de la violence*, París: Éditions du Seuil, 2008. En aquest sentit, també cal destacar la feina realitzada per la History of Violence Network, coordinada per Jonathan Davies des de la University of Warwick.

³² BURKE, Peter, «The Virgin of the Carmine and the revolt of Masaniello», *Past & Present*, 99, 1983, pp. 3-21.

³³ Peter Burke va ser un dels principals historiadors en plantejar l'existència d'una cultura popular diferent a la cultura de les elits: BURKE, Peter, *Popular culture in early modern Europe*, Nova York: Harper & Row, 1978. Segons aquest plantejament, les pràctiques de violència popular serien pròpies dels grups analfabets, d'origen atàvic i provinents d'un substrat continental comú i es contraposarien a unes pràctiques de violència racional provinent de les elits. Un plantejament dicotòmic que ha quedat obsolet al demostrar-se que va existir una permeabilitat en les pràctiques culturals molt més intensa de la que es creia entre grups socials, i que de fet, la mateixa violència popular era el resultat de l'apropiació de les pràctiques de violència del poder: BENIGNO, Francesco, «Violenza delle rivolte e violenza della giustizia nell'Europa moderna: opposizione o mimesi?», dins Francesco Benigno, Laurent Bourquin i Alain Hugon (eds.), *Violences en révolte. Une histoire culturelle européenne (XIVe-XVIIIe siècle)*, Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2019, pp. 99-108.

plantejament ha estat emprat per interpretar altres episodis, com el de la violència a la Castella d'època moderna,³⁴ la Revolució anglesa³⁵ o la revolta portuguesa de 1640.³⁶

L'any 2000, en un estudi sobre la Revolució anglesa, Kevin Sharpe feia una dura crítica als estudis revisionistes que s'havien dedicat a qüestionar la lectura marxista i whig de la crisi de mitjans de segle XVII. En la crítica també incloïa les interpretacions més obertes als influxos de l'antropologia simbòlica, com la de David Underdown, per no haver tingut en compte els postulats postestructuralistes de Foucault, Barthes o Derrida i per oblidar que els historiadors, per bé que vulguin aproximar-se a la cultura en tant que text desxifrabable com proposava Geertz, primerament han de tenir les eines interpretatives adequades per abordar la matèria primera (textos) amb la que treballen. La història es topava amb la crítica literària.

Sharpe plantejava que s'havia de deixar d'intentar reconstruir els fets que van fer possible la Revolució, tal i com havien fet els revisionistes anglesos, i proposava interessar-se per les categories amb les quals els protagonistes d'aquell període llegien la seva realitat.

El camí per reomplir de significat els textos amb els que els historiadors treballem actualment era, segons l'historiador anglès, el de resseguir un dels principals processos pels qual els seus autors havien construït les seves categories d'anàlisi i interpretació de la realitat. Proposava fer una història de la lectura perquè, només sabent com llegia la gent a l'època moderna —i, per tant, com estructuraven el seu *món mental*—, podríem saber com experimentaven i percebien la societat i la política amb la que vivien.³⁷

Aquests plantejaments tenien una relació directa amb els estudis sobre metahistòria de Hayden White,³⁸ responsable d'un nou paradigma d'aproximació al passat basat en els pressupòsits relativistes del que s'ha anomenat New Historicism. Un nou paradigma

³⁴ MACKAY, Angus; MCKENDRICK, Geraldine, «La semiología y los ritos de violencia: Sociedad y poder en la Corona de Castilla», *En la España Medieval*, 11 (1988), pp. 153-165.

³⁵ UNDERDOWN, David, *Revel, Riot and Rebellion: Popular Politics and Culture in England*, Oxford: Clarendon Press: Oxford, 1985.

³⁶ OLIVEIRA, António de, *Poder e oposição política em Portugal no período filipino (1580-1640)*, Rio de Janeiro: Bertrand Brasil, 1990; CURTO, Diogo Ramada, *O discurso político em Portugal (1600-1650)*, Lisboa: Projecto Universidade Aberta, 1988.

³⁷ SHARPE, Kevin, *Reading Revolutions. The Politics of Reading in Early Modern England*, New Haven i Londres: Yale University Press, 2000, pp. 65-68.

³⁸ WHITE, Hayden, *Metahistory: Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, Baltimore: John Hopkins University Press, 1973.

interpretatiu que limitava la capacitat de la història a la reconstrucció de discursos i considerava ingenu voler reconstruir una realitat factual de la qual només n'han quedat representacions.³⁹

La història com a mera projecció del present subjecta a trops literaris va ser considerada una provocació per bona part de la comunitat historiadora. No obstant, a dia d'avui, és inqüestionable que el gir lingüístic ha aconseguit deixar una petja inesborrable i ha fet que els historiadors abordin els textos des d'una perspectiva molt més complexa que la que havien emprat fins aleshores:⁴⁰ «els historiadors saben que els documents no són mers miralls de la realitat [...], però també saben que els successos van succeir realment en el passat».⁴¹

En gran mesura, l'interès pels textos com a constructes culturals ha estat introduït i matisat en el camp de la Història per l'Escola dels Annals; concretament, per Roger Chartier, qui ha desenvolupat un utilatge conceptual a l'entorn de la història de la lectura.⁴² Chartier ha incidit en el paper desenvolupat pels imaginaris i les representacions dinamitzades per la literatura en la percepció de la realitat social, alhora que ha ressaltat la importància de la materialitat dels llibres en la constitució del significat dels textos.⁴³ A Espanya, han estat Fernando Bouza⁴⁴ i Fernando R. de la Flor⁴⁵ els investigadors que, des de la història

³⁹ Segons el plantejament de Hayden White, la línia divisòria entre ficció i història és inexistent, ja que el discurs històric, per molt que aspiri a respondre a la veritat, està subjecte a les lleis de la literatura i no de la ciència: WHITE, Hayden, *El texto histórico como artefacto literario*, Barcelona: Paidós, 2003 (recull d'articles de White publicats entre 1978 i 1999).

⁴⁰ Una síntesi sobre les relacions entre els historiadors i el *poder del llenguatge* a: CARDIM, Pedro, «Entre textos y discursos. La historiografía y el poder del lenguaje», *Cuadernos de Historia Moderna*, 17 (1996), pp. 123-149.

⁴¹ THOMAS, Keith, «New ways revisited: How history's borders have expanded in the past forty years», *Times Literary Supplement*, 13 (octubre 2006), pp. 3-4, citat a GIL PUJOL, Javier, «Sobre la noción actual de hecho histórico: entre contingencia y construcción», *Revista de Occidente*, 332 (gener 2009), pp. 81 i 82.

⁴² DARNTON, Robert, «Historia de la lectura», dins Peter Burke (ed.) *Formas de hacer Historia*, Madrid: Alianza, 2003, pp. 189-220.

⁴³ CHARTIER, Roger, *El mundo como representación: estudios sobre historia cultural*, Barcelona: Gedisa, 2005 (recull d'articles publicats des de 1982).

⁴⁴ BOUZA, Fernando, *Imagen y propaganda: capítulos de historia cultural del reinado de Felipe II*, Madrid: Akal, 1998.

⁴⁵ FLOR, Fernando R. de la, *Atenas castellana: ensayos sobre la cultura simbólica y fiestas en la Salamanca del Antiguo Régimen*, Salamanca: Junta de Castilla y León, 1989.

i la literatura, respectivament, han aplicat aquests postulats a l'estudi de la cultura escrita a la monarquia d'Espanya d'època moderna.

Principalment, els plantejaments aplicats a l'estudi de les revoltes i les revolucions del segle XVII s'han acabat centrant en dos eixos:

- I. en la identificació i interpretació de les categories amb les que els contemporanis operaven en la seva realitat; és a dir, en la interrogació per com l'imaginari social i polític intervenia en el conflicte.
- II. en l'anàlisi de la capacitat del document escrit com a part integrant de l'acció política: no només com a dipòsit d'informació i representacions d'una realitat, sinó com a part activa dels conflictes.

Respecte el primer punt, a part del llibre de Kevin Sharpe en el que analitza com William Drake va llegir la Revolució anglesa, destaca el treball de Michael Keith Baker sobre la Revolució francesa, centrat en la capacitat dels discursos de significar l'acció política. Segons el seu plantejament, havia estat la formulació d'una nova cultura política, nascuda de les contradiccions de la de l'absolutisme monàrquic, la que havia fet possible la Revolució francesa. La significació i ús de categories polítiques com *Ancien regime* haurien fet de la Revolució una possibilitat: les paraules haurien estat les responsables dels fets.⁴⁶ També sobre la Revolució francesa, i sobrepassant la noció de *discurs*, cal ressenyar l'obra sobre els seus orígens culturals de Roger Chartier, on aborda la capacitat que la literatura va tenir per combatre els mites de l'absolutisme monàrquic francès. Es tracta d'un estudi en el que el conflicte polític està íntimament lligat amb la història de la lectura: «books made revolutions», assevera Chartier, no només pel que s'hi deia en aquests llibres, sinó per com s'imprimien, distribuïen i llegien.⁴⁷

Relacionat amb la interpretació de Chartier i centrat en l'interès per la capacitat del document escrit com a part integrant de l'acció política (la *littérature d'action*), s'ha d'esmentar el treball de Christian Jouhaud sobre les *mazarinades*:⁴⁸ impresos que van inundar França durant la Fronda i que van constituir un engranatge més de l'acció i

⁴⁶ BAKER, Keith Michael, *Inventing the French Revolution. Essays on French Political Culture in the Eighteenth Century*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

⁴⁷ CHARTIER, Roger, *The cultural origins of the French Revolution*, Durham and London: Duke University Press, 1991.

⁴⁸ JOUHAUD, Christian, *Mazarinades: la Fronde des mots*, París: Aubier, 1985.

combat polítics durant la revolta. L'interès per aquesta literatura de combat i per la capacitat de l'escrit d'influir en la lluita política i condicionar l'esfera pública ha estat desenvolupat per les publicacions del Groupe de Recherches Interdisciplinaires sur l'Histoire du Littéraire (GRIHL),⁴⁹ del qual el mateix Jouhaud n'ha estat fundador. Des d'aquesta perspectiva d'anàlisi, destaco els treballs d'Héloïse Hermant dedicats a l'estudi de la monarquia espanyola del segle XVII.⁵⁰

Durant la darrera dècada, el grup de recerca Cultures des Révoltes et Révolutions (CURR), coordinat per Alain Hugon des de la Université de Caen, ha difós un conjunt d'obres que han abordat les revoltes d'època moderna —amb una especial èmfasi en aquelles que van tenir lloc a la monarquia dels Àustria espanyols. Obres que han aplegat treballs des de diverses de les perspectives esmentades fins ara (antropològiques i literàries) i que també s'han interessat per d'altres, com la poètica de l'espai, en el desenvolupament de les revoltes. Alguns d'aquests títols són: *Soulèvements, revoltes, révolutions dans l'empire des Habsbourg d'Espagne, XVIe – XVIIe siècle* (2016);⁵¹ *Territoires, lieux et espaces de la révolte: XIVe – XVIIIe siècles* (2017);⁵² *Violences en révolte. Une histoire culturelle européenne (XIVe – XVIIIe siècle)* (2019).⁵³

La valoració del text com a producte cultural i no com a simple reflex de la realitat ha conduït vers la reconsideració del valor històric de certes tipologies documentals. En aquest sentit, les narracions de les revoltes escrites de forma coetània als fets o immediatament després d'aquests han estat objecte de nous usos historiogràfics.

Totes les obres sobre la revolta catalana que han reconstruït els fets del Dia de Corpus de 1640 ho han fet resseguint fonts narratives coetànies, prioritzant els relats escrits per persones que havien estat testimonis dels fets. Algunes de les referències més habituals són els testimonis que van deixar Miquel Parets, l'assaonador barceloní, i Ramon Rubí

⁴⁹ GRIHL, *Écriture et action: XVIIe-XIXe siècle, un enquête collective*, París: Éditions de l'École des hautes études en sciences sociales, 2016.

⁵⁰ HERMANT, Héloïse, *Guerre de plumes: publicité et cultures politiques dans l'Espagne du XVIIe siècle*, Madrid: Casa de Velázquez, 2012.

⁵¹ HUGON, Alain; MERLE, Alexandra, *Soulèvements, revoltes, révolutions dans l'empire des Habsbourg d'Espagne, XVIe-XVIIe siècle*, Madrid: Casa de Velázquez, 2016.

⁵² BRAVO, Paloma; D'AMICO, Juan Carlos (dirs.), *Territoires, lieux et espaces de la révolte: XIVe-XVIIIe siècles*, Dijon: Éditions Universitaires de Dijon, 2017.

⁵³ BENIGNO, Francesco; BOURQUIN, Laurent; HUGON, Alain, *Violences en révolte. Une histoire culturelle européenne (XIVe-XVIIIe siècle)*, Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2019.

de Marimon, el jutge de la Reial Audiència que va passar-se tota la jornada de Corpus amagat a l'església de Betlem. La presencialitat ha constituït un dels principis que tradicionalment ha servit per donar validesa a les fonts i deixar que ens informin sobre els fets que van tenir lloc a Barcelona el Dia de Corpus Christi de 1640.

Però aquests testimonis, no obstant, no van ser en cap cas observadors desinteressats. Seguint les reflexions de Benigno respecte la revolta de Masaniello, «si assumim que la interpretació dels fets [...] es una part constitutiva i no accessòria de la competició per l'hegemonia, s'arribarà a la conclusió de què aquests textos són *fonts* únicament en el sentit de què són lectures orientades, conscient o inconscientment tendencioses, profundament embegudes d'esquemes narratius i de tensions interpretatives».⁵⁴

En un altre ordre de coses: les fonts narratives que molts cops hem utilitzat per documentar les revoltes són també, en moltes ocasions, el rastre de lluites per ordenar i significar els fets descrits en elles i controlar, voluntària o involuntàriament, la memòria. Són fonts que ens permeten aproximar a l'ús polític d'un passat immediat; sobre què (i com) ha de ser recordat i què ha de ser oblidat: una baula més de la lluita política que ha de ser considerada a partir de la interpretació d'unes fonts que han estat emprades, de vegades, massa ingènuament.

Em refereixo, per una banda, al creixent volum de treballs que durant les darreres dècades s'ha interessat per la *memòria* o pel paper que el record de certs esdeveniments ha tingut en la presa de decisions polítiques. En són alguns exemples els treballs de Xavier Gil i Jesús Gascón sobre les alteracions d'Aragó⁵⁵, els treballs sobre el *remembering* de la

⁵⁴ BENIGNO, Francesco, *Especjos de la revolució: conflicte e identitat política en la Europa moderna*, Barcelona: Critica, 2000, p. 135.

⁵⁵ GIL PUJOL, Xavier, «Ecos de una revuelta: el levantamiento foral aragonés de 1591 en el pensamiento político e histórico europeo de la edad moderna», dins Esteban Sarasa i Eliseo Serrano (coords.), *La Corona de Aragón y el Mediterráneo*, Zaragoza: Institución «Fernando el Católico», 1997, pp. 295-331; GIL PUJOL, Xavier, «Introducción: Lupercio Leonardo de Argensola, historiador, en la historiografía de su época», dins Lupercio Leonardo de Argensola, *Información de los sucesos del reino de Aragón en los años 1590 y 1591, en que se advierte los yerros de algunos autores*, Saragossa: Astral-El Justicia de Aragón, 1991, pp. XII-XLVIII; GASCÓN PÉREZ, Jesús, «Epígonos de la rebelión. Los cronistas de Aragón y sus escritos sobre 1591», *Jerónimo Zurita*, 88 (2013), pp. 117-143.

Revolució anglesa de Mathew Neufeld⁵⁶ i Edward J. Legon,⁵⁷ l'obra d'Alain Hugon sobre la revolta napolitana de 1647⁵⁸ i el volum col·lectiu sobre *La Mémoire des revoltes en Europe à l'époque moderne* recentment publicat pel grup de recerca CURR,⁵⁹ o el treball de Brice Évain sobre la revolta del Lanturlu a Dijon el 1630.⁶⁰ Però, per altra banda, no només em refereixo al record o oblit d'un passat llunyà, sinó a la interpretació immediata dels fets com a part integral del conflicte polític en el que van succeir aquests mateixos. Alguns exemples en són l'estudi sobre la revolta napolitana de 1647 de Silvana d'Alessio⁶¹, els estudis sobre la revolta dels barretines a Catalunya d'Héloïse Hermant⁶² i els treballs sobre la revolta de Lanturlu a Dijon (1630) de Nicolas Schapira.⁶³

A dia d'avui, l'interès per les revoltes i revolucions segueix vigent i continua generant multitud d'estudis històrics. Un bon exemple d'això n'és el projecte europeu RESISTANCE, coordinat per la professora Mafalda Soares da Cunha des de la Universidade de Évora, que, vigent des de 2017 i sota el concepte de *resistència*, vol aproximar-se a les revoltes i altres formes d'oposició protagonitzades per grups socials i individus discriminats per motiu de religió, gènere, raça o condició colonial durant l'època moderna en el context global dels imperis ibèrics.⁶⁴

⁵⁶ NEUFELD, Matthew, *The Civil Wars after 1660: Public Remembering in Late Stuart England*, Woodbridge: Boydell Press, 2013.

⁵⁷ LEGON, Edward James, *Remembering Revolution: Seditious Memories in England and Wales, 1660-1685*, tesi doctoral presentada al University College London, 2015.

⁵⁸ HUGON, Alain, *Naples insurgée 1647-1648. De l'événement à la mémoire*, Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2011.

⁵⁹ MERLE, Alexandra; JETTOT, Stéphane; HERRERO, Manuel, *La Mémoire des revoltes en Europe à l'époque moderne*, París: Classiques Garnier, 2018.

⁶⁰ ÉVAN, Brice, «L'événement entre fabrique et mémoire: les Lanturelus de Dijon (1630-2018)», *Annales de Bourgogne*, 91-3-4 (juliol-desembre 2019), pp. 173-195.

⁶¹ D'ALESSIO, Silvana, «Ordo naturalis e infrazione. Per una metaforologia della rivolta masanelliana», *Filosofia politica*, XII-2 (1998), pp. 249-282.

⁶² HERMANT, Héloïse, «Combattre par la plume: les écrits politiques soutenant la révolte des barretines (1687-1690)», *Caplletra*, 57 (tardor 2014), pp. 193-214; HERMANT, Héloïse, «Les mises en récit du soulèvement des Barretines (1687-1690): construction politique, construction culturelle, construction mémorielle», *Cahiers du CRHQ*, 4 (2013), pp. 1-30.

⁶³ SCHAPIRA, Nicolas, «Lanturlu: les écritures d'un revolte», *Annales de Bourgogne*, 91-3-4 (juliol-desembre 2019), pp. 49-69.

⁶⁴ «RESISTANCE. Rebellion and resistance in the iberian empires: 16th-19th centuries» ([RESISTANCE](#)).

3.2. La revolta catalana

La majoria de recerques que han contribuït a l'estudi dels fets del Dia de Corpus ho han fet en tant que episodi ineludible per explicar uns esdeveniments majors: la revolta catalana, la Guerra dels Segadors o la crisi que van experimentar Catalunya i la monarquia d'Espanya a mitjans segle XVII.⁶⁵ Les aportacions de Josep Sanabre (1956),⁶⁶ John H. Elliott (1963)⁶⁷ i Eulogio Zudaire (1964)⁶⁸ són les primeres aproximacions al conflicte que han treballat de forma exhaustiva i sistemàtica la documentació d'arxiu del període, integrant l'objecte d'estudi en el context d'una monarquia de base plurinacional, com era l'espanyola, i en el context internacional de l'Europa de la Guerra dels Trenta Anys.

L'obra de John H. Elliott interpretava la insurrecció del Dia de Corpus com el clímax d'un moment que etiqueta d'anàrquic. El moment de màxim desordre públic i de màxima expressió dels interessos de les classes populars, o el que l'autor anomena: «la revolució social dels pobres contra els rics, dels desposseïts contra els posseïdors».⁶⁹ Una revolució desencadenada per la reacció a l'expansió i reforçament de l'estat que, seguint les reformadores directrius del comte duc d'Olivares, carregava i gravava fiscalment cada cop més els regnes de la Monarquia. Una revolució que, per contrapartida, va empènyer al barranc a les autoritats catalanes que, en plena crisi amb la Corona, es van veure obligades a sol·licitar ajut militar al regne de França per acabar amb els desordres populars.⁷⁰

Després de l'impacte que va tenir l'obra d'Elliott, un dels temes que més va cridar l'atenció a inicis de la dècada dels noranta del segle passat va ser la publicística de guerra:

⁶⁵ Durant el segle XX, i a part de l'obra ja citada d'Antoni Rovira Virgili, he identificat solament un treball monogràfic sobre els fets del Dia de Corpus. Una obra que, malgrat fonamentar-se en fonts primàries, és més una novel·la històrica que no pas un treball científic. L'absència d'aparell crític, si més no, així ho constata: LEON-IGNACIO, *Corpus de Sangre en Barcelona: crónica de la rebelión de los segadores, 1640*, Barcelona: Ediciones 29, 1972.

⁶⁶ SANABRE, Josep, *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa*, Barcelona: Librería J. Sala Badal, 1956.

⁶⁷ ELLIOTT, John H., *The Revolt of the Catalans. A study in the Decline of Spain (1598-1640)*, Cambridge: Cambridge University Press, 1963.

⁶⁸ ZUDAIRE, Eulogio, *El Conde-duque y Cataluña*, Madrid: CSIC, 1964.

⁶⁹ ELLIOTT, John H., *La rebelión de los catalanes: un estudio sobre la decadencia de España (1598-1640)*, Madrid: Siglo XXI, 2014, p. 472.

⁷⁰ El mateix autor publicava el 1986 una biografia sobre el comte duc d'Olivares: ELLIOTT, John H., *The Count-duke of Olivares: the statesman in age of decline*, New Haven: Yale University Press, 1986.

els impresos que, durant els anys de la contesa, van complementar la lluita armada amb escrits polítics, relacions de successos i fulls volants de tot tipus. Allò que en moltes ocasions s'ha denominat *guerra de papers*.

Un dels autors més prolífics en aquest àmbit és Henry Ettinghausen, responsable de l'edició d'una antologia de facsímils d'impresos de la Guerra dels Segadors i d'interpretar aquesta producció en el context del naixement de les gasetes europees.⁷¹ En paral·lel al seu treball, destaco les recerques d'en Jaime Reula,⁷² la comparativa amb la producció impressora al regne de Portugal realitzada per la professora María de los Ángeles Pérez Samper,⁷³ l'edició i estudi d'escrits polítics a cura de Xavier Torres i Eva Serra⁷⁴ i l'anàlisi de l'àmpliament difosa *Proclamación católica* de Gaspar Sala, a càrrec d'Antoni Simon i Karsten Neumann.⁷⁵

L'esforç per recuperar tota aquesta documentació va ser aprofitat per abordar una cara del conflicte fins aleshores ignorada: la cultura política de la classe dirigent el 1640. El 1991, Eva Serra publicava un article titulat *1640: una revolució política. La implicació de les institucions*, amb el que volia posar sobre la taula el protagonisme de les institucions catalanes en el conflicte.⁷⁶ Principalment, subratllava la defensa del pactisme polític com a principal objectiu per part de les autoritats catalanes i l'aliança amb el regne de França com a estratègia per fer front a l'arribada de l'exèrcit del marquès de Los Vélez i una eventual supressió del règim pactista.

⁷¹ ETTINGHAUSEN, Henry, *La Guerra dels Segadors a través de la premsa de l'època*, Barcelona: Curial, 1993; ETTINGHAUSEN, Henry, «La Guerra dels Segadors a les gasetes europees», *Pedralbes*, 18-2 (1998), pp. 359-372.

⁷² REULA BIESCAS, Jaime, «1640-1647. Una aproximació a la publicística de la guerra dels segadors», *Pedralbes*, 11 (1991), p. 91-108; REULA BIESCAS, Jaime, «Guerra y propaganda en la Cataluña de 1635-1659», *Historia y comunicación social*, 1 (1996), pp. 87-108.

⁷³ PÉREZ SAMPER, María de los Ángeles, *Catalunya i Portugal el 1640: dos pobles en una cruïlla*, Barcelona: Curial, 1992.

⁷⁴ SERRA PUIG, Eva; TORRES SANS, Xavier (eds.), *Escrits polítics del segle XVII*, Barcelona: Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives-Eumo, 1995.

⁷⁵ NEUMANN, Karsten, «“La justificación ante el mundo”: difusión y recepción de la propaganda catalana en Europa en 1640», *Pedralbes*, 18 (1998), pp. 373-381; NEUMANN, Karsten; SIMON TARRÉS, Antoni, «Estudi introductor» a l'edició facsimilar de la *Proclamación Católica*, Barcelona: Base, 2003.

⁷⁶ SERRA PUIG, Eva, «1640: una revolució política. La implicació de les institucions», dins Eva Serra Puig [et al.], *La revolució catalana de 1640*, Barcelona: Crítica, 1991, pp. 3-65.

En aquest sentit, Eva Serra feia una lectura diferent de la insurrecció del Dia de Corpus de la que havia fet John H. Elliott. Aquell dia, segons Serra, s'hauria produït una complicitat puntual entre les autoritats catalanes i els segadors, als quals se'ls hauria permès l'entrada a la ciutat. Malgrat no ésser qüestionada, la lectura d'una revolució social contra els rics, formulada per Elliott, perdia ímpetu al dividir les oligarquies entre les del rei i les de la terra; unes oligarquies de la terra contra les quals els segadors, de fet, no es van revoltar, focalitzant la seva violència contra els ministres reials.⁷⁷ La mort del virrei hauria estat, emprant els termes d'Antoni Simon, el resultat d'un fracassat càlcul polític per part de les autoritats catalanes que, volent forçar la fugida del virrei, van perdre el control de la massa.⁷⁸

A l'estudi d'Eva Serra se li afegiria tota una sèrie de treballs interessats per la cultura política de la classe dirigent catalana que completarien o qüestionarien els seus plantejaments. És el moment d'estudis com els d'Antoni Simon,⁷⁹ Xavier Gil,⁸⁰ Joan-Pau Rubiés⁸¹ i Joan-Lluís Palos.⁸² Es tracta d'estudis que van analitzar el pensament d'alguns dels principals tractadistes de la Catalunya del segle XVII amb l'objectiu de definir les idees polítiques tant dels partidaris de la Diputació com dels reialistes, abans i durant la Guerra dels Segadors.

Per altra banda, i posant el focus en l'anomenada *política popular* i en els estudis sobre els rituals de violència, cal destacar l'aportació de Luis Corteguera, centrada en recuperar les formes de participació d'artesans en la política municipal i el paper que la violència i

⁷⁷ SERRA PUIG Eva, «1640: una revolució política. La implicació de les institucions», dins *La formació de la Catalunya moderna (1640-1714)*, Vic: Eumo, 2018, pp. 150 i 151.

⁷⁸ SIMON TARRÉS, Antoni, *1640*, Barcelona: Rafael Dalmau editor, 2019, p. 208.

⁷⁹ SIMON TARRÉS, Antoni, *Els orígens ideològics de la revolució catalana*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.

⁸⁰ GIL PUJOL, Xavier, «El discurs reialista a la Catalunya dels Àustries fins al 1652, en el seu context europeu», *Pedralbes: Revista d'història moderna*, 18-2 (1998), pp. 475-487.

⁸¹ RUBIÉS MIRABET, Joan-Pau, «Reason of state and constitutional thought in the Crown of Aragon, 1580-1640», *The Historical Journal*, 34-1 (març 1995), pp. 1-28.

⁸² PALOS PEÑARROYA, Joan-Lluís, «Les idees i la revolució catalana», *Manuscripts: Revista d'Història Moderna*, 17 (1999), pp. 277-292.

els motins populars van tenir com a un mecanisme més d'intervenció en ella, a la Barcelona dels segles XVI i XVII.⁸³

Paral·lelament, la revolta catalana va comptar amb estudis que han abordat qüestions sobre la identitat i l'imaginari col·lectiu dels catalans. En aquest camp esmentem les aportacions de Fernando Sánchez-Marcos,⁸⁴ Jesús Villanueva,⁸⁵ Òscar Jané⁸⁶ i Núria de Lucas Val,⁸⁷ així com les d'Antoni Simon⁸⁸ i Xavier Torres, qui s'ha centrat en l'estudi del patriotisme català d'època moderna i en la incidència que els imaginaris nacionals van tenir en el desenvolupament de la Guerra dels Segadors.⁸⁹

Abordar els imaginaris dels catalans ha implicat parar una major atenció a la relació entre la religió i la revolta catalana, un tema que, en els darrers anys, ha rebut cada cop més interès. La importància de la qüestió religiosa ja havia estat advertida el 2003 per Antoni Simon⁹⁰ i, recentment, ha obtingut les contribucions de Xavier Torres, qui s'ha centrat en analitzar el paper que van tenir les figures i episodis bíblics en la dimensió comunicativa del conflicte. Segons el seu plantejament, la religió no hauria estat una mera bandera per agitar en moments de fervor identitari, sinó que hauria tingut un paper crucial en la percepció dels fets i la significació d'aquests per part dels seus protagonistes, tant en la

⁸³ CORTEGUERA, Luis R., *Per al bé comú: la política popular a Barcelona, 1580-1640*, Vic: Eumo, 2005; CORTEGUERA, Luis R., «El motín ¿una institución de la política popular en la Barcelona del XVI y XVII?», *Pedralbes*, 13-2 (1993), pp. 235-242.

⁸⁴ SÁNCHEZ-MARCOS, Fernando, «Memòria i identitat a la Catalunya del segle XVII: la construcció social del passat», *Pedralbes*, 23 (2003), pp. 477-490. També destacar de l'autor la seva contribució sobre les relacions entre Catalunya i el govern de la Monarquia després de la Guerra dels Segadors: SÁNCHEZ-MARCOS, Fernando, *Cataluña y el gobierno central tres la Guerra de los Segadores (1652-1679)*, Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 1983.

⁸⁵ VILLANUEVA, Jesús, *Política y discurso histórico en la España del siglo XVII. Las polémicas sobre los orígenes medievales de Cataluña*, Alacant: Publicaciones de la Universidad de Alicante, 2004.

⁸⁶ JANÉ, Òscar, *Catalunya i França al segle XVII: identitats, contra identitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*, Barcelona: Afers, 2006.

⁸⁷ LUCAS VAL, Núria de, «Literatura i història. Identitats col·lectives i visions de l'“altre” al segle XVII», *Manuscrits*, 24 (2006), pp. 167-192.

⁸⁸ SIMON TARRÉS, Antoni, *Construccions polítiques i identitats nacionals: Catalunya i els orígens de l'estat modern espanyol*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005.

⁸⁹ TORRES SANS, Xavier, *Naciones sin nacionalismo: Cataluña en la monarquía hispánica (siglos XVI-XVII)*, València: Publicacions de la Universitat de València, 2008. També cal destacar la seva *La Guerra dels Segadors*, Lleida: Eumo, 2006, obra de síntesi del conflicte en la que s'inclouen aquests vessants de tall identitari a l'anàlisi del conflicte.

⁹⁰ SIMON TARRÉS, Antoni, «Un “alboroto católico”: el factor religiós en la revolució catalana de 1640». *Pedralbes*, 23-II (2003), pp. 123-146.

insurrecció popular la primavera i estiu de 1640, com el posterior ús durant la *guerra de papers*.⁹¹

Sens dubte, en aquests moments, pocs estudis sobre 1640 eludeixen la qüestió religiosa com un eix indestruïble de la revolta catalana, de la mateixa manera que cada cop més, les recerques sobre la Guerra dels Segadors s'interessen per la interpretació que els seus protagonistes en van fer d'aquell conflicte i no tant per uns fets analitzats al marge de les subjectivitats implicades.⁹²

4. Marc conceptual

Aquest capítol té com a objectiu presentar els quatre conceptes clau de la recerca: text, representació, estratègia narrativa i violència. Es tracta de conceptes derivats de debats teòrics que han generat una abundant literatura, però en aquesta ocasió, només donaré una visió molt general adequada al propòsit d'aquesta introducció.

I. Text

Defineixo la noció de *text* en relació a la de *document*.⁹³ Aquesta darrera té el seu origen etimològic en la paraula *docere*: ensenyar; és a dir, el mot *document* fa referència a aquelles restes del pas del temps que ensenyen i evidencien la realitat. Una noció que implica la possibilitat d'accedir al passat sense atendre a les representacions que van mediatitzar la creació del document ni als estralls que el temps ha pogut causar en la recepció actual d'aquest. Una noció, en definitiva, positivista que pressuposa una relació directa i fidel entre els *fets* i els *documents*.

⁹¹ TORRES SANS, Xavier, «Eco profético y angelología política en la revuelta catalana de 1640», *e-Spania*, 21 (juny 2015), en línia: <http://journals.openedition.org/e-spania/24450> ; TORRES SANS, Xavier, «De Tirllemont a Riudarenes: política y religión en la crisis hispánica de 1640», *Hispania Sacra*, 69-139 (2017), pp. 221-231; TORRES SANS, Xavier, «Nosaltres, els Macabeus: patriotisme català a la Guerra dels Segadors», dins Joaquim Albareda, *Una relació difícil: Catalunya i l'Espanya moderna (segles XVII-XIX)*, Barcelona: Base, 2007, pp. 85-108, entre d'altres.

⁹² MITCHELL, Andrew Joseph, *Religion, revolt, and the creation of regional identity in Catalonia, 1640-1643*, tesi doctoral defensada a la Ohio State University, 2005; FRAGA, Joana, *Three revolts in images: Catalonia, Portugal and Naples (1640-1647)*, tesi doctoral defensada a la Universitat de Barcelona, 2013; AZNAR, Daniel, *Cataluña y el rey. Representaciones y prácticas de la Majestad durante el cambio de soberanía (1640-1655)*, tesi doctoral defensada a la Universitat de Barcelona, 2016.

⁹³ SHARPE, Kevin, *Reading Revolutions. The Politics of Reading in Early Modern England*, New Haven i Londres: Yale University Press, 2000, pp. 26-27.

En canvi, la noció de *text* no apel·la a la petjada o al rastre deixat pels fets, sinó a l'originalitat; és a dir, a la idea de quelcom *teixit* o construït enginyosament. La metàfora tèxtil ha servit en moltes ocasions per explicar en què consisteix la idea de *text*.⁹⁴ Una metàfora que, a part d'originar-se en una etimologia comuna, parteix de la idea de què tant els teixits com els textos estan compostats per la combinació de diferents capes. En el cas dels teixits, es tracta de fils que s'entrecreuen per teixir la peça de roba; en el cas dels textos, els fils equivaldrien a capes de significat que, combinades i vistes en conjunt, construirien el propi text. En aquest sentit, de la mateixa manera que un teixit pot ser desteixit, els textos es podrien deconstruir per capes de significació. De fet, i segons els plantejaments del New Historicism, la deconstrucció dels textos hauria de ser un pas imprescindible per a l'estudi del passat, ja que si no atenem a les representacions que van mediatitzar la seva escriptura, resulta impossible aproximar-se als fets que volen descriure i que, alhora, contribueixen a definir.⁹⁵

Matisant aquest plantejament, Chartier va apuntar que la transcripció del món social al text «no consisteix únicament en l'apropiació estètica i simbòlica d'objectes comuns, llenguatges i pràctiques rituals o quotidianes» com, de fet, proposava el New Historicism. En la construcció del significat dels textos, deia Chartier, també s'havia d'incloure tot un conjunt de processos aliens a la subjectivitat de l'autor que implicaven la seva materialitat. Això és, en el cas dels impresos, el procés de publicació: un procés que sempre és col·lectiu i en el que s'hi produeix la convergència dels interessos de l'autor, l'impressor i la resta de participants, contribuint a modelar i condicionar el significat del text.⁹⁶

II. Representació

Es tracta d'un concepte d'història cultural que durant la dècada dels anys vuitanta del segle XX va ser posat d'actualitat per Roger Chartier i que, a dia d'avui, continua essent clau en els estudis d'història. Configura, de fet, un concepte clau del projecte de recerca

⁹⁴ Una metàfora que ja feia el mateix Clifford Geertz per explicar la seva idea semiòtica de cultura GEERTZ, Clifford, *La interpretació de las culturas*, Barcelona: Gedisa, 2006, 1973, p. 20.

⁹⁵ Sobre com es produeix aquest procés de transició pel qual es passa d'una concepció del document com a evidència informativa del passat, al document com a producte cultural, veure LOZANO, Jorge, «El documento histórico: de información sobre el pasado a texto de cultura», dins *El discurso histórico*, Madrid: Alianza, 1987, pp. 59-112.

⁹⁶ CHARTIER, Roger (ed.), *¿Qué es un texto?*, Madrid: Círculo de Bellas Artes, 2006.

en el que s'ha inserit aquesta tesi doctoral: «Poder i Representacions Culturals a l'Època Moderna», coordinat per Joan-Lluís Palos.

D'acord amb Roger Chartier, el concepte ja era utilitzat a l'època moderna: una representació, segons el diccionari de Furetière (1690), podia ser tant la mostra d'una absència —com el cas de les efígies que se situaven sobre els taüts dels sobirans francesos—, com l'exhibició d'una presència —com podia ser la imatge d'un lleó com a símbol del valor. En ambdós casos, s'estableix una relació, la *relació de representació*, segons la qual una imatge present substitueix un objecte absent i que és la base que constitueix la teoria del signe, és a dir, la dicotomia entre significat i significant.⁹⁷

Aquest concepte aplicat als estudis d'història cultural tenia la capacitat d'introduir un element de complexitat en la interpretació del passat i resoldre algunes contradiccions que havia generat la noció de *mentalitat*, vinculada als estudis quantitius d'una determinada generació de l'Escola dels Annals: la *representació* permetia «salvar la dicotomia entre objetividad de las conductas y subjetividad de las categorías en los actores históricos».⁹⁸

Reprement la hipòtesi de partida d'aquesta recerca, per tant, entenc que:

- a. Els textos van ser productes culturals que van definir la revolta i van establir una relació de representació entre allò que havia succeït i allò que era narrat: la revolta era l'objecte absent i el text, la imatge present (en aquest cas, textual) que aspira a definir i donar forma a l'objecte absent.
- b. Els textos (o representacions textuais) analitzats van estar mediatitzats per altres representacions, com veurem, vinculades a la violència popular que va tenir lloc durant el Dia de Corpus. En aquest sentit, plantejo que el comportament de la multitud era l'objecte absent i la narració de certes pràctiques de violència popular en textos, la imatge present que aspira a definir i donar forma a l'objecte absent.

⁹⁷ CHARTIER, Roger, «El mundo como representación», dins *El mundo como representación: estudios sobre historia cultural*, Barcelona: Gedisa, 2005, pp. 57-58.

⁹⁸ GIL PUJOL, Javier, «Sobre los límites de la representación», *Arbor: Ciencia, Pensamiento y Cultura*, 743 (maig-juny 2010), p. 461. El concepte no ha estat exempt de crítiques i matisos. Un repàs per les principals crítiques i reflexions sobre la noció de *representació* a l'article citat.

Les representacions, malgrat no substituir la realitat històrica que l'historiador vol reconstruir, constitueixen en si mateixes un fet històric que, per la seva capacitat d'intervenir en l'experiència social dels agents, han de ser reconstruïdes de la mateixa manera que la realitat empírica.

III. Estratègia narrativa

Es tracta d'una noció procedent de la narratologia que apel·la al «conjunt de procediments i recursos que articulen les relacions [...] entre el narrador, l'univers de la història narrada i els seus destinataris implícits».⁹⁹ Conformen part de l'estratègia narrativa procediments i recursos literaris com les de metàfores, les el·lipsis, les hipèrboles o les reordenacions de la lògica dels esdeveniments; però també tots aquells recursos de ficcionalització o estetització encarregats d'orientar la narració en un sentit concret i de crear un efecte de versemblança que convenci al lector del missatge que vol comunicar l'autor. L'estratègia narrativa esdevé, principalment, «la possibilitat d'enregistrar una experiència històrica sota diverses formes narratives que poden, en cada cas, legitimar una selecció de dades diferent».¹⁰⁰

IV. Violència

La *violència* no és una agressió que pugui ser mesurada objectivament en base als danys ocasionats en una persona o un objecte, sinó que és un judici i, en tant que judici, roman vinculat a la percepció i sensibilitat de l'observador. Definir quelcom com a *violent* és efectuar «un veredict de condemna que donem vers actes que considerem il·legítims o injustos».¹⁰¹

És per aquesta raó que Francesco Benigno, a qui segueixo en aquesta reflexió sobre la violència, rebutja l'ús de l'expressió historiogràfica *rituals de violència* per referir-se a la violència popular executada d'acord a un univers de signes i prefereix incloure'ls sota l'expressió *rituals de justícia*, habitualment emprada per a descriure els càstigs físics que la justícia institucional imposava sobre els cossos dels convictees. Per què?

⁹⁹ VILLANUEVA, Darío, «Glosario de narratología», dins *Comentario de textos narrativos: la novela*, Gijón: Ediciones Júcar, pp. 181-201.

¹⁰⁰ JAUSS, Hans-Robert, «Experiéncie històriques et fiction», dins Gadoffre, Gilbert (dir.): *Certitudes et incertitudes de l'histoire*, París: Presses Universitaires de la France, 1987, p. 131. Vull agrair al professor Fernando Sánchez-Marcos haver-me facilitat la traducció al castellà.

¹⁰¹ BENIGNO, Francesco, *Las palabras del tiempo: un ideario para pensar históricamente*, Madrid: Cátedra, 2013, pp. 172-173.

El resultat de les darreres investigacions ha portat a concloure que la dicotomia entre uns signes que es pressuposaven propis de la cultura popular i uns altres vinculats a una cultura de les elits, defensada a la dècada dels anys vuitanta, i que justificava dues denominacions diferenciades no existia. De fet, assevera Benigno, «les formes d'acció punitiva del tumult prenien [...] les formes de la justícia ordinària».¹⁰² En aquest sentit, establir una diferenciació entre els *rituals de violència*, per referir-nos exclusivament a les pràctiques de violència popular, i els *rituals de justícia*, per fer-ho amb aquelles de la justícia de les elits, pressuposa projectar uns prejudicis vers el comportament de la multitud que no s'han projectat a l'hora d'analitzar la violència d'una justícia institucional que, precisament, no era gens indulgent sobre el cos de les seves víctimes.¹⁰³

En aquesta recerca, no obstant, no analitzo la violència la massa com un comportament objectivable i interpretable, sinó com una representació més en la construcció textual dels fets; és a dir, em centro en la transcripció de la conducta col·lectiva al text atenent als codis simbòlics que imposen una determinada cultura de la violència que va impregnar tant a les elits com als grups populars.

Com es veurà al llarg del treball, no es pot parlar d'una única representació de la violència, sinó que se n'identificaran varies. Una diversitat de representacions condicionada per l'existència de diferents estratègies narratives, que van fer dels textos quelcom més complex que simples documents que reflecteixen la realitat.

5. Dades analitzades: les fonts sobre la revolta

L'objectiu d'aquest capítol és presentar i comentar breument les tipologies documentals sobre les que s'ha articulat la recerca. En total, 63 testimonis escrits que, en major o menor extensió i nivell de detall, relaten els fets que van tenir lloc a Barcelona el 7 de juny de 1640 i que he classificat en les següents 7 tipologies documentals.

¹⁰² BENIGNO, Francesco, «Violenza delle rivolte e violenza della giustizia nell'Europa moderna: opposizione o mimesi?», in Francesco Benigno, Laurent Bourquin i Alain Hugon (eds.), *Violences en révolte. Une histoire culturelle européenne (XIVe-XVIIIe siècle)*, Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2019, p 105.

¹⁰³ FOUCAULT, Michel, *Vigilar y castigar: nacimiento de la prisión*, Madrid: Siglo XXI, 1979.

5.1. Tipologies documentals

I. Cartes no publicades

Cartes escrites, majoritàriament, per alts càrrecs institucionals dirigides als seus superiors explicant què havia succeït a Barcelona i en les que hi deixaven constància del paper que ells mateixos havien tingut en els fets. En gran mesura, les cartes amb les que he treballat van ser escrites dies després de la mort del virrei pels diputats, consellers, bisbes i ministres reials a diferents personatges de la Cort, principalment a Felip IV.¹⁰⁴ Però no només, sinó que també hi incloïen cartes escrites per jesuïtes dirigides als seus superiors.¹⁰⁵

II. Diaris i cròniques

Els diaris són documents personals que enregistren el flux d'esdeveniments públics i privats de rellevància per a l'autor. Es tracta de fonts que tenen una funció pràctica per al dia a dia però en els que s'hi afegeix informació relacionada amb la família (naixements, defuncions o matrimonis), catàstrofes naturals, així com fets polítics, militars o celebracions que afectaven la vida local. Textos escrits periòdicament en els que s'hi acaba barrejant, en moltes ocasions, les opinions i reflexions de l'autor sobre els fets que anota. Els diaris es diferencien de les cròniques perquè aquestes últimes, malgrat ésser també textos personals, no tenen com a objectiu principal narrar la vida personal de l'autor, sinó que aspiren a relatar cronològicament fets històrics d'una ciutat o país. Tot i que molts cops volen remuntar-se als orígens, el que destaca de les cròniques són els esdeveniments narrats per experiència pròpia i observació directa.¹⁰⁶ Es tracta de fonts històriques interessants, no només per les dades que ofereixen, sinó perquè ens permeten accedir a les percepcions de la política i a la recepció de determinades notícies o esdeveniments per part de personatges que molts cops no formaven part dels cercles de poder.

¹⁰⁴ Bona part d'aquestes epístoles van ser publicades el 1930 per Ferran de Sagarra: SAGARRA, Ferran de, *Les lliçons de la Història: Catalunya en 1640*, Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1930.

¹⁰⁵ Cartes publicades també al segle XX, com la de n'Esteve Fenoll i en Sebastián González, a: BATLLORI, Miguel, «Un nuevo testimonio del “Corpus de Sang”», *Analecta sacra tarraconensia*, 22 (1949), pp. 51-53; *MHE*, Madrid: Impremta Nacional, 1862, vol. XV, tom III, p. 446, respectivament.

¹⁰⁶ BUSQUETS DALMAU, Joan, «Tipologia de les narracions», dins *La Catalunya del Barroc vista des de Girona: la Crònica de Jeroni de Real (1626-1686)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, vol. I, pp. 130-133.

Molts d'aquests diaris i cròniques han estat transcrits i publicats durant les darreres dècades. Destaco, entre d'altres, els treballs realitzats per Antoni Simon en relació a la memòria personal a Catalunya durant el segle XVII que, de fet, han constituït una referència documental bàsica sobre la que aquesta recerca s'ha fonamentat.¹⁰⁷

III. Dietaris

Es tracta de documents en els que s'hi recullen informacions sobre el que succeeix en el dia a dia, segueixen un ordre estrictament cronològic i, en la majoria dels casos, són encarregats per institucions. En aquesta recerca he treballat amb els dietaris de la Diputació del General, del Consell de Cent o Manual de Novells Ardits, de la Catedral de Barcelona i de la Junta General de Braços.¹⁰⁸

IV. Informe dels síndics de Barcelona

Informe sobre l'assassinat del comte de Santa Coloma realitzat a petició dels síndics de Barcelona. Es tracta d'un conjunt de declaracions de testimonis que el Dia de Corpus estaven a la drassana per esbrinar qui havia estat implicat en la mort del comte de Santa Coloma, realitzades davant el jutge de la Reial Audiència Miquel Carreras entre el 12 i 19 de juny. Es tracta d'un compendi de 26 declaracions d'habitants de Barcelona i persones amb diferents responsabilitats que el 7 de juny de 1640 es trobaven prop de la drassana o al seu interior. El document es titula *Informatio, sive Inquisitio recepta ad instantiam syndici civitatis Barcinone contra eos, qui interfecerunt Ex.^m dominum Don Dalmatium de s.ta Coloma et Queralt* i incorpora l'informe anatòmic del cadàver del virrei en el que es determina la causa oficial de la mort, signat per Onofre Soler, cirurgià,

¹⁰⁷ SIMON TARRÉS, Antoni (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003; SIMON TARRÉS, Antoni, VILA, Pep (eds.), *Cròniques del Rosselló: XVI-XVII*, Barcelona: Curial, 1998; PLADEVALL I FONT, Antoni, SIMON TARRÉS, Antoni (ed.), *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII: segons el "Diari" de Joan Guàrdia, pagès de l'Esquirol i altres testimonis d'Osona*, Barcelona: Curial, 1986; BUSQUETS, Joan, *La Catalunya del barroc vista des de Girona: la crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994; PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Editorial Barcino, 2011. Destacar en aquest sentit el projecte en línia [Memòria Personal](#).

¹⁰⁸ Els quatre dietaris citats han estat publicats a: *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, dir. Josep Maria Sans Travé, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1999; *Manual de Novells Ardits, vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloní*, ed. Federico Schwartz i Luna i Francisco Carreras Candi, Barcelona: Impr. de'n Henrich, 1892; «Crònica "Exemplària" de la catedral de Barcelona 1637-1641», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, pp. 191-237; MARQUÈS, Miquel, *Les corts generals de Pau Claris: dietari o procés de corts de la Junta General de Braços del 10 de setembre de 1640 a mitjan març de 1641*, ed. Basili de Rubí, Barcelona: Rafael Dalmau-Fundació Salvador Vives Casajuana, 1976.

consol en cap i degà del Col·legi de Cirurgians i Jaume Teixidor, cirurgià i catedràtic de cirurgia de Barcelona. La investigació va resultar infructífera.¹⁰⁹

V. Relacions de successos

Relats d'extensió molt variable que informen d'esdeveniments de tot tipus (festius, polítics, religiosos, sobrenaturals, visites de personatges destacats, catàstrofes naturals o bèl·liques, etcètera): en aquest cas, informen dels fets ocorreguts a Barcelona i Catalunya la primavera i estiu de 1640.

Les relacions de successos neixen al segle XV com a documents adjunts a una carta dirigida a un particular a qui se li vol explicar quelcom presenciat per l'emissor. Amb el temps, el format es va anar ampliant i popularitzant fins a esdevenir una de les formes més habituals de difondre la informació, tant en prosa com en vers. Amb l'aparició de la impremta, les relacions van obtenir una gran difusió, però les relacions manuscrites van continuar circulant. De fet, un volum important de les relacions que he treballat en aquesta tesi (vuit d'onze) són manuscrites.

Les relacions manuscrites circulaven, igual que les impreses, d'una mà a l'altra i no era necessari saber llegir per accedir a elles, doncs acostumaven a ser llegides en públic. Es tracta d'una tipologia documental que, ja sigui manuscrita, en un plec solt o en un voluminós llibre imprès, era molt abundant durant l'època moderna, especialment durant el segle XVII. Les relacions, de fet, són considerades els precedents de les publicacions periòdiques o gasetes.¹¹⁰

Cinc de les relacions amb les que he treballat no són anònimes: van ser escrites per Pau del Rosso, degà de la Catedral de Barcelona, Ramon Rubí de Marimon, jutge de la Reial Audiència, Federico Spatafora Rufo, capità de l'exèrcit del rei a Catalunya, Josep Fontanella, jurista i poeta i Martín de Langa Ciego, la d'aquests dos últims impreses i en

¹⁰⁹ Les declaracions i l'informe anatòmic han estat publicats a l'apèndix XVII del *Manual de Novells Ardits* (a partir d'ara, *MNA*): «Informatio, sive Inquisitio recepta ad instantiam syndici civitatis Barcinone contra eos, qui interfecerunt Ex.^m dominum Don Dalmatium de s.^{ta} Coloma et Queralt Comitem de s.^{ta} Coloma», dins *MNA*, apèndix XVII, pp. 743-771.

¹¹⁰ PENA SUEIRO, Nieves, «Estado de la cuestión sobre el estudio de las Relaciones de sucesos», *Pliegos de bibliofilia*, 13 (1r trimestre de 2001), pp. 43-66. Durant les darreres dècades l'estudi de les relacions de successos ha augmentat notablement. Destaco les publicacions derivades dels col·loquis triennals organitzats per la Sociedad Internacional para el Estudio de las Relaciones de Sucesos ([SIERS](#)) des de 1995, així com el Catálogo y Biblioteca Digital de Relaciones de Sucesos ([CBDRS](#)) creat des de la Universidad da Coruña, un recurs digital de la Biblioteca Digital Siglo de Oro ([BIDISO](#)) de la Red de Humanidades Digitales y Letras Hispánicas ([ARACNE](#)).

vers, a diferència de les tres primeres. D'acord amb la informació donada per elles, aquestes tres primeres devien anar adjuntes a cartes personals tot i que posteriorment les relacions van acabar difonent-se més enllà de la seva comesa inicial.¹¹¹ Les sis relacions restants són anònimes, una impresa, en vers i localitzada a la Biblioteca de Catalunya i les cinc restants manuscrites, en prosa i custodiades a la Biblioteca Nacional de España.

VI. Escrits polítics

Les relacions de successos impreses es poden inserir dins la categoria del que s'ha anomenat *publicística*, però també memorials i opuscles polítics, o escrits polítics. Es tracta de textos erudits que reflexionaven sobre preceptes jurídics, polítics i històrics, de vegades amb destinataris precisos, que aspiraven a justificar i legitimar l'acció politico-bèl·lica d'institucions que molts cops els patrocinaven i tutelaven. Normalment estaven escrits per clergues i juristes, persones que tenien els coneixements necessaris per a participar a la *guerra de papers*. Sovint, aquests escrits es traduïen a altres llengües per a què la seva difusió fos major, arribessin a autoritats d'altres territoris i l'impacte sobre les consciències fos de major calat.¹¹²

Entre 1640 i 1652, Xavier Torres ha comptabilitzat 42 escrits polítics, incloent tant els d'origen català com els que es publicaven des de la Cort, amb una especial efervescència durant els anys 1640 i 1644.¹¹³ D'aquests 42, he identificat 18 que, durant la Guerra dels Segadors, narren els fets del Dia de Corpus de 1640. Es tracta d'una tipologia documental molt valuosa doncs, en moltes ocasions, els escrits entraven en diàleg, argumentaven i contraargumentaven entre ells, de manera que es pot percebre de forma clara els intents per definir i redefinir el passat. Aquesta documentació ha estat trobada a la Biblioteca de Catalunya, a la Biblioteca Nacional de España, a la Biblioteca Nacional de Portugal, a la Biblioteca Pública de Évora i la Bibliothèque Nationale de France. Molts dels escrits, no obstant, són accessibles de forma online a través de Google Books.

¹¹¹ D'aquestes quatre relacions, només dues han estat publicades recentment: ROSSO, Pau del, «Relación de lo sucedido en Barcelona desde 7 de junio deste presente año de 1640 hasta 19 del dicho», dins Eulogio Zudaire, *El Conde-duque y Cataluña*, Madrid: CSIC, 1969, pp. 463-467 i RUBÍ DE MARIMON, Ramon, «Relación del lebanamiento de Cataluña», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, pp. 249-311. Les altres han estat identificades a la Biblioteca de Catalunya i a la Biblioteca Nacional de España.

¹¹² TORRES SANS, Xavier, *La Guerra dels Segadors*, Lleida: Eumo, 2006, pp. 154-160.

¹¹³ TORRES SANS, Xavier, *La Guerra dels Segadors*, Lleida: Eumo, 2006, p. 160.

VII. Històries i annals

Es tracta de fonts que s'identifiquen amb el gènere històric. Aspiren a la versemblança, pressuposen una anàlisi objectiva i allunyada de parcialitats i es fonamenten en altres fonts, fet que requereix una investigació prèvia que de vegades queda reflectida en el cos del text en forma de referència bibliogràfica. Uns pressupòsits, però, que no les eximeixen de formar part de la *guerra de papers*.

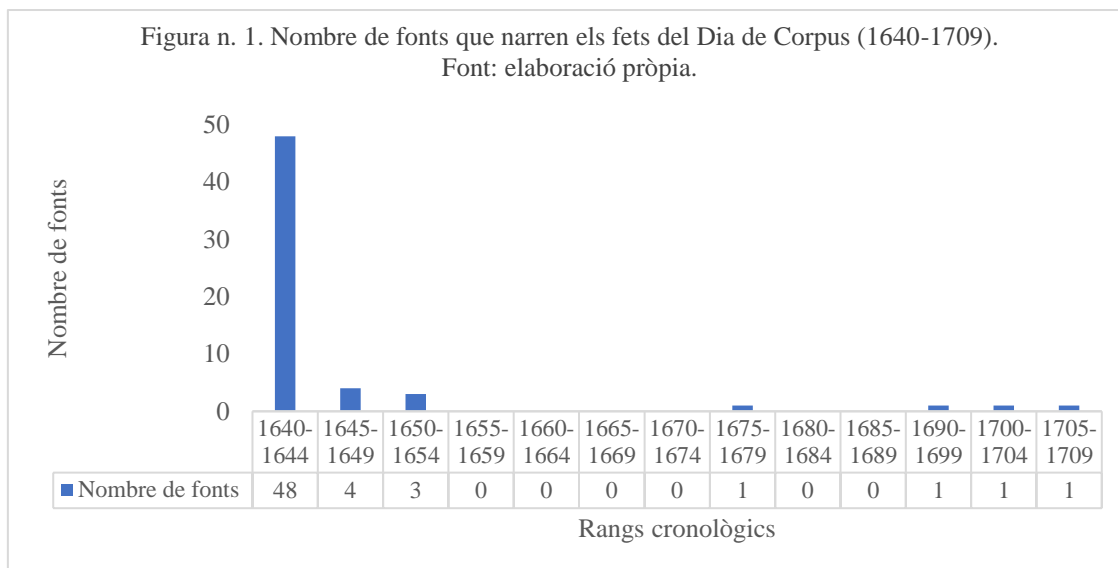
Poden presentar-se com a narracions de fets històrics d'una comunitat ordenats cronològicament, com per exemple la *Historia general del Principado de Cataluña, condados de Rossellón y Cerdaña* de Magí Sivillà (1648) o els *Anales de Cataluña* de Narcís Feliu de la Peña (1709). També, però, poden ser narracions de conflictes i episodis concrets del passat, com ho són *Delle rivoluzioni di Catalogna* de Luca Assarino (1644), la *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña en tiempo de Felipe IV* de Francisco Manuel de Melo (1645) o les *Turbulenze di Europa* de Giovanni Battista Birago Avogadro (1654), entre moltes altres. Algunes d'aquestes històries han estat reeditades recentment, com són els casos de l'obra de Francisco Manuel de Melo o Magí Sivillà, entre d'altres. Els originals estan tots disponibles a través de Google Books.

5.2. Anàlisi quantitativa de les fonts

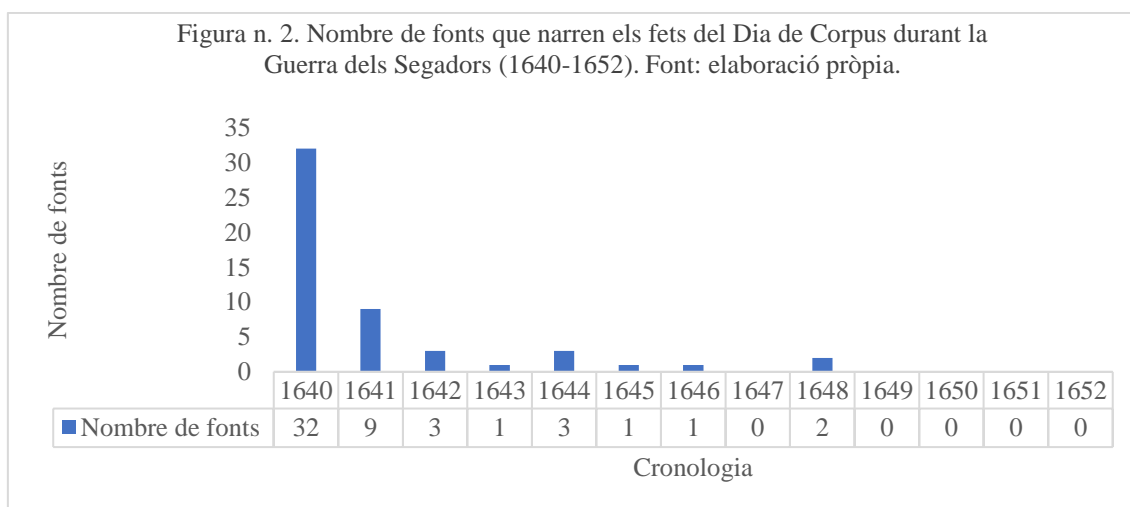
Quantitativament, el corpus documental que he treballat es pot resumir de la següent manera: cartes no publicades (9), diaris i cròniques (7), dietaris (4), informe dels síndics de Barcelona (1), relacions de successos (11), escrits polítics (17) i històries i annals (14). Del total de les 63 fonts, 28 són impreses i 35 són manuscrites.

Entre 1640 i 1709, l'escriptura i publicació dels textos es reparteix cronològicament de la següent manera:¹¹⁴

¹¹⁴ Exceptuant 4 textos que no he pogut datar.

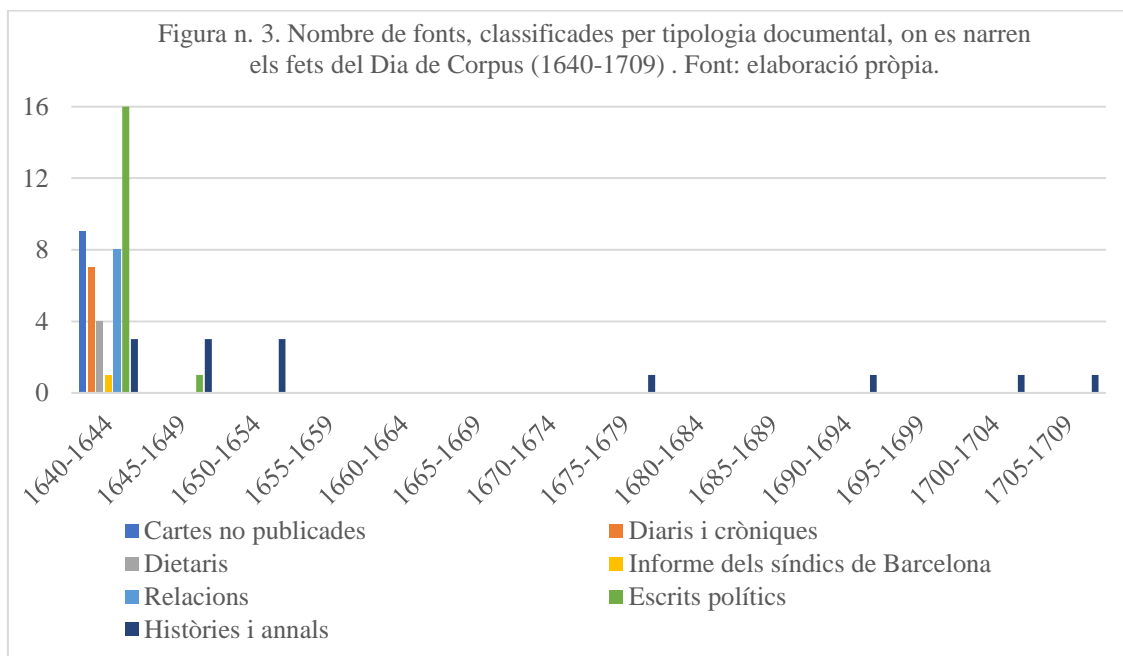
Traduït percentualment, el 93% dels textos que durant el segle XVII van descriure els fets del Dia de Corpus van ser escrits o publicats durant els anys de la Guerra dels Segadors (1640-1652), els quals majoritàriament corresponen al període de 1640-1644. Si afinem una mica més i analitzem la producció durant els anys de la Guerra dels Segadors, s'observa el següent:

En termes percentuals, el 76% de les fonts generades durant la guerra van ser escrites els primers 2 anys d'aquesta. Els 41 textos que configuren aquest 76% són cartes, dietaris, l'informe dels síndics de Barcelona sobre la mort del virrei, relacions de successos i escrits polítics. La concentració dels textos en els primers anys del conflicte ja ens proporciona informació força rellevant: seguint la hipòtesi de la que parteix aquesta recerca, el combat per construir textualment els fets del Dia de Corpus hauria tingut

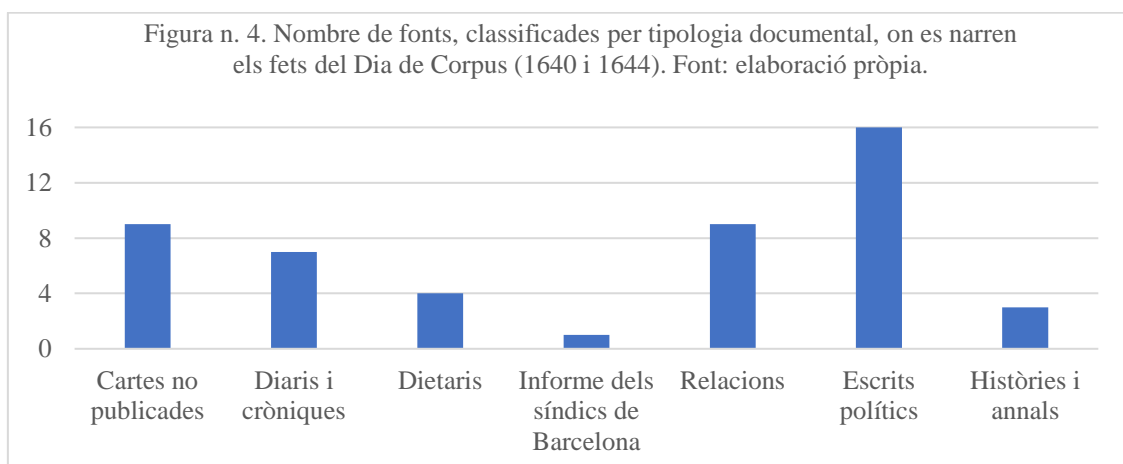
especial intensitat a l'inici de la guerra, entre 1640 i 1641, anys que podríem definir com de major tensió interpretativa.

A la següent gràfica es comptabilitzen els textos, escrits o publicats entre 1640 i 1709, classificats tipologia documental:

Les tipologies documentals que més es repeteixen són els escrits polítics, les cartes no publicades, els diaris i cròniques i les relacions i estan concentrades en el quadrienni de 1640-1644. La tipologia documental, però, que més es manté en el temps malgrat estar menys representada en nombres absoluts són les històries i annals, que perduren de manera intermitent fins la Guerra de Successió espanyola (1701-1713).

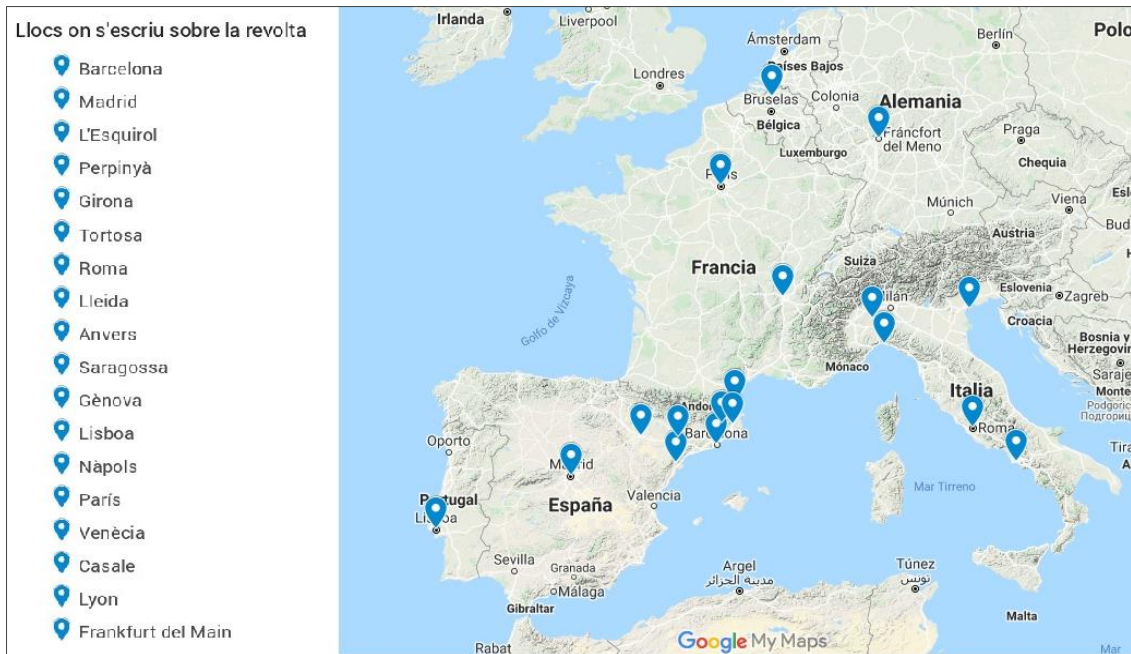
A continuació, veiem en detall les tipologies documentals concentrades en el quadrienni 1640-1644 dels textos on s'han identificat narracions dels fets del Dia de Corpus de 1640:

Els escrits polítics (en la seva gran majoria publicats) són la tipologia documental que més es repeteix durant el quadrienni de 1640-1644. En segon terme, destaquen les relacions de successos, les cartes no publicades i els diaris i cròniques.

Comento, breument, abans d'acabar, la distribució geogràfica d'origen d'aquestes fonts. Al mapa que hi ha a continuació s'assenyalen les ciutats i pobles on van ser escrites i impreses les fonts que he treballat. Cal tenir en compte que en el cas de les impreses no es pot oferir una panoràmica de totes les edicions. Moltes obres, sobretot d'història, van ser reimpresses al llarg del segle XVII a diferents ciutats. A falta d'una anàlisi exhaustiva de totes edicions de cada un dels textos analitzats, presento únicament les primeres edicions.

Mapa n. 1. Localitats d'Europa occidental on s'escriuen i es publiquen narracions sobre els fets del Dia de Corpus (1640-1709).

Font: elaboració pròpia.

La major part de les fonts són escrites o publicades a la península ibèrica, en primer lloc, i a la península itàlica, en menor mesura. La gran majoria dels textos produïts a la península ibèrica poden distribuir-se en 3 nuclis: els territoris de la Corona d'Aragó (Barcelona, L'Esquirol, Perpinyà, Girona, Tortosa, Lleida i Saragossa), Madrid i Lisboa. En segon lloc, als territoris italians, destaquen les ciutats dels territoris del nord: Venècia, Gènova i Casale, però també Roma i Nàpols. Per últim, i més al nord, París i Lyon al

regne de França, Anvers (que el 1640 formava part dels Països Baixos espanyols) i Frankfurt, ciutat imperial lliure.¹¹⁵

6. Metodologia

L'anàlisi d'aquest volum de textos ha exigint una metodologia eficient que no em desorientés en un oceà de dades. A continuació, explico quin ha estat el procediment que he seguit per poder identificar, classificar i quantificar les versions sobre els fets de la revolta.

La principal problemàtica a la que em vaig enfrontar va ser la impossibilitat d'obtenir una visió general que em permetés identificar quins eren els episodis dels fets del Dia de Corpus que generaven més conflictes interpretatius. A tots els textos s'hi podien identificar particularitats, però amb un conjunt de més d'una seixantena de fonts necessitava ser capaç de discernir aquells elements del relat que obeïen a una o altra estratègia narrativa, d'aquells altres elements que eren superficials o no portaven enlloc. En altres paraules, havia de ser capaç de trobar un mètode que fes aflorar els esquemes narratius d'aquells textos; en definitiva, havia de trobar com separar el gra de la palla.

Per avançar en aquest sentit, vaig ajudar-me de la narratologia. Si bé és cert que aquesta és una recerca d'Història, no he dubtat en incorporar utilitat conceptual i metodològica d'altres disciplines. Després de realitzar algunes lectures al respecte¹¹⁶ i organitzar com s'havia de desenvolupar la recerca, vaig arribar a la conclusió de què, al menys metodològicament parlant, havia d'entendre els fets del Dia de Corpus com un metarelat, és a dir, un relat de relats. Això significava partir del plantejament de què cap text o font reflectia la revolta *tal i com havia succeït*, sinó que els fets que descrivien eren interpretacions de la realitat. Així doncs, si tenia 63 fonts, tenia, també, 63 potencials interpretacions dels fets. Una diversitat de lectures que, conjuntament, configuraven el

¹¹⁵ El mapa pot ser consultat online a través de la plataforma Google Maps: <https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=133gjQ56MPIOXj2t7kH1LzOnEZNqt5BWM>

¹¹⁶ Una de les obres de narratologia que em va proporcionar algunes pistes sobre com abordar el tema va ser BAL, Mieke, *Teoría de la narrativa: una introducción a la narratología*, Madrid: Cátedra, 2016. Altres obres que he consultat són ATKINS, G. Douglas; MORROW, Laura (eds.), *Contemporary Literary Theory*, EUA: The University of Massachusetts Press, 1989, BARTHES, Roland (et al.), *Análisis estructural del relato*, Mèxic D. F.: Coyoacán, 1996.

metarelat que jo havia de reconstruir per poder començar a identificar, classificar i quantificar versions.

Per donar forma a aquest metarelat vaig seccionar la insurrecció en 14 seqüències narratives corresponents a diferents episodis que van tenir lloc a Barcelona durant els dies que va durar la revolta. Les seqüències narratives són les següents:

- incident al carrer Ample;
- l'assalt al palau del virrei;
- l'assalt a les cases d'en Gabriel Berart i en Guerau Guardiola;
- el virrei es refugia a la drassana;
- l'assalt a les cotxeres i casa del marquès de Villafranca;
- l'assassinat d'en Gabriel Berart i l'assalt a la casa d'en Rafael Puig;
- l'assalt a la drassana i al baluard de Santa Eulàlia;
- la mort del virrei;
- la troballa d'un ídol i la processó popular;
- el cadàver del virrei;
- la mort de na Calveta i la resta d'assalts;
- l'assalt a Santa Madrona, Sant Agustí i Sant Francesc;
- els assalts a les cases d'en Lluís Ramon i Llorenç Ronis;
- l'expulsió dels segadors.

A continuació, vaig identificar en cada un dels 63 textos aquestes 14 seqüències narratives. Naturalment, mentre que alguns dels textos comptaven amb totes elles (i en alguns casos ho feien amb un alt nombre de detalls), altres eren menys prolixes i només disposaven d'un petit nombre de seqüències. Per exemple, el comú denominador de tots els textos era, evidentment, la mort del virrei, seqüència que apareix en tots ells, mentre que l'incident al carrer Ample no sempre apareixia a les narracions. L'objectiu final era sumar totes les versions possibles de cada seqüència narrativa com a mètode per obtenir el metarelat desitjat.

Aleshores, vaig transcriure totes les seqüències narratives i les vaig posar en comú en taules. D'aquesta manera, l'anàlisi textual comparada esdevenia molt més accessible. A mode d'exemple, exposo el resultat de l'aplicació d'aquest mètode a la primera seqüència narrativa: l'incident al carrer Ample, episodi que configura el detonant del sollevament

popular. Cadascuna de les referències numèriques correspon a un text. Ho faig, no obstant, amb un grup reduït de textos per evitar una taula excessivament llarga:

<i>Referència</i>	<i>Seqüència: incident al carrer Ample</i>
27	«Dio principio a este fracasso un hombre, que [h]avía sido criado del Aguazil Monredon. Este, sin autoridad, o poderes de Rey, quiso reconocer un segador de quien no tenia poder para ello. Con esto se travò entre los dos una pendencia, de la qual quedò herido el segador.»
49	«Señalábase entre todos los sediciosos uno de los segadores, hombre facineroso y terrible, al cual queriendo prender por habelle conocido un ministro inferior de la justicia, hechura y oficial del Monredón, de quien hemos dicho, resultó desta contienda ruido entre los dos. Quedó herido el segador, a quien ya socorría gran parte de los suyos.»
47	«Iui mentre assai pacificamente dimoravano, uno d'essi incontratosi in un famiglio dell'abbruggiato Monrradon, volendo quegli riconoscere se il Villano havea armi, venn con esso seco à parole, e lo ferì d'una pugnata [...].»
13	«[...] yendo por la Ciudad tres texedores de sefas, passeandose como soldados que havian de entrar de guardia, con toda la Cofradía y otras (prevención que se hazía de temor que no sucediese lo que sucedio por lo mucho se pronostivaca) encontraron con quatro segadores y a uno de ellos le preguntaron que si debaxo de la capa gascona llevaba armas de fuego, respondiòle que no; mas qué juicio tenía él para hazerlo. A que sin otras razones el texedor le dio una puñalada de que dicen murio.»
53	«Ordenó, después de [h]aver respondido a la çiudad, que saliesen d'ella todos los segadores que estubiesen dentro, y que las guardas de las puertas se doblasen, pero poco aprobecharon estas ni otras diligencias, pues aun más que este día salieron, entraron al siguiente en la ciudad, encontrándose dos d'ellos en la calle Ancha a las ocho de la mañana con dos moços librerros que salieron del baluarte que llaman de mediodía. Dijéronse, como es costumbre entre aquella jente, algunas pullas, y viniendo a las manos, quedó mal herido en esta pendencia uno de los dos segadores, con que pasó la boz entre los otros que los matavan en aquella calle.»
1	«[...] un fadrí velluter ocasionat de algunes paraulas que [h]avie tingut ab un segador pagà dit velluter algunes punyalades a dit segador a ocasió de les quals se irritá un gran n.º de segadors y junts se n'anaren a Casa del compte de S.ta Coloma [...].»

25	«[...] per ocasió que los soldats que estavan de guarda volgueren llevar las armas a un segador y ne nafraren altre [...].»
24	«[...] perquè los que estavan de guarda havian volgut levar las armas y nafrat o mort a algú d'ells [...].»
19	-
22	«Y al dematí, que devían ser algunes nou hores, un criat de Monrodon, que anave ab un altro, encontrà un segador prop Santa Mònica y lo volgué reconèxer, y ell, no volent-se dexar regonèxer, volgué avalotar-se, y lo dit criat li donà dues punyalades, a bé que no morí.»

Disposant la informació d'aquesta forma podia percebre, per una banda, els diferents elements constitutius de la seqüència narrativa i,¹¹⁷ per altra, la variabilitat en l'exposició de la seqüència en relació a la resta de textos. En aquest cas concret, veiem com l'actor responsable de l'agressió al segador al carrer Ample muta entre les fonts.

Per facilitar encara més l'obtenció de dades dels textos, especialment per aquelles seqüències amb un major nombre de detalls com per exemple la mort del virrei, vaig aprofundir en la classificació de la informació. Ho exemplifico, seguint el cas de l'incident al carrer Ample, amb la següent taula:

<i>Referència</i>	<i>Agressor</i>	<i>Víctima</i>	<i>Motiu</i>	<i>Seqüència</i>
27	Criat de l'alguetir Monrodon	Segador (ferit)	El criat vol escorcollar el segador	Es produeix un enfrontament entre els dos
49	Criat de l'alguetir Monrodon	Segador (ferit)	El criat vol escorcollar el segador	Es produeix un enfrontament entre els dos
47	Criat de l'alguetir Monrodon	Segador	-	El criat apunyala el segador

¹¹⁷ Els elements d'un relat, segons Mieke Bal, són els esdeveniments, els actors, el temps i el lloc: BAL, Mieke, *Teoría de la narrativa: una introducción a la narratología*, Madrid: Cátedra, 2016, pp. 19-58.

13	Teixidor de les guàrdies	Segador (mort)	El teixidor vol escorcollar el segador	El teixidor apunyala el segador
53	Fadrí llibreter	Segador (ferit)	-	Es produeix un enfrontament entre els dos
1	Fadrí velluter	Segador	Discussió	El fadrí velluter apunyala el segador
25	Soldats de la guàrdia	Segador	Els soldats volen llevar les armes al segador	Els soldats nafren el segador
24	Guàrdies	Segador	Les guàrdies volen llevar les armes al segador	Els guardes nafren/maten el segador
19	-	-	-	-
22	Criat de l'algotzir Monrodon	Segador (ferit)	El criat vol escorcollar el segador	El criat apunyala el segador

Reproduint aquesta metodologia amb totes les seqüències narratives és com, finalment, he redactat el primer bloc de la tesi: *Una revolta polifònica: els fets i les contradiccions*, on presento el metarelat dels fets del Dia de Corpus atenent a les diferents versions i les contradiccions presents entre tots els testimonis.

Ha estat a partir d'aquesta metodologia d'anàlisi textual comparada que he realitzat el segon i quart bloc de la tesi. Si bé es podria dir que el primer bloc (la *revolta polifònica*) ha estat el resultat d'una anàlisi comparada de tipus quantitatiu en la que, literalment, he classificat, ordenat i quantificat versions, el segon i quart bloc han estat el resultat d'una anàlisi textual de tipus qualitatiu; és a dir, d'anàlisi de continguts, ja que, com he plantejat capítols enrere, un dels objectius d'aquests dos blocs era identificar i avaluar el nivell d'intertextualitat entre els textos escrits i publicats durant i després de la Guerra dels Segadors.

Per realitzar aquesta anàlisi qualitativa, he endreçat totes les taules comparatives de les seqüències narratives cronològicament per, posteriorment, anar comparant cada una de les seqüències de cadascun dels textos amb aquelles que els precedien i succeïen en el temps. La comparació amb els textos que precedien cronològicament cada text analitzat em permetia copsar d'on podia l'autor en qüestió haver obtingut la informació per redactar el seu text, mentre que la comparació amb els textos que el succeïen cronològicament, em permetia veure aquells textos en els que havia generat influència, és a dir, aquells textos que l'havien tingut a ell com a font d'informació.

Aquesta sistematització de la informació m'ha permès veure la freqüència amb la que es repetien determinats elements dels textos o certes lògiques dels esdeveniments,¹¹⁸ així com identificar la còpia parcial o total entre autors. De la mateixa manera, però, també he pogut conèixer aquelles informacions que, malgrat tenir la certesa de què l'autor les coneixia, no les copiava. En altres paraules, l'anàlisi de la intertextualitat entre el conjunt documental m'ha permès veure, no només les influències entre textos, sinó com s'havia utilitzat la informació disponible per part d'aquells autors que escrivien sobre la revolta catalana. Resulta certament interessant comprovar, després de demostrar que un autor havia tingut accés a una determinada obra, què és el que va copiar, el que va obviar i allò que va adulterar.

Tota aquesta informació obtinguda a partir de l'anàlisi textual comparada m'ha permès identificar i fer visibles els conflictes que van existir en la construcció textual dels fets. L'anàlisi textual comparada, en definitiva, ha fet aflorar els elements constitutius de les estratègies narratives que, fins aleshores, romanien ocults dins les entranyes dels textos.

Al tercer bloc, presento quines eren aquestes estratègies narratives i les insereixo en el seu context històric. Ho he fet seguint dos mètodes:

- I. interpretant el significat i les implicacions que tenia presentar la informació d'una o una altra manera a la llum dels programes polítics en pugna i el context bèl·lic d'aquell moment; és a dir, interpretant la intencionalitat de determinades informacions d'acord amb l'orientació política del seu autor i el context polític concret en el que van ser escrites.

¹¹⁸ La lògica dels esdeveniments es pot definir com «un desenvolupament d'esdeveniments que el lector experimenta com a natural i en concordança amb el món»: BAL, Mieke, *Teoría de la narrativa (Una introducción a la narratología)*, Madrid: Cátedra, 1990, p. 20.

- II. atenent a la densitat semiòtica de certes paraules i expressions; és a dir, sobrepasant la influència que van tenir els contextos polítics del moment en allò que s'escrivía i avaluant el paper que la cultura, especialment aquella relacionada amb les formes de violència popular, va tenir en la representació dels fets.

Tot això ha estat acompanyat de l'ús de dues eines digitals que m'han permès completar les meves interpretacions i acompanyar-les, per una banda, d'un estudi estadístic dels textos i, per altra, d'una cartografia acurada:

- I. [VoyantTools](#): un web que permet analitzar textos de forma quantitativa. Fonamentalment, he pogut mesurar la freqüència amb la que es repeten determinades paraules al llarg dels textos per identificar, així, l'existència o interrupció de tendències discursives. A més a més, com es veurà en el tercer bloc, l'eina permet exportar i representar les dades gràficament per facilitar la seva interpretació.¹¹⁹
- II. Sistemes d'Informació Geogràfica (GIS en les seves sigles en anglès): un software que m'ha permès geolocalitzar diferents espais de Barcelona on van tenir lloc episodis vinculats a la revolta i sobreposar-los en un mapa de la ciutat de principis del segle XVIII.

Amb l'ús d'aquest software aspirava a poder utilitzar els propis mapes per a la identificació de les estratègies narratives; és a dir, l'ús de la cartografia, no només com a forma d'il·lustrar la informació, sinó com una metodologia més de la recerca. L'objectiu era ubicar als mapes els espais de Barcelona que eren representats a cada text: un mapa per text, de manera que, a partir d'una lectura comparativa d'aquests, pogués identificar lògiques rere la representació de certs espais de la ciutat de Barcelona en els relats sobre els fets del Dia de Corpus. Una anàlisi que es fonamentava en la noció de *poètica de l'espai*, segons la qual l'escenari on succeeixen determinats configura un element constitutiu del significat que l'autor vol transmetre al narrar-los. Al llarg de la tesi, com es veurà, la poètica de l'espai està present en diverses qüestions,

¹¹⁹ Vull agrair a la doctora Fernanda Olival, directora del Centro Interdisciplinar de História, Culturas e Sociedades (CIDEHUS) de la Universidade de Évora haver compartit amb mi el seu interès i coneixements sobre les *digital humanities*.

principalment en la interpretació de les representacions de la violència. No obstant, l'ús de la cartografia per a aquest propòsit no ha estat, finalment, tant productiu com esperava, reservant-se per altres qüestions relacionades amb l'exposició de la informació que descriu en aquest treball.¹²⁰

¹²⁰ Vull agrair al doctor Filipe Carvalho, professor del Departament de Geografia de la Universitat de Barcelona, el temps destinat a ajudar-me a treballar i fer ús del GIS. També vull agrair a la doctora Maria Soler, professora de l'Àrea d'Història Medieval de la UB, les converses sobre la seva aplicabilitat en història. Als doctors Francesc Nadal, professor del Departament de Geografia de la UB, per aproximar-me a la cartografia històrica de Barcelona i al doctor Isaac García-Oses, per cedir-me la planta de Barcelona sobre la que es construeixen alguns dels mapes d'aquesta tesi.

I. Una revolta polifònica

Els fets i les contradiccions

«[...] A realidade é uma convenção orgânica,
um contrato sensual entre todos os entes com sentidos.»

Abílio Fernandes Quaresma (Fernando Pessoa)¹²¹

L'objectiu d'aquest primer bloc és conèixer la variabilitat amb la que els textos analitzats narren la revolta popular del Dia de Corpus Christi de 1640 fins el dia de l'expulsió dels segadors de la ciutat, pocs dies després. El relat (o metarelat) que presento a continuació ha estat realitzat atenent a les discrepàncies que existeixen entre els textos, així com a les contradiccions que sorgeixen entre ells. El propòsit és identificar aquells fets o seqüències narratives que generen més desavinences entre els testimonis; aquells punts del relat en els que la polèmica per narrar què va succeir destaca per la seva intensitat.

La redacció d'aquest bloc ha estat el resultat d'una anàlisi comparativa textual de tipus quantitatiu. D'acord amb el que s'ha exposat al capítol metodològic de la introducció, els capítols que segueixen s'han articulats a partir de la comparació de les catorze seqüències narratives que he identificat en els textos. Cadascun dels següents capítols correspon, de fet, a una seqüència narrativa. El resultat ha estat un metarelat dels fets del Dia de Corpus Christi en el que la narració no segueix una lògica narrativa, és a dir, no hi ha una relació de causació entre els fets, sinó que presento simultàniament totes les possibles versions existents sobre uns mateixos *fets*.

Com es veurà, el bloc està redactat seguint un registre detectivesc o policíac en el que presento les diferents versions sobre els fets que havien succeït durant el Dia de Corpus Christi. Per afavorir la claredat expositiva, he procurat presentar la informació en taules,

¹²¹ PESSOA, Fernando, «O caso da janela estreita», dins *Novelas Policiárias: uma antologia*, Porto: Porto Editora, 2016, p. 96.

d'elaboració pròpia, per cadascun dels nodes o punts de discrepància del relat. Com veurà el lector, en aquestes taules he emprat un sistema de referències numèriques que fan referència als textos: al final del primer bloc es troba la *taula de referències numèriques* on es pot comprovar a quin autor, text i any correspon cada número referenciat. En aquest sentit, les xifres entre claudàtors que figuren al cos del text també fan referència als textos, indicant que la informació plasmada immediatament abans ha estat obtinguda del text referenciat.

Per altra banda, també cal esmentar que cada capítol d'aquest primer bloc està introduït per uns paràgrafs en cursiva. Aquests paràgrafs segueixen un estil narratiu completament diferent al de la resta del bloc. Narrar una revolta polifònica (un relat a moltes veus) ha comportat certa complexitat en l'exposició de la informació. És per això que he introduït cadascun dels capítols amb uns breus paràgrafs a mode de pròleg en els que presento les coordenades bàsiques on es desenvoluparà la seqüència narrativa. Una mena d'ambientació o de presentació de l'escenari en la que s'usen formes verbals pretèrites i un registre novel·lesc que dona pas, normalment amb una interrogació, a la confrontació textual, és a dir, a la comparació de les diferents versions. En aquest moment, el registre canvia, s'abandonen les formes verbals pretèrites i s'entra en el terreny de la hipòtesi, escrita amb formes verbal condicionals i emprant un registre científic.

1. Incident al carrer Ample

Barcelona, 7 de juny de 1640

Catedral de Barcelona, 10 del matí. És Dia de Corpus Christi i les autoritats de la ciutat es reuneixen per assistir a missa. Hi són presents els consellers i diputats juntament amb els bisbes de Barcelona, Vic i Urgell. Destaca l'absència del virrei. A mitja cerimònia, el predicador que oficia la missa es veu interpellat per García Gil Manrique, bisbe de Barcelona,¹²² qui li demana que s'afanyi en acabar el sermó. El fet no passa

¹²² García Gil Manrique Maldonado (1575-1651) va néixer a la població aragonesa de El Pobo, es va doctorar en Dret i Teologia a la Universitat de Salamanca, on va exercir de professor fins el 1609, any en què va marxar a Roma com a advocat pontifici. El 1619 va ser nomenat bisbe auxiliar a Conca i inquisidor de Saragossa i el 1626 va ascendir a Fiscal Suprem de la Inquisició. El 1627 va esdevenir bisbe de Girona, on va guanyar-se una popularitat que li va obrir les portes de la Diputació del General: el 1632 va esdevenir diputat eclesiàstic i, l'any següent, bisbe de Barcelona. El 7 de juny de 1640 estava a Barcelona amb motiu de la celebració d'un concili provincial, juntament amb bona part del braç eclesiàstic. Mort el comte de

desapercebut, i comencen a sentir-se murmuracions entre els assistents que es pregunten, neguitosos, el perquè d'aquella interrupció. Les autoritats togades abandonen la missa, moment en el que la tensió entre els congregats comença a fer-se evident. El xivarri del carrer s'incrementa paulatinament.

Acaba de tenir lloc un incident al carrer Ample,¹²³ via on s'hi concentren les principals residències de les famílies benestants catalanes a la ciutat. Un grup d'individus ha tingut una enganxada i un d'ells n'ha sortit mal parat. La baralla, però, ha transcendit la mera confrontació i ha desencadenat un avalot multitudinari que ha anat a parar a les portes del palau del virrei, situat al pla de Sant Francesc.¹²⁴ Les autoritats, alarmades per la possibilitat que la multitud decideixi assaltar-lo, s'hi desplacen allà precipitadament. Què havia passat al carrer Ample?

L'incident hauria tingut lloc entre les 8 i les 9 del matí, quan un individu hauria agredit a un altre. Les identitats d'agressor i víctima, però, no resten gens clares. Segons els testimonis, s'ha pogut identificar la figura de l'agressor amb 5 possibles perfils. Alguns d'ells assenyalen com a responsable dels fets a un menestral d'algun gremi del tèxtil (del vellut o la seda), tot i que d'altres incriminen a un fadrí llibreter. Altres testimonis identifiquen l'agressor amb un home de les guàrdies de la ciutat, mentre que també es planteja la possibilitat que hagués estat un soldat. D'altres, i de forma majoritària, culpabilitzen al criat de l'alguatzir Monrodon com a responsable de l'incident,¹²⁵ mentre

Santa Coloma i el seu successor, el duc de Cardona, Gil Manrique va ser nomenat virrei de Catalunya, càrrec que va jurar el 3 d'agost de 1640. Els pocs anys de virregnat del bisbe de Barcelona van estar condicionats per la seva negativa a reprimir la població, malgrat les ordres de la Cort, i l'oposició a jurar fidelitat a Lluís XIII. La corona espanyola l'acabaria substituint pel marquès de Los Vélez i les autoritats franceses l'acabarien expulsant, el 1642, del Principat i de la diòcesi, que va romandre vacant fins el 1656. Gil Manrique va morir al seu poble natal el 1651 (HERRERA CASADO, Antonio, «Garcia Gil Manrique, presidente de la Generalitat de Catalunya», *Nueva Alcarria* (2002), setmanari online (en línia: <http://www.aache.com/alcarrians/garcigil.htm>) [data de consulta: 03 de juliol de 2018]).

¹²³ Al final del bloc s'adjunten diversos mapes on s'ubiquen, sobre una cartografia de la Barcelona de principis del segle XVIII, tots els carrers, places i edificacions que s'aniran esmentant al llarg d'aquest bloc. Es tracta de quatre mapes: dos on s'ubiquen els temples, un on s'hi localitzen les cases dels ministres reials i un últim que situa altres espais de Barcelona on s'hi desenvolupen fets el Dia de Corpus.

¹²⁴ El pla de Sant Francesc prenia el nom del convent homònim i que estava situat a pocs metre davant el palau del virrei. El pla de Sant Francesc va ser, per tant, un dels punts calents de la revolta.

¹²⁵ Miquel Joan Monrodon havia estat assassinat el dia 30 d'abril a Santa Coloma de Farnés, localitat de la Selva, a mans dels seus habitants. La vila havia rebut l'ordre reial d'allotjar el tercio de Felipe de Guevara, a la qual s'hi havia negat. L'oposició a aquesta ordre va ser el motiu de l'arribada a Santa Coloma de Farnés de Monrodon, alguatzir reial, per a garantir que l'imminent allotjament del terç napolità de Leonardo Moles

que un altre grup de testimonis el vincula a un dels segadors presents a la ciutat.¹²⁶ Per últim, hi ha qui diu que l'agressor del carrer Ample havia estat un home de la ciutat de Barcelona.

<i>Agressor del carrer Ample</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Menestral</i>	1, 12, 13, 41, 53	5
<i>Home de les guàrdies</i>	2, 13	2
<i>Soldats</i>	24, 25	2
<i>Criat de l'alguatir Monrodon</i>	5, 12, 16, 22, 27, 30, 35, 45, 46, 47, 49, 52, 86	13
<i>Un home d'aquesta ciutat</i>	8, 21	2
<i>Segador</i>	29, 58	2

s'executés amb normalitat i evitar que tornés a tenir lloc el que havia succeït amb el tercio de Guevara. Monrodon era força conegut perquè ja s'havia destacat en altres afers com la detenció del diputat Francesc de Tamarit. La seva arribada a Santa Coloma va generar un profund malestar a la vila, que es va traduir en l'inici d'un avalot. Monrodon, juntament amb els altres oficials reials, es va refugiar a l'hostal del poble, on van morir abrasats pel foc (SIMON TARRÉS, Antoni, *1640*, Barcelona: Rafael Dalmau editor, 2019, pp. 128 i 129).

¹²⁶ La presència de segadors a la ciutat de Barcelona a inicis del mes de juny es repetia anualment. La necessitat de mà d'obra per a la sega dels camps afavoria l'arribada de jornalers dels afores de la ciutat per a ésser contractats temporalment. Es tractava d'un dels grups més empobrits de la societat i la seva arribada, que coincidia amb la festivitat de Corpus Christi, era motiu d'esglai constant per habitants i autoritats de la ciutat. Aquell any, però, entre els centenars de segadors que van entrar a la ciutat s'hi barrejaven insurgents que s'havien estat enfrontant als soldats reials que des de gener, i amb motiu de la guerra amb França, havien estat allotjats a Catalunya. La seva entrada, per tant, s'esperava conflictiva, i més tenint en compte que el 22 de maig un grup de segadors ja havia entrat a la ciutat i, avalotant-se, havia alliberat al diputat militar Francesc de Tamarit i els consellers Lleonard Serra i Francesc Joan Vergós. Aquell dia el virrei de Catalunya va ser conscient de la seva vulnerabilitat. En aquest sentit, el perquè els consellers no van restringir l'entrada dels segadors a Barcelona malgrat les reiterades peticions del virrei de tancar les entrades de les muralles ha restat objecte de debat per part dels historiadors. John H. Elliott va interpretar la decisió dels consellers com la conseqüència a la por que ells mateixos tenien als estralls que pogués provocar barrar el pas als segadors. (ELLIOTT, John H., *La rebelión de los catalanes: un estudio sobre la decadencia de España (1580-1640)*, Madrid: Siglo XXI, 2014, p. 450). En un sentit diferent, Antoni Simon ha vist en la permissivitat dels consellers amb els segadors certa complicitat i la voluntat de provocar una situació de crisi que afeblís la posició del virrei (SIMON TARRÉS, Antoni, *1640*, Barcelona: Rafael Dalmau editor, 2019, pp. 207 i 208).

Quant a la víctima, la majoria dels testimonis coincideix en reconèixer-hi en ella a un segador, mentre que, contràriament, dos dels interrogats asseguren que aquesta no va ser pas un segador, sinó que era, precisament, el criat de l'alguatzir Monrodon.

<i>Víctima del carrer Ample</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Segador</i>	1, 2, 5, 8, 12, 13, 14, 16, 21, 22, 24, 25, 27, 30, 35, 41, 45, 46, 47, 49, 52, 53	22
<i>Criat de l'alguatzir Monrodon</i>	29, 58	2

Respecte al desenvolupament dels fets, tot hauria al voltant de la confiscació d'unes armes. L'home de les guàrdies, el criat de l'alguatzir Monrodon, el soldat o el menestral (fos quina fos la seva identitat) hauria volgut identificar el segador i comprovar si duia armes de foc sota la capa. Aquest s'hauria resistit al registre, haurien intercanviat unes paraules i la situació s'hauria anat caldejant. La seva resistència hauria acabat desembocant en l'agressió física d'aquell que pretenia enretirar-li l'arma al segador.

Aquesta és la versió majoritària, però hi ha dos testimonis que, descrivint un fets pràcticament calcats als fins ara relatats, asseguren que el segador en cap cas hauria estat la víctima, sinó que hauria protagonitzat l'agressió, intentant confiscar l'arma al criat de l'alguatzir Monrodon i, posteriorment, a més a més, disparant-lo.

Altres fonts interrogades, però, descriuen un escenari diferent, segons el qual la requisita d'armes no hi hauria tingut cap relació amb l'incident, sinó que el segador, protagonista de l'agressió, hauria increpat al criat de l'alguatzir Monrodon, ja fos propinant-li una bufetada o perseguint-lo. D'altres al·ludeixen simplement a un intercanvi de paraules massa intens; mentre que un últim testimoni explica que un teixidor hauria agredit al segador arbitràriament.

<i>Causa de l'incident</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Confiscació d'armes</i>	2, 13, 16, 24, 25, 27, 28, 29, 35, 46, 58	11
<i>Altres</i>	1, 12, 41, 45, 49, 52, 53	7

L'incident hauria finalitzat amb l'execució de l'agressió amb una arma de foc (pedrenyal) o arma blanca (punyal) —depèn del testimoni—, que hauria deixat a la víctima ferida o morta.

<i>Arma</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Punyal</i>	1, 5, 8, 12, 13, 16, 22, 47	8
<i>Pedrenyal</i>	29, 30, 45, 52, 58	5

<i>Desenllaç de l'incident</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Víctima morta</i>	8, 12, 13, 16, 21, 24, 25, 41, 45	9
<i>Víctima ferida</i>	22, 27, 30, 35, 49, 52, 53	7

D'acord amb totes les fonts que ho indiquen, l'incident hauria tingut lloc al carrer Ample. Alguns d'ells concreten una mica més i el localitzen prop del baluard de Migdia, al costat del convent de Santa Mònica o davant la casa de Monrodon.

2. L'assalt al palau del virrei

Carrer Ample, 10:30 del matí. La situació estava descontrolada. Al pla encara s'hi respirava l'olor de pólvora cremada del recent intercanvi de trets de pedrenyal entre els segadors congregats i la guàrdia del palau del virrei. A terra, en un dels laterals del pla propers a la muralla, un grup de segadors lamentava la mort d'un dels seus companys que, estès a terra, mostrava indicis d'haver rebut un impacte de bala al cap. Els segadors, disposats a assaltar i cremar el palau, són aturats per les autoritats que, malgrat tot, aconseguen distendre la situació. Entre crits de protesta i clams vindicatius, els segadors són apartats del palau del virrei i conduïts cap a La Rambla.

En córrer la notícia del l'incident al carrer Ample, un gran grup de segadors que estava a la ciutat s'hauria dirigit al palau del virrei.¹²⁷ Segons un testimoni, uns 300 segadors que estaven a La Rambla haurien improvisat un estendard amb una banda i, arplegant a la resta de segadors que hi havia a la ciutat, s'haurien concentrat al pla de Sant Francesc. En total, unes mil persones, segons la mateixa persona interrogada [53].

¹²⁷ Des del regnat de Carles V, la residència oficial dels virreis de Catalunya era el Palau del Lloctinent, situat a la plaça del Rei. Els virreis, però, mai van residir-hi, optant per palaus del carrer Ample de l'aristocràcia catalana.

D'acord amb algunes fonts, en veure l'arribada dels segadors, les guàrdies del palau haurien anat a buscar les armes i haurien començat a disparar contra la multitud de forma indiscriminada. Altres testimonis, per contra, assenyalen als segadors com a responsables d'haver començat a disparar contra les portes i les finestres del palau, fet que hauria desencadenat l'enfrontament armat.

<i>Primers en disparar</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Guàrdies del palau</i>	1, 2, 5, 24, 25, 27, 30, 35, 45, 46, 49, 52, 86, 88, 90	15
<i>Segadors</i>	8, 13, 14, 22, 29, 47, 53, 58	8

Del tiroteig n'hauria resultat un segador mort, fet que hauria encès encara més els ànims dels allà congregats. Segons la majoria dels testimonis interrogats, tot apunta a què hauria estat un tret disparat des del palau del virrei. No obstant, una de les fonts assenjala que la seva mort hauria estat causada per una bala disparada del pedrenyal d'un segador que, de forma accidental, hauria impactat en el cap del company. Semblantment, un altre testimoni sosté que la bala hauria estat disparada des d'un terrat aliè al palau. Hi ha qui, altrament, passa per alt aquest fet i obvia la mort del segador.

<i>Mort del segador?</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Sí l'esmenta</i>	1, 2, 4, 5, 13, 22, 24, 25, 27, 29, 30, 35, 45, 46, 52, 58, 86	17
<i>No l'esmenta</i>	3, 7, 8, 10, 12, 14, 16, 19, 20, 21, 47, 49, 53, 54, 55, 56	16

Ja fos com a conseqüència dels trets disparats per les guàrdies o no, tots els testimonis palesen que els segadors es dirigien al palau del virrei amb una intenció ben clara: cremar-lo. Aquesta hauria estat la seva intenció; ara bé, no tots conclouen que l'objectiu s'acomplís.

Algunes fonts diuen que els segadors haurien anat pels forns i botigues dels voltants del palau a la cerca de feixos de llenya per posar-los a la porta del palau del virrei i calar-hi foc. Entre deu i dotze dinades de llenya, segons un testimoni, són les que haurien aconseguit arregar [83]. No obstant, no tots semblen convençuts que finalment s'acabés encenent la fusta i molts al·leguen que els feixos haurien quedat amuntegats a la

porta i la crema del palau, interrompuda per l'arribada de les autoritats. A contracorrent amb la majoria dels testimonis, hom defensa de forma explícita i contundent que en cap cas els segadors van arribar a posar la llenya davant la porta del palau del virrei i, molt menys, encendre-hi foc.

Tanmateix, un altre grup d'interrogats defensa de forma febaent que el segadors no només haurien posat els feixos de llenya a la porta del palau sinó que, posteriorment, haurien encès un foc amb la intenció que es propagués per la resta de l'edifici. Finalment i de forma discordant amb la resta de testimonis, hi ha qui sosté que els segadors haurien entrat a la casa del virrei i li haurien cremat els mobles al pla de Sant Francesc.

<i>Assalt al palau</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>S'hi posa llenya</i>	1, 12, 22, 27, 35, 52, 53, 54, 83	9
<i>Es crema la llenya</i>	8, 14, 19, 29, 45, 46, 47, 58	8
<i>No s'hi posa llenya</i>	30	1
<i>Es cremen els mobles del palau</i>	18	1

Els fets del pla de Sant Francesc no s'entenen, però, sense la intervenció de les autoritats, que d'acord amb tots els testimonis, haurien estat les encarregades d'apaivagar els ànims i les responsables de què finalment els segadors abandonessin el lloc. Les fonts interrogades, no obstant, no mostren cap claredat a l'hora d'identificar quines van ser aquelles autoritats que van jugar-s'hi la pell davant del palau.

Una de les versions sosté que, després que s'hagués produït l'intercanvi de bales entre els segadors congregats i la guàrdia del palau, els diputats¹²⁸ i consellers¹²⁹ haurien arribat consistorialment i amb les maces altes al pla de Sant Francesc. Els magistrats haurien

¹²⁸ La Diputació del General estava conformada per tres diputats i tres oïdors, un per cada braç. El diputat eclesiàstic era qui encapçalava la institució. Aquell any ho era Pau Claris.

¹²⁹ El ple del Consell de Cent estava conformat per 144 jurats. L'òrgan executiu, per 5 consellers: 3 ciutadans honrats, 1 mercader i 1 artista o menestral. El conseller en cap elegit el 1639 va ser Lluís Joan de Calders. La tardor de 1640, després de l'inici de la guerra, la insaculació del conseller en cap va ser pactada en la figura de Joan Pere Fontanella. Aquell any, el Consell de Cent va ser reformat i va passar a tenir 216 membres i el 1641 es va incorporar, de forma extraordinària, un sisè conseller. (FLORENSA SOLER, Núria, «La ciudad de Barcelona en la guerra contra Felipe IV: el *Consell de Cent*, más que un gobierno municipal», *Espacio, Tiempo y Forma, Serie IV, Historia Moderna*, 12 (1999), pp. 181-198).

irromput en la concentració pagesa i haurien aconseguit assossegat els ànims dels segadors per, finalment, desplaçar-los direcció a La Rambla. El palau no hauria quedat desprotegit, sinó que els consellers hi haurien deixat algunes companyies per protegir-lo. Versions discordants, però, diuen que al pla de Sant Francesc només hi haurien anat els consellers i que els diputats no haurien tingut cap mena d'intervenció en l'afer.

Per contra, hi ha aquells que diuen que els que van assumir la pacificació dels segadors i van evitar l'assalt al palau del virrei haurien estat els framenors. Al davant del palau del virrei, a l'altra banda del pla, s'hi situava el convent de Sant Francesc.¹³⁰ En veure la gentada que s'hi congregava al davant del convent, els framenors haurien sortit en processó, descalçats i sostenint un gran crucifix que haurien posat davant la porta del palau. Allà palplantats i en fracassar en el seu intent de dissoldre la concentració, haurien tornat a entrar al convent per sortir novament en processó, aquest cop amb el Santíssim Sagrament sota pal·li. L'haurien transportat on era el crucifix, recolzat a la porta i, improvisant un altar amb una taula, hi haurien deixat la custòdia que hauria quedat coberta pel pal·li, que alhora feia de dosser. Hi ha qui assegura que framenors i consellers haurien combinat forces per resoldre el conflicte, mentre que d'altres confirmen que fins i tot hi van veure els diputats col·laborant-hi.

Segons una altra de les versions, els bisbes haurien tingut una participació activa en la pacificació de l'avalot. En aquests casos, però, hauria estat sempre de la mà d'altres, ja fos dels magistrats de la Ciutat o de la Diputació o dels framenors. Hom diu que els bisbes haurien acompanyat els frares en la processó, portant les vares del pal·li i fent pregàries. Alguns testimonis assenyalen que hi haurien participat els 3 bisbes; d'altres asseguren que només hi havia el bisbe de Barcelona i Vic¹³¹ i que Pau Duran,¹³² bisbe d'Urgell, no

¹³⁰ A part de ser el més antic convent franciscà a la ciutat, el convent de Sant Francesc acollia les reunions de les corts catalanes i l'església tenia el títol de capella reial. Era on, a més a més, el rei havia de jurar les constitucions un cop esdevenia comte de Barcelona.

¹³¹ Ramon de Sentmenat i de Lanuza (1596-1663) va ser bisbe de Vic entre 1639 i 1646, any en què va ser expulsat del Principat per part les autoritats franceses. Malafecte al domini borbònic, es va negar a jurar fidelitat al nou monarca. El 1645 va ser descoberta la seva implicació en el complot contra la Corona francesa i el 29 d'abril de 1646 va rebre l'ordre d'abandonar la diòcesi i el Principat. Ramon de Sentmenat va ser el darrer bisbe en exiliar-se. El 1655, tres anys després de la capitulació de Barcelona, va esdevenir bisbe de Barcelona fins els 1663 (ORDEIG MATA, Ramon, «Notes sobre les relacions de Pèire de Marca amb la ciutat i la seu de Vic», *Ausa*, XIII-121 (1988), pp. 167-170).

¹³² Pau Duran (1582-1651) era bisbe d'Urgell des de 1634. Durant el seu bisbat van destacar les males i tenses relacions amb el capítol, especialment amb el canonge Pau Claris, qui va liderar l'oposició al bisbe

hauria participat en la processó. Altrament, hi ha aquelles fonts que, negant la presència dels framenors al pla de Sant Francesc, diuen que els bisbes haurien ajudat als consellers a assossegat els segadors. Concretament, són dos testimonis: un d'ells assegura que només hi estava el bisbe de Barcelona amb les autoritats municipals; l'altre, que el bisbe en qüestió era el d'Urgell i no García Gil Manrique.

Un dels testimonis interrogats està convençut de què en la intervenció al pla de Sant Francesc hi haurien participat consellers, diputats, framenors i bisbes. Una acció conjunta que combinava les forces de totes les autoritats. D'aquest tenor hi ha un altre testimoni, que al·lega, no obstant, que els va veure a tots ells menys a en Pau Duran, bisbe d'Urgell. Per últim, una de les fonts afegeix que a diputats, consellers, bisbes i religiosos del convent de Sant Francesc també s'hi haurien sumat els cavallers Vicenç Carmona, Miquel Torrelles, Berenguer d'Homs, Domenico Villa i Joan de Marimon.

<i>Pacificadors al pla de Sant Francesc</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Consellers</i>	5, 23	2
<i>Framenors</i>	16, 19, 21, 53, 55	5
<i>Consellers i framenors</i>	12, 80	2
<i>Consellers i diputats</i>	24, 25, 27, 30, 35	5
<i>Consellers, diputats i framenors</i>	2, 46, 52, 54, 83	5
<i>Consellers i bisbe de Barcelona</i>	1	1

i amb qui va mantenir una pugna jurídica. Pau Duran estava a Barcelona des del divendres 1 de juny amb motiu del concili provincial tarraconense en el que s'anava a consagrar el nou bisbe de Vic, Ramon de Sentmenat. Després de l'assassinat del comte de Santa Coloma, Pau Duran es va desplaçar amb el nou virrei, el duc de Cardona, a Perpinyà, on hi va romandre mentre Pau Claris el convocava infructuosament a participar a la Junta General de Braços a Barcelona. A Perpinyà es va guanyar l'enemistat i odi de la població, que el tenien amenaçat de mort per a què abandonés la ciutat. A principis de novembre de 1640 es va traslladar a Vinaròs i d'allà a Tortosa, per ordres del virrei i cap de l'exèrcit espanyol, el marquès de Los Vélez. Va ser responsable dels càstigs sobre el Perelló, l'Hospitalet de l'Infant i Cambrils del desembre de 1640, ciutats conquerides pel marquès de Los Vélez en la seva campanya cap a Barcelona. El servei a la Corona li va ser recompensat el març de 1641 amb el seu nomenament com a arquebisbe de Tarragona i canceller de la Reial Audiència. Va morir el 1651 a Areny de Noguera, Aragó, probablement pel brot de pesta que va assolir Catalunya (ROURERA Farré, Lluís, *Pau Duran (1582-1651) i el capítol i bisbat d'Urgell fins al tractat dels Pirineus*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, 1987, pp. 99-122; «Pau Duran», dins *Gran Enciclopèdia Catalana* (en línia: <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0023212.xml>) [data de consulta: 23 de desembre de 2019]).

<i>Consellers i bisbe d'Urgell</i>	4	1
<i>Framenors, bisbes de Barcelona i Vic</i>	7, 14	2
<i>Framenors, bisbes de Barcelona, Vic i Urgell</i>	45	1
<i>Framenors, diputats i bisbes de Barcelona i Vic</i>	13, 92	2
<i>Framenors, diputats, consellers i bisbes de Barcelona, Urgell i Vic</i>	3, 8, 22, 29, 58, 88, 90	7
<i>Vicenç Carmona, Miquel Torrelles, Berenguer d'Homs, Domenico Villa i Joan de Marimon</i>	47	1

La congregació dels segadors al pla de Sant Francesc hauria anat acompanyada de crits i càntics d'intens contingut polític. Alguns testimonis expliquen que els crits que haurien vociferat clamaven en defensa de la fe catòlica, el rei i denunciaven el mal govern; d'altres diuen que, en lloc de denunciar el mal govern, clamaven per la mort dels traïdors; mentre que un últim testimoni inclou les dues proclames en la consigna. Per altra banda, hi ha gent que està convençuda de què en cap moment es va clamar en defensa del rei i que realment el que es defensava era la terra. Una darrera font ofereix una versió dissonant a la resta, segons la qual els segadors haurien cridat en defensa de Catalunya i contra el mal govern de Felip.

També, però, s'ha de tenir en compte una majoria significativa dels interrogats que no concreta cap consigna i, de fet, no dona cap indicatiu que faci pensar que al pla de Sant Francesc el segadors entonessin cap càntic mentre s'enfrontaven als soldats de la guàrdia del virrei.

<i>Consigna</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Visca la santa fe catòlica, visca el rei i mori el mal govern</i>	27, 35, 55, 88, 89, 90	6
<i>Visca el rei i mori el mal govern</i>	46	1
<i>Visca la santa mare Església, visca el rei i morin els traïdors</i>	2, 24, 25	3
<i>Visca Catalunya i els catalans, mori el mal govern de Felip!</i>	49	1

<i>Visca la terra i morin els traïdors i enemics de la santa fe!</i>	13	1
<i>Visca la terra i morin els traïdors!</i>	14, 22	2
<i>Visca la fe de Crist i el rei d'Espanya nostre senyor i morin els traïdors i mori el mal govern!</i>	12	1
<i>Silenci</i>	1, 3, 4, 5, 7, 8, 16, 19, 20, 21, 29, 30, 45, 47, 53, 54, 56, 58	18

3. L'assalt a les cases d'en Gabriel Berart i en Guerau Guardiola

La Rambla, 12 del migdia. Les autoritats s'han pogut endur els segadors del pla de Sant Francesc i els han conduït cap a La Rambla. Marxen amunt resseguint la riera, aixecant la pols seca i trepitjant els pocs brots verds que cada primavera creixien entre fang i brutícia. Deixen enrere el Cap de Creus, creuen el convent de Sant Josep i, a tocar del carrer del Carme, els ànims tornen a encendre's. Estaven passant per davant de la casa d'en Gabriel Berart, clergue i jutge de la Reial Audiència de Catalunya. En córrer la veu que allà hi residia el ministre reial, els segadors no dubten i comencen a batre les portes per assaltar-la; acció que repeteixen instants més tard a la plaça de Santa Anna, on s'hi troba la casa d'en Guerau Guardiola, lloctinent del mestre racional.

Els segadors haurien aconseguit enderrocar les portes de la casa d'en Gabriel Berart i hi haurien entrat per, a continuació, buidar-la per complet.¹³³ Tot allò que trobaven a l'interior de l'habitatge era llançat a La Rambla per la finestra i, posteriorment, amuntegat i cremat en grans pires. Segons la informació proporcionada pels testimonis, no acaba de quedar clar si el nombre de pires que s'haurien encès al carrer haurien estat una [22], dues [7, 19], o tres [29, 58]. Es tractava de pires que els segadors haurien envoltat amb els seus propis cossos per vigilar que ningú s'apropés i s'endugués res del que allà hi cremava [22]. Què hi abocaven els segadors a les pires?

¹³³ Gabriel Berart i Gassols (assassinat la tarda del 7 de juny de 1640) era jutge de la Reial Audiència des de 1631. Fins aleshores també havia estat assessor de la capitania general, auditor general de les galeres, assessor de la batllia general i consultor del Sant Ofici. Gabriel Berart es va encarregar de reclutar soldats i requisar bagatges per a la campanya del Rosselló de finals de 1639 (SIMON TARRÉS, Antoni (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, p. 267).

A grans trets, hi podem identificar tres versions sobre el que en elles s’hi llançava. Aquella que hi identifica mobles i joies;¹³⁴ la que inclou llibres i processos judicials; i, per últim, la que hi descriu la crema d’or, plata i diners. Això no obstant, els segadors s’haurien preocupat de no llançar-hi cap mena d’imatge ni figura de sants [22].

<i>Objectes cremats</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Mobles, llibres i processos judicials</i>	6, 47, 51	3
<i>Joies</i>	1, 5, 45, 46, 57	5
<i>Mobles</i>	2, 18, 25, 37, 52	5
<i>Mobles i joies</i>	41	1
<i>Or, plata, diners</i>	19, 52	2
<i>Arquimeses, cadires, caixes, llits daurats, roba de lli i de llana, la llibreria i els processos, cortinatges de lli i de parets, sacs de moneda</i>	22	1
<i>Llibres, processos judicials i roba</i>	7	1
<i>Roba i joies</i>	8	1
<i>Joies, roba, papers, llibreria i moneda</i>	12	1
<i>Joies, llibres i processos judicials</i>	29	1

Durant l’assalt, els segadors no haurien estat sols. Segons un testimoni, els diputats haurien estat allà presents per evitar la crema sencera de la casa [2]. Hi ha altres fonts, però, que desmenteixen aquesta versió i asseguren que hauria estat tasca dels veïns de les cases adjacents evitar que es cremés la casa d’en Gabriel Berart: atemorits, haurien clamat des dels balcons que si prenién foc a la casa les flames es propagarien a les seves residències. És, de fet, amb el propòsit d’evitar un foc descontrolat i perjudicar les cases circumdants, que els segadors haurien decidit fer pires i cremar les possessions d’en Gabriel Berart al bell mig de La Rambla [8].

¹³⁴ Hem traduït «alajas» per *joies*, encara que la paraula faci referència, de forma més laxa, a objectes de molt de valor en general.

Altres fonts asseguren que, a més dels diputats, també hi haurien estat presents els consellers i els bisbes [45]. Alguns expressen que hi hauria estat únicament un conseller [13], personificat per alguns dels interrogats en el conseller tercer [29, 58]. Finalment, hi ha qui assenyala que mentre els segadors assaltaven la casa d'en Gabriel Berart, els consellers haurien fet diverses crides per a congregar a les companyies i tractar d'intervenir l'avalot. Aquestes, però, haurien desobeït als consellers i no ho haurien fet [22, 45].

En acabar l'assalt a la casa d'en Gabriel Berart i un cop constatat que el jutge no hi era dins, els segadors s'haurien dirigit al convent de Sant Josep, a pocs metres d'on eren i on deien que s'havia amagat. Allà s'haurien trobat el convent protegit: segons alguns, pels frares carmelitans descalços, que portaven un Santíssim Sagrament [29, 58]; segons altres, pels frares i juntament amb els bisbes, que els haurien impedit l'entrada [45].

Una tercera versió sobre la defensa del convent de Sant Josep concreta que, aquells que feien costat als carmelites descalços, haurien estat el bisbe d'Urgell, Pau Duran, dos consellers i un grup de cavallers [4]. Segons aquesta darrera versió, en el moment d'impedir l'assalt dels segadors al convent, s'hauria produït un incident entre aquests darrers i un criat del bisbe d'Urgell, a qui li haurien vist dur un pedrenyal entre les robes. Espantats, els segadors s'haurien llançat sobre el criat, qui finalment hauria aconseguit fugir sa i estalvi gràcies a la intervenció del bisbe [4].

Paral·lelament, hi ha fonts que sostenen que l'assalt al convent hauria tingut lloc abans de l'entrada a la casa d'en Gabriel Berart i no després [29, 58]. També hi ha qui, per altra banda, ignora o eludeix l'intent d'entrar al convent de Sant Josep, com per exemple la versió dels diputats i els consellers, autoritats que, segons altres testimonis, haurien estat presents en els fets.

<i>Assalt al convent de Sant Josep</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>L'esmenten</i>	4, 8, 29, 58	4
<i>L'ignoren</i>	1, 2, 5, 6, 7, 13, 16, 17, 18, 19, 22, 41, 45, 46, 47, 51, 53	17

En veure que no podien entrar al convent de Sant Josep, els segadors s'haurien desplaçat a les presons per alliberar els presos [47, 49] de la mateixa manera que ho havien fet el

mes anterior quan havien entrat per alliberar al diputat Francesc de Tamarit¹³⁵ i als consellers Lleonard Serra i Francesc Joan Vergós.

Seguidament, cap a les dues de la tarda [19], s'haurien dirigit a la plaça de Santa Anna, prop del portal de l'Àngel, on hi vivia Guerau Guardiola,¹³⁶ lloctinent del mestre racional. Els segadors haurien irromput a casa seva i haurien fet el mateix que a la casa d'en Gabriel Berart: una pira amb les seves possessions al bell mig de la plaça de Sana Anna.

Els testimonis afirmen que a la pira hi haurien abocat joies [1, 3, 5]. Alguns d'ells concreten: bufets, arquilles guarnides de plata, brasers de plata, tapisseria, sedes, mobles d'aram i coure, portes, finestres [22], baguls, escriptoris, tapissos i llits [29]. Hi ha qui, a més a més, hi inclou papers [35]. Alguns dels interrogats introdueixen una variant respecte l'assalt a la casa d'en Gabriel Berart: en aquest ocasió, la pira (tres d'elles, segons un testimoni [29]) s'hauria fet després que els segadors robessin el bo i millor d'allò que havien trobat a casa seva [32, 47].

En veure que Guardiola tampoc era a casa, la multitud hauria intentat entrar al convent de Santa Maria de Jonqueres, situat a pocs metres de distància de la plaça de Santa Anna i on creien que el ministre s'havia amagat [13]. Moments després, els clergues de tres esglésies properes al lloc dels fets haurien sortit amb tres Santíssim Sagraments sota tres baldaquins amb el propòsit d'aturar l'assalt al convent [47]. Alguns testimonis concreten quines haurien estat aquestes esglésies: la parròquia de Nostra Senyora del Pi, l'església

¹³⁵ Francesc de Tamarit († 1654) era diputat militar del General des de 1638, juntament amb Josep Miquel Quintana (diputat popular) i Pau Claris (diputat eclesiàstic). El novembre de 1639, Tamarit havia participat en la recuperació de Salses, que des de juliol d'aquell any havia caigut en mans franceses. La recuperació de la fortalesa havia estat motiu de disputa entre el Rei i la Diputació durant l'estiu d'aquell any, ja que Olivares considerava que els diputats no estaven fent tot l'esforç necessari per enviar-hi homes. Posteriorment, Tamarit va encapçalar, juntament amb Pau Claris, l'oposició als allotjaments dels tercios al Principat. Com reprimenda, el 18 de març el virrei va executar l'ordre reial, a petició del Consell d'Aragó, d'empresonar el diputat militar. Mesos més tard, al setembre, Tamarit va participar en les negociacions de Ceret entre els representants catalans Ramon de Guimerà i Francesc de Vilaplana i el representant de Lluís XIII, Bernard du Plessis-Besançon. El 1641, contrari a la política francesa, va abandonar les ocupacions militars i va ocupar el càrrec de lloctinent del mestre racional de Barcelona (QUE PARCERISA, Sebastià, «Francesc de Tamarit i el seu llinatge», dins Manel Martín [et al.] *Sant Andreu del Palomar. De Francesc de Tamarit al Decret de Nova Planta*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2014, pp. 235-311.)

¹³⁶ Guerau Guardiola era lloctinent del mestre racional des de 1626. S'havia destacat pel seu posicionament en la defensa del pagament dels quints, un impost que la Cort reclamava a les ciutats des de feia anys. Fruit de la crisi viscuda a Catalunya, Guardiola es va exiliar a Madrid, on va rebre el títol de cavaller de Calatrava (HERNÁNDEZ, Bernat, «Un assaig de reforma del sistema fisco-financer de la Monarquia a Catalunya: l'import del quint sobre les imposicions locals, 1580-1640», *Manuscrits*, 14 (1996), p. 312; SERRA PUIG, Eva, «Catalunya el 1640», *Pedralbes*, 15 (1995), p. 145).

Col·legial de Santa Anna i el convent del Bon Succés [16, 29, 58]. Un dels interrogats, no obstant, diu que no van sortir els clergues de les tres esglésies i assenyala que únicament ho van fer els clergues del Pi [22].

Les flamarades de les pires s'alçaven gairebé per sobre dels edificis de la plaça de Santa Anna i el foc espetarregava amb virulència quan, segons alguns testimonis, els consellers haurien arribat a la plaça per intentar calmar els ànims i foragitar els segadors de la ciutat [1, 5, 12, 29, 58]. En aquell moment, però, s'hauria difós un rumor entre la multitud, segons el qual en Guerau Guardiola amagava a casa seva quatre mil grans ganivetes. Ganivetes amb les que s'anava a degollar als veïns de Barcelona un cop els soldats reials arribessin a la ciutat [29, 45, 58]. Les tropes, deien els rumors, entrarien a través d'una mina excavada sota la muralla que connectava la casa d'en Guerau Guardiola amb el convent de Santa Maria de Jesús, situat extra muros. La situació s'hauria tensat tant degut a aquest rumor que els consellers s'haurien vist obligats a dur-hi un grup de paletes que, amb piquetes i eines, van aixecar el terra i les parets de la casa d'en Guardiola per demostrar als segadors que es tractava de rumors infundats [29, 58].

4. El virrei es refugia a la drassana

Pla de Sant Francesc, 11 del matí. És gairebé migdia i l'enrenou al pla de Sant Francesc s'ha anat esvaint. A l'interior del palau, Dalmau de Queralt,¹³⁷ torbat i neguitós, camina en cercles mentre un grup de cavallers discuteix acaloradament i a grans crits sobre la mala decisió dels consellers de deixar entrar els segadors a la ciutat. Davant l'espantada mirada d'en Lluís, el fill del virrei, el comte de Santa Coloma s'atura i fa callar els allà congregats.

El palau havia estat el primer lloc on els segadors s'havien desplaçat en massa. Res els assegurava que, un cop aconseguissin desempallegar-se de les autoritats, no tornessin a

¹³⁷ Dalmau de Queralt i de Codina (assassinat la tarda del 7 de juny de 1640) era comte de Santa Coloma de Queralt i, des de, 1638, virrei de Catalunya. Com a tal, va haver de fer-se càrrec del manteniment dels terços i les fortificacions catalanes durant la guerra amb França. Com a conseqüència de l'oposició a la política als allotjaments, Dalmau de Queralt va ordenar l'empresonament d'en Francesc de Tamarit i dels consellers Vergós i Serra. Va rebre crítiques tant per part de les poblacions i autoritats catalanes, per la forma amb què va imposar l'allotjament dels soldats, com per part de la Cort, per no ser capaç de controlar la situació i fer respectar les ordres reials al Principat. De fet, el dia que era assassinat a Barcelona a mans dels segadors, la Cort preveia la seva destitució. Una biografia sobre Dalmau de Queralt a CATALÀ ROCA, Pere, *El Virrei Comte de Santa Coloma*, Barcelona: Rafael Dalmau editor, 1988.

culminar allò que havien vingut a fer. Les converses amb la resta dels presents a la sala i la voluntat de protegir la seva família l'obliguen a abandonar el palau. Se n'anaven a la drassana, dependència militar de la corona on no podria estar millor protegit.

La decisió, però, no l'hauria pres el virrei o, almenys, no a soles, segons el que expliquen certes fonts. Entre les 12 i la 1 del migdia, mentre els segadors causaven estralls a la casa d'en Guerau Guardiola, al palau del virrei hi haurien entrat diverses autoritats per conversar amb el comte de Santa Coloma i trobar una via de sortida a la crisi que estaven vivint. Amb qui es va reunir el virrei de Catalunya?

Un dels grups d'interrogats assenyala la presència dels diputats. Un dels testimonis d'aquest grup amplia una mica més la informació i descriu que abans d'entrar al palau, el governador de les armes de la ciutat, Miquel de Torrelles i Sentmenat,¹³⁸ els hauria demanat que s'esperessin al fossar del convent de Sant Francesc. Fins l'entrada dels diputats al palau, aquests haurien mantingut el contacte amb el virrei a través d'un emissari: en Feliciano Sayol [2, 30, 52].

Altres testimonis estan convençuts de què en cap cas hi van entrar els diputats, sinó que es tractava dels consellers, encara que també hi ha qui diu que els diputats haurien entrat juntament amb els consellers. Per últim, una última font afegeix a la comitiva els tres bisbes que aquell dia estaven a Barcelona.

¹³⁸ Miquel Torrelles i Sentmenat era governador d'armes de Barcelona i cavaller del l'hàbit de Sant Joan, del qual n'arribaria a ser el gran prior de Catalunya. Iniciada la guerra la tardor de 1640, va col·laborar en la Vint-i-quatrena de guerra en tant que responsable dels magatzems del material militar, l'artilleria i les fortificacions. El 1642 es va fer càrrec de dirigir una junta de la Diputació per gestionar un batalló de cinc mil infants i cinc cents cavalls (CROSAS LÓPEZ, Francisco; PERUJO MELGAR, Joan M., «Dos nous testimonis de les *Històries troianes*, traducció de Jaume Conesa», dins *Actas del IX Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, A Coruña: Toxosoutos, 2005, p. 186; SERRA SERRA, Griselda, «La Vint-i-quatrena de Guerra. Mesures del Consell de Cent en començar la guerra dels Segadors», *Barcelona Quaderns d'Historia*, 5 (2001), p. 218; MILLÀS CASTELLVÍ, Carles, «Una aplicació de la fiscalitat en la Guerra dels Segadors: el tribut del batalló al Papiol a Sant Andreu de la Barca», *Materials del Baix Llobregat*, 9 (2003), pp. 85-95).

<i>Amb qui es reuneix el virrei?</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Diputats</i>	2, 13, 14, 24, 25, 27, 46, 54	8
<i>Consellers</i>	12	1
<i>Diputats i consellers</i>	7, 45, 49	3
<i>Diputats, consellers i bisbes</i>	47	1

A l'interior del palau, la conversa que haurien mantingut el virrei, les autoritats i els cavallers que li feien costat s'hauria centrat en cercar la millor forma per garantir la seva integritat. Totes les opcions haurien passat per abandonar el palau de forma immediata, però no tots estaven convençuts en què la drassana de la ciutat fos el lloc ideal. Els llocs que es van proposar eren múltiples: la Casa de la Ciutat, la Casa de la Diputació, algun dels baluards de les muralles o, fins i tot, a l'interior de les torres. Tots els testimonis coincideixen, però, en assegurar que finalment la decisió que es va prendre va ser la d'amagar-se a la drassana, on la possibilitat d'embarcar-se en una galera del duc de Tursi¹³⁹ (dues, segons una font [49]) el podria salvar en cas que la situació es descontrolés per complet. Qui va proposar refugiar-se a la drassana?

Cert nombre de gent assegura que aquesta hauria estat una decisió presa el mateix virrei. Altres diuen que l'hauria pres assessorat i convençut pels seus assistents. Per altra banda, hom sosté que la proposta hauria vingut donada pels consellers, mentre que d'altres estan convençuts que hauria estat una proposició dels diputats. Hi ha qui, no obstant, declara que hauria estat una idea que procedia d'ambdues corporacions.

<i>Qui va proposar refugiar-se a la drassana?</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Diputats</i>	2, 46	2
<i>Consellers</i>	8, 41	2

¹³⁹ Carlo Dòria (1576-1650), duc de Tursi i capità general de les galeres de Gènova. Els ducs de Tursi eren els principals asistentes de galeres de la Corona des de temps de Carles V. A mitjans del segle XVII, no obstant, la relació va entrar en crisi fruit de les demandes d'autonomia per part de les autoritats de la República de Gènova. Les relacions, però, es van destensar arran de la deriva que van acabar prenent les revoltes a Sicília i Nàpols: Gènova va participar activament de la repressió espanyola per tal de restablir el control de la Monarquia al mediterrani occidental (HERRERO SÁNCHEZ, Manuel, «La quiebra del sistema hispano-genovés (1627-1700)», *Hispania*, 219-LXV/1 (2005), pp. 136-137).

<i>Diputats i consellers</i>	49	1
<i>Virrei</i>	7, 10, 16, 20, 21, 27, 35, 45, 52, 54	10
<i>Assistents del virrei</i>	13, 14, 22, 29, 47, 58	6

El camí del palau a la drassana tampoc genera consens entre els testimonis interrogats, ja que segons algunes fonts, el virrei no s'hi hauria dirigit directament. Un dels interrogats [47] assegura que, de fet, el virrei no hauria sortit per la porta del palau, sinó que, amb l'ajut dels cavallers, hauria fet un forat a la paret d'una de les habitacions per passar a la casa adjacent al palau: la casa d'en Raimon Sagarriga.¹⁴⁰ Versió totalment diferent a la d'altres testimonis, que asseguren haver vist sortir al virrei per la porta del palau [82]. D'allà, la majoria dels interrogats ressegueix el següent itinerari: a través de la muralla de mar, el virrei hauria entrat al baluard de Santa Eulàlia, on s'hi trobava la Torre de les Puces i d'allà hauria entrat a la drassana.

L'entrada del virrei al baluard de Santa Eulàlia genera certes desavinences entre alguns dels interrogats. Un testimoni descriu l'escena de la següent manera: sobre les 12 hores s'hauria produït una conversa entre Joaquim Caselles, sergent de la companyia de cirurgians, ubicada sota el pont del Rei, i Domingo de Moradell, emissari del virrei. En aquesta conversa, Caselles s'hauria compromès personalment a guardar i escoltar al virrei fins al baluard de Santa Eulàlia, però hauria afegit que no podia garantir que els homes que hi havia al baluard fessin el mateix. Amb el propòsit de comprovar-ho, Caselles hauria ofert dos soldats de la seva companyia a Moradell per a què es dirigís a preguntar-ho. Allà hauria obtingut el compromís de què la companyia situada al baluard de Santa Eulàlia protegiria l'entrada del virrei. Seguidament, Moradell hauria tornat a entrar al palau per iniciar el trasllat [82].

Una versió totalment diferent és descrita per un altre testimoni, segons la qual al virrei i al seu seguici se'ls hauria negat l'entrada al baluard de Santa Eulàlia. Davant la necessitat de refugiar-se i evitar l'exposició pels carrers de la ciutat, haurien decidit anar al baluard

¹⁴⁰ Raimon Sagarriga estava emparentat amb Guerau Guardiola i el 1640 va exiliar-se de Catalunya. Acabada la guerra, li van ser confiscades les terres del Rosselló, que van ser entregades a Josep Fontanella (MOLAS RIBALTA, Pere, «Dames del barroc», *Pedralbes*, 24 (2004), p. 198; PALOS PEÑARROYA, Joan-Lluís, *Els juristes i la defensa de les Constitucions: Joan Pere Fontanella (1575-1649)*, Vic: Eumo, 1997, p. 113).

del Rei, tot just després de rebutjar l'oferta dels consellers a refugiar-se a la Casa de la Ciutat [53].

En el trajecte del virrei a la drassana, qui el va acompanyar? Aquells que descriuen els seus acompanyants tornen a entrar en contradicció entre ells, ja que uns sostenen que van ser els diputats, altres, els consellers, bisbes, així com cavallers forasters i de la terra. Algunes fonts concreten els noms dels acompanyants: Magí Esteve,¹⁴¹ Cristòfol d'Icart,¹⁴² Bernardí de Marimon,¹⁴³ Pedro Bosch i Miquel Salbà,¹⁴⁴ segons un dels testimonis [11]; Álvaro de Quiñones,¹⁴⁵ Marco Antonio Gandolfo¹⁴⁶, el marquès Toralto i el mestre de Camp Toravila, segons un altre [30].

¹⁴¹ Magí Esteve era natural de Santa Coloma de Queralt i era mestre-sala del virrei.

¹⁴² Cristòfol d'Icart i de Queralt (mort el 1653) era baró de Torredembarra i cosí del comte de Santa Coloma. Es va exiliar a Madrid a finals de 1640. L'octubre de 1641 va redactar un informe sobre com reduir i pacificar Catalunya a petició del comte duc d'Olivares, en el que apostava de forma ferma per la via armada. La seva col·laboració va ser plena i va ser agregat a la Junta de Inteligencias de Cataluña, organisme encarregat de seleccionar els informes que arribaven al privat (GÜELL, Manel, «Cristòfol d'Icart de Queralt i el seu paper durant la Revolució de 1640», *Estudis Altafullencs*, 25 (2001), pp. 45-49).

¹⁴³ Bernardí de Marimon era superintendent de la drassana de Barcelona. Cavaller de l'ordre de Sant Jaume, figura com a exiliat des de 1641 (VIDAL PLA, Jordi, *Guerra dels Segadors i crisi social*. Barcelona: Edicions 62, 1984, apèndix documental).

¹⁴⁴ Miquel Salbà (1610-1683), proper al cercle del virrei, va ser nomenat lloctinent del mestre racional de Catalunya el 1645. Consta com a exiliat des de 1641. El febrer de 1659 va ser designat per Felip IV com a comissari, juntament amb Josep Romeu Ferrer, per fixar els límits de frontera establerts a la Pau dels Pirineus. El 1660 va signar amb el delegat francès, el bisbe d'Orange, el Tractat de Llívia, pel qual aconseguia mantenir la vil·la sota la corona espanyola. El 1660 va ser nomenat regent del Consell d'Aragó i el 1663 va ser nomenat lloctinent general de Mallorca (VIDAL PLA, Jordi, *Guerra dels Segadors i crisi social*. Barcelona: Edicions 62, 1984, apèndix documental; SANABRE, Josep, *El Tractat dels Pirineus i la mutilació de Catalunya*, Barcelona: Barcino, 1960; FERRÉ MIRÓ, Salvador, «Els Salbà, nissaga de la mitjana noblesa catalana d'origen bisbalenc», *Miscel·lània penedesenca*, 11 (1988), pp. 175-178).

¹⁴⁵ Coneixem a Álvaro de Quiñones, fonamentalment, per la seva actuació durant la campanya del marquès de Los Vélez al camp de Tarragona l'hivern de 1640, recollida a la *Relación de los sucesos de D. Álvaro de Quiñones, teniente general de la caballería de las Órdenes Militares, después de la sublevación de Cataluña* (GÜELL, Manel, «El Diario de las Guerras de Cataluña por los años 1640, 1641 y 42. Un dietari inèdit dels primers anys de la Guerra de Separació al camp de Tarragona (1640-1642)», *Bulletí Arqueològic*, 33-V (2011), p. 269; JIMÉNEZ MORENO, Agustín, «La participación de los caballeros de hábito en las empresas bélicas de la monarquía española: el Batallón de las Órdenes (1640-1700)», dins Félix Labrador (ed.), *II Encuentro de Jóvenes Investigadores en Historia Moderna. Líneas recientes de investigación en Historia Moderna*, Madrid: Cinca, 2015, p. 418).

¹⁴⁶ Marco Antonio Gandolfo era natural de Palerm. Responsable de la defensa i fortificació de la frontera pirinenca des de 1635, va escriure la *Relación de algunos discursos tocantes a la defensa de España*, on plantejava la fortificació de Guipúscoa i Navarra. Va ser el responsable d'organitzar l'atac a França de 1637. Aquell agost, Gandolfo estava amb les tropes aquarterades al Rosselló on, contra la seva planificació, el comte Juan de Cervellón va posar setge a Leucata. Després de la derrota, Gandolfo va passar a ser tinent

<i>Qui acompanya al virrei?</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Diputats</i>	3, 14, 24, 25, 27, 35	6
<i>Consellers</i>	41	1
<i>Diputats i cavallers</i>	13, 46	2
<i>Diputats, cavallers de la terra i forasters</i>	2, 82	2
<i>Diputats, consellers, bisbes i nobles</i>	47	1
<i>Consellers, diputats i bisbe de Barcelona</i>	29, 58	2
<i>Diputats i consellers</i>	7, 19, 52, 55	4
<i>Diputats, consellers i cavallers</i>	45	1
<i>El seu fill i algun cavaller de la terra</i>	22	1
<i>Nobles de la terra i bisbes</i>	4	1
<i>Soldats i bisbes</i>	8	1
<i>El seu fill, dos consellers, un diputats i cavallers de la ciutat</i>	53	1
<i>Cavallers de la terra i forasters</i>	69	1
<i>Cavallers</i>	79	1
<i>Magí Esteve, Cristòfol Icart, Bernardí de Marimon, Pedro Bosch i Miquel Salba</i>	11	1
<i>Álvaro de Quiñones, Marco Antonio Gandolfo, el marquès Toralto i el mestre de camp Toravila</i>	30, 52	1

En arribar a la drassana, el virrei s'hauria trobat amb tot un seguit de cavallers, capitans i oficials que estaven amagats en aquella dependència des de l'esclat de la insurrecció

del mestre de camp general i es va quedar donant suport a la defensa de Guipúscoa. Gandolfo torna a aparèixer a la campanya la tardor de 1640 comandada pel marquès de Los Vélez al camp de Tarragona (JIMÉNEZ MORENO, Agustín, «Opciones estratégicas de la monarquía española a comienzos de la guerra contra Francia (1636-1638): la propuesta de Marco Antonio Gandolfo», *Chronica Nova*, 38 (2012), pp. 177-202).

popular. Entre ells s'hi trobava el tinent general de cavalleria Álvaro de Quiñones [3, 46]: personatge que, segons altres versions, com hem vist, hauria acompanyat al virrei des del palau. A la drassana també s'hauria trobat al tinent de mestre de camp general Marco Antonio Gandolfo, a en Pedro Desbosch, en Cristòfol d'Icart de Queralt, el mestre de camp Francisco Jutavila i el sergent major Baltasar Pantoja [46]. Per altra banda, altres fonts ignoren la presència d'aquests generals i manifesten que dins de la drassana hi havia una lleva del marquès d'Aitona formada per uns centenar de soldats (entre 180 [45], 400 [30] i 500 [46, 47]) capitanejada per Josep Salas. Per últim, n'hi ha que assenyalen la presència dels 3 bisbes a l'interior de la drassana [3, 22].

A l'exterior i protegint l'edifici marítim, hi hauria hagut una companyia de velluters capitanejada per Joseph Amat [29, 45]. Altres fonts sostenen que en lloc d'una, haurien estat dues [11, 16] les companyies que defensaven la drassana: la dels vidriers i la dels llibreters, comandades pel mateix capità. També hi ha qui eleva la xifra a tres [12]: la dels vidriers, la dels llibreters i la dels calceters [71].

5. L'assalt a les cotxeres i la casa del marquès de Villafranca

Plaça de Santa Anna, 1 de la tarda. Després que els consellers fessin regirar el terra i les parets de la casa d'en Guerau Guardiola, els segadors comencen a recórrer el carrer de Santa Anna. Els consellers, veient-hi una oportunitat, els segueixen per intentar conduir-los cap al portal de Sant Antoni i foragitar-los de la ciutat. Mentre passen per davant de l'església de Santa Anna, algú assenyala les cotxeres de García Álvarez de Toledo, marquès de Villafranca i capità general de les galeres d'Espanya.¹⁴⁷ De cop i

¹⁴⁷ García Álvarez de Toledo Osorio (1585-1649) era capità general de l'esquadra de galeres d'Espanya i germà de Fadrique Álvarez de Toledo, homòleg de la del Mar Océano. García Álvarez de Toledo era VIè marquès de Villafranca del Bierzo i IIIè Duc de Ferlandina. Era net de García de Toledo, virrei i capità general de les galeres de Sicília, i fill de Pedro de Toledo, capità general de les galeres de Nàpols i governador de l'Estat de Milà. A finals de 1631, va ser nomenat tinent de general de la mar però es va negar a acceptar el càrrec, doncs considerava un deshonor que González de Córdoba hagués estat nomenat conseller d'Estat quan se li va atorgar el càrrec de tinent de general de la mar i a ell no se li hagués fet el mateix nomenament: no podia ser menys que González de Córdoba i exigia també la conselleria d'Estat, càrrec que obtenia el 1633. Des de 1633 fins el 1642, Álvarez de Toledo va estar a Barcelona amb la missió de proveir Itàlia de tropes, encara que va acabar fent d'intermediari entre la Cort i el Consell de Cent en l'assumpte dels quintos. El 5 de juny de 1640, García Álvarez de Toledo havia arribat amb la seva nau prop de Barcelona però, veient els ànims de la població, va decidir marxar cap a Cartagena. El 1642 va ingressar a la presó de Dènia fruit d'un enfrontament amb el comte duc d'Olivares, que el va acusar de desobediència al Rei: la relació entre ells mai havia estat bona i la reputació del comte duc cada cop estava més malmesa.

volta, i entre els crits dels consellers demanant quietud, els segadors assalten les cotxeres repetint les mateixes accions que havien executat en els assalts anteriors. Minuts després, reproduïen el mateix però a la casa on s'hi allotjava el marquès.

En l'assalt a les cotxeres del marquès de Villafranca, els segadors haurien abocat a la pira de la plaça de Santa Anna tot tipus d'objectes de valor: carrosses [7, 47], cadires de mà [8], cotxes [16] i lliteres [13, 29, 41, 58], entre les que s'hi trobava una carrossa daurada amb vidrieres que valia dos mil escuts [22]. Segons un dels testimonis, no obstant, els segadors no ho haurien llançat a la pira de la plaça, sinó que les haurien transportat a les que hi havia a La Rambla, on havien cremat els mobles d'en Gabriel Berart [22]. Abans de cremar-les, segons una de les fonts, els segadors haurien jugat les carrosses pels carrers i places de la zona [45]. Finalment, hi ha qui assegura que les cotxeres no s'haurien assaltat i que haurien estat directament cremades per complet [53].

<i>Objectes cremats</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Carrosses</i>	7, 47	2
<i>Carrosses i cadires de mà</i>	8	1
<i>Cotxes i lliteres</i>	13	1
<i>Cotxes</i>	16, 29, 58	3
<i>Cotxes, carrosses, carrossilles i lliteres</i>	22	1
<i>Lliteres, mobles, cotxes i carrosses</i>	41	1

Dins de les cotxeres, expliquen les fonts, hi havia descansant un grup de cavalls del marquès de Villafranca. Tot i que els segadors els haurien apartat del foc per a què no prenguessin mal, un d'ells va acabar mort fruit d'una estocada, assegura un testimoni. Segons aquest mateix testimoni, la presència dels consellers (dos, segons ell) havia estat un factor determinant en què s'executés l'assalt a les cotxeres, ja que hauria estat decisió

El 14 de febrer de 1643, amb Olivares entrat en desgràcia, Felip IV va decidir intercedir i el va alliberar (ELLIOTT, John H., *La rebelión de los catalanes. Un estudio sobre la decadencia de España (1580-1640)*, Madrid: Siglo XXI, 2014, pp. 312-314; ALDEA VAQUERO, Quintín, «Un noble español del Barroco. Don García de Toledo, VI Marqués de Villafranca (1589-1649)», *Cuadernos de Historia del Derecho*, vol. Extraordinario (2004), pp. 15-32).

dels magistrats fer-los passar pel carrer de Santa Anna, on s'hi localitzaven, i no per un altre carrer qualsevol menys problemàtic [16].

En relació als cavalls, hi ha testimonis consultats que sostenen que els segadors els haurien deslligat, no per salvar-los de les flames com s'ha dit fins ara, sinó per posteriorment endur-se'ls [17, 41]. Independentment de si els robaven o no, alguns dels segadors que alimentaven la pira amb les carrosses del marquès s'haurien queixat i enfrontat a aquells que deslligaven els cavalls, doncs exigien apassionadament que tot allò present a la cotxera, inclosos els animals, havia de ser devorat per les flames [47]. En aquest sentit, hi ha testimonis que afirmen que, de fet, s'hi haurien llançat cavalls al foc [21].

Hi ha testimonis interrogats que ignoren l'assalt a les cotxeres i defensen que els segadors haurien passat de llarg, de la plaça de Santa Anna a La Rambla. Alguns d'aquests, de fet, són els mateixos consellers, aquells que, segons bona part dels interrogats, estaven presents al lloc dels fets intentant apaivagar els ànims.

<i>Assalt a les cotxeres</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>El relata</i>	7, 8, 13, 16, 22, 29, 41, 45, 47, 53, 58	11
<i>L'ignora</i>	1, 2, 5, 46	4

Després de l'assalt a les cotxeres, els segadors haurien creuat La Rambla passant per davant de l'Estudi General. Seguits per les autoritats, que intentaven fer-los arribar al portal de Sant Antoni per expulsar-los, la multitud s'hauria desviat per un carreró direcció al convent dels Àngels per dirigir-se a la casa on s'allotjava el marquès de Villafranca.

Es tractava d'una casa localitzada a l'hort del comte de Vallfogona, al Raval, propietat en aquell moment de Marianna de Pinós i de Centelles, marquesa de Quirra,¹⁴⁸ i on s'hi trobava una extensa col·lecció d'art¹⁴⁹ propietat de Joan Galceran de Pinós.¹⁵⁰

No tots els testimonis, però, expliquen que els segadors s'haguessin dirigit a la casa del marquès de Villafranca intencionadament, sinó que n'hi ha uns quants que diuen que hi van arribar per casualitat.

<i>L'arribada a l'hort del comte de Vallfogona</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Casualitat</i>	1, 5, 12, 13, 47	5
<i>A propòsit</i>	4, 7, 16, 22, 29, 41, 45, 41, 53, 58	10

Dins de la casa no s'hi trobava el marquès que, tot i haver atracat dos dies abans a Barcelona, havia reprès el rumb direcció Cartagena en veure la crispada situació que es vivia a Catalunya. Altres testimonis, no obstant, asseguren que haurien estat els mariners del barri de la Ribera els que realment no li haurien deixat desembarcar.

La casa no estava buida del tot, sinó que estava habitada per un grup de cavallers castellans al servei del marquès. Abans que arribessin els segadors, els criats haurien fortificat el carrer disposant pipes terraplenades. Des d'allà, en veure arribar l'avalot, els criats haurien començat a disparar contra la multitud [1, 5, 12, 16, 19, 22, 29, 45, 46, 47, 58], unes mil persones segons un dels interrogats [53].

Una de les fonts assegura que, instants abans que es produís l'enfrontament armat, els consellers haurien fet enviar algunes companyies a l'hort del comte de Vallfogona per

¹⁴⁸ Marianna de Pinós i de Centelles era comtessa de Quirra i germana de Joan Galceran de Pinós, comte de Vallfogona. Ambdós s'allotjaven al carrer de la Mercè de Barcelona. Amb la mort del seu germà el 1635, la seva segona residència, situada a l'hort del comte de Vallfogona, al costat del convent de la Mare de Déu dels Àngels, va passar a ser seva.

¹⁴⁹ TORRAS TILLÓ, Santiago, *Pintura catalana del Barroc: l'auge col·leccionista i l'ofici de pintor al segle XVII*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, 2012, pp. 62-64; CARBONELL, Marià, «Pintura religiosa i pintura profana en inventaris barcelonins, ca. 1575-1650», *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, 13 (1995), pp. 164-165.

¹⁵⁰ Joan Galceran de Pinós (mort el 1635) havia estat comte de Vallfogona, fautor de la quadrilla del nyerro Serrallonga i havia servit el rei en les galeres de Nàpols i de Cantàbria. Segons Eulogio Zudaire, però, havia estat fautor dels Cadells (SIMON TARRÉS, Antoni, *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, p. 258; ZUDAIRE, Eulogio, «Unión y concordia en la villa de Olot», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 16 (1963), p. 109).

foragitar els segadors, a cop de mosquet, i evitar el desastre [19, 46]. Però la intervenció hauria estat inútil.

D'aquell intercanvi de trets n'haurien resultat ferits uns quants segadors, situació que va crispar encara més els ànims de la multitud. Testimonis assenyalen que, de fet, un d'ells hauria acabat perdent la vida [1, 5, 12]. Ara bé, el que subratllen aquells que descriuen el tiroteig és, sobretot, la caiguda d'un conseller que, segons un testimoni, estava acompanyat per la resta dels consellers vestits amb les gramalles [22].

Anticipant-se el combat entre els criats del marquès i els segadors, un conseller s'hauria avançat per tal d'interposar-se entre uns i altres i intentar així aturar l'imminent enfrontament. En l'intent, però, hauria entrebancat i la seva caiguda hauria fet creure als segadors que els criats l'havien tocat amb un dispar [1, 5, 7, 16, 45, 46, 47].

En saber que un conseller havia estat abatut pels criats, els segadors haurien assaltat la casa del marquès de Villafranca, que hauria estat finalment cremada i enderrocada. Hi ha testimonis, no obstant, que sostenen que només va ser assaltada; d'altres, que va ser assaltada i cremada, però no enderrocada. Alguns interrogats concreten que els segadors haurien entrat primer a robar i després haurien cremat la resta, mentre que altres fonts, en un sentit semblant, asseguren que les pires de foc no eren més que simulacres per amagar els robatoris.

<i>Destí de la casa del marquès de Villafranca</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Cremada</i>	3, 4, 7, 12, 16, 19, 22, 53	8
<i>Assaltada</i>	20, 45, 47, 51	4
<i>L'assalten i fingeixen que la cremen</i>	29, 58	2
<i>L'assalten i la cremen</i>	41	1

Algunes fonts passen per alt la mort del segador i la caiguda del conseller i consideren que l'assalt a la casa on s'allotjava el marquès es va produir perquè els criats van obrir foc contra els segadors [22, 29, 58]. D'altres, contràriament al relatat fins ara, manifesten que haurien estat els segadors els que, sense que els criats desapareixin, haurien irromput directament contra la residència del marquès de Villafranca [3, 4, 6, 8, 13, 41, 49, 51, 53].

Un cop assaltada la casa del marquès de Villafranca, una de les fonts descriu que s'hauria produït un episodi similar al que ja havia tingut lloc a la casa d'en Guerau Guardiola. Els segadors haurien exigint als consellers que registressin, en aquest cas l'hort del comte de Vallfogona, a la cerca d'una mina que travessés la muralla per sota terra i connectés amb el convent de Santa Maria de Jesús [35].

En veure les flames que incendiaven la casa, els criats haurien fet uns forats en unes tàpies que donaven a l'hort del comte de Vallfogona per fugir per elles. D'allà haurien passat al convent dels Àngels, on esperaven amagar-se. Mentre assaltaven la casa del marquès, un grup de segadors, veient que els criats s'havien refugiat al convent, hauria entrat a la casa del forn conventual per apoderar-se d'una biga i abatre així la porta del convent per accedir-hi [45].

En la descripció de l'entrada de l'avalot al convent, alguns testimonis destaquen la presència d'un eclesiàstic de la parròquia del Pi. L'identifiquen com un músic que tocava el baixó (segons dos dels interrogats [45, 46]) o l'orgue (segons un altre [53]). L'eclesiàstic no només hauria irromput amb el grup dins el convent de clausura, sinó que hauria estat el líder que hauria guiat a la gent al forn conventual i hauria donat les indicacions per abatre la porta del convent. A l'interior hauria començat a increpar a les monges amb paraules injurioses [45, 46]. La figura de l'eclesiàstic del Pi torna a aparèixer en el relat d'un altre dels interrogats. Aquest cop, però, tot i que certament hauria entrat al convent, no hauria liderat en cap cas el grup, sinó que hi hauria entrat amb l'objectiu de confessar a algú [22].

En tots els casos, però, el desenllaç de l'eclesiàstic és tràgic: assassinat per error pels seus propis companys. L'home en qüestió s'hauria apropat a la finestra d'una cel·la del convent a través de la qual, confós amb un dels criats del marquès, la multitud que hi havia a l'hort l'hauria disparat. El barret que portava no hauria impedit que la bala li travessés el crani [22, 45, 53].

Un cop dins, els testimonis relaten que els criats del marquès de Villafranca van ser perseguits i assassinats. Segons un d'ells, els segadors haurien escorcollat tot el convent [45] i, d'acord amb un altre interrogat, haurien inspeccionat les cel·les de les monges, trencant aquelles que estaven tancades per assegurar-se que no hi havia ningú en el seu interior [5]. Una altra font apuja el to i sosté que dins del convent haurien començat a

disparar arcabussades i llançar pedres contra les imatges, retaules i custòdies del Santíssim Sagrament [26].

Tot i dur armes de foc, els segadors haurien assassinat els criats degollant-los o a punyalades. Ho haurien fet dins de diversos espais del convent: alguns asseguren que al claustre, d'altres que al parlador; un assenyala que també se n'haurien assassinat fora el convent, davant l'església o al mateix hort. Un altre dels testimonis explica que un dels criats va ser assassinat sota l'altar de l'església, on s'havia amagat, a cops d'espasa i pica [45]. El nombre de víctimes totals varia en funció de la font: entre 6 i 12 morts.

<i>Com són assassinats?</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Degollats</i>	6, 13, 53	3
<i>Apunyalats</i>	47	1

<i>On són assassinats?</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Claustre</i>	47	1
<i>Parlador</i>	13, 41, 51	3
<i>Convent</i>	6, 12, 22, 29, 45, 53, 58	7
<i>Hort i parlador</i>	7, 16	2
<i>Dins i fora de la clausura</i>	3	1
<i>A l'església i l'hort</i>	4	1

<i>Quants són assassinats?</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>8 criats</i>	47, 51	2
<i>Entre 6 i 7 criats</i>	3, 22	2
<i>7 criats</i>	7, 53	2
<i>12 patges i gentilhomes</i>	45	1

<i>7 soldats i criats</i>	4	1
<i>Entre 5 i 6 soldats i criats</i>	12	1
<i>7 criats, d'entre els quals Don Antonio i Pedro Monresín</i>	16	1

Un cop executats els criats i mentre encara estava la multitud a l'interior del convent, haurien arribat un grup d'autoritats a l'escenari dels fets. Hi ha dos testimonis que descriuen de qui es tractava i ambdós es contradiuen: un sosté que hi haurien arribat els bisbes de Barcelona i d'Urgell; l'altre, que hi haurien arribat els tres bisbes, inclòs el de Vic. Els dos testimonis interrogats són, paradoxalment, el bisbe de Barcelona [3] i el bisbe d'Urgell [4].

Cal afegir que un grup dels consultats sosté que l'assalt a la casa del marquès i la posterior irrupció al convent dels Àngels no s'hauria produït mai. Són els mateixos testimonis que haurien negat l'assalt a les cotxeres del marquès a la plaça de Santa Anna [1, 2, 5].

6. L'assassinat d'en Gabriel Berart i l'assalt a la casa d'en Rafael Puig

Hort del comte de Vallfogona, 3 de la tarda. Mentre els segadors regiren el convent dels Àngels, un altre grup decideix separar-se a la cerca d'altres criats que hagin pogut fugir en altres direccions. Coneixedors de què les esglésies estaven essent utilitzades com a amagatalls, entren en un convent en el que, tot i no trobar cap dels criats, hi acaben descobrint a en Gabriel Berart, que és assassinat allà mateix. Mentrestant, un altre grup de segadors s'ha allunyat de l'hort del comte de Vallfogona i es dirigeix a la casa d'en Rafael Puig,¹⁵¹ jutge de la Reial Audiència, on reproduïxen les mateixes accions que havien executat a les cases d'en Gabriel Berart i en Guerau Guardiola.

Metre la multitud perseguia als criats del marquès de Villafranca, un grup de segadors s'hauria dirigit al carrer dels Àngels, direcció al convent de Jesús Maria. Prop d'allà, entre

¹⁵¹ Rafael Puig era jutge de cent de la Reial Audiència des de 1637. El 7 de juny de 1640 va poder fugir, però va ser assassinat durant els aldarulls de Nadal contra la duquessa de Cardona (PALOS PEÑARROYA, Joan-Lluís, *Els juristes i la defensa de les Constitucions: Joan Pere Fontanella (1575-1649)*, Vic: Eumo, 1997, p. 198).

els portals de Sant Sever i dels Tallers, haurien assassinat d'una mosquetada a un dels criats [22, 45].

Des d'un balcó, una dona els hauria informat que un altre dels criats s'havia amagat al convent de Jesús Maria, de l'ordre de les mínimes descalces [45]. Els segadors hi haurien irromput, regirant tota l'església a la cerca del criat fins que, finalment, haurien accedit a la clausura del convent. Allà dins no hi haurien trobat cap criat més, però entre uns matalassos haurien descobert amagat a en Gabriel Berart, a qui haurien assassinat [28, 29, 45, 56, 58].

Mentre que la majoria dels testimonis assenyalen, simplement, que hauria estat assassinat a l'interior del convent [6, 8, 12, 13, 22, 35, 41, 44, 46, 51], d'altres concreten l'indret i sostenen que hauria estat executat dins d'una de les cel·les [53]. Contràriament al relatat fins ara, hi ha, també, qui situa l'assassinat en un altre convent: al de Sant Francesc de Paula [47].

Quant al seu assassinat, un testimoni concreta i, de fet emfatitza, que el jutge s'hauria posat de genolls, hauria demanat als allà presents que no el matessin i, posteriorment, els hauria perdonat. La súplica, però, no hauria tingut cap efecte [32]. Segons la majoria dels testimonis, en Gabriel Berart hauria estat assassinat a punyalades que haurien travessat els matalassos amb els que es pretenia protegir [13, 16, 22, 45, 47, 51]. Hi ha però, dues versions alternatives, segons les quals hauria estat assassinat com a resultat d'un tret de pistola [30] o degollat [29, 58].

Existeix una versió diferent a la narrada fins ara, segons la qual l'entrada dels segadors al convent de Jesús Maria no s'hauria produït després d'assaltar la casa del marquès de Villafranca, sinó tot just després de comprovar que en Gabriel Berart no estava a casa seva.

<i>Quan van al convent de Jesús Maria?</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Després d'assaltar la casa del marquès</i>	13, 22, 45, 8, 12, 46, 29, 58	8
<i>Després d'assaltar la casa de Gabriel Berart</i>	47, 6, 51	3

En aquest sentit, hi ha testimonis que assegurin que en cap cas s’haurien trobat a en Gabriel Berart per casualitat al convent de les monges mínimes, com asseguraven uns quants testimonis i es descrivia prèviament, sinó que haurien anat expressament perquè tenien constància de què s’hi havia amagat allà.

<i>Per què troben a Gabriel Berart?</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Saben que està amagat</i>	56, 41, 51, 47, 6	5
<i>El troben de casualitat</i>	30, 29, 13, 22, 45, 8, 12, 46	8

Aquella tarda, entre les 12 i les 4, moment en què els criats del marquès de Villafranca són assassinats, grups de segadors s’haurien dirigit a la casa d’en Rafael Puig, jutge de la Reial Audiència, situada a la davallada dels Lleons [8, 16, 22, 29, 35, 41, 45, 45, 51, 58]. Un dels interrogats sosté que els segadors haurien entrat a casa seva i li haurien cremat totes les riqueses que tenia. De la mateixa manera que amb els casos precedents, haurien fet una pira al carrer i hi haurien abocat llits daurats, seda, cadires, la llibreria, que valia molts ducats, i les portes dels estudis i finestres [22]. Alguns testimonis assenyalen que de l’església de la Mercè, situada al final de la davallada, al carrer Ample, haurien sortit els pares mercedaris amb el Santíssim Sagrament per intentar aturar, infructuosament, l’assalt a la casa del jutge [45, 29, 58].

L’episodi no queda clar quan s’hauria produït: un dels testimonis diu que després que els segadors haguessin assaltat la casa d’en Gabriel Berart [16]; dos més ho endarrereixen una mica i assegurin que s’hauria produït en acabar la crema dels objectes de la casa d’en Guerau Guariola [8, 45]. Finalment, hi ha qui declara que l’entrada a la casa del jutge hauria tingut lloc després l’assalt a la casa del marquès de Villafranca i l’assassinat d’en Gabriel Berart [22].

7. L’assalt a la drassana i al baluard de Santa Eulàlia

Drassana de Barcelona, 4 de la tarda. El virrei, pres pel pànic, ordena reiteradament als cavallers que li fan costat que bloquegin la porta d’accés des de La Rambla i tinguin tot el perímetre controlat. Els soldats es reparteixen les armes i romanen preparats per si es donés el cas d’haver d’entrar en combat. En una de les converses que té el virrei

amb els seus criats, un l'informa que la drassana està completament assegurada, però que el baluard adjacent està en molt males condicions.

Un dels murs del baluard del Rei estava completament enderrocat. El sistema defensiu de la ciutat de Barcelona, de fet, estava molt deteriorat. Si tot anava bé, però, i l'avalot es dissolia, no s'haurien de preocupar.

De cop i volta, mentre el virrei seguia ultimant la defensa de la drassana, es comencen a sentir crits provinents més enllà de les portes i, de sobte, cops que feien tremolar les bastides contra les naus en reparació. Estaven assaltant la drassana, i semblava que els segadors havien pogut derrotar la companyia de mosqueters que hi havia a l'entrada.

La notícia de la mort d'un conseller a mans dels criats del marquès de Villafranca hauria recorregut i encès a tota la ciutat [1, 2, 4, 5, 7, 8, 11, 12, 13, 19, 22, 29, 35, 41, 45, 47, 52, 58, 68, 69]: havien assassinat al conseller terç Josep Massana [8, 12, 35, 29, 41, 58, 71, 72] i els criats del marquès, responsables de la tragèdia, s'havien amagat a la drassana [1, 5, 13, 29, 58, 81].

Davant la notícia, la multitud s'hauria anat congregant prop de la drassana, on es trobava en Bernardí de Marimon, el superintendent de la drassana, segons una font [71] o en Joan de Marimon,¹⁵² segons un altre dels interrogats [2].

Una de les fonts assegura que la gentada que s'hi va congrega davant la drassana no hauria estat formada únicament per aquells segadors que des de primera hora del matí havien estat recorrent els carrers de Barcelona, sinó que les mateixes guàrdies que estaven protegint el baluard de santa Eulàlia s'haurien unit a la multitud en armes. Per altra banda, hi ha una versió que defensa que la notícia de la mort del conseller hauria encès els ànims dels barcelonins que s'haurien unit massivament a la insurrecció dels segadors. Es xifra els nombre de congregats davant la drassana entre 2000 i 3000 persones.

¹⁵² Joan Marimon era capità de la companyia de fusters i fill de Bernardí de Marimon, superintendent de la drassana. El primer registre documental del seu exili data de 1641, procedent de Barcelona. El 1643 és declarat públicament desafecte per la ciutat de Cerdanyola, juntament amb Bernardí de Marimon, Ramon Rubí de Marimon i Daniel de Marimon. El 1654 és designat insaculador per l'estament militar dels diputats del General. El 1658 esdevé conseller terç i, el 1667, governador del comtat de Queralt (SÁNCHEZ GONZÁLEZ, Miquel, «L'animadversió dels pagesos de Cerdanyola vers els francesos (1497-1827)», *Terme*, 24 (2009), p. 214; SÁNCHEZ-MARCOS, Fernando, *Cataluña y el gobierno central tras la Guerra de los Segadores (1652-1679)*, Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 1983, p. 113).

<i>Qui es suma a l'assalt a la drassana i baluard de santa Eulàlia?</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Segadors de fora la ciutat</i>	1, 5	2
<i>Companyies</i>	45, 49, 21, 52	4
<i>Tota la ciutat</i>	13, 21, 47	3
<i>La gent</i>	12, 22, 78	3
<i>El poble</i> ¹⁵³	8, 9	2
<i>La gent popular</i>	29, 58	2
<i>Catalans</i>	18	1
<i>Segadors i altres</i>	68	1
<i>Gent de la terra</i> ¹⁵⁴	71, 72, 82	3
<i>Ningú, només els segadors</i>	35, 70	2
<i>Gent de la ribera</i>	81	1

Durant l'assalt s'haurien produït tres tipus de consignes: «Morin els traïdors!» [45], «morin els traïdors, que han mort un conseller!» [12] i «visca la terra, que els castellans

¹⁵³ *Poble* era un mot que, seguint a Xavier Torres, apel·lava a aquells grups no ennoblits que gaudien de reconeixement polític i accés a la lectura i escriptura; un estament intermedi que, malgrat no formar de la noblesa, estava integrat en el cos polític de la ciutat i restava molt distant del poble menut (TORRES SANS, Xavier, *Naciones sin nacionalismo: Cataluña en la monarquía hispánica (siglos XVI-XVII)*, València: Publicacions de la Universitat de València, 2008, pp. 258 i 259). S'ha de diferenciar, en aquest sentit, de la noció que es va desenvolupar durant la revolta napolitana de 1647, on *popolo* va esdevenir un mot per referir-se a la comunitat política de Nàpols de la mateixa manera que *pàtria* o *terra* van assumir aquest significat durant la revolta catalana. Sobre la noció de *popolo*, veure: VILLARI, Rosario, *Per il re o per la patria: la fedeltà nel Seicento*, Roma: Laterza, 1994, p. 27. Sobre l'evolució del concepte *pàtria* a la Catalunya de la Guerra dels Segadors, veure: TORRES SANS, Xavier, *Naciones sin nacionalismo: Cataluña en la monarquía hispánica (siglos XVI-XVII)*, València: Publicacions de la Universitat de València, 2008, pp. 104-113.

¹⁵⁴ Al 1640, la *terra* podia tenir diferents significats, entre els quals es trobava el de la comunitat o *pàtria* política catalana. Al 1640, la *terra* podia ser sinònim de *pàtria* i *província*. No obstant, en aquest context, la *gent de la terra* apel·la a un altre dels significats del mot: són aquells habitants pobres del barri de la Ribera «siempre prestos a encolerizarse por cualquier razón —especialmente, pero no únicamente, por el precio de las subsistencias— proclives a la acción directa, sin tapujos ni formalidades, y permanentemente en guerra». La *gent de la terra* eren, per tant, aquelles persones que formaven part de les classes subalternes de la societat. (TORRES SANS, Xavier, *Naciones sin nacionalismo: Cataluña en la monarquía hispánica (siglos XVI-XVII)*, València: Publicacions de la Universitat de València, 2008, pp. 273 i 283).

han mort un conseller!» [22]. Consignes que eren vociferades mentre s'exigia que no es deixés embarcar a ningú [68].

L'assalt a la drassana hauria tingut dos fronts. Per una banda, la gent hauria calat foc a les portes i escalat les parets per entrar-hi [13, 22, 6, 45, 4, 12, 14, 21, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 78]. Un cop dins, haurien assassinat a uns quants guardes i a un grup de mallorquins que hi havia a l'interior. La multitud hauria escorcollat l'espai de dalt a baix i, segon un dels testimonis, hi haurien trobat un gran nombre d'alfanges: despulles de l'armada otomana vençuda a Lepant, el 1571. Davant la troballa d'aquelles espases corbades, entre els segadors s'hauria disparat l'alarma: es tractava de les ganivetes que els traïdors anaven a utilitzar per assassinar-los un cop entressin els soldats reials [53].

El segon front d'assalt a la drassana, enfosquit i eludit per un part important dels testimonis [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 12, 35, 49, 61], hauria consistit en l'investida al baluard de Santa Eulàlia. L'escomesa s'hauria produït per dues bandes: l'entrada per la mateixa porta de la fortificació, per una banda, i el salt a la muralla amb unes escales que havien aprofitat al portal dels escudellers, per altra [79].

L'avalot s'hauria enfrontant a la companyia d'en Josep Amat¹⁵⁵ i, després d'amenaçar-o de mort si no els deixaven utilitzar l'artilleria contra la drassana, haurien pujat a la torre de les Pucetes, situada al mateix baluard de Santa Eulàlia. Des de la torre, s'haurien disparat entre una [79], dues [22], tres [14, 68] i sis [68] peces d'artilleria contra la galera que s'apropava a la drassana i havia de recollir el virrei [47, 13, 22, 45, 14, 11, 28, 37, 29, 58, 21, 41, 53]. Hi ha qui assegura, de fet, que una de les canonades hauria impactat contra la popa de la nau [21]. D'altres sostenen que l'objectiu no era donar-li a la galera, sinó que es pretenia disparar contra un grup de persones que s'havia llançat a la mar, per a què no aconseguissin embarcar-se [82]. Per últim, hi ha qui assenyala que les canonades anaven dirigides contra un esquif que des de la galera intentava apropar-se a la costa [11].

Encara que la majoria dels consultats només parla de l'artilleria del baluard de Santa Eulàlia, hi ha qui està convençut de què en començar a disparar-se peces d'artilleria, els

¹⁵⁵ Josep Amat i Desbosch era senyor de Vacarisses i responsable del baluard de Santa Eulàlia. El 1647 va ser empresonat a Perpinyà pel seu enfrontament amb Pèire de Marca (SIMON TARRÉS, Antoni, *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, p. 267).

altres baluards de la muralla de mar també en van disparar, en aquest cas, contra dues galeres que estaven amarrades [53].

Francesc Barra, artiller de la ciutat de Barcelona, descriu amb un major nivell de detall què és el que hauria ocorregut a l'interior del baluard de Santa Eulàlia. Barra relata que una gentada formada per segadors i altres persones hauria entrat al baluard de Santa Eulàlia. A dins, li haurien exigut que disparés l'artilleria contra unes barques que hi havia prop de la drassana. Nervios, Francesc Barra s'hauria dirigit a Josep Amat, capità de la companyia que protegia el baluard, qui li hauria ordenat explícitament que no tirés cap canonada ni disparés mosqueteria, doncs per fer-ho es requeria d'una ordre expressa dels consellers.¹⁵⁶

Allunyant-se de la multitud, Barra s'hauria retirat a una sala de la torre de les Puces per recuperar l'alè. En aquell instant, dos homes armats amb pistoles haurien entrat a la sala amb els que Francesc Barra s'hauria enredat en una forta discussió sobre per què no havia disparat l'artilleria. Els dos homes, amenaçant a Francesc Barra amb una pistola de guspira al pit, l'haurien obligat a carregar el canó i enviar la galera al fons del mar.

En no disposar dels aparells necessaris per carregar la pólvora, Barra hauria carregat el canó amb l'ajut d'un barret i hauria disparat fins a tres cops contra l'embarcació. Ho hauria fet sense botafoc, un instrument necessari per proporcionar a la canonada la força suficient per donar en el blanc. Barra hauria fallat, doncs, tots tres dispars d'artilleria a propòsit [68, 81]. Instants més tard i uns metres més avall, els assaltants, que seguien atrinxerats al baluard, haurien disparat ells mateixos 3 canonades més que ja es trobaven carregades en altres peces artilleries des de feia temps [68].

La versió que relata en Francesc Barra és compartida per en Vicens Xifra, droguer de Barcelona, qui inverteix l'ordre dels dispars: primer s'haurien produït els del baluard per part dels intrusos i, després, els d'en Francesc Barra sota l'amenaça dels homes armats [77].

En Josep Amat, capità de la companyia que protegia el baluard, i Francesc Tries, artiller reial al baluard, sostenen que entre els segadors que va arribar quan va córrer la notícia de la mort del conseller hi havia gent de la terra. En Josep Amat explica que els assaltants

¹⁵⁶ L'ús de l'artilleria, així com la crida de les companyies i la protecció de les muralles depenia de l'autoritat municipal, és a dir, del Consell de Cent.

li haurien exigit que disparés l'artilleria contra la drassana, petició a la que s'hauria negat. Seguidament, els assaltants haurien disparat ells sols una canonada que ja estava carregada des d'una de les peces d'artilleria del baluard. Amat, veient com es desencadenava tot plegat i per tal d'evitar responsabilitats, hauria marxat del baluard [71]. Francesc Tries afegeix que els assaltants haurien arribat a disparar no una, sinó tres peces contra la drassana sense l'ajut de cap artiller, doncs com deia Francesc Barra, ja estaven carregades [72, 78]. Posteriorment, haurien pujat a la torre de les Puces i haurien obligat al mateix Barra a disparar-ne més [72].

Una versió totalment diferent és la sostinguda per un altre testimoni, segons el qual Josep d'Amat, creient certa la mort del conseller, es va deixar portar per la ira contra els castellans i va ser ell mateix qui va ordenar que es disparés l'artilleria contra la galera [52].

Per altra banda, Miquel Carmona, mestre de cases i present també al baluard de Santa Eulàlia, assegura que entre la multitud no hi havia vist gent de la terra, sinó que només havia identificat a segadors que, en arribar, haurien deixat les falç que duien a terra [70]. Un altre testimoni, Joan Fillol, llibreter i membre de la companyia d'en Josep Amat, afegeix que a més de falç, duien pedrenyals, espases, broquers, arcabussos i mosquets amb els que disparaven contra la drassana. Amb una pedra haurien començat a trencar les cadenes dels fogons de les artilleries del baluard. Seguidament, haurien girat els canons cap a la drassana i haurien disparat una canonada contra la dependència reial [70, 76, 79]. Segons Miquel Carmona, al canó no hi hauria hagut pólvora ni bales, de manera que, malgrat l'estrepitós soroll, finalment res hauria sortit per la boca. Instants després els segadors haurien pujat a la torre de les Puces, on haurien amenaçat a en Francesc Barra amb una pistola al pit per a què disparés l'artilleria. Carmona declara que hauria sentit disparar dues canonades des de la torre de les Puces: aquest cop amb pólvora [70].

<i>Qui dispara l'artilleria?</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Segadors</i>	70	1
<i>Segadors i gent de la terra</i>	68, 71, 72	3

Francesc Barra i Francesc Tries asseguren poder reconèixer qui va ser l'home en qüestió que va obligar a en Francesc Barra a disparar l'artilleria. Es tractava d'un home vestit amb una cinta negra de domàs o tela de gorgorà, amb un barret negre i una ploma

vermella, identificat com a Josep Novis: un jove cirurgià i alferes d'una companyia de Barcelona [68, 72].

Un altre testimoni el descriu com un cirurgià anomenat Munes. Segon aquests darrer interrogat, el cirurgià no hauria dut una pistola, sinó una daga amb la que hauria amenaçat l'artiller [45]. Altres testimonis no el descriuen com un cirurgià, sinó com un barber [28, 29, 45, 58].

Des del mateix baluard, a banda de l'afer amb l'artilleria, s'haurien començat a disparar mosquetades i arcabussades contra la drassana [13, 14, 28, 29, 21, 58, 41, 69]. A l'interior d'aquesta, amb el propòsit d'evitar la pluja de plom que queia des de la torre de les Puces, el virrei s'hauria desplaçat al baluard del Rei juntament amb altres soldats i cavallers [45, 4, 14, 21, 62]. Retirats i creient-se sans i estalvi, el virrei i la resta d'oficials s'haurien despreocupat completament per l'avalot i haurien començat a regalar-se empanades i garrafons per emplenar l'estómac [45].

<i>Qui està amb el virrei?</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Cavallers forasters i de la terra</i>	6, 22, 63, 65	4
<i>300 homes armats</i>	7	1
<i>Soldats</i>	12, 14	2
<i>Caps de l'exèrcit, soldats, oficials i cavallers i Juan Baptista Bruñolo¹⁵⁷</i>	45	1
<i>Diego de Berrio, tinent de mestre de camp</i>	41	1

A banda dels soldats i cavallers que acompanyaven el virrei a la drassana, alguns testimonis afegixen que també s'hi haurien trobat els bisbes de Vic, Urgell i Barcelona. En veure que la gent començava a congregar-se als afores i, sobretot, en començar a disparar contra la drassana, els bisbes haurien decidit abandonar l'espai per resguardar-se [13, 22, 3, 4, 19, 62, 78]. La multitud congregada a l'exterior no els hauria impedit la fugida i, de fet, els hauria ajudat a sortir. La porta estava atapeïda de gent i sortir-hi per allà hauria estat perillós, de manera que els bisbes van decidir col·locar una escala

¹⁵⁷ Juan Baptista Bruñolo era el capità de la galera de Gènova en la que el virrei s'hauria d'haver embarcat.

arrambada a la paret i, des de l'altre cantó, la gent va apropar una altra escala per a què poguessin descendir i marxar-se pel carrer de les Carretes [3, 4].

Juntament amb els bisbes, un grup de nobles també hauria fugit de la drassana moments abans que la multitud hi entrés: es tractava d'en Francesc de Puiggener,¹⁵⁸ en Josep Torralla,¹⁵⁹ en Jacint Ragner,¹⁶⁰ en Josep Molins¹⁶¹ i el capità Barrientos [46]. Tots ells haurien marxat amb els bisbes de Barcelona i Vic. Una versió alternativa sobre les identitats dels que van abandonar el virrei ignora els cavallers i els bisbes i hi identifica únicament als consellers, els diputats i a en Cristòfol Icart [53].

El virrei es trobava cada cop més acorralat i l'opció d'abandonar la ciutat pel mar es convertia en l'única opció. La situació, però, no afavoria gens aquesta via i, de fet, mai va poder embarcar-se a la galera que s'apropava a la drassana. Per què el virrei no va arribar a embarcar-se en la galera? Un grup majoritari dels interrogats explica que el virrei no va embarcar-se perquè va ser físicament impossible: l'artilleria que es va disparar des de la torre de les Puces va impedir que s'establís una via de contacte entre el virrei i la galera.

No obstant, molts testimonis asseguren que tot va ser una mica més complex, i que no va dependre únicament de les canonades de l'artilleria. Diferents fonts relaten que dins de la drassana s'hauria produït un intens enfrontament entre els cavallers i el virrei, a qui acusaven de deshonor i manca d'autoritat per voler abandonar la drassana. El virrei, amb l'objectiu que la Monarquia no perdés el control de la ciutat, hauria apurat fins a l'últim

¹⁵⁸ Francesc de Puiggener i de Vidal era un cavaller provinent d'una família intensament involucrada en el món de les finances de la Monarquia, present a les corts de 1626 i 1632, i posteriorment, membre de les novenes de la Diputació del General després de la guerra (SIMON TARRÉS, Antoni, *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 291; MARTÍ FRAGA, Eduard, «La composició de las novenas de la Diputación y las conferencias con el Consell de Cent en la segunda mitad del siglo XVII», *Revista dell'Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea*, 13/2 (2017), pp. 146-153).

¹⁵⁹ A Josep Torralla només l'hem pogut identificat com a exiliat el 1641 (VIDAL PLA, Jordi, *Guerra dels Segadors i crisi social*. Barcelona: Edicions 62, 1984, apèndix documental).

¹⁶⁰ L'únic que coneixem de Jacint Reguer i Soldevila és que consta com a exiliat l'any 1643 procedent de Balaguer (VIDAL PLA, Jordi, *Guerra dels Segadors i crisi social*. Barcelona: Edicions 62, 1984, apèndix documental).

¹⁶¹ De Josep Molins només coneixem la seva posterior participació com a oficial de la companyia de la ciutat de Lleida el desembre de 1640 i com a sergent major de la companyia del conseller tercer a la campanya de Tarragona el gener de 1640 (FLORENSA SOLER, Núria, *El Consell de Cent. Barcelona a la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Estudi Montse Corral, 1996, p. 678).

minut dins la drassana. Un testimoni concreta i assenyala a en Cristòfol d'Icart com el principal responsable de recriminar al virrei la seva covardia.

Un tercer grup de fonts apunta als consellers i sosté que li haurien aconsellat que no marxés de la ciutat. No hi falta tampoc aquells que creuen que la decisió de no embarcar-se hauria estat presa pel propi virrei, ja fos per mantenir la seva reputació o perquè, ingènuament, creia que estava segur.

<i>Qui impedeix que el virrei s'embarqui?</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>L'artilleria</i>	49, 53, 11, 69, 70, 71, 72, 76, 77, 78, 81	11
<i>Els cavallers</i>	44, 14, 63, 64, 65, 66, 69, 88, 90	9
<i>Cristòfol d'Icart</i>	46	1
<i>Pensava que estaria segur</i>	22	1
<i>La reputació</i>	7	1
<i>Consellers i diputats/cavallers</i>	20 ¹⁶²	1

L'assalt a la drassana i al baluard de Santa Eulàlia és un episodi que, com s'ha esmentat a l'inici, no és declarat per tots els testimonis. Segons aquests, en anar-se congregant cada cop més gent a la drassana, haurien arribat algunes autoritats per assossegat els ànims [1, 2, 5]. Els interrogats, però, sostenen que les autoritats s'haurien trobat un escenari completament diferent al relatat fins ara, en el que no hi hauria hagut ni un sol dispar, ningú hauria assaltat la torre de les Puces i la drassana seguia intacte.

Per a ser més concrets, segons el testimoni dels diputats, els bisbes els haurien comunicat que la gent s'estava concentrant a la drassana. Els primers hi haurien anat consistorialment amb les maces altes i allà haurien conversat amb Joan de Marimon, capità de la companyia de fusters, qui els hauria dit que l'avalot s'havia assossegat i tot estava en ordre [2].

¹⁶² El número 20 correspon a la crònica de Jeroni de Real, de la qual se'n conserven diverses versions. Una de les variacions entre els diferents manuscrits en relació a la narració dels fets de Dia de Corpus és, precisament, qui és el responsable d'impedir que el virrei s'embarqui.

Un clima semblant de tranquil·litat reflecteix un altre testimoni, segons el qual, entre dues o tres hores després de dinar, el virrei hauria sortit del baluard del Rei i hauria abandonat la drassana per l'arenal, eludint per complet l'ús de l'artilleria contra la galera que s'aproximava i desvinculant l'assalt dels segadors a la drassana de la fugida del virrei [61].

Igual que els diputats, els consellers també s'haurien desplaçat a la drassana. En aquest cas, hauria estat el dispar d'una peça d'artilleria el que els hauria fet anar a comprovar que estava tot bé [76]. En veure que el virrei no hi era a la drassana i que, de fet, l'avalot s'havia calmat, haurien retornat a la casa de la Ciutat [1, 5].

8. La mort del virrei

Drassana de Barcelona, 5 de la tarda. Des de la torre de les Puces cauen bales de forma incessant. Les portes de la drassana han caigut i el virrei i un grup de cavallers han abandonat l'arenal i s'han refugiat al baluard del Rei. La situació és cada cop més dramàtica. Només li queden dues alternatives: o fer front als assaltants i iniciar una batalla campal o fugir. Desconcertat, el virrei abandona la fortificació i fuig cap a Montjuïc amb l'esperança de poder-se embarcar en algun moment. Una decisió que posaria punt i final a la seva vida.

El virrei hauria sortit de la drassana per la platja de Sant Bertran però els testimonis no acaben de descriure amb certesa el lloc exacte per on hauria fugit. Certament, el baluard del Rei estava en molt males condicions i, de fet, tenia mig mur enderrocat. Segons alguns, el virrei hauria aprofitat aquell forat per fer un petit saltiró i fugir per la platja. N'hi ha d'altres que relaten que el virrei hauria saltat des de dalt del baluard i hauria quedat malferit en picar contra el terra. Per altra banda, hi ha fonts que sostenen que la bretxa no estava al baluard del Rei, sinó que es trobava a la drassana, i que hauria estat per allà per on hauria fugit. Una altra versió possible de la fugida del virrei no referència a cap infraestructura malmesa (ni al baluard ni la drassana) i sosté que el virrei hauria fugit per la platja, entenent que hauria sortit per l'arenal i hauria voltejat el baluard. Per últim, hi ha aquells que ofereixen versions menys detallades, com aquella que assenyala un forat en una paret, sense concretar la dependència o la que simplement apunta a una obertura propera al mar.

<i>Per on fugí el virrei?</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Per una bretxa de la drassana</i>	27, 6, 7	3
<i>Per una bretxa del baluard del Rei</i>	47, 19, 22, 12, 11, 46, 35, 62, 64, 65	10
<i>Baluard del Rei</i>	66, 67, 69	3
<i>Per la platja</i>	49, 13, 45, 14, 61	5
<i>Per una bretxa en una paret</i>	29, 58	2
<i>Salta des de la muralla del baluard</i>	53, 16, 63	3
<i>Per una obertura propera al mar</i>	54	1

La irrupció de la multitud a la drassana hauria provocat una espantada general de tots els que s'hi amagaven a l'interior. Abans he fet referència a aquells nobles que haurien abandonat al virrei saltant unes tàpies, però molts altres es van quedar a l'interior de la drassana fent costat comte de Santa Coloma. Qui acompanya el virrei en la seva fugida?

Un dels interrogats manifesta haver vist que el virrei hauria abandonat la drassana acompanyat de 20 nobles catalans que, un cop a l'exterior, l'haurien deixat tot sol. En aquest sentit, un altre testimoni concreta que aquest grup de cavallers l'hauria deixat a l'estacada i s'hauria dirigit cap a Santa Madrona. Aquest testimoni, però, afegeix la presència d'un criat que hauria romàs amb el virrei. La presència del criat, de fet, es repeteix en la versió de varis testimonis. Altres interrogats, però, asseguren que no n'era un, sinó dos o tres, els criats que feien costat a en Dalmau de Queralt. Alguns, fins i tot, els identifiquen amb noms i cognoms: Magí Esteve i Santiago Domínguez de la Mora, cavallers al servei del virrei, i Dalmau Prats, mestre gerrer de Barcelona.

Hi ha fonts que esmenten la presència del fill del virrei, Lluís de Queralt,¹⁶³ el qual hauria abandonat també la drassana juntament amb el seu pare. A diferència del virrei, en Lluís va sobreviure a la revolta: en sortir de Barcelona s'hauria refugiat en una cova de

¹⁶³ Lluís Dalmau de Queralt va esdevenir el quart i darrer comte de Santa Coloma amb la mort del seu pare. El 1647 va ser nomenat Grande de Espanya i el 1652 va poder recuperar els béns confiscats. El 1689, el llinatge va ser heretat per la família Reart (SIMON TARRÉS, Antoni, *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, pp. 262 i 263).

Montjuïc, juntament amb Berenguer d'Oms,¹⁶⁴ i des d'allà haurien pogut embarcar-se cap al sud [56]. Per últim, un dels testimonis palesa la presència de Diego de Berrio, cavaller de l'ordre de Santiago, tinent de mestre de camp i natural de Madrid, com a acompanyant del virrei en els seus últims moments.

<i>Qui acompanya el virrei en la seva fugida?</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Un criat</i>	27, 30, 35, 53, 54	5
<i>Lluís de Queralt i uns mossos</i>	49, 6, 46, 52	4
<i>Lluís de Queralt, 20 nobles catalans i oficials de guerra, però només es queda amb un criat (Magí Esteve)</i>	47, 45, 88, 90	4
<i>Ningú</i>	13	1
<i>Molta gent: els cavallers, però, l'abandonen i fugen a Santa Madrona. El virrei es queda sol</i>	22	1
<i>Alguns cavallers</i>	8	1
<i>Cavallers castellans</i>	56	1
<i>Magí Esteve i Santiago Domínguez de la Mora</i>	13, 14	2
<i>Magí Esteve, Santiago Domínguez de la Mora i Dalmau Prats</i>	11	1
<i>Magí Esteve, Santiago Domínguez de la Mora, Dalmau Prats i T. Hernandes</i>	69	1
<i>Diego de Berrio i criats</i>	44	1

¹⁶⁴ Berenguer d'Oms i Santa Pau havia estat tinent general de l'esquadra de galeres de Catalunya durant la dècada de 1620. Fidel a la Corona, ha estat localitzat exiliat a Gènova juntament amb d'altres desterrats catalans. L'ambaixador espanyol Juan de Eraso li va assignar una pensió de 100 escuts mensuals, el doble que a nobles com Jeroni d'Argensola o Frederic de Meca, a petició especial del secretari Pedro Villanueva. El 1652, el Consell d'Aragó el nomena batlle general de Catalunya (MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, Miquel Àngel, «La administración real en los condados de Rosellón y Cerdeña», *Studia Historica*, 30 (2008), p. 229; SIMON I TARRÉS, Antoni, «Los desterrados catalanes en Italia durante la Guerra de Separación de Cataluña», *Investigaciones históricas*, 33 (2013), p. 95; MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, Miquel Àngel, «Personal de Batllia i del Mestre Racional de Catalunya a la segona meitat del Sis-cents», *Estudis: revista 'd'història moderna*, 25 (1999), pp. 144-146).

El virrei mai va aconseguir embarcar-se i la seva fugida per la platja de Sant Bertran va culminar amb el fatal desenllaç. Com es va produir la seva mort? Hi ha dues grans versions: per una banda estan aquells que asseguren que el virrei hauria estat assassinat a punyalades; per altra banda, la dels que diuen que el virrei s'hauria entrebancat, hauria caigut i s'hauria donat un fort cop que li hauria llevat la vida. Aquells que defensen la mort accidentada del virrei no neguen les punyalades que van ser trobades al seu cos, però estan convençuts que aquestes s'haurien produït post mortem.

<i>Com va morir el virrei?</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Assassinat</i>	49, 47, 6, 17, 18, 45, 3, 12, 14, 11, 32, 28, 29, 39, 53, 55, 10, 56, 58, 21, 59, 44, 73, 74, 75, 89, 91, 93	28
<i>Accident</i>	27, 13, 19, 22, 8, 46, 30, 33, 34, 35, 23, 20, 16, 52, 54, 31, 86, 88, 90	19
<i>No especifiquen</i>	7, 48, 36, 15, 1, 2, 5, 25, 4	9

Angoixat, cansat i atemorit, el virrei hauria intentat córrer el més ràpid possible per la platja de Sant Bertran, disfressat per evitar ser reconegut [30, 54]. Els aiguamolls i la brutícia li haurien dificultat la carrera, aturant-se de tant en tant per recuperar l'alè. Un quart d'hora després d'estar fugint [30], un grup d'homes l'hauria localitzat i s'hauria abalanzat sobre el virrei i els seus acompanyants, tot llançant pedres i escopetades. Qui eren aquells homes? Segons alguns testimonis s'hauria tractat d'un grup de segadors [63, 64, 65, 66]. Tanmateix, altres sostenen que alguns d'ells vestien capes de pastor [67].

De les pedrades llançades, hi ha qui diu que una hauria impactat en el cap del virrei i l'hauria deixat estès a terra [56]. D'altres, però, no fan referència a aquest episodi i relaten que el virrei hauria aconseguit refugiar-se en un abric entre les roques. Un criat que l'acompanyava hauria intentat protegir-lo de les pedres i els disparats i com a conseqüència hauria rebut un tret al braç. A l'entrar en contacte amb ells, el grup d'assaltants li hauria demanat al criat per la identitat d'aquell que s'havia amagat entre les roques. El criat hauria intentat mentir asseverant que es tractava d'un cavaller, resposta que no hauria evitat que apunyalessin el virrei [47].

Aquesta és la versió que segueix, de fet, en Santiago Domínguez de la Mora, un dels criats que hauria acompanyat al virrei fins als últims moments i que, de fet, hauria presenciat la seva mort. Segons la seva versió, el virrei s'hauria amagat entre les roques un cop els assaltants van començar a llançar pedrades i trets.

Domínguez de la Mora hauria intentat convèncer als assaltants que no els disparessin. La petició va ser ignorada i un d'ells va disparar al criat. L'arma que havia de matar-lo, no obstant, es va encallar i, aprofitant el moment, Domínguez de la Mora va dir-los, esperant algun tipus de clemència, que ell era català, de Vic, i que no tenia cap mena de coneixement de qui era l'home que s'havia amagat entre les roques. En aquell mateix instant hauria arribat un *home de la terra*, d'uns 20 anys i amb vestimentes de mariner, que, reconeixent el virrei, li hauria clavat una daga d'un pam i mig a l'estómac. En acabar, un dels segadors amb marques de verola a la cara, l'hauria tornat a apunyalat dos o tres cops més. L'assassinat hauria acabat amb l'escorcoll dels criats i del cadàver del virrei per apoderar-se de tot el que duïen. A en Santiago Domínguez de la Mora, concretament, se li haurien endut dos anells i cent reals de plata [14].

Una testimoni diferent sobre l'assassinat del virrei sosté que aquest mai hauria arribat a amagar-se a l'abric d'unes roques, sinó que hauria caigut entre unes penyes i s'hauria trencat el canell. Aquest testimoni diu que el criat es deia Magí Esteve i els assaltants eren quatre segadors. Segons aquesta versió, Magí Esteve hauria intentat subornar els segadors, però en veure que no donava resultats i, pres pel pànic, hauria confessat que l'home que havia caigut entre les roques era el virrei; immediatament, tres dels segadors l'haurien apunyalat [45].

En sintonia amb aquesta versió alternativa de l'apunyalament del virrei està la pròpia versió d'en Magí Esteve. Segons la seva declaració, el virrei hauria estat acompanyat de dos criats més: efectivament, en Santiago Domínguez de la Mora, però també en Dalmau Prats, un gerrer al que li hauria demanat que s'avancés per intentar aconseguir una barca. En començar a arribar les pedrades i escopetades, en Magí Esteve hauria demanat al virrei que s'amagués entre les roques, moment en el que (i en això difereix de la versió del seu company) s'hauria entrebancat i hauria caigut, donant-se un fort cop i quedant estès a terra. Després de rebre un tret i quedar ferit, Magí Esteve hauria baixat on era el virrei per parlar amb tres o quatre homes que, vestits amb capes gascones, s'havien aproximat al cos del virrei. Mentre un dels homes li buidava les butxaques, en Magí Esteve els hauria

dit que ells eren gent de la terra. Al criat li haurien robat un segell de plata del virrei, rosaris, diners i altres joies.

Mentre li buidaven les butxaques hauria arribat una altra persona: un home amb una capa de pastor i alguns pedrenyals que hauria intervingut en la rapinya. Amb to despreocupat, hauria assegurat que ell coneixia aquells homes, que eren criats del virrei, i donava fe de què eren catalans. Magí Esteve, veient una possibilitat de sortir amb vida d'allà, s'hauria reafirmat dient que ell era de Cervera. En un ambient més distès, Magí Esteve hauria entrat en diàleg amb el pastor, confessant-li que l'home que hi havia a terra era el virrei i promentent-li que si els ajudaven a marxar vius seria degudament recompensat. En aquell moment, però, un dels homes que havia baixat a les roques on es trobava el cos del virrei l'hauria apunyalat mentre la resta s'abalançava per buidar-li les butxaques.

En Magí Esteve acaba la seva declaració assenyalant que els mateixos homes que havien assassinat al virrei, després els haurien ajudat a tornar a Barcelona per a què els hi cuessin les ferides que s'havien fet [11].

Paradoxalment, existeix una font que sosté que coneix la versió dels dos criats que acompanyaven al virrei, però a l'explicar-la, la tergiversa i dona una versió diferent a la que precisament ells havien donat. Si bé hi havia diferències entre els dos criats, com per exemple el fet que en Magí Esteve fes referència a l'entrebanc del virrei i en Domínguez de la Mora ho obviés, ambdues versions coincideixen en què la causa de la mort havia estat l'apunyalament. En canvi, l'interrogat que afirma conèixer la versió dels criats, assegura que el virrei va morir pel fort cop al cap en el moment de despenyar-se i que va ser una única mà la que l'hauria apunyalat 6 cops un cop mort [13].

La versió de la mort com a conseqüència d'un accident, de fet, té molt força i és defensada per una part important dels interrogats. Segons alguns testimonis, el virrei s'hauria desmaiats i hauria mort de fatiga; d'altres diuen que s'hauria relliscat, despenyant-se i rebentant-se contra les roques. Pedro Mancebo, Joan Sánchez, Joan Lorenzo i Joan Suárez, soldats de la lleva del marquès d'Aitona, haurien estat prop dels fets i haurien vist perfectament, segons declaren, com el virrei s'asseia per descansar i queia d'una roca [63, 64, 65, 66]. Allà, estès a terra i ja cadàver, hauria rebut les punyalades que posteriorment els anatòmics van analitzar.

El nombre de punyalades rebudes és també objecte de discrepància entre els testimonis. Tots coincideixen en l'arma del crim: un punyal, ja sigui en forma de daga buida [45] o daga quadrada [11]. Però el nombre d'estocades varia en un rang de dos a set, de la mateixa manera que els llocs del cos on és apunyalat també varien entre el ventre, el pit i els ronyons.

<i>El cos del virrei</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>2 punyalades al ventre</i>	27, 7, 16, 54	4
<i>5 punyalades al pit</i>	49	1
<i>5 punyalades al ventre</i>	45, 52	2
<i>6 punyalades al pit i ventre</i>	13, 46	2
<i>2 damunt el llombrígol i 4 sota</i>	60	1
<i>5/6 punyalades sobre el sagí</i>	22	1
<i>Punyalades al ventre</i>	11, 30	2
<i>2/3 punyalades al ventre</i>	35	1
<i>5 punyalades</i>	29, 58	2
<i>7 punyalades als ronyons</i>	53	1
<i>Moltes punyalades</i>	21	1

Com hem vist, de fet, tampoc la identitat del responsable de les punyalades quedaria del tot clar. Aquestes les haurien executat des d'un mariner o home de la terra, un grup de segadors o un grup d'homes amb capes gascones. Hi ha un altre testimoni que planteja una opció diferent, segons la qual, després que el virrei morís pel fort cop contra les roques, les punyalades contra el seu cos les hauria propinat un grup de cavallers desesperats [22].

De forma més concreta, un dels declarants manifesta haver parlat amb un segador cap a les sis de la tarda d'aquell dia a la plaça Nova de la ciutat que els hauria confessat que ell havia participat en l'assassinat del virrei. Josep Font, fuster, Melcior Perissans, mercader, i la seva dona, Rafaela Perissans, haurien parlat amb Joseph Vicens, alies Vitxach, un pagès de la parròquia de Gurb, al bisbat de Vic, que juntament amb un ampli grup de

segadors, que en aquell moment passaven per la plaça, els hauria explicat que havia apunyalat el virrei amb la daga que duia [73, 74, 75].

Un altre testimoni confessa que un dels segadors que hauria participat en l'assassinat hauria estat Joan Vert, treballador de la torre del regent de la Reial Audiència Miquel Joan de Magarola. Joan Vert hauria estat el responsable de robar, de fet, uns penjolls que el virrei duia al coll [84].

A banda del virrei, de la drassana de Barcelona hauria fugit molta més gent. Molts d'ells haurien estat interceptats per les hortes de Sant Bertran, prop de la platja i per la muntanya de Montjuïc. Segons un testimoni se n'haurien trobat entre 5 i 6 cavallers morts [12], un altre eleva la xifra a 6 i 7, que de fet havien estat trobats despullats [7]. D'entre els cadàvers identificats, els testimonis n'esmenten els següents: Hernandis, un treballador de la drassana [22]; Felipe d'Alentorn,¹⁶⁵ capità de la guàrdia, i el seu secretari [3, 56]; Gregorio de Velasco, comissari general; i Pedro Desbosch, que estava ferit d'una mosquetada [46].

9. La troballa d'un ídol i la processó popular

Hort del comte de Vallfogona, 4 de la tarda. Els criats del marquès de Villafranca han estat assassinats al convent dels Àngels i, paral·lelament, en Gabriel Berart ha estat trobat al convent de Jesús Maria, on l'han mort. Un nombrós contingent de segadors, però, encara segueix a l'hort del comte de Vallfogona inspeccionant i regirant tot el que troben. De sobte, un grup de segadors comença a cridar estridentment, cridant l'atenció de tots els que es trobaven a les immediacions. Pocs minuts més tard, després que un silenci sepulcral inundés l'ambient, un grup d'ells abandona l'indret i comença a avançar decididament cap a La Rambla. Què havien trobat a la casa del marquès de Villafranca?

¹⁶⁵ Felip d'Alentorn era capità general de la guàrdia i secretari del virrei. El 1613 havia ingressat a l'exèrcit reial i el 1632 havia esdevingut capità d'infanteria (ESPINO, Antonio, «Oficiales catalanes en el ejército de los Austrias, 1635-1700», *Cuadernos de Historia Moderna*, 24 (2000), p. 32).

Entre la runa i les possessions del marquès de Villafranca, els segadors haurien trobat un artefacte amb forma de mico. Es tractava d'un rellotge recobert per l'estatueta d'un simi daurat capaç de moure's gràcies a un sistema d'engranatges que li permetia moure els ulls, les mans i els peus. Un autòmat que, segons una de les fonts, hauria estat trobat a l'oratori del marquès [46].

Imatge n. 1. Rellotge sobre el que es recolza un autòmat amb forma de mico. Font: Historisches Museum Basel, Maurice Babey. Vull agrair a la professora Ida Mauro la informació proporcionada sobre aquesta peça de museu.

Imatge n. 2. Carta del tarot *Le Soleil* en la que s'hi representa un mico, una dona i el sol. Font: Bibliothèque Nationale de France, Estampes KH 34 rés, vol I. Vull agrair a en Xavier Narbón les converses i la bibliografia que m'ha proporcionat sobre simbologia del tarot.

El Museu Històric de Basilea conserva una reproducció del que probablement podria haver estat aquest autòmat. A la imatge que reproduïxo s'hi representa un rellotge sobre el qual s'hi recolza un mico, obra d'en Carol Schmidt (1586-1636) i que podria haver correspost al que els segadors van trobar a casa del marquès de Villafranca. El mico roman assegut sobre una superfície de coure amb forma hexagonal. El braç dret, la mandíbula i els ulls es mouen. A la ma esquerra sosté un mirall i, a la dreta, una poma que s'eleva a la boca quan sonen les hores, com si fingís menjar. Al cap du una corona i un barret.

La figura del mico estava habitualment associada a la luxúria, la vanitat i altres vicis. De fet, se l'acostuma a representar mirant-se a un mirall.¹⁶⁶ La representació de l'animal s'utilitzava per denunciar actituds reprovables per a la moral cristiana entre la població. Un exemple en són les estampes amb representacions de micos que satiritzaven determinats hàbits socials, com per exemple la carta del tarot francesa que també reproduceix. En ella s'hi representa un mico mirant-se a un mirall que, malgrat rebre els rajos d'un sol radiant, queda ocult en la penombra. Un altre exemple de l'ús moralitzant del mico en són les obres amb motius simiescs del pintor flamenc David Teniers el Jove (1610-1690).¹⁶⁷

L'objecte trobat pels segadors hauria estat identificat, no obstant, de diferents formes, totes elles mots que giraven al voltant de figures demoníques o idolàtriques vinculades al marquès de Villafranca

<i>Com és denominat l'autòmat?</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Invenció diabòlica</i>	49	1
<i>L'esperit familiar del marquès</i>	47	1
<i>Dimoni familiar</i>	13	1
<i>Ídol</i>	17	1
<i>Diable del marquès</i>	45	1
<i>Dimoni</i>	8, 43, 29	3
<i>Familiar del marquès</i>	58, 53	2

Els segadors haurien clavat el mico en una pica i l'haurien alçat per, immediatament, abandonar el lloc i passejar-lo per tota la ciutat. Un dels testimonis assenyala que els segadors haurien començat a marxar en una solemníssima processó quan, prop del portal de Sant Antoni, s'haurien trobat als bisbes dirigint-se al convent dels Àngels, on tot just s'havia produït l'assassinat dels criats del marquès de Villafranca. Allà, els bisbes els

¹⁶⁶ TERVARENT, Guy de, *Atributos y símbolos en el arte profano. Diccionario de un lenguaje perdido*, Barcelona: Ediciones del Serbal, 2002, p. 72.

¹⁶⁷ MORGADO, Arturo Jesús, *La imagen del mundo animal en la España Moderna*, Cádiz: Universidad de Cádiz, 2015, p. 84.

haurien dit que el portessin al tribunal del Sant Ofici [47] i, efectivament, haurien marxat a veure als inquisidors [49, 45, 46, 29, 58].

Al llarg del trajecte haurien passat pels principals i més concorreguts carrers de Barcelona i, poc a poc, s'hi hauria anat afegint més gent a la improvisada processó. Alguns testimonis especifiquen que els segadors haurien decidit recórrer, ni més ni menys, que els carrers per on tradicionalment passava la processó de Corpus Christi. De fet, afegeixen, hi haurien passat, exactament, a la mateixa hora a la que havia de sortir pels carrers de Barcelona el Santíssim Sagrament i que aquell dia, com a conseqüència de l'avalot, s'havia vist cancel·lat [45, 46].

Mapa n. 2. Recorregut realitzat per la processó dels segadors el Dia de Corpus de 1640.¹⁶⁸

Font: elaboració pròpia a partir d'un mapa de Barcelona de 1697 de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB, C02.02 Subcol·lecció de plànols urbans generals, registre 20096). Vull agrair al Dani Fernández el disseny visual del mapa.

¹⁶⁸ Jordi Vidal és autor d'un altre mapa on s'hi representen els principals moviments dels segadors a Barcelona durant la revolta i la localització d'algunes de les cases dels ministres reials. Pot trobar-se a RIQUER, Borja de (ed.), *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, Barcelona: Enciclopèdia catalana, 1996–2008.

Un dels testimonis relata que la pica l'hauria portat el xofer de Cristòfol d'Icart i que en la cruïlla del carrer Ample amb el carrer del Regomir hauria decidit aturar-se per descansar. Allà, amb un barret a la mà, hauria començat a demanar almoïna a les senyores que estaven a les finestres d'aquella cruïlla per, seguidament, entrar a una taverna i satisfer la seva set. En sortir, prenent la pica novament, hauria començat a cridar que el dimoni s'havia begut mig reial de vi i s'havia menjat una banya de pa [45].

Finalment, després de passar pels carrers per on desfila la processó de Corpus, la multitud hauria arribat al tribunal de la Santa Inquisició, situada a la plaça del Rei, on els inquisidors els estaven esperant. Segons un dels testimonis, els segadors haurien arribat a entrar a la sala, on haurien exigint que s'apliqués justícia sobre aquell artefacte [45]. Els inquisidors s'haurien compromès a examinar-lo i castigar-lo, en cas que fos necessari [49, 47, 46, 29, 58, 45]; de fet, un dels testimonis sosté que s'haurien compromès a cremar-lo [46].

10. El cadàver del virrei

Casa de la Ciutat, 6 de la tarda. Els consellers, reunits a la casa de la Ciutat, intenten posar-se d'acord sobre la millor estratègia per recuperar el control de Barcelona. En aquell instant, entre les 6 i les 7 de la tarda, els consellers reben la notícia: el virrei ha estat trobat mort a l'arenal de Sant Bertran.

L'encarregat de fer arribar la notícia als consellers hauria estat Cristòfol d'Icart [45], el cosí del difunt virrei; una altra font sosté que haurien estat els diputats els que els haurien demanat als consellers que anessin a comprovar la notícia [2]. Un cop confirmat, entre les 8 i les 9 del vespre, els consellers haurien encarregat als pares del convent de la Mercè que s'encarreguessin de recuperar el cos d'en Dalmau de Queralt. Anirien escoltats per una companyia de sabaters [45], formada per 200 mosqueters [47] i capitanejada per Rafael Cervera [45, 46, 47], ciutadà honrat de Barcelona.¹⁶⁹ Hi ha qui diu, però, que els pares mercedaris no s'haurien desplaçat mai fins a l'escenari del crim, i que únicament hi

¹⁶⁹ Rafael Cervera i Armengol es destacaria el desembre de 1640 capitanejant juntament amb Antoni Agulló i Baltasar Càrcer una companyia de la ciutat de Barcelona al front de Tarragona. Pocs anys després, el 1644, figura com a exiliat (SIMON TARRÉS, Antoni, *Cròniques de la Guerra dels Segadors*. Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, p. 273; VIDAL PLA, Jordi, *Guerra dels Segadors i crisi social*. Barcelona: Edicions 62, 1984, apèndix documental).

hauria anat la companyia, traslladant el cos a l'església de la Mercè on l'esperaven els religiosos [47].

Cap a les 11 de la nit, la companyia hauria arribat a l'arenal de Sant Bertran. Allà haurien trobat el cadàver del virrei tocant amb els peus a l'aigua, tot el pit descordat i amb la gorgera retirada [22]. Haurien carregat el cos inert i l'haurien transportat dins la ciutat, direcció a l'església de la Mercè, situada molt a prop del palau del virrei.

Segons tres dels testimonis interrogats, la companyia hauria carregat al virrei a sobre d'una escala de mans i, entre 4 homes, l'haurien portat amb el cap i els braços penjant pels laterals [22, 45, 47]. En arribar a l'entrada de l'església, una de les fonts relata que l'haurien deixat a terra i, agafat per les extremitats, l'haurien arrossegat per entrar-lo dins el temple [22].

Un cop dins de l'església, l'haurien dut a la capella de la Soledat, on l'esperaven Onofre Soler, cirurgià, cònsol en cap i degà del Col·legi de Cirurgians, i Jaume Teixidor, cirurgià i catedràtic de cirurgia de l'Estudi General. Es tractava de les persones que s'haurien encarregat de visurar el cadàver del virrei aquella nit i determinar les causes de la mort. Juntament amb ells hi haurien estat congregats Joan Francesc de Melgar, veguer de Barcelona, Miquel Carreres, prior de juristes, Leandro Arbell, procurador fiscal, Francesc de Bertran, nunci de la cort de la vegueria a Barcelona, Francesc Poll, notari, Antich Saleta Morgades, conseller segon, Josep Massana, conseller terç, Pere Joan Xirau, conseller quart i Antoni Carrera, conseller quint.

Durant aquella nit, mentre algunes autoritats custodiaven el cadàver del virrei a l'església de la Mercè, els diputats es reunien per intentar resoldre com acabar amb l'avalot [2]. Les companyies haurien patrullat els carrers de Barcelona amb normalitat [22] i els segadors, explica una font, s'haurien allotjat a les tavernes on, acompanyats per companys, haurien festejat amb vi l'èxit d'aquella jornada [47].

11. La mort de na Calveta i la resta d'assalts

Barcelona, 8 i 9 de juny de 1640

Divendres, Hospital de la Santa Creu, 7 del matí. Els segadors tornen a congregarse, aquest cop al carrer de l'Hospital. La nit havia passat sense grans sobresalts i les autoritats poc havien dormit des que havien sortit de l'església de la Mercè. Davant

l'hospital, els segadors exigeixen que els sigui entregada una tavernera: na Calveta. En aquell instant, arriben les autoritats per evitar una nova desgràcia. Amb cura intenten desplaçar els segadors cap al portal de Sant Antoni, però a l'alçada del Padró, els segadors aconseguen apoderar-se de na Calveta i l'assassinen. A partir d'aquell instant, la multitud reprèn els assalts a les cases dels ministres reials, que ocuparien aquell dia i part del següent.

Un grup de testimonis relata que els segadors estaven convençuts de què na Calveta havia estat l'encarregada d'ocultar un home responsable d'assassinar a un dels seus companys [47]; hi altres fonts que eleven la xifra de morts a dos [8]. Una versió específica que na Calveta no només volia encobrir l'home, sinó que, de fet, el crim s'havia produït a l'interior de la taverna [22, 45, 8, 16]. El responsable havia estat, segons alguns testimonis, un amic de na Calveta [22, 45] que, segons altres declarants, era el criat de l'alguatzir Monrodon [46].

La taverna estava situada al carrer del Vidre [22, 16], encara que algunes fonts la ubiquen al carrer Nou [45]. Segons sembla, en córrer la notícia, els segadors s'hi haurien desplaçat allà i haurien cremat tots els mobles que tenia, malmetent tot el vi i l'oli que hi guardava [2, 16].

Seguidament, conscients que na Calveta havia fugit a l'Hospital de la Santa Creu, s'haurien dirigit cap allà amb l'objectiu de castigar-la. En aquest punt hi haurien intervingut les autoritats per intentar assossegar els segadors i evitar el fatal desenllaç. Quines van ser les autoritats que van fracassar en la defensa de la dona?

<i>Quines autoritats hi arriben?</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Bisbes i diputats</i>	47	1
<i>Bisbes i consellers</i>	22	1
<i>Consellers</i>	45	1
<i>Bisbes, diputats i consellers</i>	46, 2	2

Finalment, el refugi hospitalari no li hauria servit per a res i na Calveta hauria estat increpada al carrer. Segons els testimonis, na Calveta hauria estat conduïda cap al Pedró, davant el convent de Sant Maties, on hauria estat executada pel segadors [47, 22, 16]. Hi ha qui assegura que abans de ser assassinada, el bisbe de Barcelona l'hauria confessat

[22]. D'altres expliquen que els consellers l'haurien entregat covardament als segadors [45]. Calveta hauria morta d'un tret i, posteriorment, hauria estat apunyalada i feta trossos [47, 22, 45, 16].

Es tracta d'un episodi que la majoria dels testimonis situen al divendres pel matí, encara que hi ha qui diu que l'assassinat de na Calveta hauria tingut lloc el dia anterior, el dijous al matí, després de l'assalt al convent dels Àngels, quan els segadors estaven a prop del carrer de l'Hospital [47].

Sobta l'absència d'aquesta tragèdia en el relat d'alguns dels interrogats. Segons el relat dels diputats, per exemple, en saber que els segadors tornaven a la càrrega aquell matí, haurien decidit sortir consistorialment amb les maces altes a La Rambla, on s'haurien trobat a la resta d'autoritats: consellers i bisbes de Barcelona, Vic i Urgell. Tots plegats haurien aconseguit expulsar a un grup de sollevat pel portal de Sant Antoni, però en cap cas fan referència a l'assassinat de na Calveta [2].

Durant la resta dels dies 8 i 9 de juny s'haurien perpetrat la resta d'assalts a les cases dels ministres reials: Monrodon, Felip Vinyes, Jaume Mir, Josep Massó, Pablo Joli, Ramon de Calders i Miquel Joan de Magarola. Entre els testimonis, però, es genera un vertader caos a l'hora d'intentar traçar una pauta consensuada de les cases assaltades i el moment en què s'haurien produït els assalts.

En primer lloc, un testimoni assegura que l'assalt a la casa d'en Guerau Guardiola, que segons la majoria havia estat executat durant el matí del dia 7, s'hauria dut a terme el divendres dia vuit [13]. Un altre sosté que s'hauria perpetrat tres dies després, el diumenge dia 10 [53]. En segon lloc, hi ha testimonis que assenyalen que la casa d'en Rafael Puig hauria estat assaltada divendres en lloc de dijous [19, 7, 47]; d'altres, que l'assalt s'hauria produït dos cops, dijous i divendres [22, 45]; dos dels interrogats asseguren que, efectivament, s'haurien produït dos cops, però el mateix dijous: pel matí i per la nit [8, 16]; altres versions afirmen que l'assalt es podria haver produït fins a 3 cops [29, 58]; finalment, un darrer testimoni diu que l'assalt hauria tingut lloc el diumenge [53].

A en Monrodon, que tenia la casa al carrer Ample, li haurien cremat els mobles en una gran pira el divendres al matí [22, 8]. També haurien assaltat la casa d'en Felip Vinyes

(19, 22, 47),¹⁷⁰ al carrer de la Carnisseria d'en Sorts, on els segadors hi haurien trobat alguns bufets, bancs i cadires [22]. Simultàniament haurien cremat els mobles d'en Jaume Mir (19, 45)¹⁷¹ a la placeta de Sant Just [22]; d'altres, però, sostenen que la casa de Jaume Mir hauria estat assaltada per la tarda [29, 58]. Un testimoni ho ajorna a dissabte 9 de juny [8]. Segons un altre testimoni, aquell divendres 9 pel matí, els diputats, bisbes, consellers i alguns membres de la companyia de Jesús presents a Barcelona, com Esteve Fenoll, haurien intentat aturar els assalts [7].

Una altra de les víctimes dels segadors va ser en Josep Massó.¹⁷² Algunes fonts afirmen que la seva casa hauria estat assaltada el dijous 7 de juny a la nit [16]. D'altres sostenen que ho hauria estat el divendres al matí [45, 29, 58, 8]. La casa, però, hauria estat protegida per fadrins que haurien disparat amb mosquets als segadors i n'haurien deixat a un parell d'ells morts [22]. No hauria estat fins a la tarda que, introduint-se molta gent de la terra i delinqüents a l'avalot [22] (concretament, gent de la Ribera vestida amb samarres [16]), haurien pogut entrar a la seva casa. Per fer-ho, la multitud hauria assaltat les cases adjacents a la d'en Josep Massó, des de les quals haurien accedit al seu interior [45]. A en Josep Massó haurien aconseguit cremar-li grans peces de coure, aram i tapisseria [22] i novament, segons una altra veu, robar-li tot el que hi havia [22, 45]. Algú concreta que la casa hauria estat assaltada més aviat cap a la nit del divendres, al toc de l'oració [19]. Altres interrogats manifesten que l'assalt hauria tingut lloc al dia següent, el dissabte 9 de juny a la tarda [13].

Dins la casa d'en Josep Massó, situada al carrer Baseya, els segadors haurien trobat, en un racó, unes caixes plenes de medalles de llautó, primes i grans, com una peça de vuit,

¹⁷⁰ Felip Vinyes (1583-1643) era jutge de la Reial Audiència de Catalunya des de 1627 i advocat fiscal patrimonial de la mateixa des de 1634.

¹⁷¹ Jaume Mir era jutge de la tercera sala de la Reial Audiència des de 1632. El juny de 1640 va poder escapar de Barcelona i exiliar-se de Catalunya. Havia estat catedràtic a Lleida, havia exercit l'advocacia a la Reial Audiència de Catalunya durant vint anys i la regència de la de Sardenya. A més de jurista, també va implicar-se en els esdeveniments bèl·lics de l'època exercint d'auditor general dels exèrcits reials a les campanyes de Leucata i Salses. Regent de la Reial Cancelleria de 1652 fins el 1655, quan la seva ceguera el va impossibilitar seguir (PALOS PEÑARROYA, Joan-Lluís, *Els juristes i la defensa de les Constitucions: Joan Pere Fontanella (1575-1649)*. Vic: Eumo, 1997, pp. 197-198; MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, Miquel Àngel, «Los regentes la Cancillería en la Cataluña de los últimos Austrias», *Manuscrits*, 23 (2005), p. 113; VIDAL PLA, Jordi, *Guerra dels Segadors i crisi social*. Barcelona: Edicions 62, 1984, apèndix documental).

¹⁷² Josep Massó era jutge de la tercera sala de la Reial Audiència de Catalunya des de 1637 (PALOS PEÑARROYA, Joan-Lluís, *Els juristes i la defensa de les Constitucions: Joan Pere Fontanella (1575-1649)*. Vic: Eumo, 1997, p. 198).

amb el senyal de Nostra Senyora. Segons alguns testimonis, Massó tenia aquestes medalles fruit d'una confiscació d'un carregament de sargetes franceses de contraban [13, 45, 47]. Els segadors, expliquen algunes fonts, creien que aquelles medalles servien per senyalitzar aquelles persones que no havien d'ésser degollades en la traïció que havia orquestrat el jutge i que anava a ser executada imminentment [13, 47]. En un sentit semblant declara un altre interrogat: segons ell, quan els soldats castellans arribessin a Barcelona per saquejar-la, les medalles, posicionades al pit o al barret, servien, creien els segadors, per distingir els lleials al rei que s'havien de salvar [22].

Un altre declarant esmenta que entre els segadors hauria corregut la notícia que les medalles no els haurien de salvar ben bé de les tropes castellanes, sinó d'un degollament universal. Un degollament que perpetrarien un conjunt de ministres degolladors que estaven a punt d'arribar a Barcelona a través d'un pas soterrat que, de la mateixa manera que havíem vist amb les cases d'en Geurau Guardiola o el marquès de Villafranca, creuava la muralla i connectava amb el monestir de Santa Maria de Jesús [45]. La notícia s'hauria escampat, els segadors ho haurien fet córrer per places i carrers tot repartint les medalles trobades a casa d'en Josep Massó [47].

El divendres 8 de juny pel matí, els segadors també s'haurien desplaçat a la casa del governador general, en Ramon de Calders.¹⁷³ La casa, però, hauria estat protegida per la presència del Santíssim Sagrament portat pels capellans del marquès de Los Vélez. El propi Ramon de Calders explica que hauria decidit fer traslladar el tresor reial que custodiava a casa seva a la Taula de Canvi, encomanant la seva protecció als consellers davant el perill que corria [8]. Un altre testimoni descriu els mateixos fets, però els desplaça en el temps, i els situa al dissabte 10 de juny [13].

En un moment indeterminat d'algun dels dies següents, també hauria estat assaltada, segons una de les fonts, la casa d'en Miquel Joan de Magarola, regent de la Reial Audiència. En una primera temptativa, sembla que els segadors no ho haurien aconseguit, doncs la seva casa estava prop de la Taula de Canvi, institució que estava protegida per companyies. No obstant, finalment, els segadors haurien aconseguit assaltar-la i cremar-li les joies i els llibres que tenia a casa [41]. Segons una de les fonts, el diumenge també hauria estat assaltada la casa de Pablo Joli [53].

¹⁷³ Ramon de Calders i de Ferran era el governador general de Catalunya des de 1639.

12. L'assalt a Santa Madrona, Sant Agustí i Sant Francesc

Divendres, portal de Sant Antoni, 12 del migdia. Barcelona està fora de control. Les autoritats persisteixen en acabar amb la revolta, però els segadors campen sense límits per la ciutat. Mentre corren i assalten les cases dels ministres reials, un grup ha estat expulsat pel portal de Sant Antoni i es dirigeix cap a Montjuïc. Saben que, juntament amb el virrei, ahir havien fugit molts cavallers i soldats per l'arenal de Sant Bertran i molts d'ells continuaven amagats per la muntanya entre coves, abrics i convents.

Els segadors s'haurien dirigit a Santa Madrona, monestir dels caputxins, situat als afores de la ciutat. Allà, un dels interrogats relata que els segadors haurien entrat en un diàleg amb els frares, als que haurien amenaçat de cremar el monestir si no treien als cavallers que hi tenien amagats [22]. D'altres diuen que els segadors haurien entrat directament al monestir i s'haurien dirigit al cor, on haurien registrat a tots els frares que s'hi trobaven allà congregats [45].

En el relat d'alguns testimonis s'esmenta que els cavallers refugiats al monestir s'haurien vestit amb l'hàbit dels caputxins per intentar camuflar-se entre la resta de frares. Quants ho haurien fet? Segons algunes fonts tots ells haurien vestit l'hàbit caputxí [13, 21, 22, 8, 51, 47], mentre que altres testimonis sostenen que només alguns [6, 41]; dos, un dels interrogats [22].

Els segadors haurien assassinat a tots aquells forasters que hi van trobar, la seva majoria castellans [22, 45, 51, 47]: oficials (capitans) [22] i soldats del rei [6, 41] haurien estat agenollats i degollats [21, 41]. Algunes de les fonts concreten el noms de les víctimes: el nebot de Pedro de Santacecília, mallorquí [22], i un tal Rodrigo [16]. L'entrada dels segadors al monestir de Santa Madrona s'hauria saldat, finalment, amb 6 cavallers morts [13, 22, 8, 16] executats al claustre i davant de l'altar [47, 51].

Alguns dels testimonis interrogats continuen el relat dels fets assegurant que, després de l'assalt a Santa Madrona, els segadors haurien perseguit i assassinat altres soldats que encara restaven amagats per la muntanya [22, 8, 45]. D'altres, però, sostenen que després de Santa Madrona la multitud es va dirigir a un altre monestir. Els segadors haurien rebut l'avís d'una dona que els hauria dit que al convent de Valldonzelles s'hi havien amagat

més cavallers: es tractava de Josep Clariana¹⁷⁴ i Josep de Pinós.¹⁷⁵ Els segadors haurien intentat entrar però les monges, després de moltes pregàries, haurien aconseguit convèncer-los de què marxessin [45].

Paral·lelament, mentre s'assaltaven les cases dels ministres reials, un grup de segadors dels que continuaven dins de la ciutat hauria entrat a diverses esglésies de Barcelona esperant trobar a la resta de jutges amagats. Destaca, d'entre els interrogats, l'assalt al convent de Sant Agustí, en el qual hi hauria participat una quantitat significativa de segadors [22, 41, 45]. Segons un testimoni, aquesta entrada hauria tingut lloc el divendres 8 de juny [22], mentre que, d'acord amb la versió d'un altre, hauria succeït al dia següent, el dissabte [45].

Segons aquest darrer testimoni, en aquesta església s'hi haurien amagat els jutges Ramon Rubí de Marimon¹⁷⁶ i Lluís Ramon.¹⁷⁷ Hi haurien arribat vestits de frares després d'abandonar l'església de Betlem des d'on, de bon matí, s'havien amagat. Els agustins, en un primer moment, haurien rebutjat ocultar-los, però la insistència dels ministres hauria aconseguit que cedissin i els amaguessin a la cel·la del sagristà, des d'on, a través d'una escala de fusta clavada al sostre, es podia pujar a un terrat. Hi haurien accedit i, seguidament, haurien arrancat l'escala per impedir l'arribada de ningú més: una trampa

¹⁷⁴ Josep Clariana Seva i d'Alamany, fill de Miquel de Clariana i Seva, era baró de Sant Julià de Bellpuig i senyor de Múnter. El novembre de 1640 va participar en el reclutament de lleves de la Diputació a Manlleu (SIMON TARRÉS, Antoni, *Cròniques de la Guerra dels Segadors*. Barcelona: Fundació Pere Corominas, 2003, p. 275; ALBAREDA, Joaquim, «Manlleu als inicis de la Guerra dels Segadors (1640-1641)», *Ausa*, 95/96-9 (1980), p. 129).

¹⁷⁵ Josep Galceran de Pinós i Perapertusa (1617-1680) va col·laborar estretament amb la Diputació del General a partir del setembre de 1640. Aquell mes va marxar amb Francesc de Tamarit al Rosselló, al capdavant de la companyia de cavalls de la ciutat de Barcelona; l'octubre d'aquell any va defensar la vila d'Illa del setge de Juan de Garay; va escoltar a en Pau Claris en la seva negociació amb el comte d'Espanan a Sant Feliu de Llobregat el desembre de 1640 i va participar, el gener de 1641, en la batalla de Montjuïc. El 1643 va exiliar-se a Gènova fruit de les desavinences amb la Corona francesa, tot i que retornaria amb l'arribada a Barcelona del virrei Harcourt el 1647, ara al servei de la corona espanyola. No obstant, durant la fase final de la guerra, Josep Galceran de Pinós va romandre fidel a les institucions catalanes i va actuar com a ambaixador a París i Lisboa per sol·licitar ajut militar. Acabada la guerra, va exiliar-se al Rosselló, tot i que poc temps després, el 1677, va retornar al Principat i va jurar fidelitat a Carles II (SIMON TARRÉS, Antoni, «Los desterrados catalanes en Italia durante la Guerra de Separación de Cataluña», *Investigaciones Históricas*, 33 (2013), pp. 99-101; CALVO RODRÍGUEZ, Manuel, «Embajadas y embajadores de Barcelona enviados a la Corte, en la segunda mitad del siglo XVII», *Pedralbes*, 13-1 (1993), pp. 535-544).

¹⁷⁶ Ramon Rubí de Marimon (1601-1642) era oïdor de la Reial Audiència de Catalunya des de 1633.

¹⁷⁷ Lluís Ramon (mort el 1640) era fill del jurista Montserrat Ramon, assessor del governador general. Va esdevenir oïdor de la sala del canceller de la Reial Audiència el 1639. Va ser assassinat a Barcelona durant el motí del 24 de desembre de 1640 juntament amb els jutges Rafael Puig i Joan Baptista Gori.

que tancava el sostre invisibilitzava l'existència d'aquella entrada al terrat. L'amagatall, però, no els hauria convençut i haurien començat a cercar, amb l'ajut dels agustins, un racó millor. Segons el testimoni, s'haurien intentat amagar prop de l'altar major, però quan estaven travessant l'església haurien sentit com la multitud arribava al temple, de manera que haurien decidit retrocedir i tornar a entrar al convent.

Mentre la multitud entrava al convent de Sant Agustí, a Barcelona s'hauria difós la notícia de què el jutge Massó s'hi havia refugiat allà, el prior del qual era molt amic seu. L'avís hauria promogut que molta més gent s'hi dirigís allà a l'espera de trobar-hi al jutge Josep Massó.

Un company dels pares Ossorio i M. Prats, frare agustí que acompanyava els jutges Ramon Rubí de Marimon i Lluís Ramon al convent, els hauria dut per unes escales secretes cap a la seva cel·la que, a través d'una finestra, comunicava amb un terrat. Apartant uns tests de flors i unes teules, els hauria aconseguit amagar a la golfa, on finalment haurien acabat passant el dia fins a les 9 de la nit.

Segons aquest testimoni, però, la situació no hauria acabat aquí. Un matrimoni d'un terrat veí els hauria vist amagar-se, fet que hauria provocat que el marit anés a buscar al prior. L'home en volia treure profit d'aquella situació i li hauria exigit al prior que, o bé els hi cedien un pati pel qual feia temps que pledejaven, o els dirien als assaltants on s'amagaven els jutges. El prior, finalment, s'hauria compromès a cedir-los el pati per evitar la massacre.

El testimoni en qüestió xifra la multitud que hauria entrat al convent en mil homes, que haurien registrat el temple per complet dos cops, inspeccionant sepultures i reconeixent les cel·les dels frares. Des de l'entrada, un nombrós grup de dones hauria anat indicant i informant als homes els diferents amagatalls on hi podien estar ocults, com per exemple a dins de l'orgue. En no trobar-los, la multitud hauria lligat de mans al prior i l'hauria amenaçat de penjar-lo d'un peu fins que s'ofegués amb la seva pròpia sang si no els deia on s'havien amagat els ministres. El prior, agenollat, hauria intentat convèncer als allà presents de què al convent no s'hi amagava ningú. En aquell instant, un menestral de Barcelona hauria intercedit en defensa del prior i hauria aconseguit que els segadors abandonessin el convent [45].

En darrer terme, alguns dels testimonis interrogats afegeixen l'assalt al convent de Sant Francesc [89, 93], proper al palau del virrei, on presumptament s'havien refugiat alguns

cavallers. Segons ells, s'hauria produït en un moment indeterminat del dijous, quan els segadors haurien calat foc a les portes del convent i, un cop dins, haurien començat a assassinar a tothom que hi van trobar a cops d'espasa. Un cop morts, molts d'ells haurien estat arrossegats pels carrers, els seus cossos dividits i objectes de mofa. A uns els haurien arrancat el cap, a d'altres els haurien tret els ulls, tallat la llengua, els testicles i els nassos. [49, 52].

Altres escenes de violència extrema també són descrites per altres testimonis. Alguns relaten episodis d'antropofàgia segons els quals els segadors haurien arrencat els cors dels soldats morts i se'ls haurien menjat [37]. D'altres sostenen que els segadors, sedents de sang humana, haurien assassinat a soldats, els haurien arrencat els caps, els haurien obert els pits i haurien clavat dagues als seus cors [32]. Altres narren com les dones catalanes s'haurien pujat sobre les cares dels morts i els haurien trepitjat amb indignació i venjança [37].

13. Els assalts a les cases d'en Lluís Ramon i en Llorenç Ronis

Dissabte, 9 de juny. Portaferrissa, 9 del matí. Ja han passat dos dies des que es va iniciar la insurrecció i les autoritats semblen haver renunciat a reprendre el control dels carrers. Bona part dels segadors segueixen dins la ciutat, entrant i regirant convents i assaltant les cases dels ministres reials. Durant aquell dissabte s'anava a produir una de les darreres accions protagonitzades pels segadors. Es tractava de l'assalt a la casa d'en Lluís Ramon, oïdor de la Reial Audiència que, des del 7 de juny, s'havia estat amagant d'església en església juntament amb en Ramon Rubí de Marimon per evitar que la multitud l'assassinés. La constatació d'un buit de poder comença a neguitejar a alguns ciutadans de Barcelona, que decideixen prendre's la justícia per la seva mà davant la inoperància d'aquelles autoritats que haurien d'haver acabat amb la revolta feia dies.

A mesura que s'aproxima el final de la interrogació dels testimonis, aquests coincideixen majoritàriament en descriure l'assalt a les cases del jutge Lluís Ramon i del seu cosí [46] o cunyat [2, 22], en Llorenç Ronis.¹⁷⁸ Segons la majoria de les fonts, els fets haurien tingut

¹⁷⁸ Llorenç Ronis era ciutadà honorat de Barcelona i capità de la milícia municipal. El 1645 participaria en la conspiració antifrancesa en la que hi havia implicat el diputat eclesiàstic Gispert d'Amat, pel que seria empresonat i desterrat a Gènova, on va obtenir una pensió de 300 reials al mes per part de la corona espanyola (TESTINO-ZAFIROPOULOS, Alejandra, «La conspiration d'Hyppolite d'Aragon en Catalogne. Une

lloc el dissabte [7, 8, 16, 19, 22]; no obstant, hi ha qui assegura que l'episodi hauria succeït el dia anterior, el divendres [13, 29, 58], mentre que d'altres, el situen més tard, entre el diumenge i el dilluns següents [53].

No tots els testimonis, però, fan referència a la crema de les cases dels dos personatges. Alguns ignoren la crema de la d'en Llorenç Ronis, parant atenció únicament a la del jutge de la Reial Audiència, Lluís Ramon.

<i>A qui li assalten la casa?</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Lluís Ramon</i>	29, 58, 53	3
<i>Lluís Ramon i Llorenç Ronis</i>	16, 46, 8, 7, 22, 19	6

D'acord amb un dels testimonis, la multitud s'hauria dirigit en primer lloc a la casa d'en Lluís Ramon, situada davant la casa del marquès d'Aitona, al carrer de la Portaferrissa. Allà, però, la gent s'hauria trobat a en Llorenç Ronis, familiar del jutge, juntament amb alguns fadrins armats. Acte seguit, el mateix Ronis s'hauria dirigit a la Casa de la Ciutat per demanar explicacions als consellers pel fet que, encara a aquelles alçades, el segadors seguissin actuant impunement. El mateix Ronis s'hauria ofert a acabar amb l'avalot, demanant homes armats als consellers [22].

En aquell moment, a la Casa de la Ciutat hi hauria arribat el sergent de la companyia de tintorers, de la qual Ronis n'era capità i, davant les peticions que aquest segon feia al Consell de Cent, el sergent l'hauria acompanyat a la casa d'en Lluís Ramon per foragitar els intrusos. Segons un altre testimoni, no obstant, en arribar en Llorenç Ronis a la Casa de la Ciutat hauria rebut l'encàrrec directe dels consellers d'anar a protegir la casa d'en Lluís Ramon [13].

Recuperant el relat del primer testimoni, al carrer de la Portaferrissa, on es trobava la casa d'en Lluís Ramon, Llorenç Ronis i la companyia de tintorers haurien iniciat un combat contra els segadors del qual n'haurien resultat entre un [22, 2, 19], dos [53, 16] i tres segadors morts [16].

courtisane et ses complices dans la tourmente franco-catalane», dins Béatrice Perez, ed., *Ambassadeurs, Apprentis espions et Maîtres comploteurs. Les systèmes de renseignements en Espagne à l'époque moderne*, París: PUPS, 2010 pp. 277-290; SIMON TARRÉS, Antoni, «Los desterrados catalanes en Italia durante la Guerra de Separación de Cataluña», *Investigaciones Históricas*, 33 (2013) p. 99).

Una versió dels fets assegura que hauria estat la companyia la primera en carregar contra els segadors [53], mentre que d'altres sostenen que hauria estat un tret de pistola del mateix Llorenç el que hauria marcat l'inici de la batalla campal [46]. A en Llorenç, de fet, i a un company seu, les bales per poc no l'haurien tocat, foradant-li la roba i provocant, finalment, la seva retirada.

Le baixes entre els segadors haurien encès encara més els ànims dels allà congregats, que haurien carregat amb fúria contra la casa d'en Lluís Ramon. En ella hi haurien aplicat el mateix tipus d'assalt que a la resta de cases dels ministres reials: l'haurien buidat de tots els seus objectes per complet i les haurien cremat al carrer. Entre ells, la llibreria i els processos judicials dels que s'encarregava. Finalment, haurien enderrocat la casa [22].

D'acord amb el relat dels fets de varis testimonis, els segadors s'haurien desplaçat, seguidament, cap a la casa d'en Llorenç Ronis per venjar la mort del seu company. Ronis vivia al carrer de l'Hospital, davant la capella de l'Àngel Custodi. Allà, però, Llorenç Ronis hauria aconseguit congregar a més de quaranta amics que vivien al Raval que, en veure els segadors, haurien començat a disparar [22].

De l'enfrontament n'haurien sortit morts dos o tres homes de la terra i, finalment, la multitud hauria aconseguit irrompre en la seva casa. De la mateixa manera que a la casa d'en Lluís Ramon, l'haurien buidat de mobles i els haurien cremat al carrer [22], juntament amb robes i joies [8]. Segons alguns testimonis, però, en aquell assalt el robatori hi hauria tingut un paper especialment destacat [22, 7, 8]. En una de les habitacions haurien trobat una gran quantitat de metxa [22], corda per calar foc a la pólvora [13] que, segons els segadors, l'hauria estat guardant per al rei [22]. D'acord amb el que declara un altre dels interrogats, aquella metxa no era per al rei, sinó que l'estaria guardant per armar als traïdors [13]. La casa d'en Llorenç Ronis hauria estat la darrera en ser cremada. Hi ha qui diu que, a més a més, en Llorenç Ronis hauria acabat refugiat a la Casa de la Ciutat [16].

Una versió dels fets prou diferent a la narrada fins ara assenyala que mai s'hauria consumat l'assalt a la casa d'en Llorenç Ronis. El testimoni en qüestió que sosté aquesta versió explica que mentre Ronis defensava la casa d'en Lluís Ramon, en Vicent Carmona¹⁷⁹ hauria registrat el barri de la Ribera amb els seus homes, deixant dues

¹⁷⁹ Vicent Carmona consta com a exiliat a València des de 1643, moment en què era canceller de Catalunya (VIDAL PLA, Jordi, *Guerra dels Segadors i crisi social*. Barcelona: Edicions 62, 1984, apèndix documental).

víctimes mortals fruit de la seva política de càstig. Aquest testimoni afegeix que, com a resposta a la intervenció d'en Ronis al carrer de Portaferrissa i d'en Carmona contra els segadors a la Ribera, els consellers els haurien reprès per l'excés de violència emprat a l'hora d'acabar amb l'avalot.

Segons aquesta versió, unes 600 persones, encoratjades pel posicionament del consellers contra en Ronis i en Carmona, s'haurien dirigit a la casa d'en Llorenç, on s'haurien enfrontat amb la companyia de mosqueters que, prèviament, havia defensat la casa d'en Lluís Ramon. L'assalt, però, hauria acabat en un fracàs estrepitos: del combat al carrer de l'Hospital entre la multitud i els homes d'en Llorenç Ronis n'haurien resultat uns quants segadors morts, baixes que els haurien convençut a desistir en intentar assaltar la seva casa i, per altra banda, els hauria previngut de no dirigir-se tampoc a la casa d'en Carmona [53].

D'entre els testimonis interrogats, hi ha alguns que asseguren que, en aquells moments, entre els segadors s'hi barrejava gent molt diversa més enllà dels segadors. Si fins aleshores algunes de les fonts sostenien que s'hi havia afegit molta gent de la terra, ara comencen a aparèixer mots com «brivons» o «belitres» entre les declaracions. Qui s'hauria unit als assalts a les acaballes de la revolta?

<i>Qui s'afegeix als assalts a les acaballes de la revolta?</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Brivonalla i belitres</i>	22	1
<i>Gent de la Ribera</i>	7	1

14. L'expulsió dels segadors

Dissabte, 9 de juny. Casa de la Ciutat, 7 del matí. Faltaven poques hores per a què Barcelona esdevingués l'escenari d'una batalla campal entre els segadors i els homes de Llorenç Ronis, un cavaller que havia decidit prendre la iniciativa i enfrontar l'avalot davant l'absència manifesta de les autoritats. Aquell matí, els consellers es reunien per articular una estratègia que aconseguís d'una vegada per totes foragitar els segadors i posar punt i final a la revolta. Tots els intents que fins aleshores havien protagonitzat

s'havien fonamentat en la confiança en la seva autoritat per dissuadir els assalts; intents que havien fracassat continuadament. Havien de cercar, per tant, una estratègia diferent.

El procés d'expulsió dels segadors de la ciutat de Barcelona genera algunes desavinences entre els interrogats. A grans trets, s'identifiquen 3 grans estratègies que l'haurien vehiculat: l'organització d'una host destinada a combatre els soldats reials que, encapçalada pel conseller en cap, havia d'enrolar els segadors per a què marxessin de la ciutat; l'organització d'una desfilada integrada per autoritats de diferent índole que havia de desfilat pels carrers de la ciutat de Barcelona per evidenciar que la justícia institucional havia estat recuperada; finalment, l'organització de les guàrdies per patrullar la ciutat de Barcelona. Alguns testimonis descriuen més d'una estratègia alhora, mentre que d'altres només fan referència a alguna d'elles.

<i>Estratègia d'expulsió</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Host del conseller en cap</i>	47, 13, 1, 2, 22, 85, 45, 12, 10, 56, 16, 88, 90	5
<i>Desfilada per la ciutat</i>	13, 2, 22, 46	13
<i>Organització de guàrdies</i>	85, 16, 22, 45, 10	4

Un grup important dels testimonis coincideix en assegurar que, el dissabte, els segadors s'haurien apoderat de la cavalleria reial [47, 13, 1, 22, 17, 85]. Alguns afegixen que entre els cavalls del rei també hi havia cavalls del marquès de Villafranca i de n'Álvaro de Quiñones [22]. En total, entre 300 [22] i 400 [47] animals furtats. Es tractava, en gran part, de cavalls que havien estat abandonats per genets reials com a conseqüències de les persecucions a les que els segadors els havien sotmès dies abans del Dia de Corpus a la serralada de Marina i la conca del Besòs [22].

El matí d'aquell dissabte dia 9 hauria arribat a Barcelona una notícia: després dels fets de Riudarenes,¹⁸⁰ les tropes reials seguien cremant esglésies al Principat [10, 58]. Alguns

¹⁸⁰ Després de l'assassinat de l'alguatir Monrodon a Santa Coloma de Farnés, al maig de 1640 el tercio de Leonardo Moles va cremar i destruir la vila de Riudarenes, inclosa l'església parroquial. La troballa de la custòdia socarrimada va esdevenir un dels principals arguments per part de les institucions catalanes per acusar als soldats del rei d'heretgia. De fet, dies després dels fets, el bisbe de Girona va excomunicar el tercio en qüestió (BUSQUETS, Joan, «Revolta popular i religiositat barroca: l'excomunió de l'exèrcit espanyol a la catedral de Girona en 1640», dins Ramon Alberch (et al.), *Treballs d'història: estudis de demografia, economia i societat a les comarques gironines*, Girona: Patronat Eiximenis de l'Excma. Diputació Provincial de Girona, 1976, pp. 63-87).

testimonis sostenen que la notícia que va arribar aquell dia a Barcelona no era ben bé aquesta, sinó que anunciava que els soldats estaven atacant Perpinyà [47, 22, 45, 16], mentre que d'altres, asseguren que la ciutat atacada era Girona [13, 2, 12, 16]. Alguns concreten que l'atac s'estava produint per part del tercio d'en Juan de Arce [12, 16], mentre que altres testimonis simplement afirmen que la notícia que va córrer per Barcelona aquell dissabte era que venien els enemics, sense donar cap altre detall [56].

Els consellers haurien vist l'oportunitat d'acabar amb la revolta d'una vegada per totes dirigint l'atenció dels segadors en aquesta notícia, de manera que haurien decidit que Lluís Joan de Calders, conseller en cap, partís de Barcelona per combatre els soldats del rei i donar suport a la ciutat assetjada. Qui el va acompanyar?

<i>Qui el va acompanyar?</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>El poble menut acompanyat dels barcelonins</i>	47	1
<i>Ningú</i>	13, 1	2
<i>1000 homes naturals</i>	2, 85	2
<i>Les companyies de daguers i escudellers</i>	22	1
<i>Segadors i barcelonins</i>	12, 56	2
<i>Revoltats</i>	10	1
<i>Jerònim de Pinós</i>	16	1
<i>Lluís de Peguera</i>	45	1

Segons la majoria dels testimonis, el conseller en cap s'hauria instal·lat a la veïna vila de Sant Andreu del Palomar. Abans de sortir, el Consell de Cent hauria fet una crida per a què tots els que disposessin d'un cavall seguissin. Segons una font, a canvi els haurien donats 6 reials al dia, compensació que convençut als segadors per seguir al conseller en cap [16]. Tanmateix, hi ha un altre testimoni que assegura que amb la primera crida els segadors no s'haurien mogut, sinó que haurien hagut d'esperar a una segona crida per la

qual els haurien ofert fins a 10 reials per dia per a què tots els segadors abandonessin la ciutat i es dirigissin a Sant Andreu del Palomar (22).¹⁸¹

Dos dels interrogats sostenen que, en paral·lel a l'organització de la host per part del conseller en cap, els consellers haurien enviat un síndic a buscar al governador general, Ramon de Calders, per a què participés també [45]. Segons un altre testimoni, al governador general no se'l buscava per a què organitzés una host i sortís juntament amb el conseller en cap, sinó que volien demanar-li que governés davant l'absència del virrei [85]. Al governador general, però, no se l'hauria pogut trobar enlloc [45, 85]. Com a resposta, el Consell de Cent hauria decidit enviar una carta a Pau Boquet,¹⁸² ambaixador del Consell de Cent a la Cort, informant de tot el que havia succeït aquell dia: hi incloïen, efectivament, la incompareixença del governador general, per a què ho notifiqués al rei [85].

El conseller en cap s'hauria establert a Sant Andreu dos dies per esperar que tothom acabés d'unir-se a la host [47]. Allà, però, molts testimonis asseguren que els segadors s'haurien adonat de què la sortida del conseller en cap era una estratagema per expulsar-los de la ciutat [13, 45, 12, 46] i que, de fet, el conseller tenia la intenció de tornar a entrar a Barcelona. En assabentar-se, els segadors s'haurien amotinat contra el conseller, forçant-lo a prosseguir en la marxa contra els soldats sacrílegs [13, 45, 12]. Un d'ells concreta que l'haurien amenaçat de mort, mentre que un altre assegura que els segadors haurien entrat a casa seva i haurien llançat a les flames, com havien fet amb els ministres reials, la seva hisenda i diners [56].

El conseller, pres pels segadors, hauria arribat fins a Granollers, on l'haurien rebut algunes confraries armades, que l'haurien escoltat fins a Barcelona juntament amb els cavalls usurpats del rei [13]. Segons un altre testimoni, el 10 de juny, el Consell de Cent hauria enviat a Granollers un tinent de coronel i dues persones més a salvaguardar el

¹⁸¹ Sant Andreu del Palomar era una vila propera situada al nord de la ciutat de Barcelona, des de la qual els segadors havien realitzat la seva primera entrada el dia 22 de maig de 1640. Aquell dia, havien pres un Sant Crist l'església de Sant Andreu i, envoltada amb un vel negre, l'haurien passejat pels carrers de Barcelona fins arriba a les presons reials, on haurien alliberat els presos.

¹⁸² Pau Boquet i Torroella era mercader, col·laborador directe de Pau Claris i ambaixador del Consell de Cent a la Cort (ELLIOTT, John H., *La rebelión de los catalanes. Un estudio sobre la decadencia de España (1598-1640)*. Madrid: Siglo XXI, 2014, pp. 307 i 457).

conseller en cap [85]. No tots, però, fan referència al segrest del conseller en cap per part dels segadors i ignoren l'episodi [47, 1, 22].

Els segadors, mancats d'un cap que els liderés i encesos per la traïció comesa pel conseller en cap, haurien començat a assaltar palaus i torres dels ministres reials i altres cavallers dels voltants de Barcelona [13, 47]. Un dels testimonis en concreta alguns, com el del marquès d'Espínola [47]. Un altre, n'anomena els següents: les torres d'en Ramon de Calders; la casa d'en Miquel Salbà, regent de la tresoreria, a Sant Iga al Vallès; el castell d'en Daniel de Marimon, germà de Bernardí de Marimon, a Sant Marçal; les cases a Vic d'en Miquel Joan de Granollachs¹⁸³ i d'en Lluís Descallar [41].

La segona estratègia de pacificació de la ciutat hauria estat una marxa pels carrers de Barcelona protagonitzada per autoritats de diferent índole. Aquesta estratègia de control de la ciutat és relatada per alguns testimonis juntament amb la sortida del conseller en cap direcció a Sant Andreu del Palomar [2, 13, 22]. D'altres, però, la narren ignorant la sortida del conseller en cap [46].

Si bé alguns havien sostingut que els consellers havien anat a buscar al governador general per a què participés en la host, hi ha altres testimonis que defensen que l'objectiu hauria estat, realment, organitzar una marxa pels carrers de la ciutat que acabés d'un cop per totes amb els insurrectes. Un d'ells afegeix que, en constatar que Ramon de Calders no responia a les seves responsabilitats, s'hauria fet un acte públic via notari per deixar constància de què no hi era [47, 85]. El fet hauria tingut lloc el mateix dissabte 9 de juny [4], encara que una font ho trasllada al dilluns dia 11 [22].

Seguidament, segons un dels testimonis, els consellers haurien anat a buscar al veguer, Joan Francesc de Melgar, que segons alguns dels testimonis estava amagat a l'església de Sant Francesc de Paula des de feia dies [46, 47]. Un d'ells afegeix que, en saber que el cercaven, s'hauria desplaçat de l'església a la Casa de la Ciutat, protegit per mosqueters i sostenint la vara en alt [46].

¹⁸³ La família de Miquel Joan Granollachs i Prat apareix intensament involucrada en el món de les finances de la Monarquia espanyola. Juntament amb Ramon Rubí de Marimon i Lluís Ramon, va amagar-se a l'església de Betlem el Dia de Corpus de 1640 (SIMON TARRÉS, Antoni, *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 291).

Amb el veguer a la Casa de la Ciutat, s'hauria procedit a l'organització de la desfilada a càrrec dels consellers, segons algunes veus [22, 47], i dels consellers i els diputats, segons d'altres [13]. Qui hi hauria participat?

Una versió dels fets apunta que hi haurien desfilat un conseller, un diputat i el veguer, acompanyats de molts cavallers armats i a cavall i més de 1000 homes d'arcabuseria, mercaders, escrivans i lletrats [13]. D'acord amb un altre testimoni, la desfilada hauria consistit en una companyia de mosqueters i granaders, 25 o 20 fileres de cavallers i gent il·lustrada amb garrots al coll, com el tinent general de l'esquadra de galeres de Catalunya, Berenguer d'Oms; seguidament, el conseller terç, un altre cop unes quantes files de mosqueters, més fileres de cavallers amb garrots, principalment mercaders i ciutadans i, finalment, una companyia de cavalls. Segons aquesta versió, dilluns s'hauria produït una altra desfilada formada pel conseller terç a cavall amb la noblesa de Barcelona, part a cavall i part sense, seguits de tres o quatre companyies d'arcabussers i mosqueters [2].

Resseguint la narració d'un altre testimoni, la marxa hauria anat encapçalada per la companyia de la Unió de Francesc de Sorribes,¹⁸⁴ formada per mosqueters. Al darrere, Miquel Torrelles, a cavall i amb la trompeta al davant; a continuació hi haurien seguit tots els cavallers amb el conseller terç en mig, Josep Massana, amb el cavall i amb la massa al davant. El veguer hauria anat a la dreta del conseller. Darrere aquest contingent d'autoritats, haurien seguit més cavallers i altres companyies de mosqueters, com la d'en Molins [22].

Finalment, n'hi ha que sostenen que les desfilades s'haurien perllongat fins el jurament del nou virrei, el duc de Cardona, pocs dies després.¹⁸⁵ Fins aleshores, s'haurien anat

¹⁸⁴ Francesc de Sorribes i Rovira s'havia destacat com a delegat de la Diputació del General en la negociació del pagament dels quintos amb el virrei el duc de Cardona. Va participar en la recuperació de Salses a finals de 1639. El dia 22 de maig, quan els segadors van alliberar les presons, Francesc de Tamarit es va negar a sortir si no era amb el permís virregnal. Felip de Sorribes va ser l'escarcerer major que va convèncer el diputat Tamarit de què sortís de la presó per tal d'intentar reconduir la situació. Col·laborador de Pau Claris, va participar en la batalla de Montjuïc de 1641 i, el 1645, va ser nomenat conseller de Barcelona (GÜELL, Manel; SÁRRAGA SAMPER, Pablo, «Els nobles Vila de Barcelona, a cavall entre dues guerres», *Paratge: quaderns d'estudis de genealogia, heràldica, sigil·lografia i nobiliària*, 19 (2006), p. 30).

¹⁸⁵ Enric d'Aragó (1588-1640), duc de Cardona i de Sogorb, va ser virrei de Catalunya entre 1630 i 1632, quan es substituït pel germà del rei, el cardenal infant Ferran d'Àustria. Va tornar a ser virrei entre 1633 i 1638, havent de fer front a un gran nombre de tensions entre el poder reial i el Principat, com per exemple el pagament dels quintos, la suspensió de la provisió de la clau de compte i l'inici dels allotjaments amb

produint diferents marxes formades per diferents col·lectius, principalment cavallers i mercaders [46].

Alguns testimonis identifiquen una altra persona en el seguici. Es tracta d'en Josep Novis, l'home que hauria pujat a la torre de les Puces i hauria forçat a en Francesc Barra a disparar l'artilleria contra la drassana. Josep Novis era alferes d'una de les companyies i durant aquell últim dia de la revolta, segons dos dels interrogats, hauria acompanyat al veguer en la desfilada pels carrers de Barcelona per restaurar l'ordre [68, 81].¹⁸⁶

La tercera via repressiva hauria consistit en aixecar una lleva que hauria patrullat els carrers de Barcelona. Aquells que descriuen aquesta via coincideixen en narrar-la en combinació amb l'organització de la host del conseller en cap. Un d'ells també incorpora la desfilada per la ciutat, és a dir, narra les tres estratègies. Segons un testimoni, els consellers haurien pagat entre quatre [16] i vuit [85] reials per dia a 200 homes de col·legis i confraries que haurien patrullat la ciutat nit i dia. En paral·lel, s'hauria reforçat la protecció de les portes de la ciutat de Barcelona per evitar que els segadors foragitats tornessin a entrar. A qui es va encarregar la protecció de les portes?

<i>La protecció s'encarrega a:</i>	<i>Testimonis</i>	<i>Total</i>
<i>Companyies</i>	22, 45	2
<i>25 homes a cada porta (3)</i>	85	1
<i>Noblesa</i>	10	1
<i>Mercaders (Portal de Mar) i cavallers (la resta)</i>	16	1

l'entrada de França a la Guerra dels Trenta Anys el 1635. El 1638 va ser substituït pel comte de Santa Coloma, però en ser assassinat, va tornar a ocupar el càrrec fins el juliol de 1640, quan va morir a Perpinyà. Catalina Fernández de Córdoba-Figueroa, la seva dona, va tenir un paper destacat durant la Guerra dels Segadors, actuant com a intermediària entre les institucions catalanes i la Cort durant el seu confinament a Barcelona («Enric d'Aragó-Cardona-Córdoba i Enríquez de Cabrera», Gran Enciclopèdia Catalana (en línia: <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0220275.xml>) [data de consulta: juliol de 2018]; MOLAS RIBALTA, Pere, «La Duquesa de Cardona en 1640», *Cuadernos de Historia Moderna*, 29 (2004), pp. 133-143).

¹⁸⁶ El 3 d'agost de 1640, dia en què García Gil Manrique jurava el càrrec de virrei, els consellers van ordenar el seu empresonament perquè diverses persones l'havien identificat com el responsable de disparar l'artilleria contra la galera. La notícia de la seva detenció, no obstant, va desencadenar un avalot que amenaçava amb trencar les presons per alliberar-lo. La por a què la multitud tornés a perseguir i assassinar als ministres reials va fer que finalment el virrei autoritzés el seu alliberament (CORTEGUERA, Luis R., *Per al bé comú: la política popular a Barcelona, 1580-1640*, Vic: Eumo, 2005, p. 245).

Finalment, els segadors són expulsats de la ciutat. Però les violències seguien als afores de Barcelona i, de fet, els avalots començaven a estendre's per la resta de viles i ciutats de Catalunya. Durant els dies següents, els consellers revisarien tots els desperfectes ocorreguts durant aquell cap de setmana. La seguretat a les muralles seguia reforçada i començava a restaurar-se la normalitat als carrers de Barcelona. Una notícia, però, recorreria les tavernes de la ciutat i acabaria arribant a les oïdes de les autoritats: els segadors tenien clar que el dia de Sant Joan tornarien a entrar i acabarien de cremar tot allò que els havien impedit.

15. Conclusions

Al llarg d'aquest metarelat hem pogut aproximar-nos a tots aquelles fets ocorreguts durant el Dia de Corpus Christi de 1640 a Barcelona que van generar debat, polèmica o desavinences entre els autors dels textos. També, aquells que, destacats i de gran impacte durant la jornada per alguns, són silenciats i oblidats com si no haguessin ocorregut per d'altres. Resumeixo a continuació, els principals elements en disputa en la descripció dels fets.

El fet desencadenant de la revolta ja comença presentant una gran discrepància, principalment, al voltant de la identitat de l'agressor del carrer Ample, que variaria entre múltiples hipòtesis entre les que es trobarien un menestral, un home de les guàrdies, un soldat o un criat de l'alguatir Monrodon. De la mateixa manera, la identitat de la víctima també genera debat, així com la seqüència dels fets.

Per altra banda, l'arribada dels segadors al pla de Sant Francesc i tots els episodis que tenen lloc en aquell indret també susciten desavinences entre els textos: qui són els primers en disparar, els homes de les guardes del palau o els segadors? El segadors, aconseguen calar foc al palau o mai van arribar fer-ho? Fins i tot, disposem de testimonis que assegurin que el palau hauria estat assaltat. Quins van ser els càntics que proclamaven davant el palau: aquells que clamaven en defensa del rei o de la terra? Per últim, existeix una gran i evident discrepància sobre quines van ser les autoritats que van aconseguir reduir als segadors i apartar-los del palau del virrei: consellers, diputats o autoritats religioses?

En termes generals, el paper que les autoritats catalanes (consellers i diputats) van desenvolupar durant la revolta és un dels aspectes que més controvèrsia genera. Es disposa de testimonis que descriuen unes autoritats plenament entregades en la repressió de l'avalot, mentre que d'altres no fan referència a les accions protagonitzades per aquests o argumenten que el seu posicionament hauria estat més aviat permissiu vers els segadors.

Després d'elaborar el metarelat, resulta impossible establir un llistat ordenat cronològicament de les cases dels ministres reials que van ser assaltades, doncs les versions sobre quines van ser les víctimes i quan van patir la ira dels jornalers són múltiples i contradictòries. De la mateixa manera, les descripcions sobre les pràctiques de violència protagonitzades pels segadors són massa divergents. Per exemple, alguns defensen aferrissadament que els segadors cremaven tot allò que llançaven per les finestres de les cases dels ministres reials, mentre que d'altres ho neguen asseverant que l'únic que feien era saquejar i robar el que trobaven.

En aquest sentit, crida l'atenció l'èmfasi que feien alguns testimonis en detallar que, d'entre els objectes cremats, no hi llançaven a la pira les imatges religioses, quan d'altres textos asseguren que els segadors irrompien als convents i les esglésies disparant contra les imatges sagrades.

No s'ha pogut identificar quin va ser l'entorn personal que va fer costat al virrei en el perillós trajecte del palau a la drassana, de la mateixa manera que tampoc s'ha pogut determinar el responsable de les decisions que va acabar prenent el virrei: qui li va dir que la drassana era el millor indret per amagar-se? I per què va trigar tant en intentar embarcar-se en la galera del duc de Tursi? Per últim: qui el va deixar a la seva sort en el moment de major tensió del dia?

La mort del virrei és l'episodi que de més versions disposa. De fet, es podria dir que cadascun dels testimonis assegura haver vist una cosa diferent. La divergència en les versions arriba al punt que alguns diuen que va ser apunyalat vilment, mentre que d'altres atribueixen la seva mort a una simple caiguda.

Per últim, hi ha una sèrie d'episodis que considero prou notables i que són oblidats massa sovint per alguns dels testimonis com per generar certes preguntes, com per exemple: la desfilada protagonitzada pels segadors a través de l'itinerari de la processó de Corpus Christi, l'assassinat amb extrema violència de na Calveta, així com la permanent recerca per part dels segadors d'unes ganivetes amb les que, segons deien, s'havia de perpetrar

un degollament universal. També, i en relació a aquest últim episodi, la troballa d'unes sagetes que havien de salvar a tots els que la duguessin de l'esmentat degollament.

En definitiva, estem davant d'una revolta escrita i descrita a moltes veus; estem davant d'una revolta polifònica.

Una cartografia de la revolta

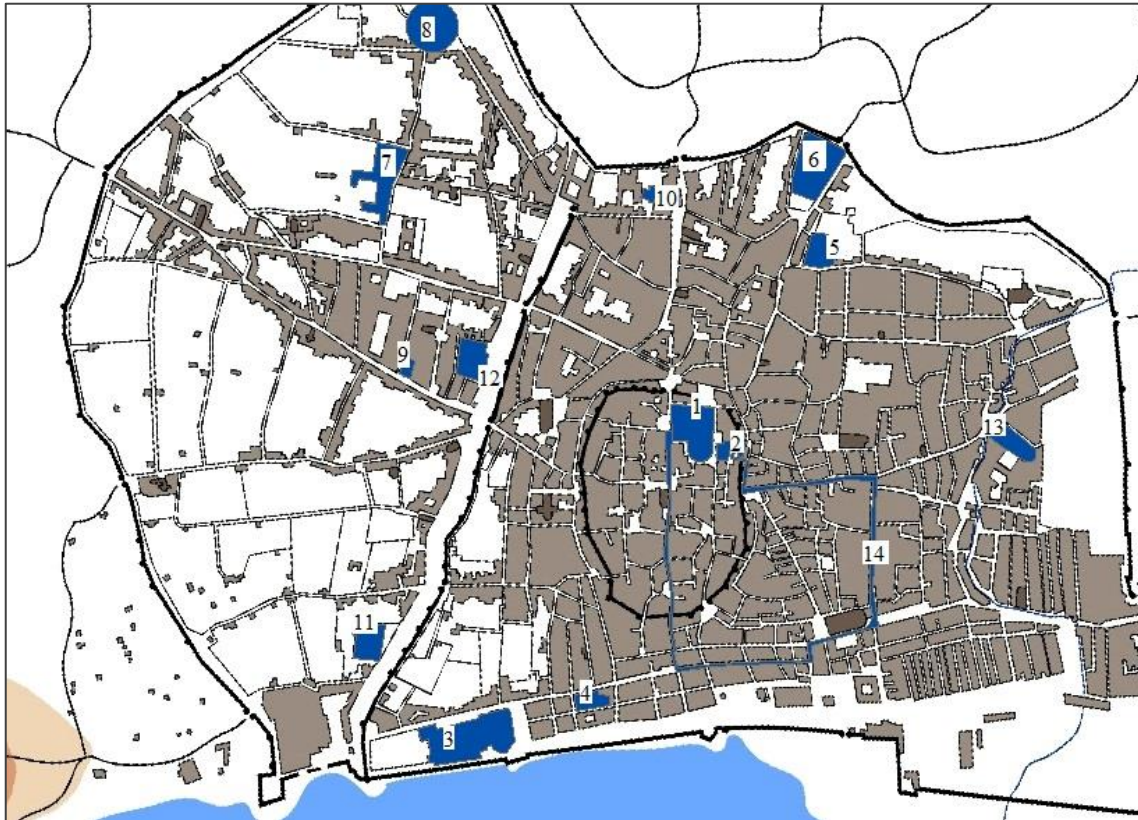
Mapa n. 3. Ubicació dels principals carrers, portals, baluards, barris i edificis institucionals de Barcelona on s'hi desenvolupen els fets del Dia de Corpus.

Font: elaboració pròpia.

1. Carrer Ample	12. Porta Ferrissa
2. La Rambla	13. Muralla de Sant Francesc
3. Casa de la Ciutat	14. Portal de l'Àngel
4. Casa de la Diputació	15. Carrer de Santa Anna
5. Drassana	16. Carrer dels Tallers
6. Baluard de Santa Eulàlia i torre de les Puces	17. Portal de Sant Sever
7. Hospital de la Santa Creu	18. Portal dels Tallers
8. El Pedró	19. Carrer del Vidre
9. Portal de Sant Antoni	20. Carrer Nou
10. Baluard del Rei	21. Cap de Creus
11. Pla de Sant Francesc	22. Carrer de les Carretes
	23. Barri de la Ribera

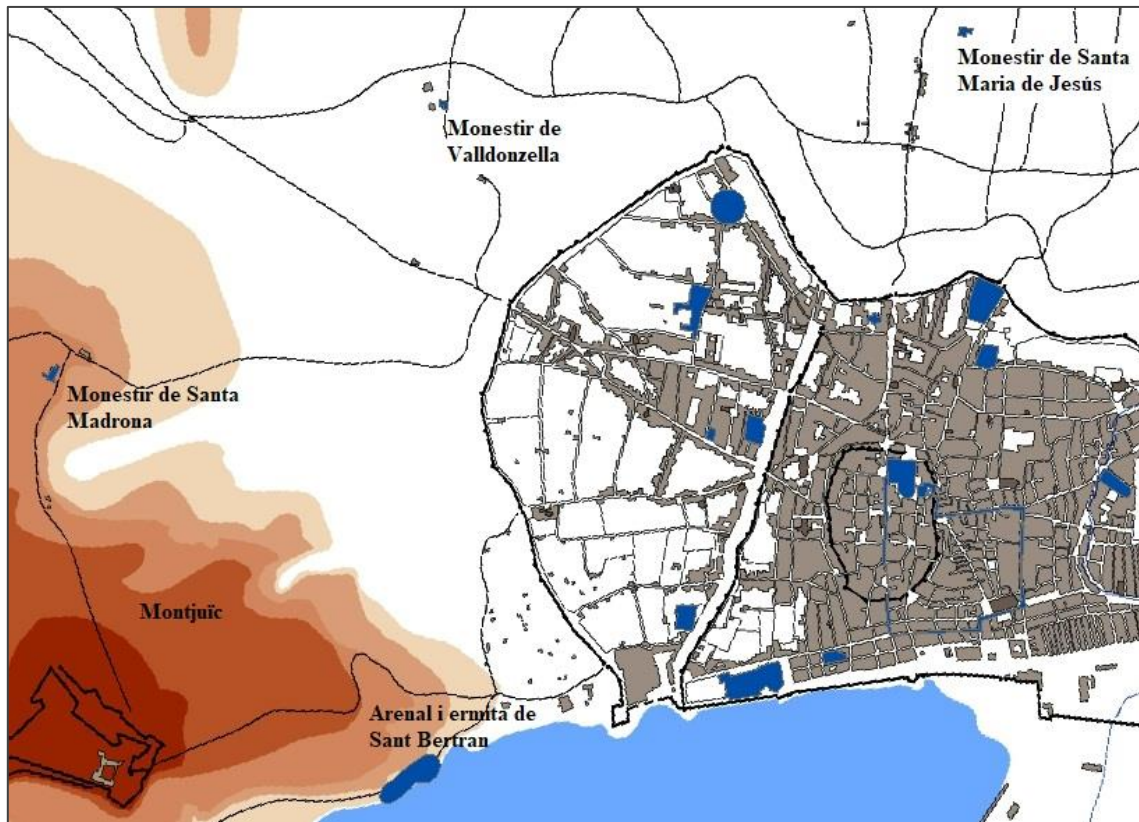
Mapa n. 4. Ubicació dels principals edificis i espais de caràcter religiós a l'interior de Barcelona on s'hi desenvolupen els fets del Dia de Corpus.

Font: elaboració pròpia.

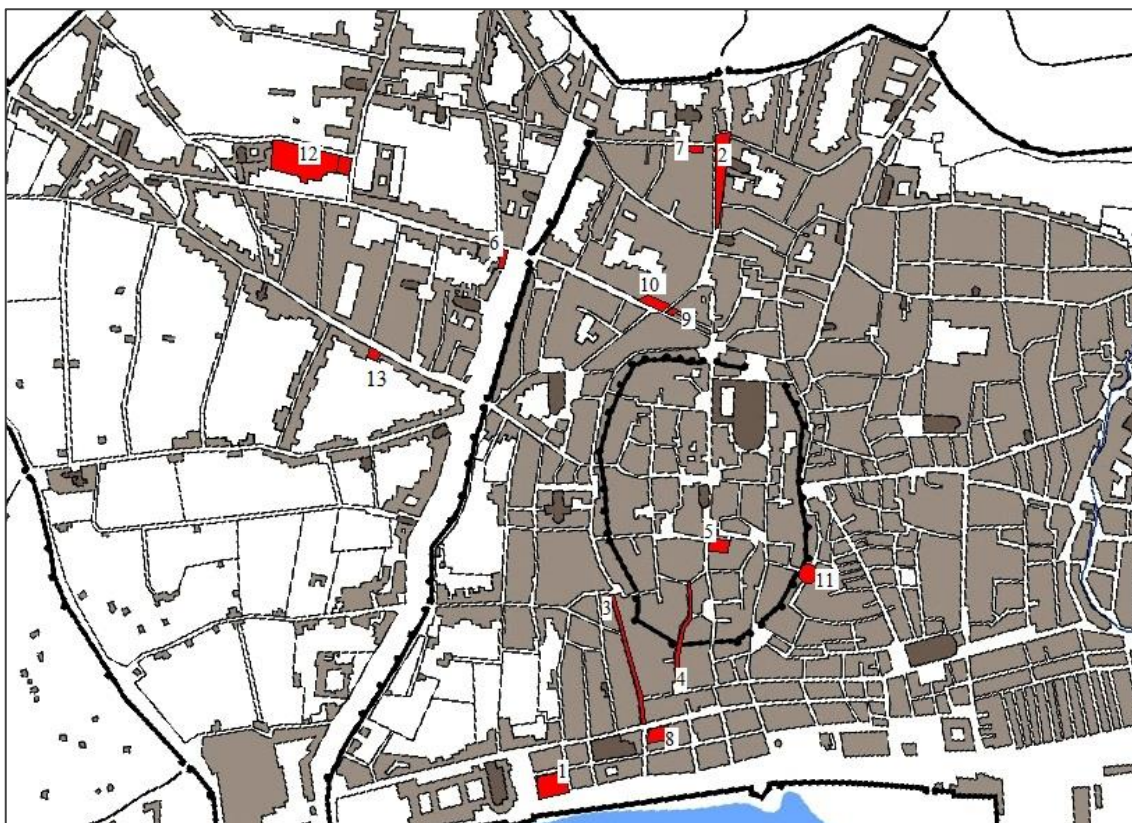
1. Catedral
2. Tribunal del Sant Ofici
3. Convent de Sant Francesc
4. Església de la Mercè
5. Convent de Sant Francesc de Paula
6. Convent de Santa Maria de Jonqueres
7. Convent de la Mare de Déu dels Àngels
8. Convent de Jesús Maria
9. Capella de l'Àngel Custodi
10. Convent de Santa Anna
11. Convent de Santa Mònica
12. Convent de Sant Josep
13. Convent de Sant Agustí
14. Itinerari de la processó de Corpus

Mapa n. 5. Ubicació dels principals edificis i espais de caràcter religiós a l'exterior de Barcelona on s'hi desenvolupen els fets del Dia de Corpus.

Font: elaboració pròpia.

Mapa n. 6. Ubicació dels palaus, cases i allotjaments dels ministres reials a Barcelona que són assaltats durant el Dia de Corpus.

Font: elaboració pròpia.

1. Palau del virrei
2. Casa d'en Guerau Guardiola (plaça de Santa Anna)
3. Casa d'en Felip Vinyes (carrer de la Carnisseria d'en Sorts)
4. Casa d'en Rafael Puig (davallada dels Lleons)
5. Casa d'en Jaume Mir (església de Sant Just)
6. Casa d'en Gabriel Berart (La Rambla)
7. Cotxeres del marquès de Vilafranca (carrer de Santa Anna)
8. Casa d'en Monrodon (carrer Ample)
9. Casa d'en Lluís Ramon (carrer de la Portaferrissa)
10. Allotjament del marquès d'Aitona (carrer de la Portaferrissa)
11. Casa d'en Josep Massó (plaça Bassea)
12. Allotjament del marquès de Vilafranca (hort del comte de Vallfogona)
13. Casa d'en Llorenç Ronis (carrer de l'Hospital)

Taula de referències numèriques

Ref.	Autor	Títol	Tipologia (i/m)	Data
1	Consell de Cent	<i>Manual de Novells Ardits</i>	Dietaris (m)	1640
2	Diputació del General	<i>Dietari de la Diputació del General</i>	Dietaris (m)	1640
3	García Gil Manrique	<i>Carta al rei</i>	Cartes no publicades (m)	7 juny 1640
4	Pau Duran	<i>Carta al rei</i>	Cartes no publicades (m)	7 juny 1640
5	Consell de Cent	<i>Carta al rei</i>	Cartes no publicades (m)	8 juny 1640
6	Bartomeu Llorenç	<i>Dietari</i>	Diaris i cròniques (m)	8 juny 1640
7	Esteve Fenoll	<i>Carta a Pedro Fons (provincial jesuïta de la C. d'Aragó)</i>	Cartes no publicades (m)	9 juny 1640
8	Ramon de Calders i de Ferran	<i>Carta al rei</i>	Cartes no publicades (m)	10 juny 1640
9	Felip Vinyes	<i>Carta al secretari Pedro Villanueva</i>	Cartes no publicades (m)	11 juny 1640
10	Sebastián González	<i>Carta a Rafael Pereyra</i>	Cartes no publicades (m)	12 juny 1640
11	Magí Esteve	<i>Informe de Consell de Cent</i>	Informe (m)	12 juny 1640
12	Francesc de Melgar	<i>Carta al rei</i>	Cartes no publicades (m)	15 juny 1640
13	Pau del Rosso	<i>Relación de lo sucedido en Barcelona desde 7 de junio deste presenta año de 1640 hasta el 19 del dicho</i>	Relacions (m)	19 juny 1640

14	Jacint Valonga (trametent la declaració d'en Santiago Domínguez de la Mora)	<i>Carta al rei</i>	Cartes no publicades (m)	21 juny 1640
15	Anònim	<i>Al Principado de Cathalunya</i>	Escrits polítics (m)	25 juny 1640
16	Anònim	<i>Relación de lo sucedido en Barcelona el Dia de Corpus Christi y los días siguientes</i>	Relacions (m)	27 juny 1640
17	Joan Guàrdia	<i>Diari</i>	Diaris i cròniques (m)	1640
18	Pere Pasqual	<i>Diari</i>	Diaris i cròniques (m)	1640
19	Catedral de Barcelona	<i>Exemplària</i>	Dietaris (m)	1640
20	Jeroni de Real	<i>Crònica</i>	Diaris i cròniques (m)	1640
21	Federico Spatafora Rufo	<i>Relación que ynbió [...] capitán de coraças por su Magestad en los exércitos de Cataluña de los motines y revolturas de los catalanes</i>	Relacions (m)	Juny 1640
22	Miquel Parets	<i>Crònica</i>	Diaris i cròniques (m)	1640
23	Anònim	<i>Relación verdadera de algunos casos, que han sucedido en el Principado de Cathaluña</i>	Relacions (i)	Juliol 1640
24	Diputació del General	<i>Dietari de la Junta General de Braços</i>	Dietaris (m)	10 setembre 1640

25	Diputació del General	<i>Proposició feta per los molt illustres senyors diputats del General</i>	Escrits polítics (i)	10 setembre 1640
26	Alonso Guillén de la Carrera	<i>La Justificació Real</i>	Escrits polítics (i)	Octubre 1640
27	Gaspar Sala	<i>Proclamación Católica</i>	Escrits polítics (i)	13 octubre 1640
28	Anònim	<i>Por qué, para qué</i>	Escrits polítics (i)	27 octubre 1640
29	Adam de la Parra	<i>Súplica de la muy noble y muy leal ciudad de Tortosa</i>	Escrits polítics (i)	Tardor 1640
30	Francesc Martí Viladamor	<i>Apoyos a la verdad catalana</i>	Escrits polítics (i)	18 desembre 1640
31	Francesc Martí Viladamor	<i>Noticia Universal de Cataluña</i>	Escrits polítics (i)	21 desembre 1640
32	Alexandre Ros	<i>La estrecha amistad que professamos</i>	Escrits polítics (i)	7 gener 1641
33	Josep Fontanella	<i>El inventor de la culpa cuya hermosura fue tanta</i>	Relacions (i)	23 maig 1641
34	Antoni Marquès	<i>Cataluña defendida de sus émulos</i>	Escrits polítics (i)	1641
35	Josep Sarroca	<i>Política del comte d'Olivares, contra política de Cathaluña</i>	Escrits polítics (i)	1641
36	Martín de Langa Ciego	<i>Relación, muy verdadera, de las crueldades e imposicions del Conde Duque</i>	Relacions (i)	1641
37	Francisco de Rioja	<i>Aristarco</i>	Escrits polítics (i)	Juliol 1641
39	Anònim	<i>Sucesos de Cataluña desde su conmocion</i>	Relacions (m)	1641

		<i>hasta el 25 de julio de 1641</i>		
41	Felip Vinyes	<i>Desengaño de los inquietos y amotinados de Cataluña 1640-1641</i>	Escrits polítics (m)	1641
43	Joan Francesc Ferrer	<i>Dietari dels successos de 1640-1641</i>	Diaris i cròniques (m)	1641
44	José Pellicer de Tovar	<i>Idea del Principado de Cataluña</i>	Escrits polítics (i)	1642
45	Ramon Rubí de Marimon	<i>Relación del lebantamiento de Cataluña 1640-1642</i>	Relacions (m)	1642
46	Albert Tormé i Liori	<i>Miscellaneous históricos y políticos</i>	Històries i annals (m)	1643
47	Luca Assarino	<i>Delle rivoluzioni di Catalogna</i>	Històries i annals (i)	1644
48	Francisco Vopis	<i>Ingenuidad catalana coronada de lilios</i>	Escrits polítics (i)	1644
49	Francisco Manuel de Melo	<i>Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña</i>	Històries i annals (i)	1645
51	Alexandre Ros	<i>Cataluña desengañada</i>	Escrits polítics (i)	1646
52	Magí Sivillà	<i>Historia general del Principado de Cataluña, condados de Rossellón y Cerdaña</i>	Històries i annals (m)	1648
53	Francesc Pasqual de Panno	<i>Motines de Cataluña desde el año 1622</i>	Històries i annals (m)	1648
54	Gaspar Roig Jalpí	<i>Epítome histórico de la Muy Ilustre Ciudad de Manresa</i>	Històries i annals (i)	1692

55	Comte Maiolino Bisaccioni	<i>Historia delle Guerre Civili di questi ultimi tempo</i>	Històries i annals (i)	1652
56	Matías de Novoa	<i>Historia general del Rey de las Españas don Phelipe Quarto</i>	Històries i annals (m)	-
57	Anònim	<i>Narración de lo cierto y verdadero sucedido en Cataluña</i>	Relacions (m)	-
58	Anònim	<i>Entrada de los segadores en Barcelona y muerte del Virrey</i>	Relacions (m)	-
59	Anònim	<i>Principios de la alteración y rebelión de Cataluña y muerte del virrey conde de Santa Coloma</i>	Relacions (m)	-
60-84	Consell de Cent	<i>Informe dels síndics de Barcelona</i>	Informe (m)	8 – 19 juny 1640
85	Esteve Gelabert i Bruniquer	<i>Ceremonial dels Magnífichs Consellers y regiment de la ciutat de Barcelon</i>	Diaris i cròniques (m)	8 juny 1640
86	Charles Sorel	<i>La deffence des catalans</i>	Escrits polítics (i)	1642
88	Giovanni Battista Birago Avogadro	<i>Le sollevationi di stato</i>	Històries i annals (i)	1653
89	Vittorio Siri	<i>Il mercurio</i>	Històries i annals (i)	1644
90	Giovanni Battista Birago Avogadro	<i>Turbulenze di Europa</i>	Històries i annals (i)	1654
91	Vittorio Siri	<i>Memorie reconditte</i>	Històries i annals (i)	1679

92	Narcís Feliu de la Penya	<i>Anales de Cataluña</i>	Històries i annals (i)	1709
93	Hiob Ludolff	<i>Allgemeine Schau-Bühne der Welt</i>	Històries i annals (i)	1701

II. Una genealogia de textos

L'autoria i la intertextualitat de les narracions

«La verdad es la que dicta, yo quien escribe:
suyas son las razones, más las letras».

Francisco Manuel de Melo (1645)¹⁸⁷

En aquest bloc ens desplaçem de l'estrat del relat (personatges, escenaris i fets) al dels narradors. L'objectiu, en primer terme, és conèixer la intertextualitat de les narracions, és a dir, les relacions que poden establir-se entre elles i el grau d'influència que van exercir en l'elaboració d'altres textos sobre els fets del Dia de Corpus, escrit o publicats durant la Guerra dels Segadors. Si bé al bloc anterior he pogut demostrar l'existència d'un intens debat al voltant de la interpretació dels fets ocorreguts, el propòsit d'aquest apartat és identificar les versions que més influència van tenir entre els autors, així com el procés de selecció de la informació en l'articulació de cada narració. Vull, de fet, traçar una genealogia de textos que permeti identificar la circulació dels mateixos a partir d'una anàlisi textual comparada. En definitiva, aspiro a conèixer quines van ser les fonts dels autors a l'hora de representar textualment el dia de l'assassinat del comte de Santa Coloma.

En segon terme, també analitzaré l'autoria, comentant breument les circumstàncies vitals en les que cada autor va escriure el seu text, la trajectòria política i l'extracció social. Serà inevitable, doncs, analitzar tanmateix els continguts de les obres comentades, ja sigui per identificar de forma comparada la intertextualitat, com per posar de manifest el posicionament de l'autor i la perspectiva des de la que analitza els fets.

L'anàlisi s'ha realitzat de forma cronològica: començo aproximant-me als textos redactats immediatament després de l'assassinat de virrei, fonamentalment cartes i relacions del

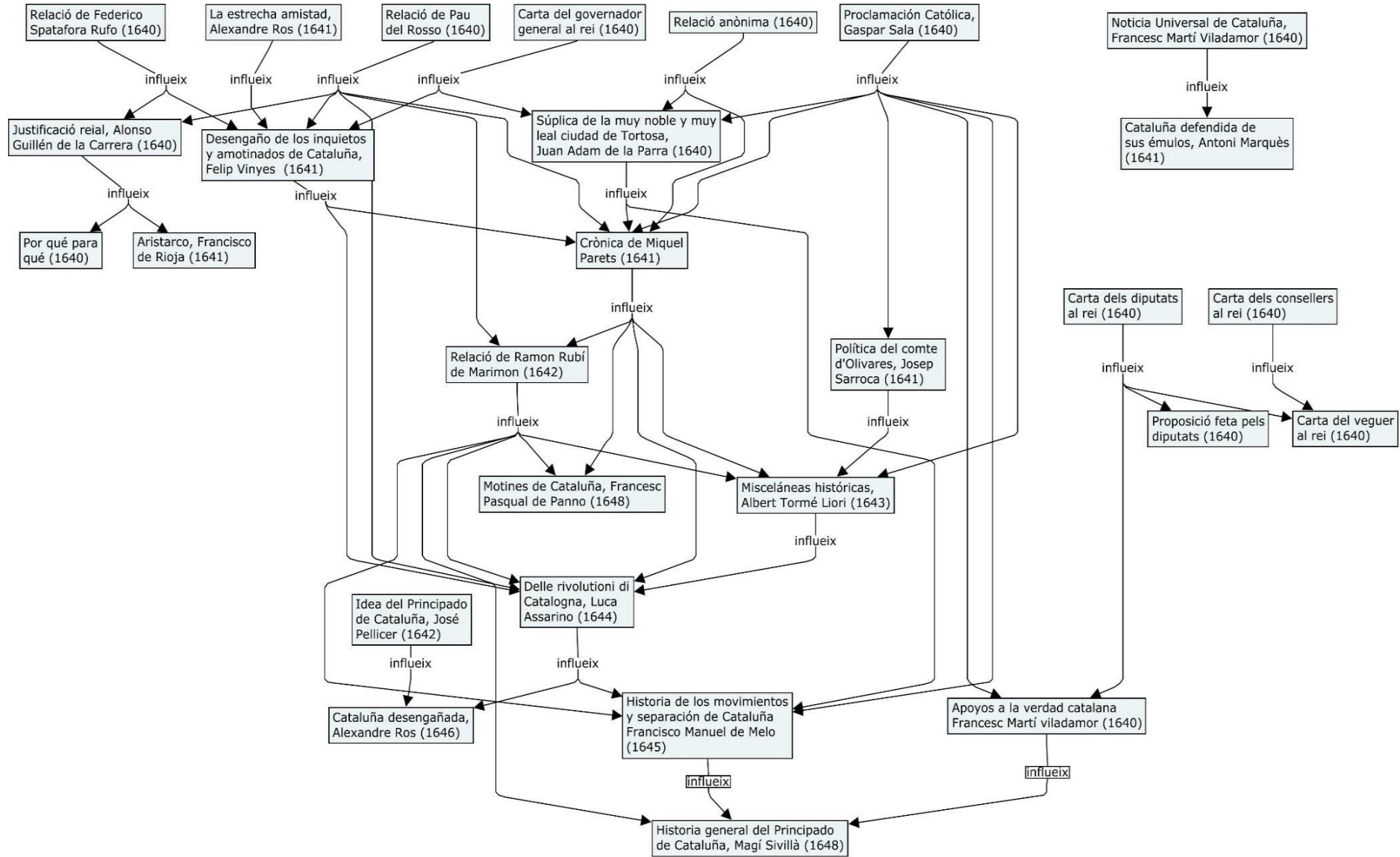
¹⁸⁷ MELO, Francisco Manuel de, *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña*, ed. Joan Estruch, Madrid: Castalia, 1996, p. 72, § 5.

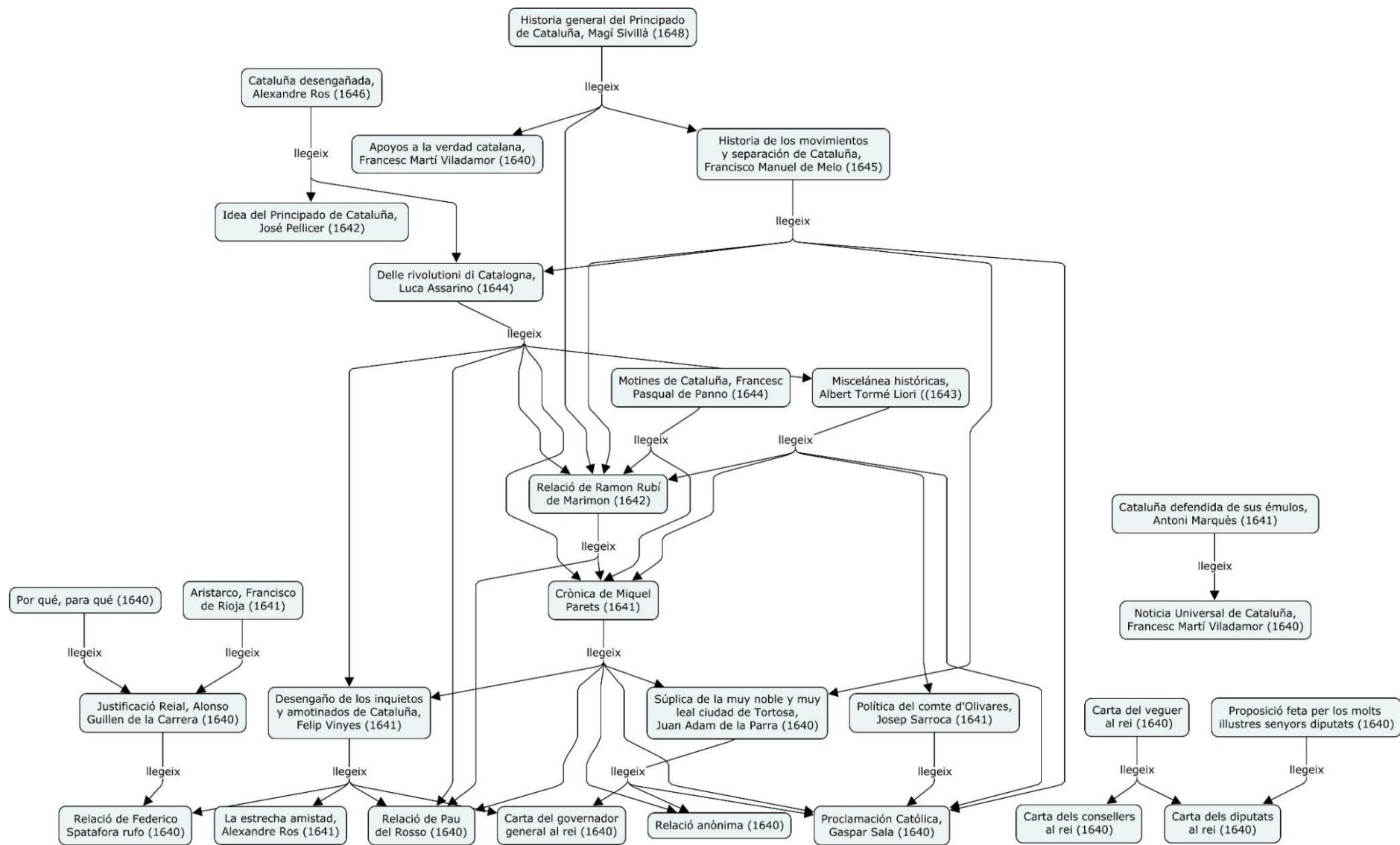
succés, per incorporar, a partir de la tardor de 1640, els impresos, principalment escrits polítics i històries, però també altres manuscrits com diaris i cròniques, fins l'any 1652.

Adjunto, a continuació, la genealogia de textos en dos formats. Un mapa conceptual que posa focus d'atenció en els textos *llegits* per cada autor per a elaborar el seu relat sobre els fets del Dia de Corpus i un altre centrant-nos en els textos que van *influir* en cada autor. En definitiva, es tracta del mateix mapa conceptual, però exposat des de dues perspectives diferents.

En aquesta genealogia, però, i com comprovarà el lector, no s'hi representen tots els textos del corpus documental compresos entre 1640 i 1652 i que, de fet, he emprat per l'elaboració del primer bloc. Amb la voluntat de facilitar la comprensió de la genealogia, he deixat únicament aquells textos que constitueixen part relacional de la mateixa, eliminant aquells altres que quedaven isolats i, lluny de contribuir al mapa, dificultaven la seva visualització. És a dir, aquelles obres que he vist que no tenien major recorregut que elles mateixes, han estat eliminades de la genealogia per facilitar la lectura de la mateixa. Les pàgines que segueixen als mapes conceptuals i que configuren el segon bloc de la tesi són el comentari exhaustiu d'aquesta genealogia de textos.

Figura n. 5. Relacions d'intertextualitat entre les narracions (1640-1652). Font: elaboració pròpia.

1. Les primeres missives i relacions del succés

En aquest capítol comentaré les cartes enviades al rei pels consellers i diputats, el governador general de Catalunya i el veguer de Barcelona i les relacions escrites per Pau del Rosso, degà de la catedral de Barcelona, i Federico Spatafora Rufo, capità de l'exèrcit reial a Catalunya. Totes elles redactades el més de juny, sotmeses a una forta tensió interpretativa i, en alguns casos, cabdals en la construcció textual dels fets com es veurà més endavant.

1.1. Cartes direcció a la Cort

El dia després de la mort del virrei, el 8 de juny, van sortir de Barcelona direcció a la Cort les missives de les dues grans institucions del Principat. La Diputació del General i el Consell de Cent enviaven les seves cartes al monarca relatant el que havia succeït a la ciutat el dia anterior. Dues versions que, a tenor del seu contingut, van ser consensuades, no tant en el desenvolupament dels fets (que també), sinó en el missatge que volien comunicar al rei:

- I. la ciutat estava sota control gràcies als diputats i consellers
- II. el malestar dels segadors era conseqüència del mal govern d'Olivares

L'objectiu de la carta dels diputats,¹⁸⁸ escrita sobre les 11 del matí, és transmetre tranquil·litat malgrat la tragèdia que en ella s'hi comunica. La missiva comença recordant el missatge que Felip IV havia fet arribar als diputats tot just el dia anterior, en el que el monarca hi expressava la seva plena confiança en ells per resoldre la crisi que estava vivint el Principat en relació als allotjaments. Un acte de confiança que, després dels fets del 22 de maig quan un grup de segadors havia alliberat al diputat Tamarit, ha estat interpretat per part d'alguns historiadors com el producte d'una estratègia de dissimulació política mentre s'organitzava la repressió.¹⁸⁹

Els diputats volien que el rei continués mantenint la confiança en les institucions catalanes, de manera que havien de presentar una missiva que demostrés que Barcelona

¹⁸⁸ Faig servir la carta reproduïda al Dietari de la Diputació del General: *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, dir. Josep Maria Sans Travé, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1999, vol. 5, pp. 1030-1038. A partir d'ara, referenciat com a *DGC*.

¹⁸⁹ SIMON TARRÉS, Antoni, *1640*, Barcelona: Rafael Dalmeu editor, 2019, pp. 183-191.

estava sota control, les armes del costat de la monarquia, els segadors expulsats de la ciutat i la fidelitat a la corona més ferma que mai. És per això que la carta esdevé una mena de llistat de totes les accions executades pels diputats durant la revolta per intentar salvar al virrei. Una mena de llistat de serveis a la corona que pretenia justificar el paper de la Diputació del General en aquell fatídic dia. Alguns exemples són: la intervenció dels diputats desfilant consistorialment i amb maces altes al pla de Sant Francesc en el moment en què els segadors es congreguen davant el palau del virrei; l'acompanyament el virrei a la drassana per a què s'embarqués; o el retorn a la drassana hores més tard per confirmar que els disturbis s'havien assossegat. Després d'aquesta aparent calma, cap a les 7 de la tarda, els diputats són notificats que el virrei havia estat trobat mort prop de Montjuic malgrat tots els esforços que havien fet per salvar-li la vida.

En el relat dels diputats, el paper dels segadors queda reduït a un segon pla i les accions de violència són totalment obviades. En termes narratius, la seva presència a Barcelona es redueix a ser l'evidència que constata el mal govern del comte duc.

A la carta dels consellers,¹⁹⁰ de la mateixa manera que a la dels diputats, s'ofereix una versió edulcorada del fets que havien tingut lloc a Barcelona, en la que l'acció dels segadors queda esvaïda per una activa participació dels consellers, juntament amb els diputats i el bisbe d'Urgell, en la defensa del virrei. Una carta que busca justificar el paper que els consellers havien tingut durant el Dia de Corpus i que, de la mateixa manera que havien fet els diputats, provava la seva fidelitat al rei. Per exemple, la carta fa èmfasi en l'emplaçament de tres companyies protegint el palau del virrei, l'assistència al virrei a la drassana quan hi arriba l'avalot, la cura del cadàver del virrei un cop transportat a la Mercè així com la protecció del patrimoni reial custodiat pel governador general. Aquests episodis són, en definitiva, els principals temes que articulen la carta que els consellers van enviar al rei.

La carta finalitza esperant «que los efectes que en esta occassió avem obrat atenent al major servey de V[ostra] M[agestat] tingan gràcia devant sos reals ulls [...]», però recordant, ahora, que «estas son s[enyor] las cosas y desditxas que han succehit en esta

¹⁹⁰ Faig servir la carta reproduïda al dietari del Consell de Cent: *MNA*, vol. XXVII, pp. 485-487.

fidelíssima ciutat de V[ostra] M[agestat] que han dat nova causa a la afflictió tenim de la crema de las Iglesias de Riu de Arenes y de Montyró». ¹⁹¹

Tant la carta dels diputats con la dels consellers són documents curosament redactats. Totes les paraules estan mesurades i triades al detall. De fet, Esteve Gelabert Bruniquer explica a les seves rúbriques que el 8 de juny, dia en què van redactar la carta, els consellers van compartir públicament amb tot el Consell de Cent el contingut d'aquesta per a què fos aprovada. L'acte, però, es va veure interromput momentàniament perquè va arribar l'avís al ple de què els segadors estaven assaltant la casa d'en Rafael Puig. ¹⁹²

El dissabte 10 de juny, tres dies després de la mort del virrei, s'envia la següent carta dirigida al monarca. Es tracta de la missiva redactada per Ramon de Calders i de Ferran, senyor de les baronies de Segur i de Pierola i, des de 1639, governador general de Catalunya. El 1640 havia participat en l'incendi de Santa Coloma de Farnés i, al maig, va poder escapar de l'avalot popular que havia esclatat a Girona. ¹⁹³

Després de l'assassinat de l'alguatir Monrodon, els incendis de Santa Coloma de Farnés i Riudarenes van posar en alerta la ciutat de Girona, on pocs dies abans havia estat excomunicat el tercio de Leonardo Moles. Pagesos de tot l'Empordà es van mobilitzar contra els tercios, que fugien des de la Selva direcció a Blanes. Davant la tensa situació, Girona va tancar les muralles i els ministres que hi van romandre a l'interior (entre ells, el governador general) van haver d'ocultar-se de la revolta popular. ¹⁹⁴

El 7 de juny, ja a Barcelona, Ramon de Calders destaca per la seva absència. Novament s'havia amagat, havent de ser el veguer qui, com a màxima autoritat reial a la ciutat en aquell moment, assumeixi les seves responsabilitats. Ramon de Calders va exiliar-se a Madrid, on va ser nomenat conseller de guerra i cavaller de l'ordre de Calatrava el 1643. ¹⁹⁵

¹⁹¹ «Carta dels consellers al rei», dins *MNA*, vol XXVII, pp. 486 i 487.

¹⁹² GELABERT BRUNIQUER, Esteve, *Ceremonial dels Magnífichs Consellers y regiment de la ciutat de Barcelona*, Barcelona: Impremta d'Henrich y Companyia, 1913, vol. II, cap. XXXVI.

¹⁹³ BUSQUETS, Joan, «De la revolta a la guerra de Catalunya (1640-1641). Correspondència entre Pau Claris i la Ciutat de Girona», *Estudi general: Revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona*, 1 (1981), p. 151.

¹⁹⁴ TORRES SANS, Xavier, *La Guerra dels Segadors*, Vic: Eumo Editorial, 2006, pp. 68-73.

¹⁹⁵ SIMON TARRÉS, Antoni (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, p. 255.

La carta¹⁹⁶ que Ramon de Calders envia al rei el diumenge 10 de juny comença revivint el drama que havia viscut a Girona. Al passar a relatar els fets del Dia de Corpus, el governador general es recrea en els assalts i la violència perpetrada pels segadors, però, sobretot, en la incapacitat dels consellers de resoldre la situació. La carta constitueix, en sí, un dels primers llistats dels assalts executats pels revoltats. En certa manera, el protagonisme, en aquesta ocasió, l'ocupen els segadors i no les autoritats com havia succeït a les missives fins aleshores escrites.

En aquest sentit, la carta d'en Ramon de Calders afegeix força nova informació, com per exemple, l'assalt al convent de Santa Madrona on van ser assassinats sis cavallers, la desfilada dels segadors pels carrers de Barcelona portant un rellotge amb forma de mico o l'assassinat de na Calveta, una tavernera víctima de la fúria de la multitud. Informació que fins aleshores cap missiva havia esmentat i que ara era exposada de forma prolíxa.

La carta del governador general presenta uns consellers irresponsables que malaconsellen al virrei. Segons l'autor de la missiva, haurien estat ells els que li van proposar que el millor que podia fer en aquell moment era, lluny d'enfrontar-se a l'avalot, abandonar la ciutat malgrat les conseqüències que aquesta decisió podia tenir en termes polítics. De fet, mentre que els consellers havien detallat a la seva missiva al rei totes les accions que havien protagonitzat en la defensa del virrei, la demanda d'abandonar Barcelona és, d'acord en Ramon de Calders, l'única decisió encapçalada per les autoritats municipals que va transcendir aquell dia.

El divendres 15 de juny, vuit dies després de la mort del virrei, Joan Francesc de Melgar, veguer de la ciutat de Barcelona des del 10 de setembre de 1639, escriu una carta al rei informant del succeït.¹⁹⁷ Per incompareixença del governador general, en Joan Francesc de Melgar va assumir les seves competències a petició del Consell de Cent i va formar part de la comitiva que va aconseguir reprimir l'avalot aquell cap de setmana.

L'historiador Eulogio Zudaire explica que després de l'entrada dels segadors el dia 7 de juny, el veguer havia esdevingut un titella a mans del Consell de Cent.¹⁹⁸ Aquesta tesi, de

¹⁹⁶ CALDERS I DE FERRAN, Ramon de, «Carta al rei», dins Ferran de Sagarra, *Les lliçons de la Història. Catalunya en 1640*, Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1930, pp. 56-58.

¹⁹⁷ MELGAR, Joan Francesc de, «Carta al rei», dins Ferran de Sagarra, *Les lliçons de la Història. Catalunya en 1640*, Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1930, pp. 58-61.

¹⁹⁸ ZUDAIRE, Eulogio, *El Conde-duque y Cataluña*, Madrid: CSIC, 1969, p. 462.

fet, queda demostrada en la missiva que va remetre el propi veguer al rei: com veurem a continuació, Melgar comunicava al rei el que havia succeït a Barcelona repetint les mateixes fórmules que consellers i diputats havien elaborat per informar de la revolta a la Cort el dia 8 de juny; com si a partir d'aquelles cartes com a base, el veguer escrigués la seva. Estem, per tant, davant el primer cas d'intertextualitat.

La carta del veguer explica que la revolta havia esclatat després de tenir lloc un incident al carrer Ample protagonitzat per un «mancebo terciopelero» i un segador. Es tracta de la mateixa identitat atribuïda pels consellers, els quals havien assenyalat la figura d'un «fadrí velluter». En saber-se de la mort del segador a mans d'aquest fadrí, els segadors es van dirigir al palau del virrei, diu Melgar, clamant contra els excessos que els soldats cometien a Girona i Empúries:

«tomando apellido de lo sucedido de los alojamientos, quemas de Iglesias, hurtos y muertes causadas por los soldados, en particular la quema del lugar de Sta. Coloma de Farnés, en el obispado de Gerona, mayormente las ruinas han también causado en los condados de Empurias y sus circunvezinos y moradores».¹⁹⁹

Aquest fragment no només es tracta de la mateixa argumentació realitzada, en aquest cas, pels diputats en la seva missiva, sinó que a més a més es troba situat textualment en el mateix moment, és a dir, en la seqüència en la que els segadors es desplacen en massa al pla de Sant Francesc. Concretament, els diputats havien escrit que, en conèixer la notícia del a mort del seu company al carrer Ample, els segadors s'havien congregat davant del palau del virrei i, de la mateixa manera que després escriuria Melgar, es van lamentar per la violència dels soldats a l'Empordà:

«[...] y se irritaren molt més [...] ab la nova que havia vingut dels nous excessos han fet y fan cada dia los soldados en lo Empordà, robant y cremant iglésias ab lo Santíssim Sagrament, y cases, y matant molta gent de aquell Principat, ab la major immunitat que-s pot dir [...]»²⁰⁰.

La carta d'en Melgar constitueix el segon text en què es recuperen els càntics dels segadors en arribar al palau del virrei: «Viva la fee de Christo y el Rey de España, nro. sr. y mueran los traïdores y muera el mal gobierno», que són les mateixes consignes i el

¹⁹⁹ MELGAR, Joan Francesc de, «Carta al rei», dins Ferran de Sagarra, *Les lliçons de la Història. Catalunya en 1640*, Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1930, p. 58.

²⁰⁰ DGC, vol. V, p. 1037.

mateix ordre amb el que ho havien comunicat els diputats, els primers en fer referència a aquests càntics: «visca sancta mare iglesia», «visca lo rey» i «muýran los traydors».

Seguidament, Melgar explica que els consellers van anar cap a la plaça de Santa Anna, on els havien informat que els segadors assaltaven la casa d'en Guerau Guardiola. D'allà aconseguen encaminar-los cap al portal de Sant Antoni, però un grup de segadors es va desviar i, en passar prop de la casa del marquès de Villafranca, va rebre els disparats dels seus criats:

«para abreviar camino, una tropa de los dichos amotinados se fue a la muralla por una calle, donde vivia el marqués de Villafranca, viendo alguno de los soldados y criados del dicho marqués que estaban guardando dicha casa, que venía la tropa de los amotinados, sin más les dispararon un mosquetasso, del qual mataron uno de los segadores».²⁰¹

Una descripció de l'episodi pràcticament idèntica a la que conté la carta dels consellers:

«y per ser molts alguns de ells, per arribar-hi més prest se encaminaren per un carreró que ix a la muralla en lo qual té sa habitació lo marquès de Villafranca, y per [h]aver los de sa casa tirat algunes mosquetades y a[m]b elles mort alguns segadors [...]».²⁰²

Seguidament, el veguer explica que, abans que la multitud assaltés la drassana, els diputats hi havien anat per aconsellar al virrei que s'embarqués. Moments després, van ser els consellers els que van anar a la drassana per dir-li-ho, no abans sense perdre una estona en buscar-lo:

«fueron los concellers a ofrecerle custodia de su persona, yendo primero a su Palacio, donde denantes le havien dexado con la guarnición dicha de las tres compañías, y no le hallaron, dixeron que se havia ydo al baluarte de Sta. Eulària, como fue. Pero desconfiada de lo que le havien ofrecido, se baxó a la Taraçana [...]».²⁰³

El fragment és, un altre cop, pràcticament idèntic al redactat a la missiva dels consellers al rei:

«resolguérem de anar a casa del virrey per a consultar li lo que li aparegués deguessem fer en servey de V. Magd. y per custodia de la persona del compte: y no torbantlo en sa casa

²⁰¹ MELGAR, Joan Francesc de, «Carta al rei», dins Ferran de Sagarra, *Les lliçons de la Història. Catalunya en 1640*, Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1930, pp. 59-60.

²⁰² «Carta dels consellers al rei», dins *MNA*, vol. XXVII, p. 486.

²⁰³ MELGAR, Joan Francesc de, «Carta al rei», dins Ferran de Sagarra, *Les lliçons de la Història. Catalunya en 1640*, Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1930, p. 60.

anàrem al baluard de sta. Eulalia ahont nos digueren era y no trobant lo allí lo trobarem en la drassana».²⁰⁴

Joan Francesc de Melgar va passar tota la jornada del 7 de juny amagat al convent de Sant Francesc de Paula, de manera que la seva percepció de la revolta va ser pràcticament nul·la. No va ser fins que l'avalot va ser reprimat quan va fer aparició pública. El coneixement que tenia dels fets en cap cas va poder ser presencial i la seva proximitat al Consell de Cent el va fer, com demostra l'anàlisi comparada de les cartes, reforçar el relat dels fets que les institucions catalanes havien enviat al rei.

1.2. Les primeres relacions del succés

Dotze dies després de l'assassinat del virrei, el 19 de juny, una nova missiva sortia de la ciutat de Barcelona. En aquesta ocasió, contenia una relació adjunta dirigida a Roma. Es tracta de la relació escrita per Pau del Rosso, degà de la catedral de Barcelona, i conservada a la Biblioteca Apostolica Vaticana.²⁰⁵

D'origen sard, Pau del Rosso era canonge degà de la catedral de Barcelona. Va destacar per la seva fidelitat a la Diputació i a la Corona francesa. Al setembre de 1640 va formar part de la Junta d'Hisenda creada per la Junta General de Braços per a fer front a l'arribada de les tropes de Felip IV; també va formar part de la junta secreta organitzada per negociar l'aliança amb França. El 1650 va ser escollit diputat eclesiàstic i, durant el període de temps en què la Diputació va traslladar-se a Manresa amb motiu d'un brot de pesta, del Rosso va decidir romandre a Barcelona per a resistir amb el bàndol borbònic. Després de la capitulació de Barcelona, va jurar fidelitat a Felip IV i va tornar a ser escollit diputat el 1653.²⁰⁶

²⁰⁴ «Carta dels consellers al rei», dins MNA, vol XXVII, p. 486.

²⁰⁵ He fet servir la versió publicada per Eulogio Zudaire: ROSSO, Pau del, «Relación de lo sucedido en Barcelona desde 7 de junio deste presente año de 1640 hasta 19 del dicho», dins Eulogio Zudaire, *El Conde-duque y Cataluña*, Madrid: CSIC, 1969, pp. 463-467.

²⁰⁶ PÉREZ LATRE, Miquel, «Pau del Rosso», dins Real Academia de la Historia, *Diccionario Biográfico electrónico* (en línia <http://dbe.rah.es/biografias/62399/pau-del-rosso>) [data de consulta: 28 de juliol de 2020]; RAMIS, Rafael, «Los juristas catalanes en las universidades italianas durante el siglo XVII y su acción política en el Principado», *Ivs Fvgit*, 17 (2011-14), p. 338; MESEGUER, Pol, *El setge de Barcelona de 1651-1652: la ciutat comtal entre dues corones*, tesi doctoral defensada a la Universitat Autònoma de Barcelona, 2012.

La relació de Pau del Rosso vol comunicar al lector l'existència entre la població catalana d'un sentiment d'atipament generalitzat provocat pel patiment causat pels soldats. L'entrada dels segadors a Barcelona és presentada com la resposta a aquest clima. La revolta, segons Pau del Rosso, no només hauria estat protagonitzada per segadors, sinó que hauria rebut el suport de les companyies de la ciutat que, desobeint als consellers, s'havien oposat a aturar l'assalt popular al palau del virrei. Al recolzament també s'hi hauria afegit la implicació de la població barcelonina, sobretot després de córrer la notícia que un conseller havia estat mort pels castellans.

Segons la relació, les autoritats catalanes es van mostrar, des del primer moment, determinades en la defensa i salvaguarda del virrei, a qui aconsellen que es refugii. L'elecció del lloc on havia de protegir-se, però, d'acord amb del Rosso, recau en el propi virrei i els cavallers que l'acompanyen i no en els consellers o diputats. L'autor descriu una situació vertaderament esperpèntica, en la que hi regna la confusió i indecisió entre el homes del virrei sobre el millor lloc on amagar-se, així com la indeterminació i el canvi de parer d'alguns dels cavallers que, finalment, van aconsellar erradament al virrei tancar-se a la drassana.

La relació destaca pel nivell de detall en la descripció dels fets i per informar d'episodis de la insurrecció que van tenir lloc dies després d'aquell cap de setmana de juny als afores de la ciutat. Per exemple, Pau del Rosso parla sobre l'amotinament dels segadors contra el conseller en cap un cop van adonar-se'n que els havien enrolat en una falsa campanya contra els soldats reials únicament per a fer-los fora de la ciutat, o per exemple, del rumor que a partir d'aleshores corria segons el qual els segadors tornarien a entrar a Barcelona per acabar de castigar els «traïdors».

A mesura que passa el temps, a les cartes se li sumen alguns escrits més elaborats, que ja no només relataven els fets del Dia de Corpus Christi, sinó que els integraven en un relat més ampli. Ens centrem a continuació en un text signat el 25 de juny de 1640: la relació redactada pel capità de l'exèrcit reial a Catalunya, Federico Spatafora Rufo.²⁰⁷ Capità del tercio del marquès d'Espínola, Rufo enviava aquesta relació adjuntada a una carta al senyor d'Elna, en la que l'informava del que havia succeït al Principat des de la recuperació de Salses el 6 de gener de 1640 fins aleshores. L'escrivia des de Perpinyà,

²⁰⁷ BNE, *Relación que ynbió don Federico Spatafora Rufo, capitán de coraças por su Magestad en los exercitos de Cataluña de los motines y revolturas de los catalanes*, ms. 1430, ff. 10 v.-28 v.

ciutat que acabaven de rendir després d'un dur setge davant la negativa dels seus consellers a acollir i allotjar les tropes.

L'escrit de Spatafora Rufo es fonamenta en la seva experiència personal, la d'un oficial que portava al Principat des de feia mesos. No obstant, hi ha episodis que descriu per informacions que li arriben. Per exemple, les pàgines dedicades als fets del Dia de Corpus les escriu d'oïdes en tant que ell no hi havia estat presencialment. Informacions que li havien arribat dels generals, capitans i oficials —entre ells, Álvaro de Quiñones i Baltasar de Pantoja— que havien fugit de Barcelona aquell dia embarcats en una galera i havien arribat, sense vestimentes ni possessions, a Cotlliure.

El text és el testimoni dels episodis que Federico Spatafora Rufo havia viscut al Principat. Però no només, sinó que també és el resultat de la percepció que aquell oficial tenia del conflicte. Una percepció condicionada per les persecucions que havia patit a mans dels provincials i que el portarien a presentar el dia de l'assassinat del virrei com la cristallització d'un complot català generalitzat tolerat per les autoritats del Principat.

Spatafora Rufo comença el seu relat explicant que, acabat el setge de Salses, on havien dedicat sang, suor i llàgrimes a recuperar la plaça catalana, els soldats reials van rebuts a trets a Granollers. En conseqüència, els regiments del tercio que capitanejava Rufo van passar unes nits al ras sense cap mena de provisions prop de la localitat de Sant Esteve de Palautordera. Allà, la captura d'una gallina per part d'un soldat afamat va provocar que, des del castell de la vila, comencessin a disparar arcabussades sobre el regiment, matant un soldat i ferint-ne d'altres. Com a resposta, els soldats van entrar al castell i van assassinar els presumptes culpables.²⁰⁸ Spatafora Rufo afegeix que els oficials de l'exèrcit van obligar als soldats a retornar tot el que havien robat del castell i, atenent al desconcert que s'havia generat fruit d'aquell enfrontament, van socórrer a unes dones que es lamentaven, espantades, pel desastre que acabava d'ocórrer.

La persecució dels soldats per part dels camperols es presenta com una maledicció perpètua i sense treva: «Estando todo alojado yban estos villanos buscando soldados desmandados y los mataban, no contentos contesto, juntabanse una maquina dellos yban rompiendo los

²⁰⁸ El dia 1 de febrer de 1640, un contingent de soldats va entrar a Sant Esteve de Palautordera, vila del Vallès on, per ordre del virrei, havien de ser allotjats. Molts dels veïns van intentar amagar-se al castell d'Antoni de Fluvià, que va ser assaltat i saquejat pels soldats. Van ser assassinades 5 persones, entre elles, el propi Antoni. Segons indiquen les fonts, la notícia va commoure el Principat (SIMON TARRÉS, Antoni, 1640, Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 2019, pp. 63-65).

quarteles». ²⁰⁹ Els pagesos anaven seguint els soldats allà on anaven que, poc a poc, anaven caient víctimes dels assalts que protagonitzaven als quarters militars: «venía marchando la infanteria, siempre los villanos siguiendo los tercios y alojandose en Campaña, y matando muchos soldados y algunos C[apitanes]». ²¹⁰

Spatafora Rufo dedica força pàgines a explicar els fets de Santa Coloma de Farnés i Riudarenes, així com a la situació de descontrol i desemparament a la que es van veure abocats els tercios davant dels 6000 pagesos que s'havien mobilitzat prop de Girona. Paral·lelament, regiments propers a Sant Celoni eren assaltats per camperols i encaminats cap a Barcelona, des d'on els rebien a mosquetades. Regiments de cavalleria fugien direcció al mar, on molts van morir ofegats. Mentrestant, el 22 de maig, 1500 pagesos entraven a Barcelona sense cap mena d'impediment per part de les autoritats i alliberaven els presos.

Mentre passava tot això al Vallès i al pla de Barcelona, Spatafora Rufo estava entre els contingents de tropes situades al Rosselló. L'autor explica que a principis de juny estaven a punt d'entrar a Perpinyà per ser allotjats i que va ser en aquell moment, en mig d'aquella situació tan crítica i vulnerable, que li va arribar la informació sobre l'assassinat del virrei.

Spatafora Rufo explica els fets del Dia de Corpus com si fos el resultat d'una operació premeditada des de feia temps contra els oficials reials que havia de ser executada durant la processó d'aquella tarda. Un incident al carrer Ample, però, hauria avançat la insurrecció: una baralla protagonitzada per un segador i un home de la ciutat havia donat pas a l'intent d'assalt al palau del virrei. Després que els religiosos de Sant Francesc dissolguessin la concentració, el virrei va fugir a la drassana. Allà es va pujar a un esquif per embarcar-se a la galera, quan un grup de cavallers el va acusar de ser el descàndid de la ciutat per estar fugint i abandonant-la a la seva sort. ²¹¹

El relat de Spatafora Rufo reflecteix el sentiment de descontent d'una part de les tropes vers l'autoritat virregnal o, al menys, configura l'opinió d'aquells oficials que l'havien

²⁰⁹ *Relación que ynbió don Federico Spatafora Rufo, capitán de coraças por su Magestad en los exércitos de Cataluña de los motines y revolturas de los catalanes*, f. 12 v.

²¹⁰ *Relación que ynbió don Federico Spatafora Rufo, capitán de coraças por su Magestad en los exércitos de Cataluña de los motines y revolturas de los catalanes*, f. 13 v.

²¹¹ *Relación que ynbió don Federico Spatafora Rufo, capitán de coraças por su Magestad en los exércitos de Cataluña de los motines y revolturas de los catalanes*, f. 24 r.

informat del que havia succeït a Barcelona. En aquest cas, i a diferència de les missives fins ara comentades, es presenta la fugida del virrei com una decisió presa per ell mateix contra la voluntat dels cavallers i no, com fins ara s'havia discutit, induïda per cap autoritat catalana. La percepció, doncs, d'aquell contingent de soldats mentre intentaven accedir a la capital del Rosselló, era que l'autoritat virregnal havia preferit abandonar els homes dels quals els responsabilitzava abans que quedar-se i lluitar amb ells.

Tant la relació d'en Pau del Rosso com la de Federico Spatafora Rufo es tracta de textos escrits en base a l'experiència personal i les informacions rebudes per altres. O al menys, això és el que he pogut concloure després de comparar-les amb altres textos escrits prèviament, tot i que, com veurem, ambdues relacions es convertiran en textos crucials per a la construcció textual dels fets.

2. Setembre de 1640: les justificacions

Durant tot el mes d'agost, Olivares es va encarregar de detallar l'estratègia per a la invasió del Principat i la recuperació de la justícia reial: homes que havien de ser reclutats, recursos disponibles, així com el pla d'intervenció militar per arribar a Barcelona, que hauria de culminar amb la celebració de corts. En saber-se dels operatius, la Diputació del General va reprendre els contactes amb les autoritats franceses i va ordenar la fortificació de viles i ciutats i la compra d'armament per fer front a l'arribada dels soldats. El 10 de setembre, la Diputació convocava la Junta General de Braços per organitzar políticament la defensa del Principat. Durant aquell mes es difondrien dos documents impresos que aspiraven a justificar, per una banda, la decisió de la Cort d'enviar l'exèrcit al Principat i, per altra banda, la decisió de la Diputació del General de convocar una Junta General de Braços per fer front a l'arribada dels soldats.

El text justificatiu de la monarquia es titula *Iustificació Real*, originalment en castellà i traduït al català per a què tingués més difusió al Principat: en ell s'hi volia deixar constància de les raons que hi havia darrere la decisió d'enviar les tropes.²¹² El text va ser escrit per Alonso Guillén de la Carrera, una de les moltes plomes que treballarien al servei

²¹² GUILLÉN DE LA CARRERA, Alonso, *La Iustificació Real*, [Barcelona? : s.n., 1640].

del comte duc d'Olivares en la tasca de justificar i legitimar les decisions del privat. Va ser publicat en català el 26 de setembre.²¹³

Alonso Guillén de la Carrera havia estat professor de dret canònic i civil a la Universitat de Salamanca des de 1608, però a partir de 1623 es va dedicar a tasques de govern fins 1642, any en què va morir. Va ser president del Magistrat Extraordinari de Milà, membre dels consells d'Itàlia i de Castella, lloctinent de la Càmera de la Sumària de Nàpols i president de la Reial Cancelleria de Valladolid. El 1635 va redactar el *Manifiesto de España y Francia*, un manifest polític que volia respondre a un manifest anàleg francès que justificava la declaració de guerra contra la monarquia d'Espanya. Durant la revolta catalana de 1640, es va fer càrrec, a petició del comte duc d'Olivares, de l'acció propagandística.²¹⁴

L'objectiu de la *Iustificació Real* és demostrar que les autoritats catalanes havien perdut el control de la situació i que els fets del Dia de Corpus, juntament amb la resta dels excessos comesos pels «sediciosos», eren la prova de què les autoritats catalanes necessitaven ajuda: calia restaurar la justícia i per fer-ho era necessari l'entrada de l'exèrcit. Una entrada que aniria acompanyada de la represa de les corts que, mai clausurades des de 1632, havien de resoldre aquella profunda crisi de forma pactada amb els Braços catalans.

El manifest realitzava una recapitulació dels principals fets ocorreguts des de la fi del setges de Salses. Concretament, comença presentant uns provincials predisposats a col·laborar en els allotjaments dels soldats i l'enviament de tropes contra la guerra amb la monarquia francesa. Una predisposició que, no obstant, salta pels aires per culpa d'uns pocs. A Santa Coloma de Farnés, un grup de camperols, que no segueix el dret ni els principis disposats a les constitucions per resoldre els problemes, decideix prendre's la justícia per la seva mà. Guillén de la Carrera enumera tots i cadascun dels fets que justifiquen la intervenció militar, entre els quals es troba l'entrada dels segadors a Barcelona i l'assassinat del virrei:

²¹³ SIMON TARRÉS, Antoni, *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, pp. 231 i 232.

²¹⁴ FABBRICATORE, Ersilia, «Alonso Guillén de la Carrera», dins Real Academia de la Història, *Diccionario Biográfico electrónico*, (en línia: <http://dbe.rah.es/biografias/34167/alonso-guillen-de-la-carrera>) [data de consulta: 07 d'octubre de 2019].

«cremaren à Monrodon, acometeren las banderas Reals del tercio de Moles, sitiaren à Iuan de Arce, materen los Capitans, que havian demanat en rehenes en un Monestir de Girona, romperan las presons de Barcelona, intentaren cremar lo Virrei, no volgueren escusar la entrada dels segadors en Barcelona, degollaren lo tercio de Modena, derrotaren la cavalleria de Chirinos, mataren los Iuties de la Audiència, cremaren, y robaren las casas dels ministres del Rey, se apoderaren de la Drasana, y baluart Real, que sa Magestat té allí, fent-se señors de la artillera, municions, vestits, y cavalls, sense decar-los trauer com sa Magestat, ò [h]avia manat, violaren los Monestirs de Monias matant un Iutge dins de hu de aquells, y moltas altres personas en altres, [...] mataren finalment al Virreii, y Capità general atosment exemplar no vist».²¹⁵

Els excessos comesos contra el rei, a més a més, van acompanyats d'excessos comesos contra la religió: «disparant arcabusedas, y tirant pedradas a las Imatges, retaules, y custodias del santísim Sacrament cremant, y saquegant la roba, y casas de los generals, soltaren un pres conve[n]sut de [h]aver cooperat en la mort del Virreii».²¹⁶

Una situació que, explica de la Carrera, en lloc de demostrar a les autoritats catalanes que havien de castigar-los, les va convèncer que, el més adient, era que els soldats abandonessin el Principat —amb el risc que això suposava atenant a la guerra amb França— i s'apartessin els jutges que, desaprovats pel poble, havien estat implicats directament en la crisi.

El text segueix argumentant que moltes de les acusacions que els diputats havien fet sobre els excessos dels soldats eren falses o incompletes. Per exemple, de la Carrera explica que l'assassinat d'Antoni de Fluvià a mans d'uns soldats va ser castigat, o que els allotjaments no eren inconstitucionals. De la Carrera mostra un especial interès pels fets de Riudarenes: l'autor es lamenta que s'acusi falsament al tercio ja que, després d'haver escoltat testimonis catalans de la pròpia vila, havia quedat demostrat que la crema no havia estat executada per soldats i que, en qualsevol cas, el rei havia manat fer pregaries a tots els regnes per aquell tràgic succés i havia destinat totes les rendes que tenia al Principat a restaurar l'església.

Poques relacions, per no dir que fins el moment només la de Federico Spatafora Rufo, havien parlat explícitament de l'ús de l'artilleria contra la galera en la que s'havia

²¹⁵ GUILLÉN DE LA CARRERA, Alonso, *La Iustificació Real*, [Barcelona? : s.n., 1640], f. 1 r.

²¹⁶ GUILLÉN DE LA CARRERA, Alonso, *La Iustificació Real*, [Barcelona? : s.n., 1640], f. 1.

d'embarcar el virrei. És possible, per tant, que Guillén de la Carrera hagués pogut accedir a versions dels fets com la de Federico Spatafora Rufo, tot i que després l'adaptés fent-la passar per un filtre que abaixés el to amb la que l'havia escrit l'italià.

El text justificatiu de la Diputació del General es tracta del discurs inaugural pronunciat pel diputat Pau Claris durant la Junta General de Braços, que va ser enviat a impremta i distribuït.²¹⁷ Es titula *Proposició feta per los molts illustres senyors diputats del General de Catalunya a la Junta de Brassos tinguda a 10 de setembre de 1640*²¹⁸ i en ell s'hi constaven les raons per les quals es convocava la Junta: l'objectiu, assegura, era reintegrar la justícia i castigar i expulsar els soldats reials de Catalunya. En gran mesura, el text constitueix un memorial dels greuges que segons els diputats havia patit el Principat aquell 1640 i que, en última instància, justificaria les decisions que en aquella Junta s'anaven a prendre.

El relat dels fets, novament, partia dels excessos comesos pels soldats des de la fi del setge de Salses, com si s'estigués produint un combat per establir el que vertaderament havia succeït:

«compel·lint ab violèncias als provincials [que] los donassen los aliments de menjar y beurer [...] executant contra dells grans y atroces delictes, desonrant, matant y robatlos, no perdonant a las coses sagrades de las iglésias y perdent lo respecte a las santes images de Christo curcificat y dels demás sants y finalment robant y cremant las iglésias parroquials de Riu de Arenes, y Montiró [...]».²¹⁹

Resulta interessant contrastar la narració que es fa de l'assassinat d'Antoni de Fluvià a Sant Esteve de Palautordera amb el que havia escrit Federico Spatafora Rufo a la seva

²¹⁷ Canonge i síndic de la seu d'Urgell des de 1612, Pau Claris va oposar-se al cobrament reial del delme sobre els eclesiàstics, posicionament que va portar-lo a un dur enfrontament amb el bisbe d'Urgell, Pau Duran. El 1638 va ser escollit diputat eclesiàstic del General. Va posicionar-se fermament contra els excessos dels tercios al Principat, fet que el portaria a ser investigat per la justícia acusat de promoure aldarulls contra els soldats. Juntament amb el seu nebot Francesc Vilaplana, va signar l'acord d'ajut militar francès per fer front a les tropes de la invasió dels homes del marquès de Los Vélez. Pau Claris va morir el febrer de 1641 («Pau Claris», dins *Gran Enciclopèdia Catalana* (en línia: <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0018108.xml>) [data de consulta: 19 d'agost de 2020]. Una biografia sobre Pau Claris a: SIMON TARRÉS, Antoni, *Pau Claris: líder d'una classe revolucionària*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008.

²¹⁸ *Proposició feta per los molt illustres senyors diputats del General de Cathalunya, a la junta de Brassos tinguda a 10 de setembre de 1640*, [Barcelona?: s.n., 1640].

²¹⁹ *Proposició feta per los molt illustres senyors diputats del General de Cathalunya, a la junta de Brassos tinguda a 10 de setembre de 1640*, [Barcelona?: s.n., 1640], f. 1 r.

relació. Segons el text que estem comentant, els soldats, en arribar a la vila, van lligar de mans a un pagès per negar-se a donar-los tots els diners que li demanaven, deixant-lo penjat una bona estona i picant-lo a garrotades amb els canons de les carrabines. A més a més, com que al demanar-li més gallines va respondre que les hi havien mort totes, els soldats van agafar el seu fill de tres anys i van amenaçar el pagès d'assassinar-lo i rostir-lo al forn.

Entre mort, tortures i violacions, els soldats van saber que al castell dels Fluvià hi havien amagats queviures, de manera que van planejar com assaltar-lo per assassinar a tota la gent del seu interior i apoderar-se dels béns. Al calar-hi foc a la porta, Antoni de Fluvià els va dir que si aturaven l'assalt els obriria la porta de la capella per negociar. Així ho van fer, però en entrar els soldats van desdir-se i van matar a Antoni de Fluvià, un criat seu, dos homes i una criatura als braços de la mare, i a set o vuit persones més.

Després de recordar la crema del Santíssim Sagrament a Riudarenes i l'excomunió del tercio de Leonardo Moles, el text segueix relatant l'empresonament de Tamarit per negar-se a col·laborar amb uns allotjaments que estaven violentant les constitucions catalanes. El 22 de maig, continua, 3000 homes entraven a Barcelona i alliberaven al diputat. Consellers i diputats, no obstant, haurien aconseguit foragitar la multitud i mantenir sa i estalvi el virrei, cosa que malauradament hauria estat impossible el 7 de juny: tot per causa de la persistència en els excessos comesos pels soldats.

En aquest moment de la narració, el text relata els fets del Dia de Corpus. La narració de la revolta està estretament lligada a la versió que havien donat els diputats el dia 8 de juny. De fet, el text es fonamenta en la carta, que s'exposa de forma resumida i retallada.

El 12 de juny, continua el text, els soldats arribaven a Perpinyà i disparaven 647 tirs d'artilleria i 52 bombes, amb les que enderrocaven i cremaven 600 cases, saquejant moltes altres i sense perdonar esglésies. Allà, Juan de Garay empresonava un grup de canonges: un acte arbitrari i il·legal segons els diputats que, sumats a la manca d'efectivitat del nomenament dels dos nous virreis, el duc de Cardona i el bisbe de Barcelona, porten a Pau Claris a manifestar la necessitat d'una Junta General de Braços que reintegri la justícia al Principat i organitzi l'expulsió dels soldats.

3. La *Proclamación Católica* d'en Gaspar Sala

Publicada a Barcelona el 7 d'octubre de 1640 a la impremta de Sebastià i Jaume Matevat, la *Proclamación Católica a la Magestad Piadosa de Felipe el Grande*²²⁰ ha estat considerada una de les obres de major impacte de la revolta catalana. L'obra va estar finançada i supervisada pel Consell de Cent, qui va encarregar al frare agustiniana Gaspar Sala i Berart la seva redacció.²²¹ Doctor en teologia, Sala es va mostrar favorable a la intervenció francesa a Catalunya, posicionament pel que rebria recompenses per part de Lluís XIII. Sala va ser un dels autor dels escrits més rellevants del que s'ha anomenat *guerra de papers*, el conflicte propagandístic que es va desencadenar la tardor de 1640 entre la Cort i Catalunya.

L'obra està dedicada a Felip IV i és petició per a què el rei consideri la destitució del comte duc d'Olivares, en qui es personalitzen les culpes d'aquella crisi, per tal d'intentar reconduir la situació i evitar el conflicte armat amb el Principat. El text exposa les virtuts dels catalans, fonamentades en la fidelitat i servei a la monarquia i una defensa militant de la fe catòlica, amb el maltractament que aquests havien patit per part del mal govern del comte duc d'Olivares. Un mal govern que havia derivat en la vulneració del tradicional i secular règim pactista català i en les vexacions i els sacrilegis comesos pels soldats des de la seva arribada al Principat amb motiu de la guerra del Rosselló.

L'obra, però, no només aspirava a enviar un missatge al rei, sinó que volia justificar la decisió de la Junta de Braços de resistir per les armes a la invasió militar —decisió feta pública el 18 de setembre— apel·lant a la innocència dels catalans i la culpabilitat de la política d'Olivares en aquell afer. És per això que la *Proclamación Católica* va ser enviada, a part de Madrid, a Saragossa, València, Mallorca, Menorca, Lisboa, París i al Vaticà. L'obra va assolir un grau de difusió molt ampli: a més dels enviaments realitzats per les institucions catalanes, es van encarregar diverses impressions i traduccions. Entre 1640 i 1641, van aparèixer quatre edicions de l'obra en castellà a Barcelona (amb 8000

²²⁰ SALA, Gaspar, *Proclamación Católica a la Magestad Piadosa de Felipe el Grande*, Barcelona: Sebastià i Jaume Matevat, 1640.

²²¹ Sobre la *Proclamación Católica*, veure: NEUMANN, Karsten, «La justificación “ante el mundo”: difusión y recepción de la propaganda catalana en Europa en 1640», *Pedralbes: Revista d'història moderna*, 18 (1998), pp. 373-381; SIMON TARRÉS, Antoni, «La historia en l'estratègia política dels dirigents catalans per enderrocar Olivares. Encara sobre la *Proclamación Católica*», *Pedralbes: Revista d'història moderna*, 27 (2007), pp. 97-112; NEUMANN, Karsten; SIMON TARRÉS, Antoni, «Estudi introductorio» a l'edició facsimilar de la *Proclamación Católica*, Barcelona: Base, 2003.

exemplars impresos); el 1641, una edició castellana a Lisboa, una traducció francesa a Rouen i dues edicions a Amsterdam, una en francès i una en holandès. El 1645 tornava a publicar-se en francès. L'obra es distribuïria per tota Europa, arribant a les fires de llibres de Frankfurt i Leipzig. La *Proclamación Católica* es convertiria en una de les principals fonts d'informació que els europeus tindrien per jutjar els esdeveniments que els arribaven des de Catalunya.²²²

Al capítol XI de la *Proclamación Católica*, titulada *Comocion de los segadores, dia del Corpus Christi* es fa una reordenació dels fets que van tenir lloc durant el 7 de juny d'aquell any. La representació dels fets tenia dos objectius:

- I. Exculpar les institucions catalanes, en concret la Diputació del General i el Consell de Cent, dels fets ocorreguts durant la revolta.
- II. Culpar la política del comte duc d'Olivares i els ministres reials de la crisi catalana.

El text, si bé es fonamenta en informació que ja figurava a les cartes que consellers i diputats havien escrit al rei, estableix una ordenació del relat original i incorpora elements per incidir en els dos objectius esmentats: el factor providencial i la comparació amb altres episodis històrics.

Segons Gaspar Sala, el sollevament popular va ser el resultat de la venjança divina que pretenia castigar els greuges al Santíssim Sagrament comesos per les tropes reials. No obstant, no es tractava d'un càstig contra els soldats, responsables directes dels actes sacrílegs, sinó que es tractava d'un càstig dirigit a la justícia humana, és a dir, a aquells ministres que havien permès que es cometessin sacrilegis impunement: «La vengança destas omisiones afectadas, particularmente en castigar los agravios del santissimo Sacramento, esperò este Señor para su dia mas solemne, que es del Corpus: residenciando por manos de vnos segadores, la justícia divina a la humana».²²³

Vinculant la insurrecció popular amb la divina providència, Gaspar Sala aspirava a poder establir un vincle directe entre els sacrilegis comesos durant la primavera i estiu de 1640

²²² NEUMANN, Karsten, «La justificación “ante el mundo”: difusión y recepción de la propaganda catalana en Europa en 1640», *Pedralbes: Revista d'història moderna*, 18 (1998), pp. 377-378.

²²³ SALA, Gaspar, *Proclamación Católica a la Magestad Piadosa de Felipe el Grande*, Barcelona: Sebastià i Jaume Matevat, 1640, p. 66.

i la mort del virrei. La coincidència de la «commocion» amb el Dia de Corpus Christi no feia més que recarregar de versemblança la lectura providencial de la revolta.

El relat dels fets comença amb l'incident del carrer Ample, on un criat de l'algutzir Monrodon havia intentat escorcollar un segador i que, havent-se resistit, havia acabat ferit pel criat. Aquest esdeveniment va ser el detonant que va instigar una insurrecció generalitzada per part de la resta de segadors, que un cop assabentats de l'incident, es van dirigir immediatament al palau del virrei.

Després de l'incident al carrer Ample, els segadors es dirigeixen al palau del virrei, on arriben al crit de «visca la santa fe catòlica, visca el rei, i mori el mal govern».²²⁴ Es tracta de consignes curosament triades que Gaspar Sala posa en boca dels segadors i que connecten harmònicament amb les virtuts catalanes que prèviament havia argumentat al llarg de l'obra: la defensa de la fe, el rei i les constitucions.²²⁵

Al bell mig d'aquest moment d'èxtasi vindicatiu, protagonitzat per unes masses enfervorides i revestides de justícia divina, i just en el moment en què els segadors anaven a calar foc a les portes del palau, els consellers i diputats, assabentats del que estava succeint, interrompen la missa pontifical i el sermó al que estaven assistint per desplaçar-se al palau del virrei i assossegat els ànims dels segadors. Les màximes autoritats civils de Catalunya van aconseguir evitar l'assalt al palau virregnal per protegir el comte de Santa Coloma. Arriscant la seva vida per la del virrei, consellers i diputats aconseguen fer retrocedir els segadors fins a La Rambla. Els consellers van deixar la mosqueteria com a guarnició del palau.

Gaspar Sala planteja la intervenció de les institucions catalanes en la resolució del conflicte com un sacrifici que fan el principat de Catalunya i la ciutat de Barcelona en defensa de la monarquia, en aquest cas, a través de la lluita per garantir el benestar del representant de Felip IV a Catalunya. Una figura, el virrei, que no despertava gran

²²⁴ SALA, Gaspar, *Proclamación Católica a la Magestad Piadosa de Felipe el Grande*, Barcelona: Sebastià i Jaume Matevat, 1640, p. 66.

²²⁵ Al segle XVII, qualsevol reivindicació política havia d'evitar mostrar-se públicament com un acte de negació de l'autoritat. L'època del Barroc va ser, de fet, un període especialment difícil per a les justificacions de la revolta. No és estrany, per tant, que aquests moments acostumessin a anar acompanyats de fervoroses defenses de la tradició (VILLARI, Rosario, *Per il re o per la patria: la fedeltà nel Seicento*, Roma: Laterza, 1994, p. 6).

respecte entre la població, però que «amavan en él tiernamente el nombre de V[uestra] M[ajestad]». ²²⁶

Tot i la guarnició de mosqueters que els consellers van deixar al palau del virrei per protegir-lo, aquest els comunica la seva voluntat d'embarcar-se. La responsabilitat de fugir de la ciutat recau, doncs, en ell. Acompanyat a la drassana de Barcelona, és acomiadat per diputats i consellers que, després d'oferir-se plenament a servir-lo en el que requerís, marxen per continuar assossegant els segadors amb la certesa que el virrei estava sà i estalvi.

La irresponsabilitat d'un virrei atemorit i desassossegat pel rebombori que generaven els segadors el fa sortir de la drassana rumb a les penyes de Sant Bertran per tractar d'embarcar-se el més aviat possible. Ho fa únicament acompanyat per un criat. L'esgotament i l'abrupte del terreny el feren rrelliscar i ensopegar contra les roques, episodi que sentenciaria la seva mort. Les ferides per arma blanca trobades al ventre, d'acord amb la narració de Sala, i seguint les conclusions dictades pels anatòmics, haurien estat realitzades post-mortem i en cap cas haurien condicionat el malaurat destí del virrei.

A l'obra de Sala, a més a més, el moviment protagonitzat pels segadors es comparat i equiparat amb d'altres commocions populars ocorregudes al llarg de la història; comparacions que pretenien reforçar el caràcter ineludible de la commoció i fer recaure la responsabilitat del terrabastall en el comte duc d'Olivares.

Gaspar Sala introdueix breument l'execució d'incendis i assassinats immediatament després de parlar de la mort del virrei. Es tracta de les conseqüents «monstruosidades» avortades per un poble oprimint la paciència del qual havia estat consumida. Unes conseqüències que són perfectament previsibles per aquells governants que se saben guiar per la prudència i que saben que les opressions injustes tenen com a conseqüència la commoció del poble. Gaspar Sala ho exemplifica amb cinc episodis traumàtics del passat amb una forta lliçó moralitzant, cadascun extret d'una obra de referència d'autoritat inqüestionable, citada al marge de la pàgina:

1. La lapidació de Proclo (Procleres a l'obra citada) per part del poble per haver aconsellat al rei Theodobert l'establiment d'un nou impost. Episodi històric extret de

²²⁶ SALA, Gaspar, *Proclamación Católica a la Magestad Piadosa de Felipe el Grande*, Barcelona: Sebastià i Jaume Matevat, 1640, p. 68.

De Republica,²²⁷ del jurista francès Pièrre Gregoire de Tolosa (1540-1597), obra en la que no es donen més detalls sobre aquella revolta.

2. L'assassinat per suspensió a la forca d'Aqueu per part dels habitants de Lívia; Lídia al *In Ibin*,²²⁸ obra del poeta romà Ovidi (43 aC-17 dC), el qual cita Sala per indicar que la informació, aparentment, l'ha obtinguda d'allà.
3. La insurrecció protagonitzada pel poble d'Antioquia a l'assabentar-se de la imposició d'un nou tribut per part de l'emperador Teodosi (347-395). L'obra de referència per a Gaspar Sala, en aquest cas, és la *Ecclesiasticae historiae*²²⁹ de Nicèfor Calixte Xantopoulos (c. 1256-c. 1335),²³⁰ historiador bizantí. En aquella ocasió, i segons l'obra de Nicèfor Calixte, l'exhaurida fiscalitat de l'emperador Teodosi el va portar a establir un nou impost sobre la població antioquena entre la qual, de forma espontània, va esclatar una revolta (coneguda per la historiografia actual com la revolta de les estàtues, tinguda lloc l'any 387).²³¹ La multitud va assassinar els ministres i va enderrocar l'estàtua de la dona de l'emperador, Flacila, arrossegant-la pels peus per tota la ciutat. Les autoritats imperials van recuperar el control i van iniciar una investigació per identificar els responsables que acabaria en detencions i execucions sumàries. El capítol conclou amb la intervenció del bisbe d'Antioquia, Flavià, a la cort de l'Emperador a Constantinoble. Allà, Flavià, a través d'una retòrica d'apel·lació al perdó, convenç a Teodosi per aturar els càstigs que estava executant sobre la població antioquena.
4. La lapidació de l'extractor de noves imposicions a Israel. La referència bibliogràfica en aquest cas és l'Antic Testament, en concret el tercer llibre dels Reis, capítol 12,²³²

²²⁷ GREGOIRE, Pierre, *De Republica*, Frankfurt: Matthaei Kempsseri i Philippi Jacobi Fiscmark, 1642, llib. III, cap. IX.

²²⁸ VILLELA, Juan de, *Primera parte del Parnaso Antártico de Obras Amatorias, con las 21 epístolas de Ovidio i el «In Ibin», en tercetos*, Sevilla: Alonso, [16--].

²²⁹ XANTOPOULOS, Nicèfor Calixte, *Ecclesiasticae historiae*, París: Hieronymus de Marnes i Gulielmum Cavellat, 1576, llib. XII, cap. 4.

²³⁰ Sobre la difusió de l'obra de Nicèfor C. Xantopoulos durant el segle XVI i XVII, veure: MORMANDO, Franco, «Pestilence, Apostasy and Heresy in Seventeenth-Century Rome», dins Franco Mormando i Thomas Worcester, *Piety and Plague: from Byzantium to the Baroque*, Kirksville: Truman State University Press, 2007, pp. 265-271.

²³¹ QUIROGA PUERTAS, Alberto J., «*De Statuis*: las fuentes Christianas sobre la “Revuelta de las estatuas”», *Hispania Sacra LXVIII*, 138 (2016), pp. 467-468.

²³² Primer llibre dels Reis (12).

on es narra com l'arribada al tron dels regnes d'Israel i de Judà del fill de Salomó, el rei Roboam (928-913 aC), i la negació d'aquest a rebaixar els impostos que havia establert el seu pare, va derivar en una revolta dels israelites. L'episodi va comptar amb la lapidació d'Aduram, l'encarregat de la recaptació fiscal, i la posterior fugida de Roboam a Jerusalem des d'on governaria únicament sobre el regne de Judà.

5. La revolta de Ciutat de Mèxic, on la població es va aixecar contra el virrei per haver empresonat l'arquebisbe de la ciutat. L'obra citada és la *Historia de don Felipe III*, de Gonçalo Céspedes y Meneses (1585-1638),²³³ on l'escriptor i historiador castellà desenvolupa al llarg dels llibres III, IV i V la crisi que esclatà al virregnat de Nova Espanya amb l'arribada del nou virrei, el marquès de Gelves, i la introducció de reformes polítiques que intervenien en la jurisdicció de l'arquebisbe. El conflicte entre les dues instàncies de poder acabaria amb la detenció i desterrament de l'arquebisbe per ordres del virrei i la posterior excomunicació del marquès per part de l'arquebisbe. El conflicte adoptava una vessant religiosa quan, segons la història de Céspedes y Meneses, l'arquebisbe, i de fet tot l'estament eclesiàstic, acusen al virrei d'heretgia, fet que acabaria derivant en una revolta popular en defensa de la fe catòlica.

Totes aquestes referències històriques, no obstant, Gaspar Sala les havia obtingut d'una altra obra en la que ja es plantejaven les conseqüències de gravar amb masses tributs la població, i que utilitzava els mateixos exemples històrics i les mateixes referències bibliogràfiques per demostrar-ho: *De Republica*²³⁴ de Pierre Gregoire, citada, de fet, per referenciar la lapidació de Procleres. Aquesta és l'obra en la que Gaspar Sala es va basar realment per redactar aquest apartat de la *Proclamación Católica*, juntament amb la *Historia de don Felipe III*, de Gonçalo Céspedes y Meneses, per descriure la revolta al virregnat de Nova Espanya, que evidentment no hi figura en l'obra de Pierre Gregoire per una qüestió cronològica.²³⁵ Les referències a altres fonts que estan al marge, per tant, no

²³³ CESPEDES Y MENESES, Gonçalo de, *Historia de don Felipe III, rey de las Españas*, Barcelona: Sebastián de Cormellas, 1634, llib. III, cap. XX; llib. IV, cap. XIX i XX; llib. V, cap. XV i XVI.

²³⁴ GREGOIRE, Pierre, *De Republica*, Frankfurt: Matthaei Kempsseri i Philippi Jacobi Fiscmark, 1642, llib. III, cap. IX. p. 78.

²³⁵ *De Republica*, de Pierre Gregoire de Tolosa, va servir també per articular la propaganda dels partidaris de Joan IV a Portugal per tal de justificar la insurrecció contra Felip IV. En el cas portuguès, però, la retòrica de la Restauração acusava directament els Àustria d'exercir un govern tirànic, mentre que a Catalunya les acusacions evitaven la figura del monarca per centrar-se en criminalitzar el govern del seu privat, el comte duc d'Olivares. Alguns exemples en són Antonio Carvalho de PERADA, *Arte de reynar*, Paulo Craesbeck,

són més que la còpia de les referències marginals que el propi Gregoire havia fet a la seva *De Republica*.

Segons Gaspar Sala, l'establiment d'impostos abusius sobre la població era el denominador comú de qualsevol revolta popular, tal i com demostrava la història. L'autor plantejava així una narrativa històrica sobre el *perquè* de les revoltes populars que culpava el mal govern del comte duc per haver actuat d'esquenes a la història i la prudència política.

4. La primera resposta reialista

El 26 d'octubre de 1640 arribava a Barcelona un escrit polític que, des de l'anonimat, es preguntava per les possibilitats reals que tenia la insurrecció catalana, titulat eloqüentment, *Por qué, para qué*.²³⁶

L'imprès constitueix un memorial dels greuges que havia patit la Corona per culpa de la desobediència dels catalans durant 1640, d'entre els quals els fets del Dia de Corpus configurarien un més d'un llarg llistat.

Els greuges es remuntarien a 1620 i la negativa del Consell de Cent a pagar els quintos (la cinquena part dels ingressos municipals) a la Corona i inclourien: la negativa a fer efectiva la provisió de la clau de compte, prerrogativa reial que permetia al monarca inspeccionar el fisc municipal; l'ús de l'artilleria contra les galeres d'Espanya i l'assalt a la casa dels Judici; l'exigència dels consellers a no descobrir-se davant l'autoritat reial durant el virregnat del cardenal infant; els excessos protagonitzats pels diputats quan l'autoritat virregnal va entrar a reconèixer les mercaderies que tenien de contraban; l'assassinat de Monrodon; l'atac als tercios de Leonardo Moles i Juan de Arce; l'assassinat de capitans a Girona, dels soldats del tercio de Modena i la cavalleria de Chirinos, dies abans del Dia de Corpus Christi.

Aquell dia, «entrando los segadores, tumultuò la ciudad». El relat que s'estableix gira al voltant de l'assassinat del virrei, d'un jutge de l'Audiència dins un convent (és a dir, d'en

Brussel·les, 1644, llib. II, disc. VIII o Francisco Velasco de GOUVEIA, *Justa aclamação do serenissimo rey de Portugal dom Joan o IV*, Lourenço de Anveres, Lisboa, 1644, f. 87. Un estudi comparat sobre la propaganda política catalana i portuguesa a María de los Ángeles PÉREZ SAMPER, *Catalunya i Portugal el 1640: dos pobles en una cruïlla*, Curial, Barcelona, 1992, pp. 314-395.

²³⁶ *Por qué, para qué*, [s.l.: s.n., 1640].

Gabriel Berart), i l'ús d'artilleria contra la galera en la que s'havia d'embarcar el comte de Santa Coloma. La revolta contra els ministres reials anava acompanyat, com a la *Iustificació Real*, dels greuges religiosos, «violando en todo esto las clausuras, y Te[m]plos».

De fet, sense anar més lluny, la descripció està fonamentada en la *Iustificació Real*, relat que és augmentat amb noves informacions obtingudes de llocs que no he pogut determinar. Alguns fragments que demostren la relació entre ambdós textos són calcats: «se apoderaren de la Drasana, y baluart Real, que sa Magestat té allí, fent-se señors de la artillera, municions, vestits, y cavalls, sense decar-los traurer com sa Magestat, ò [h]avia manat»,²³⁷ que és igual però en castellà que la versió del text que comentem: «se apoderaron de la atarazana, y fuerte Real, que su Magestad tiene allí, tomando la artillería, municiones, vestidos, cavallos, y bastimentos, que [h]avía mandado sacar».²³⁸

Aquella tardor apareixia un escrit molt més extens: la *Súplica de la muy noble y leal Ciudad de Tortosa*,²³⁹ obra anònima, atribuïda a l'inquisidor Juan Adam de la Parra i publicada poc temps després de l'arribada dels marquès de Los Vélez a Tortosa.²⁴⁰ Es tracta d'un text que volia contrarestar els nocius efectes que estava generant la *Proclamación Católica*. Es presenta com la súplica que realitza la ciutat de Tortosa a Felip IV per a què no apliqui el mateix càstig per a tot el Principat, però que, de la mateixa manera que la *Proclamación*, tenia un doble objectiu: qüestionar, desmentir o matisar les idees que havia difós l'obra de Gaspar Sala.

Format en lleis a Salamanca, Juan Adam de la Parra (1596-1643) va entrar el 1624 com advocat dels presos de la Inquisició i el 1632 passava a ocupar el càrrec de fiscal de la Inquisició de Múrcia. Aquell any publicava *Conspiratio heretico-christiana* per encàrrec del comte duc, en la que es denunciava l'herètica aliança entre el regne de França i els

²³⁷ GUILLÉN DE LA CARRERA, Alonso, *La Iustificació Real*, [Barcelona? : s.n., 1640], f. 1 r.

²³⁸ *Por qué, para qué*, [s.l.: s.n., 1640], f. 2 r.

²³⁹ ADAM DE LA PARRA, Juan, *Súplica de la muy noble y muy leal ciudad de Tortosa*, Tortosa: Pedro Martorell, 1640.

²⁴⁰ ARREDONDO, María Soledad, «Noticia de la *Súplica de Tortosa* (1640), atribuida al Inquisidor Juan Adam de la Parra», *Cuadernos de Historia Moderna*, 22 (1999), p. 141.

holandesos. El 1636 obtenia una plaça a la Inquisició de Toledo, segons alguns crítics, de fet, per la seva política partidària d'Olivares.²⁴¹

L'obra, de fet, es tracta d'un text indulgent amb Olivares, el metge que s'havia de fer càrrec de sanar la malaltissa herència que havia rebut Felip IV i de la qual les autoritats de Catalunya se n'havien aprofitat. Segons de la Parra, el comte duc havia dissimulat amb prudència els excessos i transgressions dels catalans durant 16 anys per mirar d'evitar la confrontació.²⁴²

El capítol V de la tercera part de l'obra està destinat a narrar *l'Entrada de segadores en Barcelona, y muerte del Virrey*.²⁴³ Adam de la Parra elabora una extensa i prolixa descripció dels fets que van tenir lloc a Barcelona el 7 de juny de 1640. Després de l'incident al carrer Ample, en arribar els segadors davant del palau del virrei, hi fan aparició els frares del convent de Sant Francesc, els bisbes, consellers i diputats per fer front a la multitud: versió, la que incloïa totes les autoritats, assenyalada pel governador general Ramon de Calders. Igual que a la missiva de Calders, de la Parra també relata la troballa d'un objecte amb forma de mico que va ser dut en processó pels carrers de la ciutat: «reservaron una Mona de bronce, que estava en un reloj, que hazia muchos gestos y figuras, y con su ignorancia se persuadieron ser demonio. Después co[n] fácil credulidad la llevaron al Sa[n]to Oficio, pidie[n]do justicia della, y del dueño».²⁴⁴ La semblança amb el text de Calders és relativa: «[...] hallaron en casa el marqués de Villafranca un reloj con una figura de Mico y poniendolo en una lansa la pasearon con grandes gritos y concurso del Pueblo diciendo era un demonio».²⁴⁵ Més enllà de que ambdós fan referència al fet que la gent cregués que era un dimoni, és difícil dir que de la Parra hagués tingut

²⁴¹ REDONDO MORENO, Concepción, «Juan Adam de la Parra», dins Real Academia de la Historia, *Diccionario biográfico electrónico*, (en línia: <http://dbe.rah.es/biografias/71151/juan-adam-de-la-parra>) [data de consulta: 19 d'agost de 2020].

²⁴² ADAM DE LA PARRA, Juan, *Súplica de la muy noble y muy leal ciudad de Tortosa*, Tortosa: Pedro Martorell, 1640, f. 10v.

²⁴³ ADAM DE LA PARRA, Juan, *Súplica de la muy noble y muy leal ciudad de Tortosa*, Tortosa: Pedro Martorell, 1640, ff. 74 r.-77 v.

²⁴⁴ ADAM DE LA PARRA, Juan, *Súplica de la muy noble y muy leal ciudad de Tortosa*, Tortosa: Pedro Martorell, 1640, f. 75 v.

²⁴⁵ CALDERS I DE FERRAN, Ramon de, «Carta al rei», dins Ferran de Sagarra, *Les lliçons de la Història. Catalunya en 1640*, Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1930, p. 57.

accés a aquesta carta, però el que sí sabem és que no disposem de cap altre text que faci referència a la processó prèviament al del governador general.

El text destaca per la presència d'episodis fonamentats en l'excessiva credulitat dels segadors. Per exemple, la creença dels segadors de què a casa dels ministres reials hi havia ganivetes per perpetrar un assassinat col·lectiu contra els veïns de Barcelona²⁴⁶ o que a casa del jutge Josep Massó s'hi havia trobat unes medalles que servien per senyalar els «no acceptos a V. M. de Barcelona».²⁴⁷ Aquesta darrera està probablement incorporada de la relació d'en Pau del Rosso, qui explicava que a casa d'en Massó «hallaron unas medallas de ojadelata que las tenia en una ropa que se tomó por represalia de francés y contrabando, como Juez de la causa Diciendo era la señal que hauian de lleuar los que no havian de ser degollados en la trayzion que decian era trazada por él».²⁴⁸

De fet, de la Parra vol justificar per què la mort del virrei no havia estat una conseqüència de la providència divina, i molt menys que havia mort d'un cop com presentava Gaspar Sala. Assassinat pel tumult per 5 punyalades, de la Parra vinculava el seu assassinat amb el seguiment que en aquella època es feia de certes pitonisses. Es referia a la beata Paula, una religiosa que havia comunicat dies abans al confessor del virrei que moriria el Dia de Corpus. De la Parra critica que aquestes beates es fan passar per la veu de Déu i adquireixen molta popularitat entre la població ignorant.²⁴⁹

Quant als assalts descrits a les cases dels ministres, cal fer referència a l'íntima relació que hi ha entre el text i una relació anònima escrita el juny d'aquell any. Desconeixem l'origen i l'autoria d'aquesta relació, només que està datada el 27 de juny i dirigida al rei.²⁵⁰ El text d'Adam de la Parra explica que quan la multitud va iniciar l'assalt a la casa d'en Guerau Guardiola, van sortir per intentar aturar-ho «la Parroquia de Nuestra Señora

²⁴⁶ ADAM DE LA PARRA, Juan, *Súplica de la muy noble y muy leal ciudad de Tortosa*, Tortosa: Pedro Martorell, 1640, f. 75.

²⁴⁷ ADAM DE LA PARRA, Juan, *Súplica de la muy noble y muy leal ciudad de Tortosa*, Tortosa: Pedro Martorell, 1640, f. 76 v.

²⁴⁸ ROSSO, Pau del, «Relación de lo sucedido en Barcelona desde 7 de junio deste presente año de 1640 hasta 19 del dicho», dins Eulogio Zudaire, *El Conde-duque y Cataluña*, Madrid: CSIC, 1969, p. 465.

²⁴⁹ ADAM DE LA PARRA, Juan, *Súplica de la muy noble y muy leal ciudad de Tortosa*, Tortosa: Pedro Martorell, 1640, f. 74 r.

²⁵⁰ BNE, *Relación de lo sucedido en Barcelona el Dia de Corpus Christi y los días siguientes*, ms. 18.433, ff. 98 i 99. La relació és anònima, manuscrita i el seu autor sembla ser algú proper a la Corona i haver-la redactat a Barcelona, de manera que ens trobem probablement davant d'un testimoni presencial dels fets.

del Pino, la Iglesia Colegial de Santa Ana, y el Convento del Buen-Sucesso, que para aplacarlo sacaron el Santísimo».²⁵¹ Aquesta informació únicament l'he trobat en la relació esmentada: «Luego a Cassa de don Grau Guardiola a donde se hallaron tres comunidades cada qual con el S[antísimo] Patente q[ue] era S[anta] Anna el Buen Sucesso y el Pino y así las diligencias que se hizieron no fue bastante».²⁵²

Finalment, el text fa referència a l'assalt a la drassana després de la falsa mort del conseller per part dels criats del marquès de Villafranca, i com des de la torre de les Puces un barber va fer disparar l'artilleria contra la drassana: «no tuvo lugar el Conde, ni los cavaleros q[ue] le asistían de meterse en la galera de Génova, prevenida por él: y también, porque de la Torre que està arrimada al Baluarte, hizo disparar la artillería un barbero», episodi que de la Parra incorpora del text *Por qué para qué*: «A un barbero que [h]avían preso po [h]aver hecho tirar los cañonazos a la galera de Génova, le hizieron soltar forçadamente».

La protecció que Adam de la Parra va rebre d'Olivares, però, no li va servir el 1642, quan se'l va acusar de difondre uns versos en els que denunciava el nomenament de Manuel Cortizos com a inquisidor, convers portuguès que va comprar el càrrec evitant que s'estudiés el seu origen jueu.²⁵³ Aquell any va ser empresonat, on hi romandria fins la caiguda d'Olivares el 1643. Des de la presó va escriure *Apologético contra el tirano y rebelde Verganza y conjurados, arzobispo de Lisboa y sus parciales, en respuesta a los doce fundamentos del padre Mascareñas*, obra que dedicaria al comte duc d'Olivares i que carregava contra la revolta portuguesa. Juan Adam de la Parra moria el 1644 a Logroño.²⁵⁴

²⁵¹ ADAM DE LA PARRA, Juan, *Súplica de la muy noble y muy leal ciudad de Tortosa*, Tortosa: Pedro Martorell, 1640, f. 75 r.

²⁵² *Relación de lo sucedido en Barcelona el Dia de Corpus Christi y los días siguientes*, f. 98 r.

²⁵³ ARREDONDO, María Soledad, *Literatura y propaganda en tiempo de Quevedo: guerras y plumas contra Francia, Cataluña y Portugal*, Madrid: Vervuert, 2011, pp. 23 i 24

²⁵⁴ REDONDO MORENO, Concepción, «Juan Adam de la Parra», dins Real Academia de la Historia, *Diccionario biográfico electrónico*, (en línia: <http://dbe.rah.es/biografias/71151/juan-adam-de-la-parra>) [data de consulta: 19 d'agost de 2020].

5. Francesc Martí Viladamor

El 8 de desembre de 1640 les tropes del marquès de Los Vélez, encarregades d'arribar a Barcelona i restaurar la justícia reial al Principat, emprenen la seva partida des de Tortosa. Les tropes avançaven implacablement direcció a Tarragona mentre les institucions catalanes esperaven l'arribada de l'ajut militar francès per evitar la caiguda de la ciutat. El 22 de desembre, però, el marquès d'Espanen, mariscal a càrrec de la defensa del Principat, pacta amb el marquès de Los Vélez la rendició de la ciutat davant la incapacitat de fer front a l'exèrcit espanyol.²⁵⁵ En aquest context es publica, el 21 de desembre de 1640, *Apoyos a la verdad catalana, opugnada por un papel que comiença: Justificación Real*, anònim, però atribuït a Francesc Martí Viladamor.²⁵⁶

Es tracta d'una resposta a la *Iustificació Real*, un text al que l'autor acusa de mentir a l'explicar el que havia succeït a Catalunya durant aquell 1640. L'obra aspira a desmentir aquelles afirmacions fetes per part de Guillén de la Carrera que, segons Martí Viladamor, no s'ajustaven a la realitat.

El text s'inicia fent referència a l'assassinat de Monrodon, que no hauria estat executat pels habitants de la vila de Santa Coloma de Farnés, sinó per forasters que estaven cansats dels abusos dels soldats. L'autor nega, també, que s'ataquessin les banderes reials i defensa que els enfrontaments amb els soldats eren el fruit únicament de la defensa pròpia contra les vexacions. El tumult a la ciutat de Girona s'hauria produït, explica Martí Viladamor, com a conseqüència de la magnanimitat dels jurats de la ciutat amb els soldats, ja que tot i que el governador general havia recomanat que no hi entressin per evitar conflictes, els jurats van oferir-se a acollir alguns capitans, als quals van protegir quan, malauradament, va esclatar l'avalot. De la mateixa manera, l'alliberament de Francesc de Tamarit és descrit com un esdeveniment protagonitzat per particulars contra la voluntat de diputats i consellers: una entrada sobtada que ningú esperava.

Tant aquest text com la *Proclamación Católica* contraposen la descontrolada i violenta acció de particulars portadores d'una legitimitat fruit del greuge, vers el servei i defensa de les autoritats catalanes del virrei i ministres reials: sempre es repeteix un esquema que presenta els afligits com a portadors d'una missió divina que les autoritats temporals no

²⁵⁵ SIMON TARRÉS, Antoni, *1640*, Barcelona: Rafael Dalmau editor, 2019, pp. 433-442.

²⁵⁶ MARTÍ VILADAMOR, Francesc, *Apoyos a la verdad catalana, opugnada por un papel que comiença: Justificación Real*, [Barcelona: s.n., 1640].

poden aturar: així es justifica l'acció popular i alhora no es qüestiona la fidelitat del Principat al rei.

Hi ha dos fets relatats per l'autor que adopten una rellevància determinant en el text. Per una banda, la mort d'Antoni de Fluvià. Segons la *Iustificació Real*, el responsable de la seva mort havia estat empresonat a les presons reials. Contràriament, Martí Viladamor torna a descriure el fet per posar de manifest la gravetat de l'assumpte: no només havia estat assassinat el cavaller, sinó tres criats seus, una dona i una nena de dos anys. A més a més del sacrilegi d'amputar el braç a un crucifix i el pillatge posterior de la capella. Segons el text, només s'hauria detingut a un soldat, quan els responsables del crim n'havien estat uns quants i, a més a més, hauria estat alliberat més tard pel virrei.

El segon fet és la crema de Riudarenes. Fora de tot dubte, assevera el text, va ser comesa per soldats i no per catalans com denunciava la *Justificació*. A més a més, Leonardo Molas ho havia permès i per tant n'havia estat còmplice. Els soldats no només haurien cremat l'església si no que abans haurien robat els ornaments de plata i els béns que la població havia guardat. Així ho havia denunciat el bisbe de Girona, però també ho havia fet, segons Martí Viladamor, la Inquisició, amb papers que deien:

«Hazemos saber que haviendo constado por las informaciones recibidas por este santo Officio, que en los lugares de Rio de Arenas, y Mo[n]tiró, del obispado de Gerona, algunos soldados, que estuvieron allí alojados, y en otros lugares circunvezinos de Rio de Arenas, y Montirò, no solo robaron de las Iglesias Parroquiales de dichos lugares de Rio de Arenas y Montirò los ornamentos, cálices y cosas sagradas, y otras que estaven allí recondides de los particulares, sinó que pegaron fuego a las dichas dos Iglesias y quemaron los altares, imágenes de Santos sin tener respeto a la de Christo nuestro Señor, y de la Virgen Santíssima su Madre, y lo que más es al Santíssimo Sacramento del Altar, y formas consagradas, q[ue] estaven reservadas en los sacarios de dichas Iglesias, de tal suerte, que sin quedar ninguna manera de especies, en que se pudiera conservar el Santíssimo Sacramento, se convirtieron en ceniza, y mudaron de forma».²⁵⁷

L'objectiu de Francesc Martí Viladamor era evidenciar que la denúncia del greuge religiós que havia realitzat el bisbe de Girona no es circumscribia únicament a un

²⁵⁷ MARTÍ VILADAMOR, Francesc, *Apoyos a la verdad catalana, opugnada por un papel que comienza: Justificación Real*, [Barcelona: s.n., 1640], paper 7, resposta D.

estament eclesiàstic contrari a les polítiques de la corona, sinó que institucions com la Inquisició també recolzaven la denúncia.

Seguidament s'anuncia l'inici de la descripció dels fets del Dia de Corpus. Es comença fent referència a tres fets abans de passar a parlar de la mort del virrei: es reiteren les inhumanitats i sacrilegis executades per l'excomunicat tercio de Leonardo Moles, que havia cremat el Santíssim Sacrament a Riudarenes; es descriu la barbàrie protagonitzada pel tercio de Juan de Arce, qui havia lligat i despullat a 20 catalans i els havia convertit en el blanc de la seva arcabuseria; per últim, es narra la crema de les sagrades formes a Montiró, fet que havia irritat especialment els segadors. Tres fets que constitueixen el preàmbul justificatiu de l'entrada dels segadors a Barcelona el Dia de Corpus Christi.

En la representació de la revolta del Dia de Corpus, els dos protagonistes de l'incident i desencadenant de la revolta són els establerts pel relat de Gaspar Sala (un segador i el criat de l'alguatzir Monrodon) el qual, de fet, va esdevenir la plantilla sobre la que Martí Viladamor va desenvolupar la seva narració: és, per tant, un relat protagonitzat per unes autoritats catalanes que pretenien protegir el virrei davant una massa portadora d'un càstig diví.

Algunes de les variacions que afegeix són les següents. El criat de l'alguatzir Monrodon ataca amb un pedrenyal al segador, detall que no esmentava la *Proclamación Católica*. La concreció de l'arma del crim l'havia donat la *Súplica* de Juan Adam de la Parra, de la qual Martí Viladamor en va importar la referència. Per altra banda, quan es remet a l'arribada dels segadors al palau virregnal, si bé la *Proclamación Católica* havia dit que «en un instante, truxeron muchos hazes de leña a las puertas de Palacio, para dalle fuego»,²⁵⁸ Martí Viladamor afegeix: «Intentose la quema de la casa del Virrey entonces; si bien es verdad, que ni se aplicò leña a sus puertas ni se encendió lumbre».²⁵⁹

A diferència de la *Proclamación Católica*, *Apoyos a la verdad catalana* descriu la mort d'en Gabriel Berart. Els segadors el van matar, segons Martí Viladamor, sense voler-ho: va ser una mort accidental. En veure algú amagat entre uns matalassos van reaccionar violentament i el van apunyalat, però en adonar-se'n que es tractava d'un jutge de la Reial

²⁵⁸ SALA, Gaspar, *Proclamación Católica a la Magestad Piadosa de Felipe el Grande*, Barcelona: Sebastià i Jaume Matevat, 1640, p. 66.

²⁵⁹ MARTÍ VILADAMOR, Francesc, *Apoyos a la verdad catalana, opugnada por un papel que comienza: Justificación Real*, [Barcelona: s.n., 1640], paper 3, resposta N.

Audiència, van marxar i el van deixar amb vida tot i que, les ferides que li havien infligit abans de saber qui era, van acabar amb ell el dia següent. És a dir, segons Martí Viladamor, els segadors no volien matar els jutges, únicament volien cremar els mobles com a forma per a venjar-se.

En relació a la mort del virrei, Martí Viladamor copia la carta que els diputats van enviar al rei el dia 8 de juny. El fragment deia:

«los Deputados, atentos a obviar qualqueir otro desman, dexado el tropes de los gañanes en La Rambla, bolvieron a casa de su Excelencia, y hallá[n]dola cerrada, retirandose al cimiterio de San Francisco, à do Feliciano Sayol Cavallero Catalán, enviado del Virrey les dixo, pedía le aconsejassen lo que expedía para tan eminente riezgo : a que respondieron viesse su Excelencia lo que juzgava oportuno para el intento, q[ue] la execución no padecería dilaciones, por ave[n]turar las vidas, q[ue] tan promptas estavan al peligro, por evitarle en la de su Excelencia, bolviò el dicho cavallero con segundo recaudo; si aprobaron la yda de su Excelencia al Ataraçanal para embarcarse: asintieron a tan acertada elección».²⁶⁰

Una versió idèntica a la de la carta:

«Y, encontinent, dits diputats se'n entraren en lo fossar de Sanct Francesch, aguardant lo que convindria fer. A hont, al cap de un rato, reberen un recaudo de dit lochtinent, reportat per Feliciano Sayol, cavaller, dient-los que lo comte de Sancta Coloma los demanava li aconsellassen lo que havia de fer, y dits diputats, après de haver-ho conferit entre ells, li respongueren que·ls aparexia que seria molt gran servey de vostra magestat que dit lochtinent se'n anàs a la Dressana y de allí se embarcàs, offerint- li acompanyar-lo a hont sa excel·lència fos servi».²⁶¹

Hi ha, però, algunes alteracions realitzades per Martí Viladamor. Per exemple, mentre la carta assegurava que els diputats havien proposat al virrei anar a la drassana, Martí Viladamor ara plantejava que aquesta havia estat idea del virrei, qui els preguntava als diputats si els semblava adequat. Per altra banda, mentre el memorial descriu de forma genèrica: «los de dins obriren la portalleta y baxà promptament dit lochtinent, acompanyat de molts cavallers de la terra y alguns forasters, y dits diputats se'l posaren en lo mig, ab

²⁶⁰ MARTÍ VILADAMOR, Francesc, *Apoyos a la verdad catalana, opugnada por un papel que comienza: Justificación Real*, [Barcelona: s.n., 1640], paper 3, resposta Y.

²⁶¹ DGC, vol. 5, p. 1037.

les masses devant y se'n pujaren dalt en la muralla de Sanct Francesch»,²⁶² l'autor dels *Apoyos* concreta qui eren aquests cavallers:

«se llegaron a los puertas de Palacio, de do salió el virrey, asistido de multutyd de Cavalleros, assí Catalanes, como estrangeros, y entre estos de los cavos del ejército de Cantabria, quales eran, don Álvaro de Quiñones, Marco Antonio Gndolfo, el Marques Toralto, el Maestre de Campo Toravila, y otros, asistieronle asus lados, y todos juntos echáronle azia el Ataraçanal por el muro de la Marina».²⁶³

La mort del virrei hauria estat produïda, com descrivia l'informe anatòmic, per un «parosismo» i les punyalades que s'hi havia trobat, havien estat realitzades post mortem. En qualsevol cas, el relat de Martí Viladamor insisteix en reiterar el que deia la *Proclamación Católica*: justificar la innocència de les autoritats i diferenciar entre particulars i el Principat quant al càstig que s'havia d'aplicar.

Pocs dies després, el mateix desembre de 1640, es publicava una altra obra de Francesc Martí Viladamor: la *Noticia Universal de Cataluña*.²⁶⁴ El 26 de novembre, la Junta General de Braços havia presentat el manuscrit de l'obra al Consell de Cent, institució encarregada d'ordenar la impressió de 3000 exemplars que sortirien publicats el 21 de desembre. Es reeditaria dues vegades més a Barcelona el 1641 i es publicaria en portuguès a Lisboa aquell mateix any.²⁶⁵

Francesc Martí Viladamor va encarregar-se d'elaborar en aquesta obra tota una argumentació històrica i jurídica sobre el caràcter electiu de la monarquia a Catalunya que serviria per justificar l'elecció de Lluís XIII com a comte de Barcelona. Segons Antoni Simon, una de les tesis de major importància de l'obra era que des de l'elecció de Carlemany, Catalunya s'havia regit com un Principat electiu i que era durant el jurament de fidelitat als monarques que triaven el rei que els havia de regnar. Quan aquest moria o esdevenia en tirà, la comunitat recuperava la suprema potestat.

²⁶² DGC, vol. 5, p. 1037.

²⁶³ MARTÍ VILADAMOR, Francesc, *Apoyos a la verdad catalana, opugnada por un papel que comienza: Justificación Real*, [Barcelona: s.n., 1640], paper 3, resposta Y.

²⁶⁴ MARTÍ VILADAMOR, Francesc, «Noticia Universal de Cataluña», dins Xavier Torres Sans i Eva Serra Puig (eds.), *Escrits polítics del segle XVII*, Barcelona: Eumo, 1995.

²⁶⁵ SIMON TARRÉS, Antoni, *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 187.

Els greuges comesos per la Corona, en concret, la presència dels soldats a Catalunya i l'abús contra els naturals, oferia arguments jurídics a l'autor per articular un discurs que defensava el dret de resistència contra la tirania, ja que la política del comte duc havia trencat el contracte amb els seus vassalls. Però a banda de l'argumentació jurídica i històrica, hi havia un plantejament religiós, segons el qual els catalans volien restaurar la dignitat del Sacrament ofès pels soldats heretges amb la crema d'esglésies com la de Riudarenes.

La descripció dels fets del Dia de Corpus tenen molta relació amb aquest plantejament, però el cert és que l'obra de Martí i Viladamor no aporta cap altra informació nova respecte els *Apoyos* publicats poc abans. La descripció de l'entrada dels segadors el Dia de Corpus Crist és rellevant, però, per la interpretació que l'autor fa dels pocs fets als quals fa referència, les explicacions que dona i els paral·lelismes que estableix. Tots ells, els comentaré i analitzaré amb detall quan ens endinsem en les estratègies narratives.

6. Hivern de 1641

L'exèrcit de Los Vélez avançava pel Penedès i l'ajut que França havia promès als catalans no arribava. Aleshores, Du Plessis-Besançon, diplomàtic francès a les ordres de Richelieu, esclaria les condicions: França enviaria ajut militar si Catalunya trencava definitivament amb Felip IV, preferiblement si, com proposava Richelieu, Catalunya adoptava la forma de república sota protecció francesa. Martorell queia el 21 de gener i era saquejada per l'exèrcit de Los Vélez. Després de valorar les paraules del diplomàtic francès, la Junta General de Braços va decidir descartar l'opció republicana i reconèixer a Lluís XIII comte de Barcelona.

El 26 de gener, les tropes de Los Vélez avançaven sobre Montjuïc per apoderar-se de les fortificacions. Aquell matí són derrotades després d'un intens combat que va comptar amb un segon assalt a la tarda. A més de les tropes franceses, la defensa de Barcelona havia mobilitzat milers de camperols i menestrals d'arreu del Principat que, organitzats pels sometents, van participar en la batalla de Montjuïc i van perseguir els homes de Los Vélez que, en retirada, es replegaven a Tarragona.²⁶⁶

²⁶⁶ TORRES SANS, Xavier, *La Guerra dels Segadors*, Vic: Eumo Editorial, 2006, pp. 142-152.

6.1. Alexandre Ros i Francisco de Rioja

El 7 de gener de 1641 es difon un paper imprès que començava «la estrecha amistad que professamos desde nuestros primeros años me han obligado a que os escriba estos renglones»,²⁶⁷ atribuït per Antoni Simon a Alexandre Ros i no a Guillén de la Carrera com s'havia fet fins aleshores.²⁶⁸

Alexandre Ros, nascut el 1604 a Alguaire, va ingressar el 1621 a la Companyia de Jesús. Abandona l'ordre el 1638 per desavinences amb els seus superiors, fruit de fidelitats amb la família Agullana que comprometien la Companyia.²⁶⁹ El 1636 surt publicat sota el pseudònim de Juan Gómez Adrín, el *Memorial en defensa de la llengua castellana para que se predique en ella en Cataluña*, com a resposta a la decisió del Concili Provincial Tarraconense convocat l'any 1635, en el que s'establia l'obligatorietat del català en la predicació a Catalunya. El memorial, juntament amb els de Dídac Cisteller i Antonio Pérez, desfermaven una polèmica sobre la llengua més adequada per la predicació.²⁷⁰

Pocs anys més tard, es trasllada a Roma, on entra a servir al cardenal Francesco Barberini, i el 1639 publica un panegíric dedicat al papa Barberini Urbà VIII titulat *Abeja Barberina*, papa qui li atorgaria el deganat de Tortosa. En esclatar la revolta catalana, a Ros se li planteja un dilema de fidelitats, doncs els Barberini mantenien una política filofrancesa. Ros va decidir conservar la seva fidelitat a Felip IV, abandona el servei als Barberini i es posa a disposició del marquès de Castelrodrigo, ambaixador espanyol a Roma. Durant 1640 i 1641, la publicació de papers en favor de la causa espanyola a Catalunya —entre ells, *La estrecha amistad que profesamos*— forçaran el seu exili a Nàpols.²⁷¹ Allà va entrar al servei de la cort virregnal i publicaria el 1646 la *Cataluña desengañada*, una obra que es traduiria i publicaria en italià el 1647.

²⁶⁷ ROS, Alexandre, *La estrecha amistad*, [s.l.: s.n., 1641].

²⁶⁸ SIMON TARRÉS, Antoni, *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 233.

²⁶⁹ SIMON TARRÉS, Antoni, *Llengua i política a la Catalunya del segle XVII: Alexandre Ros i Gomar (1604-1656)*, Catarroja: Afers, 2016, p. 93.

²⁷⁰ SIMON TARRÉS, Antoni, *Llengua i política a la Catalunya del segle XVII: Alexandre Ros i Gomar (1604-1656)*, Catarroja: Afers, 2016, pp. 93-106

²⁷¹ SIMON TARRÉS, Antoni, *Llengua i política a la Catalunya del segle XVII: Alexandre Ros i Gomar (1604-1656)*, Catarroja: Afers, 2016, pp. 107-116

L'objectiu del text que ara comentem, *La estrecha amistad*, és demostrar, per una banda, que no hi ha cap sortida possible i viable del camí que ha emprès la Junta General de Braços i, per altra banda, que les decisions que està prenent es fonamenten en un relat dels fets fals. En aquest sentit, l'obra d'Alexandre Ros aspira a reescriure els fets que havien tingut lloc durant la primavera de 1640. Ho fa exculpant els soldats reials de les acusacions que des de la propaganda catalana s'estaven emetent, argumentant que, si hi havia alguns que podien ser etiquetats d'heretges en aquell conflicte, aquests eren els catalans.

L'autor reflexiona sobre els dos possible escenaris en els que es podia veure Catalunya: constituir-se en república lliure o lliurar-se al rei de França, i elabora un argumentació per justificar que qualsevol dels dos esdevindria la ruïna per al Principat. Continua amb l'arribada dels allotjaments i els conflictes que d'ells se'n van derivar. Ros explica que en l'hipotètic cas que s'haguessin vulnerat les constitucions en l'execució dels allotjaments dels tercios, les autoritats catalanes no havien seguit el procediment establert per denunciar una contrafacció. En qualsevol cas, no obstant, l'amenaça de les tropes franceses justificava la no observança, de forma temporal, de les constitucions catalanes.²⁷²

Alexandre Ros elabora una revisió dels greuges que havien presumptament comès els soldats segons les autoritats catalanes: la crema de l'església de Riudarenes esdevé un dels primers episodis en disputa. Segons ell, el tercio de Leonardo Moles havia estat víctima d'un muntatge. Havien estat els provincials els que, veient que les seves arques havien estat robades dins de l'església, els hi van calar foc per després atribuir la responsabilitat al tercio de Leonardo Moles i generar odi cap a ells. Algunes raons que justificarien aquesta versió serien que també van ser trobats alguns soldats morts prop de l'església, un acte que mai cometrien els seus companys; o que la crema s'hauria produït 5 hores després que els soldats abandonessin l'emplaçament.²⁷³

El Dia de Corpus de 1640 esdevé una de les proves de la impietat amb la que actuaven els provincials. Es tractava d'homes «abominables [...] olvidados de Dios» que van entrar a Barcelona per assassinar als representants del rei, profanant i cometent sacrilegis als convents i esglésies de la ciutat i saquejant i robant tot allò que trobaven a les cases dels

²⁷² ROS, Alexandre, *La estrecha amistad*, [s.l.: s.n., 1641], ff. 2-4.

²⁷³ ROS, Alexandre, *La estrecha amistad*, [s.l.: s.n., 1641], f. 6.

ministres. Homes que no respectaven la clausura de les religioses, on hi van cometre assassinsats, com al convent dels Àngels i el monestir de Santa Madrona.

«Y que son ellos los que han perdido el respeto a las Iglesias, y a las Imágenes sagradas, y al Santísimo Sacramento, y cometido dentro de los Templos y Monasterios tan atroces y execrables delitos, no en defensa, sinó en gravíssima ofensa de Dios y de sus Iglesias, violando inmunidades y privilegios y dexándolas manchadas con tanta sangre Christiana y que su fin no es otro que de matar y robar sin temor del castigo».²⁷⁴

L'obra demana a Felip IV que, de la mateixa manera que considera que s'ha d'exercir justícia contra els soldats que havien abusat dels provincials com demanava la Diputació, també s'havia de jutjar els sediciosos catalans que havien comès els sacrilegis i les traïcions. En aquest sentit, demana que en cap cas s'han de retirar els soldats del Principat, ja que seria entregar-lo a les mans de França: Alexandre Ros denuncia que els 40.000 soldats que la Diputació assegura poder mobilitzar per a protegir Catalunya dels francesos i que reivindicava per a demanar la retirada dels tercios són mentida, doncs el Dia de Corpus ni havien pogut barrar el pas a uns quants centenars de segadors.

El juliol de 1641, Francisco de Rioja publicava l'*Aristarco o censura de la Proclamación Católica de los catalanes*,²⁷⁵ que va veure la llum com a obra anònima. Es tracta de la resposta més completa al text de Gaspar Sala, auspiciada pel comte duc, i en la que es rebat punt per punt la *Proclamación Católica*, amb especial èmfasi als últims paràgrafs en els que els consellers demanen que destitueixi a Olivares.²⁷⁶

Francisco de Rioja (1600-1659) va ser un influent poeta de la cort del comte duc d'Olivares. Bibliotecari del rei, va ser inquisidor i amic de Juan Adam de la Parra. Va participar en el florilegi de lloança de Felip IV *Anfiteatro de Felipe el Grande* i en l'*Academia burlesca del Buen Retiro* amb motiu de les festes de 1637 celebrades al flamant palau.

L'*Aristarco* aspira a demostrar que, malgrat el que deien els papers difosos des de Barcelona, l'odi que s'havia despertat contra el privat del rei i que promovia la *Proclamación católica* era una bogeria recent, falsa i interessada. Per demostrar-ho, al

²⁷⁴ ROS, Alexandre, *La estrecha amistad*, [s.l.: s.n., 1641], f. 5 v.

²⁷⁵ RIOJA, Francisco de, *Aristarco o Censura de la Proclamacion catolica de los catalanes*, [s.l.: s.n., 1641].

²⁷⁶ ARREDONDO, María Soledad, *Literatura y propaganda en tiempo de Quevedo: guerras y plumas contra Francia, Cataluña y Portugal*, Madrid: Vervuert, 2011, p. 28.

final del text s'ajunta una carta dels consellers al comte duc escrita el 27 de juny de 1640 en el que agraeixen l'acollida de l'ambaixador Bernardino de Manlleu. Una carta que, segons Rioja, demostrava que, tot i que els catalans deien que l'opressió del comte duc es remontava anys enrere, al mes de juny les relacions eren cordials.

Seguidament, Rioja es disposa a argumentar per què els arguments que donava Gaspar Sala eren falsos, fonamentats en fonts imaginàries, plens d'anacronismes o directament basats en la manipulació o tergiversació del passat. Per exemple, segons Rioja s'havien dit moltes mentides sobre la crema d'esglésies: «la Inquisición de Barcelona, haciendo exacta diligencia, averiguó que el delito que se imputaba a los soldados no era cierto, y no halló que en Río de Arenas ni en Montiró se hubiesen quemado las especies del Santísimo Sacramento».²⁷⁷ L'objectiu d'aquesta mentida era excitar a la població. Rioja acusa a la *Proclamación Católica* d'utilitzar la religió com excusa per justificar el que estava succeint a Catalunya: la gent s'havia deixat manipular «por el sonido de las palabras» sense assegurar-se si el que els hi deien era cert i deixant-se commoure pel clamor de la religió.

L'espai dedicat a relatar els fets que van tenir lloc durant el Dia de Corpus Christi giren al voltant d'una mateixa idea: culpar al Consell de Cent.²⁷⁸ Va ser el consistori municipal el que es van negar a prohibir l'entrada als segadors tot i la petició del virrei en veure que es podia produir un tumult, i per a Rioja això era un clar indicador de què «la Ciudad deseava i sol·licitava el suceso». I no només el desitjava, sinó que «del modo i circunstancias del suceso, se colige con certeza que la Ciudad lo dispuso».

La insurrecció es presenta com un acte, no només de traició a la Corona, sinó impiu, en el que es maten ministres, soldats i criats de generals «sin que les valiesen los Templos, los Altares, los Sepulcros en que se escondian».

Rioja fa referència a l'assalt al baluard de Santa Eulàlia, des d'on es va disparar l'artilleria contra la galera en la que s'havia d'embarcar el virrei, i l'assalt a la drassana, on van prendre municions, cavalls i bastiments. Dos assalts que, segons Rioja, evidenciaven la

²⁷⁷ RIOJA, Francisco de, *Aristarco o Censura de la Proclamacion catolica de los catalanes*, [s.l.: s.n., 1641], f. 16 r.

²⁷⁸ RIOJA, Francisco de, *Aristarco o Censura de la Proclamacion catolica de los catalanes*, [s.l.: s.n., 1641], ff. 25 v.-27 r.

tolerància del Consell de Cent amb els revoltats. Dos episodis que, de fet, la *Proclamación Católica* de Gaspar Sala havia oblidat.

El relat de Rioja, lluny de ser únicament un qüestionament dels fets que Gaspar Sala relatava a la *Proclamación Católica*, oferia una versió alternativa fonamentada en el text que Guillén de la Carrera havia escrit el 1640, la *Iustificació Real*: una obra que es publica abans que la *Proclamación Católica* i que acaba constituint, en l'obra de Rioja, la base sobre la que es fonamenta el qüestionament dels fets que descriu Sala respecte la jornada del Dia de Corpus.

Francisco de Rioja relata que:

«Ordenó el Conde de Santa Coloma a los juezes de la Audiencia, que fuessen a poner en egecución el modo de los alojamientos que mandava su Magestad; i fueron tan mal recibidos, que si no se escondieran los mataran, como mataron a uno dentro de un convento; al Alguacil Monredon que fue a la egecución de los alojamientos, le quemaron vivo; los de Barcelona degollaron el tercio de Modena, i derrotaron la cavallería de Chirinos, i mataron el virrei a puñaladas».²⁷⁹

Un fragment que parteix de la frase de la *Iustificació Real*: «intentaren cremar lo Virrei, no volgueren excusar la entrada dels segadors en Barcelona, degollaren lo tercio de Modena, derrotaren la cavalleria de Chirinos».²⁸⁰

6.2. Antoni Marquès i Josep Sarroca

Poc temps després de la batalla de Montjuïc, es publica *Cataluña defendida de sus émulos*, de l'agustinià Antoni Marquès (1570-1649) i dedicada a la Diputació del General de Catalunya.²⁸¹ Es tracta d'un text que aspira a netejar la imatge de Catalunya, malmesa pels castellans, a partir de l'exaltació de les virtuts dels seus naturals. Una obra que vol preservar l'honradesa dels catalans seguint un format com el de la *Proclamación Católica*, en la que, de fet, es fonamenta en gran mesura. L'obra està constituïda per 4

²⁷⁹ RIOJA, Francisco de, *Aristarco o Censura de la Proclamacion catolica de los catalanes*, [s.l.: s.n., 1641], ff. 21 v.-22 r.

²⁸⁰ GUILLÉN DE LA CARRERA, Alonso, *La Iustificació Real*, [Barcelona? : s.n., 1640], f. 1 r.

²⁸¹ MARQUÈS, Antoni, *Cataluña defendida de sus émulos, ilustrada con sus hechos, fidelidad y servicio a sus Reyes*, Lleida: Enrique Castañ, 1641, llib. IV, f. 57.

volums. El primer d'ells elabora una història de Catalunya, des de l'arribada d'Otger Cataló fins al segle XVII, passant pels pactes amb Carlemany i la unió del comtat de Barcelona amb el regne d'Aragó. El segon volum exalta la fidelitat de Catalunya vers els seus rei. El tercer volum descriu la naturalesa política del Principat i els privilegis dels que els diferents monarques han dotat a la Diputació i les ciutats catalanes, emfatitzant la obligatorietat del monarca a respectar-los. El darrer volum es tracta d'una argumentació que pretén desarticlar els càrrecs que la monarquia havia fet el setembre de 1640 per justificar la invasió del Principat.

El quart volum, en el qual ens centrem, comença relatant que el privat del rei, «como otro Machiavello», volia oprimir amb les armes Catalunya i derogar les seves lleis per convertir el Principat en una nova Castella. Si bé els catalans no havien fet més que contribuir militarment a la Monarquia, aquests serveis només s'havien pagat amb càstigs, detencions i la crema dels «templos, imágenes y altares y sacraríos sin respetar a su divinal presencia en las custodias».²⁸²

Antoni Marquès explica que els avalots que hi avia hagut a la Província havien estat únicament contra els mals ministres, ja que la els catalans sempre eren fidels a la monarquia. No obstant, apunta, el regne té dret a defensar-se i a canviar de rei quan aquest agafava les armes contra ell.²⁸³ El text beu directament de les argumentacions de Francesc Martí Viladamor i, juntament amb els *Secrets públics* de Gaspar Sala, conforma una de les primeres obres en considerar a Felip IV com a part del problema o, al menys, com a coneixedor dels abusos que fins aleshores s'havien atribuït exclusivament al comte duc.

El relat dels fets d'Antoni Marquès sobre el que havia succeït al Principat la primavera de 1640 comença amb l'acusació contra els soldats reials d'«hereges calvinistas» per haver cremat les esglésies de Riudarenes, Montiró i Cornellà de la Ribera i haver maltractat els soldats del Rei Crist Sacramentat (els sacerdots), per haver-los disparat i

²⁸² MARQUÈS, Antoni, *Cataluña defendida de sus émulos, ilustrada con sus hechos, fidelidad y servicio a sus Reyes*, Lleida: Enrique Castañ, 1641, llib. IV, f. 54 r.

²⁸³ MARQUÈS, Antoni, *Cataluña defendida de sus émulos, ilustrada con sus hechos, fidelidad y servicio a sus Reyes*, Lleida: Enrique Castañ, 1641, llib. IV, f. 57.

l·ligat, apunyalat i maltractat.²⁸⁴ Marquès, de fet, contribueix estereotipar els soldats reials comparant-los no només amb els dimonis de l'infern, sinó amb els bàrbars escites:

«[...] acuchillar las figuras de los Santos, y la de Christo crucificado, como en la Granja, y en Xerta, después de averle hecho troços, echarle a la lumbre, para cozinar: robar en tierra tan Católica como Cataluña, a guisa de hereges, las iglesias, sus reliquias, y vasos sacrosantos. Y las que de suyo esta[n] dedicadas para el culto y veneración de Dios, bolverlas unos Burdieles y oficinas de públicos bujarrones: *Pro Deum hominumque Fidem!* Violar las virgenes y viudas: y lo que peor es, y que haze estremecer las carnes, las casadas (o cielo) a vista de sus maridos, y en cima de ellos, quedar con violencia deshonoradas! No hizieran esto los más bárbaros Scytas, ni los mismos Demonios del Infierno».²⁸⁵

Davant aquesta situació, era obligació dels catalans, en tant que primers soldats sota la bandera de la fe de Jesucrist, «alborotar-se» catòlicament en defensa del rei del cel. De la mateixa manera que Francesc Martí Viladamor, el plantejament religiós impregna tota la lectura dels fets. Així mateix, l'autor no aporta cap informació nova sobre els fets del Dia de Corpus, i la seva representació, novament, destaca per la interpretació i les analogies que realitza, que comentaré al següent bloc.

Antoni Marquès no elabora una narració cronològica dels fets que comenci al carrer Ample i culmini amb la mort del virrei, sinó que fa esment a una sèrie de fets concrets per exemplificar la seva interpretació, que comentaré més endavant. Aquests fets són, per exemple, l'assassinat d'en Gabriel Berart i la mort del comte de Santa Coloma. Ambdós successos executats gràcies a la providència.

En el cas del virrei de Catalunya, aquest va morir per la mateixa raó que Valerio Máximo explica la mort de Temístocles: l'almirall atenenc que va oferir-se al rei persa Artaxerxes i que, després d'acceptar ser capità general i lloctinent contra la seva pàtria, es va suïcidar. En aquest cas, però, el virrei no es va suïcidar, sinó que va morir «despeñándose por los derrumbaderos de las peñas del mar» —versió de la *Proclamación Católica*.

²⁸⁴ MARQUÈS, Antoni, *Cataluña defendida de sus émulos, ilustrada con sus hechos, fidelidad y servicio a sus Reyes*, Lleida: Enrique Castañ, 1641, llib. IV, f. 59.

²⁸⁵ MARQUÈS, Antoni, *Cataluña defendida de sus émulos, ilustrada con sus hechos, fidelidad y servicio a sus Reyes*, Lleida: Enrique Castañ, 1641, llib. IV, f. 63 r.

El 1641 es publicava un text titulat *Política del comte de Olivares, contra política de Catalunya y Barcelona*²⁸⁶ en el que Josep Sarroca, doctor en teologia i autor de l'obra, denunciava la degeneració tirànica de la monarquia d'Espanya i responsabilitzava al comte duc de dit fenomen.

Sarroca presenta la necessitat de reescriure i insistir en conèixer el passat de Catalunya com a estratègia per a què els catalans despertessin de l'esclavatge al que havien estat sotmesos. Un esclavatge que no era únicament contra Catalunya, sinó que s'estenia a la resta dels territoris de la Monarquia per culpa del comte duc, personatge que abomina i sobre el qual construeix una imatge demoníaca comparable a la de Neró, «aquell monstro amassat en sanch humana».

Sarroca articula un discurs que argumenta per què, a partir dels preceptes d'Aristòtil i Sant Tomàs, la monarquia espanyola havia derivat en tirania per culpa del Privat, «príncep dels polítics y oligarcha». Seguidament, inicia una «Narració breu de tots los successos» que havien tingut lloc des de la recuperació de Salses fins al present. Sarroca explicita que ho fa escrivint sobre el que altres ja han escrit, però posant en dubte aquelles veritats que no han estat provades. Ens trobem, novament, davant la voluntat de reescriure el passat per ordenar-lo i adequar-lo a les necessitats polítiques de l'autor.

Josep Sarroca elabora un llistat de totes les localitats agreujades pels excessos comesos pels soldats reials després del setge de Salses, com per exemple els fets de Sant Esteve de Palautordera, Riudarenes i Santa Coloma de Farnés:

«En Riudarenas als últims de Mayg se aloja don Leonardo Molas ab son tercio, que era de 800 solldats de apeu, crema la casa del Rector de dit lloch, roban la Iglesia, posani foch, crema[n] més de 2000 lliuras de valor, y entre estas cosas abrasan las formas co[n]sagradas del Santíssim Sagrament del Altar, retaulas de Sants, y de la Reyna dels Àngels Maria, no perdonant ni al natural de sa patria S. Isidro; y perque no cremen la Iglesia de Sils, com jurava, li donan a dit don Leonardo 50 lliuras, troba lo Rector de Riudarenas una casulla, y una alba, en lo lloch de las Mallorquinas».²⁸⁷

²⁸⁶ SARROCA, Josep, *Política del comte de Olivares, contra política de Cathaluña, y Barcelona*, Barcelona: Jaume Romeu, 1641.

²⁸⁷ SARROCA, Josep, *Política del comte de Olivares, contra política de Cathaluña, y Barcelona*, Barcelona: Jaume Romeu, 1641, f. 9 r.

Després de vuit pàgines llistant greuges, es parla del Dia de Corpus Christi, dia que s'alteren els segadors. El relat exposat sobre els fets del Dia de Corpus de 1640 és una traducció gairebé literal però resumida del castellà al català de la *Proclamación Católica*, però amb alguns canvis significatius que comentem a continuació.

El plantejament inicial de la insurrecció és el mateix. Gaspar Sala descrivia l'inici de l'avalot de la següent manera:

«Dio principio a este fracaso un hombre, que avia sido criado del Alguazil Monredon [...]. Alborota[n]se los demás segadores, en ayudar a su compañero, y corriendo la voz acudiero[n] todos a la calle ancha, donde estava el alboroto. Lo del palacio del Lugarteniente, viendo que se acercavan los segadores en tropa, dispararon algunos tiros contra ellos, de que murió un segador [...]. Truxeron muchos hazes de leña a las puertas de palacio, para dalle fuego: diziendo a voces “viva la santa Fe Catolica, viva el Rey, y muera el mal gobierno”».²⁸⁸

Josep Sarroca, ho feia com segueix:

«dona principi a alterarse un criat de Monrodo (que fins las chispas de aquell foch causan tals incendis) que volguè regonexer si portava armas lo Segadors, tirà lo Porter al Segador nafrat; avalotanse los demás, acuden al carrer ample, arriban a casa del Virrey, y los que estavan en ella desparan alguns tirs contra el, dels quals morí un segador. Portan fexos de lleña a las portas del Virrey, dient ab crits “Visca la Santa Fe Católica, Visca lo Rey, y muyran los mal govern”».²⁸⁹

La *Proclamación Católica* continuava:

«Bolò esta nueva en un moment oa la Catedral, donde estavan los Conselleres asistiendo a la Missa Pontifical, y sermon. Levantaronse luego, interrumpiendo esta asistencia, y acudieron corriendo a sossegar el alboroto: tras los quales llegaron con la mesma diligencia los diputados. Sossegaron con su presencia a los segadores: y dexa[n]do los Conselleres la mosqueteria para guarnición del palacio, juntamente con los Diputados, retiraron los segadores a La Rambla».²⁹⁰

²⁸⁸ SALA, Gaspar, *Proclamación Católica a la Magestad Piadosa de Felipe el Grande*, Barcelona: Sebastià i Jaume Matevat, 1640, p. 66.

²⁸⁹ SARROCA, Josep, *Política del comte de Olivares, contra política de Cathaluña, y Barcelona*, Barcelona: Jaume Romeu, 1641, f. 11 r.

²⁹⁰ SALA, Gaspar, *Proclamación Católica a la Magestad Piadosa de Felipe el Grande*, Barcelona: Sebastià i Jaume Matevat, 1640, pp. 66 i 67.

Sarroca, de forma resumida i traduït al català, exposava:

«dexan la Missa los Consellers, tras ells los Diputats, sossegam als Segadors com poden posan al Palau del Virrey mosqueteria de guarda, portan a La Rambla als Segadors».²⁹¹

La narració de Sarroca segueix descrivint com els consellers i els diputats van desplaçar-se a la drassana per assistir al virrei i li van dir que era molt bona elecció embarcar-se a la galera, tal i com de fet explicava el text de Sala. Abans de continuar relatant la mort del virrei, tal i com s'esperaria, Josep Sarroca introdueix una sèrie d'episodis que a la *Proclamación Católica* no s'hi troben i que tenen com a protagonistes els segadors.

Es tracta dels assalts a les cases dels ministres reials, accions que «no poden assossegar diputats, consellers, ni altres personatges». Si bé Gaspar Sala la tardor de 1640 havia optat per ignorar i censurar aquests fets en el seu relat, Josep Sarroca els inclou, presentant un llistat de víctimes com si es tractés d'una matrícula dels traïdors de la pàtria.

A més a més, la raó per la qual el virrei decideix fugir de la drassana és l'arribada de la multitud, episodi que la *Proclamación Católica* havia ocultat. Una multitud conformada pels segadors que, en assabentar-se que des de la casa del marquès de Villafranca havien mort un conseller, es dirigeixen a la drassana per venjar-se. La versió de la mort, però, és calcada a la que havia construït Gaspar Sala: despenyat i dos o tres punyalades al ventre post mortem:

«escabullintse de molts cavallers que li asistían per una obertura que fa lo Baluart del Rey en la matexa Drassanam aygua fins al genoll, se ysquè de la Ciutat pera fe señas a una galera Genovesa, que per la gran mareta no podia acostarse y acompanyat de un criat, cmainant per lo més fragís de las rocas, de Montjuych enves S. Bertran a la vora del mar y com era tant pingue y anava afligit, y cansat, tropesà en fi, y morí a dita dels Sirurgians rebentat, perquè cayguè per las rocas, després seguint alguns que anaven per Monjuych alguns soldats, que eran axits ab lo Virrey, trobantlo ja cadàver, li daren dos o tres puntadas en lo ventre tant chicas, que apenas se veyan, ni dellas ysquè gota alguna de sanch».²⁹²

²⁹¹ SARROCA, Josep, *Política del comte de Olivares, contra política de Cathaluña, y Barcelona*, Barcelona: Jaume Romeu, 1641, f. 11 r.

²⁹² SARROCA, Josep, *Política del comte de Olivares, contra política de Cathaluña, y Barcelona*, Barcelona: Jaume Romeu, 1641, f. 11 v.

7. De la Cort a l'obrador

7.1. Felip Vinyes

Felip Vinyes, jutge de la Reial Audiència, havia aconseguit fugir de Barcelona el Dia de Corpus de 1640. L'any següent, exiliat a Madrid, i ja com a regent del Consell d'Aragó, escrivia els *Desengaños a los pretextos y motivos que han tenido y publicado los inquietos amotinados de la Ciudad de Barcelona y del Principado de Cataluña*.²⁹³

Felip Vinyes (Ripoll 1583-Madrid 1643) era jutge de la Reial Audiència de Catalunya des del 1627 i advocat fiscal patrimonial de la mateixa des de 1634. Durant la dècada de 1620 es va encarregar d'articular arguments jurídics i històrics en defensa de les institucions catalanes, destacant per la seva intervenció a les corts de 1626. A partir d'aleshores, després d'obtenir una plaça a la Reial Audiència, el seu discurs va mutar i es va posicionar en defensa del discurs reialista a Catalunya.²⁹⁴ Es va encarregar d'elaborar diferents memorials contra els juristes de les institucions catalanes en els conflictes del cobrament dels quints (1634) i de la provisió de la clau de compte.²⁹⁵ Felip Vinyes va fugir a Ripoll el juny de 1640, i des d'allà va exiliar-se a Madrid el 1641, on va ser nomenat regent del Consell d'Aragó. El març de 1642 va partir cap al front de Tarragona, on es va encarregar de supervisar la fabricació de moneda.²⁹⁶

L'obra que comentem es tracta d'un manuscrit compost per diversos discursos, el primer dels quals configura una «relación breve y sumaria de los movimientos y alteraciones que han sucedido en Cataluña en los años de 1640 y 1641 en deservicio de Dios y de su Príncipe natural, y en nota y descrédito de aquella Nación tan atenta en el punto de la fidelidad».

El text comença assegurant que els responsables dels «movimientos, alteraciones y turbaciones» eren la ciutat de Barcelona i principat de Catalunya i que, de fet, portaven organitzant la traïció des de feia temps. El relat comença amb la recuperació de Salses i

²⁹³ BNE, VINYES, Felip, *Desengaños a los pretextos y motivos que han tenido y publicado los inquietos amotinados de la Ciudad de Barcelona y del Principado de Cataluña*, ms. 897, ff. 203-226.

²⁹⁴ GIL PUJOL, Xavier, «El discurs reialista a la Catalunya dels Àustries fins al 1652, en el seu context europeu», *Pedralbes*, 18-2 (1998), p. 484.

²⁹⁵ SIMON TARRÉS, Antoni, *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 325.

²⁹⁶ VILLANUEVA LÓPEZ, Jesús, «Felip Vinyes (1583-1643): su trayectoria política y la gestación de la revuelta catalana de 1640», *Manuscrits*, 17 (1999), p. 337.

la necessitat d'allotjar els soldats a Catalunya un cop finalitzada l'empresa bèl·lica. Els allotjaments s'haurien produït, no obstant, sense cap inconvenient, al menys fins la intervenció d'una minoria de camperols emparada per la ciutat de Barcelona i els diputats del General. Vinyes es refereix als camperols que van assassinar a en Monrodon, un contingent de revoltats que va entrar a la localitat cridant «Visca la tierra, muera el ladro[n] traydor que ha capturado el deputado Militar Tamarit».

Aleshores, els provincials de la comarca inicien la insurrecció i posen setge al mestre de camp Juan de Arce i els seus capitans i soldats durant set dies, durant els quals es van haver d'alimentar de blat bullit.²⁹⁷ La referència que fa Vinyes a l'alimentació a base de blat bullit delata quelcom que esdevé, més endavant, evident: la influència que va tenir la relació de Federico Spatafora Rufo en la seva obra. Va ser aquest general qui en la descripció de les desventures i tragèdies que va patir al camp català, va explicar que s'alimentaven a base de «trigo cocido».²⁹⁸ Altres informacions que mostren la relació entre el text de Federico Spatafora Rufo i el de Felip Vinyes són les següents. Referint-se a la retirada dels tercios després de la insurrecció de la Selva i la seva aproximació a Barcelona, els *Desengaños* diuen:

«Los siguieron matando y hiriendo los cavallos y soldados hasta la Ciudad de Barcelona, que dista de aquella villa ocho leguas, donde acogíendose la mañana de las doze al amparo de las murallas y del baluarte de Levante los soldados, que la Ciudad tenía puestos en aquel puesto, dispararon contra la cavalleria muchos tiros de musquetes y arcabuzes con que se desbarató y desmontó, murieron algunos soldados, muchos heridos, y perecieron todos en aquel arenal, si las galeres no los recogieran».²⁹⁹

La relació de Federico Spatafora Rufo ho exposava de la següent manera:

«[...] y el dicho theniente abançó con su compañía y ganó el puente y así marcharon hacia Barcelona la cavalleria y alguna infanteria que escapó, allí mataron algunos Capitanes de infantería y otros oficiales menores y muchos Capitanes de Cavallos heridos, fuéronse retirando hacia Barcelona que estava nuebe leguas de camino, llegaron por la mañana al arenal de Barcelona y los villanos hicieron alto, los de las murallas de Barcelona empeçaron a tirarles mosquetaços y entonces los villanos

²⁹⁷ VINYES, Felip, *Desengaños a los pretextos y motivos que han tenido y publicado los inquietos amotinados de la Ciudad de Barcelona y del Principado de Cataluña*, dis. I, f. 204.

²⁹⁸ *Relación que ynbió don Federico Spatafora Rufo, capitán de coraças por su Magestad en los exércitos de Cataluña de los motines y revolturas de los catalanes*, f. 16 r.

²⁹⁹ VINYES, Felip, *Desengaños a los pretextos y motivos que han tenido y publicado los inquietos amotinados de la Ciudad de Barcelona y del Principado de Cataluña*, dis. I, f. 204 v.

acometieron a la cavalleria y de una y otra parte hacían grandes daño[s] a la cavalleria y a las tropas, los quales o que no hubiese cavo o que no pudiesen hallar partido en aquella bulla se yban hechando a la mar miserablemente y algunos con los cavallos y con las armes se ahogaban y sinó se hubiesen allado las galeres que los yban recogiendo en los esquifes y salvando alguna gente se hubieran perdido todos los cavallos [...]».³⁰⁰

Per altra banda, pocs dies abans del 7 de juny, Vinyes explica que «en las Ataraçanas avia recogido el conde de Santa Coloma los soldados que se avian escapado de las persecuciones de los Provinciales, y las compañías del Marquès de Aytona entretenialos en ellas sin armas».³⁰¹ L'únic text que Vinyes podia haver consultat abans de 1641 on es parlés dels soldats del marquès d'Aitona a la drassana són els *Apoyos a la verdad catalana* de Viladamor.³⁰²

L'inici de la narració dels esdeveniments de la revolta del Dia de Corpus comença amb l'incident al carrer Ample, en aquest cas, amb un teixidor de sedes que assassina un segador amb la voluntat expressa de desencadenar l'avalot. Seguidament, es produeix l'assalt a la casa d'en Gabriel Berart i la crema dels seus llibres, processos i papers, per després assassinar-lo dins el convent de les monges mínimes tot just després d'haver dit missa. Aquesta referència, la d'assassinar a en Gabriel Berart després d'haver dit missa, es repeteix diversos cops en fonts anteriors: a la relació de Pau del Rosso,³⁰³ a la carta de Ramon de Calders,³⁰⁴ a *La estrecha amistad*³⁰⁵ i a la relació de Federico Spatafora Rufo,³⁰⁶ però no puc concretar exactament d'on l'obté.

Durant l'assalt a la casa del marquès de Villafranca, els segadors publiquen que els criats havien mort un consellers. Segons Vinyes, ho van fer per irritar més al poble i encendre

³⁰⁰ *Relación que ynbió don Federico Spatafora Rufo, capitán de coraças por su Magestad en los exércitos de Cataluña de los motines y revolturas de los catalanes*, f. 19 r.

³⁰¹ VINYES, Felip, *Desengaños a los pretextos y motivos que han tenido y publicado los inquietos amotinados de la Ciudad de Barcelona y del Principado de Cataluña*, dis. I, f. 205 r.

³⁰² MARTÍ VILADAMOR, Francesc, *Apoyos a la verdad catalana, opugnada por un papel que comienza: Justificación Real*, [Barcelona: s.n., 1640], paper 3, resposta Y.

³⁰³ ROSSO, Pau del, «Relación de lo sucedido en Barcelona desde 7 de junio deste presente año de 1640 hasta 19 del dicho», dins Eulogio Zudaire, *El Conde-duque y Cataluña*, Madrid: CSIC, 1969, p. 464.

³⁰⁴ CALDERS I DE FERRAN, Ramon de, «Carta al rei», dins Ferran de Sagarra, *Les lliçons de la Història. Catalunya en 1640*, Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1930, p. 57.

³⁰⁵ ROS, Alexandre, *La estrecha amistad*, [s.l.: s.n., 1641], f. 5 r.

³⁰⁶ *Relación que ynbió don Federico Spatafora Rufo, capitán de coraças por su Magestad en los exércitos de Cataluña de los motines y revolturas de los catalanes*, f. 25 r.

la protesta, una justificació que trobem també en la carta de Ramon de Calders.³⁰⁷ Després de la mort del virrei, els segadors assalten el convent de Santa Madrona, on van degollar alguns soldats vestits amb l'hàbit caputxí, un episodi que tant podia haver-la llegit de la relació de Pau del Rosso³⁰⁸ com de la de Federico Spatafora Rufo.³⁰⁹

Per últim, Vinyes fa referència, per primer cop en tot el debat sobre què és el que havia succeït durant el Dia de Corpus a un fet que hauria tingut lloc el dia 8 de juny: l'entrada dels segadors al monestir de Sant Agustí, on van obrir les sepultures a la cerca dels ministres reials. La rellevància d'aquesta seqüència narrativa es desprèn de què únicament l'he trobat en una altra font que en faci esment: la crònica de l'assaonador Miquel Parets.

Vinyes diu: «En el día del Corpus y siguientes, no diligenciaron otra cosa los amotinados que hallar Ministros y Soldados para matarles en el Monasterio de San Agustín, abrieron hasta las sepulturas temiendo no estuviessen recogidos en ellas algunos oydores de la Real Audiencia»,³¹⁰ mentre que Miquel Parets descriu: «Y per dins siutat anaven cercant los jutjes per totes les esglésias; espesialment a Sant Agustí entrà tanta gent, que deyen que misser Massó y era, que tot lo monestí regiraren, fins algunes tonbes somogudes, y no-l trobaren enlloch».³¹¹ Això posa en evidència que Miquel Parets havia tingut accés al text de Felip Vinyes.

7.2.Miquel Parets

Nascut el 1610 al barri de Santa Maria del Mar de Barcelona, Miquel Parets va aprendre l'ofici d'assaonador a l'obrador familiar.³¹² Des de feia quatre generacions, la

³⁰⁷ CALDERS I DE FERRAN, Ramon de, «Carta al rei», dins Ferran de Sagarra, *Les lliçons de la Història. Catalunya en 1640*, Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1930, p. 57.

³⁰⁸ ROSSO, Pau del, «Relación de lo sucedido en Barcelona desde 7 de junio deste presente año de 1640 hasta 19 del dicho», dins Eulogio Zudaire, *El Conde-duque y Cataluña*, Madrid: CSIC, 1969, p. 465.

³⁰⁹ *Relación que ynbió don Federico Spatafora Rufo, capitán de coraças por su Magestad en los exércitos de Cataluña de los motines y revolturas de los catalanes*, f. 25 r.

³¹⁰ VINYES, Felip, *Desengaños a los pretextos y motivos que han tenido y publicado los inquietos amotinados de la Ciudad de Barcelona y del Principado de Cataluña*, dis. I, f. 206 r.

³¹¹ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, p. 373.

³¹² Repassem la seva biografia a partir de l'estudi introductori del seu diari, AMELANG, James S., «L'autor: biografia i contextos», dins PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, v. I, pp. 11-74. James S. Amelang ja havia treballat l'autobiografia a l'època moderna, veure: AMELANG, James S., *El vuelo del Ícaro. La autobiografía popular en la Europa moderna*, Madrid: Siglo XXI, 2003.

família s'havia dedicat al treball del cuir a la ciutat. Es va casar 3 cops i va tenir onze fills, dels quals només en van sobreviure tres. A partir de la documentació sacramental, els protocols notariais i el mateix diari, James Amelang ha reconstruït el seu espai de sociabilitat, identificant les relacions familiars, les amistats i els contactes d'índole comercial.³¹³

Miquel Parets no era un menestral qualsevol, però tampoc se'l pot situar a la cúspide de la jerarquia menestral de Barcelona. La manufactura del cuir a la ciutat estava fragmentada, a grans trets, en tres oficis: els blanquers, dedicats a l'abastiment de les pells directament de les carnisseries o dels ramaders; els assaonadors, encarregats de tractar les pells, és a dir, d'adobar-les; i per últim, hi havia els oficis encarregats d'elaborar el producte, com els sabaters, bossers o guanteres.

Dels tres sectors, els blanquers eren els més adinerats, els que obtenien majors beneficis econòmics i els que tenien certa preeminència sobre la resta i disposaven de major representació política al Consell de Cent. En canvi, assaonadors i la resta d'oficis com els sabaters restaven més pròxims entre ells que no pas amb els blanquers. Mestres assaonadors com Miquel Parets haurien de ser situats, per tant, en un terme intermedi de la jerarquia artesana, tot i que de vegades podien acumular la mateixa riquesa que un blanquer.

Miquel Parets va ser membre del Consell de Cent des del novembre de 1650 fins 1653. El 1651 va ser nomenat membre del Trentenari, encarregat d'assessorar els consellers. Aquell any, però, abandonava Barcelona per l'aparició d'un brot de pesta que acabaria amb la vida de la seva dona i el seu fill Josep.³¹⁴ L'any següent formaria part de la comissió encarregada de negociar la capitulació de la ciutat, assetjada per l'exèrcit de Joan Josep d'Àustria.

Fins 1640, Miquel Parets va ser un fervorós defensor de la Casa d'Àustria. El seu dinasticisme impregna el seu dietari des de l'entrada de Felip IV a Barcelona el 1626 fins a les campanyes de Leucata i Salses en el context de la Guerra dels Trenta Anys, enteses com a serveis al rei. A partir de 1640, però, l'assaonador barceloní es posiciona amb la

³¹³ AMELANG, James S., «Una sociabilitat barcelonina del segle XVII: text i context d'un menestral», *Pedralbes*, 16 (1996), pp. 47-58.

³¹⁴ PARETS, Miquel, *Dietari d'un any de pesta (Barcelona, 1651)*, ed. James S. Amelang i Xavier Torres Sans, Vic: Eumo, 1989.

causa de la Diputació i recolza l'aliança amb la monarquia francesa en servei a la pàtria, lleialtat que, com ha demostrat Xavier Torres, eclipsa per complet la fidelitat a Felip IV durant els anys de la revolta catalana. Des de l'inici, Parets es va posicionar amb els segadors. Durant 1640, Parets havia denunciat a la seva crònica la política del virrei envers als allotjaments, que vulneraven les constitucions i, a més a més, eren l'origen d'excessos contra els naturals i de sacrilegis. Considerava, doncs, que la revolta dels segadors i la mort del comte de Santa Coloma el Dia de Corpus Christi va ser un desenllaç trist, però alhora merescut.³¹⁵

El primer problema que ens trobem a l'hora d'abordar la crònica de Miquel Parets és la seva datació, al menys, del capítol destinat a descriure els fets del Dia de Corpus: *Relasió del que ha suseït en Barselona y demás llochs de Catalunya contra los soldats castellans. Y mort del virey, lo compte de Santa Coloma. Y altres coses particulàs en lo Enpurdà y Roselló*, que correspon al capítol 68 de l'edició de M. Rosa Margalef.³¹⁶ La meua conclusió és que el capítol no va ser escrit immediatament, sinó que va ser redactat en diferit: com a mínim, la tardor de 1640 però, molt probablement, ja a l'hivern de 1641, després de la batalla de Montjuïc.

Em condueix a aquesta conclusió comentaris com el que cito a continuació. Es tracta d'un fragment que no correspon al capítol 68, sinó que pertany al 71, on es descriu l'arribada del duc de Cardona a Perpinyà el mes següent de la mort del comte de Santa Coloma. En qualsevol cas, serveix per orientar-nos aproximadament per identificar amb quin marge de temps acostumava a escriure Miquel Parets la seva crònica.

Al fragment en qüestió, Parets explica que les campanyes de Leucata i Salses no havien estat per fer la guerra a França, sinó per, en primer lloc, aniquilar Catalunya i subjugar el regne i, en segon lloc, evitar que des de França els arribés ajuda als catalans. És a dir,

³¹⁵ El dinasticisme i patriotisme de Miquel Parets han estat estudiat per Xavier Torres a: TORRES SANS, Xavier, «Parets i la seva època», dins PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, pp. 129-169; TORRES SANS, Xavier, *Naciones sin nacionalismo. Cataluña en la monarquía hispánica (siglos XVI-XVII)*, València: Publicacions de la Universitat de València, 2008, pp. 265-298; TORRES SANS, Xavier, «Dinasticismo y patriotismo en la Cataluña de la guerra de los Segadores: el testimonio de un zurrador barcelonés», dins Pablo Fernández Albaladejo (ed.), *Monarquía, imperio y pueblos en la España moderna*, Alacant, 1997, pp. 409-424.

³¹⁶ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, pp. 354-373.

quan Parets va escriure sobre el nomenament del duc de Cardona, l'assaonador ja tenia plena consciència de l'aliança que la Junta General havia signat amb Lluís XIII.

«Y diuen que deyen que, si conquistaven Catalunya, avían de fer grans festes per tota Espanya, perquè lo intent d'ells y lo aver moguda guerra lo rey de Espanya a Laucata y a Salses no fou perquè pretenguesen entrar-se'n per Fransa, sinó per aniquilar las aziendas y vides de Catalunya y que y preterís molta gent de aquesta terra per a que après ab més fasilitat pugués subjugar aquest regne, y també volgué pendre Laucata perquè no ns pugués venir socorro de aqueixa part».³¹⁷

Al següent capítol, el 72, dedicat a comentar els plans d'invasió del Principat, Parets explica que «lo rey de Espanya feya grans juntes de gent per tota la Castella y regne de Espanya, y per lo Llevant y regne de Nàpols [...] per a ajuntar un gran exèrcit per a conquistar Catalunya», i després d'explicar quins eren els plans d'invasió, indica que «avían ja de comensar als 17 de agost, y feyen compte que per tot lo octubre ho tindrían tot llest. [...] Lo intent y la trasa que ells tenían bona era, si ningú no ls agués contradit».³¹⁸ És a dir, quan Parets escrivia sobre els fets de juny i juliol de 1640 ja sabia que els plans d'invasió de Catalunya es veurien aturats el gener de 1641 amb la batalla de Montjuïc.

De fet, la referència a la complicitat del rei amb els ministres traïdors possiblement prengué més força després que el gener de 1641 Gaspar Sala publicqués els *Secrets públics*,³¹⁹ una obra clau en la campanya de descrèdit de Felip IV, impulsada des de les institucions catalanes, per presentar l'arribada de Lluís XIII com a nou comte de Barcelona com una decisió justa i raonable. L'obra conté els papers de Santa Coloma, documents entre els quals hi havia les cartes entre el virrei i el rei que s'havien conservat des del seu assassinat. La imatge que es construïa del rei en aquesta obra estava lluny de ser aquella d'un monarca innocent entabanat pels seus ministres, sinó la d'un Felip IV conscient en tot moment dels desastres que estaven tenint lloc a Catalunya i que preparava juntament amb Olivares la subjecció del Principat.³²⁰ Era des d'aquest clima que Miquel Parets escrivia sobre els fets del Dia de Corpus.

³¹⁷ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, pp. 380 i 381.

³¹⁸ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 382.

³¹⁹ SALA, Gaspar, *Secrets públics. Pedra de toc de les intencions de l'enemic, y llum de la veritat*, Barcelona: [s. n.], 1641.

³²⁰ AZNAR, Daniel, *Cataluña y el rey. Representaciones y prácticas de la Majestad en el cambio de soberanía (1640-1655)*, tesi doctoral defensada a la Universitat de Barcelona, 2016, pp. 386 i 387.

Ja s'ha assenyalat la importància que havien tingut els impresos en la redacció de la crònica de Miquel Parets. M. Rosa Margalef ha identificat fins a 41 documents que van ser emprats per l'assaonador barceloní per obtenir-ne dades o directament per copiar-ne alguns paràgrafs.³²¹ Al llarg de les següents pàgines, ens interrogarem per les fonts de Miquel Parets en la redacció dels fets del Dia de Corpus.

El capítol en qüestió està articulat per presentar la mort del virrei com una venjança necessària. El gruix del capítol està dedicat a la violència practicada pels segadors. La mort del virrei esdevé el moment àlgid de la narració: però el relat comença molt abans. De fet, comença amb la fi del setge de Salses (igual que feia els *Desengaños* de Vinyes) i l'anunci de l'arribada de 9.000 soldats que havien de ser allotjats al Principat seguint les indicacions virregnals d'allotjar a cada vila un nombre de soldats superior als dels seus habitants.

Miquel Parets descriu els abusos que van tenir lloc a Vilanova de Sitges i fa referència als incidents de Santa Coloma de Farnés i la crema de l'església parroquial de Riudarenes. A continuació fa un recorregut prou acurat dels moviments de les tropes per Catalunya: l'arribada a Girona, la retirada a Blanes; l'arribada al Vallès i els incidents de Sant Celoni i Sant Pere d'Abredera; l'arribada dels tercios a les immediacions de Barcelona i les persecucions per Sant Jeroni de la Murtra i Besòs avall; l'entrada a Barcelona d'un grup de segadors (500) i l'alliberament del diputat i consellers; i, finalment, la retirada dels soldats per la costa i l'expedició punitiva de Juan de Arce passant per Llagostera, Sant Feliu, Sant Pere Pescador i Montiró, on es torna a cremar una església.

Miquel Parets es presenta totalment a favor de la insurrecció camperola, i al parlar de la mort del virrei simplement espera que «Déu li aja volgut rebre l'ànima». L'autor realitza la que és, segurament, la descripció amb major luxe de detalls sobre els fets del Dia de Corpus que hi ha.

El relat comença amb l'agressió d'un criat de Monrodon contra un segador, fet que va desencadenar el sollevament de la resta de companys al crit de «Visca la terra i morin els traïdors» davant el palau del virrei. Des del primer moment, els segadors compten amb la

³²¹ MARGALEF, M. Rosa, «Llengua i literatura en la crònica de Miquel Parets», dins PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, p. 172.

complicitat del poble menut, que no els deia res perquè eren conscients de les maldats que havien comès els soldats.

En la intervenció de les autoritats davant el palau del virrei, Miquel Parets planteja la versió segons la qual són els religiosos de Sant Francesc, els bisbes, consellers i diputats, els que hi fan acte de presència, un relat que fins aleshores només havia estat plantejat per la *Súplica de la muy leal y muy noble Ciudad de Tortosa* de Juan Adam de la Parra.³²²

Les influències sobre el text de Parets, però, eren vàries. Les lectures providencials que fins aleshores havien fet Gaspar Sala i Francesc Martí Viladamor quedaven paleses en comentaris com «Però ells, endignats y colèrichs —que ja parexia que Déu los inspirava les trasions que se anaven ordenant en aquest Prinsipat—, tots juns determinaren de anar a casa de misser Balart».³²³ La visió que té Parets dels segadors, no obstant, és complexa: per una banda, es posiciona al seu costat en tant que ell també compartia l'odi cap els soldats i ministres reials, però d'altra banda, la concepció que tenia Parets d'aquella gent no era gens bucòlica, de fet, més aviat els menyspreava per la seva condició social i els atorgava certa animalitat i irracionalitat malgrat estar executant allò que considerava just.

Miquel Parets era un artesà que formava part de la mà menor de la societat barcelonina, però la seva relació amb el poble menut estava condicionada pel que s'ha denominat *cascada de menyspreu*. Miquel Parets formava part del cos polític de la república de Barcelona i observava amb certa por i condescendència als segadors i altres grups que, sense ofici i amb treballs temporals, van tenir un paper destacat durant la revolta popular del Dia de Corpus.³²⁴

Per exemple, mentre que la *Proclamación Católica* de Gaspar Sala explicava que en arribar els segadors davant el palau, les guàrdies del virrei van assassinar un segador, Miquel Parets planteja una altra versió, segons la qual

«com ells anaven tan alianats ab les armes, la xispa de un segador se desparà y tocà al cap de hu que li anave davant y li féu surtir lo servell del cap. Y en aquex instant que·s desparà

³²² ADAM DE LA PARRA, Juan, *Súplica de la muy noble y muy leal ciudad de Tortosa*, Tortosa: Pedro Martorell, 1640, f. 74 v.

³²³ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p 363.

³²⁴ TORRES SANS, Xavier, *Naciones sin nacionalismo: Cataluña en la monarquía hispánica (siglos XVI-XVII)*, València: Publicacions de la Universitat de València, 2008, pp. 273 i 274.

aquexa sispa, volgué la desgràsia que se asertà a hubrir la finestra de palàsio un cavaller, y no faltà qui comensà a dir que de palàsio avían tirada la escopetada que matà lo segador».³²⁵

S'inicia a continuació la descripció dels assalts a les cases dels ministres reials. Davant de cada una de les cases es repetien els mateixos càntic en defensa de la fe i de la pàtria:

«Y aportaren lo Santísim Sagrament del Pi, y no y bastave res, perquè ells deyen “Visca la santa Fe!”; que, ja que no avían volgut castigar los que cremaren les iglésies, que ells los volían cremar a ells, pus que u conportaven, y que ells tornaven per la santa Fe y per la pàtria».³²⁶

Els visques al rei, per tant, desapareixen per complet a diferència de textos com el de Gaspar Sala. No ha de sorprendre, però, si acceptem que Parets escriu el 1641, després de la batalla de Montjuïc i quan Catalunya ja s'havia desvinculat de la Casa d'Àustria. No hi havia cap necessitat de mostrar fidelitat a Felip IV, com sí que l'havia tingut la *Proclamación Católica* al descriure la «commocion de los segadores» en un moment en què Catalunya volia ser presentada a la cristiandat com l'exemple de fidelitat al rei i devoció catòlica.³²⁷

El Consell de Cent hi té un paper destacat. Miquel Parets malda per justificar la gran implicació que van tenir els consellers per evitar la mort del virrei. Van mobilitzar les companyies i les va posar al seu palau, però el virrei, per decisió pròpia, abandona l'edifici: «Vist per los señós consellés la siutat com estava avalotada y que no y avia ningun remey de sosegar aquestes coses, feren fer moltes crides que, pena de la vida, totes les companyes, ab les armes, acudisen a Casa de la Siutat, y de allí donaren puestos a totes per poder espargir aquesta gent».³²⁸

Però els barcelonins no van obeir el Consell de Cent, perquè consideraven que els segadors actuaven en «profit de la terra». Es produeix, segons Parets, una aliança entre els habitants de Barcelona, que desobeeixen els consellers, i els segadors. Però la desobediència de la població no vol dir deslleialtat al Consell de Cent, ja que en córrer la

³²⁵ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 362.

³²⁶ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 364.

³²⁷ Sobre l'evolució del significat *terra* en Miquel Parets, i com passa de la connotació localista comunament atribuïda a la patriòtica a partir de 1640, veure, TORRES SANS, Xavier, *Naciones sin nacionalismo: Cataluña en la monarquía hispánica (siglos XVI-XVII)*, València: Publicacions de la Universitat de València, 2008, pp. 283-287.

³²⁸ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 365.

notícia que els criats del marquès de Villafranca havien assassinat un conseller, «la gent» es va avalotar i dirigir a la drassana, on s'amagava el «cap de la traïció de Catalunya».

En aquesta seqüència narrativa, durant l'assalt a la drassana, identifico una clara vinculació entre el text de Miquel Parets i la relació que va escriure Pau del Rosso. Com es veurà, sembla prou provat que Parets va tenir accés a aquesta relació, o al menys a la versió que en ella s'hi presentava podria haver fet fortuna en els cercles pels que es movia Miquel Parets. A continuació els fragments que demostren aquesta tesi.

En saber-se de la falsa mort del conseller, Miquel Parets escriu:

«Y aleshores se avelotà tant la gent que no parexia sinó que lo infern s'era girat en Barcelona, perquè la gent anave cridant ab grans crits: “Visca la terra, que los castellans an mort un conseller!” Y aleshores tot lo avalot de la gran gent se n'anà devés la Drasana, y totom ab grans armes».³²⁹

Seqüència que Pau del Rosso havia explicat de la següent manera:

«No sabiendo ellos que el Conciller se havia retirado, creyeron era muerto y empezaron a deir: “Viva la tierra, que ha muerto el conciller y lo ha hecho un castellano”. Esta palabra pasó tan presto por toda la Ciudad diziendo havia huido a la Tarazana el que lo havia hecho, que havia hombre dezia le havia visto muerto; de manera que como se dixo por tan cierto, se acabó del todo a alborotar la Ciudad».³³⁰

El virrei s'havia refugiat a la drassana, i el periple que va protagonitzar fins arribar-hi també resulta molt semblant al de Pau del Rosso. Miquel Parets relatava que:

«no tenint-se per segur en casa, de les guardes que la Siutat li avia posades, entre dotze hi huna se n'anà de palàsio, juntament ab son fill y alguns cavallés de la terra. Y se n'anà al baluart de Santa Eulària, que és a la torra de les Puses, que la Siutat hi tenia una companya de guarda de dias y de nits. Y estigué allí un bon rato, y li digueren que no-s mogué de allí, que allí estaria segur, que ningú no u sabia, y que los consellés l'agueren posat allà a ont auria volgut. Mes no faltà un cavaller que li digué que no era reputació sua ni del rey que ell se retiràs en ningun presídio de la Siutat, avent-hi presídio del rey. Y axí parexia

³²⁹ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 366.

³³⁰ ROSSO, Pau del, «Relación de lo sucedido en Barcelona desde 7 de junio deste presente año de 1640 hasta 19 del dicho», dins Eulogio Zudaire, *El Conde-duque y Cataluña*, Madrid: CSIC, 1969, p. 465.

que ja no trbava lloch, com aquell qui te ja la bascha de la mort. Y axí en lo punt se n'anaren a la Drasna y se tancaren molt bé, y tancaren un rastillo que avían fet a la porta de dintre».³³¹

Pau del Rosso ho havia expressat en els següents termes:

«Los Diputados fueron a Palacio y visto que no parezio bien a su Exª ir a casa la Ciudad ni Diputación, por evitar por las calles algún daño y mejor el yr a la Torre de las pusas y baluarte de Sta. Eulalia, questá todo junto, pegado a la Tarazana (Torre fuerte y bien guarnecida y poco peligrosa) parezio muy bien a todos quitado al que dixo era mejor a la Tarazana por más de reputación, y que no lo era a su Exª ir a otra parte. Y assi los Diputados le llevaron alli y le dexaron con los Cavalleros que estavan con el en Palacio y le dixeron: ahi corre V. Exª por nuestra cuenta, porque lo tenian bien guarnecido todo».³³²

L'assalt a la drassana és descrit per Miquel Parets de la següent manera:

«Però no donaren lloch a la galera de que se acostàs, perquè avia acudida tanta gent a la torra de les Puses y baluart de Santa Eulària, que tiraven grans mosquetades de allí enfora. Y sense tenir orde de la Siutat, tiraren dues peses de artilleria a la galera, y axí tingué per bé de allargar-se de allà de la Drasana, y ningú no·s pogué embarcar».³³³

I Pau del Rosso el narrava com segueix:

«del baluarte de Sta. Catalina y Torre de las pusas, que como está dicho esta arrimada a la Tarazana, adonde estava el Virrey, como dezían que un castellano le havia muerto, y con él havia algunos, (dizen) tiró dos cañonazos a la galera que se havia acercado para embarcarse el Virrey».³³⁴

Miquel Parets continua: «Vist per lo virey que la gent estave tan desanimada y que tiraven tantes mosquetades a la Drasana, alesores, com véu que ja la gent estave per entrar a la porta de dintre, ell se despedí dels bisbes. Y los bisbes se escalaren, ab una escala de fusta, per darera la Drasana».³³⁵ Un episodi que relata Pau del Rosso de la següent manera:

³³¹ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 365.

³³² ROSSO, Pau del, «Relación de lo sucedido en Barcelona desde 7 de junio deste presente año de 1640 hasta 19 del dicho», dins Eulogio Zudaire, *El Conde-duque y Cataluña*, Madrid: CSIC, 1969, p. 464.

³³³ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 366.

³³⁴ ROSSO, Pau del, «Relación de lo sucedido en Barcelona desde 7 de junio deste presente año de 1640 hasta 19 del dicho», dins Eulogio Zudaire, *El Conde-duque y Cataluña*, Madrid: CSIC, 1969, p. 465.

³³⁵ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, pp. 366 i 367.

«y ya asaltavan muchos de los amotinados las tapias de la Atarazana; y estaban ya quemando las puertas para entrar dentro a degollarlos; los señores Obispos quisieron detenerlos y no fue posible, antes huvieron de retirarse y escapar con mucho peligro de la vida, pues casi les perdían el respeto».³³⁶

Per últim, Miquel Parets, fent referència a l'entrada de la multitud a la drassana, recull l'expressió que hauria pronunciat el virrei i que hi trobem a la relació de del Rosso: «Y la gran fúria de la gent entrà dins ab gran ímpetu. Y com lo virey véu tanta fúria de gent y li va arribar la nova de que avían mort un conseller, alesores ell digué: “Un conseller an mort? Jo só mort. Sàlvie’s qui puga!”»,³³⁷ que és pràcticament idèntic al fragment de del Rosso: «dixeronle que havia muerto un Conciller fue tanto el sentimiento que hizo dello, que se quedó casi muerto, diciendo: “muertos somos”». ³³⁸

Miquel Parets continua relatant que el virrei va ser trobat mort a la platja de Sant Bertran, «que los peus li tocaven casi a l’aygua, tot descordat de pits, llevada la golilla y sense gota de sanch, a bé que tenia sinch ho sis punyaladas sobre del sagí».³³⁹ L’assaonador planteja la possibilitat de què hagués mort d’un cop al cap, perquè, tal i com deia l’anàlisi dels anatòmics, no havia sagnat de les punyalades. Però Miquel Parets afegeix una nova hipòtesi que segon ells corria per Barcelona, segons la qual van ser els propis soldats que l’acompanyaven els que van apunyalat el cos inert per la ràbia que li tenien.

Aquella nit, «la gent» va entrar al convent de les monges mínimes i va trobar a en Gabriel Berart amagat entre uns matalassos. La versió de l’assassinat de Gabriel Berart enrotllat dins uns matalassos la dona per primer cop Francesc Martí Viladamor als *Apoyos a la verdad catalana*,³⁴⁰ tot i que amb un matís: mentre que Parets diu que el van apunyalat, Martí Viladamor diu que van disparar un pedrenyal contra el matalàs.

Al dia següent, el 8 de juny, Parets descriu la seqüència de les medalles de llautó localitzades a la casa de Josep Massó on els segadors hi troben unes caixes plenes de

³³⁶ ROSSO, Pau del, «Relación de lo sucedido en Barcelona desde 7 de junio deste presente año de 1640 hasta 19 del dicho», dins Eulogio Zudaire, *El Conde-duque y Cataluña*, Madrid: CSIC, 1969, p. 465.

³³⁷ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 366.

³³⁸ ROSSO, Pau del, «Relación de lo sucedido en Barcelona desde 7 de junio deste presente año de 1640 hasta 19 del dicho», dins Eulogio Zudaire, *El Conde-duque y Cataluña*, Madrid: CSIC, 1969, p. 465.

³³⁹ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 367.

³⁴⁰ MARTÍ VILADAMOR, Francesc, *Apoyos a la verdad catalana, opugnada por un papel que comienza: Justificación Real*, [Barcelona: s.n., 1640], paper 3, resposta Y.

medalles amb el senyal de Nostra Senyora, tot dient que havien de servir per quan els castellans entressin a Barcelona, poguessin distingir quins eren els de part del rei i els que no.³⁴¹ L'únic testimoni que fins aleshores havia descrit aquest episodi torna a ser Pau del Rosso.³⁴²

Quant al dia següent, és a dir, el dia 9 de juny, Miquel Parets descriu l'enfrontament dels segadors, als quals ja s'havien unit «balitres», amb els homes de Llorenç Ronis durant l'assalt a la casa del jutge de la Reial Audiència, en Lluís Ramon. Una de les informacions que Miquel Parets dona és que quan els segadors aconsegueixen derrotar els homes de Llorenç Ronis i li assalten la seva casa, es troben en el seu interior «mols quintàs de metja que ell l'avia feta venir de defora per a negociar-i y guanyar alguna cosa, y tota le y prengueren, sens dexar-li'n gens; que deyen que ell era traýdó y que la metja la guardava per lo rey».³⁴³ Aquesta seqüència, la troballa de corda per donar-la als traïdors, la trobem un altre cop escrita en la relació de Pau del Rosso. De fet, és l'únic text que, abans que Miquel Parets redactés la seva crònica, contenia aquesta informació:

«Yendo a quemar la del Dr. Luis Ramon del Rl. Consejo y estandola defendiendo un cavallero de la ciudad, llamado Ronis, por orden los conselleres, por no más de que la defendía, se fueron a su casa y le quemaron quanto hallaron en ella; y una cantidad de cuerda que tenia mercada por grangeria, desian la tenia escondida para dar a los traïdores».³⁴⁴

Els segadors són finalment expulsats quan el conseller en cap surt fins a Sant Andreu amb títol d'anar a donar suport a Perpinyà, que estava sent atacada pels soldats reials. Abans d'acabar, però, Miquel Parets sembla recordar quelcom que se li oblidava. Es tracta dels assalts dels segadors als monestirs de Santa Madrona i Sant Agustí el dia 8 de juny. Pel que respecta a l'assalt del convent de Sant Agustí, com hem vist prèviament, la referència prové dels *Desengaños* de Felip Vinyes.

Quant a l'assalt al monestir de Santa Madrona, Parets narra que els caputxins asseguraven no tenir castellans amagats, però els segadors finalment van entrar-hi i van trobar-ne 6

³⁴¹ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, pp. 369 i 370.

³⁴² ROSSO, Pau del, «Relación de lo sucedido en Barcelona desde 7 de junio deste presente año de 1640 hasta 19 del dicho», dins Eulogio Zudaire, *El Conde-duque y Cataluña*, Madrid: CSIC, 1969, p. 465.

³⁴³ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 371.

³⁴⁴ ROSSO, Pau del, «Relación de lo sucedido en Barcelona desde 7 de junio deste presente año de 1640 hasta 19 del dicho», dins Eulogio Zudaire, *El Conde-duque y Cataluña*, Madrid: CSIC, 1969, p. 466.

disfressats de frares que van ser assassinats. No tots, però, van ser executats, ja que alguns, com per exemple el fill del virrei, van aconseguir escapar. Respecte aquesta fugida, Parets explica que «Estigué tot lo endamà dins de una cova ab lo majordom, y après, secretament, se embarcaren ab una faluga y se'n pasaren a València».³⁴⁵ Novament, la descripció d'aquest fet remet a la relació escrita per Pau del Rosso:

«Al día siguiente, 8, se fueron a Sta. Madrona, convento de los Padres Capuchinos en la Montaña de Montjuque, adonde degollaron a seis forasteros que supieron estaban allí retirados, vestidos como frayles. Muchos forasteros de todas naciones, que havia en la Ciudad, les ampararon los cavalleros della, y les tuvieron escondidos y sustentron (que en todas ocasiones se conozen los de buena sangre) y después los embarcaron sin daño ninguno dellos. Los demás como se escondieron en las peñas de la montala, la primer noche se fueron con patatche a la galera y el hijo del Virrey con una faluca, acompañado de algunos cavalleros se fue a Valencia».³⁴⁶

Al diari també explica que dins del monestir de Santa Madrona van assassinar a un nebot de don Pedro de Santacecília,³⁴⁷ informació que no obté de la relació de Pau del Rosso, sinó d'una relació anònima manuscrita el juny de 1640 a la qual ja he fet referència prèviament: «A medio día saliero[n] gran parte y se subiero[n] a S[anta] Madrona t allí reconociero[n] el combento y mataro[n] dentro del combento a 6 y entre otros un tal don Rodrigo y un sobrino de don Pedro Santa Cilia».³⁴⁸

Per últim, Miquel Parets recupera un altre episodi que aparentment també se li havia oblidat explicar quan corresponia i que havia tingut lloc el matí d'aquell 8 de juny: l'assassinat de na Calveta. Els segadors havien trobat un company seu mor dins la taverna on treballava aquesta dona, al carrer del Vidre i, encolerits, l'havien assassinada. L'únic text escrit abans que Miquel Parets fes referència a aquest incident és la relació anònima manuscrita el juny de 1640 que he esmentat prèviament:

«entre tanto q[ue] esto se consertava quemaro[n] la Cassa de una mujer de la calle del vidrio q[ue] dicen [h]avía muerti algunos segadores en sus casas ha esta la cogiero[n] q[ue]

³⁴⁵ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 373.

³⁴⁶ ROSSO, Pau del, «Relación de lo sucedido en Barcelona desde 7 de junio deste presente año de 1640 hasta 19 del dicho», dins Eulogio Zudaire, *El Conde-duque y Cataluña*, Madrid: CSIC, 1969, p. 465.

³⁴⁷ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, pp. 372 i 373.

³⁴⁸ *Relación de lo sucedido en Barcelona el Dia de Corpus Christi y los días siguientes*, ff. 98-99.

guardava en el hospital y se la llevaro[n] q hasta delante delas Geronimas y allí le dispararo[n] un escopetada acompañada de muchas punyaladas la tendiero[n] allí». ³⁴⁹

En definitiva, el relat de Miquel Parets es caracteritza per establir com a focus principal de l'acció uns segadors moguts per la ira divina que s'aixequen en defensa de la fe i la terra i unes autoritats municipals que, des del primer moment, es mostren partidàries de mitigar la revolta i protegir la vida del virrei, però que davant la multitud es mostren incapaces de fer res.

8. La caiguda d'Olivares: les narracions de dos reialistes catalans

Durant el 1641, després d'aconseguir fer resistir Tarragona i Tortosa davant els embats de l'aliança francocatalana comandada pel mariscal de La Mothe, el comte duc d'Olivares havia organitzat una operació militar per recuperar Catalunya que comptaria amb la seva presència i la del mateix Felip IV. La Jornada Real va començar l'abril de 1642, però aquell setembre, abans de creuar la ratlla d'Aragó, el Rosselló queia en mans franceses. El desembre, després d'haver fracassat estrepitosament en l'intent de recuperar Lleida, Felip IV i el comte duc abandonaven Saragossa i tornaven a Madrid pràcticament d'amagades. La carrera política d'Olivares arribava a la seva fi. ³⁵⁰

És en aquest context negatiu per a la Monarquia i, en especial, per al comte duc d'Olivares, que s'escriuen els dos textos que comentaré a continuació: la relació que Ramon Rubí de Marimon va escriure al seu germà des de Saragossa durant la mateixa Jornada Reial i unes miscel·lànies redactades per Albert Tormé Liori.

8.1. Ramon Rubí de Marimon

Format en lleis a la Universitat de Salamanca, Ramon Rubí de Marimon (Puigcerdà, 1601-Saragossa, 1642) va passar a formar part de la Reial Audiència de Catalunya el 1627. Sis anys després es va incorporar com a oïdor, plaça de la que va ser suspès el 1636 fruit d'una inspecció que el va acusar de no haver treballat en defensa dels interessos del rei. Les relacions de Ramon Rubí amb la Corona mai van ser del tot fluides. Uns anys

³⁴⁹ *Relación de lo sucedido en Barcelona el Dia de Corpus Christi y los días siguientes*, ff. 98-99.

³⁵⁰ SIMON TARRÉS, Antoni, «La “Jornada Real” de Catalunya que propició la caïda del Conde Duque de Olivares», *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 28 (2010), pp. 235-268.

abans, el 1632, s'havia posicionat amb el Consell de Cent en el conflicte que va esclatar a les corts arran de la negativa dels consellers a descobrir-se el cap davant del rei. Mesos després de ser destituït, però, el virrei va intercedir per afavorir la seva reincorporació.

Les tensions amb la Corona, no obstant, no van ser tampoc sinònim d'una bona relació amb la població: Ramon Rubí de Marimon va participar activament en el reclutament de lleves per a les campanyes al Rosselló, fet que el va portar a què, per exemple, el maig de 1640 patís un ensurt quan, intentant apaivagar els ànims al Vallès, va estar a punt de ser degollat pels segadors.

Durant el dia de la revolta, Ramon Rubí de Marimon va poder refugiar-se a l'església de Betlem, a La Rambla, juntament amb altres ministres reials. La seva casa no va ser assaltada, i ell va anar canviant d'amagatall fins que, sota les ordres de la duquessa de Cardona, va arribar a Manresa el 25 de juliol. Al setembre, Ramon Rubí torna a Barcelona i, instal·lat al palau dels Cardona, va poder sobreviure al motí del Nadal de 1640 en el que van perdre la vida tres jutges de l'Audiència.

El gener de 1641 es va incorporar a l'exèrcit de Los Vélez i, després de la derrota a Montjuïc, es va exiliar a Madrid, on va rebre el càrrec de regent del Consell d'Aragó³⁵¹ i va passar a ser membre de la Junta para materias políticas e inteligencias de Cataluña. Ramon Rubí moria el 13 de desembre de 1642 a Saragossa, en el si de la Jornada real de Felip IV.³⁵²

Va ser, de fet, a Saragossa, on Ramon Rubí de Marimon va acabar d'escriure la seva *Relación del lebanamiento de Cataluña*,³⁵³ que va enviar al seu germà Juan Rubí de Marimon, signada el 24 de maig de 1642 a Saragossa, set mesos abans de morir.

La relació comença recuperant la fi del setge de Salses i el posterior inici dels allotjaments dels soldats de l'exèrcit de Cantàbria, comandat pel marquès de los Balbases. En aquell moment van començar els incidents entre soldats i camperols, que augmenten amb l'assassinat d'Antoni de Fluvià. Segueix fent una reflexió jurídica sobre el conflicte entre els diputats i el rei, l'empresonament de Tamarit, l'assassinat de Monrodon i la crema de

³⁵¹ MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, Miquel Àngel, «Justicia y Sociedad en la Cataluña de los Austrias: magistrados y linajes nobiliarios», *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 32 (2014), p. 73.

³⁵² SIMON TARRÉS, Antoni (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, pp. 242-247.

³⁵³ RUBÍ DE MARIMON, Ramon, «Relación del lebanamiento de Cataluña», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, pp. 249-311.

Riudarenes, fet que, explica Rubí de Marimon, va ser objecte d'acusacions creuades. Els pagesos deien que l'havien cremat els soldats, mentre que els soldats deien que l'havien cremat els pagesos per acusar als soldats.

L'autor continua parlant dels setges populars contra els tercios a Amer i Girona, per passar a relatar les seves difícils circumstàncies personals al Vallès on va haver de fugir d'un motí que el volia degollar. Camp a través i evitant els principals camins, Rubí de Marimon arriba a Mataró, des d'on s'embarca fins a les drassanes de Barcelona, on es troba el virrei amagat: era 22 de maig i els segadors havien entrat a la ciutat per alliberar el diputat. Ramon Rubí descriu aquest avalot com una conspiració en la que els diputats, el dia abans, van sortir a Sant Andreu del Palomar per proposar als segadors entrar a la ciutat i alliberar a Francesc de Tamarit.

La primera referència textual implícita que hi trobem és a la *Proclamación Católica*. El relat dels fets del Dia de Corpus comença donant la versió del criat de l'alguztir Monrodon com a agressor de l'incident al carrer Ample tal i com havia fet Gaspar Sala. A més a més, en descriure l'arribada dels segadors al palau del virrei, Ramon Rubí de Marimon escriu:

«Cuando llegaron a la plaza de San Francisco, temiendo la imbasión, los criados del virrey dispararon algunos mosquetazos pocos y mataron a un segador. Crecieron sus voces y alaridos y recorriendo las tiendas de la vecindad, tomaron las haces de leña que hallaron y con ellos fueron a pegar fuego a las puertas de la casa del conde que estaban cerradas».³⁵⁴

La *Proclamación Católica* ho havia expressat de la següent manera: «Los del palacio del Lugarteniente, viendo que se acercaban los segadores en tropa, dispararon algunos tiros contra ellos, de que murió un segador. [...] Truxeron muchos haces de leña a las puertas de palacio, para dalle fuego».³⁵⁵

De tant en tant, el relat de Ramon Rubí de Marimon deixa entreveure la presència força evident del relat de Miquel Parets. Per exemple, tot i que l'ús de llenya per cremar les portes del palau del virrei va ser un tòpic que van repetir diversos autors i es va portar a les premses varies vegades (com acabem de veure en el cas de Gaspar Sala) Parets i Rubí

³⁵⁴ RUBÍ DE MARIMON, Ramon, «Relación del Iebantamiento de Cataluña», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, p. 266.

³⁵⁵ SALA, Gaspar, *Proclamación Católica a la Magestad Piadosa de Felipe el Grande*, Barcelona: Sebastià i Jaume Matevat, 1640, p. 66.

de Marimon són els únics autors que fan referència a l'assalt dels segadors a les botigues del voltant per obtenir aquesta llenya: «Crecieron sus voces y alaridos y recorriendo las tiendas de la vecindad, tomaron las haces de leña que hallaron y con ellos fueron a pegar fuego a las puertas de la casa del conde que estaban cerradas»,³⁵⁶ escribia Rubí de Marimon; «Y anaren a un forn que y avia prop y aportaren alguns fexos de llenya y la posaren a la porta, y allí tots ab grans pedrenyals, perquè ningú no·ls digués res», explicava Miquel Parets.³⁵⁷

Un altre exemple el trobem durant l'assalt dels segadors a la casa d'en Gabriel Berart, quan Miquel Parets descriu que «[...] tots juns anaren en sa casa, y no li volgueren cremar la casa perquè la[s] casa[s] dels costats no patisen, però tragueren-li tots los motbles de casa al mitx de la Ranbla y los hi cremaren tots»,³⁵⁸ i Ramon Rubí de Marimon repeteix «Los de las casas vecinas clamaron que aquellas llamas los abrasarían a ellos también, y en un punto tomaron un medio, que fue sacar todas las alajas a La Rambla y quemarlas».³⁵⁹

Novament, una altra seqüència narrativa relatada pels dos autors de forma molt semblant i també única és l'assassinat del músic del Pi durant l'assalt al convent dels Àngels. Ramon Rubí de Marimon narra a la seva relació:

«La parte de los amotinados que había quedándose a la parte de la iglesia, guiados de un músico bajón del Pino, se entraron en la casa del horno de las monjas, y tomando una viga embistieron la puerta de la clausura, y rompiéndola se entraron dentro a buscar los castellanos. El músico pagó su culpa sin dilación porque, discurriendo por el combento con palabras injuriosas a las religiosas, llegó a una reja grande del dormitorio que tiene vista a la huerta del conde los que estaban allí, en descubriendo elsombrero, creyendo que era algun castellano que acechaba disparáronle y, pasándole la frante con una bala, salpicaron las paredes con sus sesos».³⁶⁰

³⁵⁶ RUBÍ DE MARIMON, Ramon, «Relación del lebanamiento de Cataluña», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, p. 266.

³⁵⁷ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, pp. 361 i 362.

³⁵⁸ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 363.

³⁵⁹ RUBÍ DE MARIMON, Ramon, «Relación del lebanamiento de Cataluña», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, p. 267 i 268.

³⁶⁰ RUBÍ DE MARIMON, Ramon, «Relación del lebanamiento de Cataluña», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, p. 269.

Miquel Parets ho expressava com segueix:

«Y tanbé rebé una desgràsia en dit monestí un capellà del Pi que sonave lo baxonet. Y fou que, al tems que los criats del duch passaren al monestí, qux capellà entrà, per la part de les monjas, a dit monestí, per poder confesar algú; y com a la part de l'ort y avia fent que estava mirant per les finestre ab mosquets per veure si se n'escalaria algú, com aquex capellà era dintre, volgué éser curiós en anar a hubrir una finestra per mirar; bax agué-y algú que, de bax enfora, estava asestant a ala finestra, y, sense tenir atenció qui era, va tirar y posà-li la pilota del mosquet al mitx del front, y allí morí de prompte».³⁶¹

Durant la redacció de l'assassinat d'en Gabriel Berart, les versions tornen a coincidir. Miquel Parets havia escrit:

«Tanbé entrà molta gent dins lo monestí de les monjas mínimes, pensant que y tenían amagats gent del duch —com ell era tant de aquella casa—, y no trobant-i ningú, que ja se n'anaven, veren una pila de matalasos en terra, y no faltà hu que prengué una daga llarga y los passà, y, veyent que fèyan moviment, comensaren a descub[r]ir-o y trobaren-i a misser Balart —lo de la Audiència, que ja li avían cremats los motbles—, y axí daren-li algunes punyalades, y les monjes los pregaren molt lo dexasen confesar, y axí lo dexaren y visqué un dia y mitx, y era capellà y de misa».³⁶²

Rubí de Marimon resumia:

«cuando ya se bolbía adbirtieron que de entre unos colchones que estaban enrollados salían unos pies de hombre, desembolbiéronlos y hallaron al doctor Gabriel Berart, oydor del Consejo de mi sala, que era ya clérigo, dejóle vuestro merced cassado y de la bailía general. Cosiéronle a puñaladas aunque no murió asta las tres de la mañana del viernes».³⁶³

Després de la relació d'en Pau del Rosso, de la carta del governador general i d'una molt breu descripció feta per Juan Adam de la Parra a la seva *Súplica*, Ramon Rubí de Marimon és l'autor que descriu amb major detall la processó popular que va ocupar els carrers de Barcelona la tarda del Dia de Corpus. Un fet que, però, es ignora completament per Miquel Parets: al proper bloc, on analitzo les estratègies narratives, explico el perquè.

³⁶¹ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 365.

³⁶² PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 368.

³⁶³ RUBÍ DE MARIMON, Ramon, «Relación del lewantamiento de Cataluña», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, p. 270.

Quant a la mort del virrei, la versió de Rubí de Marimon és diferent a la de Miquel Parets. Si bé l'assaonador barceloní no havia donat cap detall més que l'informe dels anatòmics, Rubí de Marimon elabora una llarga descripció sobre la seva mort. No obstant, l'explicació que dona respecte del tractament posterior del seu cos torna a ser idèntic que el descrit al text de l'assaonador barceloní. Rubí de Marimon descrivia que: «llegando al puesto no hallaron otro ataúd em que poner el cuerpo sino una escalera de manos, y entre 4, pendiente la cabeça y los braços por los costados de la escalera, le entraron en le lugar ya de noche y le dejaron en la iglesia de la Merced».³⁶⁴ Miquel Parets, al seu text, descrivia la mateixa escena:

«Ni may s'és vista mort tan desdixada de un virey: veure un omo que governave un regne, y tan estimat del rey, veure'l mort a la vora de la mar que per a traure'l de allà a ont estave lo agueren de lligar ab una escala y, a colla de òmens, traure'l de allí y aportar-lo, ab la mateixa escala, a les onse ores de la nit, a la Marsè».³⁶⁵

Ramon Rubí de Marimon descriu també la troballa de les medalles que haurien de salvar els ministres reials d'un suposat escapçament universal, seqüència molt semblant a la relació de Pau del Rosso. Per una banda, Rubí de Marimon diu:

«Quemaron la casa del doctor Raphael Puig y parte de las alajas de la casa del doctor Menies y la del doctor Mir, luego pasaron a la del doctor Maçó. Ésta tenía dentro quien la defendía y así fueron rechazados algunas veces hasta que a la tarde, mçclándose los del a Ribera en el motín, pegaron por las casas de los lados y de las espaldas, y entraron robando quanto había en ella, y acaso hallaron en un rincón amontonada una partida de medallas que suelen traer las sargetas de Franci, y luego se publicó que aquéllas eran señalar a los que no habían de morir en el degüello unibersal de Barcelona, y esto se creía más que el evangelio, como creyeron el día antes que en casa de don Guerau Guardiola salía la boca de una mina que pasaba asta Jesús por debajo las murallas, y que por ella habían de entrar los ministros degolladores».³⁶⁶

Pau de Rosso ho representava de la següent forma:

³⁶⁴ RUBÍ DE MARIMON, Ramon, «Relación del lebanamiento de Cataluña», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, p. 273.

³⁶⁵ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, pp. 367 i 368.

³⁶⁶ RUBÍ DE MARIMON, Ramon, «Relación del lebanamiento de Cataluña», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, p. 274.

«Lo mismo hizieron el día siguiente, 9, en la del Dr. Massó, también Juez del RI. Consejo y le quemaron cuanto tenia, endonde hallaron unas medallas de ojadelata que las tenia en una ropa que se tomó por represalia de francés y contrabando, como Juez de la causa Diciendo era la señal que hauian de lleuar los que no havian de ser degollados en la trayzion que decian era trazada por él».³⁶⁷

Rubí de Marimon presenta uns consellers i diputats entregats en la defensa del virrei. Els consellers, de fet, segons la relació, fan varies crides a les companyies per aturar la mobilització popular, però aquestes no volien oposar-se a les actuacions dels segadors: «Nosotros no hemos de pelear contra nuestros hermanos», deien les companyies segons la relació de Marimon, un plantejament molts semblant al que hem vist en Miquel Parets.

L'objectiu de Rubí de Marimon és fer una crítica al virrei, al qual acusava d'haver gestionat fatal la crisi catalana i tenir part de responsabilitat en tot aquell terrabastall. Segons el seu parer, les autoritats catalanes van actuar correctament al llarg de la jornada, i l'actuació dels segadors i els habitants de Barcelona es presentada, no com a legítima, però sí com a lògica atenent a la situació que s'estava vivint. La descripció que l'autor fa dels últims instants de vida del virrei a l'interior de la drassana semblen voler reflectir, de fet, la idea d'una autoritat virregnal completament allunyada de la realitat que se li venia a sobre.

«fue la confusión tal com dirà el suceso, pues hallándose con el conde los cabos del exercito, muchos soldados y oficiales, muchos cavallerós del lugar, ni se dio una horden, ni se trató de ver la que sería bien que se diesse. Pensaron poco antes de ver el peligro en que pudiese llegar y emplearon el tiempo en prevenir regalos, empanades y garrafones, tentado el conde de la vanidad de dar de comer a todos pensando estar tan seguros como dentro del Castillo de Perpiñán».³⁶⁸

8.2. Albert Tormé Liori

Albert Tormé Liori era doctor en dret i durant 1640 havia estat partidari de la política de Pau Claris i favorable a la desvinculació de Catalunya de la monarquia d'Espanya.

³⁶⁷ ROSSO, Pau del, «Relación de lo sucedido en Barcelona desde 7 de junio deste presente año de 1640 hasta 19 del dicho», dins Eulogio Zudaire, *El Conde-duque y Cataluña*, Madrid: CSIC, 1969, p. 465.

³⁶⁸ RUBÍ DE MARIMON, Ramon, «Relación del lewantamiento de Cataluña», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Corominas, 2003, p. 270.

Anys després, però, la situació va canviar i, partidari de la reincorporació, va acabar exiliant-se a Madrid, on va rebre una pensió de la Corona. Va ser autor de les *Misceláneas históricas y políticas sobre la guerra de Cataluña desde el año 1639*,³⁶⁹ dedicades a Felip IV i escrites ja en el exili, i que van ser finalitzades a principis de 1643 a Madrid.³⁷⁰ S'han conservat diversos exemplars d'aquestes *Misceláneas* manuscrites³⁷¹ i no va ser fins l'any 1889 que l'obra va ser publicada per Antoni de Font i Boter.³⁷² Es tracta d'un text que analitza els principals esdeveniments politicomilitars que van tenir lloc al Principat des de 1639. Molt crític amb la revolta catalana, atribueix la responsabilitat de la crisi, no obstant, al comte duc d'Olivares: l'obra, de fet, conclou amb la caiguda del privat.³⁷³

El cinquè llibre d'aquestes miscel·lànies està consagrat a la *Muerte del conde de Santa Coloma, virrei y Capitán General de Cataluña, sus universales sediciones de la plebe y juramento del Duque de Cardona*. El capítol comença amb una reflexió sobre la mort:

«Negó la divina Providencia a los Hombres la noticia de lo futuro, porque [...] el olvideo de la muerte haze el mundo Hermoso, que siendo tan amarga su memòria, quien siempre la premeditasse, aunque haría utiísimos progressos para la gloria del venidero siglo, sería totalmente inútil para la felicidad del presente».³⁷⁴

Una reflexió que entronca amb la relació que el comte de Santa Coloma havia tingut dècades enrere amb les prediccions basades en l'horòscop sobre el seu futur. Unes prediccions que havia consultat amb un matemàtic de Barcelona anomenat Vilagut,³⁷⁵ qui

³⁶⁹ AHCB, TORMÉ LIORI, Albert, *Misceláneas históricas y políticas sobre la guerra de Cataluña desde el año 1639*, ms. A-51.

³⁷⁰ ESTRUCH, Joan, «Las fuentes de *Guerra de Cataluña* de Francisco Manuel de Melo», *Criticón*, 44 (1988), p. 22.

³⁷¹ ESTRUCH, Joan, «Las fuentes de *Guerra de Cataluña* de Francisco Manuel de Melo», *Criticón*, 44 (1988), p. 20.

³⁷² TORMÉ LIORI, Albert, *Misceláneas históricas y políticas sobre la guerra de Cataluña desde el año 1639*, Esparreguera: Font-Rosada, 1889.

³⁷³ «Albert Tormé Liori», dins Gran Enciclopèdia Catalana, *Diccionari d'historiografia catalana* (en línia: <https://www.enciclopedia.cat/ec-historiog-1775.xml>) [data de consulta: 9 de desembre de 2019].

³⁷⁴ TORMÉ LIORI, Albert, *Misceláneas históricas y políticas sobre la guerra de Cataluña desde el año 1639*, f. 55 r.

³⁷⁵ Es conserva a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona: AHCB, VILAGUT, Sebastià, *Horósopo del conde de Santa Coloma, 1618. Judici astronòmic acerca de lo que lo cel té imprimít en les qualitats corporals del senyor comte de Santa Coloma*, ms. A-193 (145) (283).

li havia dit que als quaranta quatre anys assoliria la major glòria. En cap lloc li anunciaven, però, un destí fatal, que, no obstant, sí que li informarien anys després.

Tormé explica que un amic del confessor del virrei, el jesuïta Guillem Josa, li havia comunicat que en un breu lapse de temps acabaria la seva vida. El virrei, incrèdul però alhora atemorit, va decidir confessar-se per comprovar si estava procedint correctament amb el seu govern en relació als allotjaments per aquietar la seva consciència, al que li respongueren que no havia de preocupar-se en absolut perquè, tot i que les constitucions catalanes no ho permetien, el rei tenia el beneplàcit dels més doctes i sants teòlegs de la seva Cort per a què els soldats s'allotgessin a la forma de Lombardia.³⁷⁶

El virrei, però, sense qüestionar el rei ni els teòlegs —continua Tormé Liori—, es sorprenia de què de tots els impostos que s'estaven recaptant no es pogués destinar cap a finançar l'exèrcit i sí en superfluïdeses com la «reedificación del Retiro, en representar una comèdia o en cazar un Lobo».³⁷⁷ Amb l'angoixa al cos, el virrei temia el Dia de Corpus Christi, i més després d'haver experimentat l'entrada dels segadors el dia 22 de maig. Tormé explica que el virrei va demanar al Consell de Cent que posés una companyia a la drassana en cas de què tornés a necessitar refugiar-se, ja que els soldats del marquès d'Aitona que hi havia no estaven armats. A més a més, els demanava que no deixessin entrar els segadors a la ciutat, competència que, no obstant, segons Tormé, requeia en el virrei.

El matí d'aquell 7 de juny, un mal auguri anunciava el desastre. Al sortir del presbiteri de la catedral, la custòdia va caure a terra. La revolta començava, no obstant, amb l'incident al carrer ample, episodi que Albert Tormé Liori manllevava de l'obra de Josep Sarroca a la qual eliminava tota lectura providencial dels fets.

Albert Tormé Liori escrivia:

«a las 9 de la mañana, queriendo en mitad de la calle ancha un criado del Alguazil Monrrodon, que para iesca deste incendio reservaron las llamas de Santa Coloma de Farnés, desarmar a un segador, se travó una pendencia entre los dos y acudiendo el ruido manada de segadores, de los que se hallavan en La Rambla con voces de “Viva el Rey, muera el

³⁷⁶ TORMÉ LIORI, Albert, *Misceláneas históricas y políticas sobre la guerra de Cataluña desde el año 1639*, f. 56 v.

³⁷⁷ TORMÉ LIORI, Albert, *Misceláneas históricas y políticas sobre la guerra de Cataluña desde el año 1639*, f. 57 r.

mal gobierno”, mandó el conde virrey cerrar las puertas de su casa. Yazía en la plaça un cadáver de un segador, muerto según los otros se persuadieron de un carabinazo que se disparó de arriba, y enfureciéndose de manera, que en el instante arrimando leña a la puerta le pegaron fuego, a no respetar el santísimo sacramento del altar, que del convento de S. Francisco fue llevado en processión. Avudieron bolando los concelleres, que assistían a los divinos officios, en la seo, y luego los diputados aventurando las vidas con tan conocidos riegos al arbitrio de tan desatinada sedición».³⁷⁸

Versió inspirada en el que que Sarroca havia escrit:

«Dia del Corpus, la memòria del qual dia a de ser etern al món; se alteran los Segadors, dona principi a alterarse un criat de Monrodo (que fins las chispas de aquell foch causan tals incendis) que volguè regonexer si portava armas lo Segadors, tirà lo Porter al Segador nafrat, avalotanse los demás, acuden al carrer ample, arriban a casa del Virrey, y los que estaban en ella desparan alguns tirs contra el, dels quals morí un segadors, portan fexos de lleña a las portas del Virrey, dient ab crits “Visca la Santa Fe Católica, Visca lo Rey, y muyran los mal govern”, dexan la Missa los Consellers, tras ells los Diputats, sossegam als Segadors com poden posan al Palau del Virrey mosqueteria de guarda, portan a La Rambla als Segadors».³⁷⁹

El fragment de Tormé Liori, però, introdueix alguna alteració, com per exemple l’eliminació del càntic «Visca la Santa Fe Catòlica» que Sarroca hi havia enregistrat i afegeix la seqüència dels segadors apartant la custòdia que havien tret els franciscan. Tot per reduir la connotació religiosa que Sarroca havia imprimit en el relat.

El refugi del virrei a la drassana és narrat per Albert Tormé Liori reproduceix pràcticament de forma literal la seqüència de la *Proclamación Católica* de Gaspar Sala. Les *Misceláneas* diuen:

«Despedido los concelleres volvieron los diputados, y consultándoles si se retiraría a la Atarazana, pues le havia embiado dios una Galera del Dique de Tursis. Responderon, que lo juzgavan por muy acertado según vieron mal dispuestos los ánimos de la gente. Executolo sin más réplicas acompañado de ellos mismos, de mucha parte de cavalleros de la ciudad, y algunos forasteros, y tomando por la muralla entró en el Baluarte de Santa

³⁷⁸ TORMÉ LIORI, Albert, *Misceláneas históricas y políticas sobre la guerra de Cataluña desde el año 1639*, f. 58 v.

³⁷⁹ SARROCA, Josep, *Política del comte de Olivares, contra política de Cathaluña, y Barcelona*, Barcelona: Jaume Romeu, 1641, f. 11 v.

Eulàlia, puesto sin duda segurísimo por sí, y por la torre altísima que la corona, pero teniendo todas sus esperanzas libradas en la galera, y pareciéndole, que desde allí no podía embarcarse se baxó ala Atarazan, donde dadas las gracias del afecto, con que lo asistieron, despidió a los diputados prometiéndoles escribir a su Magestad en recomendación de sus finezas.

Supieron los concellerses, que estava el conde en la Atarazana, y corrieron en el instante a ofrecer a su servicio. Propúsoles si les parexía bien que le embarcase, y ellos en careciendo el desconsuelo grande, que havia tenido la ciudad de que se huviese salido a lo menos para no honrarle sus casas respondieron que ya que estava hecho y tenían pocas esperanças de poder del todo assossegar el motín, era de parecer que lo executase. Díxoles que también se lo havían aconsejado los diputados, y que assí mientras, que se executava el embarcarse, fuesen a mitigar el tumulto por todos los medios posibles, assegurados de que sabía hazer conel Rey el aprecio a su lealtad devida, y la atención que merecían los servicis de aquel día». ³⁸⁰

La *Proclamación Católica* ho expressava de la següent manera:

«Aqui se despidieron Diputados, y Consellerses, estos se fueron a casa de la Ciudad, y aquelloLs al palacio del Lugarteniente, donde le hallaron resuelto de retirarse a la Ataraçana. Acompañaronle alla los Diputados, sossegando su turbacion con ofrecimientos de no faltar a lo que fuese necesario, para seguridad de su persona, aunque se aventurasse en ello la vida. Aconsejose, si les parecia bien que se embarcasse: aprobaron, y esforçaron el buen parecer, ofreciéndose de nuevo a todo lo que quisiesse mandarlos. De que hizo tanta estimación, que dixo, escribiria a V. M. que esta vez avian restaurado la Provincia, y que se volviesen para sosegar el alboroto, porque el se yva a embarcar: con esto se despidieron.

Tuvieron noticia los Consellerses, de que el Conde avia salido de palacio (no obstante la guarnicion de la mosqueteria) y fueron corriendo en busca suya. [...]. Comunicoles el consejo de embarcarse, para mayor seguridad, pidiendoles su parecer. Conferieron los Consellerses sobre el caso, y resolvieron, que era consejo acertado. Y assi le rogaron lo hiziesse. [...]. Mostrò ygual estimacion, a ls demostraciones, y buenos afectos de los

³⁸⁰ TORMÉ LIORI, Albert, *Misceláneas históricas y políticas sobre la guerra de Cataluña desde el año 1639*, f. 59.

Conselleres, que avia mostrado con los Diputados, diziendoles, que se fuesen a sossegar los segadores porque el se yba a embarcar».³⁸¹

Tormé Liori inclou també informació que fins ara només havia identificat a la carta que els diputats havien enviat al rei el dia 8 de juny de 1640, com la següent seqüència quan el virrei, després d'haver-li comunicat que s'embarqués, torna a insistir i a preguntar als diputats si havien aconseguit aturar la insurrecció. Albert Tormé Liori relata:

«embió el conde a informarse de los diputados del estado de las cosas, pidiéndoles si todavía les parecía que se embarcase, respondieron que sentían en el alma que no estuviese ya en la galera, porque el motín se encruelcía por instantes, y le suplicaron no lo dilatase, despidiéndose entonces de los cavalleros, que le assistían estimando el servicio, que habían hecho al rey, y diziendoles fuesen a cuydar de sus casas porque determinava embarcarse».³⁸²

I a la carta, els diputats expressaven:

«y, al cap de mitja hora, arribà un patge de dit lochtinent ab un recaudo per a dits deputats, dient-los li fessen a saber en quin esta estaven les coses y si-ls aparexia que s'embarcàs ab tota prestesa, offerint-se den ou a tot lo que sa excel·lència fos servit y li aparaguès poguessen fer dits deputats en son servey, y dit parge respongué que dit lochtinent sols agradava esta última resolució per a embarcar-se y que se embarcaria promptament».³⁸³

Durant l'enfrontament amb els criats del marquès de Villafranca, la caiguda d'un conseller fa difondre per tota la ciutat la falsa notícia que havia estat assassinat. Aleshores, la multitud assalta la seva casa i és en aquest instant quan té lloc la troballa d'un rellotge amb la figura d'un mico i la posterior desfilada popular direcció al tribunal del Sant Ofici. L'episodi de la processó és descrit amb una sèrie de detalls que recorden intensament a la relació que havia redactat Ramon Rubí de Marimon un any abans. Tormé Liori ho escrivia així:

«Preponderó la opinión del dueño a lo sagrado del lugar y antojándosele alaja con el furor del motín ya con el calor del vino enagenada rusticidad, que era el diablo, levantó un orrendo y espantoso alarido, publicando que hacia cogido el diablo, y enastado en un chuso

³⁸¹ SALA, Gaspar, *Proclamación Católica a la Magestad Piadosa de Felipe el Grande*, Barcelona: Sebastià i Jaume Matevat, 1640, p. 67.

³⁸² TORMÉ LIORI, Albert, *Misceláneas históricas y políticas sobre la guerra de Cataluña desde el año 1639*, f. 59 v.

³⁸³ DGC, vol. V, p. 1038.

le pasearon por aquellas calles, en que a la misma hora llevado en solemnísima procesión havia de ser adorado el omnipotente Dios».³⁸⁴

I Ramon Rubí de Marimon ho havia redactat com segueix:

«Los primeros que le hallaron publicaron que avían encontrado con el diablo del marqués de Villafranca, y juntándose el motín a verle acordaron ponerle sobre un chuço y en tropa salieron por las calles diciendo a grands voces que llebaban preso el familiar del marqués de Villafranca [...]. Seguían las calles más principales y llenas de gente, y pareciéndoles que aquéllas por dónde ba la procesión del Corpus eran las de más concurso, dieron la buelta por ellas, y fue muy de notar que, abiéndose dejado la procesión por el motín, pasease las calles con el demonio en un palo a su entender a la misma hora que avía de salir por ellas el Santísimo Sacramentto».³⁸⁵

Seguidament, l'autor procedeix a descriure la mort del virrei: «A los primeros ecos, que llegaron a la Atarazana de la muerte del Conceller, dixo perturbado el Conde: perdidos somos»,³⁸⁶ una frase que ens recorda immediatament a dos textos comentats prèviament, els de Pau del Rosso i Miquel Parets. De fet, la pròpia versió de la mort del virrei és la mateixa que havia escrit Miquel Parets. Segons explica Tormé Liori, els cavallers que acompanyaven al virrei van deixar sol al virrei en el moment en què l'avalot va assaltar la drassana. Temps després, el cadàver del virrei va ser trobat amb sis punyalades al ventre de les que no hi sortia sang. Prop del cadàver, van trobar a en Pedro Desbosch junt amb un criat anomenat Hernandes. La referència a aquest criat, juntament amb la versió de la mort del virrei, coincideixen plenament amb la narració que fa Miquel Parets:

«y lo més prop del virey trobaren un cavaller mort que avia mols ants que estava en Barcelona, que era un pobre cavaller que·s deya Ernandis, que lo virey li avia donat aufisi a la Dresana, y aquex morí prop del virey. Y après trobaren lo virey, casi sota Sant Bertran, ja mort, que los peus li tocaven a l'aygua, tot discordat de pits, llevada la golilla y sense gota de sanch, a bé que tenia sinch o sis punyalades sobre el sagí».³⁸⁷

³⁸⁴ TORMÉ LIORI, Albert, *Misceláneas históricas y políticas sobre la guerra de Cataluña desde el año 1639*, f. 61 r.

³⁸⁵ RUBÍ DE MARIMON, Ramon, «Relación del leantamiento de Cataluña», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, pp. 271 i 272.

³⁸⁶ TORMÉ LIORI, Albert, *Misceláneas históricas y políticas sobre la guerra de Cataluña desde el año 1639*, f. 61 v.

³⁸⁷ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 367.

La seqüència narrativa de la recollida del cadàver del virrei confirma la lectura de la relació d'en Rubí de Marimon per part de Tormé Liori, qui relata que «Mandaron los concelleres salir a Rafael Cervera con la compañía de los çapateros a retirar el cadáver», de la mateixa manera que Rubí de Marimon havia escrit que «Embiaron una compañía cuyo capitán era Rafael Servera».³⁸⁸

Tormé Liori continua narrant les tragèdies provocades per «la plebe, indómita bestia, desfrenada fiera». L'autor vol subratllar tres episodis amb l'objectiu d'evidenciar les greus conseqüències i desastres que tenen els moviments sediciosos. Els tres episodis narrats són els mateixos que havia relatat Miquel Parets al seu diari: l'assassinat de na Calveta, l'assassinat del músic del Pi i l'assalt a la casa del cosí d'en Lluís Ramon, en Llorenç Ronis.

En definitiva, es tracta d'un text que reconeix l'esforç fet per les autoritats catalanes per acabar una insurrecció incontrolable i desmesurada, sobre la qual hi tenien una important responsabilitat els ministres reials. Tormé Liori, per altra banda, recrimina al virrei haver seguit les polítiques del comte duc, caigut en desgràcia en el moment en què es redacta el text, el gran culpable de la crisi catalana i dels fets del Dia de Corpus.

9. Luca Assarino

Luca Assarino (Potosí, 1602-Turín, 1672), de pare genovès i mare portuguesa, va passar la seva joventut a Santa Margherita Ligure, República de Gènova, on el seu pare va retornar després d'haver intentat fer fortuna al Nou Món. El 1619 el condemnen a 10 anys de confinament a Còrsega acusat d'assassinat, pena que finalment va complir parcialment al comprometre's a enrolar-se a l'exèrcit i combatre contra Carlo Emanuel, I duc de Savoia.

El 1635 comença la seva activitat literària i publica a Venècia *La Stratonica*, un romanç que esdevindria una de les obres més difoses i reeditades durant el segle XVII, essent traduït també al francès. A banda de la seva vessant literària, Assarino també es va interessar per la política. Va ser el fundador del diari *Il Sincero*, una de les primeres gasetes en italià. A més a més, treballava com a informador de governs i representants

³⁸⁸ RUBÍ DE MARIMON, Ramon, «Relación del lebantamiento de Cataluña», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Corominas, 2003, p. 273.

diplomàtics, perfilant un posicionament profrancès i favorable als aliats de França als territoris italians. Protegit dels ducs de Savoia, Assarino va actuar com a enllaç de França amb els territoris italians, transmetent informacions directes de Mazzarino a la Cort de Turí i la República de Luca.

El 1644, publica a Gènova les primeres dues parts de la història *Delle rivoluzioni di Catalogna*,³⁸⁹ reimpressa a Bolonya el 1645 i augmentada amb la tercera i quarta part a Gènova el 1647. Configura la primera obra de caràcter històric de Luca Assarino. Una obra d'un gènere molt habitual a l'Europa del Barroc, dedicat a compilar les discòrdies, guerres civils i rebel·lions que assolaren el continent durant aquells temps.

La fidelitat filofrancesa d'Assarino, no obstant, no va evitar que el 1660 entrés al servei del governador de Milà. Allà escriuria la seva obra més important: *Delle guerre e successi d'Italia*. Set anys més tard entraria també al servei de la República de Gènova: Assarino va acabar esdevenint, doncs, un espia doble, servint als interessos dels aliats espanyols i francesos. Moria el 1672 a Turí.³⁹⁰

Delle rivoluzioni de Catalogna està conformada per 4 volums. Els dos primers van ser publicats el 1644 i relaten la crisi catalana fins a la batalla de Montjuïc de 1641. El primer volum comença amb l'arribada de Felip IV al tron i acaba, exactament, amb els fets del dia 7 de juny de 1640. El segon volum comença amb el dia de després de la revolta, fins arribar a la famosa batalla en la que les tropes del marquès de Los Vélez van ser derrotades. Els dos darrers volums s'ocupen, des de la batalla de Montjuïc, fins 1642, a descriure les principals batalles entre les tropes espanyoles i les francocatalanes. L'obra està dedicada als Dòria, concretament, al comte Giovanni Ambrosio Dòria i Carlo Dòria.

L'obra, escrita en italià, estava dirigida per al consum de l'elit aristocràtica genovesa, que observava amb preocupació els fets que estaven tenint lloc a Catalunya, especialment a Barcelona, ciutat amb la que tenien importants vincles comercials. El benestar dels Dòria no només depenia, de fet, de l'estabilitat de Barcelona, sinó de la bonança dels Àustria

³⁸⁹ ASSARINO, Luca, *Delle rivoluzioni di Catalogna*, Gènova: Giovanni Maria Farroni, 1644.

³⁹⁰ ASOR-ROSA, Alberto, «Luca Assarino», *Dizionario Biografico degli Italiani* (Vol. IV), 1962, (en línia: [http://www.treccani.it/enciclopedia/luca-assarino_\(Dizionario-Biografico\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/luca-assarino_(Dizionario-Biografico))) [data de consulta: 11 de desembre de 2019]

espanyols, que des de feia dècades havien garantit l'almirallat de l'esquadra d'Espanya a la família genovesa.³⁹¹

Assarino presenta els catalans com els culpables i responsables de la crisi, als quals acusa a més a més d'haver estat mentint sobre el que havia passat a Catalunya durant 1640. Luca Assarino elabora un recorregut per alguns del principals temes que havien commogut el Principat l'hivern i la primavera de 1640.

El que havia succeït a Sant Esteve de Palautordera, diu Assarino, no havia estat un excés dels soldats, sinó que aquests, famèlics, havien demanat de manera cortès una mica d'aigua i la resposta dels naturals havia estat disparar-los un tret. La resposta dels soldats va ser arremetre contra el castell, però els camperols van presentar posteriorment el fet de forma interessada, dient que havien estat els soldats els responsables d'aquell desastre, acusant falsament els soldats de practicar violència sacrílega. De la mateixa manera, els incendis de Riudarenes i Montiró no havien estat el resultat de la violència dels soldats, sinó dels propis habitants que havien cremat les esglésies per acusar malèvolament als soldats.

La insurrecció del dia 7 de juny es desencadena, segons Assarino, després que el criat de l'alguatir Monrodon ferís a un segador. Després d'aquest fet, la multitud s'avalota i es dirigeix al palau del virrei. La seqüència del virrei fugint al a drassana ressona a la versió que he comentat prèviament presentada per Pau del Rosso i posteriorment per Miquel Parets, segons la qual el virrei va anar primerament a la torre de les Puces però, al no considerar-la suficientment segura, va desplaçar-se a la drassana: «[dopo] di ritirarsi nel Belouardo vicino al Palazzo, chiamato di Santa Eulalia sotto la Torre delle pulce; e non istimandosi ne anche bastevolmente cauto in quel luogo, si ritrasse finalmente all'Arsenale».³⁹²

Després d'amagar-se a la drassana, «arrivava in questo mentre sopra la Città una Galera della squadra del Duca di Turfi alla quale sendo fatti segni dall'Arsenale perche si accostasse»:³⁹³ els Dòria arribaven al rescat del virrei, un episodi descrit per Albert Tormé Liori, de qui obté la seqüència, de la següent forma: «Despedido los concelleres volvieron

³⁹¹ Vull agrair al Dr. Juan Carlos D'Amico les informacions i textos que m'ha proporcionat sobre Luca Assarino.

³⁹² ASSARINO, Luca, *Delle rivoluzioni di Catalogna*, Gènova: Giovanni Maria Farroni, 1644, llib. I, p. 139.

³⁹³ ASSARINO, Luca, *Delle rivoluzioni di Catalogna*, Gènova: Giovanni Maria Farroni, 1644, llib. I, p. 140.

los diputados, y consultándoles si se retiraría a la Atarazana, pues le havia embiado dios una Galera del Duque de Tursis». ³⁹⁴

El text continua reproduint el que havia escrit Tormé Liori: consellers, diputats i bisbes encoratgen al virrei a embarcar-se mentre ells retornen a mitigar el tumult, però soldats i cavallers que s'havien quedat amb ell el convencen de què no marxi, que podien fer-se forts a la drassana amb els 500 homes (xifra que comparteixen exactament Tormé i Assarino) en cas que fos assaltada.

Luca Assarino probablement també va tenir accés als *Desengaños* de Vinyes, com demostra la descripció de l'assalt a la casa d'en Gabriel Berart, el jutge de la Reial Audiència. Felip Vinyes l'havia descrit així:

«Executos la mayor sedición y motín que se ha visto, quemaron los muebles y alajas del Doctor Gabriel Berart, oydor de la Audiencia Real, todos los libros, processos y papeles que tenía en sus casas, y teniendo noticia, que avia ido al Convento de las monjas mínimas para dezir Missa fueron allà y le mataron dentro del Monasterio, donde se havia retirado acabada la Missa, con impiedad y inhumanidad indezible». ³⁹⁵

I ara, Assarino, ho reproduïa de la següent manera:

«Unitisi poscia tutt'insieme andarono à casa di Gabriel Berardo Sacerdote, e Consigliere Regio, e gettata la porta à basso dopo d'havervi hostilmente faccheggiate le più fine, e mengravanticose, gettarono in piazza tutto il rimanente degli arredi, de'libri, e de'procesi, che ve n'havea moltissimi, ed important, ed attaccatoui horribilmente il fuoco, tutto fecero incenerire. Indi saputo ch'egli doppo d'haver detto Messa nella Chiesa delle Monache di S. Francesco di Paola, intendendo l'insulto della sua casa era stato da quelle Monache introdotto per salvarlo nel Monastero, portatisi furiosamente colà, atterrarono le porte del Convento, e doppo d'haver con indicibili pianti, e gridi di quelle sacre Vergini visitate molte stanze, e cercato il povero Sacerdote, trovandolo finalmente ascoso sotto un mucchhio di materassi, lo trafissero con molte horribili pugnalate, e'l lasciarono morto ove il ritrovarono». ³⁹⁶

³⁹⁴ TORMÉ LIORI, Albert, *Misceláneas históricas y políticas sobre la guerra de Cataluña desde el año 1639*, f. 59 r.

³⁹⁵ VINYES, Felip, *Desengaños a los pretextos y motivos que han tenido y publicado los inquietos amotinados de la Ciudad de Barcelona y del Principado de Cataluña*, f. 205 v.

³⁹⁶ ASSARINO, Luca, *Delle rivoluzioni di Catalogna*, Gènova: Giovanni Maria Farroni, 1644, llib. I, pp. 137 i 138.

Assarino, no obstant, introdueix informació que Vinyes no dona, i que obté d'altres textos. Per exemple, l'apunt de què en Berart va ser apunyalat entre matalassos, considero que l'obté de la *Súplica* de Juan Adam de la Parra, ja que és en aquesta mateixa obra on s'explica, igual que fa Assarino, que l'assalt a la casa d'en Guerau Guardiola va intentar ser aturat per tres processons de tres esglésies diferents:

«Poscia si condussero à casa di D. Geraldo Guardiola, e no'l vi trovando, perch'esso à tempo s'era salvato, gettarono tutt'i fuoi utensilii in piazza, e doppo d'haverne rubbato il meglio, diedero fuoco al rimanente, non ostante, che per riparar questi nsolenza, sossero in quel punto portati ivi trè Baldachini, con trè Santissimi Sacramenti da diverse chiese».³⁹⁷

En mig dels assalts a les cases dels ministres reials i abans de la mort del virrei, Luca Assarino inclou la seqüència de l'assassinat de na Calveta. I ho fa amb un grau de detall, com per exemple la presència del bisbe i els consellers, o referències geogràfiques com l'hospital o el Padró, que apunta directament al text de Miquel Parets. Luca Assarino explica que:

«Erasì in questi timultu ritirata per salvarsi nell'Hospitale una certa povera Donna, che faceva hosteria chiamata la Calvetta imputata dalla plebe c'havesse dato ricetto in sua casa ad alcuni birri, che su'l principio del rumori si pretendea c'havessero sparate alcune archibugiate contro de' Villani, enon era vero. Con tutto ciò la misera, ansiosa d'incontrare in qualche morta pericolo; ò che la scacciafferò dall'Hospitale, che volontariamente ella si movesse, venne à ripararsi sotto alle falde de i Vescovi, e de'Deputati in quel punto, che incamminati per la strada chiamate il Pedron giuano accompagnando i Villani furoi de lla Citá. Ma quantumque si fosse provveduta d'ombra, e di riparo, che per ogni ragione dovea difenderla, conosciuta d'i tumutuarii fù sù gli occhi de' Vescovi, e de i Deputati, anzi sotto il loro manto, e patrocínio crudelisimamente fata in pezzi».³⁹⁸

Miquel Parets havia descrit aquesta escena de la següent forma:

«Lo mateix endamà de Corpus los segadós trobaren a un segador mort de una escopetada a una taverna del carrer del Vidre que·s deya de Na Calveta, y lo segador posave allí per a dormir; y diuen que alun porté la tenia en amistat, y que anà allí a y lo va matar. [...] Y no contens de axò, saberén que ella se n'era anada a l'espital: varen anar tots a l'espital, que eren moltísims, y digueren que, si no treyen aquella dona de allí, que cremarían lo espital.

³⁹⁷ ASSARINO, Luca, *Delle rivoluzioni di Catalogna*, Gènova: Giovanni Maria Farroni, 1644, llib. I, p. 139.

³⁹⁸ ASSARINO, Luca, *Delle rivoluzioni di Catalogna*, Gènova: Giovanni Maria Farroni, 1644, llib. I, pp. 141 i 142.

Y estaven tan alterats que lo bisbe y consellés agueren de anar -que alesores encara no y anave la Unió-, y axí los volgueren abonansar y no y agué ningun remey, que agueren de traure la dona y la volgueren matar; y lo bisbe la volgué confesar primer, y après pregà molt no le fesen dany. Y en acabar de confesar, que eren allí prop del Padró, li tiraren escopetada y morí prmpte, y tta la estriparen y molt maltractada, que no·s conexia». ³⁹⁹

A continuació, Assarino relata l'arribada dels segadors a la casa del marquès de Villafranca, la falsa notícia de la mort del virrei i el conseqüent sollevament generalitzat de «tutta la Città in general seditione» i el seu desplaçament cap a la drassana. El virrei decideix embarcar-se, però es dispara l'artilleria contra la galera forçant la seva fugida. En aquest moment, la relació de Ramon Rubí de Marimon es deixa veure amb total claredat. La fugida del virrei de la drassana havia estat explicada per l'aleshores ja mort jutge de la Reial Audiència de la següent manera:

«El conde, desconfiado de hallar remedio sino en la galera y viendo que no se podía cercar, tomo resolución de salir por la orilla del mar a buscarla a San Beltran. Encargó su hijo don Luis a 40 soldados, cabos los más, y oficiales, y marchó delante. Siguió el conde con asta 20 personas, caballeros del lugar, y soldados». ⁴⁰⁰

Luca Assarino ho tradueix a l'italià i ho reproduceix:

«Il Vicerè veduto l'impedimento dell'imbarcarsi, spaventato, e sollecito della propria vita si rivolse á saltar giù in campagna fuori della Città da un buco alto più di venti palmi ch'era nel Bellouardo chiamato del Rè, situato dalla parte di Ponente dentro dell'Arsenale; e con esso saltarono un suo figlio unico giovinetto di diecisett'anni, e circa venti Nobili Catalani insieme con gli Ufficiali di Guerra». ⁴⁰¹

Igualment, la versió que Assarino dona de la mort del virrei és exactament la mateixa que dona Rubí de Marimon, en la que el paper d'un criat, Magí Esteve, és clau en el desenvolupament dels esdeveniments. De fet, fins i tot relata com li trenquen el braç al criat, mentre aquest intentava protegir-lo, i com intenta enganyar els segadors afirmant que el virrei no era qui deien ser, sinó un cavaller qualsevol. ⁴⁰²

³⁹⁹ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 373

⁴⁰⁰ RUBÍ DE MARIMON, Ramon, «Relación del lebantamiento de Cataluña», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Corominas, 2003, p. 270.

⁴⁰¹ ASSARINO, Luca, *Delle rivoluzioni di Catalogna*, Gènova: Giovanni Maria Farroni, 1644, llib. I, p. 144.

⁴⁰² ASSARINO, Luca, *Delle rivoluzioni di Catalogna*, Gènova: Giovanni Maria Farroni, 1644, llib. I, pp. 144-146.

Ramon Rubí de Marimon ho havia relatat així:

«Magí Estebe se puso sentado a la venida de los segadores junto al conde por defenderle las balas y los consiguió porque le rompieron un brazo de un carabinazo. Llegáronse a esto 4 segadores al lugar donde estaba el virrey y lebantándose Estebe se fue a ellos y les rogó que librasen a un caballero ofreciéndoles gran suma de dinero».⁴⁰³

Luca Assarino, com segueix:

«All'ora il sirvitore con esempio degno d'esser registrato tra gli atti d'un inimitabile amore, e fede, facendogli scudo del proprio corpo su da esse ferito in un braccio. Ne contenti di ciò i Villani, scesi giù da quel diruppo, ed andati sopra il Vicerè'gli uni dimandarono al ervitore chi era colui, e mentr'esso si studiava di nasconderne la notitia risponderendo, ch'era un privato Cavaliere».⁴⁰⁴

Immediatament després de relatar la mort del virrei, Assarino descriu la processó popular reproduint l'episodi que havia escrit Ramon Rubí de Marimon. Luca Assarino el relatava de la següent forma:

«Perciòche havendo quei che saccheggiavano la casa del Villafranca dato tra l'altre cose di mano ad un horologia formato dentro una statuetta di bronzo dorata rappresentante la figura d'una Simia, che per via delle ruote interne movea gli occhi c'havea di vetro, difusati i Villani à vedere simili curiosità differo con alti gridi, che quello era lo spirito familiare del Villafranca. Onde accomodatata tantosto la statueta in cima d'una lancia la portarono con indicibile rumore per tutta la Città gridando continuamente che ogn'uno s'affacciasse à vedere il Diavolo del Villafranca».⁴⁰⁵

Rubí de Marimon, com segueix:

«Serían las cinco de la tarde quando sucedió y mui presto se dixo en Barcelona que era muerto, aunque se dudaba esta voz, y un accidente harto gracioso dio ocasión a que fuesen menos los estragos de aquel día. El accidente fue hallar los segadores en casa del marqués entre sus alaxas un relox cubierto con la figura de un mono que con las mismas rruedas movía los oxos y hacía bisages, y asimismo mobía los pies. Los primeros que le hallaron

⁴⁰³ RUBÍ DE MARIMON, Ramon, «Relación del lebantamiento de Cataluña», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Corominas, 2003, p. 271.

⁴⁰⁴ ASSARINO, Luca, *Delle rivoluzioni di Catalogna*, Gènova: Giovanni Maria Farroni, 1644, llib. I, pp. 144-146.

⁴⁰⁵ ASSARINO, Luca, *Delle rivoluzioni di Catalogna*, Gènova: Giovanni Maria Farroni, 1644, llib. I, pp. 147 i 148.

publicaron que avían encontrado con el diablo del marqués de Villafranca, y juntándose el motín a verle acordaron ponerle sobre un chuço y en tropa salieron por las calles diciendo a grands voces que llebaban preso el familiar del marqués de Villafranca».⁴⁰⁶

Després de dedicar unes línies a reflexionar sobre la soledat en la que s'havia trobat el virrei poc abans de morir i la desprotecció en la que els cavallers l'havien deixat, Assarino explica que arribada la nit, els segadors, juntament amb els habitants de Barcelona, es dirigien a les tavernes per brindar amb vi la massacre d'aquell dia. Assarino vol insistir en el caràcter dels catalans, que celebraven el Dia de Corpus Christi amb una matança després d'haver acusat falsament els castellans d'heretges.⁴⁰⁷

El final del primer llibre acaba amb l'entrada del cadàver del virrei a l'església de la Mercè, i de nou, Ramon Rubí de Marimon esdevé el model en el qual Assarino s'inspira per escriure aquesta seqüència narrativa. La versió de Luca Assarino és la següent:

«Ma i Consiglieri della Città sapendo che'l corpo del Vicerè giaceva tuttavia sù l'arena, misero oggetto à gli occhi de spettatori, non havendo ne i suoi parenti, ne sua Madre (Matrona veramente venerabile) osato di'gire, `di mandare à torlo da quel luogo, ordinarono à D: Raffael Servera, che olla scorta di ducento moschettieri andasse à farlo portare dentro della Città. Videsi per tant la lugubre comitiva entrare assai presto di ritorno dentro di Barcellona in sembianza tanto più miserabile quanto, che trahendo quel corpo disteso sopra una scala sostenuta da gli homeri di quattro scalzi della più minuta Plebe, diede non sò se maggiore esempio della caducità de mortali, o della superba, e sprezzante maniera de Catalani, i quali havendo commodità di farlo accompagnare da ducento moschettieri, dovea altresì haver maniera di portarlo coperto in una decente bara».⁴⁰⁸

La de Ramon Rubí de Marimon, la que segueix:

«Embiaron una compañía cuyo capitán era Rafael Servera y llegando al puesto no hallaron otro ataúd em que poner el cuerpo sino una escalera de manos, y entre 4, pendiente la

⁴⁰⁶ RUBÍ DE MARIMON, Ramon, «Relación del lewantamiento de Cataluña», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Corominas, 2003, pp. 271 i 272

⁴⁰⁷ ASSARINO, Luca, *Delle rivoluzioni di Catalogna*, Gènova: Giovanni Maria Farroni, 1644, llib. I, p. 151.

⁴⁰⁸ ASSARINO, Luca, *Delle rivoluzioni di Catalogna*, Gènova: Giovanni Maria Farroni, 1644, llib. I, pp. 151 i 152.

cabeça y los braços por los costados de la escalera, le entraron en le lugar ya de noche y le dejaron en la iglesia de la Merced». ⁴⁰⁹

El segon llibre comença enumerant les cases de la resta de ministres reials que van ser assaltades, entre elles, la de Josep Massó, on van trobar un sac amb medalles que havien de servir per indicar aquells que no havien de ser degollats en la traïció orquestrada pel ministre. Els detalls en la descripció, com el fet d'haver estat obtingudes durant una operació contra el contraban, ens dirigeixen de forma directa a la relació de Pau del Rosso. El degà de la catedral de Barcelona havia descrit aquesta escena de la següent forma:

«Lo mismo hizieron el día siguiente, 9, en la del Dr. Massó, también Juez del Rl. Consejo y le quemaron cuanto tenia, endonde hallaron unas medallas de ojadelata que las tenia en una ropa que se tomó por represalia de francés y contrabando, como Juez de la causa Diciendo era la señal que hauian de lleuar los que no havian de ser degollados en la trayzion que decian era trazada por él». ⁴¹⁰

Luca Assarino la reproduïa de la següent manera:

«Era il Massò pochi giorni prima stato Giudice d'una causa di certi panni di contrabando i cui fardelli sendo come s'usa segnati di certe medaglie, finita che fu la causa, e i tolse que'segni, e gli alloggiò in una cassa de suoi utensiliii. Trovate adunque nel sacco queste cose da Villani prendendo a dire, ch'era tacita intelligenza tra seguaci de Castigliani, che chi havea alcuna di quelle medaglie al collo fosse salvato, e tutti gli altri uccisi, gridarono c'haveano scoperto iltradimento, e portandole a mostrar fuori per le piazze, procuravano di attizzar maggiormente gli animi del rimanente de tumultuarii». ⁴¹¹

La descripció dels fets del Dia de Corpus acaba insistint en la incapacitat de les autoritats catalanes per foragitar el motí, recreant-se en la maldat dels catalans i els abusos que van cometre contra soldats i ministres reials.

Finalment, Assarino explica que després d'arribar la notícia que Perpinyà era amenaçada pels soldats, el conseller en cap va cridar a les armes i va aconseguir fer sortir els «Villani» a Sant Andreu. En retornar el conseller a Barcelona, es fa sortir al governador general, que no compareix. Ramon Rubí de Marimon, autor que planteja aquest mateix relat,

⁴⁰⁹ RUBÍ DE MARIMON, Ramon, «Relación del lewantamiento de Cataluña», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, p. 273.

⁴¹⁰ ROSSO, Pau del, «Relación de lo sucedido en Barcelona desde 7 de junio deste presente año de 1640 hasta 19 del dicho», dins Eulogio Zudaire, *El Conde-duque y Cataluña*, Madrid: CSIC, 1969, p. 465.

⁴¹¹ ASSARINO, Luca, *Delle rivoluzioni di Catalogna*, Gènova: Giovanni Maria Farroni, 1644, llib. II, pp. 156 i 157.

argumenta que no surt per por que no li passés com al Justicia d'Aragó, Ramon de Lanuza, executat per ordre del virrei Alonso de Vargas el 1591 a Saragossa. Assarino, lector de Rubí de Marimon i coneixedor de les alteracions d'Aragó,⁴¹² ho censura i diu que no va sortir per por als revoltats.⁴¹³

10. Francisco Manuel de Melo

Un any després, el 1645, es publicava a Lisboa la *Historia de los movimientos y separación de Cataluña, y de la guerra entre la Majestad Católica de don Felipe el Cuarto, Rey de Castilla y de Aragón, y la Diputación del General de aquel Principado*.⁴¹⁴ Una obra publicada en castellà cinc anys després de l'inici de la Guerra dels Segadors i de la Restauração portuguesa, reimpressa el 1696 a Lisboa⁴¹⁵ i traduïda al francès el 1654.⁴¹⁶ Dedicada al papa Inocenci X, està signada sota el pseudònim de Clemente Libertino.

Francisco Manuel de Melo ha estat una figura profundament estudiada en les seves múltiples vessants. La biografia més completa que hi ha a dia d'avui és la d'Edgar Prestage,⁴¹⁷ però se li han dedicat multitud d'estudis a la seva faceta literària i

⁴¹² Sobre el record de les alteracions d'Aragó en el pensament polític i històric europeu de l'època moderna, veure: GIL PUJOL, Xavier, «Ecos de una revuelta: el levantamiento foral aragonés de 1591 en el pensamiento político e histórico europeo de la edad moderna», dins Esteban Sarasa i Eliseo Serrano (coords.), *La Corona de Aragón y el Mediterráneo*, Zaragoza: Institución «Fernando el Católico», 1997, pp. 295-331.

⁴¹³ ASSARINO, Luca, *Delle rivoluzioni di Catalogna*, Gènova: Giovanni Maria Farroni, 1644, llib. II, pp. 160 i 161.

⁴¹⁴ MELO, Francisco Manuel de, *Historia de los movimientos y separación de Cataluña*, Lisboa: Paulo Craesbeeck, 1645. Per aquest treball farem servir la següent edició: MELO, Francisco Manuel de, *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña*, ed. Joan Estruch, Madrid: Castalia, 1996.

⁴¹⁵ MELO, Francisco Manuel de, *Historia de los movimientos y separación de Cataluña*, Lisboa: Bernardo da Costa de Carvalho, 1696.

⁴¹⁶ MELO, Francisco Manuel de, *Origine des premiers mouvements de rebellion, en la Principauté de Catalogne, et de la mort funeste de son Viceroy*, Ruremunde: Gaspar du Pree, 1654, publicada amb el pseudònim de Sieur Cosmophile.

⁴¹⁷ PRESTAGE, Edgar, *D. Francisco Manuel de Melo. Esboço biographico*, Coimbra: Imprensa da Universidade, 1914.

historiadora, si és que aquestes poden ser destriades;⁴¹⁸ especialment, a la seva obra sobre la Guerra de Catalunya.⁴¹⁹

Nascut a Lisboa el 1604, Melo va iniciar la seva carrera militar al servei de l'armada portuguesa. Fins el 1637 es va mantenir a Madrid, des d'on la Cort li encomanava missions navals. Tot i la seva dedicació militar, a Madrid va intentar sense gaire èxit fer-se un nom en l'escena teatral cortesana. Va ser durant aquells anys que va iniciar la seva relació amb Francisco de Quevedo.

El 1637 esclatava la revolta d'Évora i Olivares li encarregava assessorar al comte de Linhares en la negociació amb els revoltats. No obstant, oficiosament, el comte duc li demanava que obtingués informació sobre les implicacions o relacions que pogués tenir el duc de Bragança en aquella revolta. Les negociacions amb els sublevats, no obstant, van fracassar i les tropes de Linhares van esclafar la revolta. Poc després, Melo publicava *Política militar en avisos de generales*, obra dedicada a Olivares i a Linhares, on instruïa sobre les característiques que havia de tenir un general en combat.

El 1640, Melo és nomenat assessor del marquès de Los Vélez en la campanya militar per recuperar Catalunya. Aquell mateix desembre, però, és detingut després que es produïssin els fets del Primer de desembre a Lisboa i el duc de Bragança fos aclamat rei de Portugal.⁴²⁰ Mentre se li confiscaven totes les possessions que tenia a Portugal per romandre fidel a Felip IV, Melo era traslladat a Madrid i empresonat per ser sospitós

⁴¹⁸ AMADO, Maria Tereza, «O Pensamento Histórico de Francisco Manuel de Melo», *Penélope: fazer e desfazer a história*, 9-10 (1993), pp. 183-195; AMADO, Maria Tereza, *A representação do poder em Francisco Manuel de Melo*, tesina defensada a la Universidade de Coimbra, 1987; AMADO, Maria Tereza i LISBOA, Joan Luis, *Teoria da história em Francisco Manuel de Melo*, Lisboa: Plátano Editora, 1983.

⁴¹⁹ PINEDA, Victoria, «Rhetoric and the Writing of History in Early Modern Europe: Melo's *Guerra de Cataluã* and Mascardi's *Ars historica*», *European History Quarterly*, 42-I (2012), pp. 6-28; ANASTÁCIO, Vanda, «Apontamentos sobre D. Francisco Manuel de Melo, a História da guerra da Catalunha e os papéis de Restauração», *Península. Revista de Estudos Ibéricos*, 6 (2009), pp. 111-120; FLORENSA SOLER, Núria, «Via Fora Castellans! Francisco Manuel de Melo i la seva Història», *Revista del Museu Municipal «Les Maleses»*, 3 (juny 2002), pp. 5570; MAYONE DIAS, Eduardo, «Dom Francisco Manuel de Melo: a portuguese view of Catalonia in 1640», *Portuguese Studies*, 6 (1990), pp. 115-125; ESTRUCH, Joan, «Las fuentes de *Guerra de Cataluã* de Francisco Manuel de Melo», *Criticón*, 44 (1988), pp. 7-24; MAFFRE, Claude, «“La Guerra de Cataluã”: don Francisco Manuel de Melo, écrivain et philosophe de l'histoire», dins *Arquivos do Centro Cultural Português*, París: Fundação Calouste Gulbenkian, 1971, vol. III, pp. 371-460.

⁴²⁰ L'1 de desembre de 1640, un grup de persones s'havia revoltat a Lisboa contra Felip IV: havia defenestrat al secretari Miguel de Vasconcelos i havia arrestat a la virreina. Fets que donaven inici a una guerra que culminaria el 1668 amb el reconeixement per part de la Cort espanyola de la independència de Portugal.

d'estar implicat en la conspiració contra Felip IV. Al demostrar-se la seva innocència i fidelitat a la corona espanyola, Melo demana ser enviat a Flandes on, convençut del fracàs al que estava condemnada la Monarquia Catòlica després de la derrota de Los Vélez a Montjuïc, decideix abandonar el servei a Felip IV i encomanar-se al nou rei de Portugal. La fortuna de Melo a Portugal, però, va ser escassa. Sempre va ser tractat amb recel pel seu origen i se li van encarregar missions de segona mentre desde alguns sectors se li recriminava de ser un agent castellà. El 1644 va ser acusat d'assassinat per un afer amorós, però segons diversos autors,⁴²¹ rere l'acusació s'amagaven intencions polítiques. Aquest fet el condicionaria la resta de la seva vida, ja que va passar els següents 11 anys sota captiveri a Lisboa. Anys que Melo va dedicar a un intens treball intel·lectual i durant els quals escriuria, per exemple, la *Historia de los movimientos y separación de Cataluña*, entre d'altres.

El 1655, Melo és desterrat al Brasil. L'any següent, però, Joan IV moria i el succeïa el seu fill Alfons. El 1659, Melo aconseguia retornar a Lisboa, on pocs mesos després publicaria les *Epanáforas*, obra que dedicaria al rei portuguès. Fins el 1666, anys de la seva mort, Melo va restar al servei de la Corona portuguesa i va lluitar pel reconeixement internacional d'aquesta.⁴²²

La *Historia de los movimientos y separación de Cataluña* comença amb l'inici de la guerra franco-espanyola el 1635 i acaba amb la batalla de Montjuïc el 1641. L'obra de Melo, igual que la d'Assarino, és contrària a la revolta catalana, però de la mateixa manera, presenta de forma molt crítica al comte duc d'Olivares: un home orgullós que només volia conservar i ampliar el seu poder. Una forma, potser, de congraciar-se amb la Corona portuguesa, segons expressa Joan Estruch.⁴²³

L'objectiu de Melo era difondre una obra que comuniqués al món el fracàs de l'imperi espanyol: un imperi en decadència que ara havia de pagar els seus excessos amb rebel·lions com la dels catalans. Els fets del Dia de Corpus, així com la derrota de Los Vélez a Montjuïc el gener de 1641, són presentats com un càstig de la providència davant

⁴²¹ ESTRUCH, Joan, «Las fuentes de *Guerra de Cataluña* de Francisco Manuel de Melo», *Criticón*, 44 (1988), p. 8.

⁴²² MELO, Francisco Manuel de, *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña*, ed. Joan Estruch, Madrid: Castalia, 1996, pp. 7-25.

⁴²³ MELO, Francisco Manuel de, *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña*, ed. Joan Estruch, Madrid: Castalia, 1996, p. 33.

la supèrbia dels castellans. En aquest sentit, Melo apel·la a la moderació i empra la història com mestra de vida per a governants. És per això que denuncia els posicionaments radicals d'ambdós bàndols, representats pel comte duc pel que respecte als castellans, i per Pau Claris quant als catalans.⁴²⁴

Passo a comentar la narració dels fets del Dia de Corpus. Melo explica que la tensió que es respirava i la imminent entrada dels segadors a Barcelona havia provocat que, des de dies abans, alguns capitans, oficials i ministres reials haguessin fugit de la ciutat. Dels que es van quedar, per tal d'evitar assistir al virrei i haver de fer front a la crisi, havien fingit estar malalts. Melo traça un retrat de la plana major de l'exèrcit espanyol força desesperançadora, pròpia d'un imperi que s'ensorrava.

D'entre tots els sediciosos, hi havia un segador, «hombre facineroso y terrible» que va tenir un incident amb un ministre inferior de la justícia, oficial d'en Monrodon, del qual en va sortir el segador ferit. Melo recupera, per tant, la versió que havia presentat Gaspar Sala, segons la qual havia estat un criat de l'alguatzir Monrodon el responsable de l'inici de l'avalot.

Autors com Joan Estruch han mesurat l'impacte que va tenir la publicística catalana en la redacció de l'obra. Melo va ser empresonat a Lisboa el 1644, però deuria iniciar la seva redacció des del mateix moment en què va posar-se a les ordres del marquès de Los Vélez la tardor de 1640. En aquest sentit, entre que va ser empresonat i va publicar l'obra, va passar només un any, de manera que podia haver escrit bona part d'aquesta abans d'entrar a la presó. En qualsevol cas, Melo no va estar aïllat de l'exterior, sinó que des de la presó va poder mantenir correspondència, rebre llibres i visites.⁴²⁵

De fet, entre 1641 i 1642, a Lisboa es van imprimir alguns dels escrits promoguts per la Diputació i el Consell de Cent:⁴²⁶ el 1641 es va imprimir a casa d'António Alvares la *Proclamación Católica*, l'*Epítome de los principios y progresos de las Guerras del Principado de Cataluña* de Gaspar Sala i la *Noticia Universal de Cataluña* de Francesc

⁴²⁴ MELO, Francisco Manuel de, *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña*, ed. Joan Estruch, Madrid: Castalia, 1996, pp. 33-36.

⁴²⁵ ESTRUCH, Joan, «Las fuentes de *Guerra de Cataluña* de Francisco Manuel de Melo», *Criticón*, 44 (1988), p. 8.

⁴²⁶ ANASTÁCIO, Vanda, «Conflictos e contactos na Iberia: as relações entre Portugal e a Catalunha em 1640 nos “papéis” da Restauração», dins Tobias Branderberger, Elisabeth Gasse i Lydia Schmuck (org.), *A Construção do Outro: Espanha e Portugal frente a frente*, Tübingen: Calepinus Verlag, 2008, pp. 59-85.

Martí Viladamor. L'any següent, a casa de Jorge Rodríguez, els *Apoyos de la verdad catalana* de Martí Viladamor. Obres que, com ha demostrat Estruch, van tenir una importància cabdal per a Melo,⁴²⁷ però que com demostraré seguidament, van ser completament ignorades per representar els fets que van tenir lloc el Dia de Corpus Christi de 1640.

Després que la multitud es dirigís al palau del virrei, consellers i diputats, que havien aconseguit mobilitzar les companyies, visiten el comte de Santa Coloma per aconsellar-li que abandoni Barcelona. Ho feien, segons Melo, recordant-li l'exemple d'Hugo de Moncada, virrei de Sicília, que el 1516, en una situació semblant, va fugir de Palerm. Es tractava d'un exemple que proposava al virrei sacrificar el seu honor personal en defensa de l'ordre a la ciutat; és a dir, per als consellers, la presència del virrei a la ciutat era un impediment per acabar amb l'avalot. Inquiet i preocupat, però, per les seves responsabilitats com a ministre del rei, el comte de Santa Coloma finalment es convenc que farà més bé a Barcelona abandonant-la que no pas quedant-s'hi, però quan decideix partir, se n'adona que ja era massa tard: des dels baluards de la ciutat havien disparat l'artilleria contra les galeres genoveses que s'apropaven a la drassana.⁴²⁸

Mentrestant, el sollevament popular cremava i assaltava les cases. Melo afegeix que la multitud va obrir les presons, alliberant tots els delinqüents que en elles hi havia⁴²⁹ tal i com havia relatat Luca Assarino: «e nell'insolenza andarono tumultuosi alle carceri pubbliche, et un'altra volta ne trassero per forza tutti i prigionieri».⁴³⁰

El virrei fugí per les platges de Barcelona amb el seu fill, a qui encarrega buscar un esquif que els porti a la galera. Lluís de Queralt aconsegueix l'objectiu, però és incapaç de mantenir la posició i la petita embarcació ha de replegar-se, retornant a la galera i deixant al virrei sol. En aquell instant, els segadors entren al seu palau —seqüència fins ara mai plantejada— i, veient que no hi era, es dirigeixen a la drassana a buscar-lo.

⁴²⁷ ESTRUCH, Joan, «Las fuentes de *Guerra de Cataluña* de Francisco Manuel de Melo», *Criticón*, 44 (1988), pp. 11-21.

⁴²⁸ MELO, Francisco Manuel de, *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña*, ed. Joan Estruch, Madrid: Castalia, 1996, pp. 118 i 119, § 90.

⁴²⁹ MELO, Francisco Manuel de, *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña*, ed. Joan Estruch, Madrid: Castalia, 1996, p. 121, § 96.

⁴³⁰ ASSARINO, Luca, *Delle rivoluzioni di Catalogna*, Gènova: Giovanni Maria Farroni, 1644, llib. I, p. 139.

Finalment, el virrei va ser assassinat de cinc punyalades al pit.⁴³¹ Aquesta és una versió contraposada a la que havia presentat Gaspar Sala. Els únics textos que descriuen la mort del virrei com un assassinat i concreten les punyalades sobre el cos del virrei en 5 són els de Ramon Rubí de Marimon i Juan Adam de la Parra. Melo, al final del capítol, elabora una crítica a la propaganda catalana, que segons la seva opinió, s'havia encarregat de manipular els fets, i havi difós la idea de què el virrei havia mort d'un «accidente natural».⁴³²

Després de la mort del virrei, Melo continua amb els assalts dels segadors i se centra amb el de la casa del marquès de Villafranca per introduir l'episodi de la processó popular pels carrers de Barcelona. Segons Joan Estruch, la seqüència de la processó l'extrau d'Albert Tormé Liori. Segons la meua anàlisi, però, considero més plausible que fos extret de la relació de Ramon Rubí de Marimon. He comparat algunes de les informacions que dona Melo i que, donant-les també el jutge de la Reial Audiència, no les dona Tormé Liori. En aquest sentit, encara que el Albert Tormé Liori també coneixia la relació de Ramon Rubí de Marimon, no tot allò que va seleccionar per explicar la seqüència coincideix amb el que explica Francisco Manuel de Melo. Ho exemplifico citant un exemple que remet a la descripció de l'objecte que van trobar els segadors. Francisco Manuel de Melo el descriu de la següent forma:

«Toparon los que desvalijaban la casa entre sus alhajas un reloj de raro artificio, que ayudándose de los movimientos de sus ruedas encerradas en el cuerpo de un jimio, cuya figura representaba, fingía algunos ademanes de vivo, revolviendo los ojos y doblando las manos ingeniosamente».⁴³³

Ramon Rubí de Marimon, així: «El accidente fue hallar los segadores en casa del marqués entre sus alaxas un relox cubierto con la figura de un mono que con las mismas rruedas movía los oxos y hacía bisages, y asimismo mobía los pies».⁴³⁴

⁴³¹ MELO, Francisco Manuel de, *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña*, ed. Joan Estruch, Madrid: Castalia, 1996, p. 122, § 98.

⁴³² MELO, Francisco Manuel de, *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña*, ed. Joan Estruch, Madrid: Castalia, 1996, p. 127, § 106.

⁴³³ MELO, Francisco Manuel de, *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña*, ed. Joan Estruch, Madrid: Castalia, 1996, p. 123, § 100.

⁴³⁴ RUBÍ DE MARIMON, Ramon, «Relación del lewantamiento de Cataluña 1640-1642», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, p. 271.

Mentre que Albert Tormé Liori, ho havia relatat de la següent manera: «En casa del Marquès después de quemadas algunas alajas, que no havia embarcado con lo precioso de la recamara, hallaron en el oratorio un reloj que en figura de mico tenía el espíritu en los ojos».⁴³⁵

Melo barreja fets del dia 22 de maig i 7 de juny i, per exemple, mentre relata la processó popular, explica que la multitud que havia alliberat els presos també portava a les espatlles al diputat Tamarit i als consellers que havien estat empresonats.⁴³⁶

El relat de la insurrecció acaba de forma apoteòsica. Al convent de Sant Francesc (que en aquest cas no juga cap paper en la pacificació inicial del pla de Sant Francesc) s'hi amagaven, explica Melo, multitud de ministres i soldats i van ser assassinats espantosament sense confessió alguna.

Amb el Dia de Corpus Christi, Francisco Manuel de Melo finalitza el primer llibre de la seva obra i ho fa concretament amb una reflexió sobre la decadència de la monarquia d'Espanya:

«Estos son aquellos hombres [...] que fueron tan famosos y temidos en el mundo, los que avasallaron príncipes, los que dominaron naciones, los que conquistaron provincias, los que dieron leyes a la mayor parte de Europa, los que reconoció por señores todo el Nuevo Mundo. Éstos son los mismos castellanos, hijos, herederos y descendientes de estrotos, y éstos son aquellos que por oculta providencia de Dios son agora tratados de tal suerte dentro de su mesma patria, por manos de hombres viles, en cuya memoria puede tomar ejemplo la nación más soberbia y triunfante. Y nosotros, viéndoles en tal estado, podremos advertir que el cielo, ofendido de sus excesos, ordenó que ellos mismos diesen ocasión a su castigo, convirtiéndose con facilidad el escándalo en escarmiento».⁴³⁷

Després de l'edició de 1696, l'obra de Francisco Manuel de Melo no va tornar a ser publicada fins al segle XIX, quan va assolir un nivell de difusió altíssim i, de fet, va acabar esdevenint una de les obres de referència sobre la Guerra dels Segadors. Segons Joan Estruch, la *Historia de los movimientos y separación de Cataluña* va ser editada una

⁴³⁵ TORMÉ LIORI, Albert, *Misceláneas históricas y políticas sobre la guerra de Cataluña desde el año 1639*, f. 61 r.

⁴³⁶ MELO, Francisco Manuel de, *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña*, ed. Joan Estruch, Madrid: Castalia, 1996, pp. 123 i 124, § 101.

⁴³⁷ MELO, Francisco Manuel de, *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña*, ed. Joan Estruch, Madrid: Castalia, 1996, p. 126, § 104.

quinzena de cops durant el segle XIX.⁴³⁸ La seva gran acollida explicaria, de fet, que el 1886 Celestino Pujol Camps realitzés aquella severa crítica a la versemblança històrica de l'obra durant el seu discurs de recepció a l'Academia Española de la Historia.

Però que no fos publicada durant el segle XVIII no significa que fos oblidada. Al menys així ho demostren obres com *Precauciones contra alborotos, motines y rebeliones en la plaza de Barcelona* de Pedro de Lucuce,⁴³⁹ escrita el 1775 sota el regnat de Carles III: una obra que aspirava a proporcionar els mitjans necessaris per evitar avalots i les eines adequades per extingir-ne en cas que esclatessin. Recomanacions que anaven precedides d'un llarg anàlisi de les principals insurreccions populars que havia viscut Barcelona al llarg de la seva història, entre les quals es troba la de 1640, documentada a partir de l'obra de Francisco Manuel de Melo, entre d'altres textos.

11. Alexandre Ros i el *desengany* de Catalunya

A partir de 1646, el progressiu avanç de les tropes de Felip IV i la desaparició de l'escena política del comte duc d'Olivares va promoure l'aparició d'una sèrie d'obres escrites per reialistes catalans que exigien el retorn de Catalunya a la Monarquia Catòlica. Denunciaven la servitud a la que els havien portat «cuatro ambiciosos de mejor fortuna, remoleando la Privincia del tranquilo mundo de paz al proceloso golfo de su naufragio», entregant-se a la França luterana.⁴⁴⁰

Una d'aquestes obres era la *Cataluña desengañada* d'Alexandre Ros, publicada el 1646 en castellà⁴⁴¹ i traduïda a l'italià el 1647.⁴⁴² Es tracta d'una obra dedicada a Felip IV en la que Alexandre Ros vol justificar, en primer lloc, per què haver-se donat al regne de França havia estat una mala decisió i, en segon lloc, per què s'havia de responsabilitzar a

⁴³⁸ MELO, Francisco Manuel de, *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña*, ed. Joan Estruch, Madrid: Castalia, 1996, pp. 43-45.

⁴³⁹ LUCUCE, Pedro de, *Precauciones contra alborotos, motines y rebeliones en la plaza de Barcelona*, ed. Lluís Roura i Aulinas, Vic: Eumo Editorial, 2002, pp. 38-48.

⁴⁴⁰ MOLINER, Petrus, *Lágrimas del Geremías Catalan Ilergeter Pastor: Viertelas en los Eliseos Canpos Tarragonenses, òi Troianos*, Tarragona: Viuda Roberta, 1644, p. 10, citat a LEDROIT, Mathias, «Les Catalans partagés entre le Roi et la Terre. Orthodoxie et hétérodoxie politiques autor de la révolte de 1640», *Nuevo Mundo Mundos Nuevos*, en línia: <http://journals.openedition.org/nuevomundo/56569>

⁴⁴¹ ROS, Alexandre, *Cataluña desengañada*, Nàpols: Egidio Longo, 1647.

⁴⁴² ROS, Alexandre, *Catalogna dissingannata*, Nàpols: Egidio Longo, 1647.

les autoritats catalanes per haver convençut als catalans a aixecar-se en armes contra Felip IV.

L'obra sortia un any després que es descobrís la conspiració antifrancesa encapçalada per Hipòlita d'Aragó i en la que estava implicat Gispert Amat i Desbosch, diputat eclesiàstic del General. L'agost d'aquell any l'armada espanyola havia de desembarcar a Barcelona, moment en què es produiria l'aixecament contra la monarquia francesa per part dels partidaris de retornar a la Casa d'Àustria. La conjura va ser un fracàs i els implicats van ser empresonats o executats.⁴⁴³

La població catalana estava cada cop més decebuda per l'acció de França al Principat i pels abusos als que eren sotmesos ara pels soldats francesos.⁴⁴⁴ Poc a poc creixia el convenciment de què per a la monarquia francesa el Principat s'havia convertit en una moneda de canvi en les negociacions internacionals a Münster que havien de posar fi a la Guerra dels Trenta Anys.⁴⁴⁵

Cataluña desengañada s'articula en tres discursos que aspiren a denunciar l'error que havia significat l'aliança de Catalunya amb la Casa de Borbó. El primer d'ells argumenta que la monarquia d'Espanya mai no cediria en la pretensió de recuperar Catalunya i que haver implicat les armes d'un príncep estranger era la sentència del Principat a la destrucció. A més a més, denunciava que els crims que ara cometien els soldats borbònics eren pitjors que aquells que havien comès els tercios abans de 1641.

El segon discurs se centra en evidenciar les profundes diferències entre catalans i francesos i en posar de manifest la històrica oposició entre els dos territoris. Ros definia la decisió de la Junta General de Braços que va lliurar Catalunya al regne de França com una conjura contra la seva pròpia pàtria i comparava la classe dirigent que havia forjat

⁴⁴³ TESTINO-ZAFIROPOULOS, Alejandra, «La conspiration d'Hyppolite d'Aragon en Catalogne. Une courtisane et ses complices dans la tourmente franco-catalane», dins Beatrice Pérez (ed.), *Ambassadeurs, Apprentis espions et Maîtres comploteurs. Les systèmes de renseignements en Espagne à l'époque moderne*, París: PUPS, 2010, pp. 277-290.

⁴⁴⁴ Sobre altres episodis d'oposició dels catalans al regne de França, veure: SANABRE, Josep, *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*, Barcelona: Librería J. Sala Badal, 1956, pp. 271-294 i 317-338.

⁴⁴⁵ Així ho palesava el manifest publicat per Francesc Martí Viladamor el 1646, ferm partidari de mantenir la fidelitat a Lluís XIV però contrari a com s'estava tractant Catalunya a les negociacions de Münster: MARTÍ VILADAMOR, Francesc, *Manifiesto de la fidelidad catalana*, [s.l.: s.n., 1646].

l'aliança amb Richelieu amb la Jerusalem rebel a mans dels zelotes, la facció hebrea més radicalitzada i defensora de la separació de Judea de l'imperi romà durant el segle I dC.⁴⁴⁶

El desè paràgraf d'aquest discurs està dedicat als motins que havien tingut lloc a Barcelona el 1640, entre ells el del Dia de Corpus, avalot que descriu comparant-lo amb la insurrecció que va tenir lloc a Jerusalem contra els romans el segle I dC. La comparació es fonamenta en dues obres: pel que respecta als fets de Barcelona, emprava la informació que li proporciona l'obra de Luca Assarino, *Delle Rivolutioni de Catalogna*, publicada dos anys abans; quant als fets a Jerusalem, es basa en una edició de *De bello Iudaico* de Flavi Josep, escrita el 79 dC i conservada en grec.

Flavi Josep havia estat un dels líders de l'aixecament jueu contra els romans durant la Primera Guerra Judaica (66-73 dC). Va ser capturat pels romans i va entrar al servei de l'emperador Vespasià. Durant el seu regnat, Flavi Josep va escriure aquesta obra, de caràcter filoromà en la que, penedit dels seus actes, exculpa Roma de l'origen de la guerra i reflexiona sobre com s'havia arribat a aquella situació.

L'estratègia narrativa que segueix Flavi Josep per no inculpar als jueus és acusar a una minoria, els sicaris, el grup més violent dels zelotes, de ser els responsables de desencadenar els desordres contra els romans. Desordres que, finalment, van derivar en una guerra que va acabar amb el setge de Jerusalem el 70 dC. i la destrucció del Segon Temple. L'objectiu de l'obra de Flavi Josep era dissuadir els jueus de qualsevol revolta contra el poder romà: tenia, per tant, una finalitat moralitzant, i és aquesta finalitat la que s'utilitza per, al comparar-la amb la revolta catalana, acusar a una minoria de catalans d'haver generat uns desordres que han acabat desencadenant una terrible guerra.

Ros, però, fa una selecció dels fets que descriu Assarino sobre els successos del Dia de Corpus i els endreça adequadament per ser comparats amb els que descriu Flavi Josep. Els sicaris, els grups armats i violents organitzats contra els romans, són els segadors que, descrits com a «tropas sediciosas», s'aixequen contra els ministres reials. L'assalt a les cases dels jutges és descrit així:

«Las tropas sediciosas corrían por la Ciudad, y cercando la Casa de Rafael Puig [...] después de averla saqueado con grandísimo estruendo, le pegaron fuego horriblemente.

⁴⁴⁶ SIMON TARRÉS, Antoni, *Llengua i política a la Catalunya del segle XVII: Alexandre Ros i Gomar (1604-1656)*, Catarroja: Afers, 2016, pp. 119-124.

Pasaron después à saquear las casas de Iaime Mir, y Luis Ramon, Co[n]sejeros del Rey, dichosos solamente, en que se libraron de la furia de los amotinados, hurtando sus vidas al peligro, con abandonar sus haziendas al naufragio».⁴⁴⁷

La violència jueva contra els romans, de la següent forma:

«Muchos de aquellos ladrones que llamaron Siccarios, porque traian unos cuchillos escondidos, mezcmezclándose con el pueblo más débil, prosiguieron con gran furor en las crueldades, que [h]avían comenzado, tanto que la gente del Rey fue vencida de su atrevimiento, y se vio obligada à artirse de donde estava. En salie[n]do los del Rey, los Siccarios discurrie[n]do por la parte superior de la Ciudad, pusieron fuego en las casas de Ananias Po[n]tífice, y en el Palacio de Agrippa, y de Beronice».⁴⁴⁸

L'autor vol comparar un altre fenòmen, el de la violència contra els *traïdors*. En ambdós casos, els revoltats s'aixecaven contra uns pressumptes traïdors a la pàtria i, segons Alexandre Ros, estaven convençuts que les seves morts eren justes. Per fer aquesta comparació, no obstant, l'autor es val de dos formes narratives diferents. La descripció de la *justa* execució dels nobles de sang reial a Jerusalem compta amb una escena ad hoc en la que els amotinats declaraven que aquella mort era justa pels crims dels quals se'ls acusava:

«los amotinados llegavan a estar tan insolentes, que prendieron algunos hombres nobles, y de sangre Real, como Antipatro, Levian, Feria, y Rageto, y a todos los que tenían más autoridad, por lo qual el Pueblo tenía grandísimo miedo, y cada uno atendía a guardar su Casa, como si la Ciudad se diera a saco: Después mataron a estos Nobles. Hecho esto, para que pareciese, que lo [h]avían hecho *justamente*, hecharon voz, que les [h]avían muerto, como a Traidores de la Patria, porque tratavan de entregarla a los Romanos; y así se gloriavan de su atrevimiento, como Conservadores de la Ciudad, y como si le huviesen hecho algun grande beneficio».⁴⁴⁹

La referència que Ros pren de Luca Assarino pere demostrar el mateix ímpetu en els revoltats catalans no és una manifestació explícita d'aquesta justícia restaurada, sinó un episodi de violència ritualitzada que té lloc a Barcelona durant els motins de setembre:

⁴⁴⁷ ROS, Alexandre, *Cataluña desengañada*, Nàpols: Egidio Longo, 1647, § 10, pp. 257 i 258.

⁴⁴⁸ ROS, Alexandre, *Cataluña desengañada*, Nàpols: Egidio Longo, 1647, p. 258.

⁴⁴⁹ ROS, Alexandre, *Cataluña desengañada*, Nàpols: Egidio Longo, 1647, p. 261.

«Encaminándose después a las casas de Luis Ramon, Francisco Gori, y Rafael Puig Co[n]sejeros del Rey, los mataron con grandíssima crueldad, y arrastraron sus cadáveres por la Ciudad, y después los ahorcaron en la plaza del Rey».⁴⁵⁰

L'arrossegament dels cadàvers pels carrers de la ciutat i l'ús de la forca per penjar-los a la plaça del Rei esdevé el substitutiu per a Ros dels convenciment que tenien els revoltats catalans de què allò que estaven fent ho consideraven un acte de justícia.

A través de la comparació amb Jerusalem, Ros pretén demostrar el nivell de semblança entre una i l'altre i evidenciar així, a partir d'un exemple històric, una veritat major: la mala decisió d'haver-se aixecat contra l'imperi i la conveniència de retornar als braços de Felip IV.

Després de la revolta de Masaniello, Alexandre Ros va abandonar Nàpols i va retornar a Madrid, on es va posar al servei de la Cort. El seu prestigi el van fer un candidat adequat per aconsellar al monarca en la gestió de les polítiques amb Nàpols i el conflicte amb Catalunya. Anys més tard es desplaçaria a Tortosa i, posteriorment, a Barcelona un cop va ser reincorporada a la Casa d'Àustria. Moria el 1656 com a ambaixador de la Diputació del General a la Cort.

12. Les darreres narracions abans de la capitulació de Barcelona

La presència de les tropes franceses al Principat i la pèrdua de territoris com Lleida el 1644 va ser motiu de constants queixes per part de les institucions catalanes i d'enfrontaments amb els provincials. El 1650, de fet, es va iniciar una insurrecció popular contra la presència dels soldats a Catalunya.⁴⁵¹ A més dels enfrontaments, a la conflictiva situació se li va sumar, també, la crisi derivada de les negociacions diplomàtiques iniciades a Münster el 1643 que havien de posar pau a la Guerra dels Trenta Anys, en les que la Corona francesa va acceptar com a opció dividir Catalunya o intercanviar-la amb Felip IV pels Països Baixos espanyols.⁴⁵² A tot això també se li va afegir que, a partir de

⁴⁵⁰ ROS, Alexandre, *Cataluña desengañada*, Nàpols: Egidio Longo, 1647, p. 260.

⁴⁵¹ SANABRE, Josep, *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*, Barcelona: Librería J. Sala Badal, 1956, pp. 453-478.

⁴⁵² SÁNCHEZ-MARCOS, Fernando, «El futuro de Cataluña: un *sujet brûlant* en las negociaciones de Münster», *Pedralbes*, 19 (1999), pp. 95-116.

1648, l'esclat de la Fronda a París va implicar una major desatenció del front català. Barcelona capitulava davant les tropes de Joan Josep d'Àustria el 1652.

12.1. Magí Sivillà

Nascut a Santa Coloma de Queralt el 1591, Magí Sivillà va romandre proper als entorns de Dalmau de Queralt des de ben aviat. La seva proximitat amb Josep Margarit i Biure, però, va fer que el 1642 fos enviat a París per fer-se càrrec de l'educació dels seus fills. Instal·lat al col·legi de Clermont, actual Liceu Louis-le-Grand de París, va començar a acumular títols i experimentar un ràpid ascens social. De fet, visitaria habitualment la casa de la regent francesa Anna d'Àustria. El 1645 comença a redactar la seva obra, *Historia general del Principado de Cataluña, condados de Rossellón y Cerdaña desde 1598 hasta 1640*,⁴⁵³ una obra escrita en castellà que mai va ser publicada.

El 1648 va ser nomenat ambaixador del Consell de Cent a París gràcies a les pressions i interessos del propi Josep Margarit. Sivillà es va avabar convertint en l'home en qui tots confiarien per evitar que la Corona francesa no acceptés els acords de pau proposats per Felip IV que implicaven la divisió de Catalunya o bé la seva entrega. El 1650, va esdevenir també ambaixador de la Diputació del General per intentar assegurar la implicació de les tropes franceses en la defensa del Principat. Sivillà mor el 1657 a París sense haver finalitzat la seva *Historia*.⁴⁵⁴

L'obra està dividida en quinze llibres. Els primers onze van ser escrits, d'acord amb l'anàlisi de Guillem Carreras, entre 1645 i 1648 des del col·legi de Clermont. No va ser, però, fins 1653 que va reprendre l'escriptura i dels quatre darrers volums.⁴⁵⁵ L'obra es remunta a l'arribada de Felip III al tron i dedica el primer dels tres volums dels que està compost als fets que van tenir lloc fins l'any 1640. El segon volum comprèn del 1640 al 1644 i, el tercer, del 1645 al 1649.

⁴⁵³ SIVILLÀ, Magí, *Historia general del Principado de Cataluña, condados de Rossellón y Cerdaña*, ed. Guillem Carreras i Albareda, Barcelona: Centre d'Història Contemporània de Catalunya, 2019.

⁴⁵⁴ SIVILLÀ, Magí, *Historia general del principado de Cataluña, condados de Rossellón y Cerdaña*, ed. Guillem Carreras i Albareda, Barcelona: Centre d'Història Contemporània de Catalunya, 2019, pp. 21-24.

⁴⁵⁵ SIVILLÀ, Magí, *Historia general del principado de Cataluña, condados de Rossellón y Cerdaña*, ed. Guillem Carreras i Albareda, Barcelona: Centre d'Història Contemporània de Catalunya, 2019, p. 29

El capítol 11 del sisè llibre, corresponent al primer volum, està dedicat a *la infausta muerte del conde de Santa Coloma, virrey y capitán general del Principado*. Com veurem a continuació, el relat dels fets està fonamentat en l'obra que havia escrit Francisco Manuel de Melo. De fet, tant Melo com Sivillà descriuen al uníson com es produeix l'inici de la insurrecció: «Amaneció el día en que la Iglesia católica delebra la institución del Santísimo Sacramento».⁴⁵⁶

Magí Sivillà presenta un relat força semblant al de Melo, en el que una multitud de segadors perpetra accions inhumanes contra tots aquells identificats com a castellans. Barcelona va experimentar un bany de sang protagonitzat per uns sediciosos encolerits que les autoritats catalanes van intentar aplacar des del primer instant. Els ministres reials i, en concret el virrei, són mostrats com la representació d'un imperi en decadència, incapaç d'imposar la justícia a la ciutat. Però Melo no és l'única font en la representació dels fets del Dia de Corpus. De fet, he identificat dos obres més de les quals Magí Sivillà va obtenir informació.

Les seqüències relatives a l'arribada de les autoritats al pla de Sant Francesc i la fugida del virrei a la drassana estan pràcticament reproduïdes de forma literal de l'obra publicada el 1640 per Francesc Martí Viladamor: *Apoyos a la verdad catalana*. A continuació ho evidencio amb alguns fragments comparats.

El diàlegs dels diputats amb el virrei va estar, segons Francesc Martí Viladamor, mediat per la figura de Feliciano Sayol:

«retirandose al cimiterio de San Francisco, à do Feliciano Sayol Cavallero Catalán, enviado del Virrey les dixo, pedía le aconsejassen lo que expedía para tan eminente riezgo: a que respondieron viesse su Excelencia lo que juzgava oportuno para el intento, q[ue] la execución no padecería dilaciones, por ave[n]turar las vidas, q[ue] tan promptas estavan al peligro, por evitarle en la de su Excelencia, bolviò el dicho cavallero con segundo recaudo; si aprobaron la yda de su Excelencia al Ataraçanal para embarcarse: asintieron a tan

⁴⁵⁶ MELO, Francisco Manuel de, *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña*, ed. Joan Estruch, Madrid: Castalia, 1996, p. 115, § 83; SIVILLÀ, Magí, *Historia general del principado de Cataluña, condados de Rossellón y Cerdaña*, ed. Guillem Carreras i Albareda, Barcelona: Centre d'Història Contemporània de Catalunya, 2019, vol. I, llib. 6, cap. 11, p. 257.

acertada elecció; y al punto, por haver con repetido recaudo Sayol dicho a los deputados saldría el virrey de su casa a su lado».⁴⁵⁷

De la mateixa manera, Sivillà descriu la seqüència amb els mateixos personatges i escenes:

«Retiraronse a San Francisco, adonde el virrey imbió a Feliciano Sayol, cavallero catalán, para que dades las devidas demostracions de estimación de aquel buen suceso, lespedía que aconsejasen los expedientes, para precaucionar aquellos riesgos tan contumaces y formidables. Bolviose la respuesta que si Excelencia los mirase, que ellos se cargavan de la regida execución, a riesgo de sus vides, que las emplearían de muy buena gana para poner en toda Seguridad la suya, y en quanto fuesse Servicio del Rey [...]. Bolvió Sayol, con segundo recaudo: si aprobavan el ires el virrey a la atarazana para de ella embarcarse, a que vinieron muy bien. A esta causa se repitió, por tercer recaudo, que en esta conformidad estava resuelto el virrey de salir del Palacio, acompañaado de los dichos consistorios».⁴⁵⁸

Seguidament, en la descripció de la fugida del virrei a la drassana, Francesc Martí Viladamor escrivia:

«saliò el virrey, asistido de multutyd de Cavalleros, assí Catalanes, como estrangeros, y entre estos de los cavos del ejército de Cantabria, quales eran, don Álvaro de Quiñones, Marco Antonio Gndolfo, el Marques Toralto, el Maestre de Campo Toravila, y otros, asistieronle asus lados, y todos juntos echáronle azia el Ataraçanal por el muro de la Marina, de do reconocieron unas galera de Génova, que a la sazón llegava, hizieronle señas, con que amaynò el trinquete, y diò fondo ante las Ataraçanas».⁴⁵⁹

Magí Sivillà ho reproduïa de la següent forma, introduint algunes alteracions com per exemple suprimint al marquès de Toralto i substituint la galera de Gènova per una de Gerona, segurament per error:

«era el virrey seguido de multitud de cavallerós, assí de catalanes como de otras nacioines, y cabos de la gente de guerra, señalándose entre oficiales mayores don Alvaro de Quiñones,

⁴⁵⁷ MARTÍ VILADAMOR, Francesc, *Apoyos a la verdad catalana, opugnada por un papel que comienza: Justificación Real*, [Barcelona: s.n., 1640], paper 3, resposta Y.

⁴⁵⁸ SIVILLÀ, Magí, *Historia general del principado de Cataluña, condados de Rossellón y Cerdaña*, ed. Guillem Carreras i Albareda, Barcelona: Centre d'Història Contemporània de Catalunya, 2019, vol. I, llib. 6, cap. 11, p. 259.

⁴⁵⁹ MARTÍ VILADAMOR, Francesc, *Apoyos a la verdad catalana, opugnada por un papel que comienza: Justificación Real*, [Barcelona: s.n., 1640], paper 3, resposta Y.

don Marco Antonio Gandolfo, don de Tutavilla, maeses de campo, sin otros de menos puesto, marchando medianamente, tomando por la marina. De allí vieron que, dichosamente, llegava una galera de Génova. Le hizieron señas, con que amainó el trinquete, y dio muestras de dar fondo frete la atarazana»⁴⁶⁰

Per últim i, ja a la drassana, Magí Sivillà reproduïx la informació de Martí Viladamor i, en aquesta ocasió, hi afegeix de nova: el nom del patge que actuava com a mediador entre el virrei i els diputats. Martí Viladamor explicava que:

«Perplejo el ánimo del Conde, al cabo de algunas horas (espacio más q[ue] sobrado para su embarcación) embió un paje a los Diputados à informarse s persistían en su primer consejo, a que respondieron tenían no pequeño sentimiento, de ver su Excelencia no huviese executado medio, que lo era único para la seguridad de su persona, y servicio de su Magestad».⁴⁶¹

Magí Sivillà ho completava de la següent forma:

«Recivieron quarto recaudo por un page, llamado Joan Angel, sardo de nación, por saber si aún permanecían en la resolución de que se embarcase. Pensava el conde que en aquel interin las materias havrían tomado algún estado de plausibilidad, de suerte que de ellas pudiese esperar el tomar otra resolución».⁴⁶²

Un cop el virrei s'amaga a dins de la drassana, torna a fer aparició la *Historia* de Francisco Manuel de Melo. El virrei i els cavallers que l'acompanyaven es debatien sobre la idoneïtat d'abandonar la ciutat com els deien les autoritats catalanes per por a què fos contraproductiu, però «tenían favorables el exemplo de don Hugo de Moncada, que siendo virrey de Sicilia, por no perder en un caso semejante a Palermo, la dexó y se pasó a Mesina».⁴⁶³ L'exemple d'Hugo de Moncada i la revolta a Palerm ja havia aparegut en l'obra de Melo: «Facilitábanle con el ejemplo de don Hugo de Moncada en Palermo, que

⁴⁶⁰ SIVILLÀ, Magí, *Historia general del principado de Cataluña, condados de Rossellón y Cerdaña*, ed. Guillem Carreras i Albareda, Barcelona: Centre d'Història Contemporània de Catalunya, 2019, vol. I, llib. 6, cap. 11, p. 259.

⁴⁶¹ MARTÍ VILADAMOR, Francesc, *Apoyos a la verdad catalana, opugnada por un papel que comienza: Justificación Real*, [Barcelona: s.n., 1640], paper 3, resposta Y.

⁴⁶² SIVILLÀ, Magí, *Historia general del principado de Cataluña, condados de Rossellón y Cerdaña*, ed. Guillem Carreras i Albareda, Barcelona: Centre d'Història Contemporània de Catalunya, 2019, vol. I, llib. 6, cap. 11, p. 259.

⁴⁶³ SIVILLÀ, Magí, *Historia general del principado de Cataluña, condados de Rossellón y Cerdaña*, ed. Guillem Carreras i Albareda, Barcelona: Centre d'Història Contemporània de Catalunya, 2019, vol. I, llib. 6, cap. 11, p. 259.

por no perder la ciudad la dejó, pasándose a Micina».⁴⁶⁴ De la mateixa manera, els crits que segons Melo els segadors pronunciaven: «“Viva Cataluña y los catalanes”, “Muera el mal gobierno de Felipe!”»⁴⁶⁵ es reproduceixen a la *Historia* de Magí Sivillà: «“Viva Cataluña”, “muera el mal gobierno”»,⁴⁶⁶ essent la paraula *Cataluña* quelcom únic en ambdós textos.

La mort del virrei que relata Magí Sivillà és una combinació dels textos de Melo, per una banda, i de Ramon Rubí de Marimon, per altra. De fet, en aquesta ocasió, Sivillà reproduceix literalment fragments de Melo. Per exemple, el moment en què Sivillà explica el fracàs del virrei i el seu fill en embarcar-se:

«oyendo las voces de los que le buscaban pidiendo su vida; y depuestas entonces las «Oia que aumentaavn los gritos y alaridos de los que, vengativos, le buscaban, pidiendo su vida. [...] Allí fue donde, depuestas las posesiones de Grande, se halló solamente en los efectos de hombre, para con ellos procurar todos los modos de su salvación. Con esto bolvió a atentar vez por segunda vez la embarcación, con llegarse a la lengua del agua. [...] Y le resolvió con salir de la atarazana, mandando a su hixo, que se hallava ya afuera, aguardándole, que se avanzase a la montaña de San Beltran con los pocos domésticos que le seguían».⁴⁶⁷

Fragment que és pràcticament idèntic a l'extret de l'obra de Melo:

«obligaciones de grande, se dejó llevar fácilmente de los afetos de hombre. Procuró todos los modos de salvación, y volvió desordenadamente a proseguir en el primero intento de embarcarse. Salió egunda vez a la lengua del agua. Empero como el aprieto fuese grande y mayor el peso de las aflicciones, mandó se adelantase su hijo con pocos que le seguían,

⁴⁶⁴ MELO, Francisco Manuel de, *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña*, ed. Joan Estruch, Madrid: Castalia, 1996, p. 119, § 90.

⁴⁶⁵ MELO, Francisco Manuel de, *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña*, ed. Joan Estruch, Madrid: Castalia, 1996, p. 118, § 88.

⁴⁶⁶ SIVILLÀ, Magí, *Historia general del principado de Cataluña, condados de Rossellón y Cerdaña*, ed. Guillem Carreras i Albareda, Barcelona: Centre d'Història Contemporània de Catalunya, 2019, vol. I, llib. 6, cap. 11, p. 260.

⁴⁶⁷ SIVILLÀ, Magí, *Historia general del principado de Cataluña, condados de Rossellón y Cerdaña*, ed. Guillem Carreras i Albareda, Barcelona: Centre d'Història Contemporània de Catalunya, 2019, vol. I, llib. 6, cap. 11, p. 261.

porque llegando al esquiife de la galera, que no sin peligro les aguardaba, hiciese como le esperase también».⁴⁶⁸

A partir d'aquí, no obstant, Sivillà comença a seguir la *Relació* de Ramon Rubí de Marimon, introduint la tràgica escena en què un criat del virrei, Magí Esteve, intenta fer front a un grup de segadors que acaben per trencar-li un braç. Finalment, els segadors propinen 5 punyalades al ventre del virrei. Ramon Rubí de Marimon ho relatava així:

«Dijo Estebe al conde que se bajase a otras rocas más bajas porque las balas no le alcanzasen, reparó el conde en dar el salto necesario para bajarse de dónde estaba, pero, al fin animándose, le dio con desgracia porqe estabalando en la segunda peña cayó más abajo y se rompió una muñeca, quedando tendido y desmayado sobre la arena Magí Estebe se puso sentado a la venida de los segadores junto al conde por defenderle las balas y los consiguió porque le rompieron un brazo de un carabinazo. [...] quando los tres segadores que venían [...] pudieron llegar al conde y darle cinco puñaladas con una daguita buida alrededor del ombligo».⁴⁶⁹

I Magí Sivillà ho reproduïa adaptant-ho de la següent forma:

«Viéndoles Esteva prestos para con sus armas de fuego tirarle, se le puso a la s espaldas para, con su propia muerte, estorbar la de su amo. Fue puntures el tirador, pues con la bala abatió el braço del criado y al conde virrey, y de tal suerte los espíritus y fuerças que, faltándole aun tiempo, se resbaló, falto de alientos naturales, como a cadáver por la peña abaxo. Allí, seguido de aquellos más que parricidas, le dieron, inhumanos, hallado muerto, a la extremidad del vientre, cinco puñaladas, con que apagaron la sed canina de la indignación»⁴⁷⁰

Ja acabant el capítol, Magí Sivillà indica que els segadors, en l'assalt a la casa del marquès de Villafranca, van trobar una arquilla on s'hi conservaven les cartes que el rei, el comte duc i el protonotari enviaven al virrei i les minutes d'aquest. Unes cartes que havien

⁴⁶⁸ MELO, Francisco Manuel de, *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña*, ed. Joan Estruch, Madrid: Castalia, 1996, p. 121, § 97.

⁴⁶⁹ RUBÍ DE MARIMON, Ramon, «Relación del lewantamiento de Cataluña», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, p. 271.

⁴⁷⁰ SIVILLÀ, Magí, *Historia general del principado de Cataluña, condados de Rossellón y Cerdeña*, ed. Guillem Carreras i Albareda, Barcelona: Centre d'Història Contemporània de Catalunya, 2019, vol. I, llib. 6, cap. 11, p. 262.

quedat sota custòdia de la Diputació i que com he comentat prèviament, van constituir la base dels *Secrets públics* de Gaspar Sala (1641).

Sivillà segueix amb la descripció de l'assalt al convent de Sant Francesc. Juntament amb Melo, es tracta dels dos únics textos que descriuen aquesta seqüència, tot i que en el cas de Sivillà, hi elimini bona part de la brutalitat i la violència amb la que Melo descrivia l'escena. El relat finalitza amb la reproducció d'una cita literal que Sivillà obtenia d'un «sujeto muy fidedigno». Es tracta d'un fragment, efectivament, de l'obra de Melo. Sivillà feia seves les paraules redactades pel polígraf portuguès, en les que es preguntava si els excessos que havia comès la monarquia d'Espanya els haurien de pagar ara amb patiments com el del Dia de Corpus Christi de 1640: «viéndoles en tal estado [referint-se als castellans], ¿podremos advertir que el cielo, ofendido de sus excesos, ordenó que ellos mismos diessen ocasión a su castigo, convirtiéndose con facilidad el escándalo en escarmiento?». ⁴⁷¹

12.2. Francesc Pasqual de Panno

Francesc Pasqual de Panno (Sort 1622-Manila 1667) es va exiliar a Madrid el 1643 amb la seva família després de negar-se a jurar fidelitat a Lluís XIII. A Madrid va iniciar la seva carrera a la justícia reial amb l'objectiu, aconseguit el 1655, d'ennobrir-se. Després de diverses peticions denegades d'obtenció de càrrecs reials a Catalunya, Panno decideix renunciar-hi i fer carrera sota les directrius del Consell d'Indies. El 1655 és nomenat jutge i oïdor de l'Audiència de Manila, on viatja amb la seva dona, Ana Loayza del Arco. Va ser promogut a la plaça d'oïdor a la Real Audiència de Guatemala el 1668, any en què ja havia mort. ⁴⁷²

⁴⁷¹ SIVILLÀ, Magí, *Historia general del principado de Cataluña, condados de Rossellón y Cerdaña*, ed. Guillem Carreras i Albareda, Barcelona: Centre d'Història Contemporània de Catalunya, 2019, vol. I, llib. 6, cap. 11, p. 264.

⁴⁷² BARRIENTO GRANDON, Javier, «Francisco Pascual de Paño», dins Real Academia de la Historia, *Diccionario Biográfico electrónico* (en línia <http://dbe.rah.es/biografias/55148/francisco-pascual-de-pano>) [data de consulta: 17 de desembre de 2019].

És autor de l'obra *Motines de Catlauña des de el año 1622*,⁴⁷³ redactada entre 1645 i 1651. L'obra està organitzada en quatre parts. La primera narra les tensions entre Catalunya i la Corona durant els vint anys previs a 1640: des de l'arribada dels primers virreis designats per Felip IV fins els motins de Nadal a Barcelona el 1640. La segona part relata el lliurament de Catalunya al regne de França així com les greus conseqüències per al Principat que va tenir, quedant dividit i patint els desastres de la guerra. La tercera constitueix una crida al retorn de Catalunya a la Casa d'Àustria com un acte assenyat atenent a la repressió que estava patint per part de les autoritats franceses. Per últim, a la quarta, elabora un llistat dels catalans que, mantenint-se fidels a Felip IV, havien mort o havien estat desterrats.

Panno presenta la guerra a Catalunya com la tràgica conseqüència desencadenada per la rebel·lió d'uns pocs contra el seu senyor. L'objectiu de Panno era, de fet, presentar les raons que justificaven la intervenció militar de Catalunya.

Segons l'anàlisi textual d'Isabel Juncosa i Jordi Vidal, les dues primeres parts van ser escrites entre 1645 i 1648 durant la seva estada a Salamanca mentre es formava en dret; la tercera part, entre 1648 i 1651; finalment, la quarta part hauria estat escrita després de la caiguda de Barcelona el 1652 i abans de 1653.

El capítol 9 de la primera part està dedicat a la *Muerte del alguacil Miguel Monredon y prisión del diputado Tamarit y su soltura*⁴⁷⁴ i vol demostrar que la revolta popular havia esclatat fruit de les mentides de la classe dirigent. Entre d'altres, que a Francesc de Tamarit el van detenir per defensar els furs i combatre els excessos dels soldats quan en realitat se l'havia empresonat per no participar en el setge de Salses, o que els soldats reials havien assassinat a Antoni de Fluvià, entre d'altres. Catalunya, en lloc d'ajudar al monarca en la governabilitat de l'imperi, exigia tota l'atenció i posava als naturals contra els soldats propagant mentides.

Segons Panno, el virrei va enviar a Monrodon a Santa Coloma de Farnés per garantir l'allotjament dels soldats. Allà, l'alguatzir va arrestar a un jurat de la vila quan,

⁴⁷³ L'obra es conserva a la BNE (ms. 2479) i el 1993 va ser editada i publicada per Isabel Juncosa i Jordi Vidal, edició amb la que treballarem: PANNO, Francesc Paqual de, *Motines de Cataluña*, ed. Isabel Juncosa i Jordi Vidal, Barcelona: Curial, 1993.

⁴⁷⁴ PANNO, Francesc Paqual de, *Motines de Cataluña*, ed. Isabel Juncosa i Jordi Vidal, Barcelona: Curial, 1993, pp. 124-129.

sobradament, un avalot popular els comença a disparar i, per accident, assassinen el propi jurat, fet que provoca la posterior mort de Monrodon. Seguidament, Panno explica que es va produir una insurrecció generalitzada a la major part de Catalunya, al crit de «Viva la tierra y el rey de España y muera el mal gobierno».

Panno segueix narrant que quan els insurrectes es van dirigir a Sant Andreu del Palomar, un vilatà anomenat Juan Carbonell, de pseudònim el «Negre de Sant Andreu», va unir-se al motí. Es tractava d'un home que seria pres a Vilaller i penjat a Monzó el 1647 mentre capitanejava miquelets. Allà, a Sant Andreu, la multitud agafa un Crist de la paret d'una taverna i entra pel Portal Nou a Barcelona sense trobar resistència. Trenquen les presons i alliberen a més de 300 presos, entre ells a Francesc de Tamarit, a qui portarien assegut en una cadira aclamant-lo públicament defensor de la llibertat de la pàtria fins a la Casa de la Diputació.

A continuació, i abans d'encetar el capítol 10, on parlarà dels fets del Dia de Corpus, Panno descriu el que s'ha denominat *contrarevolta tortosina*.⁴⁷⁵ els fets que van tenir lloc el dia 4 de setembre a Tortosa, on l'oligarquia tortosina va acabar amb la insurrecció popular que des de finals de juliol s'havia aixecat contra els ministres reials. Panno explica com la noblesa tortosina, juntament amb els jurats i els ministres reials, van aconseguir acabar amb l'avalot. La clau per acabar amb la insurrecció va romandre en la contundència i la determinació: després d'una llarga batalla, Francisco Forcadell, conseller en cap Tortosa, va prendre al líder del motí i a vuit companys seus i els va ajusticiar a garrotades. En aquell instant, un síndic de Barcelona, explica Panno, va entrar a la sala i, en veure els ajusticiats, va fugir atordit per l'escena que s'estava produint. La descripció dels fets de Tortosa, tot i haver tingut lloc al setembre, són inclosos abans de parlar dels fets dels Dia de Corpus per a què actuïn com a model de referència per al lector a l'hora de valorar la suau actuació que consellers i diputats havien liderat a Barcelona.

El capítol 10, *Muerte del virrei y motín de la octava del Corpus*, comença presentant un clima assossegat després dels fets de Tortosa, fins que el 7 de juny, estant Barcelona plena de segadors, a les vuit del matí, un enfrontament al carrer Ample desencadena la insurrecció. Religiosos i cavallers aconsegueixen apaivagar els ànims davant el palau del

⁴⁷⁵ Sobre aquests fets, veure, principalment: MUÑOZ SEBASTIÀ, Joan-Hilari; ROVIRA GÓMEZ, Salvador-J., *Revolta i contrarevolta a Tortosa (1640)*, Tortosa: Dertosa, 1997. Com a recompensa, Tortosa va obtenir el títol de «fidelíssima y ejemplar».

virrei, però en cap cas es fa referència a les autoritats catalanes. Hores més tard, a les 12, els segadors ho intenten novament i, aleshores, acudeixen els franciscans que, finalment, disposant un crucifix sobre la llenya, aconseguen calmar els ànims dels més devots.⁴⁷⁶

Del palau virregnal van directes a la casa del marquès de Villafrànca, prop del convent dels Àngels. Allà, 7 castellans resisteixen heroicament contra 1000 homes, però acaben degollats dins el convent on s'havien refugiat. Seguidament, Panno fa referència a la seqüència en la que un músic del Pi és assassinat pels propis segadors a dins del convent, fonamentada en la informació que Ramon Rubí i Marimon proporcionava en la relació de 1642: ambdós casos assenyalen el lideratge que havia tingut aquest músic en l'assalt al convent, mentre que la resta d'autors que d'alguna o altra manera parlen d'aquest episodi, no ho esmenten. No obstant, també cal tenir en compte la tràgica descripció de la mort que fa Panno, segons la qual el músic va morir d'un tret en mig del front: una referència força explícita i que havia fet Miquel Parets. Francesc Pasqual de Panno descrivia la mort del músic del Pi de la següent manera:

«Hiva encarnizado este motín un moço horganista de la yglesi parrochial del Pi, el qual mrió de un carabinazo que le tiró, no pensando, en mitad de la frente uno de sus mismos compañeros, por misión sin duda de lo Alto a su castigo merecido, por aver sido éste el primero que derribó y entró las puertas adentro de la clausura del templo de las esposas de Dios, y qué raras becas la divina providencia deja de dar a tales sacrilegios y delitos semejantes castigos».⁴⁷⁷

Ramon Rubí de Marimon i Miquel Parets, ho havien fet així:

«La parte de los amotinados que había quedándose a la parte de la iglesia, guiados de un músico bajón del Pino, se entraron en la casa del horno de las monjas, y tomando una viga embistieron la puerta de la clausura, y rompiéndola se entraron dentro a buscar los castellanos».⁴⁷⁸

⁴⁷⁶ PANNÓ, Francesc Paqual de, *Motines de Catalunya*, ed. Isabel Juncosa i Jordi Vidal, Barcelona: Curial, 1993, pp. 130 i 131.

⁴⁷⁷ PANNÓ, Francesc Paqual de, *Motines de Catalunya*, ed. Isabel Juncosa i Jordi Vidal, Barcelona: Curial, 1993, p. 131.

⁴⁷⁸ RUBÍ DE MARIMON, Ramon, «Relación del lewantamiento de Catalunya», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, p. 269.

« y algú que, de bax enfora, estava asestant a ala finestra, y, sense tenir atenció qui era, va tirar y posà-li la pilota del mosquet al mitx del front, y allí morí de prompte».⁴⁷⁹

La falsa notícia de la mort del conseller hauria estat la causant que «todo el pueblo en compañías formadas» acudissin al convent i reconeguessin la casa del marquès de Villafranca i, posteriorment, «amotinados y sediciosos» es dirigien al baluard del Rei, on consellers i diputats havien aconsellat al virrei que es refugiés després que a la torre de les Pucetes li haguessin denegat l'entrada: Panno representa uns barcelonins que boicotegen l'autoritat reial.

El virrei intenta embarcar-se, però des de la torre de les Pucetes, aquella que li havia denegat la protecció, disparen l'artilleria a la galera, repetint la mateixa acció la resta de baluards a dos galeres més. El virrei, desconsolat, camina fins a l'ermita de Sant Bertran, on els amotinats se'l troben a terra mort amb 7 punyalades als ronyons, és a dir, assassinat per l'esquena.

El cadàver del virrei va romandre a la intempèrie fins al dia següent, quan la els consellers van ordenar que l'entressin a la ciutat. Ningú, però, va obeir l'ordre, excepte les ordres religioses, que el van traslladar en un taüt i carregat a les espatlles a l'església de la Mercè.⁴⁸⁰ El fet que Panno descriu el trasllat del cos del virrei en un taüt per part dels religiosos quan ningú fins aleshores ho havia fet evidencia que tenia constància de com havia estat traslladat o, almenys, de com bona part dels textos que circulaven ho descrivien: per les companyies de la ciutat i damunt una escala, versió que, de fet, havia escrit Ramon Rubí de Marimon.⁴⁸¹

Aquella nit, finalitzant el capítol, Panno explica que dos dels amotinats van quedar-se a dormir a casa d'una tavernera, Maria Calveta, que estava al carrer del Vidre, on dos criats d'un algutzir de la ciutat van matar a un dels segadors. Aquell fet desencadenaria l'assassinat de na Calveta i la ruïna de la seva casa.⁴⁸² Al capítol següent s'explica el *motín del tercer día del Corpus*, en el que s'exposen les conseqüències dels fets que

⁴⁷⁹ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, p. 365.

⁴⁸⁰ PANNO, Francesc Paqual de, *Motines de Catalunya*, ed. Isabel Juncosa i Jordi Vidal, Barcelona: Curial, 1993, p. 137.

⁴⁸¹ RUBÍ DE MARIMON, Ramon, «Relación del lebanamiento de Catalunya», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Corominas, 2003, p. 273

⁴⁸² PANNO, Francesc Paqual de, *Motines de Catalunya*, ed. Isabel Juncosa i Jordi Vidal, Barcelona: Curial, 1993, pp. 137 i 138.

havien tingut lloc a la taverna de na Calveta i que porten indubtablement a establir un paral·lelisme entre l'obra de Francesc Pasqual de Panno i la de Miquel Parets.

Miquel Parets la descriu de la següent manera:

«Lo mateix endamà de Corpus los segadós trobaren a un segador mort de una escopetada a una taverna del carrer del Vidre que s deya de Na Calveta, y lo segador posave allí per a dormir; y diuen que alun porté la tenia en amistat, y que anà allí a y lo va matar. Vist los segadós la vellacaria tan gran, anaren a la dita taverna y li cremaren tot los motbles que tenia, y li aviaren tot lo vi y oli, de modo que no li dexaren ninguna cosa. Y no contens de axò, saberen que ella se n'era anada a l'espital: varen anar tots a l'espital, que eren moltíssims, y digueren que, si no treyen aquella dona de allí, que cremarían lo espital. Y estaven tan alterats que lo bisbe y consells agueren de anar -que alesores encara no y anave la Unió-, y axí los volgueren abonansar y no y agué ningun remey, que agueren de traure la dona y la volgueren matar; y lo bisbe la volgué confesar primer, y après pregà molt no le fesen dany. Y en acabar de confesar, que eren allí prop del Padró, li tiraren escopetada y morí prompte, y tota la estriparen y molt maltractada, que no s conexia. Y totom deya que ho marexia molt bé, perquè era dona que n'avia fetes moltes. Y axí ella acabà de aquexa manera»,⁴⁸³

Francesc Pasqual de Panno la redactava de la següent forma:

«Y la noche siguiente a este día se quedaron dos d'estos amotinados a dormir en casa de una tabernera que se llamaba María Calbeta, en la calle del Vidre. Recojíanse allí, ordinariamente, dos criados de un alguacil de la ciudad, que a media noche llamaron a la puerta. Temerosos los del motín de sus delitos y maldades se asomaron a la azotea, a ver quien era, reusando el abrir a grandes voces; y los de fuera, viéndose resistidos y en la calle a medianoche, mataron de un arcabuzazo a uno de los que estaban asomados, el cual cayó muerto, arrimada la cabeza a un desaguadero que salía a la calle, por donde corrió a ella alguna sangre. [...] Corriendo furiosos con este motivo, fueron a casa de aquella tabernera y, destruido quanto en ella avía, vertieron todo el bino que no hera poco. Ella, temerosa, uyó, y ellos, noticiosos de que la ocultava una cama del Ospital General, la sacaron arrastrando de donde se fingía enferma, a donde la esperaba cierta la muerte. Corriendo en cuerpo y rompiendo el confuso de los amotinados, acudieron a este alboroto, acompañados de un conseller de la ciudad y seguidos del clero, los obispos del Vique y de Urjel; ladeáronla aquellos venerables prelados que justificaban su perdón con manifestar su hinorancia, pero ya aquí ni la autoridad ni la razón heran oídos. Uno de aquellos señores

⁴⁸³ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, p. 373.

obispos quiso ocultarla con su manto al furor del pueblo, pero ni este sagrado asilo preservó de la muerte la ynfeliz ynocencia de aquella mísera mujer, dando aquel desapuedado golpe muerte a la mujer y temor a sus valederos, los quales, temidos y confos, volvieron a sus casas, y ella, arrastrada en carnes por las calles, entretuvo con lastimoso espectáculo el tumulto de aquel día». ⁴⁸⁴

El capítol 12 està consagrat a narrar *motín del quarto día del Corpus*, en el que fa cristal·litzar la maldat dels amotinats i de la manca de seny que havien tingut les autoritats al no aturar-los des del principi com s'havia fet Tortosa. Arribats a cert punt, els sediciosos van voler assaltar la Taula de Canvi, motiu pel qual Pau Claris intervé i els amenaça que serien implacables si així ho feien. Finalment, davant la fermesa del diputat eclesiàstic, els amotinats hi renunciaven reprenent els assalts a les cases dels ministres reials. Violències que, a diferència del que havia succeït amb la Taula de Canvi, no són aturades per les autoritats. ⁴⁸⁵

El capítol conclou descrivint l'acció de Llorenç Ronis, ciutadà honrat i familiar del jutge de la Reial Audiència Lluís Ramon, i el cavaller Vicenç Carmona, en la repressió del motí: personatges que reproduïxen l'actuació de les autoritats a Tortosa i que, a judici de Panno, executen les mesures que eren necessàries. Ambdós, de fet, van ser represos, explica Panno, pel Consell de Cent per haver aplicat massa violència en la repressió de la insurrecció, però acceptant que era la única forma d'acabar amb aquella situació. El Consell de Cent havia après la lliçó i ho demostrava el fet que condemnessin a garrot a l'acusat d'haver disparat l'artilleria contra la galera, un garrot, no obstant, que el botxí no va poder executar per la pressió popular. Dies després, diu Panno, apareixia l'acusat penjat d'una forca sense que se sapigués qui havia executat el càstig. ⁴⁸⁶

13. Conclusions

En total, dels 63 textos que conformaven el corpus documental del que he partit, s'han identificat relacions intertextuals en un total de 28 textos, que són els que finalment

⁴⁸⁴ PANNÓ, Francesc Paqual de, *Motines de Catalunya*, ed. Isabel Juncosa i Jordi Vidal, Barcelona: Curial, 1993, pp. 138 i 139.

⁴⁸⁵ PANNÓ, Francesc Paqual de, *Motines de Catalunya*, ed. Isabel Juncosa i Jordi Vidal, Barcelona: Curial, 1993, pp. 139 i 140.

⁴⁸⁶ PANNÓ, Francesc Paqual de, *Motines de Catalunya*, ed. Isabel Juncosa i Jordi Vidal, Barcelona: Curial, 1993, p. 141.

s'han analitzat i que queden reflectits en el mapa conceptual. D'aquests textos s'ha analitzat el seu contingut i la seva autoria, a banda d'identificar les seves fonts i els textos en els que van influir.

La primera conclusió a la que cal fer esment és que ja des de les primeres cartes enviades pocs dies després dels fets s'han identificat interferències entre textos. Em refereixo, concretament, a la carta escrita pel veguer Joan Francesc de Melgar al rei que, com hem vist, és el resultat de la combinació de les missives que havien enviat prèviament consellers i diputats. De la mateixa manera, i començada la *guerra de papers*, l'escrit *Por qué para qué* obtenia la informació sobre els fets del Dia de Corpus de la *Iustificació real*; la *Proposició dels molt il·lustres diputats* partia de la carta dels diputats al rei escrita el 8 de juny i les obres de Francesc Martí Viladamor, Antoni Marquès i Josep Sarroca no podrien haver-se escrit sense la informació que proporciona Gaspar Sala.

En segon terme, com més allunyat està l'autor dels fets (cronològicament parlant), amb més luxe de detalls els descriu. A mesura que 1640 va quedant enrere, els autors mostren major interès per establir un ordre dels fets, recreant-se en les descripcions i endreçant les seqüències narratives d'acord un esquema interpretatiu concret. És a dir, quant més distant queda la mort del comte de Santa Coloma, més informació tenim d'aquell dia. Això es deu, precisament, a què a partir de 1641 s'observa l'inici d'un procés de reproducció i còpia sistemàtica entre autors: a mesura que passen els mesos, el banc d'informació disponible sobre la mort del virrei és major i la insurrecció pot ser definida amb un major luxe de detalls, tot i que després molta de la informació sigui descartada, adaptada o tergiversada per l'autor.

De fet, en els últims tres capítols d'aquest bloc, corresponents als anys 1642-1646, ens hi trobem textos relatant els fets del Dia de Corpus d'una extensió considerable i utilitzant entre dues i cinc fonts per a documentar el seu relat. Casos com els d'Albert Tormé Liori (1643) o Luca Assarino (1644) demostren haver realitzat un intens exercici de cerca de textos per a representar la revolta popular de la forma més detallada, però alhora més interessada possible.

Volem destacar, en aquest sentit, la gran presència de manuscrits en les fonts dels textos analitzats. Textos com la relació de Ramon Rubí de Marimon (1642) van tenir una gran difusió ja durant la Guerra dels Segadors, esdevenint el model d'altres obres que van ser impreses com la de Luca Assarino. Una altra relació que aparentment no havia de tenir

major recorregut que la del seu destinatari és la de Pau del Rosso, escrita el 1640, i que va esdevenir una font important d'informació per a la redacció de la crònica de Miquel Parets.

A partir de l'anàlisi textual comparada he identificat l'ús del text escrit per Miquel Parets en fins a quatre textos d'entre 1642 i 1648. Sabem, com veurem en el quart bloc, que l'obra de Parets seria difosa i força coneguda a finals del segle XVII. De fet, el mateix Narcís Feliu de la Penya el referencia com a font documental als seus *Anales de Cataluña*, publicats el 1709. La identificació de passatges i episodis narrats per Parets en altres obres escrites i publicades durant la Guerra dels Segadors ens fa preguntar-nos per la possibilitat que la *Relasió del que ha suseït en Barsezona* de l'assaonador barceloní hagués començat a difondre's ja el mateix 1642.

Per altra banda, també cal destacar la inexistència de barreres ideològiques en l'ús de la informació. En un inici, quan em disposava a realitzar la genealogia de textos, em plantejava la possibilitat que els textos amb cert perfil ideològic es reproduïssin entre ells, creant-se, així, dos bancs d'informació que es donaven l'esquena mútuament. Tot el contrari: després d'analitzar comparativament tots els textos, ens adonem que, per exemple, la *Proclamación Católica* de Gaspar Sala no només va ser una font d'informació, com he dit, de textos defensors de la causa de la Diputació, sinó que autors com Juan Adam de la Parra, que es disposaven a rebatre-la i a desarticular els seus arguments, ho feien a partir de la informació que proporcionava el mateix Gaspar Sala, ja que per a ell com per a d'altres autors de la Cort era l'única forma de saber què havia succeït a Barcelona el 7 de juny de 1640.⁴⁸⁷

La difusió i circulació dels textos va ser molt àmplia: van travessar fronteres i fronts de guerra. Malgrat que de cara a la galeria els escriptors denunciessin les manipulacions i tergiversacions de l'enemic en la interpretació que feia dels fets ocorreguts el Dia de Corpus de 1640, l'anàlisi textual comparada demostra que ni el posicionament ideològic ni l'extracció social de l'autor d'un text era impediment real per a què aquella informació fos utilitzada, encara que fos en la seva contra.

⁴⁸⁷ Tal i com ha demostrat Karsten Neumann, la *Proclamación Católica* va ser la única font d'informació des de la que molts europeus van poder jutjar els fets que estaven ocorrent a Catalunya: NEUMANN, Karsten, «La justificación “ante el mundo”: difusión y recepción de la propaganda catalana en Europa en 1640», *Pedralbes: Revista d'història moderna*, 18 (1998), pp. 373-381

III. Les estratègies narratives

L'ús polític de la violència

«a muchos soldados muertos
les sacaban el corazón i lo comían»

Francisco de Rioja (1641)⁴⁸⁸

L'objectiu del present bloc és classificar les diferents estratègies narratives a les que les descripcions dels fets del Dia de Corpus estaven subjectes a la llum del context polític i cultural de l'època. Després d'haver presentat un mar de dades i relacions intertextuals, el propòsit del present bloc és presentar els diferents esquemes narratius que es repeteixen a les fonts fins ara analitzades a l'hora de representar textualment la revolta del dia 7 de juny de 1640 i identificar, per una banda, la intencionalitat o motius pels quals s'aposta per presentar els fets d'aquella manera i, per altra banda, interpretar els significat que tenia emprar certes paraules i expressions per descriure la revolta atenent a la seva densitat semiòtica. El marc cronològic que delimita aquest bloc és la Guerra dels Segadors, de manera que els textos analitzats són aquells compresos entre 1640 i 1652.

El primer apartat d'aquest bloc se centra en les estratègies narratives que van vehicular la representació del fet durant l'estiu de 1640, és a dir, abans de què s'anunciés l'arribada de l'exèrcit del marquès de Los Vélez a Catalunya. El segon capítol aspira a interpretar les diferents estratègies narratives vinculades a la representació de la violència popular; identificar les formes de violència descrites als textos i aprofundir en el seu simbolisme i ús polític en tant que baula d'una retòrica política més àmplia. El tercer capítol analitza tres seqüències o aspectes concrets de la revolta i les estratègies narratives que van determinar la seva representació: l'incident al carrer Ample, l'actuació de les autoritats catalanes i la multitud durant l'avalot i la mort del comte de Santa Coloma. El darrer capítol es focalitza en estudiar els motius que justifiquen la presència i absència de

⁴⁸⁸ RIOJA, Francisco de, *Aristarco o Censura de la Proclamacion catolica de los catalanes*, [s.l.: s.n., 1641], f. 22 r.

determinats noms propis en la representació textual de la revolta durant els anys que va durar la Guerra dels Segadors.

1. Entre la dissimulació política i la construcció de l'enemic

En aquest capítol analitzem dues estratègies narratives: la *dissimulació política* i la *construcció de l'enemic* a partir de cartes, relacions, dietaris i altres textos escrits entre juny i octubre de 1640.

1.1. Dos guions per a un mateix escenari

Entre el 12 i el 18 de juny de 1640, arribava a la Cort un reguitzell de cartes informant dels fets que havien tingut lloc a Barcelona el dia 7 de juny.⁴⁸⁹ Lluny d'haver estat defenestrat des del seu palau com succeiria mesos més tard a Lisboa amb el secretari Vasconcelos, el cos del virrei havia estat trobat sense vida als afores de Barcelona. Les circumstàncies de la seva mort resultaven una incògnita. Com s'havia arribat a aquella situació?

Certament, després dels fets dels 22 de maig en els que una multitud de segadors ja havia obligat al virrei a refugiar-se a la drassana, la por a una nova insurrecció era explícitament manifestada pel virrei dies abans. En aquest sentit, la Cort tenia clar que la insurrecció popular estava completament fora de control. Del que encara no tenia la certesa era del paper que havien tingut les autoritats catalanes en aquella tragèdia i la posició que havien adoptat després que els representants del rei a Catalunya fossin assassinats o s'haguessin exiliat. La Diputació del General i el Consell de Cent mantenien la fidelitat vers Felip IV? O encara més: havien tingut alguna mena d'implicació els fets del Dia de Corpus?

D'aquesta incògnita es desprenien altres preguntes: què havien fet consellers i diputats per vetllar per l'autoritat reial a Barcelona? Havien ordenat la mobilització de les companyies o havien deixat que els amotinats s'apoderessin dels carrers de la ciutat? Qui havia aconsellat al virrei que es refugiés a la drassana i abandonés la ciutat? Les circumstàncies concretes de la seva mort encara no eren una prioritat política: sí ho era el posicionament de les institucions de la terra en aquells instants. Tant és així, que a les

⁴⁸⁹ SIMON TARRÉS, Antoni, *1640*, Barcelona: Rafael Dalmau, 2019, pp. 223-232.

primeres missives que es van enviar a la Cort, els segadors resten completament a un segon pla, com si fossin el decorat d'una representació en la que els personatges principals en són uns altres.

Si bé les primeres cartes que es van enviar van ser les dels bisbes d'Urgell i de Barcelona, les primeres que van ser analitzades per la Cort van ser les dels consistoris catalans, presentades al comte duc per en Pau Boquet (ambaixador del Consell de Cent a la Cort) en el cas de la carta dels consellers i per en Bernardí de Manlleu (homòleg de la Diputació), respecte la carta de dels diputats, el 12 de juny de 1640.

Com he introduït al bloc anterior, les cartes dels diputats i consellers aspiraven a comunicar a Felip IV que la seva fidelitat a la Corona seguia intacta i prova d'això era l'ímpetu amb el que havien combatut els segadors durant aquella jornada per intentar evitar el fatal desenllaç. El relat dels diputats presenta només a ells mateixos amb les maces altes, juntament amb els religiosos del convent de Sant Francesc, com a responsables de la dissolució de la concentració de segadors que el matí d'aquell dia 7 volia assaltar el palau del virrei.⁴⁹⁰ Els consellers, per altra banda, ampliaven els integrants d'aquella comitiva, sumant-se a ells mateixos. Però l'operatiu per salvar el virrei no acabava aquí.⁴⁹¹

La carta de la Diputació explicava que Miquel Torrelles i Sentmenat, governador d'armes de la ciutat, va respondre a la situació demanant homes per a protegir al virrei. La figura de Miquel de Torrelles era l'encarregada de transmetre a la Cort que les companyies de la ciutat i les autoritats encarregades del control de les armes seguien lleials a la Corona. Tres companyies havien estat disposades al palau del virrei per assegurar la protecció de Dalmau de Queralt i evitar que la multitud assaltàs l'edifici. Per últim, la carta de la Diputació relata que a les 5 de la tarda, Joan de Marimon, capità de la guàrdia de fusters, destacat a la drassana, els informava que l'avalot s'havia assossegat i l'ordre s'havia restaurat. La notícia de la troballa del cos del virrei arribaria més tard.⁴⁹²

Aquell mateix 12 de juny, després d'una reunió del Consell d'Aragó on s'apostava per actuar amb cautela, es reunia una junta de quinze membres del Consell d'Estat i de la Junta de Ejecución, convocada per Olivares, on s'anaven a abordar les audiències que

⁴⁹⁰ *DGC*, vol. V, p. 1037.

⁴⁹¹ «Carta dels consellers al rei», dins *MNA*, vol. XXVII, p. 486.

⁴⁹² *DGC*, vol. V, p. 1038.

havia tingut amb els ambaixadors catalans. Olivares no s'acabava de creure la innocència de les institucions catalanes, opinió que era compartida per la resta dels allà presents, que consideraven que la revolta tenia uns caps i que el Consell de Cent tenia bona part de la responsabilitat.⁴⁹³

Sis dies després, el 18 de juny, es convoca una junta comuna d'Estat i de Ejecución en la que es llegeixen la resta de cartes que s'enviaren per part de ministres reials i autoritats eclesiàstiques.⁴⁹⁴ En aquell moment, el relat de les institucions catalanes començaria a fer aigües per tots cantons i començaria a imposar-se una altra lectura del que havia succeït el Dia de Corpus a Barcelona.

A la carta escrita per en Pau Duran, bisbe d'Urgell,⁴⁹⁵ es concreta que els que van acudir al palau del virrei per dissoldre la concentració que s'havia congregat al pla de Sant Francesc no van ser els diputats, sinó que van ser els consellers i ell mateix. El relat d'en Pau Duran, crític vers la Diputació del General, deixa en evidència a en Pau Claris davant les juntes d'Estat i de Ejecución: després que dos consellers i en Pau Duran aconseguissin fer retrocedir els segadors cap a La Rambla, el bisbe d'Urgell explica que en Pau Claris va fer una aparició sobtada i per comunicar-los que la situació estava controlada; res més lluny de la realitat, ja que els segadors es trobaven assaltant la casa d'en Gabriel Berart, assegura el bisbe, posant en entredit al diputat eclesiàstic i les seves intencions reals.⁴⁹⁶

Duran continua explicant que el virrei havia estat aconsellat pels diputats que el millor que podia fer era refugiar-se a la drassana i embarcar-se. Abans, però, els bisbes d'Urgell, Barcelona i Vic s'havien reunit amb el virrei per dir-li que, després d'haver parlat amb els consellers, havien arribat a la conclusió de què el millor que podia fer era romandre a la ciutat i no abandonar la ciutat. En els diputats requeia, segons Pau Duran, la responsabilitat de què el virrei de Catalunya hagués abandonat les muralles.⁴⁹⁷

⁴⁹³ SIMON TARRÉS, Antoni, *1640*, Barcelona: Rafael Dalmau, 2019, pp. 225 i 226.

⁴⁹⁴ SIMON TARRÉS, Antoni, *1640*, Barcelona: Rafael Dalmau, 2019, p. 229.

⁴⁹⁵ Redactada entre les 8 i les 10 del vespre, la carta d'en Pau Duran, juntament amb la del bisbe de Barcelona Gil Manrique, és la primera en ser escrita: DURAN, Pau, «Carta al rei», dins Ferran de Sagarra, *Les lliçons de la Història. Catalunya en 1640*, Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1930, pp. 54-56.

⁴⁹⁶ Probablement, els conflictes que Pau Claris i Pau Duran arrossegaven des de les seves topades a la seu d'Urgell van condicionar completament la percepció, o al menys la representació, que Duran va fer d'aquella jornada a la Cort.

⁴⁹⁷ DURAN, Pau, «Carta al rei», dins Ferran de Sagarra, *Les lliçons de la Història. Catalunya en 1640*, Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1930, p. 55.

El plantejament que fa Pau Duran sobre els diputats, però, és radicalment contrari al que fa sobre els consellers, als quals atribueix l'única mobilització efectiva per aturar l'avalot: convoquen la vint-i-quatrena i ordenen armar la població per protegir la drassana, dependència reial on el virrei s'havia refugiat. Un plantejament molt diferent, no obstant, del que feia Gil Manrique, bisbe de Barcelona, que obviava i eludia per complet l'abraonada implicació de les companyies i dels Consell de Cent que Pau Duran relatava.⁴⁹⁸

Al costat d'aquestes missives també es trobaven relats propers al que havien explicat diputats i consellers. La carta de Joan Francesc de Melgar, que com hem vist al bloc anterior reproduïa passatges de les cartes institucionals, contribuïa a justificar el relat segons el qual les autoritats catalanes havien actuat lleialment a la Corona. Efectivament, havien estat els diputats els que li havien dit al virrei que s'embarqués a la galera, consell que també li havien donat els consellers: si el virrei havia mort era perquè, precisament, havia ignorat aquests consells. L'oda a les autoritats catalanes acabava explicant que va ser, de fet, gràcies a la custòdia que li van oferir diputats i consellers que ell va poder sortir del seu amagatall i restaurar l'ordre a la ciutat. Finalment, i per acabar d'assossegar a la indòmita gent, el conseller en cap va ordir una estratagema per expulsar als segadors.⁴⁹⁹

En aquella junta reunida el 18 de juny a Madrid, però, també es van llegir cartes molt divergents a la tònica que he presentat fins ara i que seguien una estratègia narrativa diferent a la de persones com Pau Duran o Gil Manrique i oposada a la dels consellers, diputats i el veguer: implicar les institucions catalanes en la mort del virrei.

Ramon de Calders, governador general de Catalunya, i Felip Vinyes, fiscal de la Reial Audiència, presentaven un relat força diferent en el que l'actuació de les autoritats catalanes alimentava els discursos d'aquells que consideraven que s'havia d'actuar de forma contundent contra el Principat quant mes aviat millor. El governador general explicava que s'havia vist obligat a traslladar el patrimoni reial que guardava a casa seva

⁴⁹⁸ GIL MANRIQUE, García, «Carta al rei», dins Ferran de Sagarra, *Les lliçons de la Història. Catalunya en 1640*, Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1930, pp. 53-54.

⁴⁹⁹ MELGAR, Joan Francesc de, «Carta al rei», dins Ferran de Sagarra, *Les lliçons de la Història. Catalunya en 1640*, Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1930, pp. 58-61.

a la Taula de Canvi per por a què els segadors li assaltessin la casa.⁵⁰⁰ Tal i com explicava Felip Vinyes, la Taula de Canvi va ser protegida per les companyies, ja que els consellers només van mobilitzar-les per a garantir la seguretat dels edificis de la Ciutat, deixant les cases dels ministres reials a la seva sort. De fet, la casa del regent de la Reial Audiència, Miquel Joan de Magarola, s'hauria salvat de la fúria de la multitud precisament pel fet d'estar al costat de la Taula de Canvi.⁵⁰¹

Segons aquestes dues missives, les autoritats catalanes havien cooperat passivament amb els amotinats, no intervenint en la repressió de la insurrecció. O encara més: segons Felip Vinyes, el Consell de Cent desitjava l'entrada dels segadors. La mort del virrei, per tant, responia a la fatal inacció de les autoritats catalanes, concretament, d'uns consellers que no només s'havien mostrat incapaços, sinó que havien contribuït a què esclatés l'avalot des del principi, negant-se a tancar les portes d'accés a la ciutat els dies anteriors.

Per altra banda, si bé el Consell de Cent i la Diputació havien assenyalat clarament que els protagonistes de tot aquell terrabastall havien estat segadors dels afores de la ciutat als quals, de fet, els «naturals» s'hi havien oposat,⁵⁰² les cartes del governador general i Felip Vinyes introduïen un altre agent actiu a part d'aquells forasters: el «pueblo».⁵⁰³ D'acord amb la missiva, la falsa notícia de la mort d'un conseller havia estat una estratagema per promoure la insurrecció del *poble* de Barcelona:⁵⁰⁴ «La nueva que corrió de que avían muerto al conceller tercero fue falsa y la inventaron para más conmovier el pueblo, pues ni hubo tiro ni herida contra el conceller. Fue tanta la commoción del pueblo que determiné retirarme asta ver lo que conviniese [...]».⁵⁰⁵

⁵⁰⁰ CALDERS I DE FERRAN, Ramon de, «Carta al rei», dins Ferran de Sagarra, *Les lliçons de la Història. Catalunya en 1640*, Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1930, pp. 57 i 58.

⁵⁰¹ VINYES, Felip, «Carta al secretario Jerónimo Villanueva», dins Eulogio Zudaire, *El Conde-duque y Cataluña*, Madrid: CSIC, 1969, pp. 462-463.

⁵⁰² MELGAR, Joan Francesc de, «Carta al rei», dins Ferran de Sagarra, *Les lliçons de la Història. Catalunya en 1640*, Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1930, p. 59.

⁵⁰³ MELGAR, Joan Francesc de, «Carta al rei», dins Ferran de Sagarra, *Les lliçons de la Història. Catalunya en 1640*, Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1930, pp. 57 i 58; VINYES, Felip, «Carta al secretario Jerónimo Villanueva», dins Eulogio Zudaire, *El Conde-duque y Cataluña*, Madrid: CSIC, 1969, pp. 462-463.

⁵⁰⁴ Sobre el significat de la noció *poble*, veure la nota 153.

⁵⁰⁵ CALDERS I DE FERRAN, Ramon de, «Carta al rei», dins Ferran de Sagarra, *Les lliçons de la Història. Catalunya en 1640*, Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1930, p. 57.

Així doncs, a la passivitat de les autoritats catalanes se li sumava la col·laboració del *poble* de Barcelona que, adjectivat de «repúblicos» per Felip Vinyes,⁵⁰⁶ animava i recompensava econòmicament als segadors, als quals indicaven la localització de les residències reials per a què les assaltessin.

1.2. Dues retoritacions de la realitat

A les juntes d'Estat i de Ejecución convocades aquell dimarts 12 de juny a Madrid semblava no haver dubte de quina havia de ser la reacció de la Corona. Les institucions catalanes havien actuat de forma connivent amb els rebels i la intervenció de Catalunya havia de ser immediata. El protonotari Jerónimo de Villanueva, sense contradir aquest posicionament, no obstant, va afegir-hi prudència: anunciar que s'enviaria un exèrcit per restaurar la justícia reial del Principat era córrer un risc molt gran de què França acabés implicant-s'hi. Amb la voluntat de retardar el màxim l'interès de França pel conflicte català, la Cort va decidir mantenir una política de dissimulació.⁵⁰⁷ És a dir, fingir que encara confiava en les institucions catalanes per poder organitzar l'operació militar. Olivares assumia, de fet, que les mostres de fidelitat de les institucions catalanes, al costat de les missives dels seus ministres, eren només això: mostres que ocultaven les seves vertaderes intencions i que es guiaven, igualment, pel principi de la dissimulació política.⁵⁰⁸

Durant els mesos de juliol i agost, cap imprès procedent de la Corona o les institucions catalanes recordaria l'avalot que havia acabat amb la mort del virrei. A cap dels dos bàndols els interessava remoure el passat recent en aquells instants: mentre per una banda

⁵⁰⁶ VINYES, Felip, «Carta al secretario Jerónimo Villanueva», dins Eulogio Zudaire, *El Conde-duque y Cataluña*, Madrid: CSIC, 1969, pp. 462-463.

⁵⁰⁷ La *dissimulació* es va convertir al segle XVII en un principi rector de, no només l'actuació individual de les persones, sinó de l'agenda política dels prínceps de l'època. Es van desenvolupar tractats sobre com exercir-la i com posar-la en pràctica sense faltar a la veritat: «qui millor sàpiga fer-se passar per babau mostrarà ser el més hàbil; perquè, fent veure que es creu a qui vol enganyar-nos, tindrà l'oportunitat de fer que sigui ell qui acabi pensant com nosaltres. Forma part d'una gran intel·ligència fer veure que un no s'hi veu, quan s'hi veu perfectament, perquè d'aquesta manera es juga fent veure que es tenen els ulls clucs mentre estan oberts de bat a bat» (ACCETTO, Torquato, *La dissimulació honesta*, ed. Ramon Alcoberro, Girona: Edicions de la Ela Geminada, 2018, cap. XI, p. 48). Sobre la dissimulació en el conflicte polític a l'època del Barroc, veure: VILLARI, Rosario, *Elogio della dissimulazione: la lotta politica nel Seicento*, Roma: Laterza, 1987.

⁵⁰⁸ SIMON TARRÉS, Antoni, *1640*, Barcelona: Rafael Dalmau, 2019, pp. 223-232.

s'aixecaven lleves per organitzar un exèrcit per enviar a Barcelona, per altra banda es fortificaven les viles i ciutats properes a la frontera amb Aragó per protegir-se d'una hipotètica invasió.

Però el silenci que des d'ambdós bàndols es va instal·lar durant aquell estiu de 1640 contrastava amb relacions de successos i manifestos que van circular per agents externs als cercles de poder, fortament condicionats pels violents esdeveniments que estaven tenint lloc aquell estiu al Principat. De fet, durant l'estiu de 1640 es comencen a dibuixar dues retoritacions contraposades de la realitat que entenien la insurrecció dels segadors com un esdeveniment causat per raons divergents. Per una banda, es començava a perfilar un càstig diví; per l'altra, una traïció premeditada contra la Monarquia.⁵⁰⁹ Ens centrem en dos documents, escrits ambdós el 25 de juny de 1640, divuit dies després de l'assassinat del virrei. El primer és el manifest titulat *Al Principado de Cathalunya*, anònim,⁵¹⁰ i el segon, la relació redactada pel capità de l'exèrcit Federico Spatafora Rufo.⁵¹¹

1.2.1. «Matole la providencia divina»

El manifest anònim titulat *Al Principado de Cathalunya* començava afirmant que els canvis i novetats en les formes de govern sempre han estat causa de revoltes:

«en todas las ciudades, reynos, senyoríos y estados, han sido las novedades y mudanças en el gobierno, odiosos y ocasión de alborotos y motines en las provincias, y los reyes que han querido establecer y conservar blazón para çì y sus sucesores a sido gobernandosse por las leyes, estatutos, usos y costu[m]bres de los mismos reynos».⁵¹²

En aquest sentit, Ferran el Catòlic és presentat com el paradigma del bon govern, fonamentat en el respecte a les lleis del regne. Durant el regnat de Felip IV, però, s'havia trencat aquest respecte, perquè els seus ministres «non Deum, sed purpura[m] colunt» («no adoren a Deu, sinó la púrpura»), una màxima pronunciada pel teòleg Jovinià (segle IV) amb la qual criticava aquells que havien canviat de religió diverses vegades

⁵⁰⁹ Sobre la doble lectura dels fets, també en parla breument Luis Corteguera a: CORTEGUERA, Luis R., *Per al bé comú: la política popular a Barcelona, 1580-1640*, Vic: Eumo, 2005, pp. 238-240.

⁵¹⁰ BC, *Al Principado de Cathalunya*, F. Bon. 6140.

⁵¹¹ *Relación que ynbió don Federico Spatafora Rufo, capitán de coraças por su Magestad en los exércitos de Cataluña de los motines y revolturas de los catalanes*, ff. 10 v.-28v.

⁵¹² *Al Principado de Cathalunya*, fol. 136 r.

únicament per aproximar-se al poder. L'autor anònim recuperava aquest passatge d'una de les obres del jesuïta Pedro de Ribadeneira: *Tratado de la religión y virtudes que deve tenir el Príncipe Christiano*, utilitzant aquest episodi de la l'Antiguitat per denunciar que el ministres reials de Felip IV havien estat actuant seguint els preceptes de Maquiavel: defensant els fonaments de la religió únicament per conservar el poder.⁵¹³

El manifest continuava exposant tots els greuges provocats al Principat i la denúncia dels mateixos per part de les autoritats:

«las contrafacciones de usages, y costu[m]bres del Principado [...], la quema del SS.mo Sacramento en Ryudarenas y de otras rissoluciones de soldades y de la salida de tales cargos que no lo han hecho los soldados, sinó los propios de la tierra [...], los excessos cometidos por los soldados en el condado de Empurias y de la quema de la Iglesia de Montyron».⁵¹⁴

Contrafaccions, excessos contra la població i la crema del Santíssim Sagrament, no obstant, tenien un càstig, i no era sobre els soldats, sinó sobre els ministres reials, «porque no hay consejo contra Dios, ni co[n]tra la Patria por particulares intereses, que todo caheria sobre la cabeça de los malos ministros».⁵¹⁵

A continuació, es presenta la revolta popular i la mort del comte de Santa Coloma com una intercessió de la divina providència per evitar mals majors: «muere el virrey Conde de Sta. Coloma con muerte violenta, quemanse las haziendas de los consejeros, y no se sabe del homicida ny incendiarios».⁵¹⁶ El desconeixement dels culpables de la seva mort i d'aquells que havien cremat les cases dels ministres reials era un indicador inqüestionable, segons l'autor, de la intervenció divina en el conflicte, ja que «para que se verificaran las palabras del ecclesiástico, sobre la cabeça caherá el mal consejo del que la diere y no sabrà de donde le viene el mal».⁵¹⁷ L'autor conclouia: «Que si murió el conde

⁵¹³ RIBADENEYRA, Pedro de, *Tratado de la religión y virtudes que deve tenir el Príncipe Christiano, para gobernar y conservar sus Estados: contra lo que Nicolás Machiavelo y los Políticos deste tiempo enseñan*, Madrid: P. Madrigal, 1595, lib. I, p. 6.

⁵¹⁴ *Al Principado de Cathalunya*, fol. 137 v.

⁵¹⁵ *Al Principado de Cathalunya*, fol. 138 r.

⁵¹⁶ *Al Principado de Cathalunya*, fol. 138 r.

⁵¹⁷ *Al Principado de Cathalunya*, fol. 138 r.

de Sta. Coloma, matole la providentia divina que quizo atajar sus sinistros passos para que no se precipitasse a mayores desasiertos». ⁵¹⁸

1.2.2. «A mi me parece que todos son segadores»

Mentre es difonien escrits que veien en la mort del virrei un signe providencial, una junta de militars formada pel marquès de Geri de la Rena, Juan de Arce, Martín de Arcos, Felipe de Guevara, el comte Tyrconnel, Fernando Chirinos i Leonardo Moles exigia als cònsols de Perpinyà que la ciutat allotgés les seves tropes. Davant la negativa, la junta ordenava el bombardeig de la ciutat, acompanyat del saqueig i incendi de la mateixa. ⁵¹⁹ Els resultats eren catastròfics: 1185 cases robades; 564 cremades i enderrocades; 647 trets d'artilleria i 52 bombes. ⁵²⁰

Si per a uns en els fets protagonitzats pels segadors que havien tingut lloc a Barcelona el Dia de Corpus s'hi podria entreveure la providència divina, per a d'altres com Federico Spatafora Rufo, capità de l'exèrcit reial al Principat i present durant el bombardeig de Perpinyà, els fets del 7 de juny no eren més que la cristallització de la traïció dels provincials contra la Monarquia.

A la relació de Federico Spatafora Rufo, els segadors, «rebeldes villanos», ⁵²¹ havien tramat una conxorxa juntament amb els habitants de Barcelona i les seves autoritats. A la seva relació, les companyies de la ciutat no només no aturen els segadors, sinó que els ajuden a prendre la torre de les Pucès i el baluard de Santa Eulàlia, des d'on disparen mosquetades i llencen peces d'artilleria contra la galera, a la qual aconsegueixen impactar. El virrei fugí covardament, però l'esgotament el fa aturar-se per recuperar l'alè, moment en què és apunyalat pels segadors. En acabar la relació, Federico Spatafora Rufo

⁵¹⁸ *Al Principado de Catalunya*, fol. 139 r.

⁵¹⁹ SIMON TARRÉS, Antoni, *1640*, Barcelona: Rafael Dalmau, 2019, pp. 232-238.

⁵²⁰ LEDROIT, Mathias, «El bombardeo de Perpiñán (junio de 1640). Símbolo de la tiránica barbàrie», dins Alain Hugon i Alexandra Merle (coords.), *Soulèvements, révoltes, révolutions dans l'empire des Habsbourg d'Espagne, XVIe-XVIIe siècle*, Madrid: Casa de Velázquez, 2016, pp. 50-67.

⁵²¹ Els *villanos*, segons Covarrubias, no són únicament els que habiten les viles. Són els oposats als *hidalgos* i són *rústicos* i *desapacibles*; els *villanos* «matan de ordinario a palos o a pedradas sin ninguna piedad». COVARRUBIAS, Sebastián de, *Tesoro de la lengua castellana o española*, Madrid: Melchor Sánchez, 1674, vol. II, fol. 210 r.

conclou dient que els de Barcelona asseguraven que ja havien aconseguit fet fora als segadors de la ciutat, però matisa, «a mí me parece que todos son segadores».⁵²²

La traïció de Barcelona s'havia reproduït a Perpinyà. Les autoritats perpinyaneses actuaven de forma deslleial vers la Corona de la mateixa manera que les autoritats a Barcelona havien permès l'assassinat del virrei de Catalunya. El fets del Dia de Corpus esdevenien, per tant, el precedent que demostrava que l'actitud dels jurats i la població de Perpinyà no era quelcom excepcional, sinó que formava part d'una dinàmica ja establerta per part dels provincials des de feia setmanes: la traïció a la Corona.

1.3. Els dietaris institucionals: una escriptura en diferit

Ens aproximem ara a analitzar textualment dos dietaris institucionals: el de la Diputació del General i el del Consell de Cent. Al dietari de la Diputació del General hi ha, en total, tres entrades on s'expliquen els fets del Dia de Corpus: una per dia, on es narren els fets del dijous 7, divendres 8 i dissabte 9. Són 3 entrades sobre la insurrecció escrites, no obstant, en dos moments diferents de 1640: l'entrada del 7 de juny, on s'hi relata la mort del virrei, va ser redactada al dia següent, el 8 de juny, mentre que les entrades dels dies 8 i 9 són el resultat d'una escriptura molt més posterior. És a dir, es tracta d'un fet redactat en dos temps diferents. En el cas del dietari del Consell de Cent, disposem de dues entrades, les dels dies 7 i 9 de juny, que van ser redactades poc després dels fets. Al llarg de les línies que segueixen justifico com arribo a aquesta conclusió.

El dietari de la Diputació del General, lluny de ser el resultat d'una escriptura diària en calent, com suggeriria, de fet, el seu format, es tracta d'una obra redactada premeditadament i en blocs. De forma periòdica, l'escrivà major recollia les notes que havia anat prenent dia a dia i redactava un bloc del dietari. Això genera que, més enllà de fets esporàdics com noves incorporacions al consistori o la celebració de festivitats, la majoria d'esdeveniments polítics que tenien lloc a la capital catalana no es presentin de

⁵²² *Relación que ynbió don Federico Spatafora Rufo, capitán de coraças por su Magestad en los exércitos de Cataluña de los motines y revolturas de los catalanes*, f. 25 r.

forma aïllada, sinó com l'inici d'un procés el qual només el notari en coneixia el seu desenllaç.⁵²³

Per a la Diputació, per tant, el dietari tenia una clara funció justificadora de l'acció política dels seus representants. Això significava un vertader repte per a l'escrivà major del General. El notari que ocupava aquest càrrec havia de triar curosament l'argument que ocuparia les pàgines següents i presentar de forma coherent i favorable les decisions preses pels seus diputats.⁵²⁴

Joan-Lluís Palos ha identificat cinc blocs temàtics que articulen els fils argumentals del dietari de la Diputació del General entre 1638 i 1641. Per al tema que ens afecta, el període entre gener i setembre de 1640 hauria estat consagrat al problema dels allotjaments i els excessos dels soldats reials. Es tracta d'un bloc que comença amb la recuperació de la plaça de Salses i que acaba abans de la convocatòria de la Junta General de Braços del 10 de setembre. El canvi de temes al dietari es certament brusc. El febrer finalitza el bloc de la recuperació de Salses amb el retorn de les tropes catalanes a la ciutat, l'entrada triomfal dels seus líders militars i la celebració d'un Te Deum. A partir del febrer de 1640, el dietari inaugura l'inici d'una nova problemàtica que afecta al Principat, i ho fa amb el coneixement del fatal desenllaç del virrei i en un clima de tensió amb la Monarquia —o, probablement, ja de guerra— que va condicionar plenament el relat dels fets d'aquella primavera i estiu.

Les entrades que corresponen als mesos compresos entre febrer i juliol haurien estat escrits, per tant, després que, per una banda, la Diputació del General hagués iniciat els contactes amb el regne de França per cercar una possible aliança militar davant la imminent intervenció militar del Principat per part de la Corona i, per altra banda, s'hagués atribuït als soldats reials l'etiqueta d'enemics de la fe: em refereixo a la construcció d'una imatge sacrílega dels soldats reials a Catalunya. Dos fenòmens que van condicionar la redacció del dietari de la Diputació, però també del Consell de Cent. Abans

⁵²³ PALOS PEÑARROYA, Joan-Lluís, «Una lectura de la Guerra dels Segadors (1638-1644)», dins Josep Maria Sans i Travé (ed.), *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1999, vol. V, pp. XVIII-XIX.

⁵²⁴ El mètode de redacció i objectiu del dietari del Consell de Cent, a càrrec de l'escrivà racional, no devia ser gaire diferent: justificar l'acció dels seus representants a partir d'una redacció molt a posteriori en base a uns temes preestablerts.

de seguir analitzant els textos, faig unes breus apreciacions sobre a què em refereixo amb aquest darrer fenomen.

1.3.1. Els soldats sacrílegs: la construcció de l'enemic

L'estiu de 1640 es vivia un clima de radicalització religiosa en bona part de la societat catalana que s'havia anat articulant, com a mínim, des de maig. Aquell mes havia configurat un punt d'inflexió a nivell social i polític: a partir del 22 de maig, dia en què el diputat Tamarit és alliberat de la presó, la classe dirigent catalana havia iniciat els contactes amb França i, en pocs mesos, es tancaria un acord de suport militar en cas d'invasió.⁵²⁵ Però maig també va constituir un punt d'inflexió a nivell discursiu.

A partir d'aquell mes s'encetava la construcció d'una imatge sacrílega dels soldats reials. Es tractava d'un enemic concebut com un agent forà que a banda d'abusar i cometre violències contra els naturals, protagonitzava sacrilegis i cremava esglésies, de manera que no només era un enemic dels provincials, sinó que també ho era de Déu. Aquesta imatge dels soldats quedaria institucionalitzada a través dels memorials i les ambaixades de la Diputació del General i el Consell de Cent a la Cort, que van ser impresos i difosos entre la població.⁵²⁶

A partir del 19 de maig de 1640 s'inicia un bombardeig de memorials a la Cort denunciant els actes sacrílegs comesos pels soldats. El fet que fonamenta aquesta acusació és la crema del Santíssim Sagrament de l'església de Riudarenes, episodi que havia tingut lloc el 3 de maig d'aquell any.

Després de l'assassinat de l'alguatir reial Monrodon a Santa Coloma de Farnés, el tercio de Leonardo Moles havia saquejat i cremat la població de Riudarenes i la seva església parroquial. Un informe de dos frares caputxins que haurien entrat a l'església en flames assegurava que, malgrat haver pogut salvar la custòdia mig fosa, les hòsties consagrades

⁵²⁵ SIMON TARRÉS, Antoni, *1640*, Barcelona: Rafael Dalmau editor, 2019, p. 191.

⁵²⁶ Una anàlisi semblant ha estat realitzada per David González respecte la demonització de les tropes d l'arxiduc Carles durant la Guerra de Successió espanyola per part dels propagandistes de Felip V: GONZÁLEZ CRUZ, David, «La “demonización” del enemigo en el discurso bélico de la Guerra de Sucesión española», dins Alfredo Alvar Ezquerro, Jaime Contreras Contreras i José Ignacio Ruiz Rodríguez (eds.), *Política y cultura, en la época moderna (Cambios dinásticos. Milenarismos, mesianismos y utopías)*, Madrid: Universidad de Alcalá, 2004, pp. 217-233.

havien quedat carbonitzades.⁵²⁷ La repercussió que va tenir aquell esdeveniment va ser amplificat el 13 de maig, quan el bisbe de Girona, Gregorio Parceró, va excomunicar el tercio de Leonardo Moles per haver comès sacrilegi.⁵²⁸

Sis dies després, el 19 de maig, s'escribia el primer memorial on es denunciava explícitament i per primer cop dels sacrilegis comesos pels soldats del rei.⁵²⁹ El destinatari d'aquell memorial era Bernardí de Manlleu, ambaixador de la Diputació del General a la Cort. En ell s'hi explicava que, a més dels excessos i abusos contra la població, els soldats havien entrat a l'església de Riudarenes a robar a la sagristia i havien calat foc als altars, inclòs aquell on es trobava el sagrari amb la custòdia del Santíssim Sagrament. Seguidament, per a què les imatges religioses cremessin més ràpidament, havien agafat els bancs i els havien llançat al foc. El memorial posa de manifest el fet que aquests sacrílegs successos haguessin estat comesos per presumptes soldats cristians al servei d'un rei catòlic, circumstància que, a ulls de la Diputació, agreujava els crims. El text segueix explicant la intervenció dels dos caputxins per rescatar el Santíssim Sagrament d'entre les flames: un acte de rescat en el que hi hauria intervingut Déu, convertint en ignífugues les vestidures dels religiosos per a què poguessin executar la seva missió. Veient que els soldats marxaven cap a Blanes, el memorial afegeix que un dels religiosos s'havia apropiat a les tropes i, descobrint la custòdia que acabaven de salvar del foc, els hauria dit:

«Señores capitanes y soldados, ¿saben lo qué han hecho, vehen lo que levo aquí en mis manos? ¿es caso éste para christianos? ¿hicieran más los turcos si nos entraran por nuestras tierras? ¡Tierra!, ¿Cómo no te aondas para tragar unos sacrílegos como éstos, cómo les puedes sustentar sobre tí, aviendo quemado a tu Criador?»⁵³⁰

L'acció de denúncia del sacrilegi de Riudarenes s'estenia a altres instàncies: el 21 de maig, el Consell de Cent enviava una deliberació als diputats on els informava que anaven a sol·licitar als inquisidors que s'impliquessin en l'afer. Una denúncia que, entre línies,

⁵²⁷ SIMON TARRÉS, Antoni, *1640*, Barcelona: Rafael Dalmau editor, 2019, pp. 127-137.

⁵²⁸ BUSQUETS, Joan, «Revolta popular i religiositat barroca: l'excomunió de l'exèrcit espanyol a la catedral de Girona en 1640», dins Ramon Alberch (et al.), *Treballs d'història: estudis de demografia, economia i societat a les comarques gironines*, Girona: Patronat Eiximenis de l'Excma. Diputació Provincial de Girona, 1976, pp. 63-87.

⁵²⁹ *DGC*, vol. V, pp. 1883-1885.

⁵³⁰ *DGC*, vol. V, p. 1885.

denotava la petició al Sant Ofici de fer front comú amb la Diputació i el Consell de Cent en la seva lluita contra els allotjaments, una lluita que ara prenia forma de lluita contra els soldats sacrílegs.⁵³¹

El 7 de juliol, un mes després dels fet del Dia de Corpus, els ambaixadors del General entregaven al rei un altre memorial,⁵³² en aquesta ocasió amb motiu del bombardeig al que Perpinyà estava sent sotmès per part del marquès de la Rena davant la negativa a allotjar-hi soldats. L'artilleria reial havia disparat durant tota la nit i el dia següent, fins que els veïns s'havien rendit i havien accedit a allotjar-ne les tropes. El memorial aspirava a què, a les acusacions de sacrilegi abocades sobre els soldats, se li afegissin, també, les de rebel·lió i traïció contra la Monarquia: no només per estar-se comportant pitjor del que ho farien en territori rebel, sinó perquè amb les seves accions a Perpinyà havien contribuït a obrir el pas als francesos:

«[referint-se als soldats] [a]demás de todas estas inhumanidades, se han hecho absolutos señores de la villa [de Perpinyà] y de su gobierno, mandando arrimar las varas de la justicia, nombrando oficiales nuevos, levantando nuevas horcas y puesto cuerpo de guarda en la casa de la villa, sin dexar salir persona, ni aún los religiosos, sino son las tropas de los soldados, que van hurtando y assolando la campaña, acciones todas, que no se podían hazer mayores en las plazas sujetadas de los rebeldes por fuerza de los rebeldes y declarados enemigos de vuestra magestad, haziendo tan insoportable y afrentosa injuria a su fidelidad innata y tantas ocasiones conocida y estimada de los serenísimos reyes, progenitores de vuestra magestad, y habiendo los soldados auxiliares abierto el passo voluntariamente a los franceses más del que ellos pudieran haver hecho en mucho tiempo con numeroso exercito».⁵³³

El memorial aprofitava per adjuntar, a part de l'excomunió de Leonardo Moles, el procés que el bisbe de Girona havia iniciat contra Juan de Arce amb motiu dels sacrílegs fets que havien tingut lloc a l'Empordà el 31 de maig. Després de la persecució que van patir els soldats a Girona, els tercios es van dirigir cap a Blanes on, replegats, van marxar cap a Roses i les forteses del Rosselló. Pel camí, però, van deixar viles arrasades, d'entre les quals va ser notòria la crema de l'església de Montiró, fet que va concloure en

⁵³¹ *DGC*, vol. V, p. 1886.

⁵³² *DGC*, vol. V, pp. 1909 i 1910.

⁵³³ *DGC*, vol. V, p. 1909.

l'excomunió el dia 22 de juny del tercio de Juan de Arce i «los demás incendiarios sacrílegos».

El 10 de juliol, una ambaixada dels diputats al virrei de Catalunya, el duc de Cardona, li recordava tots els excessos i greuges que els soldats havien comès a Catalunya. En aquesta ocasió, però, no es feia referència únicament a les esglésies cremades de Riudarenes i Montiró, sinó que es remuntaven a fets que havien succeït el febrer de 1640, com la mutilació del braç esquerra d'un Crist a Sant Esteve de Palautordera el dia que els soldats van assassinar a Antoni de Fluvià.⁵³⁴ A mesura que passaven els dies i la situació entre la Corona i la Diputació es tensava més, l'acusació de sacrilegi contra els soldats reials que hi apareixen als memorials es retrotraïa en el temps.

El 12 de juliol, els diputats enviaven un altre memorial al virrei.⁵³⁵ En aquesta ocasió, repetien però de forma molt més estesa els sacrilegis comesos pels soldats reials a Catalunya, una Província

«hont la religió cristiana està tant en son punt y, en particular, la veneració del Santíssim Sacrament, hajan fets tals desòrdens y sacrilegis soldats de un monarca tant cristià com és lo rey, nostre senyor, en tant gran deservey de las majestats Divina y humana y descrèdit de aquest Principat y, tenen per sert fóra impossible assosigar la Província del tot, que estos sacrilegis no sian castigats».⁵³⁶

El memorial acabava dient de forma explícita que totes aquestes vexacions són les causes de la revolta del Dia de Corpus i, en conseqüència, de la mort del comte de Santa Coloma, i que si no es castigaven els soldats, tornaria a passar una commoció com la d'aquell dia. Aquest és l'últim memorial en el que, amb un to amenaçant i aires d'ultimàtum, es fa referència als sacrilegis.

Es tracta de memorials que en moltes ocasions no tenien com a destinataris únicament la Cort, sinó que eren copiats, impresos i àmpliament difosos entre la població, de manera que el seu contingut, les seves acusacions i el seu relat de com s'estaven desenvolupant els fets al Principat, arribava a un gran nombre d'habitants que sovint no només es limitava a Catalunya. Antoni Simon parla sobre la impressió i difusió d'un memorial

⁵³⁴ *DGC*, vol. V, pp. 1915 i 1916.

⁵³⁵ *DGC*, vol. V, pp. 1916 i 1919.

⁵³⁶ *DGC*, vol. V, p. 1917.

enviat el 10 de maig del qual se n'haurien localitzat còpies a València i a Sevilla, i que fins i tot s'hauria discutit la possibilitat d'enviar-lo a les Índies.⁵³⁷ En aquest sentit, tenim constància, per exemple, d'un d'aquests memorials a la ciutat portuguesa d'Évora.⁵³⁸

En definitiva, durant els mesos de maig, juny i juliol es va articular un discurs que vinculava els excessos dels soldats amb el greuge religiós i contribuïa a crear una imatge dels soldats a Catalunya basada en el sacrilegi. Un procés de delimitació dels seus atributs que l'havien de convertir en un enemic el suficientment pervers per a justificar certes accions o decisions per part de la Diputació.

Certament, una estratègia que en cap cas era nova i que de fet trobem en qualsevol conflicte de l'Europa moderna: la majoria dels enfrontaments bèl·lics dels segles XVI, XVII i XVIII, malgrat enfrontar dinasties de la mateixa confessió, es plantejaven per part dels contendents en els termes d'una guerra de religió en la que ambdós defensaven la fe contra l'heretgia. Per exemple, i sense anar molt lluny, en l'enfrontament iniciat el 1635 entre el regne de França i la corona espanyola. En aquella ocasió, els esforços van estar destinats, per part de la monarquia d'Espanya, a demostrar el caràcter sacríleg dels soldats francesos a partir d'alguns episodis de violència contra imatges religioses com a va ser el cas, estudiat per Xavier Torres, del saqueig de la ciutat de Tirlémont per tropes franceses i holandeses.⁵³⁹

És interessant constatar com, en pocs mesos, es va poder articular des de Catalunya una imatge sacrílega dels tercios com la que, de fet, recullen cròniques com el de Miquel Parets, quan pocs mesos abans, la mateixa crònica de l'assaonador barceloní descrivia escenes semblants i realitzava les mateixes acusacions contra els soldats francesos durant el setge de Salses de 1639:

«Los francesos anaren prenent moltes viles y llochs y fent mil insolències en les esglésies, fent estatbles de les esglésies y molt menyspreu de les coses de Déu -que, com los de més eren lluterans y aritges, no reparaven en fer ninguna cosa-, escopetejant imatjes de sans i

⁵³⁷ SIMON TARRÉS, Antoni, *Els orígens ideològics de la revolució catalana*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 167.

⁵³⁸ BPE, *Memorial que os deputados de Catalunha mandaram ultima ves a Rei Phelipe, Reservados*, 447, Est. 95, C.1, V. 10, ff. 157-160.

⁵³⁹ TORRES SANS, Xavier, «De Tirlémont a Riudarenes: política y religión en la crisis hispánica de 1640», *Hispania Sacra*, LXIX, 139 (gener-juny 2017), pp. 221-231.

figures de Nostra Señora, y penjant figures de Christos cap per avall, y moltes altres coses que era llàstima de oir-ho a dir».⁵⁴⁰

L'articulació d'aquest discurs no era causal ni es devia, únicament i com volen presentar les fonts, al reprovable comportament dels soldats. Situacions com la que havien tingut lloc a Sant Esteve de Palautordera, Riudarenes o Montiró havien succeït també anys abans —de fet, els tercios portaven anys destacats al Rosselló—, però no havien rebut l'atenció que ara se'ls atorgava. Un exemple n'és l'incident que va tenir lloc a Palafrugell el juliol de 1638. Aquell mes, algunes tropes allotjades al Rosselló i a l'Empordà van emprendre la seva marxa per socórrer la plaça d'Hondarribia, assetjada per l'exèrcit del mariscal Condé. El 20 de juliol, festa major al municipi, sis companyies van entrar a Palafrugell, on havien de ser allotjades. Passat el migdia, la soldadesca i la població local van iniciar un enfrontament del qual en van morir dos capitans, cinc soldats i un palafrugellenc.

De la mateixa manera que el virrei va decidir actuar amb Santa Coloma de Farnés el maig de 1640, va actuar dos anys abans a Palafrugell: va encomanar a deu companyies de cavalleria destruir la vila, la qual va quedar deserta i devastada pel saqueig. L'aleshores ja bisbe de Girona, Gregorio Parceró, va escriure al virrei denunciant la desmesura de la repressió, però sobretot fent incidència en la violència contra les esglésies i objectes sagrats:

«Los sacrilegios y desacatos que en menoscabo de la reputación de la fineza de nuestra fe han cometido los soldados de Palafrugell, rompiendo las puertas de tres Iglesias, robando sus cruces, cálices, ornamentos y vasos sagrados con el mayor ultraje del culto divino y descrédito de la veneración que se debe a las cosas sagradas, que jamás se ha oído en estos reinos cristianos».⁵⁴¹

La Diputació se'n faria ressò d'aquell fet per denunciar l'abús i l'excés comès pels soldats sota les ordres del virrei, però en cap cas denunciant el greuge religiós que havia suposat el sacrilegi descrit pel bisbe, com sí farien de tots i cadascun dels incidents que havien tingut lloc a Catalunya a partir de maig del 1640.

Fins aquell mes de maig, el discurs oficial de la Diputació s'havia centrat en el conflicte jurídic, en denunciar les contrafaccions que suposaven els allotjaments a la forma de la

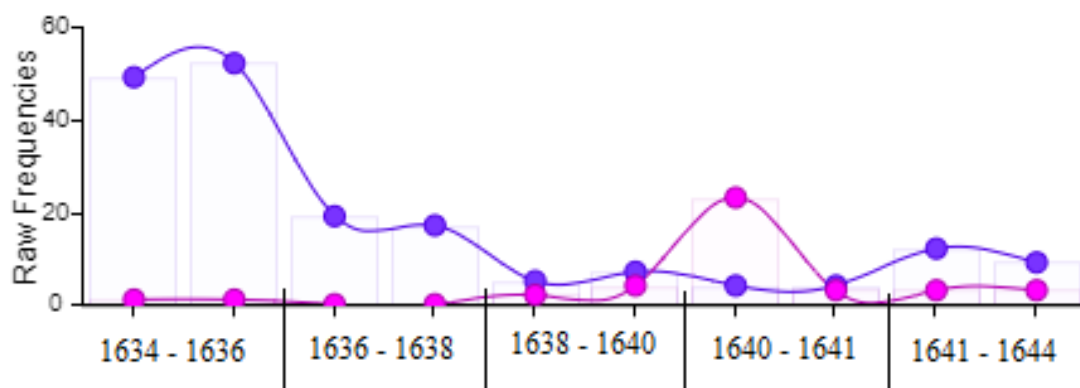
⁵⁴⁰ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, p. 335

⁵⁴¹ Citat a les pp. 40 i 41 de SANABRE, Josep, *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*, Barcelona: Librería J. Sala Badal, 1956.

Llombardia. La intensitat dels fets del maig de 1640 i la decisió de contactar amb França va obligar a un viratge discursiu, a una retòrica de guerra religiosa que construí un enemic del Principat i de la fe catòlica que no recaigués en l'ara aliat francès.⁵⁴²

Aquest fenomen queda exemplificat amb l'anàlisi quantitativa d'alguns mots. Fins el maig de 1640, al dietari de la Diputació del General abunda el mot *contrafacció*, paraula que d'alguna manera havia constituït el focus d'atenció de les autoritats catalanes, centrades en denunciar la vulneració de les constitucions. Com reflecteix el següent gràfic, la paraula *contrafacció* —representada en violeta— entra en una tendència declinant constant fins que, al segment 1640-1641, aquesta queda eclipsada per un altre mot: *Santíssim Sagrament*, representat en rosa.

Figura n. 6. Nombre de repeticions dels mots *contrafacció* i *Santíssim Sagrament* al dietari de la Diputació del General (1634-1644).

Font: elaboració pròpia.

La gràfica mostra com es passa d'un discurs vehiculat pel conflicte jurídic a un discurs travessat pel conflicte religiós. La raó, el canvi de context: l'enteniment amb la Cort cada cop quedava més allunyat i la ruptura política una realitat que s'aproximava. El context havia canviat: França havia deixat de ser la tradicional enemiga del Principat i s'havia convertit en un potencial aliat: calia crear un nou enemic.

⁵⁴² Una interpretació semblant realitza Daniel Aznar, segons la qual entre els anys 1640 i 1642, «no sorprendrà el hecho que los relatos de la “revolución” correspondientes al momento mismo de su desarrollo [...] insistan fundamentalmente en la causa del Santo Sacramento, brutalmente profanado por los soldados del rey, y solo en segundo lugar en el rompimiento de las libertades y constituciones» (AZNAR, Daniel, *Cataluña y el rey. Representaciones y prácticas de la Majestad durante el cambio de soberanía (1640-1655)*, tesi doctoral defensada a la Universitat de Barcelona, 2016, p. 420).

La imatge del soldat sacríleg es va estendre i va impregnar diferents àmbits de la societat. Durant l'estiu de 1640 es van imprimir opuscles recordant els sacrilegis comesos pels soldats a les viles de Riudarenes i Montiró, com per exemple aquest imprès on l'autor es recrea en descriure la violència sacrílega que havia tingut lloc a l'església empordanesa:

«[...] I cremaren la Iglesia parrochial de dit lloch, y tots los vasos sagrats; ço es quatre Calsers de plata, ab les Patenas en cada hu, y lo hu dells dorat; uns Ence[n]sers [...]; una Petxina per donar la Aygua en les Fonts Baptismals; [...] dos Candaleros; una Custòdia dorada de pes de mitja roba, per tenir lo Sanctíssim Sacrament patent; altre Custòdia cenzilla per aportar lo Sanctíssim per Viàtich; un Reliquiari, en lo qual havie moltes relíquias; [...] una Creu molt gran dorada, que se aportave en les prosesons; una Figura de Sant Martí, de bulto; [...] la capsa a hont estave reservat lo Sanctíssim Sacrament [...]; y dos Chrismeras, la una delles de plata, com tot lo demás dalt referit, y la altra de Piltra, en les quals estaven los Olis Sancts, y també robaren, y cremaren tots los orname[n]ts pera dir, y celebrar Missa, y los Oficis divinals [...],⁵⁴³

També van circular manuscrits que relacionaven la mort del comte de Santa Coloma amb els sacrilegis comesos pels soldats i que hi feien intervenir la providència divina en els fets que havien succeït, com al text *Al Principado de Cathalunya*, i cartes anònimes que exigien a les autoritats catalanes que assumissin les seves responsabilitats i fessin front amb determinació i coratge els sacrilegis comesos pels soldats del rei.⁵⁴⁴ Un discurs confessional que va impregnar, de fet, la redacció dels propis dietaris institucionals.

1.3.2. El dietari de la Diputació del General

Només immers en aquest discurs fonamentat en el greuge religiós podria explicar-se que, des del febrer de 1640, l'escrivà major, Antoni Joan Fita, focalitzés l'interès en presentar tots i cadascun dels excessos contra la població juntament amb l'execució de sacrilegis per part dels soldats reials.

⁵⁴³ «Senyor Deu Meu Iesuchrist, iudique vostra magestat sa causa», dins Henry Ettinghausen, *La guerra dels segadors a través de la premsa de l'època*, Barcelona: Curial, 1993, vol. I, pp. 73-83

⁵⁴⁴ Sobre l'aparició d'un seguit de cartes dirigides a les autoritats catalanes abans i després des fets del Dia de Corpus, veure TORRES SANS, Xavier, «Eco profético y angelología política en la revuelta catalana de 1640», *e-Spania*, 21 (2015), en línia: <http://journals.openedition.org/e-spania/24450>

Per exemple, el 3 de febrer, el dietari descriu l'assalt dels soldats al castell del cavaller Antoni de Fluvià, assassinat dins una església juntament amb cinc o sis criats i alguns pagesos.⁵⁴⁵ Aquest fet s'anirà repetint i acumulant a tot un seguit de greuges comesos pels soldats reials que es descriuran amb tota mena de detalls al llarg dels mesos de la primera meitat de 1640. El mateix assalt al castell d'Antoni de Fluvià, de fet, poc a poc anirà incorporant nova informació que accentuaria el terrible atac comès pels soldats.

A l'entrada del dimarts 21 de febrer, després de presentar un llarg llistat de greuges que havien tingut lloc a d'altres indrets de Catalunya, es reitera l'assassinat d'Antoni Fluvià: en aquesta ocasió, l'escrivà major apunta que «mataren a dit don Anton, un criat seu, dos altres hòmens que s'i eran recullits y una criatura de dos anys als brassos de sa mare, a la qual també nafren, y a set o vuit de altres, alguns dels quals perillan molt de la vida».⁵⁴⁶ A la mort de Fluvià i els seus criats, s'hi suma la violència contra innocents representada per una criatura i la seva mare.

Per altra banda, també s'hi comença a afegir la violència religiosa, la qual impregnà tots els excessos dels soldats des d'aleshores:

«tiraren, ab una de las quals feren càurer la làntia estava ensesa devant del Santíssim Sagrament, y ab altre levaren lo bras esquerra a un Christo. Y no contents de axò pujaren en lo castell espallant portas, arquimesas, caxas y tot lo demás los aparegué, robant tot quant hi havia, fins al càlser de la iglésia».⁵⁴⁷

Ja a les entrades del mateix mes de febrer, mesos abans que es produís la crema de l'església de Riudarenes i el bisbe de Girona excomuniés el tercio de Leonardo Molas, el dietari utilitza l'adjectiu *sacríleg*⁵⁴⁸ per referir-se a la violència perpetrada pels soldats reials.

Es tracta d'un relat necessari per a l'acció política que estava a punt d'encetar-se l'estiu de 1640, moment en què molt probablement va ser escrit el dietari. Aquell agost, davant dels fets que estaven tenint lloc a Perpinyà, i a punt d'ordenar l'armament de les viles de frontera davant la possible entrada de les tropes reials per Aragó, la Diputació necessitava

⁵⁴⁵ *DGC*, vol. V, p. 990.

⁵⁴⁶ *DGC*, vol. V, p. 1001.

⁵⁴⁷ *DGC*, vol. V, p. 1001; s'anirà reiterant el fet durant els mesos posteriors, p. 1031, p. 1053.

⁵⁴⁸ *DGC*, vol. V, p. 1003.

ordenar els fets que havien tingut lloc des de la fi de la setge de Salses de manera que es presentés els soldats als que en poc temps s'enfrontarien com un enemic sacríleg i incendiari d'esglésies.⁵⁴⁹

La redacció dels fets del 7 de juny de 1640, però, s'allunya completament d'aquest fil argumental. L'entrada del 7 de juny es tracta de la reproducció literal de la carta que els diputats van enviar al rei el dia 8 de juny. Un text amb molt poca acció, l'objectiu principal del qual era comunicar al rei que Barcelona estava sota control i continuava fidel a la Corona. Les acusacions contra els soldats hi són, com hem vist, però en cap cas s'insisteix com fins aleshores havia manifestat el dietari en el caràcter sacríleg de les tropes reials.

A les entrades dels dies 8 i 9 de juny, però, l'escrivà adopta un to radicalment diferent al del memorial, i que s'aproxima molt més al que havia articulat l'exposició dels fets des de febrer fins aleshores. Es reprèn el fil argumental: els sacrilegis i els excessos dels soldats, fixats com a tema principal del dietari d'aquells mesos.

Tot i que aquell 8 de juny Barcelona continuava completament fora de control i les autoritats feien mans i mànigues per imposar la seva autoritat, allò que es destaca al dietari no és en cap cas els esforços dels diputats per foragitar els segadors, sinó la presència d'enemics al Principat.

Els protagonistes de les entrades dels dies 8 i 9 de juny segueixen sent les autoritats, però l'objectiu ja no és garantir el benestar dels ministres reials, tal i com s'afirmava a la carta. De fet, ja no es torna a fer cap esment al comte de Santa Coloma, mort poques hores abans, quelcom que cau en l'oblit immediatament. No es parla de com es va recuperar el seu cadàver, ni de l'anàlisi anatòmica que es realitza la nit del dia 7, ni tan sols del destí

⁵⁴⁹ Un altre exemple d'aquesta mirada teleològica dels greuges comesos pels soldats reials al Principat n'és la *Iustificació en consciència de aver pres lo principat de Catalunya las armes, per a resistir als soldats que de present la invadexen*, publicada el 22 d'octubre a Barcelona. Es tracta d'una erudita reflexió juridicoteològica que busca justificar el dret natural de defensa del Principat contra els soldats que estaven a Catalunya i els que ara, l'octubre de 1640, enviava la Corona. El motiu principal en què es fonamentava tal dret eren en les opressions i contrafaccions patides pels naturals. La *Iustificació en consciència* començava descrivint les «molts grans hostilitats als Provincials: fins a robar, y cremar las Iglesias; y en elles lo Santíssim Sagrament dos vegades, ab anim sacrílego» que els soldats que estan allotjats al Principat i Comtats han estat cometent des de 1626. Si bé hem vist com l'acusació de sacrilegi contra els soldats reials al Principat, iniciada a partir de la crema de l'església de Riudarenes al maig, es retrotraïa als actes comesos al mes de febrer degut a una redacció en diferit del dietari de la Diputació, ara veiem que a l'octubre aquests excessos no només podien identificar-se des del mes de febrer, sinó des de l'any 1626 (*Iustificació en consciència de aver pres lo principat de Catalunya las armes, per a resistir als soldats que de present la invadexen, y als altres que amenassan invadirla*, Barcelona: Gabriel Nogués, 1640).

del seu cos o la seva sepultura. El servei a la Monarquia ofert per les autoritats i tant exaltat el dia 8 de juny desapareix per complet i el fil argumental que s'imposa passa a ser la lluita contra els soldats sacrílegs, una expressió que en cap cas s'havia fet servir en la carta enviada al rei aquell 8 de juny.

A l'entrada del dietari de la Diputació del General del dia 8, s'explica que el Consell de Cent informa als diputats que

«Havent entès lo savi Consell de Cent que los sacrílegos effectes dels soldats se continuan en esta Província, cremant novas iglésias y lo Santíssim Sagrament y cometent altres atrocitats y delictes en una Província tant cathòlica, que ha sempre expel·lit d'ella als que la (han) volguda contestar en esta rahó, conciderant dit Consell la obligació que, per tots los provincials de aquestos Principat y comtats uniformament comú, de exir promptament ab armes a afavorir als temples sagrats y a la defensa de la immunitat d'elles y acabar de una vegada ab tant mala y perniciosa gent»⁵⁵⁰.

D'un dia per l'altre, la lluita contra els soldats reials esdevé la principal preocupació del consistori municipal i esdevé quelcom rellevant de ser explicat amb gran detall al dietari de la Diputació, ignorant les alteracions populars que encara pertorbaven l'ordre públic de Barcelona el dia 8.

A l'entrada del dia 9 es persisteix: «attès los soldats alojats en lo Empurdà van continuant los excessos ab tant gran excés que no perdonaven la vida, no sols a ningun home natural, però ni a les dones y criatures, trahent los ulls a les velles y las jóvens se les ne aportaven ab les companyies [...]»⁵⁵¹. L'escrivà recarrega les tintes en els excessos dels soldats, com si preparés al lector per una imminent i dràstica decisió presa per part de les autoritats. Una decisió que, de fet, tenia més a veure amb l'inici de l'armament de les viles catalanes davant l'arribada de les tropes de la Corona durant el mes d'agost, que no pas amb l'expulsió dels segadors de la ciutat de Barcelona.

Finalment, l'escrivà es recrea en la capacitat del Consell de Cent de mobilitzar una espectacular host configurada per

«una companyia de moscaters, gent granada y après vint-y-sinch o trenta fileras de cavallers y gent de lustre de la present ciutat, ab xussos al coll, y après venia dit senyor conseller,

⁵⁵⁰ *DGC*, vol. V, pp. 1038 i 1039.

⁵⁵¹ *DGC*, vol. V, p. 1039.

aprés unas quantas fileras de moscaters y aprés altres tantas fileras de cavallers ab xussos, tot gent lúsida de mercaders y ciutadans, y aprés una companyia de cavalls».⁵⁵²

Una gran mobilització destinada a combatre els sacrílegs soldats que reflectia la unitat d'acció de la població que necessitava la Diputació a principis de setembre de 1640.

En resum, la carta reproduïda al dietari informant dels fets del Dia de Corpus hauria estat escrit el mateix dia 8 de juny, condicionada per la necessitat de justificar la fidelitat de la Diputació a la Corona davant allò que havia passat a Barcelona. Per fer-ho se suprimien, com hem vist, la gran majoria de fets que atemptaven contra els ministres reials que reflectien la pèrdua del control per part de les autoritats i que, sobradament, coneixia l'escrivà del General; i es llistaven, per contra, les accions que els diputats havien protagonitzat per protegir al virrei. Per altra banda, les entrades dels dies 8 i 9 van ser escrites molt posteriorment tot i que aparentment es presentin escrites poques hores després de la mort del virrei. Concretament, van ser escrites al calor d'una retòrica bèl·lica que buscava construir l'enemic, en un moment en el que el que s'havia de prioritzar no era el paper que havien tingut els diputats en la salvaguarda del virrei i els ministres reials, sinó justificar —apel·lant als perjudicis temporals i espirituals generats pels soldats—, la necessitat d'una possible aliança amb França i la possibilitat de resistir per les armes davant l'arribada de les tropes del rei.

1.3.3. El dietari del Consell de Cent

El modus operandi de l'escrivà racional del Consell de Cent no devia ser gaire diferent. En aquesta ocasió, però, ens trobem amb una situació lleugerament diferent. El dia 10, 3 dies després de la revolta, Jerònim Sabata, l'escrivà racional, era substituït per Narcís Jerònim Lledó, notari públic de Barcelona, com a escrivà subrogat. El canvi s'hauria produït, aparentment, degut a l'estat de salut d'en Jerònim Sabata, que moriria el 17 de juliol de 1641. Així doncs, entenc que les entrades dels dies 7 i 9 van ser escrites per Jerònim Sabata o que, al menys, van ser escrites a partir de les notes que ell va poder prendre sobre els fets d'aquells dies.

L'entrada del dia 7, igual que en el cas del dietari de la Diputació, resulta ser una còpia de la carta enviada al rei per part dels consellers. En aquesta ocasió, però, la carta no està

⁵⁵² *DGC*, vol. V, p. 1039.

transcrita literalment, sinó que es objecte d'adaptació i reformulació. Analitzo aquestes diferències sorgides en el procés de copiar la carta al dietari.

Primerament, canvien els protagonistes de l'incident al carrer Ample. Mentre que a la carta al rei s'assegura que el causant de l'agressió a un segador havia estat un fadrí de Monrodon, al dietari es modifica i únicament se'l descriu com un fadrí velluter.

En segon lloc, es canvia el temps verbal, abandonant la primera persona del plural en la que els consellers s'expressaven a la carta i suprimint totes les interlocucions al rei, mancades de sentit en un dietari. Això es manté així fins que s'informa de la mort del virrei, moment en què sembla que l'escrivà s'oblida del canvi de temps verbal i manté el de la carta.

Per altra banda, s'elimina l'episodi en què els consellers ordenen dipositar els diners reials de la casa del governador general a la Taula de Canvi, informació que figurava a la carta al rei i la qual servia per a provar el seu interès per protegir el patrimoni reial.

Acabada la descripció dels fets, s'eliminen totes les frases de súplica i postració al rei que figuraven a la carta i se suprimeix el compromís que havien adoptat de cercar els culpables de la mort del virrei. A més a més, es magnifiquen els excessos dels soldats que ja hi constaven i es fa palès que el que havia succeït a Barcelona estava íntimament lligat amb els abusos comesos pels soldats durant la primavera, que no només ofenien al Principat, sinó també a Déu, quelcom que en cap cas apareixia a la carta dirigida al rei:

«Estas son s[eñor] las desdichas que han succehit en aquesta fidelíssima Ciutat de V[ostra] R[eal] M[agestat]. No podem pensar les aja ocasionades altra cosa, que les offensas tant grans que han fetes los soldats de V[ostra] M[agestat] a Deu nostre s[eñor] y a tota esta Província, cremant les iglesies de Riu de Arenas y de Montiró [...], tantes morts, violacions de donzelles, casades y vídues, tant[s] robos causats en los Provincials d'esta Província, dels quals excessos avem ab diferents cartes dat notitia a V[ostra] M[agestat] [...].»⁵⁵³

A l'entrada del dissabte dia 9 se li dediquen únicament quatre línies. Aquella que, segons el dietari de la Diputació, havia estat una jornada de mobilització impressionant promoguda pel Consell per anar a expulsar els sacrílegs soldats del Principat, passa a ser resumida amb la següent simplicitat i manca de detalls: «En aquest die se partí lo s[eñor] conseller en cap d'esta Ciutat per a la Vila de S[ant] Andreu de Palomar per a traure los

⁵⁵³ *MNA*, vol. XXVII, p. 485.

segadors d'esta Ciutat y fer-los restituhir los cavalls que dits segadors avien presos de sa M[agestat] conforme en lo present dietari se conté». Ni un mot adreçat a la persecució del soldats reials. Per l'estil de la redacció d'aquestes dues entrades hom podria concloure que si bé no van ser escrites els mateixos dies, l'escrivà no va trigar gaire en fer-ho. Ho constato, sobretot, al comparar-ho amb les següents entrades.

A partir de la incorporació de Narcís Jerònim Lledó com a escrivà el 10 de juny de 1640, l'estil de la redacció i el vocabulari canvia radicalment. No només es parla de *sacrílegs*, sinó que per primer cop es fa servir l'expressió *heretges incendiaries* per referir-se als soldats reials: una expressió que es pot atribuir a la influència que va tenir la propaganda escrita per autors com Gaspar Sala i Francesc Martí Viladamor a partir d'octubre de 1640. Autors que es van encarregar d'establir una argumentació teològica que justificqués per què els soldats podien ser acusats d'heretgia i no només de sacrilegi.⁵⁵⁴

1.4. La dissimulació, a impremta

La decisió d'intervenir militarment Catalunya va anar acompanyada de la publicació de la *Iustificació Real*, un text que aspirava a explicar els motius i els plans de Felip IV a Catalunya, escrit per una de les plomes cortesanes al servei del comte duc: Alonso Guillén de la Carrera.

Malgrat les cartes enviades pels ministres reials i relacions com la de Federico Spatafora Rugo, la *Iustificació Real* no involucra les institucions ni el *poble* en la revolta. El responsables de la insurrecció del Dia de Corpus són denominats com a «delincuentes» i «amotinados», i si fa referència al *poble*, sempre el limita al «pueblo errado», donant a entendre que existia un altre «pueblo», el majoritari, que va romandre fidel a la Corona.⁵⁵⁵

D'acord amb el plantejament de la Carrera, els fets del Dia de Corpus, juntament amb tots els excessos comesos pels «sediciosos» des del mes de maig, eren la prova de què les autoritats catalanes no podien controlar la situació i de la urgència de nomenar un nou virrei que restaurés la justícia. Ambdós motius imposava l'entrada de l'exèrcit, una

⁵⁵⁴ SALA, Gaspar, *Proclamación Católica a la Magestad Piadosa de Felipe el Grande*, Barcelona: Sebastià i Jaume Matevat, 1640, cap. 5, pp. 34 i 35; MARTÍ VILADAMOR, Francesc, *Noticia Universal de Cataluña*, Barcelona: [s.n.], 1640, pp. 135-143.

⁵⁵⁵ GUILLÉN DE LA CARRERA, Alonso, *La Iustificació Real*, [Barcelona? : s.n., 1640], fol. 1 r.

entrada que aniria acompanyada de la represa de les corts per resoldre els problemes de forma pactada amb els braços catalans.

Es tracta d'un text que s'escriu en un context en el que encara es reconeixia, o es pretenia reconèixer, a la Diputació del General com un interlocutor vàlid en la restauració de l'ordre a Catalunya. La dissimulació política d'Olivares obligava, en aquest sentit, a una lectura moderada dels fets que no impliquessin a les institucions (com per exemple havia denunciat Felip Vinyes) de les quals s'esperava lleialtat o, al menys, que no s'acabessin decidint per involucrar a la monarquia francesa.

Tots els càrrecs imputats que, segons la *Iustificació Real*, justificaven la intervenció militar eren protagonitzats, en paraules de Guillén del a Carrera, per una minoria que s'havia desviat del dret i a la qual les institucions catalanes no havien pogut fer front. La representació de la revolta, per tant, malgrat les intenses discussions a la Cort en les que s'acusava sense embuts de la complicitat passiva de les institucions en la mort del virrei, havia d'entrar en sintonia amb l'estratègia política de dissimulació. El que havia succeït el Dia de Corpus, per tant, no havia estat cap traïció ni rebel·lió, sinó una revolta popular de fatals conseqüències liderada per una minoria que calia aplacar. Una minoria de desafectes al rei que no havia pogut ser reprimida per la Diputació, fet que, en tot cas, justificava la seva inoperativitat, però no la seva traïció.

En saber-se de la imminent arribada de nous contingents de l'exèrcit reial al Principat, Pau Claris decideix convocar la Junta General de Braços. Una junta que va començar el dia 10 de setembre i va aplegar, no només als que acostumaven a assistir a les corts, sinó també a totes les persones eclesiàstiques, militars i reials que es reunien en braços i tots els caps de vegueria malgrat no tinguessin privilegi reial per anar a corts. Una trobada que aspirava, per tant, a congregar tota la comunitat política catalana a Barcelona. Una demostració de força, però també una manera de legitimar les decisions i comprometre el territori en la resistència armada, als quals se'ls obligaria a jurar fidelitat a la pàtria.⁵⁵⁶

⁵⁵⁶ El 22 de setembre s'informaria que els que no haguessin realitzat el jurament serien declarats enemics de la pàtria, fet que implicava la confiscació dels seus bens. Sobre els conflictes interns generats per la ruptura amb la monarquia espanyola i la repressió dels malafectes a la pàtria, veure: LEDROIT, Mathias, «Cataluña desgarrada», *e-Spania*, 24 (2016), en línia: <http://journals.openedition.org/e-spania/25700>. El dietari de la Junta General de Braços ha estat publicat dins MARQUÈS, Miquel, *Les corts generals de Pau Claris: dietari o procés de corts de la Junta General de Braços del 10 de setembre de 1640 a mitjan març de 1641*, ed. Basili de Rubí, Barcelona: Rafael Dalmau-Fundació Salvador Vives Casajuana, 1976.

L'inici de la Junta General de Braços va quedar inaugurat amb el discurs d'apertura del diputat eclesiàstic Pau Claris davant tots els assistents congregats al palau de la Diputació. Aquell discurs reconstruïa tot allò que havia succeït des del setge de Salses i que havia portat a Catalunya a aquella situació. Un discurs que va ser imprès i distribuït entre els assistents i en el qual es repassaven els fets que havien tingut lloc el Dia de Corpus d'aquell any.⁵⁵⁷

La *Proposició dels molts illustres diputats*, versió impresa i difosa del discurs de Pau Claris, mantenia el relat de la dissimulació que havien encetat des del mateix 8 de juny, dia de l'enviament de les missives a la Cort. De fet, la descripció dels fets del Dia de Corpus que s'hi feia era un resum de la carta, segons la qual no s'haurien produït fets com l'assalt a la drassana, ni s'hauria fet ús de l'artilleria contra la galera del duc de Tursi; la multitud no hauria irromput a cap convent i els diputats haurien protagonitzat una excel·lent pacificació de la ciutat malgrat l'accidentada mort del virrei contra les penyes a Montjuïc.

La carta del dia 8 de juny que ara Pau resumia i reproduïa, però, s'havia vist lleugera i simptomàticament modificada. Mentre que la carta que els diputats havien enviat al rei assegurava que l'avalot s'havia desencadenat perquè algú de les guardes havia volgut llevar les armes a un segador i havia nafrat o mort algú més,⁵⁵⁸ el discurs de Pau Claris assegurava que havien estat els soldats reials els que havien volgut llevar les armes al segador.⁵⁵⁹ Per altra banda, se suprimia el paper que havien tingut els franciscans en l'apaivagament del motí davant el palau del virrei, concedint ara tot el protagonisme a diputats i consellers.⁵⁶⁰ El que també se suprimia era la descripció detallada de com el Consell de Cent havia mobilitzat les companyies per salvar al virrei, reduint la seva intervenció als fets del pla de Sant Francesc: es feia desaparèixer el llistat d'accions que buscaven salvaguardar la institució reial a Catalunya.

En definitiva, el causant de la revolta deixa de ser un home de les guardes —barceloní, per tant— i passa a ser un soldat. La implicació de les institucions en salvar la vida del

⁵⁵⁷ SIMON TARRÉS, Antoni, *1640*, Barcelona: Rafael Dalmau, 2019, p. 218.

⁵⁵⁸ *DGC*, vol. V, p. 1037.

⁵⁵⁹ *Proposició feta per los molt illustres senyors diputats del General de Catalunya, a la junta de Brassos tinguda a 10 de setembre de 1640*, [Barcelona?: s.n., 1640], fol. 7 r.-8 v.

⁵⁶⁰ *Proposició feta per los molt illustres senyors diputats del General de Catalunya, a la junta de Brassos tinguda a 10 de setembre de 1640*, [Barcelona?: s.n., 1640], fol. 7 r.-8 v.

virrei es relativitza, però els protagonistes segueixen sent els diputats i els consellers, protagonisme que de fet s'incrementa eliminant el paper realitzat per les ordres religioses. Un discurs, per tant, que retorçava la revolta, per una banda, modificant personatges per escurçar la relació entre la mort del virrei i les violències dels soldats i, per altra banda, reafirmant el compromís amb la fidelitat al rei que tenien les autoritats catalanes.

2. Confessionalització: la violència i el sagrat

L'estudi de la violència en general, i aquella perpetrada pels grups populars durant motins i insurreccions en concret, es va veure renovat després de l'article de Natalie Zemon Davis sobre els rituals de violència durant els motins populars a la França de les guerres de religió.⁵⁶¹ Des d'aleshores, la proposta interpretativa ha estat analitzar la violència popular des de la seva densitat semiòtica, és a dir, entendre-la com una eina de comunicació simbòlica.

Aquest plantejament entenia que la violència no era fruit d'un comportament irracional i arbitrari: denunciava entendre la violència popular com a «blind fury» o com l'expressió de la passió pel desordre,⁵⁶² i entenia que bona part d'aquesta lectura devia molt a la percepció que els coetanis tenien de la plebs, equiparada sovint a un monstre amb cap d'hidra.⁵⁶³

La proposta de Natalie Davis era que la violència popular executada per catòlics i protestants obeïa a pautes de comportament profundament cuidades i repletes d'un simbolisme condicionat per les seves creences que podia ser desxifrat si interpretàvem adequadament. La violència era, per tant, una eina que permetia organitzar i expressar missatges polítics.

Si la violència no era arbitrària, sinó que estava condicionada per les creences, això volia dir que aquesta podia entendre's com un ritual, com una litúrgia en la que allò que es perpetrava en la terra tenia unes conseqüències que transcendien la mera acció física i

⁵⁶¹ DAVIS, Natalie Z., «The Rites of Violence: Religious Riot in Sixteenth-Century France», *Past & Present*, 59 (1973), 51-91.

⁵⁶² BURKE, Peter, «The Virgin of the Carmine and the revolt of Masaniello», *Past & Present*, 99, 1983, p. 3.

⁵⁶³ DAVIS, Natalie Z., «Los ritos de la violencia», dins *Sociedad y cultura en la Francia moderna*, Barcelona: Crítica, 1993, pp. 149-151.

repercutien en un pla espiritual. En definitiva, es volia recuperar l'*agency* dels plebeus: restaurar els codis simbòlics vinculats a les pràctiques de violència i entendre les motivacions i objectius dels seus perpetradors.

Es tractava, per tant, d'utilitzar les fonts que relataven la violència popular com a documents etnogràfics a partir dels quals començar a reconstruir l'univers simbòlic i interpretar les conductes descrites. Ara bé, com saber quins documents podien considerar-se documents etnogràfics i altres mers pamflets dedicats a estigmatitzar i condemnar les revoltes populars?

Considero que per aproximar-nos a l'estudi de la violència popular cal una mirada crítica que eviti fer aquesta distinció i consideri que tant uns com altres documents van estar subjectes a tòpics i prejudicis de l'època; és a dir, tant aquelles descripcions que exageren el caràcter monstruós de la plebs, com aquelles que semblen aproximar-nos a una representació més fidel dels fets han de ser abordades en tant que artefactes literaris: es a dir, com a productes que no sempre obeïen a una representació fidedigna de la realitat i que estaven embeguts de topoi i llocs comuns.

Al llarg de les properes pàgines presentaré les dues principals estratègies narratives emprades pels nostres autors per a representar la violència popular que va tenir lloc el Dia de Corpus: els rituals de justícia i els rituals de barbàrie. Ambdues estratègies interrelacionen la violència amb la sacralitat, principal element generador de legitimitat i ilegitimitat a l'època. Ambdues presenten una violència que permet una lectura simbòlica: en cap cas una d'elles pot ser entesa com la *real* i l'altra com la *ficció*, sinó que totes dues, aspirant a la versemblança, adopten diferents estratègies de ficcionalització fonamentades en tòpics d'una cultura de la violència pròpia de l'Europa catòlica del segle XVII.⁵⁶⁴

Abans d'abordar aquestes dues estratègies narratives, presento les retòriques en les quals s'insereixen. És a dir, els discursos que donaven forma als fets i permetien que es poguessin establir lectures ritualitzades de la violència. Primer analitzarem amb detall la

⁵⁶⁴ Una hipòtesi semblant plantejava Joan-Lluís Palos a l'abordar les descripcions de violència contingudes als dietaris de la Diputació: «faríem be de considerar que una gran part d'aquesta ritualitat [referint-se a la de la violència dels soldats reials contra els catalans] no es troba tant en els fets com en els textos que els descriuen» (PALOS, Joan-Lluís, «Una lectura de la Guerra dels Segadors (1638-1644)», dins *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, ed. Josep Maria Sans i Travé, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1999, vol. V, p. XXIII).

retòrica providencial que es va establir des de les institucions catalanes i que va acollir els rituals de justícia; en canvi, per parlar dels rituals de barbàrie, ens detindrem en la retòrica supersticiosa que va acollir aquesta estratègia en la representació dels fets.

2.1. Del càstig providencial del virrei a la lectura profètica del passat

Hem vist prèviament com a partir del juny de 1640 ja es vincula la mort del virrei amb l'acció de la providència divina. El text *Al Principado de Cathalunya* així justificava el que havia succeït el Dia de Corpus, enllaçant els greuges al Santíssim Sagrament comesos pels soldats reials amb la mort del virrei i la crema de les cases dels ministres reials per haver estat els principals responsables de no vetllar pel bé comú. La insurrecció i la mort del virrei adquirien una connotació religiosa que apel·lava a la intervenció d'una divina providència afanyada a evitar danys majors: «Que si murió el conde de Sta. Coloma, matole la providencia divina que quizo atajar sus sinistros passos para que no se precipitasse a mayores desasiertos».⁵⁶⁵

A partir de la tardor de 1640, no obstant, s'iniciarà una vertadera campanya per a presentar els fets que havien tingut lloc a Barcelona el Dia de Corpus Christi, entre d'altres, com el resultat dels designis divins. Entre 1640 i 1644 diversos autors favorables a la causa de la Diputació van portar a la impremta obres en les que reescrivien els fets que havien tingut lloc a Catalunya la primavera de 1640.⁵⁶⁶ Em centro en 5 d'ells amb l'objectiu d'analitzar l'evolució d'aquesta retòrica providencial en la qual s'hi va inserir la representació dels fets del Dia de Corpus. Els autors són: Gaspar Sala, Francesc Martí Viladamor, Antoni Marquès, Josep Sarroca i Francesc Vopis.

Gaspar Sala, frare agustinianà al servei de la causa catalana i autor de la profusament difosa *Proclamación Católica*, va entaular amb l'esmentada obra les coordenades, a nivell europeu, en les que es mouria la representació d'aquell fet. Si bé el manuscrit *Al*

⁵⁶⁵ *Al Principado de Cathalunya*, f. 139 r.

⁵⁶⁶ Per una panoràmica general sobre el paper de la providència en la interpretació dels conflictes del segle XVII, veure: GONZÁLEZ CRUZ, David, «La mentalidad religiosa hispana ante los conflictos bélicos de Portugal y Cataluña (1640-1668)», dins Francisco José Aranda Pérez (coord.), *La declinación de la monarquía hispánica en el siglo XVII: actas de la VIIª Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna*, Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2004, pp. 85-98.

Principado de Cathalunya assumia que la providència havia acabat amb la ida del virrei per evitar mals majors, la *Proclamación Católica* introduïa la idea del càstig diví.

Segons la lectura de Sala, la «commocion de los segadores» havia estat el resultat de la venjança divina que pretenia castigar els greuges al Santíssim Sagrament comesos per les tropes reials a Riudarenes, entre d'altres llocs. No obstant, no es tractava d'un càstig contra els soldats, culpables directes dels actes sacrílegs, sinó que es tractava d'un càstig dirigit a la justícia humana, és a dir, a aquells que, havent de procurar pel bé comú, havien permès que es cometessin sacrilegis impunement: «La vengança destas omisiones afectadas, particularmente en castigar los agravios del santissimo Sacramento, esperò este Señor para su día mas solemne, que es del Corpus: residenciando por manos de vnos segadores, la justícia divina a la humana».⁵⁶⁷ Els segadors es revestien de la justícia divina que havia de castigar a la justícia humana, inoperant en la defensa del Santíssim Sagrament, i ho feia el dia més solemne, el Dia de Corpus Christi, consagrat a la celebració del Santíssim Sagrament.

Si bé Gaspar Sala només havia parlat de la mort del virrei, el jurista Francesc Martí Viladamor s'encarregaria d'incloure la mort d'altres ministres com la de Gabriel Berart dins d'aquesta mateixa retòrica providencial, la qual era àmpliament desenvolupada per part del fervent partidari de l'aliança francocatalana.

Segons ell, autor de la *Noticia Universal de Cataluña*, els sacrílegs fets que havien comès els soldats reials durant la primavera de 1640 necessitaven d'un càstig adequat i compromès amb la fe catòlica que només podia ser executat per la Diputació del General i el Consell de Cent: les dues espases de Crist per a defensar el Santíssim Sagrament.

Martí Viladamor recupera l'Evangelí per explicar que Crist va fer comprar armes als seus deixebles i el dia del Sant Sopar els va ordenar enfundar-les davant la seva detenció, ja que el que havien de protegir no era a ell, sinó al Santíssim Sagrament que aquella nit havia estat instituit. Els apòstols, no obstant, només havien aconseguit dues espases: suficients, segons Crist, per a defensar el Santíssim Sagrament. El passatge finalitza dient:

«invencibles catalanes, dos espadas teneys aprestadas para defender valerosos al santissimo Sacramento, cuyos desagracios vuestro zelo solicita, son estas dos espadas las dos nobilísimas Casas del principado, la de la Deputación, y la de la Ciudad de Barcelona,

⁵⁶⁷. SALA, Gaspar, *Proclamación Católica a la Magestad Piadosa de Felipe el Grande*, Sebastià i Jaume Matevat, Barcelona, 1640, p. 66.

procurad que se unan y se ajusten tan inseparablemente para la defensa del soberano sacramento».⁵⁶⁸

Martí Viladamor exhortava, doncs, a què els seguidors de Crist responguessin com a bons cristians i seguissin a la Diputació i el Consell de Cent, consagrats en la defensa del el Santíssim Sagrament. Des d'aquest plantejament, Martí Viladamor considerava que els fets que havien tingut lloc a Catalunya durant els mesos de maig i juny, entre ells els fets del Dia de Corpus, no podien ser descrits, com alguns autors feien, com a «motines», «sediciones» o «tumultos», sinó que eren vertaders actes de caritat compromesos amb la defensa de la fe catòlica protagonitzats per uns «afligidos catalanes» que no veien més que inacció i passivitat per part de ministres reials i autoritats catalanes.⁵⁶⁹

Els catalans, explica Martí Viladamor a la seva *Noticia Universal de Cataluña*, volien celebrar el Dia de Corpus Christi, però per culpa de les ofenses al Santíssim Sagrament comeses pels soldats i tolerades pels ministres reials, Déu no va voler admetre les festes. És per això que aquell mateix dia, Dia de Corpus, en lloc de permetre que es realitzessin les festes al cos sacramentat de Crist, Déu va promoure una alteració que va acabar amb la vida del virrei.

D'entre la resta de ministres responsables de jutjar els soldats sacrílegs, Martí Viladamor considerava que tenien una culpa superior aquells que eren clergues, ja que tenien una major obligació en desagreguar les ofenses contra el Santíssim Sagrament. És per això que l'únic jutge de la Reial Audiència, interpreta Martí viladamor, que va ser assassinat a Barcelona el Dia de Corpus Christi va ser Gabriel Berart, un sacerdot que va intentar refugiar-se dins una església, on va ser executat. Per completar l'argument, Martí Viladamor fa referència a una altra mort, en aquest cas ocorreguda el mes de setembre: l'assassinat de Jerònim Grau, un altre jutge sacerdot que va morir, explica l'autor, a l'ombra d'una església.⁵⁷⁰

⁵⁶⁸ MARTÍ VILADAMOR, Francesc, «Noticia Universal de Cataluña», dins Xavier Torres Sans (ed.), *Escritos políticos del siglo XVII*, Barcelona: Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives-Eumo, 1995, tom I, pp. 93-99.

⁵⁶⁹ MARTÍ VILADAMOR, Francesc, «Noticia Universal de Cataluña», dins Xavier Torres Sans (ed.), *Escritos políticos del siglo XVII*, Barcelona: Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives-Eumo, 1995, tom I, pp. 105, 106 i 109-111.

⁵⁷⁰ MARTÍ VILADAMOR, Francesc, «Noticia Universal de Cataluña», dins Xavier Torres Sans (ed.), *Escritos políticos del siglo XVII*, Barcelona: Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives-Eumo, 1995, tom I, p. 114.

Martí Viladamor converteix el fet que els assassinats executats per part dels segadors contra Gabriel Berart i Jerònim Grau haguessin tingut lloc a l'interior d'esglésies o a l'ombra d'aquestes en indicadors de la voluntat divina. Els temples, espais on els jutges esperaven trobar refugi i consol, es van convertir en el lloc on s'executarien els càstigs contra aquells que havien ofès el Santíssim Sagrament.

Després dels assassinats del comte de Santa Coloma i d'en Gabriel Berart, Martí Viladamor explica que s'havia acabat amb els principals obstacles que allunyaven a Catalunya de Déu. Abans del Dia de Corpus Catalunya havia viscut una terrible sequera que havia empitjorat les vides dels catalans amb les malalties i dolències que van hostigar-los durant el setge de Salses. L'autor està convençut que en alguns successos del temps es llegeix de forma clara la voluntat de Déu com si d'un vocabulari diví es tractés. La sequera, considera, era el càstig que imposava Déu sobre els catalans per estar tolerant els greuges i sacrilegis que cometien els soldats. Rogatives i devocions van ser inútils fins que amb la mort del comte de Santa Coloma i la fugida dels ministres reials, Déu va fer retornar la pluja, les collites van esdevenir fèrtils i els catalans van passar a gaudir d'universal salut. En conclusió, les morts del virrei d'en Gabriel Berart havien estat sacrificis: ambdós eren els bocs expiatoris del mal que assolaven el Principat.⁵⁷¹ Les morts d'uns personatges, als quals se'ls atribuïen les sequeres i males collites que patia la Província, eren les encarregades de restaurar la comunió dels catalans amb Déu, proporcionant bonança climàtica, salut i producció agrícola, en definitiva, garantint el bé comú.

Després de la batalla de Montjuïc, a Barcelona i la resta del Principat fidel a la Diputació es vivia un clima d'eufòria col·lectiva. Romanços impresos rememoraven la victòria, es realitzaven analogies amb les grans gestes de l'antiguitat clàssica: «Catalunya és [...] vuy Troya», i els castellans «exos grechs que li fan la guerra», comparava el poema *Comparació de Cathalunya ab Troya*,⁵⁷² i es dedicaven lloes i comèdies a la fracassada

⁵⁷¹ MARTÍ VILADAMOR, Francesc, «Noticia Universal de Cataluña», dins Xavier Torres Sans (ed.), *Escrips polítics del segle XVII*, Barcelona: Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives-Eumo, 1995, tom I, p. 114.

⁵⁷² Citat a TORRES SANS, Xavier, *La Guerra dels Segadors*, Lleida-Vic: Pagès Editors-Eumo Editorial, 2006, p. 150.

campanya de Los Vélez.⁵⁷³ A Catalunya, en definitiva, es respirava un clima d'exaltació i apassionament que quedaria reflectit, com va demostrar Xavier Baró, en la historiografia de l'època,⁵⁷⁴ però també en la reconstrucció del passat més recent com eren els fets del Dia de Corpus Christi de l'any anterior.

Antoni Marquès, a la seva *Cataluña defendida de sus émulos* dedicada a la Diputació del General, condemnava als «hereges calvinistas», expressió amb la que definia els soldats reials per haver cremat les esglésies de Riudarenes, Montiró i Cornellà de la Ribera i haver disparat, apunyalat i maltractat els soldats del Rei Crist Sacramentat (referint-se als sacerdots).⁵⁷⁵ Davant d'aquesta situació, era obligació dels catalans, en tant que «primeros soldados de toda España, que se asentaron baxo la bandera de la Fè de Jesucristo [...] alborotarse católicamente y defender con todas sus fuerças el partido y honra del Rey del Cielo».⁵⁷⁶

La lectura confessionalitzada de Marquès justifica l'assassinat de l'alguatzir Monrodon a Santa Coloma de Farnès com un «auto de inquisición».⁵⁷⁷ En cap cas, considerava l'autor, podia comparar-se cremar a un «hombre tan ruyn y detestable» com era Monodon amb la crema del millor dels homes: Crist sacramentat.⁵⁷⁸ En aquest sentit, denunciar l'assassinat de Monrodon com feien des de la Cort era querellar-se contra Déu, ja que és ell qui estava cremant justament a l'infern a l'alguatzir Monrodon.

Quant als fets del Dia de Corpus, Antoni Marquès se centra, igual que Martí Viladamor, en analitzar el comportament dels jutges clergues com Gabriel Berart, qui conscient de la seva responsabilitat s'hauria esforçat molt més que la resta de jutge en amagar-se dels

⁵⁷³ DOMÈNECH, Conxita, «Loa de la comèdia de Montjuïc: un diàleg bèl·lic entre Catalunya i Castella», *Caplletra*, 60 (Primavera 2016), pp. 15-29; DOMÈNECH, Conxita, *La Guerra dels Segadors en Comedias y en Panfletos Ibéricos: una Historia Contada a Dos Voces*, tesi doctoral defensada a la University of Colorado, 2010.

⁵⁷⁴ BARÓ QUERALT, Xavier, *La historiografia catalana en el segle del Barroc (1585-1709)*, tesi doctoral defensada a la Universitat de Barcelona, 2005, pp. 258-264.

⁵⁷⁵ MARQUÈS, Antoni, *Cataluña defendida de sus émulos, ilustrada con sus hechos, fidelidad y servicio a sus Reyes*, Lleida: Enrique Castañ, 1641, llib. IV, f. 59 r.

⁵⁷⁶ MARQUÈS, Antoni, *Cataluña defendida de sus émulos, ilustrada con sus hechos, fidelidad y servicio a sus Reyes*, Lleida: Enrique Castañ, 1641, llib. IV, f. 59 r.

⁵⁷⁷ MARQUÈS, Antoni, *Cataluña defendida de sus émulos, ilustrada con sus hechos, fidelidad y servicio a sus Reyes*, Lleida: Enrique Castañ, 1641, llib. IV, f. 60 r.

⁵⁷⁸ MARQUÈS, Antoni, *Cataluña defendida de sus émulos, ilustrada con sus hechos, fidelidad y servicio a sus Reyes*, Lleida: Enrique Castañ, 1641, llib. IV, f. 59 v.

amotinats. Segons Marquès i, de fet, reproduint a Martí Viladamor, com a eclesiàstic i sacerdot era a ell, juntament amb Jeròni Grau, assassinat al setembre, al que més li incumbia procurar el desgreuge de les esglésies profanades i que, en conseqüència, les seves morts eren clarament fruit de la justícia divina.⁵⁷⁹

Una arbitrarietat com que el Dia de Corpus els segadors només haguessin aconseguit assassinar a en Gabriel Berart i tota la resta hagués fugit de la ira popular (excepte, evidentment, el cas del virrei), s'havia convertit durant la tardor de 1640 en el clar indicador per a les plomes properes a la Diputació de què la divina providència estava al costat de la causa catalana: Gabriel Berart, en tant que jutge i alhora clergue, era un dels principals responsables de les ofenses al Santíssim Sagrament que el Dia de Corpus Déu havia intentat desagreujar a través dels segadors.

Segons Marquès, tant les morts del virrei com la d'en Gabriel Berart eren la manera que Déu havia intervingut per evitar l'operació premeditada d'Olivares per sotmetre el Principat, que consistia en generar un conflicte a Catalunya per poder enviar-hi l'exèrcit. La providencialitat dels fets del Dia de Corpus, per tant, afegien la mort del virrei a tota una sèrie de victòries militars que, durant els anys de la Guerra dels Segadors, van ser interpretats, o al menys presentats públicament, com a miracles que demostraven el bàndol amb el que estava Déu. Alguns exemples equiparats als fets del Dia de Corpus són l'avortament de la traïció que s'anava a produir a Lleida entregant-se a l'enemic o la victòria catalana al castell dels Aitona el dia 8 de febrer, quan la corona de la verge Maria va pujar de l'església al castell i un Sant Crist va suar sang, signes inequívocs de la presència divina.⁵⁸⁰

Tot i que Marquès mantenia la versió segons la qual la mort dels ministres reials havia estat causada per uns particulars per desautoritzar així totes les acusacions que implicaven a les institucions, incorporava en canvi arguments per justificar la legitimitat d'un fet d'aquelles característiques.

Antoni Marquès feia referència a exemples bíblics per demostrar que l'acció de particulars no podia ser imputada a la majoria: «tambié[n] pueden infamar al Cielo,

⁵⁷⁹ MARQUÈS, Antoni, *Cataluña defendida de sus émulos, ilustrada con sus hechos, fidelidad y servicio a sus Reyes*, Lleida: Enrique Castañ, 1641, llib. IV, f. 60.

⁵⁸⁰ MARQUÈS, Antoni, *Cataluña defendida de sus émulos, ilustrada con sus hechos, fidelidad y servicio a sus Reyes*, Lleida: Enrique Castañ, 1641, llib. IV, ff. 70 v.-71 r.

porque en el se rebelaron los malos Ángeles»,⁵⁸¹ però també utilitzava exemples històrics que tendien a la indulgència amb aquells particulars.

L'assassinat de ministres reials «exeutada sin consentimiento de Barcelona por unos particulares Garberos» és comparat amb l'assassinat de l'emperador romà Juli Cèsar, «por aver concebudo del que procurava co[n] secretas inteligencias, agraviar, y destruir à la propria Patria».⁵⁸² La història provava que hi havia hagut molts casos en què particulars havien acabat amb patricis i prínceps per culpa de la seva manca de fidelitat a la pàtria i per por a què aquests l'entreguessin a l'enemic. Marquès justificava que els magnicidis *per amor a la pàtria*, tot i considerar-los terribles, comportaven el perdó de la pena.

Per primer cop, des de posicionaments propers a la causa de la Diputació, es contemplava la possibilitat que el virrei hagués estat assassinat. era, de fet, una incipient construcció d'un tiranicidi o regicidi que, en defensa de la pàtria, perdonava el greu crim que suposava assassinar a l'alter ego del rei.⁵⁸³

Si bé fins ara la relació que els autors catalans havien establert entre providencialisme i la violència del Dia de Corpus s'havia centrat principalment en les característiques de les víctimes, Josep Sarroca i Francesc Vopis se centrarien en identificar aquells trets que feien dels segadors els agents idonis per executar tal càstig diví.

A judici de Josep Sarroca, autor de l'obra publicada el 1641 *Política del comte de Olivares, contra política de Catalunya y Barcelona*, els fets que van tenir lloc el Dia de Corpus Christi de 1640 podien llegir-se a les Sagrades Escripures. Que els protagonistes d'aquella jornada haguessin estat els segadors encaixava perfectament amb el fet que la mort del virrei estigués instigada per la justícia divina.

Josep Sarroca interpreta els fets del Dia de Corpus des d'una lectura profètica, i el protagonisme dels segadors contribueix a instal·lar aquesta narrativa. L'autor explica que el Dia de Corpus, la «règia ma superior y divina» va adoptar la forma de segadors quan

⁵⁸¹ MARQUÈS, Antoni, *Cataluña defendida de sus émulos, ilustrada con sus hechos, fidelidad y servicio a sus Reyes*, Lleida: Enrique Castañ, 1641, llib. IV, f. 61 r.

⁵⁸² MARQUÈS, Antoni, *Cataluña defendida de sus émulos, ilustrada con sus hechos, fidelidad y servicio a sus Reyes*, Lleida: Enrique Castañ, 1641, llib. IV, f. 60 v.

⁵⁸³ En aquest sentit, el relat predominant sobre la mort del virrei va ser, fonamentalment, el del càstig diví. Casos com el del Marquès són l'excepció. Sobre la no construcció d'un regicidi en el relat de les institucions catalanes en relació a la mort del virrei, veure AZNAR, Daniel, *Cataluña y el rey. Representaciones y prácticas de la Majestad durante el cambio de soberanía (1640-1655)*, tesi doctoral defensada a la Universitat de Barcelona, 2016, p. 423.

l'Àguila Evangèlica⁵⁸⁴ va adonar-se d'uns àngels que segaven, fet que li indicava que «quia venit hora, ut metatur quoniam aruit messis terrae» («ha arribat l'hora de segar, i el sembrat de la terra ja és madur»)⁵⁸⁵.

Josep Sarroca establí una analogia entre els fets que havien succeït el Dia de Corpus i un passatge del llibre de l'Apocalipsi. El passatge en qüestió (14) es desenvolupa després de l'arribada dels quatre Genets, la descripció de les catàstrofes anunciades per les Set Trompetes i l'aparició del Drac i les Bèsties que seran vençudes per Crist i els seus seguidors el dia del Judici Final.⁵⁸⁶

El passatge descriu la presència de l'Anyell sobre el mont Sió juntament amb els 144.000 seguidors seus, que representen els homes i dones redimits. En aquell instant, fan aparició tres àngels amb tres anuncis. El primer arribava per indicar que l'hora del judici havia arribat, i que encara estaven a temps d'adorar a Déu; el segon anunciava que havia caigut Babilònia, la principal font de corrupció dels homes; el tercer i últim advertia que si algú adorava a la Bèstia i la seva imatge, rebria un senyal a la cara o mà. Seguidament, un àngel clamava: «ha arribat l'hora de segar, perquè el sembrat de la terra ja és madur», un grup d'àngels feien aparició amb unes falç i segaven la terra.

El protagonisme dels segadors, en conseqüència, es converteix en el recurs per a presentar els fets que van tenir el Dia de Corpus com un senyal del compliment de les profecies del llibre de l'Apocalipsi, en el que els pecadors i no penedits eren castigats (o segats).

Tres anys després, el 1644, Francesc Vopis dedicava uns paràgrafs a rellegir els fets del Dia de Corpus al capítol XXVII de la seva obra *Ingenuidad catalana coronada de lilies*, un al·legat contra les armes castellanes escrit per enaltir les victòries catalanes i evidenciar els enganys i mentides de Castella que havia reproduït l'*Aristarco* de Francisco de Rioja.

Per primer cop l'escenari d'aquell càstig diví no era únicament Barcelona, sinó que es feia sentir també a Madrid. Era 7 de juny i se celebrava la solemne processó del Santíssim Sacrament acompanyada per Felip IV quan, «de repente, levantó la voz un rústico labrador con terror de los oyentes, amenazando la ruina a la Monarquía de España como

⁵⁸⁴ A la Bíblia amb la que treballo, aquesta Àguila Evangèlica és substituïda per un «àngel»: *La Santa Biblia: Antiguo y Nuevo Testamento*, Madrid: Sociedad Bíblica, versió de Casiodoro de Reina (1569) revisada el 1960.

⁵⁸⁵ SARROCA, Josep, *Política del comte de Olivares, contra política de Cathaluña, y Barcelona*, Barcelona: Jaume Romeu, 1641, f. 15 v.

⁵⁸⁶ Llibre de l'Apocalipsi (14:15).

a Profeta».⁵⁸⁷ L'auguri d'aquell rústic es va materialitzar a Barcelona, on la «la violada, e injuriada Magestad» es disposava a castigar als «pérfidos sacrílegos». S'aixeca un gran tumult a Barcelona, i el virrei, desobeint les instruccions de consellers i diputats, abandona sol la ciutat cap a les roques de Montjuïc on experimenta «la venjança de l'Eucaristia».

La narració dels fets finalitza fent referència a la mort de dos jutges de la Reial Audiència que van refugiara-se vanaments als temples, una referència que Francesc Vopis pren de les obres anteriors de Martí Viladamor i companyia. Com que el jutges no havien protegit els temples del «furor castellà», fent referència als sacrilegis comesos pels soldats durant la primavera de 1640, intentar que aquests temples ara esdevingessin espais de protecció per a ells era quelcom, segons Vopis, ingenu. És per això que es van convertir en la tomba dels ministres reials.

Els responsables d'executar els càstigs contra els ministres reials eren, en paraules de Vopis, «los segadores de los panes». Novament, ens trobem amb la voluntat d'identificar aquells elements o característiques dels protagonistes de la insurrecció per vincular-la amb la providència divina. Els ministres reials havien permès que els soldats cremessin el Santíssim Sagrament; no era casual, per tant, que els encarregats de restaurar la justícia divina fossin els «segadores de los panes», presentats com els protectors del «Pan de la Iglesia».⁵⁸⁸

Entre 1640 i 1644 s'instal·lava la idea que els fets del Dia de Corpus havien constituit un judici diví contra els ministres reials que havia aconseguit restituir l'ordre i la comunió amb Déu. Una narrativa fonamentada en aspectes com que la mort del comte de Santa Coloma hagués tingut lloc el Dia de Corpus Christi, que no s'haguessin trobat els culpables, que l'únic jutge de la Reial Audiència assassinat fos un sacerdot i, a més a més, a l'interior d'una església, que els mals que assolaven Catalunya (malalties i sequeres)

⁵⁸⁷ VOPIS, Francesc, *Ingenuidad catalana coronada de los liliros*, Barcelona: Pedro Juan Dexen, 1644, cap. XXVII, f. 46.

⁵⁸⁸ VOPIS, Francesc, *Ingenuidad catalana coronada de los liliros*, Barcelona: Pedro Juan Dexen, 1644, cap. XXVII, f. 46.

haguessin finalitzat després de la revolta i, per últim, que els responsables de la insurrecció fossin, ni més ni menys, que segadors.⁵⁸⁹

Aquesta narrativa, segons la qual el 7 de juny s'havia restituit l'ordre natural de les coses, condicionaria profundament la representació de la violència popular en alguns dels textos que, amb més luxe de detall, van descriure els fets que van tenir lloc als carrers i places de Barcelona durant el Dia de Corpus Christi. Pràctiques de violència que, com analitzaré a continuació, aspiraven a castigar els responsables i purificar la comunitat.

2.2. Rituals de justícia: càstig i purificació

Un dels grans tòpics que he identificat a les narracions de la violència de textos favorables a la causa de la Diputació és l'ètica dels segadors durant els assalts a les cases dels ministres reials. Francesc Martí Viladamor explicava que quan els segadors irrumpien a les seves cases, el que feien era arreplegar-ho tot, llançar-ho al carrer i cremar-ho, però en cap cas, remarcava, robaven res.⁵⁹⁰ Josep Sarroca, mesos més tard, insistia en el mateix argument, assegurant que els segadors aplicaven una «violència desinteressada», és a dir, absent d'interès personal i material. Tal i com hem vist, segons el relat institucional català, els segadors eren ministres de la ira de Déu i la prova fefaent d'això,

⁵⁸⁹ La publicística del Portugal restaurat també va llegir en els fets immediatament ocorreguts els designis de la providència (BOUZA, Fernando, «“Clarins de Iericho”. Oratoria sagrada y publicística en la Restauração portuguesa», *Cuadernos de Historia Moderna y Contemporánea*, VII (1986), pp. 18-20; PÉREZ SAMPER, María de los Ángeles, «Destí providencial?», dins *Catalunya i Portugal el 1640: dos pobles en una cruïlla*, Barcelona: Curial, 1992, pp. 347-368). El Primer de Desembre, dia en què el secretari Vasconcelos és defenestrat pels fidalgos i assassinat per la multitud i Joan IV aclamat rei de Portugal, el Sant Crist que duia l'arquebisbe de Lisboa va moure el braç dret, fet que va ser interpretat com la benedicció dels fets que havien tingut lloc aquell dia: «como que quería botar a bençao a tudo o q[ue] estava feito» (*Relação de tudo o que passou na felice aclamação do mui alto e mui poderoso Rey Dom João IV nosso Senhor*, Lisboa: Lourenço de Anveres, 1641, p. 24). El miracle del despreniment del braç dret el dia de l'Aclamació de Joan IV va ser un dels elements que va portar a la literatura apologètica de la Restauração a realitzar una lectura profètica d'aquell dia. Una lectura fonamentada en el *miracle d'Ourique*, mite fundacional del regne de Portugal segons el qual Crist havia intercedit en la batalla d'Ourique (1139) per donar la victòria al rei Alfonso Henriques contra els musulmans. La fundació i la restauració de Portugal quedaven, en conseqüència, unides per la intervenció i voluntat divines de preservar la seva independència (MARQUES, João Francisco, *A parenética portuguesa e a Restauração: a revolta e a mentalidade*, Porto: Instituto Nacional de Investigação Científica, 1983, pp. 543-604).

⁵⁹⁰ MARTÍ VILADAMOR, Francesc, *Apoyos a la verdad catalana, opugnada por un papel que comienza: Justificación Real*, [Barcelona: s.n., 1640], paper 3, resposta R.

per a Sarroca, era el desinterès per l'or, plata, monedes, domassos i altres objectes de luxe que llançaven al foc.⁵⁹¹

D'una manera similar s'expressava Charles Sorel (1602-1664), escriptor i cronista de la Cort francesa entre 1635 i 1663, a *La deffence des catalans*: una obra publicada el 1642 en la que es justifica la integració de Catalunya al regne de França. Sorel explicava que els segadors llançaven al foc els mobles dels ministres reials com si es tractés d'una «expiation des offenses commises envers le Saincht Sacrement», una expiació que coincidia amb la celebració del propi Santíssim Sagrament el Dia de Corpus Christi. Els segadors cremaven aquells objectes a fi de mostrar «qu'ils n'en vouloient pas faire leur profit comme brigands, mais pour exercer un acte de Justice, et se rendre les executeurs des vengances divines».⁵⁹² El comportament de la multitud trascendia l'avarícia humana perquè, precisament, estava guiada per una voluntat divina. Estem davant, per tant, d'un comportament ritualitzat. La ritualització de la violència, però, i és el que vol sostenir aquest capítol, no estava en els segadors, sinó en els textos.

Sobre aquesta ètica de la violència insistirà Miquel Parets a bastament en la seva crònica. A continuació ens centrarem en aquest autor pel fet d'oferir una de les lectures que millor exemplifiquen els *rituals de justícia*: una estratègia narrativa que presenta les pràctiques de violència protagonitzades pels segadors segons uns codis simbòlics que aspiren a representar l'exercici de la justícia.⁵⁹³

Per a Miquel Parets, la violència exercida pels segadors semblava estar guiada per un codi de conducta que condicionava les accions dels segadors. Aquest codi aspirava a indicar al lector la presència en el seu comportament d'una voluntat d'anar més enllà de la mera passió pel desordre o la violència desesurada i que tenia a veure amb ideals de càstig i purificació de la comunitat.

⁵⁹¹ SARROCA, Josep, *Política del comte de Olivares, contra política de Cathaluña, y Barcelona*, Barcelona: Jaume Romeu, 1641, f. 15 r.

⁵⁹² SOREL, Charles, *La deffence des catalans*, París: Nicolas de Sercy, 1642, p. 53. Existeix una versió editada i traduïda al castellà recentment de l'obra: SOREL, Charles, *La defensa de los catalanes*, ed. María Soledad Arredondo, Madrid: Tecnos, 2001.

⁵⁹³ L'ús de l'expressió *rituals de justícia* ha estat defensada per Francesco Benigno en detriment dels clàssics *rituals de violència*: veure l'apartat 5 de la introducció. En aquest cas, però, jo no empro aquesta expressió per denominar l'objectivació d'uns comportaments de la multitud en armes, sinó per classificar l'estratègia narrativa de Miquel Parets a l'hora de representar la violència protagonitzada pels segadors.

I. Càstig

Després de relatar el fracàs dels segadors en assaltar el palau del virrei, Parets explica que van ser conduïts per les autoritats fins a La Rambla on, uns minuts més tard, van assaltar la casa d'en Gabriel Berart. L'assalt a la casa del jutge de la Reial Audiència, que finalment seria assassinat dins d'una església, esdevé unen els que Miquel Parets s'hi recrea més i que es convertirà, de fet, en el model que després repetirà amb la resta d'assalts a les cases dels ministres reials.

Segons Parets, a l'entrar a la casa del jutge i comprovar que aquest havia fugit, en lloc d'abandonar-la i anar a cercar la següent víctima, els segadors van quedar-s'hi i, espontàniament, van protagonitzar una *performance* que aspirava a representar el càstig i la degradació del ministre.

A l'entrar a la casa del jutge, els segadors van arremetre contra totes les seves possessions i les van llançar al bell mig de La Rambla on les hi van calar foc. Tots els mobles, prestatgeries, portes, taules i llits van ser acumulats al carrer i convertits en cendra; carbonitzats, com havia quedat el Santíssim Sagrament a Riudarenes. La cerimònia era observada amb complicitat per part dels veïns, que en cap cas intervenien per impedir el que estava succeint.⁵⁹⁴ Gabriel Berart havia estat declarat persona non grata des de feia temps, però era ara quan es consumava la degradació ritualitzada de la seva autoritat.

Aquesta pràctica de violència popular que descrivia Parets no era nova, sinó que ha estat identificada en moltes altres fonts narratives referents a altres insurreccions. Peter Burke, en el seu estudi sobre la violència popular durant la revolta de Masaniello el 1647, explica que durant els dies que va durar la revolta popular es van produir una multitud d'assalts als palaus dels col·laboradors del poder reial espanyol a la ciutat, assalts que havien de ser interpretats, segons la seva lectura, com un ritual de degradació de l'autoritat virregnal.⁵⁹⁵ També, al seu estudi sobre la cultura de la protesta durant el segle XVII francès, William Beik va observar en diversos textos que narraven episodis de violència a diferents ciutats franceses, un «desig evident de castigar l'autoritat responsable de

⁵⁹⁴ RUIZ IBÁÑEZ, José Javier, «Una agresión necesaria. Justificación de resistencias y rebeliones des de la Monarquía Hispánica (siglos XV y XVII)», dins Francesco Benigno, Laurent Bourquin and Alain Hugon (eds.), *Violences en révolte. Une histoire culturelle européenne (XIVe-XVIIIe siècle)*, Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2019, p. 130.

⁵⁹⁵ BURKE, Peter, «The Virgin of the Carmine and the revolt of Masaniello», *Past & Present*, 99, 1983, p. 14.

malifetes i ofenses percebudes com una violació de la seva confiança» en el comportament de la massa durant les revoltes. Aquest desig, que Beik definia com *the culture of retribution*, hauria estat representat a través de diferents pràctiques de violència com el saqueig de les cases de les autoritats.⁵⁹⁶

Una lectura atenta de la crònica de Parets revela que, a partir d'una sèrie d'actes de violència presumptament coordinats però espontanis contra els objectes dels ministres reials, La Rambla hauria esdevingut l'escenari d'un conjunt de cerimònies que aspiraven a castigar i degradar públicament en Gabriel Berart, un dels *traïdors* que «en lo tems de fer los soldats per a Salses, estigué a Granollés y arroïnà tot lo Vallès, que se aprofità moltíssim».⁵⁹⁷

Aquest mateix procediment va ser repetit en moltes altres cases. Cap dels ministres reials va ser trobat en elles, però la violència contra les seves possessions i la creació de grans pires als carrers i places de Barcelona es va anar repetint. Les cases dels ministres reials que van patir els assalts dels segadors van ser, a part de la d'en Gabriel Berart, la d'en Guerau Guardiola, lloctinent del mestre racional, qui «tanbé deyen avia fetes moltes maldats y s'era molt aprofitat ab lo de fer anar lo bestia de la pobra gent de Salses, y se aturave los dinés y no·ls pagave, y si·ls gosaven demanar dues ho tres vegades, los amenaçava de presó»,⁵⁹⁸ les cotxeres i casa del marquès de Villafranca, capità general de les galeres del rei i «hu dels pijós traïdós que teníem en aquesta terra»,⁵⁹⁹ la casa dels jutge de la Reial Audiència Rafael Puig, Jaume Mir, Felip Vinyes i Josep Massó, la de l'oïdor de la Reial Audiència Lluís Ramon i del seu parent, el ciutadà honrat Llorenç Ronis, i la casa del aleshores ja mort algutzir reial Monrodon.

La idea de què el que va succeir a Barcelona el Dia de Corpus era un càstig contra els ministres *traïdors* la trobem present també en el tractament que fa Miquel Parets del cadàver del virrei en dos aspectes concrets. L'assaonador barceloní elabora una descripció prou detallada de com va produir-se el trasllat del seu cos a la capella de la Soledat de l'església de la Mercè de Barcelona. Segons el seu testimoni, el cadàver va ser lligat a

⁵⁹⁶ BEIK, William, *Urban protest in seventeenth-century France*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997, pp. 50-51.

⁵⁹⁷ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 363.

⁵⁹⁸ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, pp. 363 i 364.

⁵⁹⁹ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 364.

una escala i transportat sobre el coll d'un grup d'homes fins a l'església on, per a poder ser tret de l'escala, «lo rosegaven com si fos estat un bandoler».⁶⁰⁰

Miquel Parets mimetitzava el tractament al que va ser sotmès el cos del virrei amb les pràctiques de violència que ordinàriament s'aplicaven als condemnats. L'esquarterament de cossos, les decapitacions, els arrossegaments, etcètera, eren pràctiques de violència que la justícia ordinària executava habitualment contra els convictees. Imitant aquestes pràctiques, Parets aspirava a dotar la violència popular de la legitimitat que tenia la violència de les institucions, presentant els segadors com si estiguessin actuant en nom d'una justícia absent.⁶⁰¹

Aquesta és, de fet, l'estratègia narrativa de Miquel Parets, com a artífex d'aquest missatge, al fer ús d'aquest recurs: arrossegar un cos era el càstig específic que la justícia reial aplicava aquells acusats de traïció al rei. A Catalunya, aquesta era la forma amb la que habitualment eren castigats els bandolers. Miquel Parets utilitzava aquest significat ancorat en l'imaginari de la societat per explicitar de forma encara més evident per als seus contemporanis que la població estava executant un càstig contra el «cap de la traïció», que era el virrei.

Per altra banda, la referència explícita que fa Miquel Parets sobre l'ús d'una escala per traslladar el cadàver del virrei també està recarregat d'un simbolisme vinculat a la humiliació i al càstig públics que a continuació intentaré reconstruir a partir de tres indicis que així m'ho fan constatar.

En primer lloc, es reitera en dos textos posteriors a la crònica de Parets la humiliació que havia significat per a la Corona que el virrei hagués estat traslladat sobre una escala a l'interior de la ciutat. Em refereixo als textos del jutge de la Reial Audiència, Ramon Rubí de Marimon, i de l'escriptor italià Luca Assarino. Aquest darrer es lamentava que quatre plebeus descalços l'haguessin portat sobre una escala en lloc d'utilitzar un taüt decent:

«Videsi per tant la lugubre comitiva entrare assai presto di ritorno dentro di Barcellona in sembianza tanto più miserabile quanto, che trahendo quel corpo disteso sopra una scala sostenuta da gli homeri di quattro scalzi della più minuta Plebe, diede non sò se maggiore

⁶⁰⁰ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 368.

⁶⁰¹ BENIGNO, Francesco, «Violenza delle rivolte e violenza della giustizia nell'Europa moderna: opposizione o mimesi?» dins Francesco Benigno, Laurent Bourquin and Alain Hugon (eds.), *Violences en révolte. Une histoire culturelle européenne (XIVe-XVIIIe siècle)*, Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2019, pp. 105-108.

esempio della caducità de mortali, o della superba, e sprezzante maniera de Catalani, i quali havendo commodità di farlo accompagnare da ducento moschettieri, dovea altresì haver maniera di portarlo coperto in una decente bara». ⁶⁰²

Ramon Rubí de Marimon, com hem vist al bloc anterior, font en la que s'havia inspirat Luca Assarino, insistia també en la humiliació que suposava no emprar un taüt:

«Embiaron una compañía cuyo capitán era Rafael Servera y llegando al puesto no hallaron otro ataúd em que poner el cuerpo sino una escalera de manos, y entre 4, pendiente la cabeça y los braços por los costados de la escalera, le entraron en le lugar ya de noche y le dejaron en la iglesia de la Merced». ⁶⁰³

En aquest mateix sentit, també és simptomàtic que textos que tenien coneixement de la relació de Ramon Rubí de Marimon, i que de fet, havien fonamentat la seva narració en aquest text, purguessin del relat l'episodi en el que el cadàver del virrei era transportat sobre una escala i el tergiversessin per evitar perpetuar aquesta imatge de degradació de l'autoritat virregnal. Em refereixo, concretament, a l'obra de Francesc Pasqual de Panno, segons el qual el cadàver del virrei va romandre despenyat fins al dia següent, quan el Consell de Cent va ordenar que el retornessin a Barcelona. Ningú, però, va obeir l'ordre, excepte les ordres religioses que el varen traslladar a l'església de la Mercè en un taüt i carregat sobre les espatlles. La referència a l'escala era eliminada tot i conèixer-la i és substituïda per aquell taüt que, segons Rubí de Marimon i Luca Assarino, mai havia existit. ⁶⁰⁴

En segon lloc, un altre aspecte que m'aproxima al contingut simbòlic de l'escala en el trasllat del cadàver del virrei és la referència explícita al seu ús i la seva estreta i reiterada vinculació amb episodis de violència i càstig. L'exemple el trobem a la *Proposició feta per los molt illustres senyors diputats del General de Cathalunya*, text en conté el discurs d'apertura de la Junta General de Braços del 10 de setembre i en el que s'hi descriuen, entre d'altres coses com per exemple els fets del Dia de Corpus, les vexacions a les que els soldats reials havien sotmès els naturals de la Província. La violència descrita conté un alt component simbòlic que aspira a vincular els soldats amb una crueltat pròpia

⁶⁰² ASSARINO, Luca, *Delle rivoluzioni di Catalogna*, Gènova: Giovanni Maria Farroni, 1644, llib. I, p. 152.

⁶⁰³ RUBÍ DE MARIMON, Ramon, «Relación del lebantamiento de Cataluña», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, p. 273.

⁶⁰⁴ PANNO, Francesc Paqual de, *Motines de Cataluña*, ed. Isabel Juncosa i Jordi Vidal, Barcelona: Curial, 1993, p. 137.

d'heretges, com per exemple, obligar als naturals a tallar carn en divendres, practicar actes sodomítics amb nens o la destrucció d'objectes religiosos.

Entre aquestes pràctiques, es troba el càstig a fuetades per part dels soldats sobre una escala: «a un pagès de dit terme, per no poder-los donar tot lo diner en quel composaven, lligaren los brassos en darrera, y per aquells lo tingreren penjat gran rato y no satisfets encara lo garrotaren en una escala, ahont ab los canons de las escarrabines lo dexaren casi mort de bastonades». Remarcant el lloc sobre el que s'havia col·locat el pagès per a ser castigat a fuetades no fa més que reiterar el seu caràcter humiliant.⁶⁰⁵

Un altre cas de la presència d'escales en episodis de càstig i humiliació el trobem en una de les ambaixades fetes pels consellers al virrei després de l'entrada dels soldats reials a Perpinyà el juny de 1640. L'ambaixada dels consellers protestava pel tracte que se li estava donant a les autoritats catalanes a Perpinyà. Concretament, feien referència a l'empresonament d'Alexis de Sentmenat, que estava pres «ab guàrdias de vista al castell major, baix una escala, loch molt indecent en lo qual may se han acostumat posar personas de qualitat».⁶⁰⁶ Novament, la proximitat, o en aquest cas, estar situat a sota de l'escala, era indecent per a una «persona de qualitat».

En tercer i darrer lloc, he identificat la presència d'escales en altres avalots populars. William Beik, per exemple, en el cas de la revolta popular a Aix el 1695, descriu la relació entre una escala i el detonant d'un avalot popular. Concretament, va ser el trasllat sobre una escala del cadàver d'un veí de la ciutat que havia estat abandonat per les autoritats sense cap mena de sepultura el que va actuar com a detonant de la insurrecció: un fet humiliant i denigrant que va fer esclatar els ànims d'una població ja enfadada.⁶⁰⁷

E. P. Thompson, en un altre ordre de coses, explicava que en contextos festius, concretament durant els anomenats *charivari* o *rough music*, les escales eren utilitzades per passejar i humiliar públicament aquells acusats de mantenir pràctiques contràries a la moral comunitària. Les escales, per tant, complien la mateixa funció que en altres

⁶⁰⁵ *Proposició feta per los molt illustres senyors diputats del General de Catalunya, a la junta de Brassos tinguda a 10 de setembre de 1640*, [Barcelona?: s.n., 1640], f. 2 r.

⁶⁰⁶ *DGC*, vol. V, p. 1932.

⁶⁰⁷ BEIK, William, *Urban protest in seventeenth-century France*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997, pp. 57-58.

ocasions i de forma més generalitzada s'atribuïa als ases, sobre els quals s'hi asseia la víctima a l'inrevés.⁶⁰⁸

Per totes aquestes raons, considero que la referència explícita que fa Miquel Parets a transportar el cadàver del virrei sobre una escala no és una constatació casual de l'instrument que tenien més a prop per desplaçar-lo, sinó que forma part de l'estratègia narrativa de l'autor d'utilitzar el simbolisme d'aquella escala per insistir, novament, en el càstig i humiliació pública del comte de Santa Coloma.

II. Purificació

Miquel Parets relata que els segadors, en l'execució dels seus rituals de justícia, van trobar certa oposició per part de l'estament eclesiàstic que els intentava impedir l'accés a les cases dels ministres reials. De la mateixa manera que els religiosos de Sant Francesc havien sortit en processó per aturar la destrucció del palau virregnal, molts grups de frares i capellans van repetir el mateix ritual al llarg del dia: però no en tots els casos, com descriu Parets, de forma reeixida.

Les processons per part de frares i capellans durant els moments d'aldarulls eren una estratègia repressiva habitual a l'Europa de l'Antic Règim per procurar dispersar a la gent. Una situació semblant reflecteixen, de fet, les fonts treballades per Peter Burke per a la revolta de Masaniello, quan l'arquebisbe, els dominics, franciscans, carmelites, jesuïtes i teatins van sortir en processó per intentar aturar infructuosament la insurrecció popular.⁶⁰⁹

La idea a la que vol comunicar Parets, no obstant, és que la ineficàcia d'aquelles processons protagonitzades per religiosos no es devien a què els segadors fossin homes de poca fe sinó, precisament, perquè estaven convençuts de què ells eren els que millor representaven la defensa de la religió. Déu estava de la seva part, o això creien els segadors, i la seva violència perseguia assolir la justícia que se'ls havia negat: «ja que [els ministres reials] no [h]avian volgut castigar los que cremaren les iglésies, que ells los volían cremar a ells [...] y que ells tornaven per la santa Fe y per la pàtria».⁶¹⁰

⁶⁰⁸ THOMPSON, Edward P., «La cencerrada», dins *Costumbres en común. Estudios sobre la cultura popular*, Madrid: Capitán Swing, 2019, pp. 610-611.

⁶⁰⁹ BURKE, Peter, «The Virgin of the Carmine and the revolt of Masaniello», *Past & Present*, 99, 1983, pp. 11-12.

⁶¹⁰ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 366.

Si Miquel Parets creia vertaderament que els segadors eren els enviats per exercir un càstig diví no ho podem constatar, però el que sí sabem és que en la manera que té l'assaonador barceloní de representar la violència protagonitzada per ells, l'element religiós hi està molt present. La violència popular narrada per Parets aspira, en última instància, a purificar la comunitat de la corrupció a la que els ministres reials l'havien sotmès.

Quan les possessions d'en Gabriel Berart van ser llaçades a La Rambla, no eren només els mobles allò que van cremar, sinó també bosses d'or i de plata, tapissos i tot tipus d'objectes luxosos per a l'època.

«Y axí tots juns anaren en sa casa, y no li volgueren cremar la casa perquè la[s] casa[s] dels costats no patisen, però tragueren-li tots los motbles de casa al mitx de la Ranbla y los hi cremaren tots: arquimeses, cadires, caxes, llits daurats, roba de lli y de llana, tota la llibreria y prosesos, cortinatjes de llit y de parets, fins a sachos de moneda posaren al mitx del foch, de modo que no y dexaren cosa, aseptat los quadros y figures de sans, que era una terror vèurer las riqueses que posaren en aquell foch».⁶¹¹

A la plaça de Santa Anna, el foc va ser alimentat amb els luxosos bens d'en Guerau Guardiola: «bufets y arquilles guarnides de plata, y brasés de plata, tapiseria y sedas, y motbles de aram y coure: tot se fongué al mitx del foch, de modo que valia mols milanàs, cremant portes, finestres y tot lo que trobaven».⁶¹² El mateix van fer amb la resta d'objectes dels ministres i alts oficials de guerra, com a les cotxeres del marquès de Villafranca:

«Y axí espatllaren les portas de la cotxeria y tragueren los cotxos y carrosas y carrosillas y lliteras, y ho aportaren al foch que avían fet de casa de misser Balart —que l'avían fet devant de la font de la Ranbla, y, com encara cremava, ho aportaren allí—, que avían fet un foch que tenia de part a part de la Ranbla. Y cremaren una carrosilla tota daurada que valia dos mil escuts, tota vedrieras, que era cosa de mirar, y los cotxos tanbé, tots nous».⁶¹³

Objectes que en altres contextos —o, potser, en aquell mateix context— haurien estat objecte del pillatge i robatori, ara eren curosament llançats al foc segons el relat de Parets. És difícil certificar que personatges com en Gabriel Berart o en Guerau Guardiola

⁶¹¹ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 363.

⁶¹² PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, pp. 363-354.

⁶¹³ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 364.

posseïssin tants objectes d'or i de plata a casa seva, i molt probablement, Miquel Parets exagerava el que els segadors s'havien trobat a les seves cases per transmetre la imatge de què aquells ministres reials s'havien enriquit immensament mentre la resta de la població havia estat patint penúries, precisament, per culpa de les accions d'aquells homes. Un enriquiment il·lícit, per tant, que ara era castigat per part dels segadors. Per altra banda, el no robatori d'aquells objectes incrementava el mèrit d'uns segadors que es limitaven a cremar-los, tal i com Francesc Martí Viladamor i Josep Sarroca havien descrit.

Els segadors van encarregar-se de forma curiosa de no llançar cap imatge de sants a les flames⁶¹⁴ i, per tal d'evitar que ningú robés res del que allà dins cremava, van organitzar guàrdies al voltant de les pires. Miquel Parets, en última instància, estava descrivint un ritual de purificació que no podia ser interromput per la cobdícia de cap individu: «y entretant que cremave, estave tot enrotllat de segadós, guardant que ningú no tocàs ninguna cosa fins a tant fos tot cremat. Acabat que fou de cremar, se n'anaren tots Ranbla amunt cridant grans crits de “Visca la terra!” y “Muyren los traÿdós!”».⁶¹⁵

L'interès per no robar cap dels objectes d'or i plata o més aviat, i en paraules de Josep Sarroca, la «violència desinteressada», connectava amb el precepte del llibre del Deuteronomi en el que Moisès indicava l'actitud que havien de tenir les tribus hebrees recentment alliberades d'Egipte amb els pobles idòlatres del Canaan, la terra promesa dels jueus:

«Las esculturas de sus dioses quemarás en el fuego; no codiciarás plata ni oro de ellos para tomar-lo para ti, para que no tropieces en ello; pues es abominación a Jehová tu Dios; y no traerás cosa abominable a tu casa, para que no seas anatema; del todo la aborrecerás y la abominarás, porque es anatema».⁶¹⁶

La cultura veterotestamentària impregnava la narrativa de Miquel Parets, segons el qual els segadors estaven executant pràctiques de violència que la Bíblia reservava per aplacar els idòlatres.⁶¹⁷ En aquesta ocasió, els responsables dels excessos i sacrilegis contra la

⁶¹⁴ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 363.

⁶¹⁵ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 363.

⁶¹⁶ Llibre del Deuteronomi (7:25-26).

⁶¹⁷ Al segle XVII, l'Antic Testament va rebre un renovat interès en convertir-se en una font inesgotable de referents per les identitats de l'època i per explicar, a partir d'un imaginari bíblic, els conflictes polítics del moment. Un exemple n'és el de la revolta liderada per Judas Macabeu, estudiada per Xavier Torres Sans, segons el qual aquest episodi del Llibre dels Macabeus va convertir-se en el referent en el que els dirigents

«Santa Mare Església», aquells que Gaspar Sala i Francesc Martí Viladamor havia acusat de permetre l'heretgia al Principat, eren les víctimes d'aquella violència religiosa.

Per altra banda, no hi ha dubte que l'ús de grans pires per cremar-hi uns objectes que estaven íntimament lligats amb els còmplices de l'heretgia remetia directament al lector als autos de fe convocats pel Sant Ofici en els que es cremava públicament una efígie d'aquell acusat d'heretgia per extirpar el mal i purificar la comunitat.

La simpatia de Miquel Parets per aquell tipus de violència s'hi veia reflectit en la representació de la població barcelonina que, des d'un primer moment va ser connivent amb les accions dels segadors: «Y axí entraren, que ningú no·ls digué cosa, que, com era gust de la gent, ningú no·ls deia res, perquè ells feien lo que nosaltres avíam de fer».⁶¹⁸ Tan aviat, però, com el caràcter punitiu i purificador de la violència comença a desvirtuar-se, Parets retira el seu suport a la revolta introduint la intervenció de les companyies per acabar amb aquell desgavell.

El dissabte, apunta Parets, «la cosa era arribada a mols mals medis»: la «brivonalla i els belitres» de Barcelona —és a dir, persones mal intencionades i sense escrúpols— vestits amb capes de segadors s'havien afegit a les accions dels segadors. El signe inequívoc de que la justícia reparadora dels segadors s'havia desvirtuat era que durant els assalts en els que hi participava aquella gent, «era més lo que robaven que lo que cremaven».⁶¹⁹ De fet, en un determinat moment de la crònica, Parets escriu: «Y com que ja hi anave mesclada molta gent de la terra⁶²⁰ y molta brivonalla [...] robaren molta cosa».⁶²¹ Al manuscrit original, de fet, la paraula *robaren* està després de la paraula *cremaren*, que va ser ratllada i substituïda per la primera per, precisament, suprimir qualsevol indicatiu purificador en

catalans van emmirallar-se per explicar i donar sentit a la seva revolta: TORRES SANS, Xavier, «Nosaltres, els Macabeus: patriotisme català a la Guerra dels Segadors», dins Joaquim Albareda, *Una relació difícil: Catalunya i l'Espanya moderna (segles XVII-XIX)*, Barcelona: Base, 2007. Un estudi sobre la Bíblia en el pensament polític a la monarquia d'Espanya a l'època moderna, a: SIMON TARRÉS, Antoni, *La Bíblia en el pensament polític català i hispànic a l'època de la raó d'estat*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2016.

⁶¹⁸ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 358.

⁶¹⁹ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 370.

⁶²⁰ Com ja he esmentat prèviament, en aquest context, en Miquel Parets es referia amb *gent de la terra* a la gent de la Ribera, una de les zones més humils de la ciutat, majoritàriament habitada per mariners avesats al motí i la protesta. Grups subalterns de la població que, certament, no eren objecte d'estima per part de Miquel Parets: veure nota 154.

⁶²¹ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 369.

aquells actes. És en aquestes alçades del relat que Miquel Parets introdueix la intervenció de les companyies, que fins aleshores havien tolerat la violència, per aturar l'avalot: els rituals de justícia havien finalitzat.

2.3. Bogeria col·lectiva i superstició popular

Aquesta imatge favorable de la violència dels segadors, no obstant, era una excepció no només entre les narracions sobre els fets del Dia de Corpus, sinó a l'època en general. De fet, la plebs o el poble menut, protagonista de tants avalots i insurreccions arreu del continent europeu al segle XVII, era sovint víctima de tota una sèrie de tòpics negatius dels que no en van ser aliens els segadors.

Aquests tòpics exaltaven el component irracional i destructiu de la multitud, com si fos la quintaessència del desordre social. Aquesta era la imatge que oferia, per exemple, la representació de Pierre Charron a *De la sagesse* (1601), analitzada per Christian Jouhaud. En ella s'hi descrivia al poble com «una bèstia estranya, salvatge, de molts caps, dominada per l'enveja, maliciosa, enemiga de la gent de bé, de la pau, de la honestetat, del bé públic i, per el contrari, amic de les novetats, de l'interès particular i de la sedició». Els seus pensaments i la seva conducta estaven guiats per la vanitat: «tot el que sent és fals i erroni; el que rebutja és bo, el que aprova és dolent, el que emprèn és una bogeria».⁶²²

Bona part dels autors reialistes, o crítics amb la posició de la Diputació, van insistir en presentar la revolta dels segadors apel·lant a molts d'aquests estereotips, ja fos per contrarrestar els embats que la propaganda que donava suport a la causa catalana estava causant, no només al mateix Principat sinó a les cancelleries de la resta d'Europa, com per articular una narrativa que justificés i fes més tolerable els estralls que la campanya de Los Vélez estava causant a Catalunya.

La representació dels fets del Dia de Corpus en els autors que analitzaré a continuació presenten dues característiques:

⁶²² JOUHAUD, Christian, «Revoltes et contestations d'Ancien Régime», dins Jacques Julliard (dir.), *L'État et les conflits*, dins André Burguière i Jacques Revel (dir.), *Histoire de France*, París: Seuil, 1990, vol. III, p. 71. Citat a BENIGNO, Francesco, *Espejos de la revolución: conflicto e identidad política en la Europa moderna*, Barcelona: Critica, 2000, p. 118.

- I. Violència contra tot allò que representa la Corona: soldats i ministres reials així com dependències i embarcacions reials.
- II. Violència sacrílega, profanacions, crueltat contra innocents i comportaments guiats per la bogeria i la superstició.

Si bé a l'apartat anterior he parlat de l'articulació d'una retòrica providencial, ara ens trobarem amb la construcció d'una retòrica supersticiosa, que negarà qualsevol indici diví en els fets que van tenir lloc el Dia de Corpus de 1640. Els autors en els que em centraré són: Federico Spatafora Rufo, Alonso Guillén de la Carrera, Francisco de Rioja, Alexandre Ros, Juan Adam de la Parra, Ramon Rubí de Marimon, Francesc Pasqual de Panno, Luca Assarino i Albert Tormé Liori.

Federico Spatafora Rufo, el capità de l'exèrcit reial a Catalunya, va ser el primer en explicar d'oïdes que durant aquell dia no només s'havien produït assassinats de castellans i ministres reials, sinó que la multitud havia assaltat la drassana, la dependència reial a Barcelona on s'havia amagat el virrei. Sumat a la invasió d'aquesta edificació fortificada de la Corona, els segadors havien gosat disparar peces d'artilleria contra una galera reial.⁶²³ L'accés a aquesta artilleria, situada a la torre de les Puces, seria motiu per acusar als consellers i demés autoritats d'haver tolerat, i segons altres textos d'haver fins i tot ordenat, que s'obrís foc contra la galera del duc de Tursi. Sobre la complicitat de les autoritats en la mort del virrei, però, en parlaré més endavant.

L'assassinat de soldats reials que descriu Federico Spatafora Rufo tenia lloc en espais sagrats. En aquesta ocasió, contràriament, aquesta circumstància no és signe de la justícia divina, com expressava Francesc Martí Viladamor, sinó del caràcter profanador i impiu de la violència dels segadors. Les circumstàncies en què es produeixen les execucions, de fet, així ho avalen: sis capitans de l'exèrcit reial havien estat assassinats al monestir de Santa Madrona mentre estaven agenollats en plena pregària; els criats del marquès de Villafranca havien estat degollats al convent dels Àngels; per últim, Gabriel Berart havia estat assassinat a l'interior d'una església tot just després de dir missa.⁶²⁴

⁶²³ *Relación que ynbió don Federico Spatafora Rufo, capitán de coraças por su Magestad en los exércitos de Cataluña de los motines y revolturas de los catalanes*, f. 24 v.

⁶²⁴ *Relación que ynbió don Federico Spatafora Rufo, capitán de coraças por su Magestad en los exércitos de Cataluña de los motines y revolturas de los catalanes*, f. 25 r.

La *Iustificació Real* d'Alonso Guillén de la Carrera, així com l'escrit anònim *Por qué para qué*, portaven a impremta aquests mateixos fets que Spatafora Rufo descrivia. El Dia de Corpus de 1640, els segadors «se apoderaren de la Drasana, y baluart Real, que sa Magestat té allí, fent-se señors de la artillera, municions, vestits, y cavalls».⁶²⁵ La desobediència a la Corona anava acompanyada d'excessos contra la religió, doncs els segadors, a l'entrar a les cases dels ministres reials, ho feien «disparant arcabusadas, y tirant pedradas a las Imatges, retaulas, y custodias del santísim Sacrament»,⁶²⁶ i «violando en todo esto las clausuras, y Te[m]plos».⁶²⁷

En els mateixos termes s'expressaria Francisco de Rioja l'any següent, autor de *l'Aristarco*, fent referència a l'assassinat de ministres i soldats «sin que les valiesen los Templos, los Altares, los Sepulcros en que se escondian». Tanmateix, Rioja esmenta l'assalt al baluard de Santa Eulàlia, des d'on van disparar artilleria contra la galera en la que s'havia d'embarcar el virrei. Seguidament, a l'assalt de la drassana, on van prendre l'artilleria, municions, cavalls i bastiments.⁶²⁸

A la tardor de 1640 apareixia l'anònima i atribuïda a Juan Adam de la Parra *Súplica de la muy noble y leal Ciudad de Tortosa*, que presentava la suma de tota una sèrie d'episodis que aspiraven a demostrar que el Dia de Corpus en cap cas s'havia expressat la divina providència, com havia dit Gaspar Sala, arguments que responien més a invencions per «colorear» la queixa política i «dorar las inobediencias a la justícia»,⁶²⁹ és a dir, per revestir de legitimitat les ambicions polítiques de la classe dirigent catalana. Per contra, deia Adam de la Parra, els segadors havien estat protagonistes de tota una sèrie de comportaments guiats pel seu tarannà supersticiós i profundament embogit.

En primer lloc, la prova irrefrenable de què la providència divina no estava a favor d'aquell sollevament era posar de manifest el comportament contrari a l'avalot que havia tingut l'estament eclesiàstic durant aquella jornada. Adam de la Parra fa èmfasi en destacar i llistar tots els noms de les esglésies i convents de Barcelona que s'havien

⁶²⁵ GUILLÉN DE LA CARRERA, Alonso, *La Iustificació Real*, [Barcelona? : s.n., 1640], f. 1 r.

⁶²⁶ GUILLÉN DE LA CARRERA, Alonso, *La Iustificació Real*, [Barcelona? : s.n., 1640], f. 1 r.

⁶²⁷ *Por qué, para qué*, [s.l.: s.n., 1640], f. 2 r.

⁶²⁸ RIOJA, Francisco de, *Aristarco o Censura de la Proclamacion catolica de los catalanes*, [s.l.: s.n., 1641], f. 26 r.

⁶²⁹ ADAM DE LA PARRA, Juan, *Súplica de la muy noble y muy leal ciudad de Tortosa*, Tortosa: Pedro Martorell, 1640, f. 28v.

implicat en aturar la revolta com per exemple «la Parroquia de Nuestra Señora del Pino, la Iglesia Colegial de Santa Ana, y el Convento del Buen-Sucesso, que para aplacarlo sacaron el Santísimo».⁶³⁰

En segon lloc, l'autor volia deixar consància de què, contràriament al que deia la propaganda partidària de la causa catalana, els segadors robaven tot el que trobaven a les cases dels ministres. Concretament, de la Parra argumenta que la multitud fingia cremar per poder robar: «y robando lo más de la hazienda, aunque en la apriencia davan a entender que lo quemavan»;⁶³¹ és a dir, l'autor reconeix el contingut simbòlic que tenia la pràctica de cremar les possessions dels *traïdors* i, precisament per això, utilitza aquest recurs per palesar que tot era una ficció i que els segadors s'emparaven en uns falsos rituals de justícia per poder robar i manifestar el seu vertader caràcter. D'aquesta manera, s'intentava demostrar que allò que, per exemple, asseguraven obres com la de Martí Viladamor no era més que donar per certes les falses, malicioses i deshonestes intencions de la multitud.

La *Iustificació Real* d'Alonso Guillén de la Carrera ja havia volgut matisar aquest aspecte, quan l'autor es lamentava que el dia de Coprus «mataren los Iuties de la Audiència, cremaren, y robaren las casas dels ministres del Rey».⁶³² El tòpic esdevindria recurrent, i autors com l'italià Luca Assarino el reiterarien:

«Poscia si condussero à casa di D. Geraldo Guardiola, e no'l vi trovando, perch'esso à tempo s'era salvato, gettarono tutt'i fuoi utensilii in piazza, e doppo d'haverne rubbato il meglio, diedero fuoco al rimanente, non ostante, che per riparar questi insolenza, fossero in quel punto portati ivi trè Baldachini, con trè Santissimi Sacramenti da diverse chiese».⁶³³

Cremaven els objectes a la plaça després d'haver-ne robat els millors, tot just abans que els religiosos portessin tres baldaquins amb tres Santíssims Sacraments per aturar aquelles insolències.

En tercer lloc, a l'obra d'Adam de la Parra es fa referència a seqüències narratives com la processó popular que es va desencadenar després que els segadors trobessin l'estatueta

⁶³⁰ ADAM DE LA PARRA, Juan, *Súplica de la muy noble y muy leal ciudad de Tortosa*, Tortosa: Pedro Martorell, 1640, f. 75 r.

⁶³¹ ADAM DE LA PARRA, Juan, *Súplica de la muy noble y muy leal ciudad de Tortosa*, Tortosa: Pedro Martorell, 1640, f. 75 v.

⁶³² GUILLÉN DE LA CARRERA, Alonso, *La Iustificació Real*, [Barcelona? : s.n., 1640], f. 1 r.

⁶³³ ASSARINO, Luca, *Delle rivoluzioni di Catalogna*, Gènova: Giovanni Maria Farroni, 1644, llib I. p. 139.

d'un mico a la casa del marquès de Villafranca i l'associessin al dimoni del marquès per demostrar la credulitat i la superstició que guiava aquells jornalers: «co[n] fácil credulidad la llevaron al Sa[n]to Oficio, pidie[n]do justicia della, y del dueño». ⁶³⁴

És per aquesta mateixa raó que, un episodi tan rellevant en el desenvolupament de la insurrecció és completament ignorat per autors com Miquel Parets, perquè desdibuixaria completament el missatge de fons que pretenia transmetre i que, contràriament, és descrit amb un alt nivell de detall per autors realistes.

A la *Relación* de Ramon Rubí de Marimon, escrita el 1642, l'autor explicava amb tota mena de detall que després de l'assassinat del virrei havia tingut lloc un «accidente harto gracioso» en referència a la troballa del mico. Rubí de Marimon explicava que els que van trobar-lo a la casa del marquès van cridar que es tractava del «diablo del marqués de Villafranca» i, clavant-lo en una estaca, el van passejar per Barcelona. Alguns s'ho creïen, diu Rubí, mentre que d'altres no feien més que riure. Abans de portar-lo al tribunal del Sant Ofici, la multitud va resseguir els carrers «más principales y llenas de gente, y pareciéndoles que aquellas por donde va la procesión del Corpus eran las de más concurso, dieron la buelta por ellas». Rubí de Marimon deia que la multitud va passejar aquell autòmat pels carrers de l'itinerari de la processó del Corpus, a més a més, «a la misma hora que había de salir por ellas el Santísimo Sacramento». A l'arribar a la cantonada del carrer Ample amb el carrer Regomir (cantonada que, efectivament, formava part de l'itinerari de la processó del Corpus), l'home que duia el mico clavat a una estaca el va deixar a terra i va entrar a una taverna a beure vi. Al sortir, va proclamar públicament que el mico s'havia cruspit un tros de pa i s'havia begut mig reial de vi, «y los que más querían se creiese añadían que lo abían visto». La situació no podia ser més esperpéntica. ⁶³⁵

Albert Tormé Liori a les seves *Misceláneas* escrites l'any següent, el 1643, presentava el fet com el clímax d'una jornada de bogeria col·lectiva i d'impietat: «con el furor del motín ya con el calor del vino», la «enloquecida plebe» proclamava que havia trobat el diable a

⁶³⁴ ADAM DE LA PARRA, Juan, *Súplica de la muy noble y muy leal ciudad de Tortosa*, Tortosa: Pedro Martorell, 1640, f. 75 v.

⁶³⁵ RUBÍ DE MARIMON, Ramon, «Relación del lewantamiento de Cataluña», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, p. 271.

la casa del marquès de Villafranca.⁶³⁶ De la mateixa manera, a *Motines de Catalunya* de Francesc Pasqual de Panno, es desenvolupa fil per randa aquella processó amb un mico de bronze clavat en una estaca que «creyó el bulgo ygnorante, y publicó, que hera familiar del marqués». Panno s'exasperava: «Tan fàcil es de engañarse la multitud, y tan presto creer lo que temes, ¡o bárbaro y ciego tumulto!». ⁶³⁷

A la *Súplica* de Juan Adam de la Parra, però, l'autor desenvolupa i fa èmfasi en altres episodis guiats per la credulitat i la superstició dels segadors, com el fet que la multitud cregués que s'aproximava un escapçament generalitzat dels veïns de Barcelona, i que les ganivetes amb les que s'anava a executar estaven amagades a la casa d'un dels ministres reials:

«se derramò voz, que tenia en us casa quatro mil cuchillas grandes con que avian de ser degollados los vezinos de Barcelona, q[ue] tenia tratado de entrar la milicia de V. M. Por una mina, q[ue] fingiero[n] passava por debazo de las murallas de la Ciudad, y Monasterio de Iesus, dos tiros de arcabuz de casa referida. Afirmose por tan cierto, que obligò a los Conselleres de la Ciudad manifestarlo con Albañiles, que co[n] piquetas y herramientas reconocieron los suelos y paredes»⁶³⁸

O com l'episodi que va passar a la tarda a casa de Josep Massó, quan va córrer la notícia «que se [h]avían hallado en la deste unas medallas, señales para degollar inoponada, è impetuosamente a los no acceptos a V. M. De Barcelona». ⁶³⁹

Aquests episodis s'aniran reproduint en textos com el de Francesc Pasqual de Panno, segons el qual, després d'assaltar la drassana, els segadors van trobar unes alfanges, creu l'autor de l'armada turca vençuda a Lepant, que van associar amb les ganivetes amb les que els ministres havien d'executar la *traïció*, així com la presència a casa d'en Guerau Guardiola d'uns segells que havien de dur els *traïdors* per identificar-se davant les tropes

⁶³⁶ TORMÉ LIORI, Albert, *Misceláneas históricas y políticas sobre la guerra de Catalunya desde el año 1639*, f. 61 r.

⁶³⁷ PANNO, Francesc Paqual de, *Motines de Catalunya*, ed. Isabel Juncosa i Jordi Vidal, Barcelona: Curial, 1993, p. 132.

⁶³⁸ ADAM DE LA PARRA, Juan, *Súplica de la muy noble y muy leal ciudad de Tortosa*, Tortosa: Pedro Martorell, 1640, f. 75.

⁶³⁹ ADAM DE LA PARRA, Juan, *Súplica de la muy noble y muy leal ciudad de Tortosa*, Tortosa: Pedro Martorell, 1640, f. 76 v.

reials i d'una cova que serviria de via d'accés als castellans a la ciutat.⁶⁴⁰ Una casa, la d'en Guardiola, des d'on, segons el text de Ramon Rubí de Marimon, havien d'entrar els «ministros degolladores», veritat que «se creía más que el Evangelio».⁶⁴¹

La mateixa mort del virrei va ser arrancada del relat providencial i inserida dins una retòrica supersticiosa de la mà de Juan Adam de la Parra. Segons el seu relat, el Dia de Corpus de 1640 els segadors actuaven guiats per una pitonissa, la beata Paula, que havia comunicat (inventat, segons l'autor) al confessor del virrei que Dalmau de Queralt moriria pròximament. Es tractava de beates que asseguraven ser la veu de Déu però que, segons de la Parra, tot i gaudir d'una gran popularitat entre la població, no feien més que inventar-se les coses. Aquesta premonició en la que augurava la mort del virrei, de fet, haura estat la que segons de la Parra va animar als segadors a assassinar-lo.⁶⁴²

La estrecha amistad d'Alexandre Ros, un opuscle publicat el 1641, presentava els fets del Dia de Corpus, en concret, i la rebel·lió de la Diputació, en general, com un crim comparable a la idolatria. Segons Ros, la sedició dels vassalls respecte el seu rei era un acte d'insubordinació cristiana perquè el rei és el vicari de Déu a la Terra. En cas que el príncep incorrés en tirania, el que havia de fer el poble és «mitigar con paciència y oraciones cristianes y no con traiciones».⁶⁴³

La descripció que fa Alexandre Ros dels fets del Dia de Corpus segueix la tònica dels autors fins ara presentats. Els segadors profanaven els temples i assaltaven les cases dels ministres reials única i exclusivament per robar-les, en cap cas per purificar, ja que les seves víctimes no havien intervingut en els tràgic succés de Riudarenes, fet que segons els presumptes damnificats havia vehiculat la seva protesta:

«han saqueado los bienes de los Ministros, y de otros bien afectos al servicio de su Magestad y quemado sus casas, y castillos, y otros bienes, [y] no se puede dezir q[ue] trataban de la defensa de las Iglesias, ni de perseguir hereges, pues ninguna destas personas [había] intervenido en el suceso de Rio de Arenas, sino [que trataban] de hurtar, robar, y

⁶⁴⁰ PANNÓ, Francesc Paqual de, *Motines de Catalunya*, ed. Isabel Juncosa i Jordi Vidal, Barcelona: Curial, 1993, pp. 132 i 133; 139 i 140.

⁶⁴¹ RUBÍ DE MARIMON, Ramon, «Relación del lewantamiento de Catalunya», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, p. 274.

⁶⁴² ADAM DE LA PARRA, Juan, *Súplica de la muy noble y muy leal ciudad de Tortosa*, Tortosa: Pedro Martorell, 1640, f. 74 r.

⁶⁴³ ROS, Alexandre, *La estrecha amistad*, [s.l.: s.n., 1641], f. 1.

saquear, y aprovecharse de todo lo precioso que encontraban, mostrando quan inclinados son a usar del fuego». ⁶⁴⁴

Homes que van arribar a martiritzar alguns homes de fe com el jutge i sacerdot Gabriel Berart. Si per als autors favorables a la causa catalana l'assassinat d'en Berart dins un temple a mans dels segadors era un signe inequívoc de la justícia divina, per a Alexandre Ros és un martiri que patia un cristià exemplar a mans d'homes «abominables [...] olvidados de Dios». Ros explica que en Gabriel Berart acabava de dir missa quan els segadors el van trobar al temple. Allà, el sacerdot va agenollar-se per suplicar pietat, però en no mostrar-se pietosos, i imitant a Crist, el jutge els va perdonar abans que l'executessin: «y en la Iglesia de los Padres Capuchinos de Santa Madrona, matando con manos sacrílegas al Dotor Berart, Ministro de su Magestad, sacerdote, que acababa de dezir Missa, [...] él imitando a Christo nuestro señor, dixo, que les perdonaba». ⁶⁴⁵

L'assassinat d'en Gabriel Berart o d'altres personatges vestits amb l'habit religiós serà un recurs que es va anar repetint constantment que incrementar el grau d'impietat dels segadors. El degà de la catedral de Tortosa, Alexandre Ros, autor de la *Catalunya desengañada* (1646), recuperava l'assassinat dels criats del marquès de Villafranca al convent dels Àngels, l'execució d'oficials i soldats al monestir de Santa Madrona, deixant «en aquellos Sagrados Claustros, y aun delante del Sagrado Altar, miserables vestigios de su crueldad» i l'assassinat d'en Gabriel Berart després d'haver dit missa, al convent de Jesús Maria de les monges mínimes. Alexandre Ros posade manifest que Flavi Josep, autor d'aquella història sobre la Primera Guerra Judaica (66-73 dC), s'escandalitzava per molt menys: «Duró la desdicha en aquel estado, hasta que hartos de perseguir a los hombres, pusieron mano en profanar las cosas de Dios [fent referència als sicaris, el grup més violent dels zelotes], y entraron con los pies sucios en los lugares Santos», què diria, doncs —lamenta Ros— de les barbaritats que els sediciosos van fer als temples catalans? ⁶⁴⁶

Un dels darrers aspectes als que faig referència d'aquesta retòrica supersticiosa és l'exercici de violència arbitrària i indiscriminada, és a dir, violència que anava més enllà dels ministres reials o les imatges religioses i que incloïen persones innocents o fins i tot

⁶⁴⁴ ROS, Alexandre, *La estrecha amistad*, [s.l.: s.n., 1641], f. 5 r.

⁶⁴⁵ ROS, Alexandre, *La estrecha amistad*, [s.l.: s.n., 1641], f. 5 r.

⁶⁴⁶ ROS, Alexandre, *Cataluña desengañada*, Nàpols: Egidio Longo, 1647, § 10, p. 261.

entre els propis segadors. Aquest, de fet, és un dels aspectes als quals Miquel Parets també feia referència a la seva crònica: de fet, és, novament, un dels artífex d'algunes de les seqüències que després repetirien altres autors. La seva narrativa providencial no estava desprovista, en conseqüència, d'alguns episodis que denotaven un cert grau d'animalitat en els segadors i, sobretot, de la «brivonalla» que després de la mort del virrei es va apoderar de la revolta, com l'assassinat de na Calveta o del músic de la parròquia del Pi. No obstant, aquests episodis de violència contra persones innocents els trobem, fonamentalment, en els autors realistes com Rubí de Marimon, Pasqual de Panno o Tormé Liori, que incidien en aquests episodis per reprovar el comportament dels segadors.

Ramon Rubí de Marimon explica que després d'assaltar les cotxeres del marquès de Villafranca, de la que «sacaron las carrozas y después de haver loqueado gran rato con ellas, las hicieron pedaços», van dirigir-se a la seva casa, on els criats van rebre la multitud a trets. Al refugiar-se al convent dels Àngels, els segadors van irrompre-hi acompanyats d'un músic del Pi que s'havia sumat a l'assalt i al qual, «creyendo que era algun castellano que acechaba, disparáronle y, pasándole la frente con una bala, salpicaron las paredes con sus sesos».⁶⁴⁷ El mateix episodi el reitera Albert Tormé Liori, segons el qual el músic «se asomó a una reja a tiempo que tirando un segador des de la calle, lo dexó desventuradamente muerto sin decir Jesús no sirviéndole al cuydado para salir las puertas que poco antes havia desgajado para entrar»,⁶⁴⁸ i Francesc Pasqual de Panno, que posa de manifest que «murió de un carabinazo que le tiró, no pensando, en mitad de la frente, uno de sus mismos compañeros».⁶⁴⁹

Un altre dels assassinats que denota la bogeria col·lectiva que s'havia viscut a Barcelona és el de na Maria Calveta, una pobre tavernera que es va veure implicada en un afer que li era aliè. La dona havia acollit uns segadors que, posteriorment, van aparèixer morts. En saber-se de la notícia, la multitud va assaltar-li la taverna acusant-la de ser la culpable. La dona va ser «crudelísimamente fata in pezzi» explica Luca Assarino;⁶⁵⁰ «la hicieron

⁶⁴⁷ RUBÍ DE MARIMON, Ramon, «Relación del lewantamiento de Cataluña», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Corominas, 2003, p. 269.

⁶⁴⁸ TORMÉ LIORI, Albert, *Misceláneas históricas y políticas sobre la guerra de Cataluña desde el año 1639*, f. 66 v.

⁶⁴⁹ PANO, Francesc Paqual de, *Motines de Cataluña*, ed. Isabel Juncosa i Jordi Vidal, Barcelona: Curial, 1993, p. 131.

⁶⁵⁰ ASSARINO, Luca, *Delle rivoluzioni di Catalogna*, Gènova: Giovanni Maria Farroni, 1644, llib. I, pp. 414 i 142.

pedaços en públic sin respetar lo sagrado de las mitras», relata Albert Tormé Liori,⁶⁵¹ perquè na Calveta va ser executada brutalment després que els segadors no respectessin ni les peticions dels bisbes:

«Uno de aquellos señores obispos quiso ocultarla con su manto al furor del pueblo, pero ni este sagrado asilo preservó de la muerte la ynfeliz ynocencia de aquella mísera mujer, dando aquel desapuedado golpe muerte a la mujer y temor a sus valederos, los quales, temidos y confos, volvieron a sus casas, y ella, arrastrada en carnes por las calles, entretuvo con lastimoso espectáculo el tumulto de aquel día».⁶⁵²

Com he comentat prèviament, Miquel Parets també feia referència a aquest acte de barbàrie. Segons l'assaonador barceloní, al dia següent de la mort del virrei, «ja hi anave mesclada molta gent de la terra y molta brivonalla, y ésser ja de nit, robaren molta cosa y de molt valor». Havia arribat el moment en què l'avalot robava més que cremava i, si fins aleshores la violència dels segadors es guiava per una ètica desinteressada, ara apareixien conductes més pròpies de la barbàrie que de la presumpta dignitat que havia marcat la violència del dia anterior.

És interessant veure com, després de realitzar aquestes indicacions respecte l'arribada de la «gent de la terra», es representa l'assassinat de na Calveta. Després de ser confessada pel bisbe de Barcelona, va ser assassinada d'un tret i «estripada», és a dir, esbudellada fins al punt «que no-s coneixia».⁶⁵³ L'execució va tenir lloc al Pedró, lloc on conflüen els carrers del Carme i de l'Hospital i on la patrona de Barcelona, Santa Eulàlia, havia estat martiritzada al segle IV dC. Segons la llegenda, després de dotze suplicis, la santa va ser crucificada en una creu en forma d'aspa al Pedró.⁶⁵⁴ S'estava establint una analogia entre la brutalitat del martiri de Santa Eulàlia i la violència amb la que la turba va acabar amb la vida d'aquella dona innocent?⁶⁵⁵

⁶⁵¹ TORMÉ LIORI, Albert, *Misceláneas históricas y políticas sobre la guerra de Cataluña desde el año 1639*, f. 66 r.

⁶⁵² PANNO, Francesc Paqual de, *Motines de Cataluña*, ed. Isabel Juncosa i Jordi Vidal, Barcelona: Curial, 1993, pp. 138 i 139.

⁶⁵³ 373

⁶⁵⁴ PLAZA ESCUDERO, Loreno de la [et al.], *Guía para identificar los Santos de la iconografía cristiana*, Madrid: Cátedra, 2018, pp. 113 i 113.

⁶⁵⁵ Un procés similar es va produir a les illes britàniques durant la Guerra Civil anglesa. En aquell cas, els anglesos exageraven les massacres perpetrades pels irlandesos per justificar la guerra contra ells. La violència protagonitzada pels irlandesos es presentava, segons la interpretació de Stéphane Haffemayer,

A la retòrica descrita en aquest capítol se li sumava, doncs, una sèrie de pràctiques de violència que he denominat *rituals de barbàrie*, i que el que aspiraven era a presentar una violència injusta, arbitrària i amb tota una sèrie de trets que la vinculaven de forma directa amb les pràctiques de violència dels bàrbars.

2.4. Rituals de barbàrie: una guerra justa

Al segle XVII, com ara, etiquetar a l'*altre* com a *bàrbar* o *salvatge* era una estratègia per justificar i legitimar accions d'ocupació i subordinació sobre ell. Només combatent un bàrbar podien, de fet, perpetrar-se actes de barbàrie.⁶⁵⁶ La definició del *bàrbar*, però, no sempre ha estat la mateixa, sinó que les pràctiques, conductes i característiques que els definien han anat variant. Ser violent n'era una d'elles? Per sí mateixa, la violència no era un indicatiu de barbàrie: hem vist com, de fet, es podia emprar la violència a l'emparament de l'Antic Testament per enaltir-la i identificar-hi en els seus perpetradors una missió divina fins al punt d'esborrar qualsevol estigma i presentar-la com a vertaders actes de caritat.⁶⁵⁷

Als segles XVI i XVII, un dels laboratoris de la construcció de la imatge del *bàrbar* i la definició de les monstruositats que el caracteritzaven va ser Amèrica. De la mateixa manera que l'astorament davant les *meravelles* va ser clau per la construcció d'una imatge del Nou Món a Europa,⁶⁵⁸ l'espant i l'horror davant les *monstruositats* que els viatgers narraven van condicionar també la imatge que els europeus van rebre dels pobles que habitaven aquelles terres.

amb un grau de crueltat i virulència que superava la que havien patit els cristians martiritzats per romans i musulmans: HAFEMAYER, Stéphane, «“De bones barbaries bien avérées?”: la fabrication des massacres de la révolte irlandaise (1641-1642)», dins Francesco Benigno, Laurent Bourquin i Alain Hugon, *Violences en révolte: une histoire culturelle européenne (XIVe-XVIII siècle)*, Rennes: PUR, 2019, pp. 165-184.

⁶⁵⁶ TODOROV, Tvetan, *El miedo a los bárbaros: más allá del choque de civilizaciones*, Barcelona: Galaxia Gutenberg, 2008.

⁶⁵⁷ MARTÍ VILADAMOR, Francesc, «Noticia Universal de Cataluña», dins Xavier Torres Sans (ed.), *Escrits polítics del segle XVII*, Barcelona: Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives-Eumo, 1995, pp. 105 i 106.

⁶⁵⁸ GREENBLATT, Stephen, *Marvelous possessions: the wonder of the New World*, Oxford: Clarendon, 1991.

Durant les polèmiques al segle XVI a l'entorn de la humanitat dels indis i de les possibilitats de reduir-los a l'esclavatge,⁶⁵⁹ Juan Ginés de Sepúlveda va establir quins eren aquells costums que violaven la llei natural i que per tant els feia esclaus per naturalesa: l'antropofàgia, la idolatria i el sacrifici d'humans. Aquests tres aspectes *monstruosos* justificaven la guerra contra ells a l'empar del dret natural, ja que, segons Sepúlveda, era deure de tots els homes «evitar que homes innocents fossin degollats amb indigna mort».⁶⁶⁰ Malgrat els esforços de persones com Francisco de Vitoria⁶⁶¹ o Bartolomé de las Casas⁶⁶² per convèncer que els nadius americans estaven subjectes al dret internacional, així com les bules i lleis que des del Papat i la Corona es decretaven per protegir els pobles del Nou Món, les descripcions sobre la barbàrie perpetrada per pobles caníbals es va anar reproduint a Europa durant els segles XVI i XVII i, en moltes ocasions, va ser exagerada amb clares finalitats polítiques per justificar l'esclavatge.

Però quina relació té això amb la revolta catalana i, més en concret, amb la retòrica supersticiosa que he presentat abans? Alguns textos d'autors reialistes van fer que la violència protagonitzada pels segadors adoptés clarament les formes d'aquesta violència bàrbara. Concretament, entre la tardor de 1640 i l'hivern de 1641, moments en què la campanya de Los Vélez assoleix una especial virulència, es formulen una sèrie de representacions que presenten els catalans en general, i els segadors en concret, com els executors d'unes pràctiques que, en lloc de connectar amb la providència divina i la purificació de la comunitat, connectaven amb els estereotips que a l'Europa de l'època s'havien construït respecte el bàrbar americà.

A *La estrecha amistad*, text atribuït a Alexandre Ros i publicat el setembre de 1640, l'autor descriu els fets que havien tingut lloc a Girona pocs dies abans del Dia de Corpus Christi, quan la multitud havia profanat els temples, disparat a retaules i imatges reials i

⁶⁵⁹ ELLIOTT, John H., «El descubrimiento de América y el descubrimiento del hombre», dins *España y su mundo 1500-1700*, Madrid: Alianza Editorial, 1990, pp. 67-91.

⁶⁶⁰ ZULOAGA HOYOS, Gustavo, «La discusión sobre el canibalismo y los sacrificios en la disputa de Sepúlveda con Las Casas (1550-1551)», *Cuadernos de filosofía latinoamericana*, 30-100 (2009), pp. 40-42.

⁶⁶¹ VITORIA, Francisco de, «Relección segunda sobre los indios o sobre el derecho de la guerra de los españoles sobre los bárbaros», dins Luís Frayle (ed.), *Sobre el poder civil. Sobre los indios. Sobre el derecho de guerra*, Delgado, Madrid: Tecnos, 2007.

⁶⁶² CASAS, Bartolomé de las, *Brevísima relación de la destrucción de las Indias*, ed. José Miguel Martínez Torrejón, Medellín: Editorial Universidad de Antioquía, 2011.

assassinat capitans de l'exèrcit a l'interior de les esglésies. Durant aquell avalot, els «villanos», aliats amb el *poble* (és a dir, els rústics, aliats amb la mà menor de la ciutat), «executaron increíbles crueldades, matando a los soldados, quitándoles las cabeças, abriéndoles los pechos, y picándoles los coraçones con las dagas».⁶⁶³

La traició contra la Corona culminava a Barcelona el Dia de Corpus Christi amb l'assassinat del comte de Santa Coloma. Aquell dia, els segadors s'havien convertit en monstres «sedientos de sangre humana», en feres «excediendo à los Caribdes» americans.⁶⁶⁴

Alexandre Ros no només emprava els rituals de violència caníbal per demostrar el caràcter bàrbar dels catalans, sinó que els comparava explícitament amb els caribs: un conjunt de pobles indis que segons Cristòfol Colom destacaven per la seva violència i pel consum de carn humana (en contraposició als arahuacs, que definia com a poble pacífics), l'esclavatge dels quals va ser permès inicialment per Isabel la Catòlica el 1503 per treballar a les Antilles. De fet, el mot *caníbal* era el resultat de la mala pronunciació espanyola de *caribs*, i que acabaria per esdevenir sinònim d'antropòfag.⁶⁶⁵

Pocs mesos més tard, Francisco de Rioja publicava l'*Aristarco*, una exhaustiva resposta i contrargumentació a la *Proclamación Católica* de Gaspar Sala. Entre d'altres arguments, l'autor emprava com a estratègia narrativa l'ús d'aquests *rituals de barbàrie* per reprovar l'acció dels segadors en concret, i la causa de la Diputació en general. Francisco de Rioja explicava que, els segadors, «a muchos soldados muertos les sacaban el coraçón i lo comían, i las mugeres catalanas se subían sobre las caras de los muertos, i los pisan por indignación i vengança, i antes deste rompimiento, a ninguno de los soldados que moría de enfermedad, quisieron dar los Sacramentos».⁶⁶⁶

Ambdós autors reiteraven certes pràctiques, concretament la d'obrir els pits de les víctimes i arrancar el cor, ja fos per menjar-se'l o per clavar-hi les dagues. Un ritual de barbàrie que, de fet, trobem reiteradament a les cròniques d'Amèrica escrites per autors com Francisco López de Gomara, Gonzalo Fernández de Oviedo o Bernal Díaz del

⁶⁶³ ROS, Alexandre, *La estrecha amistad*, [s.l.: s.n., 1641], f. 5 v.

⁶⁶⁴ ROS, Alexandre, *La estrecha amistad*, [s.l.: s.n., 1641], f. 7 r.

⁶⁶⁵ ARENS, William, *El mito del canibalismo: antropología y antropofagia*, Mèxic: Siglo XXI, 1981, pp.46-55.

⁶⁶⁶ RIOJA, Francisco de, *Aristarco o Censura de la Proclamacion catolica de los catalanes*, [s.l.: s.n., 1641], f. 22 r.

Castillo, autors que no només recullen testimonis de canibalisme, sinó sacrificis humans molt semblants als perpetrats pels catalans.⁶⁶⁷

En la descripció de la religió de Nicaragua, Francisco López de Gomara relata que:

«El sacerdote que administra el oficio da tres vueltas alrededor del cautivo, cantando en tono lloroso, y luego ábrelo por el pecho; rocíale la cara con sangre, sácale el corazón y desmiembra el cuerpo. Da el corazón al perlado, pies y manos al rey, los muslos al que lo prendió, las tripas a los trompetas, y el resto al pueblo para que todos lo coman».⁶⁶⁸

Gonzalo Fernández de Oviedo descriu al capítol dedicat al viatge del capità i explorador Joan de Grijalva fins a l'illa dels Sacrificis i feia referència als següents episodis:

«Más adelante estaban muchos palos, como el que es dicho que caia sobre la pila, todos hincados en el suelo, é cabe ellos avia muchas cabeças de hombres humanos y muchos huesos assi mesmo, que debían ser de aquellas personas, cuyas cabeças allí estaban. Avia otros cuerpos muertos, quassi enteros, que debían ser muchachos, que estaban quassi podridos é muy dañados: de la qual vista los chripstianos quedaron espantados, porque luego sospecharon lo que podía ser, é preguntó el general a uno de aquellos indios, que era de aquella comerca o provincia, qué cosa era aquella, é por las señas é lo que se pudo entender dellas mostraban que aquellos defunctos *los degollaban y sacaban el coraçon con unas navajas de pedernal* que estaban a par de aquella pila, y los quemavan con çiertos haçes de leña de pino que allí avia, y los ofresçian a aquel ydolo, y les sacaban las pulpas de los molledos de los braços é de las pantorrillas é muslos de las piernas, é lo comían, é que aquestos sacrificados eran de otros indios, con quien tenían guerra».⁶⁶⁹

El propi descobriment de l'illa dels Sacrificis, descrit per Bernal Díaz del Castillo, relatava la mateixa pràctica:

⁶⁶⁷ En el seu estudi sobre el canibalisme, William Arens analitza algunes seqüències d'antropofàgia ocorregudes al Nou Món (com les atribuïdes als Tupinambà) com el resultat d'un procés de construcció narrativa fonamentat en una descripció fictícia realitzada per algun explorador i la posterior reproducció per part d'altres viatgers que les assumien i representaven com el resultat de la seva pròpia experiència (ARENS, William, *El mito del canibalismo: antropología y antropofagia*, Mèxic: Siglo XXI, 1981, pp. 29-47).

⁶⁶⁸ LÓPEZ DE GOMARA, Francisco, *Historia general de las Indias*, Fundación Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2011, cap. CCVI. La cursiva és meua.

⁶⁶⁹ FERNÁNDEZ DE OVIEDO, Gonzalo, *Historia general y natural de las Indias*, Madrid: RAH, 1851, cap. XIV, p. 523. La cursiva és meua.

«Y allí estaban sacrificados de aquella noche cinco indios, y estaban abiertos por los pechos y cortados los brazos y los muslos, y las paredes de las casas llenas de sangre. De todo lo cual nos admiramos, y pusimos nombre a esta isleta isla de Sacrificios».⁶⁷⁰

Però les cròniques d'índies no van ser l'únic generador d'imatges de violència bàrbara a Europa. De fet, bona part de la difusió de les pràctiques de barbàrie que es cometien al Nou Món i que van enriquir l'imaginari dels europeus no sempre van provenir d'obres d'autors espanyols que relataven la seva experiència a Amèrica, sinó que van ser exagerades, precisament, pels seus enemics.

Segons Joan-Pau Rubiés, s'ha acostumat a generalitzar sobre la tendència europea (en aquest cas espanyola) de crear imatges literàries que responen a lògiques d'interès colonial.⁶⁷¹ L'imaginari de violència i barbàrie relatiu als pobles indígenes i, sobretot, al procés de conquesta espanyol, hauria estat fonamentalment promogut des de l'acció propagandística del protestantisme d'arrel calvinista a través de gravats: representacions visuals que molts cops eren el resultat de l'adaptació i assimilació de cròniques etnogràfiques d'exploradors europeus (com les que he comentat previament) al llenguatge que el gran públic podia entendre, és a dir, a les imatges.

Un cas concret, i probablement el més significatiu de l'època, és el transpas de les aquarel·les de l'artista i explorador anglès John White (1540-1593) als gravats de l'hugonot Théodore de Bry (1528-1598).⁶⁷² Les imatges recollien «en su aspecto negativo la leyenda negra del imperialismo español [...] y en el positivo el sueño de una colonización alternativa que incluiría por parte de franceses, ingleses y holandeses una actitud menos agresiva hacia los indígenas»⁶⁷³ En ells, la barbàrie tant la poden

⁶⁷⁰ DÍAZ DEL CASTILLO, Bernal, *Historia verdadera de la conquista de Nueva España*, ed. Miguel León-Portilla, Madrid: Historia 16, 1984, cap. XIII, p. 99.

⁶⁷¹ RUBIÉS, Joan Pau, «Imagen mental e imagen artística en la representación de los pueblos no europeos. Salvajes y civilizados, 1500-1650», dins Joan-Lluís Palos i Diana Carrió-Invernizzi, *La historia imaginada. Construcciones visuales del pasado en la Edad Moderna*, Madrid: Centro de Estudios Europa Hispánica, 2008, p. 336.

⁶⁷² RUBIÉS, Joan Pau, «Imagen mental e imagen artística en la representación de los pueblos no europeos. Salvajes y civilizados, 1500-1650», dins Joan-Lluís Palos i Diana Carrió-Invernizzi, *La historia imaginada. Construcciones visuales del pasado en la Edad Moderna*, Madrid: Centro de Estudios Europa Hispánica, 2008, p. 341.

⁶⁷³ RUBIÉS, Joan Pau, «Imagen mental e imagen artística en la representación de los pueblos no europeos. Salvajes y civilizados, 1500-1650», dins Joan-Lluís Palos i Diana Carrió-Invernizzi, *La historia imaginada. Construcciones visuales del pasado en la Edad Moderna*, Madrid: Centro de Estudios Europa Hispánica, 2008, p. 346.

protagonitzar els indígenes americans quan parla de les expedicions franceses i holandeses, com els espanyols quan descriu les massacres que aquests van cometre a Amèrica. Massacres que quedarien reflectides a les traduccions a l'anglès i l'alemany de la *Brevísima relación de la destrucción de las Indias* de Bartolomé de las Casas (1484-1566), on de fet s'incorporarien aquest gravats.⁶⁷⁴

Imatge n. 3. Gravat representant la violència i les pràctiques caníbals d'espanyols i indígenes al Nou Món. Font: CASAS, Bartolomé de las, *Brevísima relación de la destrucción de las Indias*, ed. José Miguel Martínez Torrejón, Medellín: Editorial Universidad de Antioquia, 2011, p. 78.

Aquest és un dels gravats de Théodore de Bry inserit a l'obra de las Casas, en el que s'hi representa una orgia de barbàrie. La imatge acompanya un passatge en el que las Casas explica la campanya d'Alvarado a Guatemala, on els espanyols permetien als indis esclavitzats durant l'expedició que s'alimentessin a base de les poblacions que contribuïen a sotmetre: «Y así había en su real solenísima carnicería de carne humana, donde en su presencia se mataban los niños y se asaban, y mataban el hombre por solas

⁶⁷⁴ L'obra de Bartolomé de las Casas va ser publicada el 1552 a Sevilla i seria reeditada el 1646, en plena Guerra dels Segadors, a Barcelona.

las manos y pies, que tenían por los mejores bocados».⁶⁷⁵ A la imatge s'hi mostra, en un primer plànol, representacions d'indígenes nuus practicant l'antropofàgia, amb representacions d'espanyols sotmetent altres grups de nadius al rerefons de la imatge. Al gravat, però, s'hi inclou també la perversa col·laboració dels espanyols en la compra-venda i cuina de carn humana.

La representació de la violència protagonitzada pels segadors a Barcelona s'ha d'inserir, per tant, en el si d'aquestes polèmiques i batalles propagandístiques entre catòlics i protestants durant el procés de conquesta i colonització d'Amèrica en les que s'hi representaven *rituals de barbàrie*. Rituals que provenien de les cròniques d'índies en les que s'hi descrivien sacrificis antropofàgics i es difonien a través de gravats que eren utilitzats políticament a Europa.

Un altre exemple d'aquest fenomen es produïa, precisament, amb un dels detalls del gravat de Théodore de Bry presentat prèviament, en la que s'hi representa a l'angle inferior dret un nadó que està essent rustit al forn. Estem davant, novament, d'un ritual de barbàrie que trobem, no només en les pràctiques de violència protagonitzada per nadius americans, sinó també per europeus en textos que pretenen exagerar els danys que cometien els seus enemics.

El trobem, per exemple, a la novel·la picaresca *L'aventurer Simplicissimus* (1669), d'Hans Jakob Christoffel von Grimmelhausen, inspirada en els horrors de la Guerra dels Trenta Anys. A l'inici del text, el protagonista relata el saqueig i destrucció als que va ser sotmesa la seva vil·la. El protagonista explica que els soldats van endur-se tot el menjar que hi havia, i allò que no s'enduien ho destruïen; degollaven el bestiar i cremaven llits i taules, fins que van començar a torturar els veïns per saber on tenien amagat l'or. Entre els diversos «martiris», van començar «a torturar els pobres brètols d'una manera que semblava que volguessin cremar bruixes a la foguera, fins al punt que ja havien ficat un dels pagesos en un forn i estaven a punt de calar-hi foc encara que no havia confessat res».⁶⁷⁶

⁶⁷⁵ CASAS, Bartolomé de las, *Brevísima relación de la destrucción de las Indias*, ed. José Miguel Martínez Torrejón, Medellín: Editorial Universidad de Antioquía, 2011, p. 77.

⁶⁷⁶ GRIMMELHAUSEN, Hans Jakob Christoffel von, *L'aventurer Simplicissimus*, Barcelona: Proa, 1998, cap. 4, p. 24.

Un altre exemple, i en aquest cas fent referència a la violència perpetrada pels soldats reials a Catalunya la primavera de 1640, el trobem a la *Proposició dels molt illustres senyors diputats* on, en el seu llarg llistat de vexacions a les que els diputats denunciaven el setembre de 1640 comesos pels soldats sacríflegs contra els naturals del Principat, incloïa l'amenaça de rustir el nadó d'un pagès al forn:

«demanant-li després més gallines responguè que ja las havian totas mortas, prengueren un fill seu, de edat de tres anys, dient lo volian matar, y rustir al forn, com de fet, y esengueren gran foch, sino que Deu fou servit, que sa muller, mentre estaven torbats ensenent lo foch, fugi, per una porta falsa ab la criatura».⁶⁷⁷

Una pràctica que, més enllà de la seva versemblança, va esdevenir un tòpic de les descripcions de la cruel violència perpetrada per l'enemic: un signe de la barbàrie que definia aquell al que es volia reprovar.

Sacrilegis, idolatria, profanacions, canibalisme, sacrifici d'innocents i recreació amb el patiment eren els tòpics que articulaven els rituals de barbàrie atribuïts als catalans per alguns autors reialistes durant la crisi de 1640. Els fets del Dia de Corpus s'associarien a tota una sèrie de pràctiques com l'antropofàgia que aspiraven a equiparar els catalans amb bàrbars, i per tant, a presentar la intervenció espanyola al Principat com una guerra justa.

2.5. D'Évora (1637) a Barcelona (1640): dels rituals de justícia als de barbàrie

Canibalisme, arbitrarietat, sacrifici d'innocents i sacrilegis versus violència desinteressada, ús de foc purificador, càstigs contra traïdors i culpables: dues formes de ritualitzar la violència, dues estratègies narratives que tensen la construcció textual de la revolta del Dia de Corpus Christi de 1640. En aquest capítol analitzaré la representació de la violència en l'obra de Francisco Manuel de Melo com un exemple de cas que, en un únic autor, desenvolupa ambdues estratègies narratives. Per una banda, la lectura que fa de la insurrecció d'Évora el 1637 a la seva *Epanaphora política*; per l'altra, la representació dels fets del Dia de Corpus a Barcelona el 1640 a la *Historia de los movimientos y separación de Cataluña*. Ambdues obres contraposen dues formes de narrar la violència: per una banda, rituals de justícia; per altra banda, rituals de barbàrie.

⁶⁷⁷ *Proposició feta per los molt illustres senyors diputats del General de Catalunya, a la junta de Brassos tinguda a 10 de setembre de 1640*, [Barcelona?: s.n., 1640], f. 2 r.

El 1660 es publicaven a Lisboa les *Epanaphoras de varia historia portugueza*, dedicada al rei Alfons VI de Bragança, on s'hi trobaven cinc relacions de successos del regne de Portugal. La introducció està signada el 4 de setembre de 1649, quatre anys després que es publicués la *Historia de los movimientos, guerra y separación de Cataluña*. La primera epanàfora, dedicada a les «alteraçoes de Evora», relata les causes, desenvolupament i conseqüències d'una revolta popular antifiscal que ha estat interpretat com un dels primer moviments de resistència contra les polítiques de la corona espanyola a Portugal.⁶⁷⁸

Francisco Manuel de Melo, d'origen portuguès, havia estat al servei de la Casa d'Àustria fins que el desembre de 1640, després dels fets del Primer de Desembre en què el secretari Vasconcelos va ser defenestrat a Lisboa,⁶⁷⁹ va ser arrestat mentre complia com a cronista de la campanya del marquès de Los Vélez a Catalunya. Un cop alliberat va decidir passar-se al bàndol portuguès, però des d'aleshores la sort tampoc va estar del seu costat, ja que va tornar a ser empresonat, aquest cop a Lisboa, des d'on acabaria la seva obra sobre la guerra de Catalunya el 1645.

L'escriptor portuguès, de fet, havia participat el 1637 en la repressió de la insurrecció a Évora per ordre del comte duc d'Olivares. Durant la dècada dels anys 30, la Corona havia intentat imposar nous tributs sense passar abans per corts amb el propòsit de finançar la política militar de Felip IV. La resistència a l'increment d'impostos va venir principalment de les ciutats, que consideraven que s'estaven vulnerant les seves llibertats i privilegis. La negociació per implantar els tributs entre els consellers de les ciutats i el poder reial a Portugal va ser la causa d'avalots i insurreccions a les zones de l'Alentejo i l'Algarve, esdevenint Évora una dels principals epicentres de la revolta popular. A la denúncia a les noves exempcions fiscals se li sumava, a més a més, la il·lusió pel retorn del rei encobert, un rei que l'imaginari popular associava a Sebastià, desaparegut a la batalla

⁶⁷⁸ PRESTAGE, Edgar, D. *Francisco Manuel de Melo. Esboço biographico*, Coimbra: Imprensa da Universidade, 1914, p. 84.

⁶⁷⁹ Sobre la defenestració com a acte politicosimbòlic, veure: JÜTTE, Daniel, «Defenestration as Ritual Punishment: Windows, Power and Political Culture in Early Modern Europe», *The Journal of Modern History*, 89-1 (març 2017), en línia: https://www.journals.uchicago.edu/doi/full/10.1086/690123?mobileUi=0&#xref_fn185

d'Alcazarquivir (1578), en qui es confiava que en algun moment retornaria al seu regne per alliberar-lo dels nous tributs.⁶⁸⁰

La revolta d'Évora comença, segons la narració de Melo, demanant el cap del corregidor i clamant per l'alliberament del jutge del poble i el seu secretari, empresonats per oposar-se al cobrament del nou impost. Seguidament, la multitud irromp a la casa del ministre reial que, gràcies a l'ajut d'uns religiosos, aconsegueix fugir i refugiar-se al convent de Sant Francesc des d'on, vestit amb un hàbit, marxa cap a la Cort.

En saber-se que el corregidor havia fugir, «o povo» augmentava la seva indignació: assalta la seva casa i, seguint un patró de conducta idèntic al que Miquel Parets descrivia durant l'assalt d'en Gabriel Berart per part dels segadors, comença a buidar-la de les seves possessions, entre les quals s'hi troben tot tipus d'objecte de luxe que són abocats al foc. Melo emfatitza que durant la crema d'aquells objectes la multitud va procurar que ningú s'atrevis a robar res del que allà s'hi cremava, novament, com si es tractés d'un ritual que buscava purificar uns objectes corromputs «como cousa pestífera»

«[...] toda a prata, ouro, e dinheiro q[ue] despojavão, quemarão na Praça sem algum respeito, como cousa pestífera, não have[n]do entre ta[n]ta multidão (q[ue] constava da peor gente da Republica) hu[m]a só Pessoa, que se movesse a salvar por seu proveito qualquer joya, das que outros esntregavão ás chamas tão liberalment».⁶⁸¹

Un altre cop, es tractava de violència desinteressada, que prioritzava el càstig per sobre de l'interès personal: «Tal era o odio, que pode mais que a cobiça, mais poderosa que tudo». Després de l'or i la plata, seguien els llibres i les balances on es registrava i mesurava el valor del nou impost de la carn que la política virregnal havia imposat inconstitucionalment. Per últim, la multitud, seguint una de les pràctiques més habituals en les insurreccions a l'època moderna, va trencar les presons i van alliberar els presos.

Es tracta d'una forma de narrar la violència que s'aproxima molt a la que va emprar Miquel Parets o Josep Sarroca per descriure els fets del Dia de Corpus. Una representació de la violència que volia articular una història favorable als Bragança: una revolta que

⁶⁸⁰ OLIVEIRA, António de, «As Vésepras da Revolução Portuguesa de 1640», dins *Antiquarismo e História*, Coimbra: Palimage, 2013, pp. 391-395. Sobre les *alterações de Évora*, veure OLIVEIRA, António de, *Movimentos Sociais e Poder em Portugal no Século XVII*, Coimbra: Instituto de História Económica e Social da Faculdade de Letras, 2002, pp. 423-447.

⁶⁸¹ MELO, Francisco Manuel de, «Alterações de Évora», dins *Epanaphoras de varia historia portuguesa*, Lisboa: Antonio Craesbeeck de Mello, 1676 (1660), pp. 30 i 31.

havia d'esdevenir l'avantsala dels fets del Primer de desembre de 1640 i que, en última instància, havia de restablir les simpaties de la Corona portuguesa amb l'autor. Una estratègia narrativa, però, que dista per complet de la forma amb la que el mateix Melo havia descrit els fets de Barcelona del 7 de juny de 1640.

Si recuperem el fragment que Francisco Manuel de Melo li dedica a aquests en la seva *Historia de los movimientos, guerra y separación de Cataluña* que publica durant el seu captiveri el 1645, el primer del que ens adonem és de la referència que fa al convent de Sant Francesc de Barcelona, proper al palau del virrei, com a espai de refugi per als castellans: es tracta de l'únic testimoni d'entre tot el corpus documental analitzat que fa referència a aquest indret i que molt probablement provenia de l'experiència que personalment havia tingut a Évora el 1637, on havia vist com el convent dels franciscans s'havia convertit en un refugi de castellans. Hom pot plantejar-se, en conseqüència, quina era la relació que tenia Melo amb els franciscans per voler presentar-los permanentment com els garants de la integritat i la salvaguarda de la corona espanyola.

Parem ara atenció a la representació de la violència. Melo combina alguns aspectes que habitualment figuren en la descripció de sollevaments populars, com per exemple els arrossegaments i els escapçaments, però els desvirtua. És a dir, comença presentant una pràctica de violència que podria interpretar-se com un ritual de justícia, però ràpidament, i per evidenciar el barbarisme dels segadors, l'acompanya d'episodis que barregen el canibalisme amb la diversió i el gaudi amb la mort. La violència contra els cossos s'acompanyava del riure i el joc: «Muchos, después de muertos, fueron arrastrados, sus cuerpos divididos, sirviendo de juego y risa aquel humano horror», «A uno arrancaban la cabeza, ya cadáver, le sacaban los ojos, cortaban la lengua y narices. Luego, arrojándola de unas otras manos, dejando en todas sangre y en ninguna llàstima, les servia como de fácil pelota»; «Tal hubo que, topando el cuerpo casi despedazado, le cortó aquellas partes cuyo nombre inora la modèstia, y acomodándolas en el sombrero, hizo que le sirviesen de torpísimo y escandaloso adorno».⁶⁸²

Podem concloure, per tant, que les representacions de la violència corresponien a estratègies narratives articulades per l'autor; que els rituals de violència, ja fossin en la seva forma de *justícia* o de *barbàrie*, no eren la descripció estricta del comportament de

⁶⁸² MELO, Francisco Manuel de, *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña*, ed. Joan Estruch, Madrid: Castalia, 1996, pp. 124 i 125, § 102.

la multitud, sinó que, sense perjudici que poguessin ser executades, es manifestaven principalment en el text, és a dir, en la ment de l'autor, esdevenint tòpics que els escriptors atribuïen a la multitud per servir als interessos d'una o altra causa política.

Amb això no vull concloure que s'hagi de deixar d'estudiar la violència popular des de la història antropològica, sinó que és necessari abordar-la atenent als estereotips i tòpics que mediatitzaven la representació de determinats fets; és a dir, sense oblidar incorporar en l'anàlisi la dimensió literària o de ficció que podien tenir certs textos.

3. Una causa general: entre la tirania del comte duc d'Olivares i la traïció dels catalans

Durant els anys que va durar la Guerra dels Segadors, la representació textual dels fets del Dia de Corpus va estar estretament lligada a determinades intencionalitats polítiques que aspiraven, per una banda i des de la literatura apologètica de les institucions catalanes, a presentar el sollevament com una conseqüència directa de la tirania del comte duc d'Olivares i, per altra banda, des de la propaganda reialista, a projectar-hi en ell la consumació de la traïció catalana. En aquest capítol analitzo, en primer lloc, el procés pel qual el criat de l'alguatzir Monrodon va acabar esdevenint el personatge més representat a l'hora de narrar el desencadenament de la revolta popular i les connotacions que la seva selecció tenia. En segon lloc, em centro en analitzar com la representació de les autoritats catalanes i *poble* de Barcelona i la seva vinculació amb la mort del comte de Santa Coloma va estar determinada per un procés que volia projectar en els fets del Dia de Corpus la consumació de la traïció dels catalans al rei. Per últim, abordaré les diferents estratègies narratives que es van articular per a representar de la mort del virrei de Catalunya: aquelles que argumenten una mort accidentada i aquelles que justifiquen un vil assassinat.

3.1. Una revolta metafòrica: el criat de l'alguatzir Monrodon

Una de les seqüències que a major tensió interpretativa va estar sotmesa va ser el desencadenament de la revolta. Què havia fet que aquella multitud de forasters arreplegada a Barcelona decidís assaltar el palau del virrei? Qui havia trencat la calma tensa que fins aleshores s'havia mantingut? O encara més, què havia fet que, no només els segadors es revoltessin, sinó que, a més del poble menut, el *poble* s'afegís a perseguir els traïdors a la drassana?

De les cartes analitzades a l'inici d'aquest bloc, quatre d'elles fan referència a com s'havia produït l'inici de la insurrecció. D'aquestes quatre, la dels consellers i el veguer al rei indiquen que s'havia produït un incident entre un criat de l'algutzir Monrodon i un segador,⁶⁸³ circumstància que ho havia fet esclatar tot. Els diputats assenyalen que l'incident s'havia produït entre un home de les guardes i un segador,⁶⁸⁴ mentre que el governador general l'identificava únicament com «un hombre de esta ciudad».⁶⁸⁵

A la *Proposició feta per los molt illustres senyors diputats del General de Cathalunya*, el text imprès al setembre de 1640 on s'inclouïa el discurs d'inauguració de la Junta General de Braços pronunciat per Pau Claris, el desencadenant de l'incident torna a mutar. Tot i que la descripció s'havia inspirat en la carta dels diputats al rei del dia 8 de juny, la identitat del responsable deixava de ser un home de les guardes (per tant barceloní) que havia intentat manllevar les armes que duïa el foraster, i passa a ser presentat com un grup de soldats; uns soldats que, al cap i a la fi, actuaven a dins de Barcelona com havien actuat fins aleshores els soldats al Principat i com, de fet, s'havia desenvolupat a bastament en els capítols anteriors de la *Proposició*: abusant de la població. Una estratègia narrativa que presentava el desencadenant de la revolta com la conseqüència directa de l'abús reiterat dels soldats reials a Catalunya durant la primavera d'aquell 1640.⁶⁸⁶

A l'octubre, la seva identitat mutava novament a la *Proclamación Católica* de Gaspar Sala, modificació que, en aquesta ocasió, acabaria per condicionar per complet la construcció textual d'aquells fets. La lògica dels esdeveniments narrats per Gaspar Sala comencen al carrer Ample, on un criat de l'algutzir Monrodon havia intentat escorcollar, «sin autoridad o poderes del rei», un segador. Aquest, en no reconèixer cap mena de poder en ell, s'havia resistit al registre: «y se alborotó vie[n]dose reconocer de quie[n] no tenia poder para ello». La situació es va anar caldejant, fins que el segador va acabar ferit pel criat. Aquest fet va ser el detonant que va instigar una revolta generalitzada per part de la

⁶⁸³ «Carta dels consellers al rei», dins MNA, vol XXVII, p. 485; MELGAR, Joan Francesc de, «Carta al rei», dins Ferran de Sagarra, *Les lliçons de la Història. Catalunya en 1640*, Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1930, p. 59.

⁶⁸⁴ *DGC*, vol. V, p. 1037.

⁶⁸⁵ CALDERS I DE FERRAN, Ramon de, «Carta al rei», dins Ferran de Sagarra, *Les lliçons de la Història. Catalunya en 1640*, Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1930, pp. 56 i 57.

⁶⁸⁶ *Proposició feta per los molt illustres senyors diputats del General de Cathalunya, a la junta de Brassos tinguda a 10 de setembre de 1640*, [Barcelona?: s.n., 1640], f. 7 v.

resta de segadors, que un cop assabentats de l'incident, es van dirigir immediatament al palau del virrei.

Com hem vist, abans de l'obra de Gaspar Sala ja hi havia un text on s'havia introduït la figura del criat de l'alguatzir Monrodon en el desencadenament dels fets. Es tractava de la carta que els consellers havien enviat al rei el dia 8 de juny de 1640 informant de la mort del virrei de Catalunya. No sabem per què, però, tot i que el dietari del Consell de Cent s'havia fonamentat en gran mesura en la carta que els consellers havien escrit al rei, s'hi modifica la identitat del responsable d'aquell incident, que deixa de ser el criat de l'alguatzir Monrodon i passa a ser un fadrí velluter.⁶⁸⁷ Per què s'havia produït aquesta modificació, aparentment irrellevant?

Sigui quina sigui la resposta (que desconexo) el que s'evidencia és que Gaspar Sala va haver de seleccionar davant d'un ventall de possibilitats i va haver de prendre una decisió a l'hora de decantar-se per aquesta figura, si no és que va ser el Consell de Cent, la institució que finançava l'obra, l'encarregada d'indicar a l'autor que el personatge que havia d'encarnar aquell episodi, i per tant, a qui se li atribuirien les culpes de desencadenar la violència, fos el criat de l'alguatzir Monrodon. Ambdós plantejaments, en qualsevol cas, reflecteixen la intencionalitat que hi havia rere la selecció del personatge.

Miquel Joan Monrodon havia estat alguatzir reial de Catalunya des del 1615. El 19 de juliol de 1638 havia intervingut per ordre del virrei Santa Coloma les mercaderies de contraban que la Diputació del General tenia als magatzems de Mataró, confiscant-les i traslladant-les als magatzems reials. Responsable de l'empresonament de Francesc de Tamarit el març de 1640, Monrodon havia intervingut de forma directe en els allotjaments de Santa Coloma de Farnés, on va ser assassinat per la població. En aquella ocasió, el tercio de Felipe de Guevara esperava als afores de la ciutat per a ser allotjat. Davant la negativa de la ciutat, el virrei va decidir enviar a Monrodon per fer d'intermediari i resoldre la situació. L'arribada de l'alguatzir, però, va generar un avalot que va acabar amb la seva mort.⁶⁸⁸

A través de la figura del criat de Monrodon, Gaspar Sala s'encarregava de vincular l'esclat de l'avalot amb el comportament despòtic d'un dels oficials reials que més odi havia

⁶⁸⁷ *MNA*, vol. XXVII, p. 483.

⁶⁸⁸ ELLIOTT, John H., *La rebelión de los catalanes: un estudio sobre la decadencia de España (1580-1640)*, Madrid: Siglo XXI, 2014, pp. 349, 426 i 427.

generat entre catalans. La seva arrogància era heretada pel seu criat, que desproveït de qualsevol autoritat, decidia actuar unilateralment contra el segador, escorcollant-lo i finalment agredint-lo.

L'ordre en què s'exposen els fets, a més a més, contribueix a transmetre aquest missatge: un cop establert el principi providencial de la revolta que, com hem vist prèviament, configura la capçalera de la narració, Sala introdueix la tràgica mort del virrei, un efecte col·lateral d'aquesta providencial commoció. Punt i seguit, es passa immediatament a cercar el *perquè* terrenal de la seva mort, que no era ni més ni menys que les accions protagonitzades pel criat de l'alguatir Monrodon: «Murió en esta comoción el Conde de Santa Coloma, lugarteniente y capitán general de V[uestra] M[ajestad] topando, en su elecció[n], la muerte. Dio principio a este fracaso un hombre, que [h]avia sido criado del alguazil Monredon». ⁶⁸⁹

La figura de Monrodon representava la cara més hostil de la política d'Olivares executada a Catalunya a través del virrei; de fet, introduir a Monrodon significava recuperar el record d'uns esdeveniments que al cap i a la fi havien estat, segons les autoritats catalanes, l'origen de tot el conflicte. Així doncs, Gaspar Sala aconseguia establir un discurs que connectava les criticades polítiques del virrei amb la seva accidentada mort. Utilitzar la figura de Monrodon per situar-la com l'origen d'una revolta que acabaria amb la vida del virrei era una forma d'expressar metafòricament que la causa de l'avalot popular havia estat el mal govern del comte duc d'Olivares. Personatge, al cap i a la fi, a qui demanava destituir la *Proclamación Católica*.

És conegut l'alt nivell de difusió que va assolir la *Proclamación Católica* a Europa. La seva àmplia influència quedaria reflectida en l'èxit que van tenir l'articulació de seqüències narratives com aquesta. Francesc Martí Viladamor així ho fa constar en els *Apoyos a la verdad catalana*: «acaeciò herir a un segador con un pistoletazo, un hombre (que se dezia, fue criado de Monrodon)», ⁶⁹⁰ de la mateixa manera que Josep Sarroca:

«Dia del Corpus, la memòria del qual dia a de ser etern al món; se alteran los Segadors, dona principi a alterarse un criat de Monrodo (que fins las chispas de aquell foch causan

⁶⁸⁹ SALA, Gaspar, *Proclamación Católica a la Magestad Piadosa de Felipe el Grande*, Barcelona: Sebastià i Jaume Matevat, 1640, p. 66.

⁶⁹⁰ MARTÍ VILADAMOR, Francesc, *Apoyos a la verdad catalana, opugnada por un papel que comienza: Justificación Real*, [Barcelona: s.n., 1640], paper 3, resposta N.

tals incendis) que volguè regonexer si portava armas lo Segadors, tirà lo Porter al Segador nafrat». ⁶⁹¹

La influència arribava a Miquel Parets, que iniciava la seva *relasió del que ha suseït en Barcelona* de la següent forma: «al dematí, que devían ser algunes nou hores, un criat de Monrrodon, que anave ab un altro, encontrà un segador prop Santa Mònica y lo volgué reconèxer, y ell, no volent-se dexar regonèxer, volgué avalotar-se, y lo dit criat li donà dues punyalades, a bé que no morí». ⁶⁹²

La seqüència es reproduïa també en textos publicats a París que, influenciats per l'obra de Gaspar Sala, presentaven la lògica dels fets que l'agustinià havia articulats. N'és un exemple la descripció que Charles Sorel, cronista de la Cort francesa, fa dels fets del Dia de Corpus a *La deffence des catalans*. En ella, Sorel se sorprén que des de la Cort no s'esperessin fets com els del Dia de Corpus, una revolta causada, precisament, per la «insolence des soldats, et [...] d'un qui avoit esté valet du Sergent Monrodon». ⁶⁹³

La mala imatge de l'alguatir Monrodon es veuria nutrida, a més a més, per alguns estereotips vinculats als jutges i alguatir provinents de la literatura de l'època. A l'obra d'Antoni Marquès, *Cataluña defendida de sus émulos*, publicada el 1641, l'autor descriu la maldat amb la que actuava l'alguatir Monrodon i els tropells que havia comès al camp català. Tant és així, que Marquès l'etiqueta d'«alguatir endemoniado». ⁶⁹⁴

L'expressió, més enllà de l'insult evident, tenia un major recorregut, ja que feia una clara al·lusió a una de les obres de Francisco de Quevedo publicada el 1627: ⁶⁹⁵ *El alguacil*

⁶⁹¹ SARROCA, Josep, *Política del comte de Olivares, contra política de Cataluña, y Barcelona*, Barcelona: Jaume Romeu, 1641, f. 11 r.

⁶⁹² PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, p. 361.

⁶⁹³ SOREL, Charles, *La deffence des catalans*, París: Nicolas de Sercy, 1642, p. 52.

⁶⁹⁴ MARQUÈS, Antoni, *Cataluña defendida de sus émulos, ilustrada con sus hechos, fidelidad y servicio a sus Reyes*, Lleida: Enrique Castañ, 1641, llib. IV, f. 59 v.

⁶⁹⁵ Francisco de Quevedo també va posar la seva ploma al servei de la Corona. A finals de 1641, l'autor publicava *La rebelión de Barcelona ni es por el güevo ni es por el fuero*, una resposta a la *Proclamación Católica* que feia des de la presó a Lleó, on havia estat confinat per ordres del comte duc d'Olivares. L'obra, dura contra els catalans i apològica amb el comte duc, ha estat interpretada com un acte de persuasió de l'escriptor madrileny cap al privat. Més bibliografia sobre l'obra pot trobar-se a ARREDONDO, María Soledad, *Literatura y propaganda en tiempo de Quevedo: guerras y plumas contra Francia, Cataluña y Portugal*, Madrid: Vervuert, 2011, pp. 249-264. Quevedo no va ser l'únic autor del Segle d'Or implicat en el conflicte català: el dramaturg Calderón de la Barca no només va escriure al respecte, sinó que va participar-hi com a soldat: ZUDAIRE, Eulogio, «Un escrito anónimo de Calderón de la Barca», *Hispania*, 1 (Abril 1953), pp. 268-293.

endemoniado, en l'edició dels «Somnis i discursos» publicada a Barcelona. Es tracta del segon dels somnis que, el 1631, es tornaria a publicar amb una versió censurada amb el títol de *El alguacil alguacilado*.

L'obra consisteix en una sàtira sobre l'Església catòlica: en ella s'hi representa un clergue que intenta practicar un exorcisme sobre un alguatzir endimoniat. La situació propicia una intensa i animada conversa entre el sacerdot i el propi Dimoni sobre qüestions com el bé i el mal. La sàtira, però, no és una crítica a la religió, sinó a les supersticions en les que no només creia el poble, sinó una part molt important de l'estament religiós de l'època i que Quevedo denunciava.

En diverses ocasions del diàleg, el Dimoni realitza comparacions entre l'ofici dels alguatzirs i el dels dimonis, que al cap i a la fi, segons ell, no eren gaire diferents: ambdós jutgen i procuren que hi hagi vicis i pecats per igual:

«¿Quién podrá negar que demonios y alguaciles no tenemos un mismo oficio, pues bien mirado nosotros procuramos condenar y los alguaciles también; nosotros que haya vicios y pecados en el mundo, y los alguaciles lo desean y procuran con más ahínco, porque ellos lo han menester para su sustento y nosotros para nuestra compañía. Y es mucho más de culpar este oficio en los alguaciles que en nosotros, pues ellos hacen mal a hombres como ellos y a los de su género, y nosotros no, que somos ángeles, aunque sin gracia».⁶⁹⁶

Els alguatzirs, de fet, explica l'alguatzir endimoniat, eren poc cristians i l'etimologia de la seva paraula ho delatava:

«-Clérigo, cata que no hace estos sentimientos el alguacil por la parte de bendita, sino por ser agua. No hay cosa que tanto aborrezcan, pues en su nombre (se llama alguacil) es encajada una “l” en medio, y porque acabéis de conocer quién son y cuán poco tienen de cristianos, advertid que de pocos nombres que del tiempo de los moros quedaron en España, llamándose ellos merinos, le han dejado por llamarse alguaciles (que alguacil es palabra morisca), y hacen bien, que conviene el nombre con la vida y ella con sus hechos».⁶⁹⁷

La voluntat d'establir una analogia entre l'alguatzir Monrodon i la imatge, construïda —o reproduïda— per Quevedo, de l'alguatzir com un ésser revestit pel mal, es palesa pel fet que l'autor referenciï de forma directa la seva obra.

⁶⁹⁶ QUEVEDO, Francisco de, *El alguacil endemoniado*, Barcelona: Linkgua, 2016, pp. 11 i 12.

⁶⁹⁷ QUEVEDO, Francisco de, *El alguacil endemoniado*, Barcelona: Linkgua, 2016, p. 12.

La petja que Gaspar Sala deixaria en la representació dels fets del Dia de Corpus trascenderia, però, la frontera ideològica. És a dir, si bé la *Proclamación Católica* havia tingut un impacte significatiu en l'establiment d'unes pautes narratives per part d'aquells autors favorables a la causa catalana, no és menor la petjada que va deixar en obres promogudes des dels cercles reialistes.

El primer cas que presento és, de fet, una de les respostes catalanes a la *Proclamación Católica*: el text de Juan Adam de la Parra que, des de la Tortosa fidel a Felip IV, demanava al rei que tingués en compte que no tota Catalunya s'havia rebel·lat. Com hem vist, l'obra desenvolupava amb un gran nivell de detall els fets que havien tingut lloc durant el Dia de Corpus de 1640 amb la voluntat de negar el caire providencialista del que autors com Gaspar Sala l'havien revestit. Això no excloïa, però, que l'obra incorporés la versió que el propi Gaspar Sala havia articulada a la *Proclamación* per descriure la seqüència inicial al carrer Ample.

Juan Adam de la Parra calcava l'incident entre un segador i el criat de l'alguatzir Monrodon, però, amb una diferència que no fa més que posar en evidència, en primer lloc, l'efectivitat que estava tenint l'obra de Gaspar Sala en la construcció d'una imatge de la revolta i, en segon lloc, el profund significat que s'amagava darrera aquest aparentment irrellevant fet del Dia de Corpus. El fragment de la *Súplica* és el següent:

«Entraron vispera y dia del Corpus muchos segadores, los mas con pedreñales, algunos co[n] leña, no sin nota de verlos ta[n] armados. Passando por la calle ancha, y reconociendo a un criado de Mo[n]rredon, algunos que se avian hallado en la muerte de su amo, le obligaron sacasse el pedreñal, ò le dispararon ellos para achaque. De aqui començaron alaridos, pidiendo justicia, y por si no les satisfacian, llevavan leña consigo para quemarle la casa».⁶⁹⁸

Juan Adam de la Parra extreu els personatges i la pròpia seqüència de la *Proclamación Católica* i n'inverteix els rols dels protagonistes: és el segador és el que exigeix al criat de l'alguatzir Monrodon que mostri el pedrenyal, qui és assassinat finalment pel segador.

A la resta de textos reialistes, amb dues comptades excepcions (Felip Vinyes i Francesc Pasqual de Panno), la petjada de la *Proclamación Católica* és innegable. Ramon Rubí de Marimon explica a la seva relació que «[...] en la calle ancha, junto a la nuestra, una hilera

⁶⁹⁸ ADAM DE LA PARRA, Juan, *Súplica de la muy noble y muy leal ciudad de Tortosa*, Tortosa: Pedro Martorell, 1640, f. 74 v.

en que estava un criado de Monrredón reconeixió tres zegadores que veníen junts i a uno d'ells reconeixió [...]. El segador pegó una bofetada al criado de Monrredón, éste caló cureña y derribóle»;⁶⁹⁹ Albert Tormé Liori, comença el relat amb la mateixa seqüència: «llegado pues este infaustísimo día casi a las 9 de la mañana, queriendo en mitad de la calle ancha un criado del Alguazil Monrrodon, que para iesca deste incendio reservaron las llamas de Santa Coloma de Farnés, desarmar a un segador, se travó una pendencia entre los dos»,⁷⁰⁰ igual que Luca Assarino que, des de Gènova, escrivia que «lui mentre assai pacificamente dimoravano, uno d'essi incontratosi in un famiglio dell'abbruggiato Monrradon, volendo quegli riconoscere se il Villano havea armi, venn con esso seco à parole, e lo ferì d'una pugnolata». ⁷⁰¹ Des de Lisboa, Francisco Manuel de Melo escrivia, de la mateixa manera, referint-se al criat de l'alguatir i al segador:

«Señalábase entre todos los sediciosos uno de los segadores, hombre facineroso y terrible, al cual queriendo prender por habelle conocido un ministro inferior de la justicia, hechura y oficial del Monredón, de quien hemos dicho, resultó desta contienda ruido entre los dos. Quedó herido el segador, a quien ya socorría gran parte de los suyos».⁷⁰²

Es tracta de l'ús, per part d'autors reialistes, de la informació proporcionada per la propaganda catalana per rebatre certes idees i arguments que la pròpia causa de la Diputació propugnava. Gaspar Sala argumentava a la *Proclamación Católica* que el criat de l'alguatir Monrodon no tenia autoritat ni poders del rei per identificar a cap segador. La denúncia del despotisme del criat és contundent: igual de contundent que la rèplica de Melo, en la que responia a aquest plantejament exposant que qui volia escorcollar-lo era un «ministro inferior de la justícia», és a dir, algú amb competències (o això volia transmetre el polígraf portuguès) per escorcollar al segador. La revolta, per tant, no esclatava per culpa d'un abús com Gaspar Sala havia intentat argumentar, sinó per la desobediència d'un jornalero a la justícia.

⁶⁹⁹ RUBÍ DE MARIMON, Ramon, «Relación del lewantamiento de Cataluña», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, p. 266.

⁷⁰⁰ TORMÉ LIORI, Albert, *Misceláneas históricas y políticas sobre la guerra de Cataluña desde el año 1639*, f. 58.

⁷⁰¹ ASSARINO, Luca, *Delle rivoluzioni di Catalogna*, Gènova: Giovanni Maria Farroni, 1644, llib. I, p. 134.

⁷⁰² MELO, Francisco Manuel de, *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña*, ed. Joan Estruch, Madrid: Castalia, 1996, p. 117, § 88.

3.2. La construcció de la traïció catalana

Al setembre de 1640 s'havia difós la *Iustificació Real* d'Alonso Guillén de la Carrera, un dels textos justificatius de la Corona en el que s'exposaven les raons que conduïen a l'enviament de les tropes al Principat. En ell, l'autor presentava un relat que no vinculava ni responsabilitzava de forma directa a les institucions de les accions dels segadors, sinó que es lamentava que no haguessin estat capaces de castigar a un grup de «delinqüents». Una estratègia, com hem vist, de dissimulació política.

A l'octubre, però, el relat es modificaria. Es difondria un altre text titulat *Por qué para qué*, en el que s'elaborava un memorial de greuges, per primer cop, associant els crims comesos pels catalans durant el 1640 contra el rei amb les actuacions protagonitzades per les autoritats catalanes: no només els fets del Dia de Corpus, sinó des moltes més anys enrere. De la mateixa manera que a la *Iustificació en consciència* es retrotreien els abusos dels soldats a l'any 1626, ara la Corona instaurava un relat segons el qual la traïció dels catalans també podia retrotraure's fins a inicis de la dècada de 1630. S'encetava el procés de construcció de la traïció catalana.

Si bé la *Iustificació Real* havia dibuixat una revolta en la que es confiava en la versió que els diputats havien enviat a la Cort el juny de 1640, és a dir, aquella que presentava unes autoritats catalanes fidels a la Corona, al text que proposaria Olivares i que es distribuïria per Catalunya l'octubre d'aquell any s'apostava clarament per presentar a les institucions catalanes com a còmplices, i de vegades fins i tot instigadores, de la revolta camperola.

Els protagonistes dels fets del Dia de Corpus ja no són el «poble errat» o un grup de «delinqüents», com afirmava la *Justificación Real*, sinó que es parla d'una conspiració entre els segadors i el *poble* de Barcelona: «conspiraron los de Barcelona con estos mismos».⁷⁰³ Un complot que esdevindria la culminació de tota una sèrie de resistències i traïcions contra el rei liderades pel Consell de Cent i la Diputació del General. Traïcions que convergeixen el Dia de Corpus Christi, quan «entrando los segadores tumutluò la Ciudad».⁷⁰⁴

En aquest mateix sentit s'expressava la *Súplica de la muy noble y leal Ciudad de Tortosa* d'Adam de la Parra: les autoritats catalanes, que havien assegurat intervenir i aturar

⁷⁰³ *Por qué, para qué*, [s.l.: s.n., 1640], f. 2 v.

⁷⁰⁴ *Por qué, para qué*, [s.l.: s.n., 1640], f. 2 v.

l'avalot, «eran directores [...] y componedores» d'aquella tragèdia.⁷⁰⁵ De la mateixa manera, «toda la gente popular» de Barcelona va col·laborar amb els segadors i, tot i que no assaltaven les cases dels ministres reials, sí van sumar-se a l'assalt de la drassana en saber-se de la falsa mort del conseller. De fet, sense la seva participació no s'haurien produït episodis com el d'un barber disparant l'artilleria contra la galera en la que s'havia d'embarcar el virrei.

L'autor no fa esment a la mobilització de les companyies i, de fet, acusa als consellers de no haver volgut dispersar els segadors i conduir-los intencionadament per aquells carrers on estaven les cases dels ministres reials per a què les assaltessin: «si el tercero Conseller los pudo contener en el primer ímpetu, como no donde iban haziendo daño? Si era su co[n]fide[n]te, como los guiava, no los divertia a mayor daño? Como no se valió de las milicias de la Ciudad para oponerse a tantos desastres?». ⁷⁰⁶ Preguntes retòriques per insinuar la complicitat dels consellers.⁷⁰⁷

Aquestes dues obres, publicades a finals de 1640, volien obrir una causa general contra Catalunya, de la qual el Dia de Corpus n'havia estat una prova fefaent de la seva traïció. Durant la tardor de 1640, però, els escrits d'autors com Gaspar Sala o Francesc Martí Viladamor insistirien, no només en exculpar les autoritats catalanes i desvincular la població barcelonina dels fets, sinó en diferenciar entre les accions comeses per uns particulars i aquelles comeses pel Principat: consideraven injust fer pagar a tots el que havien comès uns forasters a Barcelona.

Aquell desembre començaria la campanya militar del marquès de Los Vélez per recuperar Catalunya. Una campanya que va comptar amb episodis de cruent violència com la massacre de Cambrils on, una primera desbandada del bàndol català va acabar amb el

⁷⁰⁵ ADAM DE LA PARRA, Juan, *Súplica de la muy noble y muy leal ciudad de Tortosa*, Tortosa: Pedro Martorell, 1640, f. 77 v.

⁷⁰⁶ ADAM DE LA PARRA, Juan, *Súplica de la muy noble y muy leal ciudad de Tortosa*, Tortosa: Pedro Martorell, 1640, f. 77 v.

⁷⁰⁷ Cal matisar, però, que la voluntat d'implicar a les institucions catalanes en els fets del Dia de Corpus no va ser compartida per tots els textos d'autors reialistes que fins aleshores havien reconstruït aquell dia. Reialistes catalans com Ramon Rubí de Marimon (1642) i Albert Tormé Liori (1643) plantejaven un relat més moderat, en el que empatitzaven amb les accions executades per diputats i consellers en l'intent d'evitar els assalts a les cases dels ministres reials. En el cas d'Albert Tormé Liori, de fet, desvinculava la participació del *poble* de Barcelona en els assalts i relatava una aferrissada intervenció de les companyies en aplacar els segadors des de l'inici. No obstant, ambdós autors coincideixen en un aspecte: la falsa notícia de la mort d'un conseller a mans de castellans va constituir el desencadenant per a què tota la ciutat es dirigís a la drassana.

degollament de 400 homes. La inferioritat dels cambrilencs els va portar a rendir-se i entregar la plaça, fet que no va impedir que 600 homes més fossin degollats.⁷⁰⁸ El 7 de gener, a poques setmanes que Los Vélez arribés a Barcelona, es publicava *La estrecha amistad* d'Alexandre Ros, un text que augurava el fracàs de la Diputació del General en el camí que havien emprès. En el seu relat sobre els fets del Dia de Corpus ja no diferencia entre *segadors* i *poble de Barcelona*, sinó que inclou a tots els revoltats sota l'etiqueta de *catalans*. Els responsables ja no eren una minoria que s'havia saltat el dret, com descrivia la *Iustificació Real*, sinó una majoria de provincials als quals, com hem vist al capítol anterior, barbaritza comparant-los amb caribs, analogia necessària per fer front a cruents fets com el que havia succeït a Cambrils.

El 1641, mesos després que al gener els Braços catalans juressin fidelitat a Lluís XIII com a comte de Barcelona i les tropes de Los Vélez fossin derrotades a Montjuïc, sortia a la llum la resposta oficial a la *Proclamación Católica*, l'*Aristarco* de Francisco de Rioja. La seva descripció dels fets del Dia de Corpus giren a l'entorn d'una idea: culpar al Consell de Cent; va ser el consistori municipal el que es van negar a prohibir l'entrada als segadors tot i la petició del virrei en veure que es podia produir un tumult, i per a Rioja això era un clar indicador de què «la Ciudad deseava i sol·licitava el succés».⁷⁰⁹

Rioja fa referència a l'assalt al baluard de Santa Eulàlia, des d'on van disparar artilleria contra la galera en la que s'havia d'embarcar el virrei. A continuació, l'assalt de la drassana, on van prendre l'artilleria, municions, cavalls i bastiments. Dos assalts que obviava Gaspar Sala a la *Proclamación Católica* i que, segons Rioja, evidencien la col·laboració activa del Consell de Cent en els fets: «I verdaderamente del modo i circunstancias del succés, se colige con certeza que la Ciudad lo dispuso».⁷¹⁰

La mateixa tònica seguiria l'obra de Felip Viyes, els *Desengaños a los pretextos y motivos que han tenido y publicado los inquietos amotinados de la Ciudad de Barcelona y del Principado de Cataluña*, on se sosté que els «movimientos, alteraciones y turbaciones» de la ciutat de Barcelona i principat de Catalunya portaven essent organitzats des de feia

⁷⁰⁸ FLORENSA SOLER; Núria i GÜELL, Manel, "*Pro Deo, Pro Regi, et Pro Patria*": la revolució catalana i la campanya militar de 1640 a les terres de Tarragona, Barcelona: Òmnium, 2005, pp. 197-209.

⁷⁰⁹ RIOJA, Francisco de, *Aristarco o Censura de la Proclamacion catolica de los catalanes*, [s.l.: s.n., 1641], f. 26 r.

⁷¹⁰ RIOJA, Francisco de, *Aristarco o Censura de la Proclamacion catolica de los catalanes*, [s.l.: s.n., 1641], f. 25 v.

temps. La prova la troba en l'entrada dels segadors el dia 22 de maig, quan els segadors actuen amb la connivència dels habitants de la ciutat, els quals saluden i donen diners als forasters:

«entraron con toda seguridad los inquietos y amotinados, sin que en la distancia, que ay de la puerta a la cárcel (que és bien grande, y populosa) se les hiziesse contradicción alguna, ni se disparasse un pedreñal, o se sacasse una espada, passando los villanos por la calle los saludava la gente, y les davan dinero, y refresco con demostración de gusto».⁷¹¹

I també amb la complaença de les autoritats catalanes, les quals, de fet, els agraeixen l'alliberament de Tamarit: «Al Deputado militar acompañaron con mucha algazara a la Deputación, donde se los agradeció la acción».⁷¹²

L'alliberament de les presons esdevenia, tanmateix, un fet clau per mantenir el relat de la rebel·lió catalana contra Felip IV. Tant és així, que trobarem en diversos autors la necessitat d'incloure aquest fet durant la jornada del Dia de Corpus. Barcelona no era la primera ni seria la última ciutat en la que les seves presons serien alliberades per una revolta popular. De fet, era força habitual, per no dir un tret distintiu de les commocions, que la multitud es dirigís a les presons per alliberar-hi els presos. El 7 de juliol de 1647, dia en què es va iniciar la revolta de Masaniello, després de dirigir-se al palau del virrei, la multitud va alliberar la presó de S. Giacomo de' Spagnoli; el 1648, Pierre Broussel, diputat del Parlament de París, va ser alliberat per la multitud després que la reina regent Anna d'Àustria l'empresonés per oposar-se als nous tributs proposats per Mazarino.

El primer testimoni que trobem que esmenta aquest episodi fora del 22 de maig és, de fet, força revelador. Es tracta de l'imprès publicat a París a la Gasetta francesa, a l'*Extraordinaire* del dia 15 de juny de 1640. En aquell imprès s'hi informava sobre «la revolte de la ville de Barcelona contre le Roy d'Espagne». La lectura que es feia dels fets que estaven tenint lloc a Catalunya es feien des de la perspectiva d'una monarquia que portava des de 1635 en guerra amb la corona espanyola, i que interpretava el conflicte que s'estava vivint a Catalunya com un indicador de la manca d'estabilitat política de la casa espanyola d'Àustria.

⁷¹¹ *Desengaños a los pretextos y motivos que han tenido y publicado los inquietos amotinados de la Ciudad de Barcelona y del Principado de Cataluña*, dis. I, f. 204 v.

⁷¹² *Desengaños a los pretextos y motivos que han tenido y publicado los inquietos amotinados de la Ciudad de Barcelona y del Principado de Cataluña*, dis. I, f. 204 v.

L'imprès, però, no fa referència als fets del Dia de Corpus. De fet, el text remet a un fet que mai va succeir, en el que s'hi condensen diferents episodis de violència que havien tingut lloc a Catalunya i es feien cristal·litzar a Barcelona en un dia desconegut abans del dia 6 de juny. La notícia, si més no, està intitulada de la següent forma: *Extraict d'une lettre écrite de Bayonne le sixiesme Iuin 1640: Contenant la revolte de la ville de Barcelone contre le Roy d'Espagne*,⁷¹³ i s'explica que el «peuple», cansat del tracte al que era sotmès pels homes del comte duc d'Olivares destacats a la guarnició de Barcelona, va atacar-los i perseguir-los fins a una fortalesa on, sense escapatòria, van morir abrasats. Seguidament, aquella mateixa gent va entrar a les presons on van alliberar a tots els francesos que estaven detinguts.

La notícia barrejava els fets de Santa Coloma de Farnés, on Monrodon havia estat abrasat, amb l'entrada dels segadors del dia 22 de maig i l'alliberament dels presos per comunicar al lector que la ciutat de Barcelona s'havia aixecat contra la corona espanyola. L'assassinat de soldats reials i l'alliberament de les presons esdevenien dues seqüències imprescindibles per a l'autor d'aquella notícia per transmetre la idea de què Barcelona es rebel·lava contra el comte duc d'Olivares i Felip IV. I no només això, sinó que l'entrada a les presons, en lloc d'haver-se alliberat a un dels diputats del Principat, s'havien deixat en llibertat als francesos que des de l'inici de les hostilitats havien estat arrestats per l'autoritat reial. Per a la Gasetta francesa, rebel·lar-se contra Felip IV era, pràcticament, sinònim de donar la raó a Lluís XIII.

El segon text que, ara sí, fa un esment explícit a l'alliberament de les presons el Dia de Corpus Christi és la història de Luca Assarino. De fet, i segons la seva obra, les presons haurien estat alliberades dos cops: el 22 de maig i el 7 de juny: «Ma i villani ucciso c'hebbero il Berardo, e saputo che il vicerè timido s'era ritirato nell'arsenale crescendo nel coraggio, e nell'insolenza andarono tumultuosi alle carceri pubbliche, et un'altra volta ne trassero per forza tutti i prigionieri».⁷¹⁴ Un acte que no feia més que provar la deslleialtat i insolència dels catalans.

El 1645, el portuguès Francisco Manuel de Melo feia referència a la seva *Historia de los movimientos, guerra y separación de Cataluña* a l'alliberament de les presons el 7 de

⁷¹³ *Extraict d'une lettre écrite de Bayonne le sixiesme Iuin 1640: Contenant la revolte de la ville de Barcelone contre le Roy d'Espagne*, dins Henry Ettinghausen, «La Guerra dels Segadors a les gasetes europees», *Pedralbes*, 18-2 (1988), pp. 371-372.

⁷¹⁴ ASSARINO, Luca, *Delle rivoluzioni di Catalogna*, Gènova: Giovanni Maria Farroni, 1644, llib. I, p. 139.

juny de 1640. En aquesta ocasió, en lloc de dir, com Assarino, que hi tornaven a entrar i repetien el mateix que havien fet el 22 de maig, Melo barreja les dues jornades de revolta en un únic dia, com ha estat assenyalat per altres autors, per recarregar les tintes en la monstruositat que estava narrant:

« Por otra parte se empleaban otros en acompañar y aclamar de nuevo al diputado Tamarit y conselleres, que, recibiendo del vulgo el aplauso como la libertad poco antes, discorrían por las plazas llevados en hombros de la plebe. Ocupó este ejercicio gran parte del día, mas no por eso le faltaban al tumulto voces, manos, armas y delitós». ⁷¹⁵

L'última referència a l'alliberament de les presons com un signe de traïció al rei el realitza el 1648 Francesc Pasqual de Panno, qui torna a repetir l'episodi als seus *Motines de Catalunya*. En aquest cas, no es tracta d'una fusió de dues revoltes com havia fet Melo, sinó que, com Luca Assarino, explicita que les presons van ser assaltades el Dia de Corpus Christi per segon cop: «se fue luego derecho a las cárceles reales, y d'ellas soltó sigunda bez todos los presos». ⁷¹⁶

L'entrada a les presons reials i l'alliberament dels presos era més que una pràctica habitual durant les revoltes populars: com veiem, s'havia convertit en un tòpic recurrent des de certs sectors aristocràtics per reprovar les revoltes i acusar-les d'infidelitat i traïció al rei i, per tant, de ser sediciosos i rebels. És per això que alguns autors van acabar projectant en els fets del Dia de Corpus un esquema narratiu ja preestablert de sedició i rebel·lió que contemplava l'entrada de la multitud a les presons reials i l'alliberament de presos i que poc tenia a veure amb el que havia succeït aquell dia a Barcelona.

3.3. La mort del virrei: entre l'accident i el magnicidi

La mort del comte de Santa Coloma va esdevenir, sens dubte, la seqüència narrativa més controvertida en la representació d'aquells fets. Les inexactituds i contradiccions sobre les circumstàncies de la seva mort s'havien manifestat des del començament. De fet, ni tan sols les declaracions dels dos criats que van fer-li costat fins a l'últim moment

⁷¹⁵ MELO, Francisco Manuel de, *Historia de los movimientos, separación y guerra de Catalunya*, ed. Joan Estruch, Madrid: Castalia, 1996, pp. 123 i 124, § 101.

⁷¹⁶ PANNO, Francesc Paqual de, *Motines de Catalunya*, ed. Isabel Juncosa i Jordi Vidal, Barcelona: Curial, 1993, p. 137.

dels seus dies, en Magí Esteve i en Santiago Domínguez de la Mora, són unívocues en el relat dels fets.

Domínguez de la Mora explicava en la seva declaració al rei que havia estat «uno de la tierra» vestit de mariner —i per tant, no un segador— el que l’havia assassinat d’una punyalada a la boca de l’estómac mentre el virrei es refugiava en una cova.⁷¹⁷ De la Mora apuntava a un d’aquells homes que Miquel Parets anomenava *riberencs*, habitants del barri de la Ribera que s’enfrontaven cada dos per tres amb els soldats de les galeres genoveses.⁷¹⁸ Magí Esteve, l’altre criat que acompanyava el virrei, afegia una informació prou determinat prèvia a l’assassinat en la seva declaració davant el jutge Miquel Carreras: el terrible cop que es va donar Dalmau de Queralt contra unes roques: «a la que volgués baxar faltà lo peu, y no pogué detenir-se en les mans, y les hores caigué pegant una gran sodregada de tot lo cos sobre las rocas mes baxas». A més a més, el responsable del posterior apunyalament del ventre del virrei no era un mariner com deia Santiago Domínguez de la Mora, sinó un home que duia una capa de pastor.⁷¹⁹

El mateix Pau del Rosso, degà de la catedral de Barcelona, en la seva missiva al seu superior a Roma, recollia els dos testimonis d’en Santiago Domínguez de la Mora i d’en Magí Esteve i, tergiversant el que ells deien, explicava que el virrei havia mort d’un fort cop: «por ser tan gordo y estar en ayunas le faltó el aliento y caió allí y dicen murió entonces de reventado, lo que se tiene por creible, segun dicen dos criados que junto a él hallaron mal heridos».⁷²⁰

L’anàlisi d’alguns diaris de l’època tenien clar, però, que el virrei de Catalunya havia estat assassinat a Barcelona. Joan Guàrdia, pagès de l’Esquirol, anotava al seu diari que el Dia de Corpus Christi «mataren lo virey»;⁷²¹ l’oficial de la Reial Audiència catalana,

⁷¹⁷ VALONGA, Jacint, «Carta del doctor Jacint Valonga, trametent al rei la declaració d’en Santiago Domínguez de la Mora, sobre la mort del comte de Santa Coloma», dins Ferran de Sagarra, *Les lliçons de la Història. Catalunya en 1640*, Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1930, p. 65.

⁷¹⁸ TORRES SANS, Xavier, *Naciones sin nacionalismo: Cataluña en la monarquía hispánica (siglos XVI-XVII)*, València: Publicacions de la Universitat de València, 2008, p. 273.

⁷¹⁹ «Informatio, sive Inquisitio recepta ad instantiam syndici civitatis Barcinone contra eos, qui interfecerunt Ex.^m dominum Don Dalmatium de s.^{ta} Coloma et Queralt Comitem de s.^{ta} Coloma», dins *MNA*, apèndix XVII, pp. 741 i 742.

⁷²⁰ ROSSO, Pau del, «Relación de lo sucedido en Barcelona desde 7 de junio deste presente año de 1640 hasta 19 del dicho», dins Eulogio Zudaire, *El Conde-duque y Cataluña*, Madrid: CSIC, 1969, p. 465.

⁷²¹ GUÀRDIA, Joan, «Diari 1631-1687», dins Antoni Pladevall i Antoni Simon Tarrés (eds.), *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII*, Barcelona: Curial, 1986, p. 60.

Bartomeu Llorenç, anotava que «lo mataren de debaix de la dita ermita [de Sant Bertran] a la bora de la mar»,⁷²² i el notari perpinyanès Pere Pasqual, apuntava que «mataren lo excel·leníssim senyor compte de Santa Coloma de Caralt, virey de Cathalunya».⁷²³

Una claredat que també transmetia el jesuïta Sebastián González des de Madrid al seu superior Rafael Pereira, a Sevilla: «Fueron al palacio del conde de Santa Coloma, y no hallándole dentro (que se había salido con ánimo de embarcarse en las galeras) corrieron en busca suya, y le alcanzaron á tiempo que no pudo embarcarse, quitandole infeliz y miserablemente la vida».⁷²⁴

Una versió del desenllaç del virrei que, malgrat estar-se difonent entre la població, coexistia amb altres representacions que circulaven influenciades per l'examen que els anatòmics de Barcelona havien efectuat al cadàver del virrei la nit del dia 7 de juny, segons el qual les punyalades s'havien efectuat post mortem perquè no havien sagnat. Per tant, el virrei havia mort per altres causes i abans de què fos apunyalat.⁷²⁵

Un exemple de la reproducció d'aquesta versió n'és l'anònima *Relación de lo sucedido en Barcelona el Dia de Corpus Christi y los días siguientes*, signada el 27 de juny de 1640:

«Llegó el motín allí y se fue forçoso [h]acerse de escalar por el baluarte del Rey y se fue hazia San Beltrá[n] y poco más halló tuvo desdichado fin su vida. Si bien dicen los dela visura no murió de dos punyaladas q[ue] le dieron porq[ue] no era[n] para privarle el aliento sino de alteración y pasión de ánimo y como era gordo rebentó».⁷²⁶

⁷²² LLORENÇ, Bartomeu, «Dietari 1629-1640», », dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, p. 80.

⁷²³ PASQUAL, Pere, «Diari 1595-1644», dins Antoni Simon Tarrés i Pep Vila (eds.), *Cròniques del Rosselló: segles XVI-XVII*, Barcelona: Curial, 1998, p. 105.

⁷²⁴ GONZÁLEZ, Sebastián, «Carta al P. Rafael Pereyra, de la Compañía de Jesús, en Sevilla», *MHE*, Madrid: Imprenta Nacional, 1862, vol. XV, tom III, p. 446.

⁷²⁵ «Informatio, sive Inquisitio recepta ad instantiam syndici civitatis Barcinone contra eos, qui interfecerunt Ex.^m dominum Don Dalmatium de s.^{ta} Coloma et Queralt Comitem de s.^{ta} Coloma», dins *MNA*, apèndix XVII, pp. 739 i 740.

⁷²⁶ *Relación de lo sucedido en Barcelona el Dia de Corpus Christi y los días siguientes*, f. 98 v.

També ho exemplifica la *Relación verdadera de algunos casos, que han sucedido en el Principado de Cathaluña*, un romanç en vers publicat el juliol de 1640 en el que es relatava la mort del virrei:⁷²⁷

«Mas el que entendió,	<i>nadie le tocò, su aflicción</i>
el confuso estruendo,	<i>inmensa</i>
necio desconfía,	solo le ahogò.
y se sale huyendo.	Obra fue Divina,
Mal acompaña	pagò su pecado,
(mas pudiera bien)	de omisión y injurias
uye la campaña sin saber de quién.	de Dios maltratado.
Culpas de congoxan	O si le disculpo
de tanta omisión,	sin saber por donde:
miedos le apresuran	es que a los culpados
salta el corazón.	creyó el pobre Conde».
<i>Murió sin herida,</i>	

La mateixa representació de la mort del virrei s'incloïa al dietari de la catedral de Barcelona, *l'Exemplària*, on s'havia escrit que el comte de Santa Coloma havia mort «rebenat de aver caigut entre aquelles penyes, sent home corpulent i estant ab la aflicció i congoxa, i que après alguns segadors li avía pegades algunes estocades o punyalades, i los forats eran petits i no ixia sanch de elles».⁷²⁸ L'absència de sang i rebenat entre penyes eren novament arguments que repetia Miquel Parets:

«y après trobaren lo virey, casi sota Sant Bertran, ja mort, que los peus li tocaven a l'aygua, tot discordat de pits, llevada la golilla y sense gota de sanch, a bé que tenia sinch o sis punyalades sobre el sagí. Y no faltà qui deya que, quant li pegaren, ja era mort, que, com l'omo era tan gros, y aver de córrer per aquell arenal y après saltar aquelles roques, y ab la còlera que tenia, pretenen que rebenat, perquè tenia un colpet al front, de la cayguda, y, com tenia es sanchs glasades, encara que li pegasen no li tragueren sanch».⁷²⁹

⁷²⁷ *Relación verdadera de algunos casos, que han sucedido en el Principado de Cathaluña, y Condado de Rossellón, hechos por los Soldados, en sus tránsitos, dentro este año 1640*, ff. 117 v.-118 r. La cursiva és meva.

⁷²⁸ «Crònica “Exemplària” de la catedral de Barcelona 1637-1641», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Corominas, 2003, p. 208.

⁷²⁹ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 367.

Arguments que també ressonaven a Girona, com prova la crònica del gironí Jeroni de Real, de la qual se'n conserven tres manuscrits que presenten variacions en la descripció dels fets del Dia de Corpus, però que convergeixen en presentar la mort accidentada del virrei: «ans se n'anà envés St. Bertran, hont après lo trobaren mort al mix de unes rochas, que.s digué no se li coneixia ferida apenas», segons un dels manuscrits, i incloent la paraula *rebutat* en els restants: «Dijo que no se tenia por siguro en la Ciudad. Fuese a San Bertrán y después se haló muerto entre unos peñascos, que no se le conocía herida, que murió rebentado, como era tan grueso, y esta relación se hizo como fue visurado».⁷³⁰

En definitiva, cadascú s'aferrava a la versió que coneixia o, més probablement, a la que més l'interessava o jutjava més certa, tal i com de fet explicava el rector del col·legi barcelonès de la Companyia, Esteve Fenoll, al provincial de la Corona d'Aragó Pedro Fons:

«como [el virrei] se arrojó por un alto de diez o doze palmos, hombre an rezio, medio se rebentó, que no podia caminar. A pocos passos, dizen que murió rebentado de pena y de la cayda; otros dizen que le ayudaron con dos otras heridas en la barriga; lo cierto dizen que, aun que no le ayudaran, que muriera; en esto, quién creerá uno, quién otro».⁷³¹

3.3.1. La fabricació d'un accident

Seguint la mateixa estratègia d'exculpar a la Ciutat i al Principat, Gaspar Sala va intentar demostrar a la *Proclamación Católica* que el virrei no havia estat assassinat, sinó que havia mort, efectivament, despenyat per unes roques de Montjuïc. Sala emfatitza la irresponsabilitat d'un virrei atemorit i desassossegat pel rebombori que li generava aquella situació, que el va empènyer a prendre la fatal decisió d'abandonar la drassana per embarcar-se a la galera acompanyat únicament d'un criat i en un estat físic lamentable.

L'esgotament («Era el buen Conde pesado de cuerpo, de disposicion grave, y corpulenta») i l'abrupte del terreny el van fer relliscar i ensopegar contra les roques de Montjuïc, episodi que sentenciaria la seva mort. Les ferides per arma blanca trobades al ventre, d'acord amb la narració de Sala, i seguint les conclusions dictades pels anatòmics,

⁷³⁰ BUSQUETS DALMAU, Joan, *La Catalunya del Barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, pp. 193-195.

⁷³¹ BATLLORI, Miquel, «Un nuevo testimonio del “Corpus de Sang”», *Analecta sacra tarraconensia*, 22 (1949), p. 53.

haurien estat realitzades post-mortem i en cap cas haurien condicionat el malaurat destí del virrei: «se rindio [el virrei] a los desmayos de un mortal parasismo, y resvalando dio consigo entre las rocas, donde ya cadaver, le diero dos heridas en el vientre».⁷³²

La *Proclamación Católica* es proposava qüestionar la versió segons la qual el comte de Santa Coloma havia estat assassinat a punyalades als afores Barcelona i convèncer d'aquesta versió *accidentada* a tota la cristiandat. Aquest episodi, de fet, constituïria durant el transcurs de la Guerra dels Segadors una de les seqüències narratives de la revolta més citada i utilitzada com a arma llancívola per reprovar o justificar els catalans en la seva causa.

L'obra de Sala fixava un relat que reproduïrien autors favorables a la Diputació com Francesc Martí Viladamor a les seves obres: «unas heridas tenia en el vientre, difunto ya, por los desmayos de un mortal parasismo, originado de los antecedentes sobresaltos, y temores»;⁷³³ «donde acosado de mortales parasismos, rindió el buelo de su soberanía a la inclemencia de las peñas para no salir de su propio coraçon».⁷³⁴

De la mateixa manera, el 1641, Antoni Marquès tornava a relatar la seva mort reproduint la caiguda entre les roques: «se acarreó la muerte, despeñándose por los derrumaderos de las peñas del mar, a semejantes infidelidades, dia de la festividad del Corpus»;⁷³⁵ igualment que la versió mantinguda per Josep Sarroca:

«acompañat de un criat, caminant per lo més fragís de las rocas, de Montjuych enves S. Bertran a la vora del mar y com era tant pingue y anava afligit, y cansat, tropesà en fi, y morí a dita dels Sirurgians rebentat, perquè cayguè per las rocas, després seguint alguns que anaven per Monjuych alguns soldats, que eran axits ab lo Virrey, trobantlo ja cadàver,

⁷³² SALA, Gaspar, *Proclamación Católica a la Magestad Piadosa de Felipe el Grande*, Sebastià i Jaume Matevat, Barcelona, 1640, p. 68.

⁷³³ MARTÍ VILADAMOR, Francesc, *Apoyos a la verdad catalana, opugnada por un papel que comienza: Justificación Real*, [Barcelona: s.n., 1640], paper 3, resposta Y.

⁷³⁴ MARTÍ VILADAMOR, Francesc, «Noticia Universal de Cataluña», dins Xavier Torres Sans (ed.), *Escritos políticos del siglo XVII*, Barcelona: Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives-Eumo, 1995, p. 105.

⁷³⁵ MARQUÈS, Antoni, *Cataluña defendida de sus émulos, ilustrada con sus hechos, fidelidad y servicio a sus Reyes*, Lleida: Enrique Castañ, 1641, llib. IV, f. 62 r.

li daren dos o tres puntadas en lo ventre tant chicas, que apenas se veyan, ni dellas ysquè gota alguna de sanch». ⁷³⁶

De la mateixa manera, la propaganda francesa perpetuava la versió accidentada de la mort del virrei proposada per Sala: el 1642, Charles Sorel, cronista francès, sentenciava «qu'il mourut de fatigue et de peur» i que els cops que havia rebut s'havien produït després de la seva mort. ⁷³⁷

Centrem-nos, però, en l'obra de Josep Sarroca. En ella s'hi produeix un fenomen interessant: la implícita analogia entre les circumstàncies de la mort del virrei i el futur que li esperava a la monarquia espanyola. Com hem vist al bloc *Una genealogia de textos*, Josep Sarroca va utilitzar la *Proclamación Católica* per redactar la seva reconstrucció dels fets del Dia de Corpus, obra que havia establert com a causa de la mort un despenyament causat per un «mortal paroxismo». A l'obra de Sarroca, el «mortal paroxismo», en lloc de ser la causa que va despenyar el virrei, és emprat per augurar el fatal destí que li espera a la monarquia d'Espanya si seguia les «fantasies» del comte duc d'Olivares.

«Si encara a major desdicha, nons hagués conduit la fortuna, y la tiranía de un detesable Ministre que te la Monarquia Espanyola en tan miserable estat, que per a son occaso, sols li falta lo últim paracisme. O Monarquia Goda, Austriaca, Espanyola, no per despeños propis [...] sinó per fantasias de un Privat, que imaginantse posar dintre una estreta pechina tot lo gran Mediterráneo de ta Monarquia per diversas fortunas, vinguda a ta Corona arribas a ser sumergida del mateix mal govern». ⁷³⁸

La imatge del comte duc d'Olivares despenyant la Monarquia per culpa de les seves «fantasies», de fet, no era nova. La mateixa *Proclamación Católica* finalitzava la seva descripció del Dia de Corpus apel·lant a la responsabilitat que tenia el comte duc en la mort del virrei, perquè «quando se abrasa una casa, no se culpa a las llamas, cuyo oficio es quemar, sino al que las aplicó al edificio. El que persuade al otro que se arroje de una peña, este le mata, no la roca, que le descalabra». ⁷³⁹ La política del comte duc era, a ulls

⁷³⁶ SARROCA, Josep, *Política del comte de Olivares, contra política de Cathaluña, y Barcelona*, Barcelona: Jaume Romeu, 1641, f. 12 r.

⁷³⁷ SOREL, Charles, *La deffence des catalans*, París: Nicolas de Sercy, 1642, p. 55.

⁷³⁸ SARROCA, Josep, *Política del comte de Olivares, contra política de Cathaluña, y Barcelona*, Barcelona: Jaume Romeu, 1641, f. 3 r.

⁷³⁹ SALA, Gaspar, *Proclamación Católica a la Magestad Piadosa de Felipe el Grande*, Sebastià i Jaume Matevat, Barcelona, 1640, p. 69.

de Sala, la que havia persuadit al virrei a llançar-se des d'un roca: la revolta era la roca que l'havia descalabrat, però el responsable de la seva mort no era la roca, sinó la política dels allotjaments impulsada pel comte duc.

La Monarquia estava, en paraules de Josep Sarroca, en un estat similar al que estava el comte duc poc abans de la seva mort. Conduïda pels mals consell d'Olivares, només estava a l'espera del dia en què, igual que el Dia de Corpus Christi de 1640, un últim *paroxisme* la portés al seu ocàs.

La mort del virrei, o més aviat, les causes que les institucions catalanes havien atribuït a la mort del virrei, servien per projectar, en el clima d'euforia i exaltació que va inundar el Principat després de la batalla de Montjuïc, l'imminent col·lapse de la monarquia dels Àustria. En definitiva, la versió oficial de la mort del comte de Santa Coloma esgrimida des de les institucions catalanes va oferir a Josep Sarroca un esquema narratiu que li servia per augurar el futur de la monarquia a mans del comte duc.

Un fenomen similar es produïa des de Lisboa, on Francisco Manuel de Melo fixava els fets del Dia de Corpus com una metàfora de la decadència espanyola. L'escriptor portuguès finalitzava el relat dels fets del dia 7 de juny de 1640 amb aquesta reflexió:

«Estos son aquellos hombres [...] que fueron tan famosos y temidos en el mundo, los que avasallaron príncipes, los que dominaron naciones, los que conquistaron provincias, los que dieron leyes a la mayor parte de Europa, los que reconoció por señores todo el Nuevo Mundo. Éstos son los mismos castellanos, hijos, herederos y descendientes de estotros, y éstos son aquellos que por oculta providencia de Dios son agora tratados de tal suerte dentro de su mesma patria, por manos de hombres viles, en cuya memoria puede tomar ejemplo la nación más soberbia y triunfante. Y nosotros, viéndoles en tal estado, podremos advertir que el cielo, ofendido de sus excesos, ordenó que ellos mismos diesen ocasión a su castigo, convirtiéndose con facilidad el escándalo en escarmiento».⁷⁴⁰

Montjuïc es convertia en un símbol: antic cementiri de jueus, muntanya on el comte de Santa Coloma va perdre la vida el Dia de Corpus de 1640 i escenari de la batalla contra l'exèrcit de Los Vélez, havia esdevingut la tomba per excel·lència de centenars de traïdors i sacrílegs. Així ho predicava, de fet, el carmelità Josep de Jesús Maria en el seu *Sermó predicat en lo aniversario que ab exemplar Devoció, y ab magestosa ostentació, celebra*

⁷⁴⁰ MELO, Francisco Manuel de, *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña*, ed. Joan Estruch, Madrid: Castalia, 1996, p. 126, § 104.

cada Any la casa Illustre de la Deputació de Catalunya, en sa Caplla Major, per las Ànimas de sos Antepassats. El predicador narrava que la causa dels catalans havia estat negar-se a «adorar la estàtua», i que la prova que Déu els estava recompensant era, precisament, la victòria a Montjuïc «antigua sepultura de Iueus, y ara de present sementiri de soldats sacrílegos». ⁷⁴¹

3.3.2. La construcció d'un magnicidi

La narrativa d'alguns dels autors reialistes, però, contradeia la versió de la mort del virrei despenyat entre les roques, i es va plantejar una versió segons la qual el comte de Santa Coloma havia estat assassinat, com veurem, per cinc punyalades.

L'escrit *Por qué para qué*, difós durant el mes d'octubre de 1640, vinculava la revolta protagonitzada pels segadors en connivència amb la població i autoritats barcelonines amb l'assassinat del virrei: «El dia del Corpus, entrando los segadores tumultuò la ciudad, donde se matò al virrey». ⁷⁴²

La mateixa versió es reproduiria, de vegades de forma literal, en els autors reialistes que durant la tardor i el 1641 van reconstruir els fets del Dia de Corpus. Alexandre Ros narrava a *La estrecha amistad* que els catalans «cometieron un delito tan horrendo, como [h]aver muerto al Conde de Santa Coloma, virrei, y Capitán general de su Magestad, y viva efigie de su Real persona; caso tan detestable, y execrando, que no tiene exemplar», ⁷⁴³ alhora que Francisco de Rioja relatava a l'*Aristarco* que «Entraron los segadores, tumultuò la Ciudad, i mataron al Conde de Santa Coloma». ⁷⁴⁴ Algunes relacions de successos anònimes, com per exemple el manuscrit *Sucesos de Cataluña desde su conmoción hasta el 25 de julio de 1641*, ⁷⁴⁵ redactada l'estiu de 1641, reproduïen la versió del vil assassinat del comte de Santa Coloma:

⁷⁴¹ JESÚS MARIA, Josep, *Sermó predicat en lo aniversario que ab exemplar Devoció, y ab magestosa ostentació, celebra cada Any la casa Illustre de la Deputació de Catalunya, en sa Caplla Major, per las Ànimas de sos Antepassats*, Barcelona: Gabriel Nogués, 1641, f. 23.

⁷⁴² *Por qué, para qué*, [s.l.: s.n., 1640], f. 2 r.

⁷⁴³ ROS, Alexandre, *La estrecha amistad*, [s.l.: s.n., 1641], f. 5 v.

⁷⁴⁴ RIOJA, Francisco de, *Aristarco o Censura de la Proclamacion catolica de los catalanes*, [s.l.: s.n., 1641], f. 26 r.

⁷⁴⁵ BNE, *Sucesos de Cataluña desde su conmoción hasta el 25 de julio de 1641*, ms. 11.023, ff. 225-301.

«La omisión de todos fue causa que se atreviesen a matarle poco número de Segadores en el día más sagrado, y festivo del año, que no venían fiados a su resolución sola, sino a la permisión, y alevosía de la Ciudad, que perezosa, y cautelosamente le socorrió, más para ocasionar el delito, que para estorbarle; muriendo un hombre tan generoso, y de tan preeminente cargo, a manos tan viles, y a disimulaciones tan falses».⁷⁴⁶

La *Súplica de la muy noble y muy leal Ciudad de Tortosa* de Juan Adam de la Parra, publicada la tardor de 1640, havia intentat concretar que aquell magnicidi, perpetrat pel «pueblo y los segadores», s'havia consumat amb cinc punyalades sobre el cos del virrei.⁷⁴⁷ La versió de les cinc punyalades la trobarem repetida en la relació de Ramon Rubí de Marimon de 1642, segons la qual tres segadors «pudieron llegar al conde y darle cinco puñaladas con una daguita buida alrededor del ombligo», ferides que haurien estat la causa de la seva mort.⁷⁴⁸ També la trobem en textos com el de Francisco Manuel de Melo: «cayó en tierra cubierta de un mortal desmayo, donde, siendo hallado por algunos de los que furiosamente le buscaban, fue muerte de cinco heridas en el pecho».⁷⁴⁹

També he identificat textos d'autors que, crítics amb la causa de la Diputació, utilitzaven la versió oficial i tergiversada, segons els autors, de les institucions catalanes, per demostrar que era molt més greu haver apunyalat un cadàver que no si l'haguessin assassinat directament. Una relació manuscrita que no he pogut datar, titulada *Principios de la alteración y rebelión de Cataluña y muerte del virrey conde de Santa Coloma*,⁷⁵⁰ apel·lava de forma implícita a l'obra de Gaspar Sala denunciant que els catalans estaven intentant minimitzar la tragèdia negant-li les ferides que li havien causat la mort, quan de fet, ferir-lo un cop mort feien més abominable la traïció:

«Muerto le niegan de sus heridas ya que no le pueden negar sendo de sus manos o creieron quando assí fuera tenéis por menor delito averle herido muerto q[ue] matarle vivo, pensando escusar la traición la hacen más abominable pues seve q[ue] transfiere vil odio

⁷⁴⁶ *Sucesos de Cataluña desde su conmoción hasta el 25 de julio de 1641*, f. 234 r.

⁷⁴⁷ ADAM DE LA PARRA, Juan, *Súplica de la muy noble y muy leal ciudad de Tortosa*, Tortosa: Pedro Martorell, 1640, f. 76 r.

⁷⁴⁸ RUBÍ DE MARIMON, Ramon, «Relación del lewantamiento de Cataluña», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Corominas, 2003, p. 271.

⁷⁴⁹ MELO, Francisco Manuel de, *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña*, ed. Joan Estruch, Madrid: Castalia, 1996, p. 122, § 98.

⁷⁵⁰ BNE, *Principios de la alteración y rebelión de Cataluña y muerte del virrey conde de Santa Coloma*, ms. 2.371, ff. 180-203.

de la muerte no solo en esto sinó en desacreditar después de ella a q[uien] debieran venerar por único honor del principado». ⁷⁵¹

Les raons de les institucions catalanes per excusar una mort accidental i no un assassinat no feien més que empitjorar la situació a ulls d'aquests autors. En un sentit similar s'expressava Luca Assarino el 1644, de fet, explicant que després de la seva mort, els catalans van difondre que com que de les ferides no emanaven sang, el virrei havia mort abans de què la multitud l'apunyalés. Però, continua Assarino, en cas que això fos cert, el delicte comès pels catalans seria molt més greu, perquè la crueltat contra els cadàvers és pitjor barbàrie que l'assassinat dels vius:

«Fù fama che perche le ferite non diedero sangue il Vicerè morisse prima, che fosse trafitto. Ma quantunque ciò fosse vero in vece diminuire il delitto de ' Catalani infinitamente l'accresce; perche si sà, ch'è maggior barbarie l'incrudelir contro un cadavero, che uccidere un viuo». ⁷⁵²

En paral·lel a aquestes dues estratègies narratives (les 5 punyalades i la gravetat de la violència contra els difunts), es produeix un altre fenomen fonamentat en la simbiosis de les dues versions, segons les quals la multitud hauria propinat un gran nombre de punyalades sobre el cos del virrei que, de manera molt versemblant, podia ja estar mort. És el cas d'Albert Tormé Liori, segons el qual

«el espíritu [referint-se al virrei] cayó semimuerto en tierra: de cuyo golpe siendo el peso de la regia persona [...] es muy verosimil que quedó difunto; pero o semianime o cadáver, y aviese rústica mano de un traydor villano, siempre execranda, siempre de infausta y infeliz memoria le dio seys mortales puñaladas de las quales aunque altamente penetrates, no se asomó a salir gota de sangre». ⁷⁵³

Francesc Pasqual de Panno també es recreava en l'acarnissament amb set punyalades als ronyons sobre un cos ja «ya caydo y muerto», ⁷⁵⁴ de la mateixa manera que Magí Sivillà «se resbaló [...] como a cadàver por la peña abaxo. Allí, seguido de aquellos más que

⁷⁵¹ *Principios de la alteración y rebelión de Cataluña y muerte del virrey conde de Santa Coloma*, f. 203 r.

⁷⁵² ASSARINO, Luca, *Delle rivoluzioni di Catalogna*, Gènova: Giovanni Maria Farroni, 1644, llib. I, p. 146.

⁷⁵³ TORMÉ LIORI, Albert, *Misceláneas históricas y políticas sobre la guerra de Cataluña desde el año 1639*, f. 62 r.

⁷⁵⁴ PANNO, Francesc Paqual de, *Motines de Cataluña*, ed. Isabel Juncosa i Jordi Vidal, Barcelona: Curial, 1993, p. 133.

parricidas, le dieron, inhumanos, hallado muerto, a la extremidad del vientre, cinco puñaladas».⁷⁵⁵

La incertesa sobre els fets, o més aviat, l'existència de dos relats sobre els fets en pugna, queden perfectament reflectides en el següent escrit, publicat el 1642 a Barcelona, en el que es recrea un diàleg entre dos amic: el primer, Valentí Anglada, present durant el Dia de Corpus i combatent a la batalla de Montjuïc, li explica al seu amic, Bernat Company, que havia estat a Roma durant els dos darrers anys, tot allò que havia succeït a Catalunya des que havia marxat.⁷⁵⁶ Entre diverses notícies, Valentí li explica les circumstàncies en les que el virrei mentre que Bernat li respon, sobresaltat, que la versió que li havia arribat de mans dels castellans a Roma era el dubtós assassinat perpetrat pels catalans:⁷⁵⁷

«Valentí: Tantost ohírem a dir,	que.m doní,
ab dolor fort,	fins a casa.l vaig seguir
que lo virrey era mort	de l'embaxador.
a Sant Bertran,	Trobí un bon xarrador,
que, cançat de son afany,	y, entretant,
era caygut;	baxà un estudiant
en roca se avia romput	molt apreçat
lo cap pel mitx.	dient: «A visto qué maldat?
Bernat: Ay, malaje, qui efitx,	<i>Esto se puede hazer?»</i>
Valentí meu!	Preguntà un cavaller:
Die de sant Bartomeu	«i <i>Qué ày de nuevo,</i>
estava en Roma,	<i>senyor licenciado güevo,</i>
que menjave una poma	<i>por su vida?»</i>
en una plaça.	« <i>La catalana atrevida</i>
Digueren: «Un correu	<i>gente sin ley,</i>
passa,	<i>han muerto a su virrey</i>
de allà, de España»,	<i>a punyaladas».</i>
y jo, ab molt bona manya	

⁷⁵⁵ SIVILLÀ, Magí, *Historia general del principado de Cataluña, condados de Rossellón y Cerdeña*, ed. Guillem Carreras i Albareda, Barcelona: Centre d'Història Contemporània de Catalunya, 2019, vol. I, llib. 6, cap. 11, p. 262.

⁷⁵⁶ *Dialogo verdadero, graciós y apacible dels felices, y bons successos de la guerra de Cathalunya*, Barcelona: Gabriel Nogués, 1642. Obra editada i comentada a PRAT, Enric, «Dialogo verdadero, graciós y apacible dels felices, y bons successos de la guerra de Cathalunya», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 30 (1988), pp. 321-387.

⁷⁵⁷ La cursiva és meva.

A mi m donà bofetadas
ohir axò,
que de ma cara nació
digués ell tal;
dexí'l per un animal
y me n'am',
perquè jo sempre pensí
no ser veritat.
Mes, com m'o has
comunicat,

calcom va ser
Valentí: Si bé ho digué lo fosser
que l'enterrà,
però no se li trobà
en tot son cos
sinó una fins a dos,
y les hi daren
quan ja fet cos lo trobaren
entre les roques».

4. Barcelona: escenari d'herois i covards

Un dels fenòmens que acompanya gairebé la totalitat de les fonts és l'anonimat dels personatges. En pocs casos es dona els noms dels diputats, consellers o bisbes. Sempre es parla en general, de forma despersonalitzada, de col·lectius i institucions. La figura de Pau Claris, que esdevindrà un personatge mitificat al segle XIX, passa desapercebuda en totes les narracions del segle XVII: l'únic cas en què una missiva posava nom al diputat eclesiàstic era la carta que enviava Pau Duran al rei per reprovar el seu comportament. El mateix succeeix amb la multitud,⁷⁵⁸ dels quals no transcendeixen noms propis amb alguna excepció com el cas més conegut del Negre de Sant Andreu, referenciat per Francesc Pasqual de Panno,⁷⁵⁹ i Sebastià Estralau, capitost del Prat, esmentat per Felip Vinyes.⁷⁶⁰ On no hi falten noms propis, però, és quan es parla de les autoritats reials. Noms i cognoms de, no només el virrei de Catalunya, sinó de jutges de la Reial Audiència i nobles de diferent grau, tant castellans com catalans. Gabriel Berart, Guerau Guardiola, García Álvarez de Toledo, Joan Miquel Monrodon, Felip Vinyes, Rafael Puig, Jaume Mir, Lluís Ramona, Pablo Jolis, Josep Massó i Miquel Joan de Magarola són els noms d'aquells que, de forma irregular, van apareixen als textos analitzats i són presentats com a víctimes dels

⁷⁵⁸ Sobre l'anonimat dels segadors, veure CORTEGUERA, Luis R., «Gent ordinària: una categoria útil d'anàlisi?», *Pedralbes*, 23 (2003), pp. 165-172 i CORTEGUERA, Luis R., *Per al bé comú: la política popular a Barcelona, 1580-1640*, Vic: Eumo, 2005, pp. 234-237.

⁷⁵⁹ PANO, Francesc Paqual de, *Motines de Catalunya*, ed. Isabel Juncosa i Jordi Vidal, Barcelona: Curial, 1993, p. 137.

⁷⁶⁰ VINYES, Felip, «Carta al secretario Jerónimo Villanueva», dins Eulogio Zudaire, *El Conde-duque y Cataluña*, Madrid: CSIC, 1969, pp. 462-463.

segadors. Però no només, també els oficials de l'exèrcit reial Álvaro de Quiñones, Marco Antonio Gandolfo, el marquès Toralto, Francesc de Jutavila i Diego de Berrio i els cavallers catalans Vicenç Carmona, Miquel Torrelles, Berenguer D'Homs, Domenico Villa i Joan de Marimon, entre d'altres. Sobre el perquè d'aquesta desigualtat és del que tracta el present capítol.

4.1. La covardia dels oficials espanyols

La gran majoria d'aquests noms d'oficials reials i nobles catalans estan vinculats a seqüències narratives en les que, aparentment, el protagonista n'és el virrei, però que com veurem, la seva presència acaba sent més aviat un pretext per parlar d'altres personatges. Les seqüències narratives són els moments en què el virrei abandona el palau i es dirigeix a la drassana, per una banda, i el moment en què decideix abandonar la drassana i fugir cap a Montjuïc. En aquestes dues seqüències és quan s'hi representa una major quantitat de personatges, estretament vinculats a una pregunta: qui va abandonar el virrei a la seva sort en el moment de major tensió del Dia de Corpus?

Magí Esteve dona un llistat dels noms d'aquells que van sortir del seu palau i van acompanyar el virrei de Catalunya a la drassana: en primer lloc, se cita a ell mateix que, de fet, acaba esdevenint en la seva declaració el protagonista d'una èpica gesta en la que va jugar-se la vida per a protegir el virrei fins a l'últim moment. A ell l'acompanyaven Cristòfol d'Icart, baró de Torredembarra i cosí del comte de Santa Coloma, Bernardí de Marimon, superintendent de la drassana i exiliat el 1641, Pedro Bosch, Miquel Salba i altres que no especifica. Tots ells són cavallers catalans que, en el moment en què Esteve narra la fugida cap a la galera, desapareixen. Els únics que van fer costat a en Dalmau de Queralt fins a les últimes conseqüències van ser, a part del propi criat, i sempre segons el seu testimoni, Santiago Domínguez de la Mora i un mester gerrer anomenat Dalmau Prats.⁷⁶¹

En un sentit similar havia escrit Esteve Fenoll quatre dies abans. En la carta que enviava el 9 de juny a Pedro Fons, provincial jesuïta de la Corona d'Aragó, Fenoll explicava que la drassana on el virrei s'havia refugiat i que havia estat assaltada per la multitud hi havia

⁷⁶¹ «Informatio, sive Inquisitio recepta ad instantiam syndici civitatis Barcinone contra eos, qui interfecerunt Ex.^m dominum Don Dalmatium de s.^{ta} Coloma et Queralt Comitem de s.^{ta} Coloma», dins *MNA*, apèndix XVII, pp. 740-742.

hagut congregats ni més ni menys que 300 soldats que, no obstant, no havien estat capaços de contenir l'embat i protegir la vida del comte de Santa Coloma.⁷⁶²

L'informe realitzat per instància dels síndics de Barcelona per esbrinar què havia passat a l'interior de la drassana el Dia de Corpus hi predomina un silenci esfereïdor a l'entorn dels noms que acompanyaven el virrei. Joan Francesc Ferrer, mercader, conseller quart el 1640 i autor d'un diari dels anys 1640 i 1641,⁷⁶³ va ser interrogat per Carreras, l'únic jutge de la Reial Audiència que s'atrevia a sortir en públic,⁷⁶⁴ en tant que va ser un dels homes que va estar a l'interior de la drassana amb el virrei. El seu testimoni no revela el nom de cap persona i simplement parla de la presència de cavallers de la terra i forasters.⁷⁶⁵ Aquesta mateixa versió es repeteix per Sebastià Canyelles, Pedro Mancebo, Joan Sánchez, Joan Suárez, Joan Lorencó, Antonio Garcia, Dalmau Prats, Francesc Menescal i Joaquim Caselles. Tots ells testimonis presencials i cridats a declarar davant el jutge que s'havia d'encarregar d'investigar la mort del virrei.⁷⁶⁶

De forma més incisiva, l'oficial reial Bartomeu Llorenç i l'assaonador Miquel Parets, malgrat enunciar que a la drassana el virrei estava acompanyat de cavallers forasters i de la terra, van voler posar de manifest que quan aquest va abandonar la drassana no ho va fer acompanyat d'ells. Bartomeu Llorenç explica que el virrei va romandre a prop d'en Lluís de Queralt, el seu fill i uns mossos.⁷⁶⁷ Per la seva banda, Parets, amb una intencionalitat més evident, diu que «ell [el virrei] se'n pujà com a desesperat per dalt per lo baluart del Rey y, com estave endarrocat per la part de Sant Bertran, va exir per allí juntament ab molta altra gent. Y a la ocasió, tots los cavallés lo dexaren, que los de més

⁷⁶² BATLLORI, Miquel, «Un nuevo testimonio del “Corpus de Sang”», *Analecta sacra tarraconensia*, 22 (1949), p. 52.

⁷⁶³ AHCB, FERRER, Joan Francesc, *Dietari dels successos de 1640-1640*, ms. B-148.

⁷⁶⁴ CORTEGUERA, Luis R., *Per al bé comú: la política popular a Barcelona, 1580-1640*, Vic: Eumo, 2005, p. 245.

⁷⁶⁵ «Informatio, sive Inquisitio recepta ad instantiam syndici civitatis Barcinone contra eos, qui interfecerunt Ex.^m dominum Don Dalmatium de s.^{ta} Coloma et Queralt Comitem de s.^{ta} Coloma», dins *MNA*, apèndix XVII, pp. 743-745.

⁷⁶⁶ «Informatio, sive Inquisitio recepta ad instantiam syndici civitatis Barcinone contra eos, qui interfecerunt Ex.^m dominum Don Dalmatium de s.^{ta} Coloma et Queralt Comitem de s.^{ta} Coloma», dins *MNA*, apèndix XVII, pp. 743-771.

⁷⁶⁷ LLORENÇ, Bartomeu, «Dietari 1629-1640», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, p. 80.

d'ells se n'anaren devés Santa Madrona, y altres devés siutat y per la montanya».⁷⁶⁸ És a dir, que els cavallers el van abandonar a la seva sort i es va quedar sol.

Seria Francesc Martí Viladamor qui portaria a les impremtes a tots aquests oficials de l'exèrcit i cavallers que, en l'últim moment, s'havien vist sobrepassats per una multitud de forasters i havien deixat al comte de Santa Coloma tot sol. Si bé a la declaració de Magí Esteve, l'únic testimoni fins aleshores que havia detallat els noms i cognoms d'aquells que havien acompanyat al virrei a la drassana, havíem vist que tots ells eren cavallers catalans, uns mesos més tard, al desembre, i difonent-se de forma massiva a l'imprès *Apoyos a la verdad catalana*, tots aquells personatges que Magí Esteve havia identificat eren substituïts per un seguit de nobles castellans. Un grup de cavallers que, a més a més, havien tingut altes responsabilitats en l'exèrcit reial durant els darrers anys o bé participarien en la campanya militar del marquès de Los Vélez el desembre de 1640: Álvaro de Quiñones, Marco Antonio Gandolfo, el marquès Toralto i Francesc de Jutavila.⁷⁶⁹

Álvaro de Quiñones seria el cap de la cavalleria de les ordres militars durant la campanya militar del camp de Tarragona l'hivern de 1640 comandada pel marquès de Los Vélez.⁷⁷⁰ El 13 de desembre va participar en l'execució de més de 600 catalans després de la capitulació de Cambrils.⁷⁷¹ Aquell mateix hivern va ordenar allotjar 800 soldats a cavall a la Roca del Vallès sense esperar els dictàmens dels jurats de la vila, deixant sota l'arbitri de les tropes el seu propi allotjament.⁷⁷²

D'origen sicilià, Marco Antonio Gandolfo havia estat responsable de la defensa i fortificació de la frontera pirenaica des de 1635. El 31 de març de 1636 va escriure la *Relación de algunos discursos tocantes a la defensa de España*, on plantejava la seva proposta de fortificació de Guipúscoa i Navarra. Aquell any esdevenia el responsable

⁷⁶⁸ PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, vol. I, p. 367.

⁷⁶⁹ MARTÍ VILADAMOR, Francesc, *Apoyos a la verdad catalana, opugnada por un papel que comienza: Justificación Real*, [Barcelona: s.n., 1640], paper 3, resposta Y.

⁷⁷⁰ GÜELL, Manel, «El *Diario de las Guerras de Cataluña por los años 1640, 1641 y 42*. Un dietari inèdit dels primers anys de la Guerra de Separació al camp de Tarragona (1640-1642)», *Butlletí Arqueològic*, 33-V (2011), p. 269.

⁷⁷¹ GÜELL, Manel, «Reus, vila oberta. Els primers anys de la guerra de Separació», *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*, 30 (2012), p. 21.

⁷⁷² VILA CAMPOSADA, Marc-Aureli, «Notes geoeconòmiques del Vallès Oriental (Mitjans del segle XVII)», *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 33-34 (1992), vol. 2, p. 299.

d'organitzar la invasió francesa que s'hauria d'emprendre per Narbona el 1637 i que va acabar en el fracàs de Leucata.⁷⁷³ Gandolfo participaria en la campanya del camp de Tarragona l'hivern de 1640 on, segons Melo, protagonitzaria algunes topades amb el mestre de camp del marquès de Los Vélez, el marquès de Torrecuso en relació a qüestions operatives abans de prendre Tarragona.⁷⁷⁴ Francesc de Jutavila també era mestre de camp, i del marquès de Toralto no tenim informació.

La incorporació d'aquests oficials de l'exèrcit reial en la narració que Francesc Martí Viladamor fa de la deserció que va tenir lloc a la drassana el Dia de Corpus constitueix una clara decisió narrativa amb un contundent missatge polític: desacreditar la plana major del marquès de Los Vélez. Els homes que ara comandaven la invasió del Principat, el 7 de juny de 1640 havien fugit acovardits per la irrupció d'un avalot de jornalers. De fet, segons l'obra de Martí Viladamor, el virrei es va veure acompanyat únicament per aquell criat, donant a entendre implícitament que un criat havia tingut més valor que tot aquell contingent d'oficials i soldats reials.

4.2. Un moment per a les apologies

Però no tot eren històries de covardia, sinó que també hi va haver herois. La primera que comentaré forma part de la *Idea del Principado de Cataluña* de José de Pellicer, publicada a Anvers el 1642. José Pellicer y Tovar (1602-1670) era cronista de Castella i Lleó des de 1629, i d'Aragó des de 1636. Comentarista de Góngora i enemistat amb Lope, la seva sensibilitat artística va ser crucial per atorgar als escrits propagandístics una alta capacitat de persuasió. Autor d'uns *Avisos*, va ser una de les principals plomes al servei de la monarquia d'Espanya en esclatar la guerra amb França el 1635, any en què publica *Defensa de España contra las calumnias de Francia*; el 1638 publica *El embajador quimérico*, en el que ataca el cardenal Richelieu. El 1640 escriu contra la revolta

⁷⁷³ JIMÉNEZ MORENO, Agustín, «Opciones estratégicas de la monarquía española a comienzos de la guerra contra Francia (1636-1638): la propuesta de Marco Antonio Gandolfo», *Chronica Nova*, 38 (2012), pp. 177-202.

⁷⁷⁴ MELO, Francisco Manuel de, *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña*, ed. Joan Estruch, Madrid: Castalia, 1996, p. .

portuguesa protagonitzada per la casa de Bragança: *Sucesión de los reinos de Portugal y el Algarve* i el 1642 publica *Idea del Principado de Cataluña*.⁷⁷⁵

Dedicada a Felip IV en el moment en què partia en la seva Jornada reial de Catalunya,⁷⁷⁶ es tracta d'un tractat històric que respon, de forma tardana, a la *Proclamación Católica*. A diferència de l'*Aristarco*, en el que es volen desarticlar els punts de la *Proclamación Católica* un per un, a la *Idea* s'estableix una argumentació pròpia per acabar amb les idees que justificaven la revolta catalana i la seva entrega a França. L'autor no només qüestiona els drets defensats pels francesos sobre Catalunya, sinó que demostra que la monarquia espanyola tenia dret a la mateixa corona francesa.⁷⁷⁷

L'obra dedica un breu espai a comentar els assassinats dels ministres reials durant la jornada del Dia de Corpus de 1640, entre ells, el del comte de Santa Coloma. L'autor inclou un personatge fins ara mai referenciat en cap altre text. Si per a la majoria de narracions el criat del virrei havia estat el seu fidel acompanyant fins a l'últim moment de la seva vida, per a José Pellicer aquest paper l'interpretaria Diego de Berrio, tinent de mestre de camp de l'exèrcit reial a Catalunya:

«[el virrei] perdió la vida, quitándose la atrocamente los Sublevados, día del CORPVS, à siete de Junio del Año Mil seiscientos i Quarenta; hallandose à su lado Don Diego de Berrio, Cavallero del Orden de Sant-Iago, Teniente de Maestre de Campo General [...] Natural de la Muy Noble, i Coronada Villa de Madrid, que asistiendo al Virey (que llevaba algunos Criados) en las Ataraçanas i en la Marina, perdió gloriosamente con él la Vida hecho pedaços à manos de los Tumultuarios, dexando à la Posteridad Memoria, i no pequeño lustre à su Patria, à su Casa, i à sus Hermanos; uno de los quales, fue Don Manuel de Berrio Cavallero del Orden de Alcántara, i Cpitán de Infantería, i murió también sobre Laocata».⁷⁷⁸

Pellicer no podia deixar de fer una breu concreció als criats que l'acompanyaven, però reservava tot el protagonisme per a Diego de Berrio en la narració de la seqüència en què el virrei abandona la drassana i es troba sol davant els «tumultuarios». La mort del virrei

⁷⁷⁵ ARREDONDO, María Soledad, *Literatura y propaganda en tiempo de Quevedo: guerras y plumas contra Francia, Cataluña y Portugal*, Madrid: Vervuert, 2011, pp. 25-26.

⁷⁷⁶ SIMON TARRÉS, Antoni, «La “Jornada Real” de Catalunya que propiciò la caïda del Conde Duque de Olivares», *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 28 (2010), pp. 235-268.

⁷⁷⁷ PELLICER DE TOVAR, José, *Idea del principado de Cataluña*, Anvers: Gerónimo Verdus, 1642.

⁷⁷⁸ PELLICER DE TOVAR, José, *Idea del principado de Cataluña*, Amberes: Gerónimo Verdus, 1642, p. 513.

de Catalunya es converteix en l'escenari per a què Pellicer faci una lloa, de fet, a tots dos germans Berrio, naturals de Madrid i morts durant la Guerra dels Segadors.

La segona apologia la trobem en la *Historia general del Rey de las Españas don Phelipe Quarto*,⁷⁷⁹ obra atribuïda a l'historiador Matías de Novoa, cronista reial i ajuda de càmera de Felip IV.⁷⁸⁰ En ella, l'autor descriu la mort del virrei com una tragèdia en la que uns pocs nobles castellans s'hi van deixar la pell fins a caure exhaustes. És a dir, tot el contrari del que havia relatat Francesc Martí Viladamor:

«se salió hacia la montanya de Montjuich, acompañado de algunos caballeros castellanos, aunque pocos, porque ya los de la ciudad cada uno procuraba salvarse en su casa [...]. El primer golpe que recibió fué de una pedrada. Caido en tierra cargaron sobre él, y execrablemente, á cuchilladas y estocadas le acabaron de matar. Murieron algunos sin poderlo defender, á su lado, y estos, muy pocos pero castellanos».⁷⁸¹

Novoa es lamenta que «los de la ciudad» havien fugit covardament i s'havien refugiat a les seves cases, referint-se als cavaller catalans que havien estat amb el virrei fins aleshores, mentre que, al contrari del que Francesc Martí Viladamor havia difós a la seva obra *Apoyos a la verdad catalana*, els castellans eren els que es quedaven al seu costat per fer front a l'arribada a de la turba.

Per últim, els dos darrers casos d'apologies de personatges realitzades utilitzant la narració dels fets del Dia de Corpus com a escenari, són les de Luca Assarino i Francesc Pasqual de Panno, autors que van utilitzar la seva obra per presentar determinats cavallers com a models de conducta exemplar.

Luca Assarino tria una seqüència narrativa diferent a la tractada fins ara per relatar les heroiques gestes dels seus personatges i se centra en el moment en què els segadors arriben al pla de Sant Francesc i intenten assaltar-lo. Després de la intervenció de consellers, diputats, bisbes i framenors, un conjunt de cavallers catalans va liderar la defensa del palau on s'hi trobava el comte de Santa Coloma, enfrontant-se a la turba:

⁷⁷⁹ BNE, NOVOA, Matías de, *Historia general del Rey de las Españas don Phelipe Quarto, en que se cuenta todo lo sucedido en la dilatada Monarquía de España. Tomo VI: desde el año 1640 hasta el fin de él*, ms. 1730 V. VI.

⁷⁸⁰ CANOVAS DEL CASTILLO, Antonio, *Matías de Novoa. Monografía de un historiador español desconocido*, Madrid: Imprenta de Miguel Ginesta, 1876.

⁷⁸¹ NOVOA, Matías de, *Historia general del Rey de las Españas don Phelipe Quarto, en que se cuenta todo lo sucedido en la dilatada Monarquía de España. Tomo VI: desde el año 1640 hasta el fin de él*, f. 379.

Vicenç Carmona,⁷⁸² Miquel Torrelles, Berenguer d'Oms, Domenico Villa i Joan de Marimon són els protagonistes d'aquesta seqüència.

Vicenç Carmona apareix citat per Assarino també en altres moments del text per enaltir la seva feina feta en la protecció de les cases dels ministres reials: «Fu quella notte piena di spavento, e di sollecitudine, perche attendendo per una parte i Consiglieri con diverse diligenze per mezzo dell'Assesso Carmona (che in queste occasioni si porto egregiamente) ad assicurare le case de Ministri Regii». ⁷⁸³ L'autor li dedica, a més a més, una petita nota al marge per indicar el moment en què descriu la seva actuació, un recurs formal per assenyalar al lector quelcom destacable del text: «Assessor Carmona si porta in questi tumulti egrediente in servizio del Re». Més endavant, Assarino torna a fer aparèixer a Vicenç Carmona, per enaltir les diligències que havia dut a terme per salvar la vida a un grup de cavallers que havia fugit espaordits de la drassana amb l'arribada de la turba. ⁷⁸⁴

Miquel Torrelles era governador de les armes de Barcelona. Durant la tardor de 1640 va col·laborar en la Vint-i-quatrena de guerra i, segons Francesc Pasqual de Panno, va dirigir el 1642, amb l'assistència dels diputats i un conseller de Barcelona, una junta a la Diputació del General per gestionar un batalló de cinc mil infants i cinc cents cavalls. ⁷⁸⁵ Assarino destaca la seva actuació no només davant el palau del virrei, sinó enaltint la seva tasca al mobilitzar les companyies per acabar amb l'avalot. ⁷⁸⁶ De fet, i de la mateixa manera que Carmona, Assarino dedica una petita nota al marge del text per indicar el moment en què es parla de la seva contribució en aturar la revolta: «D. Michel Torrellas d'ordine de i Consiglieri mette insieme le Compagnie della Città armate».

Durant els anys 1620, Berenguer d'Oms havia estat tinent general de l'esquadra de galeres de Catalunya. ⁷⁸⁷ Després de 1640 ha estat identificat a la ciutat on Luca Assarino va

⁷⁸² Es té constància de l'exili de Vicenç Carmona a València el 1643 (VIDAL PLA, Jordi, *Guerra dels Segadors i crisi social*. Barcelona: Edicions 62, 1984 apèndix documental).

⁷⁸³ ASSARINO, Luca, *Delle rivoluzioni di Catalogna*, Gènova: Giovanni Maria Farroni, 1644, llib. I, p. 152.

⁷⁸⁴ ASSARINO, Luca, *Delle rivoluzioni di Catalogna*, Gènova: Giovanni Maria Farroni, 1644, llib. II, p. 159.

⁷⁸⁵ MILLÀS CASTELLVÍ, Carles, «Una aplicació de la fiscalitat en la Guerra dels Segadors: el tribut del batalló al Papiol a Sant Andreu de la Barca», *Materials del Baix Llobregat*, 9 (2003), pp. 85-95.

⁷⁸⁶ ASSARINO, Luca, *Delle rivoluzioni di Catalogna*, Gènova: Giovanni Maria Farroni, 1644, llib. I, p. 150.

⁷⁸⁷ MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, Miquel Àngel, «La administración real en los condados de Rosellón y Cerdeña», *Studia Historica*, 30 (2008), p. 229.

publicar la seva obra: a Gènova juntament amb d'altres desterrats catalans.⁷⁸⁸ Joan de Marimon era el fill del superintendent de la drassana, Bernardí de Marimon, i s'ha documentat el seu exili el 1641, procedent de Barcelona.⁷⁸⁹ Finalment, a Domenico Villa no l'he pogut identificar. Com a hipòtesi, plantejo que sigui la italianització del nom d'un dels exiliats reialistes: Domingo Vinyes, identificat per Jordi Vidal com a exiliat el 1643, procedent de Barcelona.⁷⁹⁰

Gairebé tots els personatges citats per Assarino a la seva obra i protagonistes d'accions dignes d'elogi durant la revolta a Barcelona, van haver-se d'exiliar poc temps després d'aquells fets. Tal i com va demostrar Antoni Simon, Gènova es va convertir en un centre d'atracció dels exiliats i desterrats reialistes després de 1640.⁷⁹¹ Tanmateix, personatges com Berenguer d'Oms han estat identificat a Gènova en dates prèvies a la publicació de l'obra d'Assarino (1644). La relació entre Luca Assarino i el cercle d'exiliats a Gènova podria ser una hipòtesi que explicaria, en part, per què l'autor italià va incloure i enaltir les accions d'aquest grup de cavallers catalans durant el dia en què Barcelona, segons el relat d'Assarino, es va rebel·lar contra el rei. Es podia tractar, per exemple, d'una manera de recordar la seva fidelitat al rei i una prova que contribuïa a justificar el pagament de les pensions d'aquells exiliats.⁷⁹²

La darrera gran apologia és la que Francesc Pasqual de Panno dedica a la repressió que Jaime Ronis i Jaime Carmona van liderar a Barcelona, sense la qual les autoritats catalanes mai haurien pogut recuperar l'ordre a la ciutat. Com hem vist a la *genealogia*

⁷⁸⁸ SIMON I TARRÉS, Antoni, «Los desterrados catalanes en Italia durante la Guerra de Separación de Cataluña», *Investigaciones históricas*, 33 (2013), p. 95.

⁷⁸⁹ VIDAL PLA, Jordi, *Guerra dels Segadors i crisi social*. Barcelona: Edicions 62, 1984 apèndix documental.

⁷⁹⁰ VIDAL PLA, Jordi, *Guerra dels Segadors i crisi social*. Barcelona: Edicions 62, 1984 apèndix documental.

⁷⁹¹ SIMON I TARRÉS, Antoni, «Los desterrados catalanes en Italia durante la Guerra de Separación de Cataluña», *Investigaciones históricas*, 33 (2013), pp. 89-105.

⁷⁹² Un fenomen similar va ser detectat per Diogo Ramada Curto en la literatura portuguesa escrita durant els primers anys de la Restauração. Una literatura que, «mais do que um veículo para a transmissão de ideias políticas, jurídicas, históricas e outras [...], exerceu uma função de nomeação daqueles que por suas ações eram merecedores de fama e de glória», és a dir: la representació de fets com l'Aclamació de Joan IV el Primer de Desembre de 1640 es van convertir en una manera d'establir aquells noms que des de l'inici s'havien posicionat amb la seva causa otorgant-los un lloc privilegiat en la història (CURTO, Diogo Ramada, «A Restauração: nomes e pessoas», dins *Cultura política no tempo dos Filipes (1580-1640)*, Lisboa: Edições 70, 2018, p. 488).

de textos, Panno havia introduït abans de relatar els fets del Dia de Corpus la revolta que temps més tard tindria lloc a Tortosa. El motiu era establir l'eficaç i contundent actuació de les autoritats tortosines per acabar amb la protesta com a model en el que comparar a maldestre i inútil resposta dels consellers i diputats.

La narració dels fets del Dia de Corpus, però, inclou un gir argumental amb l'arribada d'aquests dos personatges: Jaime Ronis i Jaime Cardona, dels quals no es disposa de cap informació, i que es van encarregar, segons el relat d'en Pasqual de Panno, de reproduir la dura repressió que havia tingut lloc a Tortosa, a Barcelona: «con cien mosqueteros cada uno, rondasen por la Ciudad matando sin disitinción sediciosos que se topasen».⁷⁹³

5. Conclusions

Tot i que el juny de 1640 ja circulava que el Dia de Corpus s'havia produït un complot contra la Monarquia protagonitzat per segadors, el *poble* de Barcelona i les autoritats catalanes, en el seu text justificatiu difós el setembre (*La Iustificació Real*), la Cort va apostar pel principi de dissimulació i va presentar la revolta com un succés protagonitzat per una minoria que no havia pogut ser aplacada per les institucions catalanes, fet que indicava la necessitat de l'exèrcit reial. L'estratègia de dissimulació, però, va quedar desdibuixada durant els següents mesos quan, en vista de la resistència armada organitzada per la Junta General de Braços i els pactes amb la corona francesa, el relat dels fets del Dia de Corpus es va alterar gradualment i, durant els anys de 1640 i 1641, l'estratègia de dissimulació va ser substituïda per la construcció de la traïció catalana, segons la qual el Dia de Corpus s'havia consumat una traïció contra la Corona organitzada per les institucions catalanes des de feia temps.

La representació de la violència durant els fets del Dia de Corpus ocupa un paper molt destacat. Per una banda, s'ha identificat un conjunt de textos que presenten la violència executada pels segadors com a rituals de justícia, és a dir, violència que aspira al càstig dels traïdors i la purificació de la comunitat. Es tracta d'una estratègia narrativa vinculada de forma directa a l'articulació d'una retòrica providencial de la revolta que entenia la mort del comte de Santa Coloma com un càstig diví. Per altra banda, s'ha identificat un conjunt de textos que presenten la violència com a rituals de barbàrie, és a dir, violència

⁷⁹³ PANNÓ, Francesc Paqual de, *Motines de Catalunya*, ed. Isabel Juncosa i Jordi Vidal, Barcelona: Curial, 1993, p. 140.

que persegueix el desordre i està fonamentada en la desmesura, el sacrilegi i l'antropofàgia. Es tracta d'una estratègia estretament lligada a un altre tipus de retòrica, en aquest cas supersticiosa i fonamentada en la bogeria, que entenia els fets del Dia de Corpus com la conseqüència de la credulitat i impietat dels segadors.

En aquest sentit, de la mateixa manera que la descripció de rituals de barbàrie, com les pràctiques caníbals protagonitzades per catalans, volien construir un enemic salvatge al qual poder combatre indiscriminadament des de la Cort, la Diputació del General també havia contribuït a la construcció del seu enemic que, des de maig de 1640, s'havia substanciat en la figura del soldat sacríleg i al qual també se li van atribuir tots els tòpics de la barbàrie.

La representació de la mort del virrei va ser un dels episodis més controvertits: la publicística catalana va construir un relat segons el qual el virrei havia mort accidentadament, mentre que els autors reialistes van defensar l'execució d'un greu magnicidi a mans de plebeus permès per les institucions catalanes. Però la construcció textual d'aquells fets no només es va centrar en aspectes tant evidents com el de la mort del virrei, sinó que episodis aparentment més modestos també van ser subordinats a les estratègies narratives dels autors. Ho hem vist amb l'exemple de la seqüència inicial de la revolta: l'incident al carrer Ample, en el que la presència del criat de l'algutzir Monrodon com a responsable de l'agressió al segador i desencadenant de la revolta va ser el resultat d'un procés de selecció i cribratge realitzat per autors com Gaspar Sala per vincular la mort del virrei amb la nefasta política del comte duc d'Olivares.

Per últim, hem vist com el Dia de Corpus Christi de 1640 i, en concret, la descripció del refugi del virrei a la drassana i la seva mort va ser l'escenari per a què diversos autors representessin diferents històries de personatges. Per una banda, obres com el de Francesc Martí Viladamor van aprofitar aquell episodi per remarcar la covardia d'oficials de l'exèrcit espanyol que en aquells instants es trobaven en la campanya del marquès de Los Vélez. Per altra banda, altres autors van ser responsables d'apologies de cavallers catalans i castellans, ja fos destacant-se en la repressió de la revolta o sacrificant la seva vida en la defensa de la vida del virrei.

IV. Després de la guerra

La revolta catalana després de la Guerra dels Segadors

«la plebe de Barcelona no tumultuó ni se movió;
de afuera vinieron los que tumultuaron».

Gaspar Roig Jalpí (1692)⁷⁹⁴

Després de la caiguda de Barcelona l'any 1652 i la reincorporació de Catalunya a la Casa d'Àustria, a les impremtes de la monarquia espanyola es va imposar el silenci respecte els fets que havien tingut lloc el 1640. El silenci, de fet, convenia tant a la Cort com a les institucions catalanes davant l'escenari que s'obria, en el que l'aleshores virrei de Catalunya Joan Josep d'Àustria i la Diputació del General estaven obligats a col·laborar: tot i que Barcelona havia estat reincorporada recentment, la guerra entre la monarquia espanyola i la francesa encara seguia des de 1635, i Catalunya, ara integrada al bàndol dels Àustria, continuava essent un important camp de batalla.

El 1653, Felip IV mana a Joan Josep d'Àustria convocar Parlament General al Principat, en el que es debatrien, principalment, la forma en què s'havien de produir els allotjaments de les tropes reials a Catalunya, tema que havia fet esclatar la crisi de 1640 i que, després de la guerra, no va constituir una permanent amenaça.⁷⁹⁵ És per aquesta calma tensa que van haver de passar, de fet, quaranta anys per a què es tornés a escriure als territoris de la monarquia d'Espanya sobre la crisi catalana de 1640, i en concret, sobre la mort del comte de Santa Coloma.

El silenci que es va imposar durant la resta del regnat de Felip IV, però, va contrastar amb el gran volum d'històries que es van publicar a la resta d'Europa sobre la revolta catalana, entre d'altres. Els autors que van monopolitzar la reconstrucció històrica dels fets que

⁷⁹⁴ ROIG JALPÍ, Joan Gaspar, *Epítome histórico de la Muy Ilustre Ciudad de Manresa*, Barcelona: Jaume Surià, 1692, pp. 459 i 460

⁷⁹⁵ SÁNCHEZ-MARCOS, Fernando, *Cataluña y el gobierno central tras la Guerra de los Segadores (1652-1679)*, Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 1983, pp. 68-96.

havien tingut lloc a Barcelona el 7 de juny de 1640 van ser, en la seva gran majoria, escriptors d'origen italià que publicarien les seves obres a premses dels territoris del nord d'Itàlia, especialment a Venècia. L'objectiu d'aquest quart bloc és analitzar les obres d'història publicades després de la Guerra dels Segadors van reconstruir els fets del Dia de Corpus de 1640: realitzaré un breu comentari dels autors, de les característiques de la seves representacions dels fets i els significats que elles tenien en el context que les van escriure, així com la intertextualitat que hi va haver entre les obres.⁷⁹⁶

1. Un mosaic de turbulències: la revolta catalana a la historiografia italiana de després de la Pau de Westfàlia

Són tres els historiadors italians que, entre 1648 i 1679, van escriure i publicar històries i annals on narren les turbulències, moviments i guerres civils que havien assolat i destruït Europa durant les darreres dècades. Obres d'una importància capital en tant que es convertirien en el referent immediat dels europeus del moment sobre el que havia succeït al seu continent durant la tràgica Guerra dels Trenta Anys. Utilitzant terminologia actual, les obres d'història que analitzaré a continuació configurarien un estrat important de la memòria dels europeus de la segona meitat del segle XVII i, com veurem en el proper capítol, esdevindrien la font d'informació d'altres obres publicades en altres indrets del continent al segle XVIII. Les obres que analitzaré en aquest apartat pertanyen als autors italians Giovanni Battista Birago Avogrado, Vittorio Siri i Maiolino Bisaccioni. La signatura dels tractats de Westfàlia el 1648 havia establert un nou equilibri de poder a Europa i situaven a la monarquia francesa com una potència capaç de disputar l'hegemonia a la corona espanyola i amputar els desitjos de govern universal de la Casa d'Àustria. Moltes de les històries que comentaré a continuació es van veure afectades, d'una o altra manera, per aquest gran enfrontament entre Àustries i Borbons que, de fet, fins la signatura del tractat dels Pirineus el 1659 es va mantenir de forma armada. Les xarxes de mecenatge i les fidelitats dels autors condicionarien, en major o menor mesura, les històries que escrivien, tot i que bona part dels seus pròlegs, després de la dedicatòria

⁷⁹⁶ Al final del bloc, afegixo novament dos mapes conceptuals en els que s'hi representen les relacions d'intertextualitat entre les obres comentades, en aquesta ocasió, escrites i publicades entre 1652 i 1709. Com al segon bloc, un dels mapes representa les fonts en les que es basa cadascun dels textos, i l'altre, exposa la informació en el sentit invers, és a dir, segons a qui influeixen.

al seu mecenes, afirmessin haver escrit la història més neutral que fins aleshores cap historiador havia publicat.

En aquest sentit, es tracta d'obres que, com no podia ser d'una altra manera, estan escrites, en primera instància, des d'una perspectiva aristocràtica, en la que la manca de fidelitat dels vassalls i els prejudicis vers els plebeus impregnen la interpretació i lectura que aquests historiadors italians van fer de la catàstrofe que havia commogut Europa durant els darrers decennis. Catalunya, en aquest sentit, no només s'havia rebel·lat contra el seu senyor, sinó que a més a més havia implicat un príncep estranger en la seva traïció. D'un succés com aquest, acompanyat d'un magnicidi del qual se'n va desencadenar una guerra de dotze anys, el Principat no podia quedar molt ben parat en unes històries que, de consum massiu, havien d'endregar el passat per donar una explicació, no exempta de contingut moralitzant, que justificués el seu present.

1.1. Giovanni Battista Birago Avogadro

Giovanni Battista Birago Avogadro, nascut a Gènova a inicis del segle XVII i format a Venècia, havia publicat la seva primera gran història el 1648: *Mercurio veridico, overo Annali Universali d'Europa*,⁷⁹⁷ una història sobre els principals fets que havien tingut lloc a Europa des de 1640; un relat dels últims 8 anys de la Guerra dels Trenta Anys explicada territorialment. Alemanya, Itàlia, Gènova, Savòia, França, Flandes, les Províncies Unides, Espanya, Portugal, Anglaterra, el Palatinat i Lorena són els territoris que vertebraven la seva obra.

Resulta interessant constatar que la revolta catalana està integrada en el capítol dedicat a parlar dels conflictes a Espanya, mentre que Portugal té un capítol a part. Hom pot preguntar-se si es tracta d'una simple qüestió d'estructura del text, o si bé respon al fet que l'obra estigués dedicada a Vasco Luis da Gama, ambaixador de Portugal a París entre 1642 i 1649.

En el capítol dedicat a relatar la història d'Espanya dels darrers anys, Birago concreta que el que farà serà començar la seva narració el 1642 per no repetir les causes que havien dut a l'inici de les hostilitats entre la Cort de Felip IV i el principat de Catalunya perquè,

⁷⁹⁷ BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Mercurio veridico, overo Annali Universali d'Europa*, Venècia: Matteo Leni, 1648.

bàsicament, eren sobradament conegudes per la quantitat d'escrits que durant els anys anteriors s'havien difós: «essendone per tutta Europa volati fogli diuersi, getterei il tempo nella narratione di vna cosa troppo saputa da tutti».⁷⁹⁸ Birago es referia, sense dir-ho, a l'obra de Vittorio Siri publicada quatre anys abans, el *Mercurio overo historia de' correnti tempi*, encarregada per Richelieu, en la que s'hi desenvolupaven les causes de la guerra a Catalunya. Sobre aquesta obra tornaré en el proper capítol.

Cinc anys després, el 1653, Birago tornava a escriure un llibre d'història sobre les rebel·lions dels darrers temps publicat, novament, a Venècia: *Le sollevationi di stato*.⁷⁹⁹ L'obra està dedicada a Agostino Fonseca, mercader d'origen portuguès al servei de l'ambaixador espanyol a Venècia.⁸⁰⁰ Els continguts estan dividits, seguint la tònica d'aquesta tipologia d'obres, per territoris, presentant un mosaic de sollevaments. En aquesta ocasió, sí que hi apareix un capítol dedicat a Catalunya, que de fet gaudeix de la primera posició del conjunt de l'obra. L'ordre és el següent: Catalunya, Portugal, Sicília, Brasil, Anglaterra, Nàpols i França.

En el missatge al lector, Birago Avogadro concreta que aquesta és una «compositione mia», i ho fa concretant que l'anterior obra que havia publicat, el *Mercurio Verídico*, havia estat la reescriptura de l'obra del cronista italià Vittorio Siri, eliminant el que per a ell eren superfluitats i aspectes ofensius de grans i rellevants personatges:

«Assai più tardi di quello, che havevo disposto, vi compare avanti questa Historia: ma forse con quei vantaggi, che riportano le compositioni stampate doppo l'altre sue pari. Io non ve la dò, come vi diedi il *Mercurio Verídico*; il quale altro non fu, che la maggior parte del Mercurio del P. D. Vittorio Siri (cioè il Mercurio Francese, da esso tradotto in Italiano, con le scritte del P. Modenino, del Secretario Lionne, e del Cavalier Pandolfino) dal qual levai molte superfluità, e molte cose offensive di persone grandi, oltre molta quantità di errori; esponendo le cose con ordine differente: ma ve la dò, come compositione mia: eccetuandone il Quinto Libro, della sollevatione d'Inghilterra».⁸⁰¹

⁷⁹⁸ BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Mercurio veridico, overo Annali Universali d'Europa*, Venècia: Matteo Leni, 1648, f. 281.

⁷⁹⁹ BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Le sollevationi di stato*, Venècia: Turini, 1653.

⁸⁰⁰ RUSPIO, Federica, «Da Madrid a Venezia: l'ascesa del mercante nuovo Christiano Agostino Fonseca», *Mélanges de l'École française de Rome-Italie et Méditerranée modernes et contemporaines*, 125-1 (2013), en línia: <http://journals.openedition.org/mefrim/1207>

⁸⁰¹ BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Le sollevationi di stato*, Venècia: Turini, 1653, dedicatòria al lector.

Le sollevationi di stato de Birago constituiria el cinquè volum de la gran compilació d'Alessandro Zilioli, *Delle historie memorabili de' nostri tempi: che contiene le sollevationi di stato de nostri tempi*.

Birago dedica el primer llibre de *Le sollevationi di stato* a narrar *la sollevatione di Catalogna*, un total de 103 pàgines en el que, a diferència del *Mercurio veridico*, l'autor atorgava una gran importància a les causes en l'explicació del conflicte: les desavinences entre la Cort i el Principat derivades del recel que els catalans tenien de les seves constitucions. Birago parla d'uns catalans desentesos del govern de la Monarquia que no tenien interès per participar, ni tan sols, en els càrrecs de la Cort: no perquè no estiguessin capacitats, concreta, sinó perquè preferien «più le limitate fortune, egli avanzi assai moderati nella sua patria, che l'abbondanza di honori, e le grandissime ricchezze, quali facilmente conseguiscono i Spagnoli ne gouerni».⁸⁰²

A partir d'aquest escenari, descriu al comte duc d'Olivares com la persona que menys valorava la Província i l'home que consagraria el seu govern a domesticar «quel cavallo calcitrante», referint-se al Principat. Birago emprava una metàfora naturalística per descriure el principat de Catalunya, un cavall al qual se li havia d'eliminar el seu farratge (referint-se a les constitucions catalanes) per poder domar-lo: «privarla di quelle franchiggie, usatici e privilegi, de quali tanto odiosamente si vedeva godere».⁸⁰³ A partir d'aleshores, Birago comença a narrar les relacions entre el rei, el comte duc d'Olivares i Catalunya, essent les corts a Barcelona de 1626 i la seva represa el 1632 un moment important de la narració, així com el nomenament dels diferents virreis, els enfrontaments amb motiu del cobrament dels quints, el conflicte per la clau de comte de Barcelona i els allotjaments dels soldats.

Després de descriure el setge de Salses amb força detall, relata les conseqüències dels allotjaments, fent referència als enfrontaments entre soldats i camperols, l'assassinat de Monrodon, les cremes de Riudarenes i Montiró, els sacrilegis i l'alliberament de Francesc de Tamarit el 22 de maig abans d'entrar a narrar els fets del Dia de Corpus. La narració de Birago és molt crítica tant amb la política del comte duc d'Olivares i els excessos dels

⁸⁰² BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Le sollevationi di stato*, Venècia: Turini, 1653, p. 2.

⁸⁰³ BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Le sollevationi di stato*, Venècia: Turini, 1653, p. 3. L'ús de metàfores animals per a descriure les rebel·lions era un recurs literari comú a l'època. Ha estat estudiat per Silvana D'Alessio en el cas de la revolta de Masaniello: D'ALESSIO, Silvana, «Ordo naturalis e infrazione. Per una metaforologia della rivolta masanelliana», *Filosofia politica*, XII-2 (1998), pp. 249-282.

soldats al principat de Catalunya, com amb els catalans que, segons l'autor, cometen el pitjor pecat que podia cometre un regne: rebel·lar-se i pactar amb un príncep que no era el seu senyor natural.⁸⁰⁴

El 7 de juny, Dia de Corpus Christi, a La Rambla, on estaven congregats els «mietitori» com anualment acostumaven, un incident provocat per un criat sense autoritat que va voler identificar a un segador va acabar amb el jornal·ler ferit. Armats amb falç i pistoles, els segadors es dirigeixen al palau del virrei, on les guardes del palau els reben a trets. Les dues seqüències fins ara descrites són les mateixes i en el mateix ordre que la *Proclamación Católica* d'en Gaspar Sala. De fet, el text continua:

«da questa ofesa ravivata ne' Mietitori la memoria delle ingiurie, e delle oppresioni, soguiite nelle loro ville (come pensavano) per ordine, o almeno con permissione del Vice Rè, si commossero in guisa, che in un instante presi molti fase di legne dove si vendevano: li posero alle porte del Palazzo del Vice Re, per darli fuoco, gridando “Viva la S. Fede Catolica, viva il Rè, e muora il mal governo”».⁸⁰⁵

Birago reproduïa a Gaspar Sala:

«Con esto, y con la memòria de las injurias, y opresiones passades, executades por orden, y permission del Lugarteniente, se inquietaron de fuerte, que en un instante, truxeron muchos hazes de leña a las puertas de Palacio, para dalle fuego: diziendo a voces “Viva la Santa Fe Católica, viva el Rey y muera el mal gobierno”».⁸⁰⁶

Després de descriure aquesta seqüència, Birago abandona l'obra de Gaspar Sala i continua reproduint fragments, en aquesta ocasió, de l'obra de Luca Assarino, sobre l'arribada dels franciscans al pla de Sant Francesc. Birago descriu que:

«i frati di S. Francesco dal suo convento (che resta dirimpetto al Palazzo) vedendo l'eccesso di quella gente feroce, corsero per impedirlo, e per aportarvi maggior sicurezza, posero alle porte un corcifisso, acciò che i mietitori respetando quella sacra imagine: non passassero piu oltre, ma dubitando ancora ch tal imedio non bastasse, vi portarono il SS. Sacramento».⁸⁰⁷

⁸⁰⁴ BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Le sollevationi di stato*, Venècia: Turini, 1653, pp. 44 i 45.

⁸⁰⁵ BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Le sollevationi di stato*, Venècia: Turini, 1653, p. 47.

⁸⁰⁶ SALA, Gaspar, *Proclamación Católica a la Magestad Piadosa de Felipe el Grande*, Sebastià i Jaume Matevat, Barcelona, 1640, p. 66.

⁸⁰⁷ BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Le sollevationi di stato*, Venècia: Turini, 1653, p. 47.

Luca Assarino ho havia descrit, el 1644, amb les següents paraules:

«furono alcuni Frati Zoccolanti il cui Conuento è dirimpetto al Palagio, i quali vedendo alla porta del Vicerè il fumo, e temendone l'incendio penetrati per mezzo alla folla de'delinquenti, che ne'latroce eccesso s'infacendauano, corsero ad ammorzarlo, e vi posero un Crocifisso, perche i Villani non ardissero di più mettervi la mano, e per maggiore sicurezza vi portarono anche il Santissimo Sacramento».⁸⁰⁸

Birago continua relatant la intervenció de consellers, diputats i bisbes que, després d'abandonar la catedral, s'ofereixen per ajudar al virrei i li recomanen que es refugii a la drassana. Afegeix, a continuació, una proposta que els consellers li haurien fet al virrei: treure les companyies. Aquesta es tracta d'una seqüència inèdita expressada en aquests termes, ja que la resposta del virrei és negar-se per por a complicar més la situació i que «nascesse qualche guerra civile, con spargimento di molto sangue». Un consell, considera Birago, encertat per a gent que conegués la cortesia, però inútil per als que, com els segadors, «non tiene altro d'humanita che il sembiante».⁸⁰⁹

Excepte alguns detalls com aquest, Birago es limita a seguir de forma sintetitzada el relat que havia escrit Luca Assarino. Malgrat les senyes que el virrei feia a la galera del duc de Tursi per a què s'apropés, alguns oficials de guerra el van convèncer per no abandonar la ciutat i esperar que diputats, consellers i bisbes acabessin amb el rumor popular: uns cinc cents veterans que es van mostrar predisposats a fer front a tota la ciutat en cas que es veiessin en la necessitat de protegir el virrei.⁸¹⁰ Tant la narració com les xifres corresponen a les donades per Assarino:

«E tanto più risolvverono, che'l Vicerpe si fermasse, quanto che sendo con esso seco più di 500 huomini tutti soldati veterani, e di comando, havean risoluto di far testa in caso, che fossero assalti, e valendosi delle piche, moschetti, archibugi, ed d'altr'armi ch'erano nell'Arsenale, difendersi fino alla mort».⁸¹¹

Però el virrei, atemorit per la inseguretad d'una drassana en mal estat i plena de pólvora, pren la pitjor decisió que podria haver pres: abandonar la fortificació i fugir de la ciutat

⁸⁰⁸ ASSARINO, Luca, *Delle rivoluzioni di Catalogna*, Gènova: Giovanni Maria Farroni, 1644, llib I. p. 135.

⁸⁰⁹ BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Le sollevationi di stato*, Venècia: Turini, 1653, p. 48.

⁸¹⁰ BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Le sollevationi di stato*, Venècia: Turini, 1653, p. 48.

⁸¹¹ ASSARINO, Luca, *Delle rivoluzioni di Catalogna*, Gènova: Giovanni Maria Farroni, 1644, llib I. Pp. 140 i 141.

quan, segons Birago, hauria estat protegit per magistrats, nobles i per una majoria de ciutadans.⁸¹²

La decisió d'abandonar la drassana ve presa per la falsa veu de la mort d'un conseller. El virrei, tal i com havia descrit Assarino i ara repetia Birago, fugia amb el seu fill i 20 cavallers i molts oficials de guerra, però al cap d'uns minuts corrents per la sorra i a conseqüència del pas lent del corpulent virrei, Santa Coloma es quedava sol amb un criat. Malgrat l'heroic servei del criat, el virrei acaba ensopgant contra les roques. Hores després és trobat amb algunes ferides al ventre que els cirurgians després van assegurar que s'havien produït post mortem.⁸¹³

El relat continua seguint l'obra d'Assarino fins al final, descrivint tots els assalts i assassinats perpetrats pels segadors a Barcelona.⁸¹⁴ Arribada la nit, els sediciosos es reunien als hostals i a les cases dels seus amics i, mentrestant, els consellers deliberaven si calia mobilitzar a les companyies, conclouent que era massa la gent que estava sollevada, i que el millor era «dissimulare e lasciare che da se stessa si quietasse quella tempesta».⁸¹⁵ Aquella nit, els consellers ordenaven entrar el cadàver del virrei, i ho feien amb un tractament indigne per a un senyor de la seva qualitat, tal i com havia denunciat Assarino.

La narració continua amb l'operatiu muntat pel Consell de Cent després de difondre la notícia que Perpinyà sol·licitava ajudat per enfrontar-se als soldats castellans. El conseller en cap va fer una crida, però en arribar a Sant Andreu del Palomar, la multitud decideix dissoldre la revolta i tornar a casa seva amb les riqueses que havien robat als ministres reials.⁸¹⁶ Seguidament, els consellers sol·liciten al governador general que reprengui el control, però aquest, desconfiat, s'hi nega, fet que provoca que els consellers registrin notarialment que, com que no trobaven el governador general, ells assumien el govern, i, a continuació, enviaven una carta al rei per demostrar que ells no havien tingut cap vinculació amb el sollevament.⁸¹⁷

⁸¹² BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Le sollevationi di stato*, Venècia: Turini, 1653, p. 49.

⁸¹³ BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Le sollevationi di stato*, Venècia: Turini, 1653, p. 49.

⁸¹⁴ BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Le sollevationi di stato*, Venècia: Turini, 1653, p. 50.

⁸¹⁵ BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Le sollevationi di stato*, Venècia: Turini, 1653, p. 51.

⁸¹⁶ BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Le sollevationi di stato*, Venècia: Turini, 1653, p. 52.

⁸¹⁷ BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Le sollevationi di stato*, Venècia: Turini, 1653, p. 53.

En definitiva, una altra història que presentava el comte duc d'Olivares i els catalans com els models de mala conducta: dues actituds (la despòtica d'Olivares i la gelosa dels catalans) responsables d'haver conduït els territoris europeus al desastre i la guerra.

L'any següent, el 1654, Birago publicava una altra història: *Turbolenze di Europa*, dedicada a Ferdinando Francesco d'Ávalo, marquès del Vasto i gran camarlenc del regne de Nàpols, impresa a Venècia. Al pròleg dedicat al lector, Birago explicava que aquesta obra es tractava d'una esmena a l'anterior, *Le sollevationi di stato*. Assegura que havia trobat alguns errors i que, per evitar que el seu prestigi perillés i també per satisfer les queixes que havien fet algunes autoritats literàries, havia decidit reformar el llibre reduint-lo i fent-lo més breu amb el desig d'explicar una història quant més verídica millor. El capítol dedicat a parlar de les *turbolenze di Catalogna* torna a constituir una part molt important de l'obra: concretament, de la pàgina 435 a la 616.

El primer capítol està destinat a les turbulències de França (1-156), el segon a Nàpols (157-367), el tercer a Sicília (368-434) i el quart a Catalunya. Es tracta de les 4 revoltes sobre les que l'autor vol introduir modificacions en relació al seu llibre anterior, remetent a les seves altres obres per conèixer sobre la resta de revoltes (Portugal, Brasil i Anglaterra).

Al comparar la narració de la revolta catalana a *Le sollevationi di stato* i aquella feta a les *Turbulenze di Europa* ens adonem d'un fenomen: la segona narració de la revolta catalana està condicionada per una purga de fets. Una censura que, a l'analitzar-la, em porta a concloure que va ser sotmesa, no només a un afany de resumir el contingut, sinó de condicionar el missatge que s'hi volia transmetre amb ella. La visió que Birago transmet a la *Turbulenza di Catalogna* és molt més crítica amb els catalans que l'obra anterior i, per contrapartida, completament laudatòria amb la corona espanyola. Quins són aquests canvis i com afecten a la narració dels fets del Dia de Corpus?

En primer lloc, el comte duc d'Olivares desapareix de l'escena. Si bé a *Le sollevationi di stato* es presenta ben aviat en la narració l'aversion que el comte duc tenia a Catalunya i se'l descrivia com el principal artífex de la Unió de Armas de Felip IV (resumida pel propi Birago com: «un Rey y una ley»), a *Turbulenze di Europa* Gaspar de Guzmán perd tot el protagonisme i és substituït pel propi rei, qui encapçala l'acció de govern front uns catalans que, davant la bondat i magnanimitat del seu príncep, van adquirir el rol d'antagonista: «Dal qual tempo [1626] appicciasosi il fuoco della sospicione nell'animo di quei populi, spargendo le furie infernali sopra di loro il veleno della dissidenza col suo

sovrano, cominciarono a nodrid pensieri poco confacenti, al debito di buoni vassalli». ⁸¹⁸
Mentre que a l'obra de 1653, la paraula «Olivares» i «conte duca» apareixien 31 vegades, a l'obra de 1654, es redueixen a 6.

La narració relata, com en el cas de l'obra anterior, les relacions entre el rei i els catalans a partir de les fallides corts de 1626 i 1632, fatal escenari des del qual s'incorpora la guerra amb la corona francesa al relat i els conseqüents allotjaments per mantenir els soldats. A *Le sollevatione di stato* (1653), l'obra prèvia, els allotjaments havien estat presentats com un error: un error induït per teòlegs del rei i executat pel comte duc d'Olivares. Un error que explicava el desencadenament de la revolta:

«Impero che offendosi di novo sparsa la soldadesca per la Catalogna: non solamente si continuarono li alloggi come prima, ma fu commandato, che li soldati fossero alloggiati al costume di Lombardua [...] veramente sin'dall'ora si vedeva ben chiaro che tale risoluzione era pericolosa di cagionare alterationi molto grandi in tutta quella Provincia: onde non haveva mancato il Rè di consigliarsi sopra di ciò, ma l'errore fu nel sciegliere i consiglieri, perche havendo fatto faré la Consulta da Teologia, quelli (come di ordinario poco politici) risposero, che in coscienza, e di giustitia poteva Sua aestà far faré li alloggi in quella forma [...]. La risposta appariva conforme il dovere, ma in effetto non era ciò che si cercava ed il Prencipe non sempre ha da faré tutto ciò che può far giustamente [...] Forse sarebbe stato assai meglio lo spendere il Rè del suo in faré li alloggi al modo, che si facevano prima in Catalogna [...]. Il Santa Coloma cavaller prudentissimo, e che maneggiava con prudenza le facende, con reiterate lettere significò a sua Maestà i pericoli presentanei, indovinando le calamità [...]. Ma non solamente quei Signori che havevano l'orecchio del Rè, rigettevano tali avisi, ma il Conte Duca d'Olivares (che signoreggiava se non l'intelletto, almeno la volontà regia) stava saldo nella prima determinazione[...]». ⁸¹⁹

En canvi, a *Le turbolenze di Europa*, l'obra publicada el 1654 i sotmesa a canvis, els allotjaments esdevenen un mal necessari i completament suportable per part dels naturals donada la situació de crisi a la que es veia sotmès Felip IV:

«Vedendo tardarsi e che la soldadesca si andava spargendo per Catalogna, con la novità del modo di alloggiarla, cioè al costume di Lombardia, è d'acile da comprendersi quali effetti cagionassero. Basta diré, che furono tali, che sin d'ora si conobbe ben chiaro il pericolo, che viera di qualvhe alterazione molto grande in tutta quella Provincia. E conoscendo ciò

⁸¹⁸ BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Turbolenze di Europa*, Venècia: Ginammi, 1654, p. 436.

⁸¹⁹ BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Le sollevationi di stato*, Venècia: Turini, 1653, pp. 35 i 36.

il Santa Coloma come cavaliere prudentissimo (che ben lo manifestava nel modo di governaré) significò più volte a Sua Mestà li pericoli presentanei [...]. Ma non si potendo cavar la gente da quella Provincia, mentre durava la guerra con Francia, ne essendo tanto grave il peso di quell'alloggiamento, che nonlo facesse tollerabile il poco te[m]poc he mancava fin'alla Primavera, non si potendo far dimeno dalle diversioni con le quali si trovava la Monarchia, non fu possibile disponer le cose como desiderava la Provincia».⁸²⁰

Era l'objectiu de Birago difondre una història filoespanyola? Si era així, el rol del comte duc havia de desaparèixer necessàriament. Difícilment es podia presentar un relat laudatori vers la corona espanyola amb el comte duc de protagonista donada la fama que havia adquirit al continent. Les virtuts de la monarquia havien de ser representades, necessàriament, pel rei Felip personalment.

Però les diferències en el text no es limiten justificacions, sinó als mateixos fets descrits. En ambdós textos, la mort del cavaller català Antoni de Fluvià a Sant Esteve de Palautordera és un dels primers enfrontaments entre provincials i soldats en ser destacat: «La prima occasione, che sorgesse de mostrare il mal'animo de soldati verso il paese, fu che...»;⁸²¹ «La prima occasione per la quale si cominciò a mostrare il mal'animo degli uni contra gli altri...»⁸²² arrancaven en ambdues ocasions per descriure aquells fets.

A la versió de 1653, Antoni de Fluvià s'amaga al seu castell per resguardar les possessions dels pagesos que no podien allotjar els soldats. Aquesta va ser la raó, deia Birago, per la que els soldats van assaltar el castell, provocant que la gent s'amagués a l'església des d'on Fluvià va disparar als soldats, desencadenant l'entrada d'aquests al temple i l'assassinat del cavaller, tres criats i una dona amb un nadó. Birago continuava afegint que després de la massacre van seguir saquejant els vasos sagrats, emportant-se els frontals dels altars, trencant les imatges sagrades i cometent finalment el sacrilegi al tallar un braç d'una imatge de Crist.⁸²³ És a dir, Birago està explicant la versió de l'assassinat d'Antoni de Fluvià que havien difós els memorials de la Diputació del General, assenyalant explícitament els sacrilegis comesos pels soldats del rei.

⁸²⁰ BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Turbulenze di Europa*, Venècia: Ginammi, 1654, p. 490.

⁸²¹ BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Le sollevationi di stato*, Venècia: Turini, 1653, p. 41.

⁸²² BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Turbulenze di Europa*, Venècia: Ginammi, 1654, p. 499.

⁸²³ BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Le sollevationi di stato*, Venècia: Turini, 1653, p. 41.

Al text de 1654, no obstant, Birago explica que al arribar els soldats, la població i Antoni de Fluvià es van amagar al castell enduent-se tot allò que tenien, excusant-se en què, malgrat estar obligats pel rei a allotjar-los, no els havien d'acollir «in virtù degli ordini». En conseqüència, els soldats van assaltar el castell: Fluvià es va amagar a l'església, on va morir juntament amb dos o tres persones més (cal notar que la dona amb el nadó desapareixen), perquè «le balle de i moschetti non fanno differenze ne in sogetti; ne le occasioni, ne il luogo». A continuació, Birago afegeix que d'aquest accident els catalans van divulgar la falsa notícia que els soldats no només eren cruels i bàrbars, sinó que també havien comès sacrilegis.⁸²⁴

En definitiva, Birago passava de descriure els fets de Sant Esteve de Palautordera segons la narrativa de la Diputació, a fer-ho segons la narrativa reialista, per a la qual els soldats no havien comès cap sacrilegi i les víctimes que s'havien produït eren el resultat de la desobediència a les ordres reials.

En relació a la crema de Riudarenes succeeix quelcom semblant: a la versió de 1654 s'elimina tota la descripció d'accions sacrílegues que Birago sí havia inclòs a la de l'any anterior: «mà che entrati in essa, caricatisi de vafi sacri ed ornamenti, che vi trovarono vuotate sopra l'altare le particole del SS. Sacramento, che stavano nella custodia (cavata dal Tabernacolo): fecero che tutto il Tempio con gli Altari, Croci, Crocifissi , e l'istesso SS. Sacramento restassero abbruggiati ed inceneriti».⁸²⁵

En la descripció de l'allotjament del tercio de Juan de Arce (Giovanni d'Arze) a Sant Feliu (Sant Felice), Birago relatava el 1653 que els habitants de la vila i els soldats havien arribat a un acord, pel qual els deixaven allotjar-se i que un cop van entrar van començar el saqueig.⁸²⁶ L'engany dels soldats hauria estat el desencadenant de l'enfrontament amb els naturals, mentre que al text de 1654, els habitants de Sant Feliu «non potevano dissimulare l'aborimento che havevano verso la soldadesca, arrivando a segno che li obligarono a ritirarsi ed operare come gente maltrattata senza ragione».⁸²⁷ La raó per la que es produïa el saqueig de la ciutat a l'obra publicada el 1654 deixava de ser

⁸²⁴ BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Turbulenze di Europa*, Venècia: Ginammi, 1654, p. 500.

⁸²⁵ BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Le sollevationi di stato*, Venècia: Turini, 1653, p. 42.

⁸²⁶ BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Le sollevationi di stato*, Venècia: Turini, 1653, p. 42.

⁸²⁷ BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Turbulenze di Europa*, Venècia: Ginammi, 1654, p. 502.

l'incompliment de la paraula dels soldats i passava a ser l'odi que els provincials els hi tenien.

Si bé *Le sollevationi di stato* (1653) narra els enfrontaments dels soldats amb els pagesos incorporant les dures acusacions que la Diputació feia vers els soldats reials:

«fu questo caso una confermatione tanto valida nell'opinione concepata da Catalani, che i soldati fossero heretici scellerati, che d'indi in poi non solamente li perseguitarono come nemici publici, ladri, homicidi, adulteri, stupratori e contrafattori delle leggi, ma per causa di conscienza e di Religione, cioè, come heretici e nemici della Religione Catolica»⁸²⁸

aquestes desapareixien per complet de *Le turbolenze di Europa* (1654), en la que més aviat s'hi relatava la supervivència de les tropes reials en terres catalanes : «attendendo a ritirarsi unitamente per mezo di mille pericoli e difficoltà».⁸²⁹

Després d'haver adulterat per complet el sentit de la seva obra i convertir-la en un text al servei de la Casa d'Àustria, Birago inicia la descripció dels episodis del 22 de maig i del 7 de juny de 1640,⁸³⁰ els quals es mantenen intactes copiant literalment el text «original», que com hem vist, era la reproducció de l'obra de Luca Assarino.

El gran dubte que es planteja Birago per a la revolta del 22 de maig, i que no incloïa la seva obra anterior, és si l'entrada dels segadors a Barcelona va ser promoguda pels propis consellers. Sense afirmar-ho, i amagant-se rere la prudència i l'absència de proves, el que sí creia possible és que s'haguessin aprofitat de la presència dels forasters per alliberar els seus col·legues empresonats des de feia setmanes. Aquell dia, una multitud de segadors a Sant Andreu, armats amb pistoles, i amb un crucifix per estendard, van entrar en processó a la ciutat de Barcelona. Els consellers van ordenar tancar una de les portes, més per fingir diligència que per evitar la seva entrada, concreta Birago, però una de les columnes ja havia entrat a la ciutat.⁸³¹

Birago va ser un dels principals historiadors de la segona meitat del segle XVII. La seva obra és eclèctica i va estar condicionada per la competència comercial amb l'altre gran historiador del moment: Vittorio Siri. Si bé en el segon i tercer bloc d'aquesta tesi, les obres analitzades tenien un objectiu eminentment polític i l'interès per la seva difusió

⁸²⁸ BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Le sollevationi di stato*, Venècia: Turini, 1653, p. 43.

⁸²⁹ BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Turbulenze di Europa*, Venècia: Ginammi, 1654, p. 503.

⁸³⁰ BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Turbulenze di Europa*, Venècia: Ginammi, 1654, pp. 511-524.

⁸³¹ BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Turbulenze di Europa*, Venècia: Ginammi, 1654, pp. 505-508.

estava guiat per aquest interès, en el cas de Birago l'objectiu era més aviat comercial: arribar al major públic possible, ansiós de consumir històries sobre les turbulències que havien destruït Europa durant les dècades anteriors.

La competència comercial, coneguda pels seus lectors, no era garantia, però, d'imparcialitat. A l'oposició comercial se li sumava, també, l'oposició política. Tot i que Birago havia restat al servei de la causa dels Bragança a inicis de la dècada dels quaranta, després de la seva estada a Espanya entre 1649 i 1650 les seves lleialtats van veure's modificades i va fer-se afecte a la Casa d'Àustria. La prova més evident d'aquest canvi el trobem evidenciat a les *Turbulenze di Europa*. Si Birago, a partir d'aleshores, va constituir l'historiador filoespanyol més conegut, Vittorio Siri seria el seu homòleg filofrancès.⁸³²

1.2. Vittorio Siri

Vittorio Siri, nascut a Parma el 1608, havia establert amistat amb l'ambaixador francès a Venècia, on era professor i on havia desenvolupat inquietuds per la política. L'autor havia començat a publicar el 1644 com a cronista del rei Cristianíssim el *Mercurio overo historia de' correnti tempi*,⁸³³ que li havia estat encarregada anys enrere per Richelieu i que dedicava a Gaston d'Orleans, oncle del rei Lluís XIV. L'obra comptaria amb 15 volums i acabaria de ser publicada el 1672. Siri va tenir accés a l'arxiu de Richelieu, on la documentació que el privat de Lluís XIII havia acumulat li va permetre redactar obres com el *Mercurio* o les *Memorie recondite dall'anno 1601 fin al 1640*, publicades entre 1676 i 1679. Moria a París el 1685.⁸³⁴

El *Mercurio* es tracta d'una història de 853 pàgines en les que s'hi relaten les principals revoltes i guerres que havien tingut i estaven tenint lloc a Europa entre 1635, any en què s'inicia la guerra francoespanyola, i el 1644, any en què es publica el primer volum.

⁸³² CASTRONOVO, Valerio, «Giambattista Birago Avogadro», dins *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. X, 1968, (en línia: [http://www.treccani.it/enciclopedia/giambattista-birago-avogadro_\(Dizionario-Biografico\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/giambattista-birago-avogadro_(Dizionario-Biografico))) [data de consulta: 15 de setembre de 2020].

⁸³³ SIRI, Vittorio, *Il mercurio*, Casale: Christoforo de la Casa, 1644.

⁸³⁴ MORANDI, Carlo, «Vittorio Siri», dins *Enciclopedia Italiana*, 1936 (en línia: http://www.treccani.it/enciclopedia/vittorio-siri_%28Enciclopedia-Italiana%29/) [data de consulta: 15 de setembre de 2020].

L'obra és vertaderament densa i exhaustiva, i de les 853 pàgines que té, 74 estan dedicades a la revolta catalana.

El primer capítol del primer llibre de l'obra aborda el trencament de la pau entre les monarquies francesa i espanyola el 1635 i continua amb les revoltes de Catalunya, Portugal, els successos de Suècia, Turquia, Escòcia i Anglaterra. El segon llibre comença amb França i les relacions amb Savòia i segueix amb els afers militars a Alemanya, així com els progressos dels conflictes iniciats en el primer llibre, com el català. S'hi suma l'inici de la «*revolutione nel Regno di Francia*», on l'autor parla dels enfrontaments entre la Corona i la noblesa. Al tercer i últim llibre, es prossegueix amb les guerres esmentades prèviament i s'hi suma, entre d'altres, la revolta de Mònaco.

En primer lloc, i a diferència de l'obra de Birago, Siri atorga molta importància als orígens de la revolta catalana. La «*male sodisfattioni ne' Catalani*» s'iniciava en els enfrontaments entre els Braços i el comte duc d'Olivares a les corts de 1632. Però Siri no narra una història d'uns catalans bons i un comte duc dolent, sinó que presenta un escenari en el que es contraposen dos posicionaments reprovables, el del malèvol comte duc contra uns excessivament gelosos catalans: «*Serviva à Ministri Regi destinati al governo della Catalogna questa non occulta cattiva sodisfattione del Conte d'incentiuo per mortificare l'alterigia di quei popoli resi ogni giorno più dissidenti a Regi, con la soverchia gelosia del loro antichi privilegi*». ⁸³⁵

A mesura que avança el text, Siri va introduint la «*inescusabile fellonia*» dels catalans, que davant l'abusiva política del comte duc amb qüestions com la dels allotjaments, va contactar ocultament la Cort francesa. De fet, Siri acusa els diputats catalans d'agitar els ànims sota el pretext d'alliberar-se dels intrusius soldats reials «*con varie arti [...] i populi ad una manifesta sollevatione sotto pretesto di sgravarsi da hospiti cosi importuni come i soldati regii*». ⁸³⁶

Barcelona, que havia de ser l'exemple de l'obediència al seu senyor a tota la Província, va mostrar, no obstant, el camí de la rebel·lió. El desencadenant de la mobilització de la «*turba seditiosa*» va ser l'empresonament d'un «*giurato del popolo de Barcelona*». Aquell fet va ser el que va portar a la multitud al palau del virrei, on no van trobar ni al comte de Santa Coloma, que volien castigar, ni al diputat, que volien alliberar. El següent pas va

⁸³⁵ SIRI, Vittorio, *Il mercurio*, Casale: Christoforo de la Casa, 1644, p. 45.

⁸³⁶ SIRI, Vittorio, *Il mercurio*, Casale: Christoforo de la Casa, 1644, p. 46.

ser dirigir-se al convent de Sant Francesc, on van trobar i alliberar el diputat. En aquell mateix instant van entrar a la ciutat «i contadini e mietitori» armats i, acompanyats de la «plebe infuriata» van tornar al palau del virrei per calar-hi foc, cridant «Viva la fede cattolica, viva il Rè, e muoia il cattivo governo». El virrei s'havia refugiat a la drassana però, no veient-se segur, va abandonar-la per embarcar-se a una galera, però prop de l'ermita de Sant Bertran va ser «miserabilmente trucidato».⁸³⁷

L'assassinat del virrei va desencadenar la invasió del Principat per part de la Corona. En diverses ocasions, Siri explicita que els catalans no volien substituir el seu «jou» castellà pel francès, perquè des de sempre havien estat enemics. No obstant, la necessitat militar davant les consecutives derrotes davant l'exèrcit de Los Vélez els va forçar a requerir ajut al rei de França. La intervenció francesa a Catalunya, no obstant, no es presenta com un acte de salvació borbònica dels catalans contra la tirania del comte duc, sinó que Siri la planteja com una estratègica decisió de Lluís XIII de mantenir la guerra contra la monarquia espanyola fora del seu propi territori.

D'aquesta manera, Vittorio Siri presentava un relat favorable amb la corona francesa sense haver de legitimar les accions sedicioses dels catalans, totalment reprovables per a l'autor. En aquest sentit, els catalans, per no ser acusats de rebel·lia, van redactar un manifest on argumentaven que tenien el dret de canviar de príncep sense incórrer en cap delictes. Siri es referia a la *Proclamación Católica*, una obra que Vittorio Siri traduïa a l'italià i reproduïa sota el títol de *Lamento cattolico*.⁸³⁸ El capítol dedicat als fets del Dia de Corpus és traduït com *Commotione de' Segatori il giorno del Corpus Domini* i es troba reproduït parcialment.

El capítol sobre la revolta catalana finalitza relatant la batalla de Montjuïc, centrant-se únicament en les operacions militars i purgant de la narració la crisi política viscuda al Principat dies abans en la que la Diputació es va decidir entregar-se a Lluís XIII de França. La derrota espanyola a Montjuïc constituïa, de la mateixa manera que ho faria per a Francisco Manuel de Melo l'any següent (1645), una bona manera de representar la decadència de la Casa d'Àustria.⁸³⁹

⁸³⁷ SIRI, Vittorio, *Il mercurio*, Casale: Christoforo de la Casa, 1644, pp. 46 i 47.

⁸³⁸ SIRI, Vittorio, *Il mercurio*, Casale: Christoforo de la Casa, 1644, pp. 55-110. Karsten Neumann havia fet referència a aquesta traducció.

⁸³⁹ SIRI, Vittorio, *Il mercurio*, Casale: Christoforo de la Casa, 1644, p. 113.

Després de publicar el darrer volum el 1672 del seu *Mercurio*, Siri encetava una nova obra el 1676 titulada *Memorie reconditte*. No és, però, fins al volum vuitè, imprès a Lyon el 1679, que trobem referències a la revolta catalana.⁸⁴⁰ Es tracta d'una obra diferent a les comentades fins ara, ja que no hi ha capítols: són 891 pàgines impreses sense divisions per llibres, capítols o epígrafs que, a més a més, no segueix un ordre temàtic, sinó cronològic: del 1634 al 1640, l'autor narra els diferents afers polítics que tenen lloc a tot Europa.

La revolta catalana és abordada a la pàgina 814, juntament amb la de Portugal: «due mostruose rivolte», adjectiva Siri. La revolta catalana «emergia» després que els francesos ocupessin Salses i el comte duc d'Olivares distribuís els soldats per terres catalanes com a estratègia per acabar amb els privilegis dels catalans i seguint els consells d'en S. Onè, un cavaller del Llenguadoc refugiat a Espanya. Des d'aquell instant, els catalans van començar a batallar contra els soldats defensant els seus privilegis i precipitant un sollevament generalitzat. Siri narra, sense detenir-s'hi gaire, que el virrei de Catalunya va ser assassinat per segadors el Dia de Corpus de 1640 mentre intentava embarcar-se per evitar el furor dels sediciosos.⁸⁴¹

Seguidament, Siri introdueix a Pau Claris, descrit com un home «di genio ferventissimo, di molta vivacità di spirito, eloquenza, e fierezza più che di scienza acquistata collo studio» i impregnat d'odi contra els castellans. Segons l'autor, Pau Claris interpretava que aquella situació s'havia convertit en un pretext per al comte duc d'Olivares per vomitar el seu odi sobre els catalans i despullar-los dels seus privilegis, motiu pel qual no tenia més recurs que recórrer a França i rebel·lar-se contra el seu senyor.

1.3. Maiolino Bisaccioni

El 1652, el mateix any que Barcelona capitulava davant les tropes de Joan Josep d'Àustria, Maiolino Bisaccioni publicava una història que abordava, entre d'altres, la revolta catalana: *Historia delle guerre civili de' nostri tempi*, dedicada al príncep de Parma.⁸⁴² Maiolino Bisaccioni va néixer a Ferrara el 1582, finalitzava els seus estudis de

⁸⁴⁰ SIRI, Vittorio, *Memorie reconditte*, Lyon: Anisson e Posuel, 1679.

⁸⁴¹ SIRI, Vittorio, *Memorie reconditte*, Lyon: Anisson e Posuel, 1679, p. 814.

⁸⁴² BISACCIONI, Maiolino, *Historia delle guerre civili*, Venècia: Francesco Storti, 1652.

dret a Bolonya i als setze anys entrava al servei militar de la República de Venècia per passar a servir, poc després, com a mercenari imperial. El 1618 s'involucrava en la Guerra dels Trenta i, després d'un periple pels territoris del Sacre Imperi Romà Gernàmic, les Províncies Unides i França, torna a Itàlia al servei del papa Gregori XV i, poc després, al de l'aristòcrata napolità Marino Caracciolo. Des d'aleshores deixava les armes per dedicar-se a les lletres. A Nàpols va estar en contacte amb l'Accademia degli Oziosi a Sicília va ajudar a reconstruir l'Accademia de Riacesi.

A les seves publicacions literàries hi abocaria les experiències que havia anat recollint al llarg de la seva vida. El 1633 publicava el *Commentario delle guerre successe in Alemagna dal tempo che il re Gustavo di Svetia si levò di Norimberga* a Venècia, ciutat on es retiraria i on publicaria les seves obres sobre els esdeveniments de la Guerra dels Trenta Anys després d'escriure d'una biografia de l'emperador Ferran II (1637).

En aquell moment el gènere històric tenia una gran fortuna editorial. A Bisaccioni se li va encarregar 1 dels 22 volums de l'obra del poeta i historiador Alessandro Zilioli, *Delle historie memorabili de' nostri tempi*, iniciada el 1646. El volum publicat el 1652, *Historia delle guerre civili de' nostri tempi*, era l'assignat a Bisaccioni per Zilioli, i en ell l'autor narrava les diferents guerres intestines que havien assolat Europa durant la Guerra dels Trenta Anys. Narracions que, com la resta d'obres que comentaré, estaven dotades per un alt contingut exemplaritzant sobre les conseqüències de les alteracions populars. Bisaccioni va mantenir un estret contacte amb la literatura francesa i publicaria diverses obres en francès a Venècia. L'autor va ser nomenat, en una data que desconeixem, cavaller de càmera de Lluís XIV,⁸⁴³ i moria el 1663 a Venècia.⁸⁴⁴

La *Historia delle guerre civili de' nostri tempi* conté la història de les guerres civils a Anglaterra, Catalunya, Portugal, Palerm, Nàpols, Fermo (ciutat italiana), Polònia, França i els enfrontaments amb el Turc. A la revolta catalana li dedica de la pàgina 261 a la 344, amb una introducció prèvia des de la pàgina 253. En aquesta introducció, Bisaccioni explica les raons dels catalans per revoltar-se. Es tracta de les argumentacions que van

⁸⁴³ HUGON, Alain, *La insurrección de Nápoles, 1647-1648: la construcción del acontecimiento*, Saragossa: Prensas de la Universidad de Zaragoza, 2014, p. 43.

⁸⁴⁴ La biografia de Maiolino Bisaccioni ha estat escrita a partir de l'entrada de CASTRONOVO, Valerio, «Maiolino Bisaccioni», dins *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 10 (1968), (en línia: http://www.treccani.it/enciclopedia/maiolino-bisaccioni_%28Dizionario-Biografico%29/) [data de consulta: 9 d'abril de 2020].

fixar els diputats durant la primavera de 1640: els sacrilegis comesos pels soldats reials narrats de forma extremadament detallada, seguit pels abusos sobre la població traduïts en cremes de cases, assassinats, violacions, etcètera. Degut a tots aquests greuges, sumat al principi electiu dels comtes de Barcelona i els estrets lligams històrics de Catalunya amb França, deia Bisaccioni, els catalans justificaven els fets del Dia de Corpus:

«Le quali tutte cose udite, si erano radunati quelli della Dicta delli tre bracci a 10 di Settembre 1640, ed ivi era stato letto il processo di questi eccessi fabbricato dalla deputatione di Catalogna. Eta queste cose dicevano esser nata poi la sollevatione il giorno della Festa solenne del Corpus Domini».⁸⁴⁵

La introducció finalitza constatant que aquesta havia estat la versió de les institucions catalanes sobre el que havia succeït a Catalunya el 1640. Una versió, segons Bisaccioni, que no s'havia de correspondre necessàriament a la realitat: «hora fatta questa introduzione per dilucidare la mente de chi legge, passarò allà narrativa delle cose accadute».⁸⁴⁶

La narració de les coses succeïdes comença amb les corts de 1632, en les que s'hi va contraposar la tenacitat dels catalans en la defensa dels seus privilegis i la mala gestió del comte duc d'Olivares. De fet, els allotjaments al principat de Catalunya amb motiu de la guerra al Rosselló són interpretats per Bisaccioni com la decisió deliberada del comte duc, i tolerada pel rei, d'acabar amb els privilegis dels catalans. Uns allotjaments que van conduir als diputats a «usar l'armi per recuperare la validità di loro privilegii» i a sollevar-se si aconseguien el compromís de Richelieu d'aportar suport militar.⁸⁴⁷ Però abans d'iniciar el sollevament, els catalans van escriure i difondre la *Proclamazione humilíssima*, una estratagema, diu Bissaccioni, per mostrar-se innocents davant del món. Naturalment, l'autor es referia a la difusió de la *Proclamación Católica*, el text justificatiu escrit per Gaspar Sala i finançat pel Consell de Cent de major difusió d'aquella contesa.

Els desencadenants de la rebel·lió del Principat serien, per una banda, la confirmació del suport francès a la causa catalana i, per altra, l'empresonament d'un jurat català, referint-se a Francesc de Tamarit, diputat militar del General. A Barcelona, «il popolo», juntament amb «contadini» dels afores de la ciutat, van dirigir-se al palau del virrei per venjar-se

⁸⁴⁵ BISACCIONI, Maiolino, *Historia delle guerre civili*, Venècia: Francesco Storti, 1652, p. 255.

⁸⁴⁶ BISACCIONI, Maiolino, *Historia delle guerre civili*, Venècia: Francesco Storti, 1652, p. 260.

⁸⁴⁷ BISACCIONI, Maiolino, *Historia delle guerre civili*, Venècia: Francesco Storti, 1652, p. 264.

contra ell i alliberar el diputat, però no trobant a cap dels dos, van anar al convent de Sant Francesc, on deien que s'hi trobaven, cridant «Viva la fede Catholica, viva il Rè, e muora il mal governo». La multitud localitza al diputat al convent de Sant Francesc i l'allibera, però el virrei aconseguix amagar-se a la drassana acompanyat per diputats i consellers. D'allà, però, fuig cap a la platja per intentar embarcar-se en una galera, on finalment és assassinat per camperols que venien de registrar el seu palau. La mort del virrei és acompanyada de l'assassinat d'altres ministres reials, el saqueig i la rapinya que, com hem vist en capítols anteriors, segons alguns autors sempre acompanyava la rebel·lió.⁸⁴⁸

Les jornades del 22 de maig i el 7 de juny quedaven, en conseqüència, completament barrejades, de la mateixa manera que havia fet Vittorio Siri el 1644 al seu *Mercurio*, obra sobre la qual, de fet, es fonamenta el text de Bisaccioni per a relatar els diferents episodis. Seqüències com la de l'entrada dels segadors al palau del virrei així ho revelen. Bisaccioni deia que, «andò questa fúria per liberare di fatto il giurato, e vendicarne l'offesa con la morte del Vice Re, ma non vi trovarono il conte, ne il giurato, ed intendendo che questi era nel Monasterio de Padri di San Francesco, colà si portarono»,⁸⁴⁹ mentre Siri ho havia descrit de la següent forma: «quella turba seditiosa, s'incaminò a gran passi al Palazzo del V. Re, ch'era il Conte di S. Coloma; ed ivi non trovato ne il V. Rè, ne il Giurato per sfogare contro il primo quella rabbia, che gli agitaua; e per rimettere in libertà il secondo, si condussero al Conuento del Padri Francescani».⁸⁵⁰

L'obra de Bisaccioni arribaria a les cinc edicions. La segona, publicada el 1653 a Bolonya, afegia força modificacions al text que afavorien la seva completesa i que mantindria en la resta d'edicions de l'obra. Si bé es mantenia la gran majoria de l'escrit intacte, en arribar a la descripció dels fets del Dia de Corpus s'hi feien algunes esmenes i s'afegia força informació. Es modifica la paraula «giurato» per fer referència a Francesc de Tamarit i se'l substitueix per l'expressió «deputati del popolo». Per altra banda, s'informa que els fets, que havien tingut lloc el dia de la festa del Santíssim Sagrament, havien estat protagonitzats per «mietitori» que havien entrat armats a Barcelona,⁸⁵¹ mentre que abans incloïa al «popolo».

⁸⁴⁸ BISACCIONI, Maiolino, *Historia delle guerre civili*, Venècia: Francesco Storti, 1652, p. 266.

⁸⁴⁹ BISACCIONI, Maiolino, *Historia delle guerre civili*, Venècia: Francesco Storti, 1652, p. 265.

⁸⁵⁰ SIRI, Vittorio, *Il mercurio*, Casale: Christoforo de la Casa, 1644, p. 46.

⁸⁵¹ BISACCIONI, Maiolino, *Historia delle guerre civili*, Bolonya: Carlo Zenero, 1653, pp. 228 i 229.

Aquell dia, explica Bisaccioni a la segona edició de l'obra, a primera hora, una baralla entre un segador i un criat del virrei va desencadenar la mobilització de la resta de segadors cap al palau del comte de Santa Coloma, cridant «Viva la fede Catholica, Viva il Rè, ed muora il mal governo». Els diputats van abandonar la missa per aquietar la multitud i tranquil·litzar el virrei, qui va decidir refugiar-se a l'arsenal on ell, juntament amb els diputats i els consellers creien que estaria segur. La resta del relat és el mateix que a la primera edició.

Bisaccioni acaba fent una reflexió sobre com governar i evitar els alteracions i rebel·lions. Segons ell, el príncep s'ha de regir atenent als humors i la naturalesa dels pobles, ja que les mateixes formes i maneres no serveixen per a totes les províncies. És obligació del metge, primer de tot, investigar la natura del malalt i després aplicar-hi els remeis adequats.⁸⁵²

Bisaccioni ofería una lectura crítica amb els extrems, que denunciava les tràgiques conseqüències que comportava rebel·lar-se contra el seu senyor, però també la imprudència que significava governar les províncies ignorant els humors i la naturalesa de cada una d'elles, al·ludint de forma directa a la política del comte duc d'Olivares. Felip IV restava allunyat de tota responsabilitat, de la mateixa manera que Lluís XIII i la monarquia francesa quedaven completament en un segon pla.

2. Gaspar Roig Jalpí i els serveis dels catalans a la Monarquia

Si revisem la historiografia espanyola escrita durant el regnat de Carles II trobem que pocs historiadors escrivien sobre la recent guerra de Catalunya i, en cas de fer-ho, no feien referència als fets del Dia de Corpus de 1640. És el cas del jesuïta Manuel Marcillo (1656-1694), que el 1685 publicava *Crisis de Cataluña generada por las naciones extrangeras*.⁸⁵³ Nascut a Olot, Marcillo va ser rector dels col·legis jesuïtes de Lleida i de la Seu d'Urgell. Va escriure la seva obra per encàrrec dels consellers de Barcelona per

⁸⁵² BISACCIONI, Maiolino, *Historia delle guerre civili*, Bolonya: Carlo Zenero, 1653, p. 229.

⁸⁵³ MARCILLO, Manuel, *Crisis de Cataluña generada por las naciones extrangeras*, Barcelona: Jaume Mathevat, 1685.

netejar la imatge de Catalunya que, durant les dècades anteriors, havia quedat molt malmesa, acusada de deslleial i de rebel.⁸⁵⁴

L'obra es divideix en dues parts. A la primera part fa una descripció geogràfica i de la població de Catalunya, de les seves qualitats i meravelles com Montserrat o el Canigó. La segona se centra en la religiositat dels catalans i les ordres religioses instal·lades a Catalunya, així com de les glorioses empreses militars en les que havien participat els catalans durant l'època medieval. Els darrers capítols d'aquesta segona part destaquen la fidelitat i els serveis amb els que els catalans havien lluitat contra els estrangers, principalment contra els francesos. Es fa un especial esment al paper que havia tingut Perpinyà —cedida a França en virtut del tractat dels Pirineus (1659)— en la defensa d'Espanya, i en especial, a les resistències que havia protagonitzat durant els regnats de Joan II i Felip IV. De fet, la resistència de Perpinyà l'any 1642 per no caure sota el domini francès és l'únic esment que es fa a la Guerra dels Segadors.

La primera obra que, des de l'interior de Catalunya, recuperaria la reconstrucció dels fets del Dia de Corpus i la mort del comte de Santa Coloma va ser l'*Epítome histórico de la Muy Ilustre Ciudad de Manresa*, escrit pel frare mínim Joan Gaspar Roig Jalpí i publicat pòstumament.

Joan Gaspar Roig Jalpí havia nascut el 1624 a Blanes i, amb setze anys, va ser testimoni de la revolta popular del dia 7 de juny de 1640 a Barcelona. El 1659 va entrar a governar la província mínima catalana i el 1673, en una estada a Madrid, rep el nomenament de cronista reial de la Corona d'Aragó.

La seva obra d'historiador es fonamenta en la defensa apassionada de Catalunya i la seva inqüestionable fidelitat. Fins al segle XX, va ser especialment conegut per haver descobert el *Libre de feyts d'armes de Cathalunya* d'en Bernat Boades, escrit el segle XV, sobre la història de Catalunya. El 1948, però, en el pròleg del quart volum de l'edició del llibre que estava realitzant l'editorial Barcino, Miquel Coll i Alentorn va assegurar,

⁸⁵⁴ «Manuel Marcillo», dins *Diccionari d'historiografia catalana* (en línia: <https://www.encyclopedia.cat/ec-historiog-1140.xml>) [Data de consulta: 10 d'abril de 2020].

després d'una anàlisi filològica, que Roig Jalpí no havia trobat aquell text, sinó que es tractava d'una falsificació i ell n'era el vertader autor.⁸⁵⁵

Però Roig Jalpí també és conegut per altres raons. El 1653, després de l'entrada de les tropes de Joan Josep d'Àustria a Barcelona, va ser triat per la Junta de qualificadors organitzada per la Inquisició per encarregar-se de la censura de la *Proclamación Católica*. Es tractava d'una junta que havia d'encarregar-se de purgar els papers perjudicials i injuriosos que encara corrien per Barcelona i que havien estat impresos durant el domini francès. El 12 d'agost d'aquell any, Roig Jalpí va ser escollit per indicar tots aquells paràgrafs i passatges de l'obra de Gaspar Sala que incorrien en ofenses, sedició o injúries.

El 1654 conclouia l'examen de l'obra, i el 1655 es despatxava l'edecte de prohibició de la *Proclamación Católica* per tractar-se d'un paper «sedicioso, injurioso y denigrativo de la fama de su Majestad y por injurioso al púlpito y predicación del Evangelio y por ofensivo del Sacramento de la penitencia».⁸⁵⁶

La relació de Gaspar Roig Jalpí amb Gaspar Sala no es limitava a la censura de la seva obra, sinó que, segons Jesús Villanueva, és possible que s'haguessin conegut en alguns dels dos viatges que Roig Jalpí va fer a Perpinyà, on residia Gaspar Sala, exiliat.⁸⁵⁷

El meu interès per Roig, però, rau en la seva obra sobre la ciutat de Manresa, que esdevindria quelcom més que una simple història local. En ella s'exalta el passat de la ciutat i es traça un recorregut històric des de la seva fundació. El primer volum està dedicat a posar de manifest la contribució de Manresa a la fe catòlica, amb els martiris i fundacions religioses que en ella hi van tenir lloc. El segon, de caràcter més polític, ressalta la fidelitat de Manresa al rei i les seves aportacions militars als diferents monarques. El capítol 6 de la segona part està dedicat a «los grandes servicios, que la ciudad de Manresa hizo à nuestro serenísimo Rei Don Felip Quarto de Castilla y Tercero

⁸⁵⁵ PAGÈS JORDÀ, Vicenç, «Joan Gaspar Roig Jalpí, impostor brillant», *Revista de Girona*, 296 (maig-juny 2016), pp. 62-64; PRUNÉS, Josep Maria, «Tres cartes inèdites de fra. Joan Gaspar Roig i Jalpí», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLVI (2005), p. 345.

⁸⁵⁶ PEÑA DÍAZ, Manuel, «La Inquisición y la memoria histórica de la revuelta catalana de 1640», *Bulletin of Hispanic Studies: Hispanic Studies and Researches on Spain, Portugal and Latin America*, 2015, p. 20.

⁸⁵⁷ VILLANUEVA, Jesús, *Política y discurso histórico en la España del siglo XVII: las polémicas sobre los orígenes medievales de Cataluña*, Alacant: Publicaciones de la Universidad de Alicante, 2004, p. 228, citat a PEÑA DÍAZ, Manuel, «La Inquisición y la memoria histórica de la revuelta catalana de 1640», *Bulletin of Hispanic Studies: Hispanic Studies and Researches on Spain, Portugal and Latin America*, 2015, p. 18.

de Aragón, Conde de Barcelona desde el año 1633 hasta 1640»,⁸⁵⁸ en el qual recupera els fets que van tenir lloc a Barcelona el juny de 1640.

És interessant constatar que Roig inseria els fets del Dia de Corpus de 1640 dins una narració en la que volia posar en evidència l'entrega dels catalans en totes les empreses militars de la Corona. De fet, el dia de la mort del virrei és exposat després de defensar la implicació que havia tingut el Principat en la recuperació de Salses. És a dir, Roig Jalpí volia defensar que els fets que havien tingut lloc a Barcelona estaven molt lluny d'haver estat una traïció executada per les institucions catalanes i amb la col·laboració del *poble* de Barcelona com, hem vist, molts autors italians durant les dècades anteriors havien presentat, sinó tot al contrari: l'autor volia defensar aquella jornada com un fet valuós que els catalans havien protagonitzat en la defensa de la Monarquia. Roig Jalpí no amagava els fets del Dia de Corpus tot i les perjudicials conseqüències que fins aleshores havia tingut per a la imatge de Catalunya, sinó que els reivindicava com un dia que demostrava la fidelitat dels catalans al rei. Roig Jalpí exigia que

«el buen historiador deve con todo cuydado averiguar los puntós de sus Historias, antes de darlos a la luz publica, particularment aquellos en que interessa la honra de algun comun o particular, por no faltar a la verdad y no incurrir en lo que pide la justícia commutiva».⁸⁵⁹

El relat sobre els fets del Dia de Corpus Christi de 1640 s'inicia assegurant que «la plebe de Barcelona no tumultuó ni se movió; de afuera vinieron los que tumultuaron»: van ser els que van entrar de fora els responsables del tumult.⁸⁶⁰ Roig estava a Barcelona aquell dia, era jove, i així vol deixar-ho patent: «yo, como muchacho, sin reparar en el peligro, iba de unes partes a otras y vi gran parte de aquellos funestos sucesos».

Es tracta dels pocs textos que no comencen la lògica dels fets amb l'incident al carrer Ample: poc després de les 9 del matí, un gran grup de segadors baixa el carrer del Regomir el Dia de Corpus i, reunits al carrer Ample, decideix calar foc a les portes del palau del virrei. Aleshores, els religiosos de Sant Francesc, sumats als conseller i diputats, aconseguen foragitar els segadors cap a La Rambla. Roig Jalpí ho deixava clar des de

⁸⁵⁸ ROIG JALPÍ, Joan Gaspar, *Epítome histórico de la Muy Ilustre Ciudad de Manresa*, Barcelona: Jaume Surià, 1692, p. 452.

⁸⁵⁹ ROIG JALPÍ, Joan Gaspar, *Epítome histórico de la Muy Ilustre Ciudad de Manresa*, Barcelona: Jaume Surià, 1692, p. 459.

⁸⁶⁰ ROIG JALPÍ, Joan Gaspar, *Epítome histórico de la Muy Ilustre Ciudad de Manresa*, Barcelona: Jaume Surià, 1692, pp. 459 i 460.

l'inici de la narració: «Esta Ciudad procuró quanto pudo, por medio de sus concelleres, a que ayudaron los deputados del Principado con todas su fuerças quietarlos».⁸⁶¹

Roig Jalpí, però, vol deixar patent que si consellers i diputats no van ser capaços de controlar la situació, no era únicament per la seva culpa. Segons l'autor, els diputats van aconsellar el virrei que es retirés a la drassana per a estar segur. L'autor, però, considera que en lloc d'amagar-se, si el virrei «se hubiera subido al cavallo», acompanyat de les autoritats catalanes, la noblesa i les companyies tot s'hauria assossegat, però atemorit com estava, Déu va permetre la seva mort en càstig dels pecats dels catalans, «y quiçás de los suyos».⁸⁶²

Amb la notícia de la falsa mort del conseller, el virrei, s'atemoireix i decideix abandonar la drassana per embarcar-se a una galera. Roig Jalpí, no obstant, en cap moment fa referència a què la falsa mort del conseller promogués la sortida als carrers del *poble* de Barcelona (relat que havia mantingut Gaspar Sala). De manera que el virrei havia abandonat la drassana en va. En la seva fugida, però, «cayó desmayado supino, por aquellos riscos despeñado», rebent dues punyalades al ventre després de la seva mort, tal i com van assenyalar «los físicos más peritos», entre els quals s'hi trobava un tiet de l'autor, l'anatòmic Juan Pablo March y Jalpí.⁸⁶³

Hom ha plantejat que Roig Jalpí pogués haver treballat a l'arxiu de Girona el 1673, on havia pogut consultar la *Crònica* de Jeroni de Real.⁸⁶⁴ Després d'analitzar la intertextualitat amb altres obres, la versió dels fets del Dia de Corpus de Roig Jalpí no té cap relació amb la de Jeroni de Real: ni l'ordre de les seqüències ni les expressions que empra guarden cap principi d'intertextualitat amb el text del cronista gironí. Quina havia estat la font d'informació de l'autor?

⁸⁶¹ ROIG JALPÍ, Joan Gaspar, *Epítome histórico de la Muy Ilustre Ciudad de Manresa*, Barcelona: Jaume Surià, 1692, p. 459.

⁸⁶² ROIG JALPÍ, Joan Gaspar, *Epítome histórico de la Muy Ilustre Ciudad de Manresa*, Barcelona: Jaume Surià, 1692, p. 460.

⁸⁶³ El mateix fenomen ha estat identificat per Jesús Gascón en els cronistes de les alteracions d'Aragó. Obres que amb el propòsit de desvincular la classe dirigent aragonesa de la rebel·lió de 1591 atribueixen el protagonisme dels fets al «vulgo ciego»: GASCÓN PÉREZ, Jesus, «El “vulgo ciego” en la rebelión aragonesa de 1591», *Jerónimo Zurita*, 69-70 (1994), pp. 89-113.

⁸⁶⁴ BATLLE PRATS, Lluís, «Dos manuscrits inèdits del p. Joan Gaspar Roig i Jalpí», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 26 (1982-1983), pp. 209-214.

La versió sobre la mort del virrei ens apropa a la versió canònica que havia establert la *Proclamación Católica* de Gaspar Sala, text que com hem vist, coneixia perfectament l'autor en tant que havia estat el seu censor, però plantejaments com el de la presència dels franciscans al pla de Sant Francesc i l'assalt a la casa del marquès de Villafranca ens n'allunyen, ja que Sala no els havia introduït en la seva *commocion de los segadores*.

La pista ens la dona la forma en què Roig descriu la fugida del virrei: «salió por una abertura o rotura que dava cerca del mar, disfrazado con un vestido y traje muy indecente, y con sólo un criado que le siguió»,⁸⁶⁵ uns detalls que trobem únicament als *Apoyos a la verdad catalana* de Francesc Martí Viladamor: «saliose disfrazado, y co[n] tan indecente traje, que no dezava conocelle, o tenelle por Virrey à otros que alos de su más familiar trato, acompañado de un solo criado».⁸⁶⁶ Roig Jalpí va emprar l'obra d'un dels més fervorosos defensors de la unió amb França per per nutrir una obra d'apologia a la fidelitat dels catalans a la Casa d'Àustria.

La versió de Martí Viladamor és, naturalment, sotmesa a una intensa purga. Roig Jalpí elimina tot rastre de violència executada pels segadors. Segons l'autor, aquell dia no es va produir cap assalt ni assassinat, esdevenint, la mort del comte de Santa Coloma, la patètica conseqüència dels seus temors i angoixes.

3. La crisi successòria al tron espanyol

El mes de novembre de l'any 1700 moria Carles II. La manca de descendència obria una crisi per la successió al tron. Mentre a la Cort s'apostava pel duc d'Anjou, net de Lluís XIV, com a legítim hereu i únic capaç de garantir la integritat de la Monarquia, l'arxiduc Carles d'Àustria reivindicava el seu dret al tron.

La crisi successòria al tron espanyol va acabar desencadenant un conflicte internacional (1701-1713) que va enfrontar la Gran Aliança de l'Haia, conformada pels territoris de la Casa d'Àustria, la majoria d'estats del Sacre Imperi Romanogermànic, Anglaterra i les Províncies Unides, contra la Casa de Borbó. La península ibèrica quedaria dividida entre

⁸⁶⁵ ROIG JALPÍ, Joan Gaspar, *Epítome histórico de la Muy Ilustre Ciudad de Manresa*, Barcelona: Jaume Surià, 1692, p. 460.

⁸⁶⁶ MARTÍ VILADAMOR, Francesc, *Apoyos a la verdad catalana, opugnada por un papel que comienza: Justificación Real*, [Barcelona: s.n., 1640], paper 3, resposta Y.

una Castella partidària del duc d'Anjou, i una Corona d'Aragó defensora, en aquesta ocasió, del candidat austríac.

3.1. El primer gravat: Hiob Ludolf

El 1699 a Frankfurt, començava a publicar-se l'obra de l'orientalista Alemany Hiob Ludolf (1624-1704): *Allgemeine Schau-Bühne der Welt (Escenari general del Món)*. Hiob Ludolf havia nascut a Ertfurt i, després d'estudiar filologia a Leiden, va entrar al servei del duc de Saxònia-Gotha, a l'actual estat de Turíngia, fins l'any 1678, quan es retira a Frankurt per dedicar-se a l'escriptura. L'autor va destacar per les seves obres sobre història etiòp com la *Historia aethiopica* (1681), àmpliament difosa a Europa, i per les seves gramàtiques i lèxics sobre l'amhàric, llengua parlada a Etiòpia. Pocs abans de morir, el 1699, publicava el primer volum de la seva història sobre l'escenari general del món, en el que hi relatava els principals conflictes que havien assolat Europa durant el segle XVII.⁸⁶⁷

L'obra acabaria de publicar-se el 1731, catorze anys després de la seva mort, i constaria de cinc volums. El primer d'ells dedicat als anys 1601-1631; el segon volum, publicat el 1704, que analitzaré breument, dedicat al període entre 1631-1650; el tercer volum, publicat el 1713, arribava fins l'any 1663; el quart, publicat el 1718, relatava la història dels principals conflictes fins l'any 1675; el darrer es publicava el 1731 i arribava fins a finals del segle XVII. El capítol 6 del segon volum, titulat *Von Spanischen Geschichten (Històries espanyoles)*,⁸⁶⁸ està fonamentat en la narració de la revolta catalana, capítol que comento a continuació.⁸⁶⁹

El relat comença amb la recuperació de Salses per part de la corona espanyola, una mala victòria, diu Ludolf, doncs va ser l'inici de la pèrdua de Catalunya i de la declinació del poder reial sobre el Principat. La causa de la revolta dels catalans, per a l'autor, és prou clara: l'arrogància del comte duc d'Olivares. Els enfrontaments entre els representants del Principat i el comte duc havien començat el 1632 a Barcelona quan, per exemple, el

⁸⁶⁷ «Ludolf, Hiob», dins *Encyclopaedia Britannica*, Nova York: Enciclopaedia Britannica, Inc, 1910, vol. 17.1, p. 114 (en línia: <http://www.gutenberg.org/files/43427/43427-h/43427-h.htm>).

⁸⁶⁸ LUDOLF, Hiob, *Allgemeine Schau-Bühne der Welt*, Frankfurt del Main: Johann David Zunnern, 1701, pp. 789-798.

⁸⁶⁹ Vull agrair a Jan Schneider la traducció del capítol de l'alemany a l'anglès.

comte duc va mantenir-se el barret al cap obligant a la resta presents a treure-se'l.⁸⁷⁰ Hiob Luolf feia referència al moment en què durant el jurament de fidelitat al nou virrei, el Cardenal Infant, els consellers van ser obligats a descobrir-se malgrat gaudir del privilegi que els permeti no fer-ho.⁸⁷¹

Els catalans estaven convençuts, i els fets que posteriorment succeïrien així els hi ho demostrarien, que el comte duc havia proposat al rei abolir els privilegis dels catalans i deixar Catalunya esclava com ho eren aleshores Aragó i Castella. Amb l'inici de la guerra amb la monarquia francesa, el comte duc va donar instruccions als generals i coronels dels soldats allotjats al Principat de no deixar patir al seus homes i d'apoderar-se de tot allò que necessitessin dels catalans, fet que va desembocar en robatoris, violacions i sacrilegis a les esglésies i els altars que van quedar impunes.⁸⁷²

L'empresonament d'un diputat per oposar-se a la confiscació reial d'uns diners de la ciutat de Barcelona va ser, segons Ludolf, el desencadenant de la insurrecció popular. La multitud va obrir les presons i va alliberar tots els presos. Seguidament va dirigir-se al convent de Sant Francesc, on van localitzar al diputat i, a la cerca del virrei, van calar foc al seu palau. El virrei s'havia amagat a la drassana on, al intentar embarcar-se en una galera, va ser colpejat fins a la mort. Els fets del 22 de maig i el 7 de juny, novament, eren representats alhora.⁸⁷³

La descripció dels fets del Dia de Corpus ressegueix el relat que havien realitzat Vittorio Siri a *Il Mercurio* (1644) i Maiolino Bisaccioni a *Historia delle guerre civili* (1652). La seqüència en què la multitud entra al convent de Sant Francesc i allibera al diputat empresonat així ho evidencia. És, però, *Il Mercurio* de Siri la font d'on Hiob Ludolf fonamenta el seu relat, ja que, de fet, la cita en diverses ocasions. Per primer cop en totes les obres d'història que he analitzat, un autor citava explícitament la font d'on treia la informació.

⁸⁷⁰ LUDOLF, Hiob, *Allgemeine Schau-Bühne der Welt*, Frankfurt del Main: Johann David Zunnern, 1701, pp. 789 i 790.

⁸⁷¹ FLORENSA SOLER, Núria, *El Consell de Cent. Barcelona a la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Estudi Montse Corral, 1996, pp. 147-151, 335-33.

⁸⁷² LUDOLF, Hiob, *Allgemeine Schau-Bühne der Welt*, Frankfurt del Main: Johann David Zunnern, 1701, pp. 791 i 792.

⁸⁷³ LUDOLF, Hiob, *Allgemeine Schau-Bühne der Welt*, Frankfurt del Main: Johann David Zunnern, 1701, pp. 792 i 793.

La reacció de la Cort davant l'assassinat del comte de Santa Coloma va ser, després d'intentar intervenir el nunci papal i la duquesa de Cardona, la invasió militar del Principat. Des de Catalunya, s'organitzava una institució participada per centenars de persones: entenc que Ludolf es refereix a la Junta General de Braços; posteriorment, enviaven al món el *Lamento Católico*, un manifest justificatiu de les seves decisions. Tal i com havia fet Vittorio Siri, però de forma reduïda, Hiob Ludolf explica el contingut de la *Proclamación Católica*, naturalment en alemany, fent incidència en el caràcter providencial que, segons Gaspar Sala, tenien els fets del Dia de Corpus Christi de 1640.⁸⁷⁴

El relat de Hiob Ludolf és especialment desfavorable al bàndol reialista, presentant les decisions, ja no només del comte duc, sinó també del rei, els seus consellers i els seus soldats desproveïdes de cap mena de benevolència i impregnades d'ansies de càstig i violència. Ludolf explica que amb l'avenç de les tropes espanyoles cap a Barcelona, «en lloc d'actuar de forma misericordiosa amb la població i mirar de recuperar el seu estima, van cometre les més terribles crueltats que poden ser imaginades i dites: van marcar amb ferros roents els cossos de les dones i van cometre atrocitats que van desesperar a la població».⁸⁷⁵

Aquest era el motiu, assevera Ludolf, pel qual els catalans van demanar protecció a la monarquia de França. Poc després, en veure les massacres que van cometre les tropes espanyoles a ciutats com Cambrils, els catalans van decidir entregar-se per complet a Lluís XIII amb la única condició de què respectessin els seus privilegis.⁸⁷⁶

L'obra de Hiob Ludolf està il·lustrada amb gravats dels episodis de revoltes i conflictes descrits. A les pàgines 791 i 792 del segon volum, corresponent al capítol sobre la revolta catalana, s'inclou el que podem considerar el primer gravat representant els fets del Dia de Corpus. En ell s'hi representa a una multitud enfurismada i armada assaltant el palau del virrei. El gravat ha estat atribuït a Casper Luyken (1672-1708), impressor, nascut a les Províncies Unides i fill de l'il·lustrador de llibres Jan Luyken, amb qui va treballar

⁸⁷⁴ LUDOLF, Hiob, *Allgemeine Schau-Bühne der Welt*, Frankfurt del Main: Johann David Zunnern, 1701, pp. 793-795.

⁸⁷⁵ LUDOLF, Hiob, *Allgemeine Schau-Bühne der Welt*, Frankfurt del Main: Johann David Zunnern, 1701, p. 796.

⁸⁷⁶ LUDOLF, Hiob, *Allgemeine Schau-Bühne der Welt*, Frankfurt del Main: Johann David Zunnern, 1701, pp. 796-798.

fins el 1699. Aquell any va marxar a Nürenberg, on va il·lustrar diverses obres fins el 1704, que va tornar a Amsterdam.

Imatge n. 4. Gravat representant l'assalt dels segadors al palau del virrei, estampat a LUDOLF, Hiob, *Allgemeine Schau-Bühne der Welt*, Frankfurt del Main: Johann David Zunnern, 1701, pp. 791 i 792. Font: Rijksmuseum, *Opstand in Barcelona*, 1640, atribuït a Casper Luyken (1701).

Si el gravat va ser realitzat a partir del text que va escriure Hiob Ludolf, la seqüència de la revolta que en ell s'hi representa correspondria a la crema del palau del virrei, episodi que succeïa a l'alliberament del diputat al convent de Sant Francesc. Uns fets que, com hem vist, únicament van ocórrer a les ments de Vittorio Siri, Maiolino Bisaccioni i Hiob Ludolf; i, naturalment, de tots els seus lectors.

3.2. Narcís Feliu de la Penya i la defensa de les constitucions

El 1709, Narcís Feliu de la Penya publicava a Barcelona els *Anales de Cataluña*, obra dedicada al principat de Catalunya i a la ciutat de Barcelona.⁸⁷⁷ Feliu publicava aquesta obra 57 anys després que la Guerra dels Segadors hagués acabat, però ho feia quan el

⁸⁷⁷ FELIU DE LA PENYA, Narcís, *Anales de Cataluña*, Barcelona: Juan Pablo Martí, 1709.

Principat es veia immers en un altre gran conflicte que l'enfrontava amb la Corona, en aquesta ocasió, representada per la Casa de Borbó.

Feliu de la Peña, partidari de la causa austriacista durant la Guerra de Successió,⁸⁷⁸ havia consagrat la seva vida a treballar en un projecte de renovació econòmica per al Principat, inspirada en els plantejaments mercantilistes dels arbitristes, que fonamentés la producció tèxtil a Catalunya: una renovació que necessitava irremeiablement de la protecció de la Monarquia i la inversió de grans capitals.

Feliu va deixar per escrit el seu projecte de reforma al *Fénix de Cataluña* (1683), proposta que mai va dur-se a terme. La culpa del fracàs, segons Feliu, requeia en la Corona: es devia, principalment, al trencament del lligam entre el rei i el regne. Feliu defensava que el lligam s'havia començat a trencar des de 1492; és a dir, amb l'acumulació de territoris i la construcció d'un imperi global, el monarca havia disminuït el seu interès problemes dels regnes. La crisi entre el rei i el regne s'havia magnificat amb Carles II, que ni tan sols havia jurat les constitucions catalanes.⁸⁷⁹

Feliu havia estat estretament lligat al poder reial per la seva col·laboració amb la Junta de Comerç com a tècnic des de 1684 i per haver actuat com a informador del Consell d'Aragó durant la revolta dels Barretines de 1687.⁸⁸⁰ Aquest posicionament, no obstant, va canviar després de 1697. Aquell any, en el si de la Guerra dels Nou Anys (1688-1697), Barcelona era ocupada per les tropes de Lluís XIV. Quatre mesos després, Barcelona i la resta de territoris catalans en mans dels Borbons van ser retornats a la corona espanyola en virtut de la Pau de Ryswich. Des d'aleshores, el sentiment antifrancès a Catalunya s'havia estès profusament.

⁸⁷⁸ La figura de Narcís Feliu de la Peña ha estat àmpliament treballada per autors com Eulàlia Duran, Pere Molas, Pierre Villar, Antoni Simon, Fernando Sánchez-Marcos, Xavier Baró i, més recentment, Andrea Ricci amb la seva tesi doctoral *Narcís Feliu de la Peña (1646-1712) i el seu temps*, defensada a la Universitat Autònoma de Barcelona, 2013.

⁸⁷⁹ RICCI, Andrea, «Els *Anales de Cataluña* de Narcís Feliu de la Peña. Història, literatura i compromís polític durant la Guerra de Successió Espanyola», dins Jaume Danti, Xavier Gil i Ida Mauro, coords., *Actes del VII Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2013, pp. 818 i 819.

⁸⁸⁰ RICCI, Andrea, «Els *Anales de Cataluña* de Narcís Feliu de la Peña. Història, literatura i compromís polític durant la Guerra de Successió Espanyola», dins Jaume Danti, Xavier Gil i Ida Mauro, coords., *Actes del VII Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2013, pp. 819 i 820.

Si fins llavors la França de Lluís XIV havia estat per a Feliu principalment un competidor econòmic per a Catalunya, ara es convertia a més a més en un rival polític en tant que representava un model de govern que difícilment podia conjuguar-se amb el règim polític català.⁸⁸¹ La possibilitat que un Borbó accedís al tron espanyol esdevenia una amenaça per als objectius d'en Narcís Feliu de la Penya, que s'inspiraven en el mercantilisme holandès i congeniaven amb les iniciatives que Jordi d'Hessen Darmstadt, virrei de Catalunya des de 1698 i agent de l'emperador Leopold I, havia impulsat en matèria política i econòmica.⁸⁸² Aquests dos elements el farien convèncer que defensant la causa de l'arxiduc Carles III podria tirar endavant el seu projecte reformista i el va fer determinar-se per recolzar la conspiració activa contra Felip V el 1705 que, des de les Corts de 1701-1702, era comte de Barcelona.

Feliu va ser empresonat el 1704 per ser un dels instigadors del fracassat desembarcament de Darmstadt a Barcelona i, el 1705, després de l'entrada de l'arxiduc Carles a la ciutat, va ser alliberat, restant proper al seu entorn. És en aquest context que s'inicia la redacció dels *Anales de Cataluña*, que esdevindria la contribució de Feliu de la Penya a la causa austriacista.⁸⁸³

Andrea Ricci considera els *Anales* una obra d'història totalment determinada per la seva proximitat al poder.⁸⁸⁴ L'obra està dividida en 3 toms: un primer dedicat a Crist, que va dels orígens de Catalunya fins a mitjans del segle XII; un segon tom dedicat a Carles II i Carles III, que comprèn fins el 1458; i un tercer i últim tom que conté els successos des de l'any 1458 fins el 1709.

⁸⁸¹ SÁNCHEZ-MARCOS, Fernando, «Historia y política en el umbral del siglo XVIII. Los “anales” y combates por Cataluña de N. Feliu de la Penya», dins *Actes du XII Congrès d'Histoire de la Couronne d'Aragon*, vol. III, Mémoires de la Société Archéologique de Montpellier 17 (1989), p.135.

⁸⁸² RICCI, Andrea, «Els *Anales de Cataluña* de Narcís Feliu de la Penya. Història, literatura i compromís polític durant la Guerra de Successió Espanyola», dins Jaume Danti, Xavier Gil i Ida Mauro, coords., *Actes del VII Congrès d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2013, pp. 823 i 824.

⁸⁸³ RICCI, Andrea, «Els *Anales de Cataluña* de Narcís Feliu de la Penya. Història, literatura i compromís polític durant la Guerra de Successió Espanyola», dins Jaume Danti, Xavier Gil i Ida Mauro, coords., *Actes del VII Congrès d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2013, p. 830.

⁸⁸⁴ RICCI, Andrea, «Els *Anales de Cataluña* de Narcís Feliu de la Penya. Història, literatura i compromís polític durant la Guerra de Successió Espanyola», dins Jaume Danti, Xavier Gil i Ida Mauro, coords., *Actes del VII Congrès d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2013, p. 831.

Feliu de la Peña realitza una apologia històrica de Catalunya que queda enaltida i mitificada.⁸⁸⁵ El fil conductor de l'autor és el respecte al règim polític català, el pactisme, garant en última instància de la fidelitat catalana als seus monarques. Feliu identifica un important moment de crisi en relació al respecte del pactisme per part dels monarques durant el regnat de Felip IV, moment en què els catalans va confrontar a les tendències centralitzadores impulsades pel comte duc d'Olivares: confrontació que desencadenaria una guerra de dotze anys.

Després de presentar aquest episodi, l'autor introdueix a Carles II com el restaurador del model pactista català i a l'arxiduc Carles com a legítim hereu d'aquesta missió restauradora.⁸⁸⁶ De quina manera, però, assumia l'autor l'aposta catalana per la Casa de Borbó l'any 1641? Per a Feliu, l'entrega a França el 1641 havia estat una decisió presa a contracor que els catalans van haver de d'afrontar per garantir un bé superior: la supervivència del seu sistema polític. Es tractava d'un correctiu davant la política del comte duc d'Olivares que en cap cas anava a ser permanent i que va ser esmenat facilitant el retorn de la casa Àustria el 1652.⁸⁸⁷

La mort de Carles II d'Àustria havia significat, doncs, la interrupció del procés restaurador de la tradició política catalana. I era només Carles III, legítim hereu de la Casa d'Àustria, qui podia garantir un model polític que respectés les constitucions catalanes. Carles III garantia la tradició: la vinculació amb el passat dinàstic català i alhora amb el seu pactisme secular.⁸⁸⁸ Quina lectura feia Feliu des fets a Barcelona el 7 de juny de 1640?

⁸⁸⁵ SÁNCHEZ-MARCOS, Fernando, «Historia y política en el umbral del siglo XVIII. Los “anales” y combates por Cataluña de N. Feliu de la Peña», dins *Actes du XII Congrès d'Histoire de la Couronne d'Aragon*, Mémoires de la Société Archéologique de Montpellier 17 (1989), vol. III, p. 140.

⁸⁸⁶ RICCI, Andrea, «Els *Anales de Cataluña* de Narcís Feliu de la Peña. Història, literatura i compromís polític durant la Guerra de Successió Espanyola», dins Jaume Danti, Xavier Gil i Ida Mauro, coords., *Actes del VII Congrès d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2013, p. 836.

⁸⁸⁷ RICCI, Andrea, «Els *Anales de Cataluña* de Narcís Feliu de la Peña. Història, literatura i compromís polític durant la Guerra de Successió Espanyola», dins Jaume Danti, Xavier Gil i Ida Mauro, coords., *Actes del VII Congrès d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2013, p. 837.

⁸⁸⁸ Segons Antoni Simon, de fet, les aspiracions de la classe dirigent catalana durant la segona meitat del segle XVII es van concentrar en la recuperació de les insaculacions de la Diputació del General i el Consell de Cent que, des de 1652, havien esdevingut reserva reial: una manera de controlar l'accés als càrrecs representatius de les principals institucions del Principat. La reivindicació de les insaculacions es

La narració del capítol dedicat a aquell període comença, com la majoria d'històries comentades, amb la fi del setge de Salses i finalitza amb la mort del comte de Santa Coloma. La narració comprèn de la pàgina 263 a la 266 del sisè capítol, desè llibre i tercer i últim volum de l'obra, i està especialment centrat en les relacions polítiques entre la Cort i les institucions catalanes.

La fi del setge de Salses va comportar l'inici dels allotjaments contra les lleis de Catalunya. Els excessos comesos pels soldats van ser denunciats per la Diputació al virrei, qui va transmetre les queixes a la Cort, quedant completament desateses. Feliu relata que fins i tot personatges com el marquès de Villafranca, capità general de les galeres d'Espanya, li havia escrit al rei que «si estas leyes y llibertades de Cataluña se leen a las centellas de sus antiguas condes, o a las luzes de sus segundos reyes, es cierto no parecerán pródigamente nimias, antes se juzgarán justísimamente devidas a sus servicios, a su valor y a su sangre».⁸⁸⁹

Segons la narració de Feliu, Catalunya era escenari d'un lamentable teatre de misèries, crueltats i escàndols causats pels soldats reials. La decisió d'empresonar a Tamarit i als consellers Vergós i Serra se sumava a un pla traçat per Olivares, assegurava Feliu, per acabar amb la «llibertat i privilegis catalans». En aquest punt de la narració, Feliu fa referència a les cartes que el comte duc s'havia intercanviat amb el comte de Santa Coloma com a prova inexcusable de les seves malvades intencions, i referència una sèrie d'obres per indicar d'on havia obtingut la informació sobre aquestes cartes i demostrar així que allò que afirmava no era una opinió, sinó una veritat constatable. Les referències al·ludeixen a les obres d'Albert Tormé Liori, el pare Antonio de Santa Maria, Jorge Pinto de Morales, Miquel Parets, Gaspar Roig Jalpí, Ferrer (Joan Francesc Ferrer?), al dietari de la Diputació del General i al dietari del Consell de Cent.⁸⁹⁰

A continuació, Narcís Feliu de la Penya narra alguns dels abusos comesos pels soldats reials al Principat, començant pels fets succeïts al castell d'Antoni de Fluvià, però a

mantindria fins el 1705, quan els Braços catalans van demanar a l'arxiduc Carles el retorn del control de les mateixes (SIMON TARRÉS, Antoni, *Del 1640 al 1705: l'autogovern de Catalunya i la classe dirigent catalana en el joc de la política internacional europea*, València-Barcelona: Publicacions de la Universitat de València-Institut d'Estudis Catalans, 2011, pp. 69-81).

⁸⁸⁹ FELIU DE LA PENYA, Narcís, *Anales de Cataluña*, Barcelona: Juan Pablo Martí, 1709, tom III, llib. XX, cap. IV, p. 259.

⁸⁹⁰ FELIU DE LA PENYA, Narcís, *Anales de Cataluña*, Barcelona: Juan Pablo Martí, 1709, tom III, llib. XX, cap. IV, p. 261.

diferència d'aquelles obres que havien relatat aquest esdeveniment, obvia i purga del seu relat els sacrilegis que, segons obres com el dietari de la Diputació del General, havien comès els soldats a l'interior de l'església on el cavaller s'havia refugiat. Segueix l'assassinat de Monrodon a Santa Coloma de Farnés i la conseqüent represàlia amb la crema de l'església de Riudarenes, que va rebre les censures pertinents per part del bisbe de Girona, qui va excomunicar al tercio responsable. La incidència en la violència sacrílega, no obstant, torna a quedar desdibuixada.

El que l'any 1640 havia constituït en un dels principals arguments dels memorials de la Diputació per exigir la retirada dels soldats el Principat, el 1709 quedava reduït a explicitar que els soldats es van atrevir «al incendio lamentable del templo, altares, cases y lugar de Riu de Arenas, robando todos los vasos sagrados».⁸⁹¹

Per contra, les descripcions de violència sacrílega que més recorden a les que els memorials de la Diputació havien enviat a la Cort l'estiu de 1640 són les atribuïdes per Feliu als soldats francesos durant els combats que van tenir lloc entre 1652 i 1659:

«hallándose el francés en el llano de Vique, entró y saqueó la Iglesia de San Julián, llevándose la custodia con las formas consagradas. Como en otras acciones en los antecedentes años, en este por semejantes sacrilegios, irritaron y ofendieron a los catalanes».⁸⁹²

«Saqueó el francés este día las Iglesias de la Junquera y Agullana, sacrílegos echaron por tierra el santo cuerpo de Santa Eugenia, por aprovecharse la urna de plata, y abriendo la iglesai de Nuestra Señora de la Estrada, hizieron de ella cavalleriza, y hasta el día 14, en los lugares por donde passaron, se atrevieron a llevarse cruces, custodias y todo lo sacro de los templos».⁸⁹³

Posteriorment es narra la primera entrada a Barcelona, el «primer exceso público en Barcelona» el 22 de maig i l'alliberament de les «públicas prisiones» i, després de fer referència a la crema de l'església de Montiró («multiplicando estragos, ruynas, saqueos,

⁸⁹¹ FELIU DE LA PENYA, Narcís, *Anales de Cataluña*, Barcelona: Juan Pablo Martí, 1709, tom III, llib. XX, cap. IV, p. 262.

⁸⁹² FELIU DE LA PENYA, Narcís, *Anales de Cataluña*, Barcelona: Juan Pablo Martí, 1709, tom III, llib. XX, cap. IV, p. 336.

⁸⁹³ FELIU DE LA PENYA, Narcís, *Anales de Cataluña*, Barcelona: Juan Pablo Martí, 1709, tom III, llib. XX, cap. IV, p. 366.

e incendios, quemaron en el lugar de Montiró la Iglesia, altares, custodia y formes consagradas»),⁸⁹⁴ inicia el relat dels fets del Dia de Corpus.

La narració comença fent referència a juny, mes en què tradicionalment els segadors baixaven de la «Montaña»⁸⁹⁵ a Barcelona, sobretot durant la vigília del Dia de Corpus Christi. El virrei temia l'arribada d'aquesta dissoluta gent i va fer saber al Consell de Cent la conveniència de no deixar-los entrar i evitar així que alteressin el «Pueblo» que, davant la inexistència d'una resposta a les opressions per part del rei, es trobava inquiet. La resposta del Consell de Cent va ser evitar tancar les portes per por a què fos contraproductiu, i en el seu lloc, armar algunes companyies.

L'avalot comença, novament, amb l'incident perpetrat per un criat de l'alguatzir Monrodon al carrer Ample: el criat va voler identificar el segador i aquest, «extrañando la acción», es va negar i va acabar ferit de dues punyalades. L'incident va promoure l'arribada dels seus companys que estaven a La Rambla, els quals, en veure l'arribada de la «Justícia» a la recerca dels incitadors d'aquell aldarull, van avalotar-se, fet que va ser respost amb els disparats de part dels soldats que guardaven el palau del virrei, assassinant un segador. Davant del palau clamaven: «Viva la Santa Fe Cathólica; Viva el Rey y muera el mal Gobierno» i, apoderant-se de molts feixos de llenya van intentar cremar el palau.⁸⁹⁶

Narcís Feliu de la Peña coneixia el diari de Miquel Parets, i per tant era conscient de què hi havia hagut autors que, com a testimonis dels fets, havien anotat que els segadors no havien clamat «Visca el rei», sinó que aquest l'havien substituït per la consigna «Visca la terra». Feliu, però, optava per mantenir la lectura dels fets que havien fet autors com Albert Tormé Liori, Gaspar Roig Jalpí o els propis dietaris de la Diputació i el Consell de Cent.

En aquell instant fan aparició els framenors, que dipositen un Sant Crist damunt la llenya que és apartat diligentment pels segadors. La multitud finalment va recular en veure el Santíssim Sagrament que els religiosos del convent de Sant Francesc van posar en un altar

⁸⁹⁴ FELIU DE LA PENYA, Narcís, *Anales de Cataluña*, Barcelona: Juan Pablo Martí, 1709, tom III, llib. XX, cap. IV, p. 263.

⁸⁹⁵ La *Muntanya* era «aquella regió o àrea d'influència de les Guilleries i el Collsacabra, que comunicava les terres d'Osona, i de la Garrotxa, amb els voltants de Girona i Vic». Concretament, el terme feia referència a aquells jornalers que s'havien enfrontat durant la primavera als soldats reials (TORRES SANS, Xavier, *La Guerra dels Segadors*, Lleida-Vic: Pagès Editors-Eumo Editorial, 2006, p. 72).

⁸⁹⁶ FELIU DE LA PENYA, Narcís, *Anales de Cataluña*, Barcelona: Juan Pablo Martí, 1709, tom III, llib. XX, cap. IV, p. 263.

davant la porta. I així va romandre fins l'arribada dels bisbes de Barcelona i de Vic, els consellers i els diputats, assistits de nobles i altres persones d'autoritat. Els consellers van deixar la companyia d'argenters davant del palau i tres companyies de cavalleria per ocupar el pla de Sant Francesc per protegir al virrei, a qui li van oferir resguardar-se a la Casa de la Ciutat; oferiment que finament va rebutjar.⁸⁹⁷

La narració de Feliu de la Penya ressegueix amb força exactitud el text d'Albert Tormé Liori, *Misceláneas históricas y políticas sobre la guerra de Cataluña desde el año 1639*. De fet, podríem dir que aquest és pràcticament la font en què fonamenta el seu relat. Per exemple, en relació a la pacificació del pla de Sant Francesc, Tormé relatava una seqüència idèntica, essent l'únic testimoni que esmenta la presència de la companyia d'argenters davant el palau del virrei:

«Pudieron sus diligencias, ya con ruegos, ya con amenazas ahuyentar el torvellino de casa del conde, al qual mientras continuavan los diputados en apassiguar el motín ofrecieron los concelleres, que si con la compañía de los plateros, que le dexavan de guardia, no se juzgava seguro, podía retirarse con ellos a las casas de la ciudad, donde morirían todos como fieles vassallos por guardar en su persona el devido respeto al Rey. Agradecido pero havia de morir, y no quizo acetar el cuerdo oportuno ofrecimiento».⁸⁹⁸

Alguns dels seus assistents, explica Feliu, van animar al virrei a què abandonés la ciutat en la galera que s'aproximava, proposició que Dalmau de Queralt va considerar «indecente a su dignidad». Finalment decideix refugiar-se a la drassana, on consulta amb consellers i diputats si veien adequat que s'embarqués, decisió que van aprovar.

Els segadors feien «reflexión a las opresiones, injurias y agravios [...] executados por orden y permissión del Virrey y de sus Ministros», fet que els va conduir a cremar les cases d'en Gabriel Berart, en Guerau Guardiola i del marquès de Villafranca. A la casa d'aquest darrer és on es va produir la falsa mort del conseller terç, notícia que va encendre encara més els ànims dels segadors i que va provocat l'alçament del «pueblo».⁸⁹⁹

⁸⁹⁷ FELIU DE LA PENYA, Narcís, *Anales de Cataluña*, Barcelona: Juan Pablo Martí, 1709, tom III, llib. XX, cap. IV, p. 264.

⁸⁹⁸ TORMÉ LIORI, Albert, *Misceláneas históricas y políticas sobre la guerra de Cataluña desde el año 1639*, f. 58 v.

⁸⁹⁹ FELIU DE LA PENYA, Narcís, *Anales de Cataluña*, Barcelona: Juan Pablo Martí, 1709, tom III, llib. XX, cap. IV, p. 265.

Desatenent les indicacions de Pedro Desbosch i Cristòfol d'Icart, el virrei va sortir de la drassana per una porta del baluard del Rei per fer senyes a la galera genovesa. Però veient que no el veien i no hi havia esquif que s'apropés, es va amagar amb un criat a les roques de Sant Bertran, ordenant al seu fill i als que l'acompanyaven que seguissin endavant. És en aquell instant que el virrei mor d'un paroxisme entre les roques i al cadàver li propinen unes punyalades. Citant el dietari del Consell de Cent, Feliu estava convençut de què se l'havia apunyalat post mortem per «no aver salido sangre dellas [las heridas] ni toparse tampoco gota en su casmisa».⁹⁰⁰

El mateix desenllaç narrava Albert Tormé Liori, provocat per la desatenció del virrei als consells de Pedro Desbosch i Cirstòfol d'Icart:

«Luego le replicó Don Pedro Desbosch [...] el ciudadano de cumplir con sus obligaciones, y que nadie se partiría en tanto que la persona de su E[xcelencia] no estuviese segura de todo riesgo, estimó el conde la fineza, y a lo que iba a saltar en el barquillo dijo D. Cristobal Icart y de Queralt su primo hermano, que el embarcarse havia de ser el último remedio, y que no era tiempo aun de desfavorecer la ciudad».⁹⁰¹

El virrei va morir, diu Feliu de la Penya, malgrat els pronòstics que li havia fet de la seva tràgica fortuna el seu confessor Guillermo de Josa. L'autor, de fet, planteja com a possibilitat allò que Tormé Liori havia volgut desmentir, i és que Déu hagués permès l'infortuni per no haver «castigado a los incendiarios del Santísimo Sacramento».⁹⁰²

Feliu conclou anunciant que després de la mort del virrei, la «plebe más ínfima» va seguir expressant la seva còlera, arruinant les cases dels ministres Jaume Mir, Felip Vinyes, Rafael Puig, Josep Massó, Lluís Ramon Llorenç Ronis i la de Monrodon, oblidant el respecte als temples, la clausura i la immunitat dels convents. Feliu contraposava, en definitiva, la comprensible reacció del «poble» després de difondre's la falsa mort del conseller, amb la sacrílega violència del poble menut.

Més enllà que en ocasions l'autor dibuixi una hipotètica lectura providencial de la revolta, del que està convençut Feliu de la Penya és de què els fets del Dia de Corpus van ser la

⁹⁰⁰ FELIU DE LA PENYA, Narcís, *Anales de Cataluña*, Barcelona: Juan Pablo Martí, 1709, tom III, llib. XX, cap. IV, p. 265.

⁹⁰¹ TORMÉ LIORI, Albert, *Misceláneas históricas y políticas sobre la guerra de Cataluña desde el año 1639*, f. 59.

⁹⁰² FELIU DE LA PENYA, Narcís, *Anales de Cataluña*, Barcelona: Juan Pablo Martí, 1709, tom III, llib. XX, cap. IV, p. 265.

reacció dels catalans a la vulneració del seu règim constitucional. Un règim polític la conservació del qual vehicularia la revolta de 1705. No és casual, per tant, que el capítol sobre els fets de 1640 finalitzi, no amb un llistat dels sacrilegis comesos pels soldats reials com van fer molts autors durant la Guerra dels Segadors, sinó llistant les 23 lleis i privilegis del Principat vulnerats pel comte duc d'Olivares.⁹⁰³

4. Conclusions

Acabada la Guerra dels Segadors o, més concretament, signades les Paus de Westfàlia, a Europa van proliferar tot un seguit d'històries generals que aspiraven a relatar les guerres civils i rebel·lions que havien assolat Europa durant la darrera dècada. Catalunya ocupava, en aquest sentit, un espai destacat. Aquestes històries serien escrites per historiadors italians i impreses, principalment, a Venècia. Giovanni Battista Birago Avogadro, Vittorio Siri i Maiolino Bisaccioni són els noms que van recuperar els fets que van tenir lloc a Catalunya el 1640 i que van reconstruir la mort del comte de Santa Coloma. El grup d'obres analitzades tenen alguns elements en comú. Un d'ells és el fet de presentar al comte duc d'Olivares i als catalans com antitètics, no només entre ells, sinó amb el que a ulls dels autors consistia un bon govern i un bon vassall. El comte duc representava una política guiada per la venjança i les ànsies de poder, mentre que els catalans constituïen l'exemple del que un vassall mai havia de fer: rebel·lar-se contra el seu senyor.

En nou ordre inaugurat després de la Pau de Westfàlia, però, mantenia l'enfrontament entre la Casa d'Àustria i la Casa de Borbó, disposada a disputar-li l'hegemonia. És per això que, malgrat l'incontestable funció moralitzant compartida pels autors, també hi havia diferències relatives al posicionament polític que van adoptar: ja fos realitzant una lectura més comprensible i favorable amb la corona francesa, com va ser el cas de Vittorio Siri i el *Mercurio overo historia de' correnti tempi*, o al contrari, escrivint una història de la revolta catalana filoespanyola, com el cas de Birago Avogadro i *Turbulenze di Europa*. La imatge que aquests historiadors italians havien atribuït als catalans, però, intentava ser esmenada per Gaspar Roig Jalpí que, el 1692, publicava l'*Epítome histórico de la Muy Ilustre Ciudad de Manresa* on, entre altres qüestions, realitzava la primera interpretació

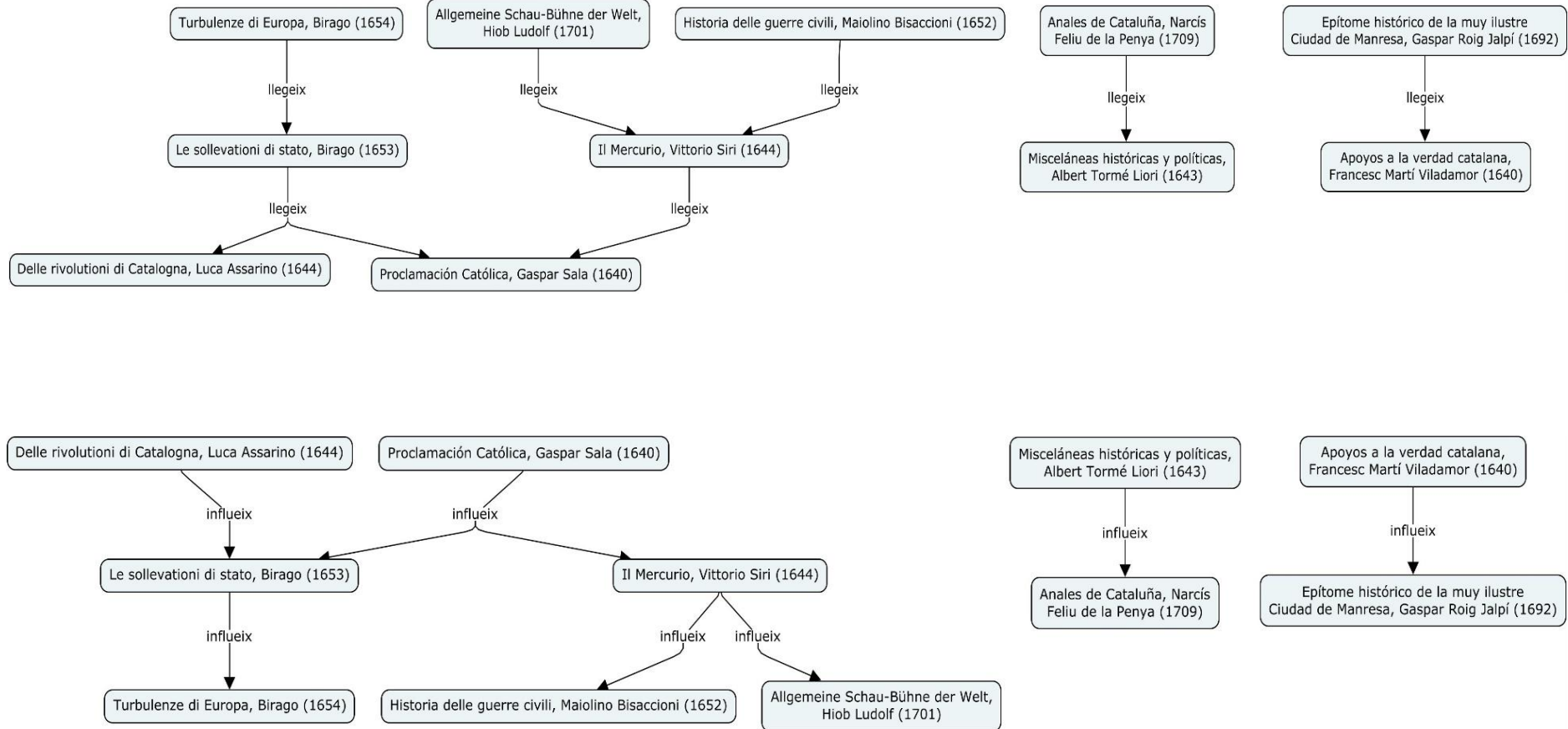
⁹⁰³ FELIU DE LA PENYA, Narcís, *Anales de Cataluña*, Barcelona: Juan Pablo Martí, 1709, tom III, llib. XX, cap. IV, p. 266.

des dels territoris de la monarquia espanyola de la revolta catalana des de la reintegració de Catalunya a la Casa d'Àustria. Un text que presentava els fets del Dia de Corpus, no com una traïció contra el seu rei, sinó al contrari, com un acte de defensa de la institució monàrquica encapçalada pels diputats i consellers davant la turba. Un text que, paradoxalment, es fonamentava en la publicística de la dècada de 1640 partidària de la Catalunya francesa.

Ja començat el segle XVIII, el 1704, l'orientalista Hiob Ludolf publicava una història a l'estil de la historiografia italiana de la segona meitat del segle XVII. De fet, el relat es fonamenta en *Mercurio* de Vittorio Siri (1644), tot i que la perspectiva des de la que Ludolf analitza els fets sigui molt diferent. Si bé Siri havia presentat un relat que reprovava tan l'actitud del comte duc i els catalans i elogiava la intel·ligència política de Lluís XIII, Ludolf denunciava contundentment la política del comte duc d'Olivares, a qui responsabilitzava de tots els mals que estaven patint els catalans.

Per últim, i en el bell mig del conflicte successori al tron espanyol, Narcís Feliu de la Penya relatava els fets del Dia de Corpus als seus *Anales* el 1709, en la que, lluny de radicalismes religiosos, interpretava els fets del dia 7 de juny de 1640 com un acte en defensa del règim constitucional català que Olivares volia abolir. De la mateixa manera que els catalans s'havien aixecat el 1640, ho havien tornat a fer el 1705, doncs entenien que, novament, els seus privilegis perillaven davant el projecte de govern de Felip V.

Figura n.7. Relacions d'intertextualitat entre les narracions (1652-1709).

Font: elaboració pròpia.

Conclusions generals

1. No existeix una narració única de la revolta, sinó que els historiadors treballem amb una polifonia de veus i versions sobre un mateix fet.

Després de realitzar una anàlisi textual comparada de tipus quantitatiu, concloc que no existeix una versió única de la revolta popular. Malgrat disposar d'un rerefons comú, existeixen moltes variables que muten, de manera que no només hi ha narracions divergents sobre els fets, sinó també contradictòries entre sí.

El desencadenant del sollevament presenta una gran discrepància entre fonts; principalment, al voltant de la identitat de l'agressor del carrer Ample. Els fets al pla de Sant Francesc, on es congreguen els segadors, també són contradictoris; sobretot, en relació a quines van ser les autoritats i personalitats que van apaivagar la multitud. De fet, el paper executat per les autoritats catalanes és dels que a majors interpretacions és sotmès. De la mateixa manera, les fonts no constaten amb certesa el rol desenvolupat per les companyies i els habitants de Barcelona, així com els noms d'aquells que van fer costat al virrei fins l'últim moment. La variabilitat de les narracions també altera el comportament protagonitzat per la multitud i la violència col·lectiva contra objectes i persones. La mort del virrei és, probablement, la seqüència que major divergència genera entre testimonis, presentant-se gairebé un relat diferent per cada un dels autors.

D'acord amb els textos, la insurrecció té unes coordenades geogràfiques i cronològiques clares: Barcelona, el Dia de Corpus de 1640. També són clars els escenaris (La Rambla, el convent de Sant Francesc i la drassana), els actors (diputats i consellers, representants de la Corona, *poble* i poble menut de Barcelona i segadors) i les seqüències narratives (la congregació davant el palau del virrei, la violència contra els ministres reials i la mort del comte de Santa Coloma). Però més enllà d'aquesta sòlida i assentada base, la resta d'aspectes configuren variables que canvien en funció de la intenció de cada autor.

2. La representació dels fets en textos escrits o publicats entre 1640 i 1652 va estar subjecte a estratègies narratives que responien, en gran mesura, a un programa polític condicionat per la guerra entre la Corona i la Junta General de Braços.

La dissonància en les representacions textuais es deu a l'existència d'estratègies narratives que van condicionar la narració de l'esdeveniment. Aquesta divergència en la representació dels fets no és fruit de l'atzar o es deu a meres qüestions d'estil, sinó que es tracta d'alteracions que només es poden entendre a la llum del context polític del moment. La crisi desencadenada pels allotjaments dels soldats reials a Catalunya, la ruptura de les relacions polítiques, l'aliança amb França, l'inici de la campanya militar de Los Vélez i el canvi de sobirania són la conjuntura que enquadra a bona part dels autors que van escriure sobre la revolta: els quals adequaven les estratègies narratives, al programa polític del bàndol al que s'adcrivien o bé reproduïen les narratives articulades per altres autors.

3. La gran majoria de les fonts estan condicionades per textos preexistents dels quals, o bé n'obtenen les seqüències narratives que volen descriure, o bé copien literalment el text d'origen. El nivell d'intertextualitat és molt elevat, produint-se un vertader collage textual en algunes narracions.

Després de realitzar una anàlisi textual comparada de tipus qualitatiu de les fonts, concloc que el nivell d'intertextualitat que hi ha entre elles és molt elevat. Això demostra un alta intensitat en les influències entre elles. La majoria de narracions són reproduccions de fonts ja escrites adaptades per l'autor al seu estil literari i a les modificacions i censures dels fets que considera pertinents. La construcció textual dels fets durant el segle XVII és el resultat d'un procés de sedimentació progressiu que permet trobar restes de textos escrits el 1640 en impresos publicats el 1692. Un procés de sedimentació, però, en el que algunes versions van quedar estancades o van agafar vies mortes, mentre que d'altres van reeixir i van aconseguir seguir el seu curs sense entrebancs.

Per altra banda, com més allunyat està l'autor dels fets en el temps, més detalls és capaç de donar a la descripció dels mateixos. Això es deu, principalment, a què a partir de 1641 s'inicia una dinàmica sistemàtica de reproducció i còpia entre autors que va anar inflant progressivament el banc d'informació disponible sobre el sollevament. Per exemple, els textos escrits el 1644 són molt més extensos i prolixos narrativament que aquells escrits o publicats el 1640.

El nivell de difusió i influència dels textos manuscrits és suficientment alt com per destacar-lo. Un manuscrit com la *Relación del lewantamiento de Cataluña* de Ramon Rubí de Marimon (1642) va esdevenir el model d'obres impreses com la de Luca Assarino

(1644). De la mateixa manera, la *Crònica* de Miquel Parets va ser emprada com a font en fins a quatre textos posteriors: la *Relacion del lebantamiento de Cataluña* de Ramon Rubí de Marimon (1642), els *Motines de Cataluña* de Francesc Pasqual de Panno (1648), *Delle rivoluzioni di Catalogna* de Luca Assarino (1644) i els *Miscellaneos históricos y políticos* d'Albert Tormé i Liori.

4. Les influències entre textos no responen a criteris polítics, sinó de disponibilitat i densitat descriptiva.

Les narracions publicades durant el segle XVII van ser objecte de censura. Per extensió, van haver-hi versions dels fets que, per fer apologia de determinades idees, van ser silenciades i oblidades. Però el criteri que, al capdavall, va condicionar que certes versions sobrevisquessin al temps i no fossin ignorades no va ser el polític, malgrat l'obstinada voluntat d'alguns inquisidors, sinó el de disponibilitat i prolixitat en les descripcions. Aquelles versions que van tenir més difusió i, sobretot, aquelles que incorporaven més quantitat de detalls en la seva narració —independentment de l'ideari polític al qual obeïssin— van ser les que millor van sobreviure.

Això significa que la paradoxa es podia produir i que textos que obeïen a una voluntat política contrària a la Corona esdevinguessin fonts d'informació primària per a autors d'idees polítiques contràries. L'exemple més clar d'això n'és la petja que l'obra de Gaspar Sala va deixar en escriptors propers a la Cort. Bona part de les seves versions, tot i reordenar les seqüències narratives i adaptar-les a les seves intencions polítiques, donen per vàlids fets consagrats per Sala que, fins el moment en què la *Proclamación Católica* surt a la llum, no estaven tant clars. El fet que la lectura de Sala esdevingui una de les poques versions que, de forma massiva, es distribueix per la península i la resta del continent, fa que configurem la matèria primera a partir de la qual articular noves lectures de la revolta.

La responsabilitat del criat de l'algutzir Monrodon a l'incident del carrer Ample de Barcelona n'és l'exemple més paradigmàtic. Un incident que, a mitjans de 1640, no tenia un responsable del tot clar, però que, a partir de la seva consagració en la figura del criat de Monrodon en l'obra de Sala, esdevé un model que no només va ser reproduït en obres del mateix signe polític, sinó que va ser emprat i tergiversat (fixant el segador com a agressor i el criat com a víctima —a la inversa del que feia Sala) en algunes obres que la volien combatre. Ni el posicionament ideològic ni l'extracció social de l'autor d'un text

era motiu per a què aquella informació pogués ser emprada i fonamentés l'argumentació contrària del seu enemic.

5. Les representacions de la violència popular estaven condicionades per dues estratègies narratives: aquelles que la presenten com a rituals de justícia i aquelles que ho fan com a rituals de barbàrie.

A partir de l'anàlisi simbòlica de la violència, s'identifiquen dues estratègies narratives a les obres dels autors analitzats: una que, cercant la legitimació de l'acció dels segadors, presenta la violència com a rituals de justícia, i una altra que, volent reprovar-la, la presenta com a rituals de barbàrie. Ambdues estratègies es fonamenten en la relació entre la violència i allò sagrat, però és com es substancia aquesta relació el que altera el seu significat: rituals de purificació, per una banda, vers rituals de profanació, per l'altra.

La violència representada com a rituals de justícia imita les formes que la justícia civil i eclesiàstica executen normalment. Per mimesi, la violència popular aspira a insuflar-se de la seva mateixa legitimitat. Les característiques d'aquesta violència es fonamentaven en:

- l'interès per l'ús del foc per cremar (o purificar) les pertinences de les víctimes en imitació als autos de fe. Normalment, objectes altament luxosos fets d'or i plata, però també tapissos i sedes,
- l'execució dels atacs de forma controlada i dirigits únicament contra els traïdors, evitant deixar víctimes innocents;
- la centralització dels esforços en esmicolar i destruir públicament les possessions o, fins i tot, les seves cases senceres;
- l'execució de pràctiques, com l'arrossegament del cos del virrei pel terra, en imitació a la justícia contra els acusats de traïció
- i l'ús d'una escala per traslladar el cadàver del comte de Santa Coloma a l'interior de la ciutat, pràctica denigrant que humiliava i degradava l'autoritat del que havia estat virrei de Catalunya.

Els rituals de justícia, doncs, utilitzen la violència popular com a estratègia per denunciar l'absència d'una justícia prèvia que havia de castigar els responsables dels excessos

comesos pels soldats. Pràctiques que, interpretades a la llum de la cultura de l'època, transmetien dos missatges: el càstig dels traïdors i la purificació de la comunitat.

Per altra banda, els rituals de barbàrie imiten les formes de violència pròpies dels pobles salvatges situats als confins de la cristiandat: les formes de violència d'aquells bàrbars que les narratives europees colonials havien construït per justificar l'expansió i domini del Nou Món. Les característiques d'aquesta violència es fonamentaven en el gaudi amb el patiment, l'arbitrarietat de la violència, l'absència de criteris morals, una crueltat contra persones innocents similar a la de martiris de sants, l'execució de sacrilegis i profanacions, i, per últim, l'antropofàgia. Tota una sèrie de formes de violència vinculades a la idea de *bàrbar* que es tenia a mitjans del segle XVII i que, durant la Guerra dels Segadors, alguns autors projectaven sobre els catalans per justificar la intervenció militar sobre el Principat i les polítiques de càstig sobre les seves poblacions.

6. Dues estratègies en la representació de la violència condicionades per dues retòriques preestablertes: una de tall providencial, propera a les institucions catalanes, i una altra de caràcter supersticiós, pròxima al cercle reialista.

Els rituals de justícia i de barbàrie van formar part de dues retòriques preestablertes. Els rituals de justícia s'inserien en una retòrica que volia presentar la mort del virrei com un càstig executat per Déu a través dels segadors: una mort que esdevenia un sacrifici necessari per restaurar la comunió dels catalans amb ell. Aquesta lectura providencial —impulsada per autors com Gaspar Sala i Francesc Martí Viladamor, i radicalitzada entre 1641 i 1644 per Antoni Marquès, Josep Sarroca i Francesc Vopis— forma part d'un discurs que proposava la revolta dels catalans com un acte de defensa de la fe catòlica front l'heretgia dels soldats reials. Els fets que evidenciaven la intervenció divina eren:

- la coincidència de la revolta amb el Dia de Corpus;
- que l'assassinat de Gabriel Berart, jutge de la Reial Audiència, però també sacerdot, hagués tingut lloc dins un temple;
- que els culpables de la mort del virrei mai fossin trobats;
- la remissió de les sequeres i les males collites després d'aquesta;
- l'execució explícita de la violència per part dels segadors com a grup privilegiat al llibre de l'apocalipsi.

Tota aquesta retòrica, però, només s'entén si pensem atenció al paper que juguen els soldats reials al Principat des del febrer de 1640. O més que els soldats en sí, als estereotips fonamentats en la brutalitat i els sacrilegis als que van ser sotmesos per part de les institucions catalanes, com a conseqüència de la radicalització de les tensions polítiques entre la Cort i la Diputació, a partir del maig de 1640.

Per altra banda, els rituals de barbàrie s'insereixen dins d'una retòrica que presenta la revolta com un acte de bogeria desmesurada: condicionada per anhels de rebel·lió contra el rei i per elements supersticiosos que buscaven interferir i desmentir la lectura providencial que es feia des de Barcelona. Farcint-la, paral·lelament, d'elements que demostrassin que la defensa pública de la fe que havien justificat els catalans era altament qüestionable. La deslleialtat a la Corona es manifesta, en primer terme, amb la mort de dos ministres reials (Gabriel Berart i Dalmau de Queralt). Però no només així, sinó que també fa èmfasi en l'apoderament de les drassanes i el baluard del Rei, així com en el bombardeig de la galera reial des de l'artilleria de la ciutat.

A banda d'això, els fets que van contribuir a inserir l'avalot del Dia de Corpus dins una retòrica de tall supersticiós són:

- l'oposició massiva de les ordres religioses de Barcelona a la violència popular,
- la invasió de convents de clausura, la profanació i l'assassinat en espais sagrats,
- el robatori, i no crema, de les cases dels ministres i la violència contra imatges sagrades,
- la credulitat dels segadors davant d'un mico que titllaven de diabòlic i que passejaven pels carrers destinats a la processó de Corpus,
- la creença en supersticions escatològiques que anunciaven escapçaments universals i mentides atïades per pitonisses que s'aprofitaven de la plebs ignorant,
- episodis impregnats de delirant i sacrílega crueltat protagonitzats per uns rústics embogits i apoderats per l'alcohol.

7. La representació de les autoritats catalanes i el *poble* de Barcelona és emprada per exculpar o inculpar la Ciutat i el Principat de traïció al rei.

A partir del setembre de 1640 i la declaració de la Monarquia de recuperar Catalunya, s'identifica un canvi en els mots emprats per referir-se als culpables i responsables dels

fets del Dia de Corpus. Fins aleshores s'havia mantingut la creença per part de les autoritats de la Corona —potser guiada pel principi de dissimulació— que l'avalot havia estat protagonitzat per particulars provinents dels afores de la ciutat; és a dir, per forasters que res tenien a veure amb els habitants de Barcelona. A més a més, els diputats i consellers havien maldat per aturar la violència i protegir la vida del virrei desplegant les companyies per la ciutat.

A partir de setembre, no obstant, la representació canvia radicalment i s'aposta per presentar un *poble* còmplice dels segadors i igualment sollevat contra el rei, unes companyies col·laborant amb la multitud en armes i uns diputats i consellers que, si no havien estat els instigadors de la revolta, sí que havien actuat amb complicitat i havien donat via lliure a la sedició. En definitiva, el debat actual sobre la complicitat o no de les autoritats amb els revoltats i la participació dels habitants de la ciutat comtal amb els segadors és un debat que, de fet, s'enceta ja a finals de 1640.

La representació dels fets del Dia de Corpus com la cristallització de la traïció catalana configura una lectura de la insurrecció que col·lidia frontalment amb la que institucions com la Diputació o el Consell de Cent havien intentat comunicar a la Cort: els responsables de la mort del virrei havien estat uns particulars, les autoritats catalanes s'havien consagrat en la defensa del virrei i el *poble* de Barcelona no s'havia avalotat.

De la mateixa manera que amb la representació de rituals de barbàrie, el plantejament d'una estratègia que buscava implicar i acusar al principat de Catalunya de traïció incloent en l'acusació no només un petit grup de rústics sediciosos, sinó a la seva població i autoritats responia a l'interès de poder iniciar la campanya de Los Vélez en sintonia a una narrativa favorable. Una narrativa que abraçava els fets del Dia de Corpus i els convertia en el dia en què es consumava la traïció contra el rei.

8. De la mateixa manera, la identificació del responsable de desencadenar l'avalot és estratègicament triat per vincular la commoció popular i la mort del virrei amb la política del comte duc a Catalunya

La Diputació i el Consell de Cent van adaptar l'esdeveniment al seu interès polític. Si bé mantenien la innocència de les autoritats i la desvinculació del *poble* del Barcelona en els fets, seria la identitat de les autoritats reials les que sí patirien un procés de transfiguració.

Des de l'octubre de 1640, l'agressor del carrer Ample —la identitat del qual fins aleshores havia estat canviant (fadrí velluter, home de les guardes i soldat)—, va adoptar una identitat clara. Aquell qui havia desencadenat l'avalot al carrer Ample de Barcelona passava a quedar fixat en la figura del criat de l'alguatir Monrodon, un personatge que, sens dubte, recordava a la majoria de la població la nefasta política del comte duc d'Olivares a Catalunya. Autors com Gaspar Sala i la resta de plomes del bàndol de la Diputació van apostar clarament per identificar la guspira de la revolta popular en un acte derivat de la supèrbia i despotisme d'un actor que recordava als lectors la cara menys amable de la política reial al Principat: l'alguatir Monrodon, una figura que a més a més comptava amb la injuriada connotació que Francisco de Quevedo li havia atribuït a *El alguacil endemoniado*.

L'escorcoll d'un segador per part d'un home vinculat a la política de la Corona que, sense potestat per fer-ho, volia desarmar un natural era l'acció que segurament millor representava el que el comte duc havia estat intentant aplicar, des de la fi de la campanya de Salses, a Catalunya: intervenir en la política del Principat en matèries en les que, segons la posició dels diputats, la Corona no hi tenia jurisdicció. El desencadenant de l'avalot que va acabar amb la mort del virrei era, en definitiva, una metàfora del que li havia succeït al Principat aquell 1640.

9. Les consignes vociferades pels segadors no sempre reflecteixen la ideologia dels segadors sinó que, en ocasions, són subsidiàries del discurs polític de l'autor.

En tots els textos analitzats, els segadors, en congregar-se davant del palau del virrei, clamaven en defensa de la fe i de la Santa Mare Església. Un comú denominador de tots els textos. Contràriament, la resta de consignes, fonamentalment dirigides en defensa del rei i de la terra, no apareixen en tots els textos com sí ho fan les que defensen la religió.

L'anàlisi dels textos ha demostrat que es tracta de dos clams incompatibles: no es podien reproduir ambdós alhora en una mateixa enunciació i autor. Això significa que només podem trobar clams defensant l'Església i el rei, o clams defensant l'Església i la terra; és a dir, en la mateixa seqüència narrativa, autors diferents posen en boca dels segadors consignes diferents que, lluny de reflectir un ventall de possibilitats o un repertori de càntics a disposició de la revolta, revelaven la voluntat d'inserir i posicionar la protesta en un o altre sentit.

No és casual que la *Proclamación Católica* de Gaspar Sala, un escrit polític que exaltava la fidelitat dels catalans, sentenciés que els segadors van calamar davant el palau del virrei únicament «Viva la santa Fe Católica, viva el Rey y muera el mal gobierno», i que l'assaonador barceloní Miquel Parets, investit per la passió patriòtica que destil·la la seva crònica, atribuís als segadors exclusivament la proclama «Visca la terra y muyren los traydós».

10. S'identifiquen dues estratègies narratives a l'hora de representar la mort del virrei, episodi principal del drama: una que presenta una mort accidentada i una altra que presenta un cruel magnicidi.

Les versions sobre la mort del virrei són contradictòries des del primer moment en què comença a escriure's sobre aquesta: ni tan sols les declaracions dels testimonis que havien presenciats la seva mort esclareixen com havia perdut la vida Dalmau de Queralt. L'anàlisi del cadàver que fan els anatòmics i les causes de la mort que aquests estableixen configuren la lectura que va acabar constituint la versió de molts dels autors que escriuriu sobre aquells fets. Una versió que plantejava una mort accidentada i que va trobar fortuna gràcies a l'àmplia difusió que li va donar la *Proclamación Católica*: despenyat per unes roques de la falda de Montjuïc després del mortal paroxisme que el va fer picar contra el terra.

Una descripció de la mort que va anar més enllà de la mera funció descriptiva i va acabar per convertir-se, no només l'oficial i més difosa pels cercles de la causa de la Diputació, sinó un esquema narratiu que, autors com Josep Sarroca, projectarien sobre el propi esdevenir de la Monarquia, a la qual auguraven un fatal desenllaç: La Corona, igual que el virrei, havia estat governada per la fantasia d'un privat, i per «despeños» propis, esperava el seu mortal paroxisme. La seqüència que Sala havia establert per a la mort del comte de Santa Coloma esdevenia l'esquema narratiu des del que alguns autors auguraven la fi de la «monarquia goda».

De la mateixa manera que amb la figura de l'alguatir Monrodon, la mort accidentada del virrei va passar a constituir un fet inqüestionable per a molts dels que van escriure sobre la revolta. Per a d'altres, en canvi, va tractar-se d'una versió a combatre amb una lectura radicalment diferent i, naturalment, menys edulcorada, que presentava un magnicidi executat vilment pels segadors i que constituïa la cristallització de la traïció que sacrílegament s'havia consumat el Dia de Corpus. Grosso modo, les estratègies narratives

d'autors reialistes van anar a remolc de les estratègies iniciades pels autors propers a les institucions catalanes, constituint més aviat respostes i contraargumentacions que volien desmentir els relats llançats des del Principat, que no pas discursos ex novo.

11. La representació textual de la revolta també va constituir l'escenari per a promocionar o perjudicar el prestigi d'individus i col·lectius.

Hem vist que als textos analitzats només s'identifiquen, principalment, noms propis de personatges vinculats amb la Corona: ministres reials i nobles; mentre que els noms de les autoritats catalanes i de naturals implicats en la revolta queden completament ocults. Interpreto aquest fenomen com el resultat d'un ús premeditat de la revolta com a escenari on certs personatges van voler lluir-se i destacar, mentre que d'altres van quedar ridiculitzats i humiliats. Ho hem comprovat amb:

- la lectura martiriològica que Alexandre Ros fa de la mort del jutge reial i sacerdot Gabriel Berart,
- la representació de gestes heroiques de capitans com Diego de Berrio per part de José de Pellicer,
- l'exaltació de la fidelitat de personatges com Vicenç Carmona, Miquel Torrelles, Berenguer D'Homs, Domenico Villa i Joan de Marimon a l'obra de Luca Assarino;
- la lloança a l'eficàcia en la repressió de la revolta per part de Llorenç Ronis i Vicenç Carmona en contraposició a l'actuació dels consellers, per Francesc Pasqual de Panno.

Representacions apologètiques de certs personatges durant la revolta que es destaquen ja sigui per la seva pietat, valor en aplacar la revolta o lleialtat al virrei i la Corona. Diferents, però, a aquelles que busquen, precisament, denigrar, humiliar i posar en dubte la fidelitat al rei d'aquells homes que acompanyaven l'exèrcit de Los Vélez durant la campanya de la tardor de 1640: Álvaro de Quiñones, Marco Antonio Gandolfo, el marquès Toralto i el mestre de Camp Toravila; acusacions afilades per un Francesc Martí Viladamor que tenia interès en presentar-los com a covards davant dels segadors, de no haver tingut capacitat operativa per fer front a un grup de jornalers i d'haver abandonat el virrei permetent que fugís deixant-lo en mans de la seva malaurada fortuna.

12. Acabada la guerra, les representacions textuais produïdes a la península ibèrica van deixar de produir-se i les existents van ser perseguides, censurades o eliminades.

Des del primer moment, els sistemes de censura de la Monarquia van intentar eliminar aquelles obres acusades de sedició i heretgia. Acabada la guerra, i un cop Barcelona capitula davant les tropes de Joan Josep d'Àustria, la censura inquisitorial s'abraona sobre tots els escrits publicats durant els anys que el Principat s'havia desvinculat de la Casa d'Àustria, inspeccionant biblioteca per biblioteca a la recerca de textos prohibits. A partir de 1652, el silenci i l'oblit respecte el que havia passat a Barcelona el 1640 s'imposa als territoris de la Monarquia Catòlica durant quaranta anys.

13. Durant la segona meitat del segle XVII, Venècia es va convertir en un focus de difusió d'històries sobre la revolta catalana.

L'oblit a la monarquia d'Espanya contrasta amb les publicacions que comencen a divulgar-se als territoris del nord d'Itàlia, amb especial rellevància a les impremtes de Venècia durant la dècada de 1650. Obres d'història que recuperaven la revolta catalana i la narraven juntament amb la resta de turbulències i alteracions que havien sacsejat Europa durant la darrera dècada de la Guerra dels Trenta Anys. Es tracta de les obres de Giovanni Battista Birago Avogrado, Vittorio Siri i Maiolino Bisaccioni, tres autors que escrivien a l'albada d'una nova era inaugurada per les Paus de Westfàlia, però que continuava marcada per l'enfrontament entre la monarquia espanyola i la francesa. El manteniment de les hostilitats entre el rei Catòlic i el Cristianíssim va imposar un nou ordre en el que els autors, a la recerca de mecenes, s'havien d'enquadrar i presentar un relat des d'una perspectiva filoespanyola o filofrancesa: Birago Avogadro i Vittorio Siri són l'exemple d'aquest fenomen.

En aquests sentit, la revolta catalana passava a configurar una rajola més del mosaic de turbulències que havien fet tremolar els fonaments de l'Europa aristocràtica. Cap de les històries analitzades presenta de forma favorable les decisions que van prendre els catalans de 1640-1641. De fet, estem davant d'obres amb un fort contingut moralitzant que volen denunciar aquelles actituds i comportaments polítics i socials reprovables que havien portat Europa al desastre. Les decisions dels catalans, de la mateixa manera que l'actitud del comte duc, eren una d'elles.

14. A diferència de les històries d'autors italians de la segona meitat del XVII, l'obra de l'alemany Hiob Ludolf publicada el 1704 representava una revolta favorable a la causa dels catalans.

L'obra de l'alemany Hiob Ludolf és l'única obra d'història en la que s'hi relaten, entre les diferents guerres civils que havien assolat Europa durant el segle XVII, la revolta catalana des d'una perspectiva que denuncia la maldat del comte duc d'Olivares i justifica les accions polítiques dels catalans. A més a més, inclou el primer gravat realitzat sobre els fets del Dia de Corpus: atribuït a Casper Luyken, configura la primera representació gràfica de l'assalt dels segadors al palau del virrei.

15. La primera i única obra publicada a la monarquia d'Espanya després de la guerra en les que es parla dels fets del Dia de Corpus de 1640 emprava una estratègia narrativa que aspira a presentar-los com un acte en defensa del rei.

El 1692, Gaspar Roig Jalpí publica el que constitueix la primera obra després de la guerra en la que s'hi representa la mort del comte de Santa Coloma. Una obra que aspira a presentar els fets del 7 de juny de 1640, no com una traïció al rei, sinó tot el contrari, com un acte d'entrega al monarca i de demostració de la fidelitat dels catalans. El relat que s'hi desenvolupa presenta, per una banda, al *poble* de Barcelona rebutjant l'acció d'un grup de forasters que ha entrat a la ciutat i, per altra banda, unes autoritats catalanes entregades a la defensa del virrei.

La mateixa fidelitat a la Casa d'Àustria, però, que pocs anys després constituirà, durant la Guerra de Successió espanyola, la resistència política al nou ordre borbònic. Narcís Feliu de la Penya, partidari de l'arxiduc Carles, presentava els fets del Dia de Corpus en els seus *Anales* com una alteració fruit de la violació de les constitucions del Principat. Una revolta durant la qual les autoritats catalanes es van mostrar lleials al virrei però en la que, a diferència de Gaspar Roig, el *poble* de Barcelona es va llançar als carrers en protesta per l'assassinat del seu conseller. Feliu presentava una revolta, de fet, com la reacció a la voluntat del comte duc d'acabar amb els privilegis dels catalans, una por que, de fet, compartia l'autor amb l'arribada dels Borbons al tron espanyol.

En definitiva, abans que el segle XIX rebategés els fets del Dia de Corpus Christi de 1640 com a *Corpus de Sang*, aquests van estar profundament mediatitzats per desenes d'autors

que, en el si de les lluites polítiques del segle XVII i inicis del XVIII, es van disputar la interpretació de l'esdeveniment. El documents que, malgrat l'evident biaix dels seus autors, ens havien d'informar d'allò que havia succeït a Barcelona, han resultat ser textos profundament amarats d'esquemes narratius i condicionats per la cultura de la violència de la seva època.

Main conclusions

1. There is not a unique upheaval account: historians work with a polyphony of voices or versions of the same event.

After doing a quantitative-comparative textual analysis from all sources, it is concluded that there is not a unique version of the popular uprising. Despite having a common background, there are many variables that mutate from one text to another, so narrations are not only divergent but also contradictory to each other.

The trigger of the uprising trigger presents a great discrepancy between sources, mainly regarding the identity of the aggressor of the Ample street. The facts on the Saint Francis plain, where the reapers are congregated, are also contradictory in relation to the name of the authorities and personalities who appeased the crowd. In fact, the role played by the Catalan authorities is one of the most divergently interpreted narrative sequences. Similarly, the sources do not certainly state the role played by the companions and inhabitants of Barcelona nor the names of those who supported and accompanied the Viceroy until his last moment. The narrations variability also extends to the behaviour of the crowd and the collective violence against objects and people. Finally, the death of the Viceroy is probably the sequence that generates the greatest divergence between witnesses, with almost a different story presented for each of the authors.

The geographical and chronological coordinates of the insurgency are clear: Barcelona, on Corpus Christi Day in 1640. It also has: some fairly clear scenes (La Rambla, Saint Francis plain and the shipyard), some fairly clear actors (deputies and councillors, representatives of the Crown, the *people*, the *poble menut* of Barcelona and reapers) and some fairly clear narrative sequences (the congregation in front of the Viceroy palace, the violence against the royal ministers and the death of the Count of Santa Coloma). But beyond this solid and established base, the rest of the aspects configure variables that change according to the intention of each author.

2. The representation of the facts written between 1640 and 1652 was subject to narrative strategies that responded, in great measure, to a political programme conditioned by the war between the Crown and the Diputació.

Due to the existence of different narrative strategies, there is a dissonance among texts. This divergence in the representation of the facts is not the result of chance or due to mere questions of style. It is because of alterations that can only be understood in the light of the political context of the moment. The crisis unleashed by the billeting of the royal soldiers in Catalonia, the rupture of political relations between the Crown and the Diputació, the alliance with France, the beginning of the Los Vélez military campaign and the change of sovereignty are the circumstances that framed a good part of the authors who wrote about the uprising. Their narrative strategies were shaped by the ideas of their political side but could also just reproduce the ones articulated by other authors, subjecting the facts to the making of a textual collage.

3. Most sources are conditioned by pre-existing texts from which they either obtain the narrative sequences they want to describe, or they literally copy the source text. The level of intertextuality is therefore very high, producing a true textual collage.

After carrying out a qualitative comparative textual analysis of the sources, it is concluded that the level of intertextuality between them is very high. Most of the texts are reproductions of already written sources, which are adapted to the literary style of the writer and the modifications and elimination of facts. The textual construction of the event during the 17th century is the result of a progressive sedimentation process: remains of texts written in 1640 can be found in prints published in 1692. A process of sedimentation, however, in which some versions remained stagnant or took dead ends, while others were successful and managed to follow their course without any hitches.

The more distant the author is from the facts in time, the more details he can give to the description of them. This is mainly because, from 1641 onwards, a systematic dynamic of reproduction and copying began among authors, which progressively increased the bank of information available on the insurrection. The texts written, for example, in 1644, are much more extensive and detailed in their narration of the events than those written or published in 1640.

The level of diffusion and influence that had handwritten texts is sufficiently high to highlight it. A text like the *Relación del lewantamiento de Cataluña* of Ramon Rubí de

Marimon (1642) became the model for printed works such as that of Luca Assarino (1644), as well as the *Crònica* of Miquel Parets, which was used as a source in up to four later texts: the *Relacion del lebantamiento de Cataluña* by Ramon Rubí de Marimon (1642), the *Motines de Cataluña* by Francesc Pasqual de Panno (1648), *Delle rivoluzioni di Catalogna* by Luca Assarino (1644) and *Miscellaneos históricos y políticos* by Albert Tormé i Liori.

4. Influences between texts do not respond to political criteria, but to availability and descriptive density.

Works published during the 17th century were subject to censorship. By extension, there were texts that, because of making an apology for certain ideas that compromised authority, were silenced and forgotten. However, the criterion that, in the end, allowed certain versions of the uprising to survive was not being politically admitted — despite the obstinate will of some inquisitors—, but the one of availability and tidiness in the descriptions: those versions that incorporated more details in their narration —independently of the political ideology to which they belonged— were the ones that best survived.

This means that the paradox could occur and that texts that obeyed a clear political will against the Crown could become primary information for authors from opposed political ideas. The clearest example of this is the trace left by Gaspar Sala's work on authors close to the Court. A good part of the versions of these authors, although reordering the narrative sequences and adapting them to their political intentions, gave as valid facts consecrated by Gaspar Sala's pen that, until the moment the *Proclamación Católica* came to light, were not so clear. Sala's work became, in the end, the raw material from which different authors articulated new readings of the revolt.

The responsibility of sheriff Monrodon's servant for the incident on Ample street in Barcelona is the most paradigmatic example. This incident did not have a clear responsible in the mid-1640s, but from the moment it was enshrined in the figure of the servant of sheriff Monrodon in Sala's work, it became a model that was not only reproduced in texts of the same political sign, but also used and distorted (fixing the reaper as the aggressor and the servant as the victim, contrary to what Sala did) in some works that wanted to combat it, like for example, the work of Juan Adam de la Parra. In short,

the ideological position of the author of a text was not a reason why a piece of information could not be used to support the opposing argument of his enemy.

5. Representations of popular violence were conditioned by two narrative strategies: one that presented it as a ritual of justice and another that presented it as a ritual of barbarism.

Through a symbolic analysis of violence we have identified two narrative strategies in the works of the authors analysed: one that, seeking to legitimise the action of the reapers, presents violence as rituals of justice, and another that, wanting to condemn it, presents it as rituals of barbarism. Both strategies are based on the relationship between violence and the sacred, but it is how this relationship materializes that a specific meaning is expressed: rituals of purification, on the one hand, versus rituals of profanation, on the other.

The violence represented as rituals of justice imitates the forms that civil and ecclesiastical justice normally executes. By mimicry, popular violence aspires to show its own legitimacy. The characteristics of this violence were based on:

- the use of fire to burn (or purify) the belongings of the victims in imitation of the *autos de fe*, normally highly luxurious objects made of gold and silver, but also tapestries and silks;
- the execution of attacks against the traitors, avoiding leaving innocent victims;
- the centralisation of efforts to crumble and publicly destroy possessions or even entire houses;
- the execution of practices such as dragging the body of the Viceroy along the ground, in imitation of justice against those accused of treason;
- the use of a ladder to move the body of the Count of Santa Coloma inside the city, a denigrating practice that humiliated and degraded the authority of the former Viceroy of Catalonia.

The ritual of justice strategy, therefore, used popular violence to denounce the absence of prior justice that should have punished those responsible for the excesses committed by the soldiers. These practices, interpreted in the light of the culture of the time, conveyed two messages: the punishment of traitors and the purification of the community.

On the other hand, the narrative strategy based on the rituals of barbarism imitated the forms of violence typical of wild peoples situated at the confines of Christianity: the forms of violence of those barbarians that the European colonial narratives had constructed to justify the expansion and domination of the New World. The characteristics of this violence were based on enjoyment with suffering, arbitrariness, a cruelty against innocent people similar to the martyrdom of saints, the absence of moral criteria, the execution of sacrileges and profanations and, finally, anthropophagy. A whole series of forms of violence linked to the idea of the *barbarian* that was held in the mid-seventeenth century and which some authors now projected on the Catalans to justify the military intervention in the Principality and policies of punishment on their populations.

6. These two strategies in the representation of violence are conditioned by two pre-established rhetoric: one, of a providential nature, from the Catalan institutions, and another, of a superstitious and delirious nature, typical of the royalist side.

The rituals of justice were part of a rhetoric that sought to present the death of the Viceroy as a punishment executed by God through the reapers; his death became a necessary sacrifice to restore the communion of the Catalans with God. This providential reading - promoted by authors such as Gaspar Sala and Francesc Martí Viladamor and radicalised between 1641 and 1644 by authors such as Antoni Marqués, Josep Sarroca and Francesc Vopis - was part of a discourse that proposed the revolt of the Catalans as an act of defence of the Catholic faith against the heresy of the royal soldiers. The facts that showed divine intervention were:

- the coincidence of the uprising with Corpus Christi Day,
- the fact that the murder of Gabriel Berart, judge of the Royal Audience, but also a priest - had taken place in a temple,
- the fact that those guilty of the Viceroy's death were never found,
- the remission of the droughts and bad harvests after his death,
- the execution of the violence by the reapers as a privileged group in the book of the apocalypse were facts.

All this rhetoric, however, can only be understood if we pay attention to the role played by the royal soldiers in the Principality since February 1640, or more than the soldiers

themselves, to the stereotypes based on brutality and sacrileges subjected from May 1640 by the institutions of the Principality as a result of the radicalisation of political tensions between the Court and the Diputació.

On the other hand, the barbaric rituals were part of another rhetoric that presented the insurrection as an act of excessive madness conditioned by both the desire to rebel against their natural lord and superstitious elements that sought to interfere with and deny the providential reading made from Barcelona. On the contrary, this rhetoric wanted to fill the rituals of violence with elements that showed that the defence of the faith that the Catalans had publicly justified was highly questionable. Disloyalty to the Crown was manifested, in the first place, by the death of two royal ministers: Gabriel Berart and Dalmau de Queralt. But not only, emphasis is also placed on the occupation of the shipyards and the King's bastion, as well as the bombing of the royal galley from the city's artillery. On the other hand, the facts that contributed to insert the Corpus Christi uprising in a superstitious rhetoric were:

- the massive opposition of religious orders of Barcelona to popular violence,
 - the invasion of cloistered convents, the desecration and murder in sacred spaces,
 - the theft, and not burning of ministers' houses and the violence against sacred images,
 - the credulity before a monkey that was labelled as diabolical and that was taken across the city's streets used for the Corpus Christi procession,
 - the belief in eschatological superstitions that announced universal beheadings and lies stirred up by pythonesses who took advantage of the ignorant plebs,
 - episodes impregnated with delirious and sacrilegious cruelty led by drunk and crazy rustic people.
7. The representation of the Catalan authorities and the *people* of Barcelona during the upheaval was used to exonerate the City and the Principality or to accuse them of treason.

From September 1640 and the declaration of the Monarchy to recover Catalonia, a change is identified in the words used to refer to those guilty and responsible for the events of Corpus Christi Day. Until then it had been maintained by the authorities of the Crown

(perhaps guided by the principle of dissimulation) that the uproar had been led by individuals from the outskirts of the city; in other words, by foreigners who had nothing to do with Barcelona's inhabitants, who were opposed to the violence against the royal ministers. Moreover, the deputies and councillors had done all in their hand to stop the violence and protect the Viceroy's life by deploying the companies around the city, as they had stated in their letter to the King.

From September onwards, however, the representation changed radically, and the *people* of Barcelona is presented as accomplices and equally rebellious against the King as the reapers; the companies are described collaborating with the reapers; and the deputies and councillors had indeed acted with complicity and had permitted the sedition.

The representation of the events of Corpus Christi Day as the crystallisation of the Catalan treason configures a reading of the uprising that contradicts the one that the Diputació or the Consell de Cent had tried to communicate to the Court: according to them, those responsible for the death of the Viceroy had been private individuals, the Catalan authorities had devoted themselves to defending the Viceroy and the *people* of Barcelona had not been in any riots.

Just as with the representation of barbaric rituals, involving and accusing the Principality of Catalonia of rebellion by including in the account of the revolt, not only a small group of seditious peasants, but also the collaboration of the population of Barcelona and the toleration of the Catalan authorities, responded to the interest of being able to initiate the military campaign of Los Vélez in tune with a favourable narrative. A narrative that framed the events of Corpus Christi Day and turned them into the day the rebellion against the King was consummated.

8. Similarly, the identification of the person responsible for triggering the uprising is strategically chosen to link the popular upheaval and the death of the Viceroy with the policy of Olivares in Catalonia

The Diputació and the Consell de Cent adapted the representation of the event to their political interest. Although they maintained the innocence of the authorities and the disassociation of the *people* of Barcelona in the death of the Viceroy, the royal authorities would suffer a process of transfiguration.

From October 1640, the aggressor of Ample street —whose identity had been a changing and discordant one among the texts (an artisan, a man of the guards or a soldier)—adopted a clear and fixed identity. The person who had triggered the uproar in Barcelona became fixed in the figure of the servant of the sheriff Monrodon, a character who, without doubt, reminded of the disastrous policy of the Count Duke of Olivares in Catalonia. Authors such as Gaspar Sala and other writers of the side of the Diputació clearly opted to identify the spark of the popular revolt in an act derived from the arrogance and despotism of a servant of the sheriff Monrodon: an actor who reminded readers of the less friendly face of royal politics in the Principality. Moreover, the figure of the *sheriff* had the vilified connotation that Francisco de Quevedo had attributed at *El alguacil endemoniado*.

The frisk of a reaper by a man linked to the Crown's policy who, without the power to do so, wanted to disarm a natural was the action that surely best represented the politics of the Olivares: intervening in the Principality's policy in matters in which, according to the position of the deputies, the Crown had no jurisdiction. The uproar, unchained by the despotism of the servant, that ended with the death of the Viceroy was, in short, a metaphor for what had happened in the Principality: the despotism of Olivares had led Catalonia to the disaster.

9. The slogans shouted by the reapers do not always reflect their ideology but, sometimes, are subsidiary to the political discourse of the author.

In all the texts analysed, the reapers, when they gathered in front of the palace of the Viceroy, cried out in defence of the faith and of the holy mother church. It is a common proclamation in all text. On the contrary, the rest of the slogans, fundamentally directed in defence of the King and the Land, do not appear in all the text as the ones in defence of religion does.

The analysis of the texts has shown that these are two incompatible cries: it is not possible to reproduce both in the same enunciation or text. It means that we can only find claims defending the Church and the King, or claims defending the Church and the Land. That is to say that, for the same narrative sequence, authors put different slogans into the mouths of the reapers which, far from reflecting a range of possibilities or a repertoire of chants at the disposal of the revolt, revealed the desire to insert and position the protest in one or the other direction.

In this sense, it is no coincidence that Gaspar Sala's *Proclamación Católica*, a political document that exalted the loyalty of the Catalans to their kings, stated that the reapers would go to the Viceroy's palace claiming «Long live the holy Catholic faith, long live the King and die the evil government», while the artisan Miquel Parets, invested with the patriotic passion that his chronicle exudes, attributed to the reapers the proclamation «Long live the Land and death to the traitors».

10. Two narrative strategies are identified when representing the death of the Viceroy, the main episode of the drama: one that presents an accidental death and the other that presents a cruel assassination.

The versions about the Viceroy's death are contradictory from the very first moment: not even the people who had witnessed his death shed light on how Dalmau de Queralt had lost his life. The analysis of the corpse made by the anatomists and the causes of death established by them are the interpretation that ended up being the version of many of the authors that would write about those facts. A version that proposed an accidental death and that found its fortune thanks to the wide diffusion that the *Proclamación Católica* gave it: thrown by some rocks on the slope of Montjuïc after the deadly paroxysm that made him hit the ground.

A description of the death that went beyond the mere function of exonerating the Catalan authorities and ended up becoming, not only the official and most widespread version from some authors, but also a narrative scheme projected onto the very future of the Monarchy. Authors such as Josep Sarroca predicted a fatal outcome to the Monarchy: the Crown had been governed by the fantasy of Olivares, and by its own «despeños», awaited its deadly paroxysm. Just like the Viceroy had ended his days. The sequence that Sala had established for the death of the Count of Santa Coloma became the narrative framework from which some authors predicted the end of the «Monarquía Goda».

As with the figure of the sheriff Monrodon, the accidental death of the Viceroy became an unquestionable fact for many of those who wrote about the revolt. For others, especially royalist authors, it was a version to be fought with a radically different and, naturally, less sweetened reading, which presented an assassination vilely executed by the reapers. A magnicide which constituted the crystallisation of the betrayal that had sacrilegiously been consummated on Corpus Christi Day. Roughly speaking, the narrative strategies of royalist authors were in tow of the strategies initiated by the authors close to

the Catalan institutions, constituting responses and counterarguments that wanted to disprove the versions launched from the Principality.

11. The textual representation of the uproar also provided the stage for promoting and harming the prestige of individuals and groups.

We have seen that the texts analysed only identify, mainly, the names of people linked to the Crown: royal ministers and officials from the army; while the names of the Catalan authorities and individuals involved in the revolt are completely hidden. We interpret this phenomenon as the result of a premeditated use of the uprising as a stage where certain characters wanted to show off and stand out, while others were ridiculed and humiliated. We have verified this with:

- Alexandre Ros's martyrological reading of the death of the royal judge and priest Gabriel Berart,
- the representation of the heroic deeds of captains such as Diego de Berrio, written by José de Pellicer,
- the exaltation of the fidelity of characters such as Vicent Carmona, Miquel Torrelles, Berenguer D'Homs, Domenico Villa and Joan de Marimon at Luca Assarino's work
- that praise to the effectiveness of the repression of the insurrection by Llorenç Ronis and Vicent Carmona as opposed to the actions of the councillors, by Francesc Pasqual de Panno.

These are apologetic representations of certain characters that stand out during the revolt either for their piety, courage in placating the uproar or loyalty to the Viceroy and the Crown, different, but, to those who seek precisely to denigrate, humiliate and question the loyalty to the King of those men who accompanied the army of Los Vélez during the autumn campaign of 1640: Álvaro de Quiñones, Marco Antonio Gandolfo, the Marquis of Toralto and the Marshall Toravila. The accusations sharpened by Francesc Martí Viladamor wanted to present them as cowards before the reapers, of not having had the capacity to deal with a group of peasants and of having abandoned the Viceroy, leaving him in the hands of his miserable fortune.

12. After the war, textual representations produced in the Iberian Peninsula ceased to be produced and those that existed were persecuted, censored or eliminated.

From the first moment, the Monarchy's censorship tried to eliminate those works accused of sedition and heresy. Once the war was over and Barcelona had capitulated to the troops of John Joseph of Austria (1652), the inquisitorial censorship pounced on all the writings published during the previous twelve years, inspecting libraries for forbidden texts. From 1652 onwards, the silence and oblivion regarding what happened in Barcelona in 1640 imposed itself on the territories of the Catholic Monarchy for forty years.

13. During the second half of the 17th century, Venice became a focus for the dissemination of histories about the Catalan revolt.

The oblivion imposed on the Spanish Monarchy contrasted with the publications that began to spread to the northern territories of Italy, with special emphasis on the printing presses in Venice during the 1650s. These were history works that narrated the Catalan revolt along with the other turbulence and upheavals that had shaken Europe during the last decade of the Thirty Years' War. These were the works of Giovanni Battista Birago Avogrado, Vittorio Siri and Maiolino Bisaccioni, three authors who wrote at the dawn of a new era inaugurated by the Peace of Westphalia (1648), but which continued to be marked by the confrontation between the Spanish and French Monarchies. The continuing hostilities between kings Philip IV and Louis XIV imposed a new order in which authors, in search of patrons, had to frame and present the history from a philo-Spanish or philo-French perspective: Birago Avogadro and Vittorio Siri are examples of this phenomenon.

In this sense, the Catalan revolt became yet another tile in the mosaic of turbulence that had shaken the foundations of aristocratic Europe. None of the stories analysed present the decisions taken by the Catalans in 1640-1641 in a favourable light. In fact, we are faced with works with a strong moralising content that seek to denounce those reprehensible political and social attitudes and behaviours that had led Europe to disaster. The decisions of the Catalans, like the attitude of the Count Duke, were one of them.

14. Unlike the histories of Italian authors in the second half of the 17th century, the work of the German Hiob Ludolf published in 1704 represented a revolt in favour of the cause of the Diputació.

The work of the German Hiob Ludolf is the only historical work in which, among the various civil wars that had plagued Europe during the 17th century, the Catalan revolt is narrated from a perspective that denounces the evil of the Count Duke of Olivares and justifies the political actions of the Catalans. It also includes the first engraving made of the events of Corpus Christi Day in 1640: attributed to Casper Luyken, it is the first graphic representation of the assault by the reapers on the Viceroy's palace.

15. The first and only work published in the Spanish Monarchy after the war that deals with the events of Corpus Christi Day in 1640 employs a narrative strategy that, focusing on the role of the Catalan authorities, aims to present the day of the insurrection as a day in defence of the King against the crowd.

In 1692, Gaspar Roig Jalpí published the first work after the war depicting the death of the Count of Santa Coloma. This work aims to present the events of 7 June 1640 not as a betrayal to the King but, on the contrary, as an act of dedication to the Philip IV and a demonstration of the loyalty of the Catalans. The story that unfolds presents, on the one hand, a *people* of Barcelona who reject the action of a group of foreigners who have entered the city, and, on the other hand, Catalan authorities dedicated to protect the life of the Viceroy.

The same fidelity to the house of Austria described by Roig Jalpí, however, would become, during the War of the Spanish Succession, the political resistance to the new Bourbon King. Narcís Feliu de la Penya, supporter of the Archduke Charles, would present in his *Anales* the events of Corpus Christi Day as an alteration participated by the *people* of Barcelona resulting from the violation of the constitutions of the Principality. An insurrection during which the Catalan authorities showed their loyalty to the Viceroy but, unlike the one reported by Gaspar Roig, the *people* of Barcelona did react and took to the streets in protest against the fake assassination of their councillor. Feliu presented a popular uprising, in fact, as a reaction to the Count Duke's desire to end the privileges of the Catalans, a fear which, in fact, was shared by Feliu at the time with the arrival of the Bourbons on the Spanish throne.

In short, before the 19th century renamed the events of 1640 Corpus Christi Day as the *Corpus de Sang*, they were deeply mediatized by dozens of authors who, in the midst of the political struggles of the 17th and early 18th centuries, disputed the interpretation of

the event. The documents that, despite the evident bias of their authors, had to inform us of what had happened in Barcelona, have turned out to be texts deeply imbued with narrative schemes and conditioned by the culture of violence of their time.

Fonts primàries

I. Fonts primàries que contenen narracions dels fets del Dia de Corpus Christi de 1640

a. Dietaris

«Crònica “Exemplària” de la catedral de Barcelona 1637-1641», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003, pp. 191-236.

Dietaris de la Generalitat de Catalunya, dir. Josep Maria Sans Travé, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1999, vol. 5.

Manual de Novells Ardits, vulgarment anomenat Dietari del Antich Consell Barceloní, dins Federico Schwartz i Luna i Francisco Carreras Candi (eds.), Barcelona: Impr. de'n Henrich, 1892, vol. XXVII.

MARQUÈS, Miquel, *Les corts generals de Pau Claris: dietari o procés de corts de la Junta General de Braços del 10 de setembre de 1640 a mitjan març de 1641*, ed. Basili de Rubí, Barcelona: Rafael Dalmau-Fundació Salvador Vives Casajuana, 1976.

b. Cartes no publicades

Carta d'en Felip Vinyes al secretari Jerónimo Villanueva, 11 de juny de 1640, publicada a ZUDAIRE, Eulogio, *El Conde-duque y Cataluña*, Madrid: CSIC, 1969, pp. 462-463.

Carta d'en Gil Manrique al rei, 7 de juny de 1640, publicada a SAGARRA, Ferran de, *Les lliçons de la Història. Catalunya en 1640*, Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1930, pp. 53-54.

Carta d'en Pau Duran al rei, 7 de juny de 1640, publicada a SAGARRA, Ferran de, *Les lliçons de la Història. Catalunya en 1640*, Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1930, pp. 54-56.

Carta d'en Ramon de Calders i de Ferran al rei, 10 de juny de 1640, publicada a SAGARRA, Ferran de, *Les lliçons de la Història. Catalunya en 1640*, Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1930, pp. 56-58.

Carta d'en Sebastián González al P. Rafael Pereyra, de la Companyia de Jesús, 12 de juny de 1640, publicada a *MHE*, Madrid: Impremta Nacional, 1862, vol. XV, tom III, p. 446.

Carta d'Esteve Fenoll a Pedro Fons, 9 de juny de 1640, publicada a BATLLORI, Miquel, «Un nuevo testimonio del “Corpus de Sang”», *Analecta sacra tarraconensia*, 22 (1949), pp. 51-53.

Carta de Joan Francesc de Melgar al rei, 15 de juny de 1640, publicada a SAGARRA, Ferran de, *Les lliçons de la Història. Catalunya en 1640*, Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1930, pp. 58-61.

Carta del doctor Jacint Valonga al rei, trametent al rei la declaració d'en Santiago Domínguez de la Mora, sobre la mort del comte de Santa Coloma, 21 de juny de 1640, publicada a SAGARRA, Ferran de, *Les lliçons de la Història. Catalunya en 1640*, Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1930, pp. 63-65.

Carta dels consellers al rei, 8 de juny de 1640, publicada a *MNA*, vol. XXVII, pp. 485-487.

c. Informe dels síndics de Barcelona

Informe realitzat a petició dels síndics de Barcelona on es recullen les declaracions dels testimonis dels fets que van tenir lloc a l'interior de la drassana el 7 de juny de 1640, realitzades davant el jutge de la Reial Audiència Miquel Carreras: «Informatio, sive Inquisitio recepta ad instantiam syndici civitatis Barcinone contra eos, qui interfecerunt Ex.^m dominum Don Dalmatium de s.^{ta} Coloma et Queralt Comitem de s.^{ta} Coloma», dins *MNA*, apèndix XVII, pp. 740-742.

d. Relacions

FONTANELLA, Josep, *El inventor de la culpa cuya hermosura fue tanta...*, [s.l.: s.n., 1641].

LANGA CIEGO, Martín, *Relación, muy verdadera, de las crueldades e imposicions del Conde Duque en toda la Monarquia de España, y particularmente la depravada voluntad con que ha deseado destruir, y aniquilar el Principado de Cataluña y Ciudad de Barcelona*, Barcelona: Jaume Matevat, 1641.

Narración de lo cierto y verdadero sucedido en Cataluña, AHCB, ms. B-74, 112

Principios de la alteración y rebelión de Cataluña y muerte del virrey conde de Santa Coloma, BNE, ms. 2.371, ff. 180-203.

Relación de la entrada de los segadores en Barcelona y muerte del Virrey, BNE, ms. 2371

Relación de lo sucedido en Barcelona el Dia de Corpus Christi y los días siguientes, BNE, ms. 18.433, ff. 98 r.-99 v.

Relación que ynbió don Federico Spatafora Rufo, capitán de coraças por su Magestad en los exércitos de Cataluña de los motines y revolturas de los catalanes, BNE, ms. 1430.

Relación verdadera de algunos casos, que han sucedido en el Principado de Cathaluña, y Condado de Rossellón, hechos por los Soldados, en sus tránsitos, dentro este año 1640, [s.l.: s.n., 1640].

ROSSO, Pau del, «Relación de lo sucedido en Barcelona desde 7 de junio deste presente año de 1640 hasta 19 del dicho», dins Eulogio Zudaire, *El Conde-duque y Cataluña*, Madrid: CSIC, 1969, pp. 463 – 467.

RUBÍ DE MARIMON, Ramon, «Relación del lebantamiento de Cataluña», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Corominas, 2003, pp. 249-311.

Sucesos de Cataluña desde su conmoción hasta el 25 de julio de 1641, BNE, ms. 11.023, ff. 225 – 301.

e. Diaris i cròniques

GUÀRDIA, Joan, «Diari 1631-1687», dins Antoni Pladevall i Antoni Simon Tarrés (eds.), *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII*, Barcelona: Curial, 1986.

LLORENCI, Bartomeu, «Dietari 1629-1640», dins Antoni Simon Tarrés (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Corominas, 2003, pp. 49-84.

PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011.

PASQUAL, Pere, «Diari 1595-1644», dins Antoni Simon Tarrés i Pep Vila (eds.), *Cròniques del Rosselló: segles XVI – XVII*, Barcelona: Curial, 1998, pp. 52-126.

BUSQUETS DALMAU, Joan *La Catalunya del Barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.

FERRER, Joan Francesc, *Dietari dels successos de 1640-1640*, AHCB, ms. B-148.

GELABERT I BRUNIQUER, Esteve, «Turbacions, commocions de pobles, avalots», dins *Ceremonial dels Magnífichs Consellers y regiment de la ciutat de Barcelona*, Barcelona: Impremta d'Henrich y Companyia, 1913, vol. II, cap. XXXVI.

f. Escrits polítics

ADAM DE LA PARRA, Juan, *Súplica de la muy noble y muy leal ciudad de Tortosa*, Tortosa: Pedro Martorell, 1640.

Al Principado de Cathalunya, BC, F. Bon. 6140.

GUILLÉN DE LA CARRERA, Alonso, *La Iustificació Real*, [Barcelona? : s.n., 1640].

MARQUÈS, Antoni, *Cataluña defendida de sus émulos, ilustrada con sus hechos, fidelidad y servicio a sus Reyes*, Lleida: Enrique Castañ, 1641.

MARTÍ VILADAMOR, Francesc, «Noticia Universal de Cataluña», dins Eva Serra i Xavier Torres (eds.), *Escrits polítics del segle XVII*, Barcelona: Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives-Eumo, 1995, tom I, pp. 93 – 99.

MARTÍ VILADAMOR, Francesc, *Apoyos a la verdad catalana, opugnada por un papel que comiença: Justificación Real*, [Barcelona: s.n., 1640].

PELLICER DE TOVAR, José, *Idea del principado de Cataluña*, Anvers: Gerónimo Verdus, 1642.

Por qué, para qué, [s.l.: s.n., 1640].

Proposició feta per los molt illustres senyors diputats del General de Cathalunya, a la junta de Brassos tinguda a 10 de setembre de 1640, [Barcelona?: s.n., 1640].

RIOJA, Francisco de, *Aristarco o Censura de la Proclamacion catolica de los catalanes*, [s.l.: s.n., 1641].

ROS, Alexandre, *Cataluña desengañada*, Nàpols: Egidio Longo, 1647.

ROS, Alexandre, *La estrecha amistad*, [s.l.: s.n., 1641].

SALA, Gaspar, *Proclamación Católica a la Magestad Piadosa de Felipe el Grande*, Barcelona: Sebastià i Jaume Matevat, 1640.

SARROCA, Josep, *Política del comte de Olivares, contra política de Cathaluña, y Barcelona*, Barcelona: Jaume Romeu, 1641.

SOREL, Charles, *La deffence des catalans*, París: Nicolas de Sercy, 1642. Existeix una versió editada i traduïda al castellà recentment de l'obra: SOREL, Charles, *La defensa de los catalanes*, ed. María Soledad Arredondo, Madrid: Tecnos, 2001.

VINYES, Felip, *Desengaños a los pretextos y motivos que han tenido y publicado los inquietos amotinados de la Ciudad de Barcelona y del Principado de Cataluña*. BNE, ms. 897, ff. 203 – 226.

VOPIS, Francesc, *Ingenuidad catalana coronada de los liliros*, Barcelona: Pedro Juan Dexen, 1644.

g. Històries i annals

ASSARINO, Luca, *Delle rivolutioni di Catalogna*, Gènova: Giovanni Maria Farroni, 1644.

BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Le sollevationi di stato*, Venècia: Turini, 1653.

BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Turbulenze di Europa*, Venècia: Ginammi, 1654.

BISACCIONI, Maiolino, *Historia delle guerre civili*, Bolonya: Carlo Zenero, 1653.

BISACCIONI, Maiolino, *Historia delle guerre civili*, Venècia: Francesco Storti, 1652.

FELIU DE LA PENYA, Narcís, *Anales de Cataluña*, Barcelona: Juan Pablo Martí, 1709.

LUDOLF, Hiob, *Allgemeine Schau-Bühne der Welt*, Frankfurt del Main: Johann David Zunnern, 1701.

MELO, Francisco Manuel de, *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña*, ed. Joan Estruch, Madrid: Castalia, 1996.

NOVOA, Matías de, *Historia general del Rey de las Españas don Phelipe Quarto, en que se cuenta todo lo sucedido en la dilatada Monarquía de España. Tomo VI: desde el año 1640 hasta el fin de él*. BNE, ms. 1730 V. VI.

PANNO, Francesc Paqual de, *Motines de Cataluña*, ed. Isabel Juncosa i Jordi Vidal, Barcelona: Curial, 1993.

ROIG JALPÍ, Joan Gaspar, *Epítome histórico de la Muy Ilustre Ciudad de Manresa*, Barcelona: Jaume Surià, 1692.

SIRI, Vittorio, *Il mercurio*, Casale: Christoforo de la Casa, 1644.

SIRI, Vittorio, *Memorie reconditte*, Lyon: Anisson e Posuel, 1679.

SIVILLÀ, Magí, *Historia general del Principado de Cataluña, condados de Rossellón y Cerdaña*, ed. Guillem Carreras i Albareda, Barcelona: Centre d'Història Contemporània de Catalunya, 2019.

TORMÉ I LIORI, Albert, *Misceláneas históricas y políticas sobre la guerra de Cataluña desde el año 1639*. AHCB, Ms. A-51.

II. Altres fonts primàries

ACCETTO, Torquato, *La dissimulació honesta*, ed. Ramon Alcoberro, Girona: Edicions de la Ela Geminada, 2018.

BIRAGO AVOGADRO, Giovanni Battista, *Mercurio veridico, overo Annali Universali d'Europa*, Venècia: Matteo Leni, 1648.

BONAVENTURA, Josep, *Insidias enemiga. Desengany de Ben-afectes*, Barcelona: Sebastià Cormellas Mercader, 1647.

CASAS, Bartolomé de las, *Brevísima relación de la destrucción de las Indias*, ed. José Miguel Martínez Torrejón, Medellín: Editorial Universidad de Antioquía, 2011.

Caso horrendo y portentoso digno de llorar agora sucedido, BC, F. Bon. 6136

CESPEDES Y MENESES, Gonçalo de, *Historia de don Felipe III, rey de las Españas*, Barcelona: Sebastián de Cormellas, 1634.

Copia de una carta de Lisboa de un cortesà de Madrid escrita a un señor de título de la Andalucía, da[n]dole noticia de los Buenos progressos de España gobernados por el Conde Duque, Barcelona: Jaume Matevat, 1641.

Copia de una carta escrita por el Obispo de Girona fra Don Gregorio Parceró a su Mag[estad], BC, F. Bon. 6137

COVARRUBIAS, Sebastián de, *Tesoro de la lengua castellana o española*, Madrid: Melchor Sánchez, 1674.

Dialogo verdader, graciós y apacible dels felices, y bons successos de la guerra de Catalunya, Barcelona: Gabriel Nogués, 1642.

DÍAZ DEL CASTILLO, Bernal, *Historia verdadera de la conquista de Nueva España*, ed. Miguel León-Portilla, Madrid: Historia 16, 1984.

ETTINGHAUSEN, Henry, *La guerra dels segadors a través de la premsa de l'època*, Barcelona: Curial, 1993.

Extraict d'vne lettre escrite de Bayonne le sixiesme Iuin 1640: Contenant la revolte de la ville de Barcelone contre le Roy d'Espagne, dins Henry Ettinghausen, «La Guerra dels Segadors a les gasetes europees», *Pedralbes*, 18 – 2 (1988), pp. 359 – 372.

FERNÁNDEZ DE OVIEDO, Gonzalo, *Historia general y natural de las Indias*, Madrid: RAH, 1851.

GOUVEIA, Francisco Velasco de, *Justa aclamação do serenissimo rey de Portugal dom Joan o IV*, Lourenço de Anveres, Lisboa: 1644.

GREGOIRE, Pierre, *De Republica*, Frankfurt: Matthaei Kempsseri i Philippi Jacobi Fiscmark, 1642.

GRIMMELHAUSEN, Hans Jakob Christoffel von, *L'aventurer Simplicissimus*, Barcelona: Proa, 1998.

Iustificació en consciència de aver pres lo principat de Catalunya las armes, per a resistir als soldats que de present la invadexen, y als altres que amenassan invadirla, Barcelona: Gabriel Nogués, 1640.

JESÚS MARIA, Josep, *Sermó predicat en lo aniversario que ab exemplar Devoció, y ab magestosa ostentació, celebra cada Any la casa Illustre de la Deputació de Cathalunya, en sa Caplla Major, per las Ànimas de sos Antepassats*, Barcelona: Gabriel Nogués, 1641.

La Santa Biblia: Antiguo y Nuevo Testamento, Madrid: Sociedad Bíblica, versió de Casiodoro de Reina (1569) revisada el 1960.

LÓPEZ DE GOMARA, Francisco, *Historia general de las Indias*, Fundación Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2011.

LUCUCE, Pedro de, *Precauciones contra alborotos, motines y rebeliones en la plaza de Barcelona*, ed. Lluís Roura i Aulinas, Vic: Eumo Editorial, 2002.

MARCILLO, Manuel, *Crisis de Cataluña generada por las naciones extrangeras*, Barcelona: Jaume Mathevat, 1685.

MARTÍ VILADAMOR, Francesc, *Manifiesto de la fidelidad catalana*, [s.l.: s.n., 1646].

MELO, Francisco Manuel de, «Alterações de Évora», dins *Epanaphoras de varia historia portuguesa*, Lisboa: Antonio Craesbeeck de Mello, 1676 (1660), pp. 30-31.

Memorial que os deputados de Catalunha mandaram ultima ves a Rei Phelipe, BPE, *Reservados*, 447, Est. 95, C.1, V. 10, ff. 157-160.

MOLINER, Petrus, *Lágrimas del Geremías Catalan Ilergeter Pastor: Viertelas en los Eliseos Canpos Tarragonenses, òi Troianos*, Tarragona: Viuda Roberta, 1644.

PARETS, Miquel, *Dietari d'un any de pesta (Barcelona, 1651)*, ed. James S. Amelang i Xavier Torres, Vic: Eumo, 1989.

PERADA, Antonio Carvalho de, *Arte de reynar*, Paulo Craesbeck, Brussel·les, 1644.

PUIG, Francesc, *Dietari de la guerra dels segadors 1640-1641*, AHCB, ms. B-143; B-144.

QUEVEDO, Francisco de, *El alguacil endemoniado*, Barcelona: Linkgua, 2016.

Relação de tudo o que passou na felice aclamação do mui alto e mui poderoso Rey Dom Ioão IV nosso Senhor, Lisboa: Lourenço de Anveres, 1641.

Relacio verdadera de las hostilidats y sacrilegis que lo exercit del rey de Castella ha fet contra las iglesias y sacraris ahont estaua lo Santissim Sacrament y sos altars y crema que ha fet desde Tarragona fins a Torra de Segre, los llochs y vilas perhont ha passat, Barcelona: Jaume Matevat, 1642.

RIBADENEYRA, Pedro de, *Tratado de la religión y virtudes que deve tenir el Príncipe Cristiano, para gobernar y conservar sus Estados: contra lo que Nicolás Machiavelo y los Políticos deste tiempo enseñan*, Madrid: P. Madrigal, 1595.

SALA, Gaspar, *Secrets públics. Pedra de toc de les intencions de l'enemic, y llum de la veritat*, Barcelona: [s. n.], 1641.

Sucesos de Catalunya en los anys 1640 a 1641, AHCB, ms. B-44 còpia.

VILAGUT, Sebastià, *Horósopo del conde de Santa Coloma, 1618. Judici astronòmic acerca de lo que lo cel té imprimit en les qualitats corporals del senyor comte de Santa Coloma*, AHCB, ms. A-193.

VILLELA, Juan de, *Primera parte del Parnaso Antártico de Obras Amatorias, con las 21 epístolas de Ovidio i el «In Ibin», en tercetos*, Sevilla: Alonso, [16--].

VITORIA, Francisco de, «Relección segunda sobre los indios o sobre el derecho de la guerra de los españoles sobre los bárbaros», dins Luís Frayle (ed.), *Sobre el poder civil. Sobre los indios. Sobre el derecho de guerra*, Delgado, Madrid: Tecnos, 2007.

XANTOPOULOS, Nicèfor Calixte, *Ecclesiasticae historiae*, París: Hieronymus de Marnes i Gulielmum Cavellat, 1576.

Bibliografia

ALBAREDA, Joaquim, «Manlleu als inicis de la Guerra dels Segadors (1640-1641)», *Ausa*, 95/96-9 (1980), pp. 127-132.

ALDEA VAQUERO, Quintín, «Un noble español del Barroco. Don García de Toledo, VI Marqués de Villafranca (1589-1649)», *Cuadernos de Historia del Derecho*, vol. Extraordinario (2004), pp. 15-32.

AMADO, Maria Tereza i LISBOA, Joan Luis, *Teoria da história em Francisco Manuel de Melo*, Lisboa: Plátano Editora, 1983.

AMADO, Maria Tereza, «O Pensamento Histórico de Francisco Manuel de Melo», *Penélope: fazer e desfazer a história*, 9-10 (1993), pp. 183-195.

AMADO, Maria Tereza, *A representação do poder em Francisco Manuel de Melo*, tesina defensada a la Universidade de Coimbra, 1987.

AMELANG, James S., «L' autor: biografia i contextos», dins PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, v. I, pp. 11-74.

AMELANG, James S., «Una sociabilitat barcelonina del segle XVII: text i context d'un menestral», *Pedralbes*, 16 (1996), pp. 47-58.

AMELANG, James S., *El vuelo del Ícaro. La autobiografía popular en la Europa moderna*, Madrid: Siglo XXI, 2003.

ANASTÁCIO, Vanda, «Apontamentos sobre D. Francisco Manuel de Melo, a História da guerra da Catalunha e os papéis de Restauração», *Península. Revista de Estudos Ibéricos*, 6 (2009), pp. 111-120.

ANASTÁCIO, Vanda, «Conflictos e contactos na Iberia: as relações entre Portugal e a Catalunha em 1640 nos “papéis” da Restauração», dins Tobias Branderberger, Elisabeth Gasse i Lydia Schmuck (org.), *A Construção do Outro: Espanha e Portugal frente a frente*, Tübingen: Calepinus Verlag, 2008, pp. 59-85.

ANGELÓN, Manuel, *Un Corpus de Sangre, ó, Los fueros de Cataluña: novel·la històrica*, Madrid: Librería Española; Barcelona: D. I. López Bernagosi, 1857.

ANGUERA, Pere, *Els segadors. Com es crea un himne*, Barcelona Rafael Dalmau editor, 2010.

ARENS, William, *El mito del canibalismo: antropología y antropofagia*, Mèxic: Siglo XXI, 1981.

ARREDONDO, María Soledad, «Noticia de la *Súplica de Tortosa* (1640), atribuida al Inquisidor Juan Adam de la Parra», *Cuadernos de Historia Moderna*, 22 (1999), pp. 139-156.

ARREDONDO, María Soledad, *Literatura y propaganda en tiempo de Quevedo: guerras y plumas contra Francia, Cataluña y Portugal*, Madrid: Vervuert, 2011.

ATKINS, G. Douglas; MORROW, Laura (eds.), *Contemporary Literary Theory*, EUA: The University of Massachusetts Press, 1989.

AZNAR MARTÍNEZ, Daniel, *Cataluña y el rey. Representaciones y prácticas de la Majestad en el cambio de soberanía (1640-1655)*, tesi doctoral defensada a la Universitat de Barcelona, 2016.

BAKER, Keith Michael, *Inventing the French Revolution. Essays on French Political Culture in the Eighteenth Century*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

BAL, Mieke, *Teoría de la narrativa: una introducción a la narratología*, Madrid: Cátedra, 2016.

BARÓ QUERALT, Xavier, *La historiografía catalana en el segle del Barroc (1585-1709)*, tesi doctoral defensada a la Universitat de Barcelona, 2005.

BARTHES, Roland (et al.), *Análisis estructural del relato*, Mèxic D. F.: Coyoacán, 1996.

BATLE PRATS, Lluís, «Dos manuscrits inèdits del p. Joan Gaspar Roig i Jalpí», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 26 (1982-1983), pp. 209-214.

BEIK, William, *Urban protest in seventeenth-century France*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

BENIGNO, Francesco, «Violenza delle rivolte e violenza della giustizia nell'Europa moderna: opposizione o mimesi?» dins Francesco Benigno, Laurent Bourquin i Alain Hugon (eds.), *Violences en révolte. Une histoire culturelle européenne (XIVe-XVIIIe siècle)*, Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2019, pp. 99-108.

BENIGNO, Francesco; BOURQUIN, Laurent; HUGON, Alain, *Violences en révolte. Une histoire culturelle européenne (XIVe-XVIIIe siècle)*, Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2019.

BENIGNO, Francesco, *Espejos de la revolución: conflicto e identidad política en la Europa moderna*, Barcelona: Critica, 2000.

BENIGNO, Francesco, *Las palabras del tiempo: un ideario para pensar históricamente*, Madrid: Cátedra, 2013.

BOUZA, Fernando, «“Clarins de Iericho”. Oratoria sagrada y publicística en la Restauração portuguesa», *Cuadernos de Historia Moderna y Contemporánea*, VII (1986), pp. 13-31.

BOUZA, Fernando, *Imagen y propaganda: capítulos de historia cultural del reinado de Felipe II*, Madrid: Akal, 1998.

BRAVO, Paloma; D'AMICO, Juan Carlos (dirs.), *Territoires, lieux et espaces de la révolte: XIVe-XVIIIe siècles*, Dijon: Éditions Universitaires de Dijon, 2017.

BURKE, Peter, «Historia antropològica», dins *Formas de historia cultural*, Madrid: Alianza, 2000, pp. 241-249.

BURKE, Peter, «The Virgin of the Carmine and the revolt of Masaniello», *Past & Present*, 99, 1983, pp. 3-21.

BURKE, Peter, *Popular culture in early modern Europe*, Nova York: Harper & Row, 1978.

BUSQUETS DALMAU, Joan, «De la revolta a la guerra de Catalunya (1640-1641). Correspondència entre Pau Claris i la Ciutat de Girona», *Estudi general: Revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona*, 1 (1981), pp. 149-159.

BUSQUETS DALMAU, Joan, «Revolta popular i religiositat barroca: l'excomunió de l'exèrcit espanyol a la catedral de Girona en 1640», dins Ramon Alberch (et al.), *Treballs d'història: estudis de demografia, economia i societat a les comarques gironines*, Girona: Patronat Eiximenis de l'Excma. Diputació Provincial de Girona, 1976, pp. 63-87.

BUSQUETS DALMAU, Joan, *La Catalunya del Barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.

- CALVO RODRÍGUEZ, Manuel, «Embajadas y embajadores de Barcelona enviados a la Corte, en la segunda mitad del siglo XVII», *Pedralbes*, 13-1 (1993), pp. 535-544.
- CANOVAS DEL CASTILLO, Antonio, *Matías de Novoa. Monografía de un historiador español desconocido*, Madrid: Imprenta de Miguel Ginesta, 1876.
- CARBONELL, Marià, «Pintura religiosa i pintura profana en inventaris barcelonins, ca. 1575-1650», *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, 13 (1995), pp. 137-190.
- CATALÀ ROCA, Pere, *El Virrei Comte de Santa Coloma*, Barcelona: Rafael Dalmau editor, 1988.
- CATTINI, Giovanni C., «Myths and symbols in the political culture of Catalan nationalism (1880-1914)», *Nations & Nationalism*, 21, 3 (juliol 2015), pp. 445-460.
- CHARTIER, Roger (ed.), *¿Qué es un texto?*, Madrid: Círculo de Bellas Artes, 2006.
- CHARTIER, Roger, *El mundo como representación: estudios sobre historia cultural*, Barcelona: Gedisa, 2005.
- CHARTIER, Roger, *The cultural origins of the French Revolution*, Durham and London: Duke University Press, 1991.
- CORTEGUERA, Luis R., «El motín ¿una institución de la política popular en la Barcelona del XVI y XVII?», *Pedralbes*, 13-2 (1993), pp. 235-242.
- CORTEGUERA, Luis R., «Gent ordinària: una categoria útil d'anàlisi?», *Pedralbes*, 23 (2003), pp. 165-172.
- CORTEGUERA, Luis R., *Per al bé comú: la política popular a Barcelona, 1580-1640*, Vic: Eumo, 2005.
- CROSAS LÓPEZ, Francisco; PERUJO MELGAR, Joan M., «Dos nous testimonis de les *Històries troianes*, traducció de Jaume Conesa», dins *Actas del IX Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, A Coruña: Toxosoutos, 2005, pp. 171-188.
- CURTO, Diogo Ramada, *Cultura política no tempo dos Filipes (1580-1640)*, Lisboa: Edições 70, 2018.
- CURTO, Diogo Ramada, *O discurso político em Portugal (1600-1650)*, Lisboa: Projecto Universidade Aberta, 1988.

D'ALESSIO, Silvana, «Ordo naturalis e infrazione. Per una metaforologia della rivolta masanelliana», *Filosofia politica*, XII-2 (1998), pp. 249-282.

DARNTON, Robert, «Historia de la lectura», dins Peter Burke (ed.) *Formas de hacer Historia*, Madrid: Alianza, 2003, pp. 189-220.

DAVIS, Natalie Z., «The Rites of Violence: Religious Riot in Sixteenth-Century France», *Past & Present*, 59 (1973), 51–91. Traducció a l'espanyol: DAVIS, Natalie Z., «Los ritos de la violencia», dins *Sociedad y cultura en la Francia moderna*, Barcelona: Crítica, 1993, pp. 149-185.

Diccionario Biográfico electrónico (DB~e) de la Real Academia de la Historia.

Dizionario Biográfico degli Italiani, Roma: Istituto dell'Enciclopedia Italiana, 1929-1936.

DOMÈNECH, Conxita, «Loa de la comèdia de Montjuïc: un diàleg bèl·lic entre Catalunya i Castella», *Caplletra*, 60 (Primavera 2016), pp. 15-29.

DOMÈNECH, Conxita, *La Guerra dels Segadors en Comedias y en Panfletos Ibéricos: una Historia Contada a Dos Voces*, tesi doctoral defensada a la University of Colorado, 2010.

ELLIOTT, John H. [et al.], *Revoluciones y rebeliones de la Europa moderna: cinco estudios sobre sus precondiciones y precipitantes*, Madrid: Alianza, 1972.

ELLIOTT, John H., «Revolution and continuity in Early Modern Europe», *Past and Present*, 42 (1969), pp. 35-56.

ELLIOTT, John H., *España y su mundo 1500-1700*, Madrid: Alianza Editorial, 1990.

ELLIOTT, John H., *The Count-duke of Olivares: the statesman in age of decline*, New Haven: Yale University Press, 1986. Traducció a l'espanyol: ELLIOTT, John H., *La rebelión de los catalanes: un estudio sobre la decadencia de España (1580-1640)*, Madrid: Siglo XXI, 2014.

ELLIOTT, John H., *The Revolt of the Catalans. A study in the Decline of Spain (1598-1640)*, Cambridge: Cambridge University Press, 1963.

Encyclopaedia Britannica, Nova York: Encyclopaedia Britannica, Inc, 1911.

ESPINO, Antonio, «Oficiales catalanes en el ejército de los Austrias, 1635-1700», *Cuadernos de Historia Moderna*, 24 (2000), p. 31-54.

- ESTRUCH, Joan, «Las fuentes de *Guerra de Cataluña* de Francisco Manuel de Melo», *Criticón*, 44 (1988), pp. 7-24.
- ETTINGHAUSEN, Henry, «La Guerra dels Segadors a les gasetes europees», *Pedralbes*, 18-2 (1998), pp. 359-372.
- ÉVAN, Brice, «L'événement entre fabrique et mémoire: les Lanturelus de Dijon (1630-2018)», *Annales de Bourgogne*, 91-3-4 (juliol-desembre 2019), pp. 173-195.
- FERRÉ MIRÓ, Salvador, «Els Salbà, nissaga de la mitjana noblesa catalana d'origen bisbalenc», *Miscel·lània penedesenca*, 11 (1988), pp. 161-188.
- FLOR, Fernando R. de la, *Atenas castellana: ensayos sobre la cultura simbólica y fiestas en la Salamanca del Antiguo Régimen*, Salamanca: Junta de Castilla y León, 1989.
- FLORENSA SOLER, Núria; GÜELL, Manel, “*Pro Deo, Pro Regi, et Pro Patria*”: la revolució catalana i la campanya militar de 1640 a les terres de Tarragona, Barcelona: Òmnium, 2005.
- FLORENSA SOLER, Núria, «La ciudad de Barcelona en la guerra contra Felipe IV: el *Consell de Cent*, más que un gobierno municipal», *Espacio, Tiempo y Forma, Serie IV, Historia Moderna*, 12 (1999), pp. 181-198.
- FLORENSA SOLER, Núria, «Via Fora Castellans! Francisco Manuel de Melo i la seva Història», *Revista del Museu Municipal «Les Maleses»*, 3 (juny 2002), pp. 55-70.
- FLORENSA SOLER, Núria, *El Consell de Cent. Barcelona a la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Estudi Montse Corral, 1996.
- FOUCAULT, Michel, *El orden del discurso*, Barcelona: Austral, 2018.
- FOUCAULT, Michel, *Vigilar y castigar: nacimiento de la prisión*, Madrid: Siglo XXI, 1979.
- FRAGA, Joana, *Three revolts in images: Catalonia, Portugal and Naples (1640-1647)*, tesi doctoral defensada a la Universitat de Barcelona, 2013.
- FURET, François, *Penser la Révolution Française*, París: Editions Gallimard, 1978.
- GARCÍA CÁRCCEL, Ricardo, «Pau Claris: un mite rentable», *L'Avenç*, 50 (juny 1982), pp. 54-58.

GASCÓN PÉREZ, Jesus, «El “vulgo ciego” en la rebelión aragonesa de 1591», *Jerónimo Zurita*, 69-70 (1994), pp. 89-113.

GASCÓN PÉREZ, Jesus, «Epígonos de la rebelión. Los cronistas de Aragón y sus escritos sobre 1591», *Jerónimo Zurita*, 88 (2013), pp. 117-143.

GEERTZ, Clifford, *The Interpretation of Cultures*, Nova York: Basic Book, 1973.

GIL PUJOL, Javier, «Sobre la noción actual de hecho histórico: entre contingencia y construcción», *Revista de Occidente*, 332 (gener 2009), pp. 64-86.

GIL PUJOL, Javier, «Sobre los límites de la representación», *Arbor: Ciencia, Pensamiento y Cultura*, 743 (maig-juny 2010), pp. 462-465.

GIL PUJOL, Xavier, «Crónica y cuestiones de veinticinco años de debate», *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, 17 (1997), pp. 241-288.

GIL PUJOL, Xavier, «Ecos de una revuelta: el levantamiento foral aragonés de 1591 en el pensamiento político e histórico europeo de la edad moderna», dins Esteban Sarasa i Eliseo Serrano (coords.), *La Corona de Aragón y el Mediterráneo*, Zaragoza: Institución «Fernando el Católico», 1997.

GIL PUJOL, Xavier, «El discurs reialista a la Catalunya dels Àustries fins al 1652, en el seu context europeu», *Pedralbes: Revista d'història moderna*, 18-2 (1998), pp. 475-487.

GIL PUJOL, Xavier, «Introducción: Lupercio Leonardo de Argensola, historiador, en la historiografía de su época», dins Lupercio Leonardo de Argensola, *Información de los sucesos del reino de Aragón en los años 1590 y 1591, en que se advierte los yerros de algunos autores*, Saragossa: Astral-El Justicia de Aragón, 1991, pp. XII-XLVIII.

GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo, «“Bon cop de falç” Mitos e imaginarios bélicos en la cultura del catalanismo», dins Jordi Canal (coord.), *El nacionalismo catalán: mitos y lugares de memoria*, Madrid: Biblioteca Nueva, 2015, pp. 119-163.

GONZÁLEZ CRUZ, David, «La “demonización” del enemigo en el discurso bélico de la Guerra de Sucesión española», dins Alfredo Alvar Ezquerro, Jaime Contreras Contreras i José Ignacio Ruiz Rodríguez (eds.), *Política y cultura, en la época moderna (Cambios dinásticos. Milenarismos, mesianismos y utopías)*, Madrid: Universidad de Alcalá, 2004, pp. 217-233.

GONZÁLEZ CRUZ, David, «La mentalidad religiosa hispana ante los conflictos bélicos de Portugal y Cataluña (1640-1668)», dins Francisco José Aranda Pérez (coord.), *La declinación de la monarquía hispánica en el siglo XVII: actas de la VIIª Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna*, Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2004, pp. 85-98.

Gran enciclopèdia catalana, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1986-1998.

GREENBLATT, Stephen, *Marvelous possessions: the wonder of the New World*, Oxford: Clarendon, 1991.

GRIHL, *Écriture et action: XVIIe-XIXe siècle, un enquête collective*, París: Éditions de l'École des hautes études en sciences sociales, 2016.

GUAL, Valentí, «Les revoltes agràries franceses de la primera meitat del segle XVII. Una teorització», *Pedralbes*, 15 (1995), pp. 205-231.

GÜELL, Manel; SÁRRAGA SAMPER, Pablo, «Els nobles Vila de Barcelona, a cavall entre dues guerres», *Paratge: quaderns d'estudis de genealogia, heràldica, sigil·lografia i nobiliària*, 19 (2006), pp. 15-34.

GÜELL, Manel, «Cristòfol d'Icart de Queralt i el seu paper durant la Revolució de 1640», *Estudis Altafullencs*, 25 (2001), pp. 43-50.

GÜELL, Manel, «El *Diario de las Guerras de Cataluña por los años 1640, 1641 y 42*. Un dietari inèdit dels primers anys de la Guerra de Separació al camp de Tarragona (1640-1642)», *Butlletí Arqueològic*, 33-V (2011), pp. 263-295.

GÜELL, Manel, «Reus, vila oberta. Els primers anys de la guerra de Separació», *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*, 30 (2012), pp. 15-54.

HAFFEMAYER, Stéphane, «“De bones barbaries bien avérées?”: la fabrication des massacres de la révolte irlandaise (1641-1642)», dins Francesco Benigno, Laurent Bourquin i Alain Hugon, *Violences en révolte: une histoire culturelle européenne (XIVe-XVIII siècle)*, Rennes: PUR, 2019, pp. 165-184.

HERMANT, Héloïse, «Combattre par la plume: les écrits politiques soutenant la révolte des barretines (1687-1690)», *Caplletra*, 57 (tardor 2014), pp. 193-214.

HERMANT, Héloïse, «Les mises en récit du soulèvement des Barretines (1687-1690): construction politique, construction culturelle, construction mémorielle», *Cahiers du CRHQ*, 4 (2013), pp. 1-30.

HERMANT, Héloïse, *Guerre de plumes: publicité et cultures politiques dans l'Espagne du XVIIe siècle*, Madrid: Casa de Velázquez, 2012.

HERNÁNDEZ, Bernat, «Un assaig de reforma del sistema fisco-financer de la Monarquia a Catalunya: l'import del quint sobre les imposicions locals, 1580-1640», *Manuscrits*, 14 (1996), pp. 297-319.

HERRERA CASADO, Antonio, «Garcia Gil Manrique, presidente de la Generalitat de Catalunya», *Nueva Alcarria* (2002), en línia: <http://www.aache.com/alcarrians/garcigil.htm>.

HERRERO SÁNCHEZ, Manuel, «La quiebra del sistema hispano-genovés (1627-1700)», *Hispania*, 219-LXV/1 (2005), pp. 115-152.

HUGON, Alain; MERLE, Alexandra, *Soulèvements, révoltes, révolutions dans l'empire des Habsbourg d'Espagne, XVIe-XVIIe siècle*, Madrid: Casa de Velázquez, 2016.

HUGON, Alain, *Naples insurgée 1647-1648. De l'événement à la mémoire*, Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2011. Traducció a l'espanyol: HUGON, Alain, *La insurrección de Nápoles, 1647-1648: la construcción del acontecimiento*, Saragossa: Prensas de la Universidad de Zaragoza, 2014.

JANÉ, Òscar, *Catalunya i França al segle XVII: identitats, contra identitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*, Barcelona: Afers, 2006.

JAUSS, Hans-Robert, «Expérience historiques et fiction», dins Gilbert Gadoffre (dir.): *Certitudes et incertitudes de l'histoire*, París: Presses Universitaires de la France, 1987, pp. 117-132.

JIMÉNEZ MORENO, Agustín, «La participación de los caballeros de hábito en las empresas bélicas de la monarquía española: el Batallón de las Órdenes (1640-1700)», dins Félix Labrador (ed.), *II Encuentro de Jóvenes Investigadores en Historia Moderna. Líneas recientes de investigación en Historia Moderna*, Madrid: Cinca, 2015, pp. 411-428.

JIMÉNEZ MORENO, Agustín, «Opciones estratégicas de la monarquía española a comienzos de la guerra contra Francia (1636-1638): la propuesta de Marco Antonio Gandolfo», *Chronica Nova*, 38 (2012), pp. 177-202.

JOUHAUD, Christian, «Revoltes et contestations d’Ancien Régime», dins Jacques Julliard (dir.), *L’État et les conflits*, dins André Burguière i Jacques Revel (dir.), *Histoire de France*, París: Seuil, 1990.

JOUHAUD, Christian, *Mazarinades: la Fronde des mots*, París: Aubier, 1985.

JÜTTE, Daniel, «Defenestration as Ritual Punishment: Windows, Power and Political Culture in Early Modern Europe», *The Journal of Modern History*, 89-1 (març 2017), en línia: www.journals.uchicago.edu/doi/full/10.1086/690123?mobileUi=0&#xref_fn185

LEDROIT, Mathias, «Cataluña desgarrada», *e-Spania*, 24 (2016), en línia: <http://journals.openedition.org/e-spania/25700>

LEDROIT, Mathias, «El bombardeo de Perpiñán (junio de 1640). Símbolo de la tiránica barbàrie», dins Alain Hugon i Alexandra Merle (coords.), *Soulèvements, révoltes, révolutions dans l’empire des Habsbourg d’Espagne, XVIe-XVIIe siècle*, Madrid: Casa de Velázquez, 2016, pp. 50-67.

LEDROIT, Mathias, «Les Catalans partagés entre le Roi et la Terre. Orthodoxie et hétérodoxie politiques autor de la révolte de 1640», *Nuevo Mundo Mundos Nuevos*, (2009) en línia: <http://journals.openedition.org/nuevomundo/56569>

LEGON, Edward James, *Remembering Revolution: Seditious Memories in England and Wales, 1660-1685*, tesi doctoral presentada al University College London el 2015.

LEON-IGNACIO, *Corpus de Sangre en Barcelona: crónica de la rebelión de los segadores, 1640*, Barcelona: Ediciones 29, 1972.

LOZANO, Jorge, *El discurso histórico*, Madrid: Alianza, 1987.

LUCAS VAL, Núria de, «Literatura i història. Identitats col·lectives i visions del “altre” al segle XVII», *Manuscrits*, 24 (2006), pp. 167-192.

MACKAY Angus i MCKENDRICK, Geraldine, «La semiología y los ritos de violencia: Sociedad y poder en la Corona de Castilla», *En la España Medieval*, 11 (1988), pp. 153-165.

MAFFRE, Claude, «“La Guerra de Cataluña”: don Francisco Manuel de Melo, écrivain et philosophe de l’histoire», dins *Arquivos do Centro Cultural Português*, París: Fundação Calouste Gulbenkian, 1971, vol. III, pp. 371-460.

MARQUES, João Francisco, *A parenética portuguesa e a Restauração: a revolta e a mentalidade*, Porto: Instituto Nacional de Investigação Científica, 1983.

MARTÍ FRAGA, Eduard, «La composición de las novenas de la Diputación y las conferencias con el Consell de Cent en la segunda mitad del siglo XVII», *Revista dell’Istituto di Storia dell’Europa Mediterranea*, 13/2 (2017), pp. 117-156.

MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, Miquel Àngel, «Justicia y Sociedad en la Cataluña de los Austrias: magistrados y linajes nobiliarios», *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 32 (2014), pp. 61-81.

MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, Miquel Àngel, «La administración real en los condados de Rosellón y Cerdeña», *Studia Historica*, 30 (2008), pp. 217-234.

MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, Miquel Àngel, «Los regentes la Cancillería en la Cataluña de los últimos Austrias», *Manuscrits*, 23 (2005), pp. 109-130.

MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, Miquel Àngel, «Personal de Batllia i del Mestre Racional de Catalunya a la segona meitat del Sis-cents», *Estudis: revista ‘d’història moderna*, 25 (1999), pp. 143-162.

MAYONE DIAS, Eduardo, «Dom Francisco Manuel de Melo: a portuguese view of Catalonia in 1640», *Portuguese Studies*, 6 (1990), pp. 115-125.

MERLE, Alexandra; JETTOT, Stéphane; HERRERO, Manuel, *La Mémoire des révoltes en Europe à l’époque moderne*, París: Classiques Garnier, 2018.

MESEGUER, Pol, *El setge de Barcelona de 1651-1652: la ciutat comtal entre dues corones*, tesi doctoral defensada a la Universitat Autònoma de Barcelona, 2012.

MILLÀS CASTELLVÍ, Carles, «Una aplicació de la fiscalitat en la Guerra dels Segadors: el tribut del batalló al Papiol a Sant Andreu de la Barca», *Materials del Baix Llobregat*, 9 (2003), pp. 85-95.

MITCHELL, Andrew Joseph, *Religion, revolt, and the creation of regional identity in Catalonia, 1640 – 1643*, tesi doctoral defensada a la Ohio State University, 2005.

MOLAS RIBALTA, Pere, «Dames del barroc», *Pedralbes*, 24 (2004), pp. 183-204.

MOLAS RIBALTA, Pere, «La Duquesa de Cardona en 1640», *Cuadernos de Historia Moderna*, 29 (2004), pp. 133-143.

MORGADO, Arturo Jesús, *La imagen del mundo animal en la España Moderna*, Cádiz: Universidad de Cádiz, 2015.

MORMANDO, Franco, «Pestilence, Apostasy and Heresy in Seventeenth-Century Rome», dins Franco Mormando i Thomas Worcester, *Piety and Plague: from Byzantium to the Baroque*, Kirksville: Truman State University Press, 2007, pp. 265-271.

MOUSNIER, Roland, *Fureurs paysannes. Les paysans dans les révoltes du XVIIe siècle: France, Russie, Chine*, París: Calmann-Lévy, 1967.

MUCHEMBLED, Robert, *Une histoire de la violence*, París: Éditions du Seuil, 2008.

MUÑOZ SEBASTIÀ, Joan-Hilari; ROVIRA GÓMEZ, Salvador-J., *Revolta i contrarevolta a Tortosa (1640)*, Tortosa: Dertosa, 1997.

MURDOCK, Graeme; ROBERTS, Penny; SPICER, Andrew (eds.), «Ritual and Violence» *Past & Present*, 214-7 (2012).

NEUFELD, Matthew, *The Civil Wars after 1660: Public Remembering in Late Stuart England*, Woodbridge: Boydell Press, 2013.

NEUMANN, Karsten; SIMON TARRÉS, Antoni, «Estudi introductori» a l'edició facsimilar de la *Proclamación Católica*, Barcelona: Base, 2003.

NEUMANN, Karsten, «La justificación “ante el mundo”: difusión y recepción de la propaganda catalana en Europa en 1640», *Pedralbes: Revista d'història moderna*, 18 (1998), pp. 373-381.

OLIVEIRA, António de, «As Vésperas da Revolução Portuguesa de 1640», dins *Antiquarismo e História*, Coimbra: Palimage, 2013, pp. 391-395.

OLIVEIRA, António de, *Movimentos Sociais e Poder em Portugal no Século XVII*, Coimbra: Instituto de História Económica e Social da Faculdade de Letras, 2002.

OLIVEIRA, António de, *Poder e oposição política em Portugal no período filipino (1580-1640)*, Rio de Janeiro: Bertrand Brasil, 1990.

ORDEIG MATA, Ramon, «Notes sobre les relacions de Pèire de Marca amb la ciutat i la seu de Vic», *Ausa*, XIII-121 (1988), pp. 165-191.

- PAGÈS JORDÀ, Vicenç, «Joan Gaspar Roig Jalpí, impostor brillant», *Revista de Girona*, 296 (maig-juny 2016), pp. 62-64.
- PALOS PEÑARROYA, Joan-Lluís, «Les idees i la revolució catalana», *Manuscripts: Revista d'Història Moderna*, 17 (1999), pp. 277-292.
- PALOS PEÑARROYA, Joan-Lluís, «Una lectura de la Guerra dels Segadors (1638-1644)», dins Josep Maria Sans i Travé (ed.), *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1999, vol. V, pp. XVIII-XIX.
- PALOS PEÑARROYA, Joan-Lluís, *Els juristes i la defensa de les Constitucions: Joan Pere Fontanella (1575-1649)*, Vic: Eumo, 1997.
- PEÑA DÍAZ, Manuel, «La Inquisición y la memoria histórica de la revuelta catalana de 1640», *Bulletin of Hispanic Studies: Hispanic Studies and Researches on Spain, Portugal and Latin America*, vol. 96 (2015), pp. 747-769.
- PENA SUEIRO, Nieves, «Estado de la cuestión sobre el estudio de las Relaciones de sucesos», *Pliegos de bibliofilia*, 13 (1r trimestre de 2001), pp. 43-66.
- PÉREZ SAMPER, María de los Ángeles, *Catalunya i Portugal el 1640: dos pobles en una cruïlla*, Curial, Barcelona, 1992.
- PINEDA, Victoria, «Rhetoric and the Writing of History in Early Modern Europe: Melo's *Guerra de Catalunya* and Mascardi's *Ars historica*», *European History Quarterly*, 42-I (2012), pp. 6-28.
- PLAZA ESCUDERO, Loreno de la [et al.], *Guía para identificar los Santos de la iconografía cristiana*, Madrid: Cátedra, 2018.
- PORCHNEV, Boris, *Les soulèvements populaires en France de 1623 à 1648*, París: S.E.V.P.E.N, 1963.
- PRAT, Enric, «Dialogo verdader, graciós y apacible dels felices, y bons successos de la guerra de Cathalunya», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 30 (1988), pp. 321-387.
- PRESTAGE, Edgar, *D. Francisco Manuel de Melo. Esboço biographico*, Coimbra: Imprensa da Universidade, 1914.
- PRUNÉS, Josep Maria, «Tres cartes inèdites de fra. Joan Gaspar Roig i Jalpí», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLVI (2005), pp. 343-356.

PUJOL CAMPS, Celestino, *Melo y la revolución de Cataluña en 1640*, Madrid: Impr. y Fundición de Manuel Tello, 1886.

QUE PARCERISA, Sebastià, «Francesc de Tamarit i el seu llinatge», dins Manel Martín [et al.] *Sant Andreu del Palomar. De Francesc de Tamarit al Decret de Nova Planta*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2014, pp. 235-311.

QUIROGA PUERTAS, Alberto J., «*De Statuis*: las fuentes cristianas sobre la “Revolución de las estatuas”», *Hispania Sacra* *LXVIII*, 138 (2016), pp. 467-475.

RAMIS, Rafael, «Los juristas catalanes en las universidades italianas durante el siglo XVII y su acción política en el Principado», *Ivs Fvgit*, 17 (2011-14), pp. 333-347.

REULA BIESCAS, Jaime, «1640-1647. Una aproximació a la publicística de la guerra dels segadors», *Pedralbes*, 11 (1991), p. 91-108.

REULA BIESCAS, Jaime, «Guerra y propaganda en la Cataluña de 1635-1659», *Historia y comunicación social*, 1 (1996), pp. 87-108.

RICCI, Andrea, «Els *Anales de Cataluña* de Narcís Feliu de la Penya. Història, literatura i compromís polític durant la Guerra de Successió Espanyola», dins Jaume Danti, Xavier Gil i Ida Mauro, coords., *Actes del VII Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2013, pp. 810-844.

RICCI, Andrea, *Narcís Feliu de la Penya (1646-1712) i el seu temps*, tese defensada a la Universitat Autònoma de Barcelona, 2013.

ROURERA Farré, Lluís, *Pau Duran (1582-1651) i el capítol i bisbat d'Urgell fins al tractat dels Pirineus*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, 1987.

ROVIRA VIRGILI, Antoni, *El Corpus de Sang*, Barcelona: Base, 2017.

RUBIÉS MIRABET, Joan Pau, «Imagen mental e imagen artística en la representación de los pueblos no europeos. Salvajes y civilizados, 1500-1650», dins Joan Lluís Palos i Diana Carrió-Invernizzi, *La historia imaginada. Construcciones visuales del pasado en la Edad Moderna*, Madrid: Centro de Estudios Europa Hispánica, 2008, pp. 327-358.

RUBIÉS MIRABET, Joan Pau, «Reason of state and constitutional thought in the Crown of Aragon, 1580-1640», *The Historical Journal*, 34-1 (març 1995), pp. 1-28.

RUFF, Julius R., *Violence in Early Modern Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

RUIZ IBÁÑEZ, José Javier, «Una agresión necesaria. Justificación de resistències y rebeliones des de la Monarquía Hispánica (siglos XV y XVII)», dins Francesco Benigno, Laurent Bourquin and Alain Hugon (eds.), *Violences en révolte. Une histoire culturelle européenne (XIVe-XVIIIe siècle)*, Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2019, pp. 129-144.

RUSPIO, Federica, «Da Madrid a Venezia: l'ascesa del mercante nuovo cristiano Agostino Fonseca», *Mélanges de l'École française de Rome-Italie et Méditerranée modernes et contemporaines*, 125-1 (2013), en línia: <http://journals.openedition.org/mefrim/1207>

RUSSEL, Conrad, *The Origins of the English Civil War*, London i Basingstoke: The Macmillan Press, 1973.

SANABRE, Josep, *El Tractat dels Pirineus i la mutilació de Catalunya*, Barcelona: Barcino, 1960.

SANABRE, Josep, *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*, Barcelona: Librería J. Sala Badal, 1956.

SÁNCHEZ GONZÁLEZ, Miquel, «L'animadversió dels pagesos de Cerdanyola vers els francesos (1497-1827)», *Terme*, 24 (2009), pp. 209-227.

SÁNCHEZ-MARCOS, Fernando, «El futuro de Cataluña: un *sujet brûlant* en las negociaciones de Münster», *Pedralbes*, 19 (1999), pp. 95-116.

SÁNCHEZ-MARCOS, Fernando, «Historia y política en el umbral del siglo XVIII. Los “anales” y combates por Cataluña de N. Feliu de la Penya», dins *Actes du XII Congrès d'Histoire de la Couronne d'Aragon*, vol. III, Mémoires de la Société Archéologique de Montpellier 17 (1989), pp. 133-146.

SÁNCHEZ-MARCOS, Fernando, «Memòria i identitat a la Catalunya del segle XVII: la construcció social del passat», *Pedralbes*, 23 (2003), pp. 477-490.

SÁNCHEZ-MARCOS, Fernando, *Cataluña y el gobierno central tras la Guerra de los Segadores (1652-1679)*, Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 1983.

SÁNCHEZ-MARCOS, Fernando, *Las huellas del futuro: historiografía y cultura histórica en el siglo XX*, Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2012.

SCHAPIRA, Nicolas, «Lanturlu: les écritures d'un revolte», *Annales de Bourgogne*, 91-3-4 (juliol-desembre 2019), pp. 49-69.

SERNA, Justo; PONS, Anaclet, «The New Cultural History», dins *La historia cultural: autores, obres, luges*, Madrid: Akal, 2005, pp. 173-177.

SERRA PUIG, Eva; TORRES SANS, Xavier (eds.), *Escrits polítics del segle XVII*, Barcelona: Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives-Eumo, 1995.

SERRA PUIG, Eva, «1640: una revolució política. La implicació de les institucions», dins *La formació de la Catalunya moderna (1640-1714)*, Vic: Eumo, 2018, pp. 113-188.

SERRA PUIG, Eva, «Catalunya el 1640», *Pedralbes*, 15 (1995), pp. 137-152.

SERRA SERRA, Griselda, «La Vint-i-quatrena de Guerra. Mesures del Consell de Cent en començar la guerra dels Segadors», *Barcelona Quaderns d'Història*, 5 (2001), pp. 217-230.

SHARPE, Jim, «Historia desde abajo», dins Peter Burke (ed.), *Formas de hacer Historia*, Madrid: Alianza, 2003, pp. 39-58.

SHARPE, Kevin, *Reading Revolutions. The Politics of Reading in Early Modern England*, New Haven and London: Yale University Press, 2000.

SIMON TARRÉS, Antoni (dir.), *Diccionari d'historiografia catalana*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003.

SIMON TARRÉS, Antoni (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2003.

SIMON TARRÉS, Antoni, «Els mites i el nacionalisme català. La història moderna de Catalunya en el pensament històric i polític català contemporani (1640-1939)», *Manuscrits*, 12 (gener 1994), pp. 193-212.

SIMON TARRÉS, Antoni, «La “Jornada Real” de Catalunya que propicià la caïda del Conde Duque de Olivares», *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 28 (2010), pp. 235-268.

SIMON TARRÉS, Antoni, «La història en l'estratègia política dels dirigents catalans per enderrocar Olivares. Encara sobre la *Proclamación Católica*», *Pedralbes: Revista d'història moderna*, 27 (2007), pp. 97-112.

SIMON TARRÉS, Antoni, «La revuelta catalana de 1640. Notas para un estado historiográfico», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 25, 2 (1981), pp. 107-132.

SIMON I TARRÉS, Antoni, «Los desterrados catalanes en Italia durante la Guerra de Separación de Cataluña», *Investigaciones históricas*, 33 (2013), pp. 89-105.

SIMON TARRÉS, Antoni, «Un “alboroto católico”: el factor religiós en la revolució catalana de 1640». *Pedralbes*, 23-II (2003), pp. 123-146.

SIMON TARRÉS, Antoni, *1640*, Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 2019.

SIMON TARRÉS, Antoni, *Del 1640 al 1705: l'autogovern de Catalunya i la classe dirigent catalana en el joc de la política internacional europea*, València-Barcelona: Publicacions de la Universitat de València-Institut d'Estudis Catalans, 2011.

SIMON TARRÉS, Antoni, *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.

SIMON TARRÉS, Antoni, *La Bíblia en el pensament polític català i hispànic a l'època de la raó d'estat*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2016.

SIMON TARRÉS, Antoni, *Llengua i política a la Catalunya del segle XVII: Alexandre Ros i Gomar (1604-1656)*, Catarroja: Afers, 2016.

SIMON TARRÉS, Antoni, *Pau Claris: líder d'una classe revolucionària*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008.

TERVARENT, Guy de, *Atributos y símbolos en el arte profano. Diccionario de un lenguaje perdido*, Barcelona: Ediciones del Serbal, 2002.

TESTINO-ZAFIROPOULOS, Alejandra, «La conspiration d'Hyppolite d'Aragon en Catalogne. Une courtisane et ses complices dans la tourmente franco-catalane», dins Béatrice Perez (ed.), *Ambassadeurs, Apprentis espions et Maîtres comploteurs. Les systèmes de renseignements en Espagne à l'époque moderne*, París: PUPS, 2010, pp. 277-290.

THOMPSON, Edward P., *Costumbres en común. Estudios sobre la cultura popular*, Madrid: Capitán Swing, 2019.

THOMPSON, Edward Palmer, «The moral economy of the English crowd in the eighteenth century», *Past & Present*, 50-1 (1971), pp. 76-136.

TODOROV, Tvetan, *El miedo a los bárbaros: más allá del choque de civilizaciones*, Barcelona: Galaxia Gutenberg, 2008.

TORRAS TILLÓ, Santiago, *Pintura catalana del Barroc: l'auge col·leccionista i l'ofici de pintor al segle XVII*, Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, 2012.

TORRES SANS, Xavier, «De Tirlemont a Riudarenes: política y religión en la crisis hispànica de 1640», *Hispania Sacra*, LXIX, 139 (gener-juny 2017), pp. 221-231.

TORRES SANS, Xavier, «Dinasticismo y patriotismo en la Cataluña de la guerra de los Segadores: el testimonio de un zurrador barcelonés», dins Pablo Fernández Albaladejo (ed.), *Monarquía, imperio y pueblos en la España moderna*, Alacant, 1997, pp. 409-424.

TORRES SANS, Xavier, «Eco profético y angelología política en la revuelta catalana de 1640», *e-Spania*, 21 (2015), en línia: <http://journals.openedition.org/e-spania/24450>

TORRES SANS, Xavier, «Nosaltres, els Macabeus: patriotisme català a la Guerra dels Segadors», dins Joaquim Albareda [et al.], *Una relació difícil: Catalunya i l'Espanya moderna (segles XVII-XIX)*, Barcelona: Base, 2007, pp. 85-107.

TORRES SANS, Xavier, «Parets i la seva època», dins PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcelona: Barcino, 2011, pp. 129-169.

TORRES SANS, Xavier, *La Guerra dels Segadors*, Lleida: Eumo, 2006.

TORRES SANS, Xavier, *Naciones sin nacionalismo: Cataluña en la monarquía hispànica (siglos XVI-XVII)*, València: Publicacions de la Universitat de València, 2008.

TURNER, Victor, *Dramas, fields, and metaphors: symbolic action in human society*, Nova York: Cornell University Press, 1974.

UNDERDOWN, David, *Revel, Riot and Rebellion: Popular Politics and Culture in England*, Oxford: Clarendon Press: Oxford, 1985.

VIDAL PLA, Jordi, *Guerra dels Segadors i crisi social*. Barcelona: Edicions 62, 1984.

VILA CAMPOSADA, Marc-Aureli, «Notes geoeconòmiques del Vallès Oriental (Mitjans del segle XVII)», *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 33-34 (1992), vol. 2, pp. 285-305.

VILLANUEVA LÓPEZ, Jesús, «Felip Vinyes (1583-1643): su trayectoria política y la gestación de la revuelta catalana de 1640», *Manuscrits*, 17 (1999), pp. 307-340.

VILLANUEVA, Darío, «Glosario de narratología», dins *Comentario de textos narrativos: la novela*, Gijón: Ediciones Júcar, pp. 181-201.

VILLANUEVA, Jesús, *Política y discurso histórico en la España del siglo XVII: las polémicas sobre los orígenes medievales de Cataluña*, Alacant: Publicaciones de la Universidad de Alicante, 2004.

VILLARI, Rosario, *Elogio della dissimulazione: la lotta política nel Seicento*, Roma: Laterza, 1987.

VILLARI, Rosario, *Per il re o per la patria: la fedeltà nel Seicento*, Roma: Laterza, 1994.

WHITE, Hayden, *El texto histórico como artefacto literario*, Barcelona: Paidós, 2003.

WHITE, Hayden, *Metahistory: Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, Baltimore: John Hopkins University Press, 1973.

ZUDAIRE, Eulogio, «Un escrito anónimo de Calderón de la Barca», *Hispania*, 1 (Abril 1953), pp. 268-293.

ZUDAIRE, Eulogio, «Unión y concordia en la villa de Olot», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 16 (1963), pp. 107-122.

ZUDAIRE, Eulogio, *El Conde-duque y Cataluña*, Madrid: CSIC, 1964.

ZULOAGA HOYOS, Gustavo, «La discusión sobre el canibalismo y los sacrificios en la disputa de Sepúlveda con Las Casas (1550-1551)», *Cuadernos de filosofía latinoamericana*, 30-100 (2009), pp. 39-46.

Índex de figures, imatges i mapes

Figura n. 1. Nombre de fonts que narren els fets del Dia de Corpus (1640-1709).....	49
Figura n. 2. Nombre de fonts que narren els fets del Dia de Corpus durant la Guerra dels Segadors (1640-1652).....	49
Figura n. 3. Nombre de fonts, classificades per tipologia documental, on es narren els fets del Dia de Corpus (1640-1709).....	50
Figura n. 4. Nombre de fonts, classificades per tipologia documental, on es narren els fets del Dia de Corpus (1640-1644).....	50
Figura n. 5. Relacions d'intertextualitat entre les narracions (1640-1652).....	144
Figura n. 6. Nombre de repeticions dels mots <i>contrafacció</i> i <i>Santíssim Sagrament</i> al dietari de la Diputació del General (1634-1644).....	270
Figura n. 7. Relacions d'intertextualitat entre les narracions (1652-1709).....	399
Imatge n. 1. Relotge sobre el que es recolza un autòmat amb forma de mico.....	107
Imatge n. 2. Carta del tarot Le Soleil en la que s'hi representa un mico, una dona i el sol.....	107
Imatge n. 3. Gravat representant la violència i les pràctiques caníbals d'espanyols i indígenes al Nou Món.....	317
Imatge n. 4. Gravat representant l'assalt dels segadors al palau del virrei, estampat a LUDOLF, Hiob, <i>Allgemeine Schau-Bühne der Welt</i> , Frankfurt del Main: Johann David Zunnern, 1701, pp. 791 i 792.....	388
Mapa n. 1. Localitats d'Europa occidental on s'escriuen i es publiquen narracions sobre els fets del Dia de Corpus (1640-1709).....	51

Mapa n. 2. Recorregut realitzat per la processó dels segadors el Dia de Corpus de 1640.....	109
Mapa n. 3. Ubicació dels principals carrers, portals, baluards, barris i edificis institucionals de Barcelona on s’hi desenvolupen els fets del Dia de Corpus.....	132
Mapa n. 4. Ubicació dels principals edificis i espais de caràcter religiós a l’interior de Barcelona on s’hi desenvolupen els fets del Dia de Corpus.	133
Mapa n. 5. Ubicació dels principals edificis i espais de caràcter religiós a l’exterior de Barcelona on s’hi desenvolupen els fets del Dia de Corpus.	134
Mapa n. 6. Ubicació dels palaus, cases i allotjaments dels ministres reials a Barcelona que són assaltats el Dia de Corpus.....	135